Viaţa Romînească

REVISTĂ LITERARA ŞI ŞTIINŢIFICA

SUMAR:

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Strada Alecsandri 10—12

1929

Viaţa Romînească apare lunar cu cel puţin 160 pagini.—Abonamentul în ţară un an 400 lei.—Jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

CONDIŢIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale şi anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 până la No. 6 inclusiv, sau dela No, 7 până la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 până la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuar pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimiţînd suma *prin mandat poştal.*

Reînoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentruca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere.

Preţul abonamentului pe anul 1929 este:

ÎN ŢARA:

Pentru Autorităţi, Instituţiuni, Societăţi şi Intreprinderi comerciale, financiare şi industriale pe an . 500 le

Pentru particulari:

Pe un an . . . . 400 lei
Pe jumătate an . . . . 200 „
Un număr . . . . 40 „

ÎN STRĂINATATE:

Pe un an . . . . 600 lei
Pe jumătate an . . . . 300 „
Un număr . . . . 60 „

Abonaţilor li se acordă o reducere de 10 la sută din preţul volumelor editate.

Pentru siguranţa primirii regulate a Revistei, D-nii abonaţi sînt rugaţi a trimite odată cu abonamentul şi 150 lei anual costul recomandării pentru ţară şi 220 lei pentru străinătate.

Colecţii complecte pe anii 1920, 1921, 1922, 1923 şi 1924, se găsesc în depozit la Administraţia Revistei cu preţ de 200 lei colecţia, iar 1925, 1926, 1927 şi 1928 cu lei 300 colecţia.

Administraţia.

Viaţa Romînească

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

VOLUMUL LXXVII

ANUL XXI

IAŞI

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ŞI EDITURA
VIAŢA ROMÎNEASCĂ

1929

Știința și apropierea între popoare

Dacă Europa, în cursul timpului trebue să se organizeze în ce privește colaborarea popoarelor, nu cred că acest lucru poate fi realizat numai printr'o politică cu vederea scurtă, cufundată în dificultăți cotidiane și care renasc fără încetare. Socot, dimpotrivă, că această colaborare, va trebui să se inspire din directive largi, a căror origine și vigoare, își au izvorul nu numai în combinații de interes material, dar în inspirațiile cele mai înalt civilizatoare ale fiecării nații. Ori, din toate aceste inspirații, nici una nu e superioară în nobleța, sforțării îndărătnice și eroice care îndreaptă spre adevăr rasele Occidentului; niciuna, de asemeni, nu are prin consecințele ei, reacțiuni mai imediate asupra existenței însăși, a oamenilor. Iată de ce aș vrea să insist în particular, asupra activității științifice.

„Știința ajută sau nu la apropierea sau colaborarea popoarelor? Dacă da, pe ce căi“?

Vastă problemă, care a deșteptat nenumărate controverse filosofice, istorice, religioase, chiar cosmologice.

O voiu aborda numai, în limitele modeste ale unui trecut și viitor, pe care le pot atinge cunoștințele pozitive și prevederile înțelepciunii noastre, dar mă tem că, astfel chiar restrînsă ca să nu pară că depășește în chip deosebit, valoarea reflexiilor ce urmează. Singurul lor merit e de a traduce meditația sinceră a unui om, care a consacrat un mare număr de ani celei mai severe, tăcute și pure dintre științi.

Acum, ceva mai mult, de o jumătate de veac, chestia pe care o pun, ar fi scandalizat pe cei mai mulți filosofi.

Formidabilul val al descoperirilor, care începînd cu secolul al XVIII-lea bătuse la pragul cunoștințelor noastre, tîra cu el, imaginațiile ca și îmbătate. Pentru întâia oară, în istoria omenirii, nu era vorba de construcții fragmentare dar de un sistem complect al lumii fizice, pe care știința îl erijase. Spațiile sînt

deschise: vechea hipoteză geocentrică ruinată, marile linii ale arhitecturii stelare schiţate; multiplele aparenţe ale universului, mişcări, sunete, lumină, căldură, electricitate, reduse la unitate prin magia matematicii; formaţiunea globului nostru terestru şi evoluţia speciilor, reconstituite. Istoria milenară a rasei umane nu era o lecţie de optimism? Acumularea lentă a cunoştinţelor şi puterea crescîndă astfel ciştigată, au făcut să apară dintr'o fiinţă primitivă, slabă şi goală, omul social, stăpînul de azi al planetei. Concepţia întrevăzută de Pascal a luat corp: omenirea în ansamblul ei, considerată ca un om care subsistă totdeauna şi învaţă continuu. Progresul intelectual, evident în trecut şi sigur în viitor, aduce cu el o dezvoltare analoagă a moralităţii, bogăţiei, fericirii omeneşti şi constitue astfel progresul absolut.

Această credinţă raţionalistă, această încredere în perfecţionarea societăţilor omeneşti, în evoluţia lor spre dreptate şi egalitate—egalitate între naţii ca şi între indivizi, inspiră pe cei mai mari filosofi nu numai ai secolului al XVIII-lea, dar chiar ai secolului al XIX-lea, cel puţin la începutul lui, căci în a doua jumătate, o reacţiune violentă se desenează contra acestor doctrine, care (după adversarii lor) nu-şi găsesc justificarea în domeniul faptelor şi mai puţin în istoric, logică sau în studiul obiectiv al naturii.

Acest progres absolut, producîndu-se totdeauna în acelaşi senz, concepţie simplistă, nu ar fi mai verosimil decît „eterna reîntoarcere" sau „marele an" visat de filosofii vechi, la sfîrşitul căruia, totul reîncepe identic, universul învîrtindu-se astfel, ca într'un fel de cerc fatal.

Dacă rămînem pe terenul solid al observaţiei, singura realitate pe care ne-o arată istoria sînt grupări omeneşti, mai mult sau mai puţin eterogene, care apar, se ciocnesc, se distrug sau dispar, fără ca această succesiune cronologică de evenimente să pară a asculta de o orientare determinată. Totul se petrece mai degrabă ca şi cum hazardul ar fi în inima lucrurilor. Această flacără ştiinţifică de care sîntem atît de mîndri şi a cărei strălucire credem că va creşte mereu, nu e decît licărirea unui rug care cînd se stinge, cînd se aprinde din nou, pentru a se stinge iarăşi. Intre mecanica lui Archimed şi aceia a lui Galileu, care se înlănţuesc raţional, se interpune un hiatus de 18 secole, o noapte de ignoranţă şi de barbarie. Noi ştim că acum douăzeci de mii de ani, exista în Asiria un oraş cuprinzînd între două sute chilometri de ziduri, opt milioane de locuitori. Din el, nu a mai rămas azi decît nisip şi cîteva cărămizi ale căror inscripţii ne lasă să ghicim tezaure acumulate de cunoştinţi, azi dispărute sau distruse.

Şi chiar limitîndu-ne la momentul prezent, dacă e adevărat că ştiinţa creşte puterea omului, ea creşte în acelaşi timp nevoile lui şi le face mai imperioase. Dacă ea multiplică relaţiile dintre popoare, suprimînd timpul şi distanţa, ea multiplică şi agravează în acelaşi timp conflictele lor. Tot atît de ostile şi închise unul faţă de altul ca şi triburile salbatice ale Africei centrale ele sînt numai mai numeroase, mai capabile de a ucide şi a distruge. Iată, pentruce, în ochii sumbrei şcoli pesimiste, progresul prin ştiinţă ar fi superstiţia supremă şi un fel de „stadiu ultim al iluziei vitale".

Intre aceste două teme opuse, unde e adevărul? Pentru a vorbi într'un limbaj mai puţin ambiţios, în viitorul apropiat pe care noi şi urmaşii noştri îl vom trăi, încotro se va înclina balanţa? Problemă redutabilă şi nu controversă între filosofi ci alternativa pe care o pune destinul şi de care depinde salvarea Europei. Să încercăm a-i cîntări termenii.

In domeniul ei propriu, ştiinţa prin natura ei însăşi nu e decît virtute şi binefacere. Ea măreşte fără încetare concepţia noastră asupra universului. Munca ei neîntreruptă face ca fiecare generaţie (cu excepţia unor catastrofe ca acea a căderii imperiului roman sfărîmînd brutal tradiţia) să profite de cuceririle intelectuale ale generaţiei precedente. Ea aduce o contribuţie de nimic depăşită, ilustraţiei spiritului omenesc. „Dacă un locuitor al unei planete, a scris un filosof, ar scobori pe pămînt pentru a întreba unde a ajuns specia noastră, ar trebui să-i arătăm cele cîteva idei generale pe care le avem asupra naturii lumii".

Regulele ştiinţii,—canonul ei, dacă putem spune aşa—sînt neschimbate, eterne şi autoritatea lor, care se impune prin ea însăşi, fără obligaţie, fără sancţiune, nu cunoaşte rebeli. Moartea poate cufunda în neant regate şi imperii: geometria lui Euclid rămîne în acord cu geometria de azi. Aceste metode inflexibile nu se mlădiază după pasiunile trecătoare, chiar cele mai furioase, şi chiar dacă savantul însuşi, e stăpînit de ele. Astronomul care prevede o maree, o calculează în acelaşi chip, indiferent dacă calculul arată sau nu că ea trebue să-l înghită. Balisticianul, în cursul unui bombardament calculează traectoria obuzului care vine, în acelaşi mod, dacă acesta trebue să-l zdrobească sau nu. Archimede, închis în Syracusa consacră tot geniul său cetăţii asediate; dar soluţia pe care o descopere problemii care-l absoarbe e independentă de chestia tragică dar accidentală, de a şti dacă grosolanul soldat roman va străbate sau nu zidurile cetăţii.

Discreditul pe care unii încearcă să-l arunce asupra progresului ştiinţific, e în legătură cu faptul că el a încetenit? Dar niciodată, descoperirile lui nu au fost mai variate şi mai surprinzătoare. Niciodată, ele nu au scotocit mai adînc infinitul mare ca şi cel mic.

Niciodată, deasemeni, ştiinţa nu s'a afirmat în mod mai strălucit ca o operă de solidaritate şi colaborare—colaborare între indivizi şi popoare. Prin caracterul său universal, ea impune şi dirijează această colaborare.

Cînd un adevăr ştiinţific e proclamat, ori de unde ar veni el,

nici o ureche chiar cînd ar voi-o, dacă e capabilă de a înțelege, nu poate rămînea închisă.

Și totuși, cu tot acest caracter universal, fiecare popor, ca și fiecare novator, imprimă operei sale științifice, semnul propriei lui individualități.

Tot așa, înainte de a-și confunda apele, afluenții unui mare fluviu urmează fiecare panta și valea lui. Geometria Grecilor nu are linii mai puțin pure decît templele lor. Edificiile ireale și grandioase—corespunzînd ansamblului fenomenelor luminoase și electro magnetice—pe care le-au ridicat în lumea abstractă un Fresnel, Maxwell, Helmholtz, Boltzman sînt reprezentative pentru geniul englez și francez ca și pentru cele două aspecte ale geniului german, ca și (cu toate că supuse unor modalități diferite) o dramă de Shakespeare, o tragedie de Racine, o operă a lui Hegel sau o simfonie a lui Mozart.

Astfel, în imperiul ei ideal, știința realizează colaborarea perfectă a popoarelor, în care toate ascultă dela sine acelorași legi și fiecare rămîne totuși el însuși, aducînd concursul său tuturor și profitînd de concursul tuturor în aceiași vreme.

Dar dacă, intrăm acum, în domeniul realităților, știința va rămînea încă marea distribuitoare de binefaceri? Se pare că e aproape o lipsă de pietate să ne îndoim atunci cînd ea pune la dispoziția omului o putere atît de formidabilă în raport cu forțele lui naturale, atunci cînd îi dă o așa stăpînire asupra materiei, încît îi permite să-și realizeze visurile lui milenare, să domine continentele, oceanul marin ca și cel aerian, atunci cînd îi procură însfîrșit toate resursele pentru a lupta, dacă vrea, contra mizeriei, suferinții și morții. Dar vrea el aceasta? Aici e nodul tragediei.

Această indiferență suverană la bine și la rău, această insensibilitate supra umană care face mărimea și forța științei, ce rezistență oferă ea pasiunilor noastre și abuzurilor unei puteri pe care ea însăși a creat-o? Aceiași nicovală poate servi să făurească sabia sau brăzdarul plugului. Același aparat de telegrafie fără fir poate arunca apelul disperat care va salva un vapor în primejdie sau da semnalul de atac care va culca pe pămîntul însîngerat mii de oameni. Același avion poate transporta remediile care vor opri răspîndirea unei epidemii sau bombele care vor masacra copii nevinovați. „Cînd erați unul din protagoniștii aviației, îmi scria de curînd un corespondent străin, exprimați speranța că biruind povoara lanțurilor grele, aeroplanul va birui deasemeni, pe acea a grelelor uri. Azi nu se vorbește însă decît de curse aeriene care pot distruge orașele, în cîteva ore".

Fiindcă știința nu găsește în ea însăși mijlocul de a modera aplicațiile perverse ale descoperirilor ei, va trebui oare să conchidem cu înțelepciunea acelui împărat al Chinei, care, acum două mii de ani, impresionat de descoperirea prafului de pușcă și meditînd toată noaptea asupra consecințelor, a dat ordin dimineață să fie spînzurat autorul descoperirii, pentru ca ea să nu fie realizată?

La ce îi va fi servit de a fi ajuns la stăpînirea planetei, dacă civilizația noastră occidentală, pe care o credem indestructibilă, trebue să se prăbușească ca acele ale Babilonului, Atenei sau Romei, nu subt loviturile unui atac din afară, ci prin disenziunile noastre internaționale mai bine armate și mai ucigătoare ca invaziunile barbare de altădată?

Dacă știința nu e în stare să facă aceasta, alte influenți sînt oare capabile de a înfrîna aceste aplicațiuni dezastroase ale progresului material?

In imperiul ei abstract, știința, am spus-o, e a tot puternică și deciziile ei nu sînt contestate; dar acest imperiu e îngust și cu toată întinderea lui, sever circumscris. Nu-și poate el oare lărgi limitele, astfel ca ele să înglobeze și problemele de unde se nasc conflictele între popoare? E oare o utopie să pretindem a le supune, într'o zi, unor metode universal admise, tot atît de raționale ca acele ale Mecanicei sau Chimiei? Fără îndoială, originile pasiunilor internaționale sînt adesea de o complexitate aproape inextricabilă și care pare că înfruntă concluziile logice. Etnice, economice, sociale, în același timp, ele rezultă uneori din realități contradictorii care trebue totuși acordate; altfel sînt chestiile minorităților, frontierelor, materiilor prime etc. Și dacă sînt altele de un caracter artificial, acestea nu sînt mai puțin primejdioase, căci dificultăților inevitabile, ele adaogă altele, parazite și adesea acute. Diplomații de școala veche le califică de „chestiuni de prestigiu"; cuvîntul e azi defăimat, dar realitatea care-i corespunde nu e moartă. Rancune, orgoliu rănit, pofte, neîncrederi, toate acestea inveninează fiecare dezacord și șueră ca viperele. Ce binefacere, dacă răceala rațiunii ar putea să înghețe aceste ouă de reptile!

Binefacere insuficientă totuși, căci ambiția științei, trebue să fie mai înaltă. Ea trebue să caute a degaja din studiul fenomenelor omenești marile directive, care aplicate unei probleme internaționale, procură automatic soluțiunea ei, după cum legile mecanicei procură automatic, trasseul unui tunel care străbate un munte. Fără îndoială, aceasta nu e decît o analogie și mulți ani se vor scurge înainte ca acest scop să fie atins; dar fiecare pas înainte, ameliorează raporturile dintre popoare. Desigur prin amploarea, varietatea, natura lor însăși, dificultățile întîlnite par de neinvins; dar fenomenele astronomice prin imensitatea lor, fenomenele cristaline prin micimea lor, cele luminoase și electrice prin natura lor misterioasă, nu par mai ușor accesibile principiilor calculului infinitesimal. Și oare aceste principii, nu au trebuit secole pentru a le degaja, a le da o formă impecabilă, a le aduna într'un corp de doctrine, care să poată avea adesiunea tuturor spiritelor? Cînd străbatem una din acele imense uzine cu aspect infernal și vedem curgînd valurile de metal topit

sau aruncînd scintei gigantice cornute în care se operează combinații diabolice, cum să nu admirăm că toate acestea s'au născut din cîteva formule minuscule care încap pe un patrat de hîrtie și care dirijează totul? Să nu ne oprească dar disproporția între mărimea întreprinderii și slăbiciunea aparentă a mijloacelor. Influențele civilizatoare, lucrînd totdeauna în acelaşi senz și acumulînd efectele lor, își ating până la urmă scopul în fața forțelor dezordonate, mai puternice, dar care se distrug, contrariindu-se.

Totuşi, în științele morale chiar în plin avînt, această orientare spre adevăr e departe de a fi tot atît de imperioasă, ca în științele fizice. Principiile Dreptului și ale Justiției nu sînt mai puțin inflexibile ca acele ale geometriei: dar ce arbitrar în aplicațiile lor!

Ele sînt aceleaşi azi, ca în vremile Atenei și ale Romei; dar cetățenii Atenei și ai Romei găseau natural ca dînsele să nu se aplice la sclavi.

In ce privește istoria, dacă ea comportă deja metode care nu sînt fără analogie cu metodele științifice ca și reguli de autenticitate asupra cărora toți istoricii sînt de acord, mai rămîne însă ca aceste regule și metode să fie aplicate sistematic, pretutindeni și oriunde. Această cerință e poate îndeplinită cînd istoricii noștri se ocupă de trecutul Incaşilor sau Lamaiștilor. Se poate spune însă același lucru, cînd e vorba de evenimente din regiuni sau epoci vecine cu a noastră? Pentru a instrui într'o comprehensiune mutuală generațiile tinere din diversele noastre țări, nici o operă nu ar fi mai utilă decît o istorie imparțială a Europei, dusă până la finele secolului al XIX și redactată după metodele cele mai riguroase, de scriitori aparținînd tuturor popoarelor. Ori, există vre-o națiune care să-și fi dat adeziunea, unui asemenea proiect?

Această abținere voluntară trebue să ne facă să apreciem mai mult încă sforțarea încercată la Geneva în domeniul economic și in cel social de comisiile Societății Națiunilor și de Biroul Internațional al Muncii. Putem spera că va veni o epocă în care popoarele chiar rivale, vor ști să evalueze mutual trebuințile, resursele, situația lor industrială într'un mod înadevăr pozitiv, după cum doi negustori, chiar în proces, se servesc de acelaşi metru, măsurînd într'acelaşi chip o bucată de pînză; după cum chimistul care se întreabă asupra rezultatelor unor combinații, le înregistrează, fie că descoperirea lui e favorabilă sau nu industriei țării sale.

Și totuşi chiar dacă metoda științifică ar fi ajuns la acest grad de generalitate și de perfecție în toate domeniile, ea nu ar fi deajuns ca să reprime pericolele care amenință civilizația noastră. Desigur, făcînd apel la rațiune și reducînd litigiile la elementele lor precise și esențiale, ea ar facilita soluția lor. Ea ar indica mai ales popoarelor, drumul care trebue urmat pentru a rezolvi aceste litigii, *dacă ele îl vor* și pentru a ajuta pacific, unul alături de altul, activitatea lor. Dar nu e deajuns să vezi net dreptul și trebuințile altuia, pentru *a voi* să le respecți. Această voință, care influență o va provoca, cine îi va comunica impulsiunea necesară? Dar resursele gîndirii nu sînt epuizate: alte coarde care nu au vibrat încă, sînt de pus în mişcare. Cum! vor striga scepticii, veți recurge la sentiment, cînd știința subt toate formele ei s'a dovedit insuficientă? Temeiurilor rațiunii, veți substitui pe acele ale inimii? Dacă logica impasibilă nu poate da voinții impulsia utilă, la ce va duce impulsia emotivă cînd elanul pe care ea îl comunică voinții nu e nici călăuzit, nici întreținut și se oprește după jocul hazardului? Efuziunile, a spus substanțial într'o zi d. Paul Valéry nu pot ținea loc metodelor perseverente și pozitive, singurele eficace.

Dar nu e vorba de efuziuni: ci de o comprehensiune integrală, prin care sufletele a două popoare se apropie, se pătrund, în ceiace au superior și esențial. Rațiune și sentiment, inteligență și sensibilitate, numai printr'o analiză factice repartizăm ființa noastră intimă în facultăți distincte și despărțite una de alta; ele coexistă inseparabil și sînt ca rădăcinele încîlcite ale unui arbore pe care viața și realitatea nu le pot diviza. Intre toate expresiile gîndirii, fie ea plastică sau lirică, științifică, religioasă sau filosofică, fie că, ea se forțează de a se modela cu exactitate după detaliile adevărului sau să ghicească ca într'un fulger, există misterioase, surde și profunde corespondenți. Noi bănuim unele; ele ne apar confuz, după cum piscuri care răsar izolat din ceață anunță un continent. Uneori, ele ni se revelează, precise și susceptibile de a fi definite științific, acea de pildă, care la cele două extremități ale cunoașterii noastre, reunește imperiul sunetelor cu al numerelor, muzica, voluptate a sunetelor și acea muzică immaterială care e matematica. Dar un spirit a cărui putere sintetică ar depăși infinit pe a noastră, ar reduce la unitate aceste multiple aparențe și ar degaja estetica supremă care le comandă pe toate și din care nu percepem decît fragmentare aplicații.

Această estetică supremă.. O! Intrebuințez acest cuvînt în desperarea de a nu poseda unul mai bun; aşi vrea unul care s'o evoace ca un adevăr marmorean, imperios, just și frumos...

Această estetică e acea care marchează cu același sigiliu, care nu poate fi definit, tot ce rămîne (fiindcă e demn să rămînă) dintr'o rasă sau o epocă.

Ea, e acea care inspiră popoarele civilizatoare în perioadele ascedente ale istoriei lor. Ea, e ca și suportul ideal și permanent al patriotismului lor, dar al unui patriotism purificat, liberat de tentațiuni rele, de brutalități, de pofte rapace.

In vremea miracolului hellenic, ea a dat Greciei geometria, templele, statuele, tragediile și eroismul său. Și regulele ei sînt atît de stricte, atît de logic înlănțuite între ele și armonioase,

încît dacă ne-ar fi dat să le posedăm integral, ar fi deajuns un singur fragment (arhitectural, ştiinţific sau oricare altul) în ansamblul operelor unui popor pentru a concepe întreg ansamblul, după cum un paleontolog (fie-mi iertată disgraţia acestei comparaţii) reconstitue o gingantică fosilă după un singur os. Astfel, de pildă, nu e un paradox aventuros faptul că unul din cei mai pătrunzători scriitori moderni, Hugo von Hofmannsthal, a dat unuia din esseurile lui, titlul îndrăzneț şi expresiv: «Austria în oglinda poeziei sale».

In acest domeniu ideal, naţiunile nu pot cunoaşte alte bătălii decît cele mai nobile emulaţii. Fiecare din ele, poate împrumuta alteia, o parte din bogăţii fără a sărăci pe aceasta, dîndu-i dimpotrivă o mai mare strălucire şi departe de a altera propriul ei geniu, dîndu-i din contra, o viaţă mai intensă.

Schimburi mărețe, care îmbogăţesc în acelaşi timp pe acel care dă şi pe acel care primeşte. Astfel concepeau un Michelet sau Quinet raporturile între Franța şi Germania, astfel a doua zi după războiul din 1870, un mare cugetător german şi un mare cugetător francez Strauss şi Renan, calificau cele două naţii de complimentare şi afirmau colaborarea lor indispensabilă progresului lumii. Dacă acest naţionalism superior, frate al umanismului, ar putea să se nască triumfător din lecţiile marelui războiu, un astfel de rezultat ar face mai puţin crude sacrificiile încercate şi orice intelectual, conştient de responsabilităţile lui, s'ar sforţa să contribue la dînsul. Se pot releva în această ordine de idei, rezultatele muncii idealiştilor austriaci care au analizat geniul propriu al ţării lor şi formaţiunea lui, au urmărit profundele lui rădăcini germanice până la originele Sfîntului Imperiu medieval, universal, imperfect limitat, au reconstituit lenta lui evoluţie în sînul catolicismului şi într'o lume deschisă tuturor influenţelor etnice ale Sudului şi Sudestului. De unde, asămănările şi opoziţiile pe care el le prezintă în raport cu cealaltă ramură a germanismului, a cărei dezvoltare originală s'a desfăşurat mai recent, în asprele lupte ale protestantismului, apoi într'un stat modern sever şi închis. Pentru a explica caracteristicele geniului austriac, trebue să ne aducem aminte în acelaşi timp cu originele, multiplele elemente pe care el le-a asimilat şi le-a făcut ale sale, cultura lui veche, tot atît de cosmopolită ca armata archiducelui Carol, contactul lui secular cu Italia în toate formele artei, cu Franța şi literatura ei, cu Olanda şi ştiinţa ei, cu Grecia, cu Slavismul de sud al cărui folklor a găsit aici un azil sigur, curiozitatea lui în ce priveşte Orientul apropiat, al cărui vis nostalgic a atins prin dv. Europa, pe Goethe, Byron, Hugo. Fără a şterge calităţile fundamentale ale poporului austriac, aceste nenumărate influenţi au împodobit cu nuanțe atît de variate, delicate şi subtile toată producţia lui artistică până la eflorescenţa totuşi atît de spontană şi natural universală, a sufletului său muzical. Acest spirit universal, care nu părăseşte nimic din originele lui, acest naţionalism superior care nu vrea să datorească nimic constrîngerii, n'a avut între scriitori, un interpret mai puternic decît marele poet Franz Grillparzer. In toată viaţa acestuia cuprinzînd aproape, ultimul secol, nu e o scenă în dramele lui, o linie în fragmentele lui filosofice, din care această concepţie să nu reiasă spontan, ca un lucru care vine dela sine. Şi nici un scriitor, în acelaşi timp nu a opus mai energic acest naţionalism superior, naţionalismul strîmt, opresor, brutal ale cărui nefaste efecte, el le-a stigmatizat, în celebra sentinţă: „De la umanitate, prin naţionalitate, la bestialitate".

Omenirea a cunoscut mari dezastre, de cînd aceste cuvinte au fos pronunţate. Aş vrea, să încerc să degajez, sfatul implicit care e în închis în ele. Am în acelaşi timp dorinţa de a fixa cîteva principii, modest utile, capabile de a contribui, cît de puţin, fie chiar cu greutatea unui miligram, de a face să încline în partea cea bună, talgerul ezitind al balanţei. Iată deci concluzia mea: elita intelectuală a unui popor are desigur misiunea de a exalta geniul lui, de a manifesta subt formele cele mai înalte toate facultăţile creatoare, toate nuanţele de sensibilitate şi de gîndire care-i caracterizează personalitatea, printre celelalte popoare; dar mai e o misiune pe care ea trebue să o îndeplinească: acea de a înţelege profund sufletul celorlalte popoare şi de a fi într'un fel interpretul lor, pe lîngă al său. Ştiu bine, că un anumit naţionalism, care se întîlneşte în toate ţările, crede că îşi serveşte rasa pretinzînd să o închidă în ea însăşi, interzicîndu-i contactul cu străinul şi făcînd-o să creadă în superioritatea ei în toate domeniile, superioritate, care ar risca să fie pervertită de influenţele exterioare. Poporul care ar asculta aceste rele sfaturi s'ar condamna la o izolare mortală şi impotriva naturii. Cunoaşterea aprofundată a unui poet străin, ne împiedică oare să gustăm poeţii care au scris în limba noastră? Îmbogăţindu-ne dimpotrivă, imaginaţia, ea ne permite să-i cunoaştem mai bine. Un savant, un erudit poate cultiva oare, specialitatea lui, fără să cunoască biblioteca aceleaşi specialităţi aparţinînd celorlalte naţii civilizate? Dar sufletele a două popoare nu se pot pătrunde prin manifestări banale sau vulgare, ci prin schimbul a ceiace ele au mai înalt. Nu e vorba dar de a transforma în predicatori de homelii internaţionale pe marii reprezentanţi intelectuali ai fiecărei naţii. Celace trebue să cerem dela ei, e ca să nu trădeze singurii stăpîni cărora le datoresc ascultare, adevărul şi binele, şi să refuze de a lăsa să devieze vreodată arta, ştiinţa sau gîndirea lor, după capriciul pasiunilor vulgare şi oarbe, chiar cînd acestea murmură şi pretind să înghită totul. „Trebue, a spus Goethe, să răspîndim cultul idealului dezinteresat nu numai jos, dar mai degrabă sus, la regii spirituali". Poetul, savantul, filosoful, artistul au ca misiune de a smulge din ceiace nu a fost exprimat, ceva esenţial, cu care se îmbogăţeşte în acelaşi timp, naţiunea lor ca şi patrimoniul uman. Cu cît mai

mari sînt darurile lor, cu atît le e mai mare datoria. Afirmînd numai până la extrem, după legea tainică şi sacră care-i domină, ceiace fiinţa lor are mai individual, ei au şansa de a atinge universalul. O teorie ştiinţifică care deschide oamenilor o viziune nouă a materiei, o simfonie care pune în vibraţie sensibilitatea superioară a unei mulţimi face mai mult pentru apropierea popoarelor decît multiple efuzii pacifiste sau lenifiante şi mediocre cantate.

In înălţimele immateriale care alcătuesc imperiul său, toate forţele inteligenţei, dela acele care par impasibile şi îngheţate, până la cele mai impulsive şi mai aprinse, se pot uni şi orienta, pentru a călăuzi voinţele organizatoare. Ar fi un optimism pueril, să credem, că le va fi dat să triumfe singure şi fără de luptă: cel puţin grupate, coherente, ascultînd de o aspiraţie comună, ele se vor opune în plenitudinea lor, forţelor de distrugere.

Paul Painlevé
Membru al Institutului, Ministru de război,
Fost Prezident de Consiliu

Europapress. Wien IV. Rainergasse 18.

O zi la Vîlcov

— Note de drum —

O stradă dreaptă, largă şi nesfîrşit de lungă. Case scunde se înşiră şi se strîng una în alta. Oamenii merg pe un podeţ de lemn, lung cît şi strada. Alte podeţe lăturalnice se desprind pe rînd către case mai scunde, pitite printre livezi, pe care le desparte o reţea de canaluri cu ape adormite şi negre. Pe aici drumul uscat se îngustează tot mai mult şi dealungul podeţului abia mai rămîne o palmă de loc până'n canal.

Liniştea amiezii e adîncă şi netulburată. Te prinde o sfială cînd treci pe lîngă casele lipovenilor, pe lîngă gardurile înalte, care tăinuesc cu totul viaţa ogrăzilor. Fără veste drumul pe care mergi e tăiat de un ochiu încremenit de apă. O scară înaltă, abia înţ'-nată, ţi se ridică drept în faţă, aproape verticală, şi se continuă sus, deasupra apei, cu o punte şubredă din două scînduri. Sălcii în neclintire se resfrîng la marginea oglinzii sumbre, iar mai spre mijloc o lotcă înegrită, aplecată pe o coastă, se mişcă uşor şi rar, ca şi cum ar tresări prin somn. Puntea te aşteaptă.

Parcă te vezi acolo, sus, drept la jumătate cale, cînd nu mai poți să mergi nici înainte, nici să te întorci, și presimți de pe acum amorțeala dureroasă a picioarelor și un gol nesuferit în cap. Mai cuminte ar fi să te intorci încă de jos, cît ești pe loc sigur. Dar dincolo de punte, nu departe, pe livezile de gutui e atîta floare, de parcă au căzut fulgii unei ninsori diafane, pe care un depărtat și palid reflex de auroră a intîrziat dealungul zilei. Și ce mai este dincolo de livezi, nu știi... tărîmuri necunoscute...

Mă clatin cîteva clipe, sus, pe puntea jucăușă și cobor aproape în unghiu drept de cealaltă parte. De cîteva ori încă, drumul liniștitor al uscatului se rupe brusc la marginile apei insinuante, care luptă perfid din vremuri să înghită pămîntul. Și tot de atîtea ori punți aeriene își răsfrîng grația în apa întunecată și sălciile își ascund indiferența—însușire statornică și poate cea mai bună a tot ce ne înconjoară —subt o minciunoasă înfățișare de familiaritate și de prietinie.

Pretutindeni pe garduri se întind, luminate de soare, horbote subțiri în culoarea paiului,—simple împletituri de ochiuri egale, care parcă așteaptă să prindă din razele soarelui motivele unei broderii. Sînt *setcile* pescarilor, elegante unelte de pescărie. Fine și rezistente se lasă subt năvala grea a valurilor și frîng în fragilitatea lor amăgitoare zvîrcolirile vînjoase ale peștilor, sclipitori ca fața apei, lunecoși și reci ca și ea.

Cele două scînduri paralele ale podețului—credincioase călăuze atîta vreme—au ostenit. Se sfîrșesc deodată, odihnindu-și boturile la capătul unei scurte cărăruși de pămînt bătut, în umbra unui gard înalt, încărcat de mărăcinișuri. La marginea umbrei

și a pămîntului scînteiază și tremură o pîrtie argintie. Blîndă, alintînd cu mîni de lumină fluidă țărmuri monotone, apa domolită a „bălții", apa Dunării fugare, împinge fără popas, pe clină nesimțită, în limpede după amiază de Mai, prăpastie de ape în negrele adîncuri ale mării. Murmur profund, înfiripat cine știe unde abia ca un picurat de mărgele, sporit spăimîntător cu depărtările, se rostogolește fără oprire și se pierde în matca cea mare a apelor.

La hotarul acestor două spaime, pe un mic promontoriu, o scîndurică bătută pe patru stîlpi șubrezi, arată în derîdere semnul omului. E o bancă minusculă. A înjghebat-o stîngaci vre-o femee de pescar și, la amiază ori în amurg, trimete de acolo o privire cuprinzătoare peste depărtările frămîntate de valuri, până ce cunoaște dintre sute de lotci aidoma, lotca gospodarului ei.

Pe băncuța asta comică și înduioșătoare am descoperit cea dintâiu vietate în aromirea apelor, a livezilor și a dupăamiezii întregi. Spăimîntată de liniștea cea mare, care amenința s'o înece de pretutindeni, o fetiță de lipovan, bălae și sarbădă, cu părul împletit în două codițe cam scămoșate de vreme, a venit chemată de viața apei, de soare și de spațiu. In căsuța lor de lîngă canalul tăcut, care respiră noaptea miazme și umezeală caldă, în livada deasă de gutui năpădiți de floare, somnul și tăcerea samănă uneori cu începutul morții.

Din puținele vorbe pe care le spune cu greu în romînește fetița, am aflat că o cheamă Caterina. E o ființă mică, cu minte crudă, în care s'au așezat puține lucruri: *setcile* și părinții, frații mărunți și găinile din bătătură, calmul verii, pustietatea înfiorătoare a ernii și ceva depărtat, nevăzut și, în același timp, familiar—Marea.

Inţelege că-s străină şi de departe şi, în ochii'ei nesiguri ca apa, trec curiozităţi şi nelinişti care nu găsesc scăpare prin cuvinte. In traiul ei restrîns n'a învăţat nici timiditatea, nici frica. E sălbatică, neştiutoare şi apropiată. Cu linişte apasă un deget pe braţul meu, pe stofa cu desenuri multicolore, armonizate şi ciudate, ca ale unui covor aziatic, şi aprobă.

— Frumos, asta!

Cercetează apoi tot ce străluceşte: inelul, ceasul de la mînă, acul de la piept. Incuetoarea genţii trebue pusă în funcţiune. Caterina vrea să ştie cum se închide, cum se deschide şi apoi trebue să încerce şi cu mîna ei. Banii dinăuntru sînt lucru preţuit chiar şi de copilul acesta aşa de depărtat de lume. Işi primeşte cu mulţumire cumpătată partea şi îndată după asta o ia spre sat. M'a părăsit cu multă linişte. A înţeles, se vede, că a dobîndit tot ce putea să aibă de la mine.

Singură acum, privesc vreme uitată „balta". Apa tulbure, plină de soare, are altă făptură decît apa noastră cea zilnică, uşoară şi docilă. Pare un metal greu, care s'a topit în adîncuri şi,—răcit în urmă—curge încă cu putere domoală, dar care nu cunoaşte împotrivire.

Caterina s'a întors. A ajuns nesimţit lîngă mine şi mi-a adus o raritate—o ramură de liliac. Şi acuma, cînt toate preliminariile s'au împlinit, zilele se vor urma—de sigur—asemene celei de azi, ducînd mai departe prietinia noastră. Aşa simte nelămurit Caterina şi are grijă să-mi spue că mîne dimineaţă va avea de lucru pe lîngă casă, dar după amiază mă va găsi tot aici, pe banca pusă de strajă la marginea apelor.

Mă uit lung la ea şi nu-i răspund nimic.

Năsipurile Vîlcovului, delta cu ape mature pline de mîl, aerul moale pe care-l respir, Caterina cea mică, străină mie prin sînge şi grai, toate mă izolează de lume şi mă înfăşoară dulce, ca o ceaţă caldă, impalpabilă. Un val de irealitate mă inundă; totuşi un gînd e lămurit: plec în sara asta...

Am trăit în singurătăţile Vîlcovului clipe cu adîncimi şi rezonanţe stranii. Una cîte una au murit şi pe rînd s'au desprins din şiragul de mărgăritare şi pietriş. Apa vremii—neînduplecată—le aşteaptă, le îneacă şi le duce în grozavă tăcere pe drumul fără oprire şi fără întoarcere.

Lucia Mantu

Jules Gilliéron şi geografia linguistică[1]

Imi propun să vă vorbesc despre Jules Gilliéron şi geografia linguistică, o disciplină nouă care a stîrnit multă vîlvă acum cîţiva ani.

Ştiţi cît de greu cineva care e obişnuit să calce pe căi umblate, se hotărăşte să-şi schimbe itinerarul. Invăţatul care şi-a format metoda de lucru în tinereţe, e deci dispus să primească inovaţiile cu puţină voie bună. Incă din primele momente, cîţiva dintre romaniştii cei mai de seamă au căutat să arunce discreditul asupra geografiei linguistice. S'a spus, de pildă, că între metoda geografiei linguistice şi metoda tradiţională a romanismului ar fi o vădită oposiţie. Gilliéron şi elevii săi au fost acuzaţi de eresie şi învinuiţi că au pus la cale dărîmarea edificiului venerabil al romanismului, ridicat cu atîta trudă.

I

Să examinăm lucrurile de mai aproape.

Pentru aceasta, daţi-mi voie, mai întâiu, să vă dau cîteva date biografice, pentru a plasa pe Gilliéron în epoca sa. Voiu schiţa, apoi, care era starea romanismului, în momentul ivirii primelor lucrări de geografie linguistică. Analiza metodei geografiei linguistice şi examenul cîtorva exemple caracteristice ne va duce, pe urmă, in mod firesc, la enumerarea achiziţiunilor datorite nouei discipline.

Jules Louis Gilliéron s'a născut la Neuveville, cantonul Berna, în Elveţia, la 21 Decembre 1854; ascendenţii săi, după

1 Lecţie de deschidere a cursului de „fonetică generală" ţinută la Facultatea de litere din Bucureşti în ziua de 16 novembre 1928.

tată, originari din Dauphiné, se refugiase la Geneva la sfîrşitul secolului al 18-lea, din cauza persecuţiilor religioase. Şi-a făcut studiile la Neuchâtel şi la Bâle. De tînăr, întovărăşea pe tatăl său, geologul Jean-Victor Gilliéron, în excursiile sale geologice. Faptul că-şi dăduse seama, încă de pe atunci, de importanţa punctului de vedere cartografic, nu e indiferent pentru înţelegerea activităţii sale posterioare. La Bâle, avusese prilejul să profite de sfaturile lui Jules Cornu, profesor de filologie romanică, un bun dialectolog, cunoscător de aproape al graiului popular. Venit la Paris în 1876, devine unul din elevii favoriţi ai lui Gaston Paris. In 1883 e numit profesor de dialectologie la şcoala de Inalte Studii din Paris (Ecole des Hautes Études)[1], unde a profesat timp de 43 de ani; moare în Elveţia, la Cergnaux-sur-Gléresse (lîngă Neuveville), la 26 april 1926.

II

Activitatea lui Gilliéron poate fi împărţită în două părţi: înainte şi după elaborarea *Atlasului*, adică înainte şi după 1895. Prima parte a activităţii sale a fost o epocă de pregătire: Gilliéron percurge Franţa în toate sensurile şi adună material; acest material, dintr'un scrupul pe care astăzi îl putem deplora, n'a fost niciodată publicat[2]; dar, în basa lui, Gilliéron îşi formase idei particulare asupra alcătuirii graiurilor populare şi activităţii lor; aceste observaţii, acumulate, i-au servit mai tîrziu pentru interpretarea hărţilor *Atlasului*.

In 1888 Gaston Paris adresează cunoscutu-i apel către toţi aceia care ar fi fost dispuşi să înceapă adunarea tesaurului lexical al limbii franceze vorbite[3]. Gilliéron se puse pe lucru şi începu să pregătească o anchetă vastă, care trebuia să cuprindă tot teritoriul de limbă franceză. In 1897, îşi pune planul în execuţie, sprijinit şi încurajat de Gaston Paris: găsise în E. Edmont, un dialectolog amator, dotat cu o ureche de o fineţe şi de o

1 Catedra de „dialectologie a Galiei romanice".

2 J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, I, p. 45: „C'est à ce gage de sincérité, que, de notre part, nous avons sacrifié les nombreux matériaux que nous avons recueillis autrefois dans tout le nord de la France, en Normandie, en Bretagne, en Suisse, en Savoie, en Dauphiné. Il n'en a rien été publié—ou si peu que rien—et il n'en sera plus rien publié, parce qu'ils ne nous inspirent plus qu'une confiance très relative".

3 G. Paris, *Les parlers de la France* (lecture faite à la réunion des Sociétés savantes, le samedi 26 mai 1888), in *Mélanges linguistiques*, publ. par M. Roques, Paris, 1907, p. 440 şi 448: „Il faudrait que chaque commune d'un côté, chaque son, chaque forme, chaque mot de l'autre, eût sa monographie, purement descriptive, faite de première main, et tracée avec toute la rigueur d'observation qu'exigent les sciences naturelles..... Que tous les travailleurs de bonne volonté se mettent à l'oeuvre; que chacun se fasse un devoir et un honneur d'apporter au grenier commun, bien drue et bien bottelée, la gerbe qu'a produite son petit champ".

precisiune rară, colaboratorul dorit [1]. Gilliéron elaboră un chestionar linguistic cuprinzînd cuvinte izolate și fraze scurte usuale, în număr de aproape 2.000. Aceste întrebări, redactate în limba franceză comună, urmau să fie traduse în graiul local de indivizii interogați.

Edmont pleacă la drum cu misiunea de a culege răspunsurile la chestionar în 639 localități din Franța. El trimitea treptat lui Gilliéron caetele cu răspunsuri; acesta stabilea hărțile și transcria răspunsurile pe hartă, în dreptul fiecărei localități. *Atlasul linguistic al Franței* cuprinde 1920 de hărți; fiecare cuvînt își are harta proprie. Astfel, mulțumită *Atlasului*, romanistul avea dintr'o dată supt ochi repartiția actuală, în toată Franța, a cutărui termen.

Atlasul începe să apară în 1902; toți romaniștii recunoscură caracterul monumental al operei; dar puțini au deslușit făgăduelile de înoire pe care le aducea opera lui Gilliéron și Edmont. O dare de seamă nefericită, și — putem s'o spunem astăzi — superficială, a d-lui Antoine Thomas, provocă un răspuns aspru, dar justificat, din partea lui Gilliéron [2].

III

Dela stabilirea hărților *Atlasului*, Gilliéron întrevăzuse inovațiile capitale pe care le aducea ancheta cu ajutorul chestionarului. In răspunsul la darea de seamă amintită (1904), el spune că „condițiunile geografice în care se prezintă faptele linguistice sînt prin ele înșile demonstrative de alte fapte" [3]. Vom vedea

1 Edmond Edmont era un mic comersant din Saint-Pol (dep. Pas de Calais), care, ca atîția alți amatori, așa cum se găsesc în orașele de provincie franceze, se interesa de istoria, obiceiurile și limba locală. Gilliéron l-a cunoscut în 1885: „C'est... en 1885 que j'eus la bonne fortune de faire la connaissance de M. Edmont, à l'occasion d'une enquête que je faisais alors ayant pour but de me procurer tous les articles de revues et de journaux écrits en patois ou en contenant" *(Rev. des patois gallo-romans*, 1887, p. 49). După ce intră în corespondență cu Edmont, îi publică mai tîrziu, în *Revue des patois gallo-romans*, pe care o dirija dimpreună cu Rousselot, glosarul graiului din Saint-Pol *(Lexique Saint-Polois*, 1887-1892). Edmont acceptă, la vîrsta de 50 de ani, să facă ancheta pentru *Atlas*; se știe că fondurile de care dispunea Gilliéron au fost de abia suficiente pentru a acoperi cheltuelile anchetei. Moare la Saint-Pol, în vîrstă de 78 de ani, cu puțin înainte de Gilliéron (22 Ianuar 1926).

2 [J. Gilliéron], *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*, Paris, 1904. Cf. M. Roques, *Romania*, 52, 1926, p. 220: „Que ceux dont Gilliéron a parlé parfois avec rudesse fassent aujourd'hui effort pour imaginer cette lutte intime de son esprit contre les vieilles idoles linguistiques, son éblouissement devant la vérité entrevue: ils comprendront mieux la réelle souffrance qu'il éprouvait à constater que des hommes, capables selon lui de voir à leur tour, persistaient, s'ingéniaient à tenir clos les voiles qu'il avait conscience d'avoir déchirés".

3 *Op. cit.*, p. 8.

cum reflexiunile asupra configurației ariilor ocupate de anumite cuvinte l-au dus la concluzii de cea mai mare importanță, atît pentru istoria limbii franceze, cît și pentru linguistica generală.

Gilliéron a pornit la drum fără idei apriorice. Venit la romanism prin 1875, a „reconstruit" și el prototipuri latine vulgare [1]. Dar constatările de mai tîrziu l-au dus, în mod firesc, pe alte drumuri. S'a spus, și am relevat această învinuire, că metoda lui Gilliéron e în contradicție cu metoda tradițională a romanismului [2]. Această opoziție există între metoda romanismului reconstructor și metoda geografiei linguistice, dar nu între metoda lui Fr. Diez, părintele linguisticei romanice, și între metoda lui Gilliéron. Dacă ne suim la izvoare, constatăm, în adevăr, că metoda preconizată de Diez e identică cu metoda lui Gilliéron. Diez, plecînd dela latina populară, a reunit în gramatica sa mai multe gramatici paralele ale limbilor romanice [3]. Așa dar, scopul său era de a pune în lumină trăsăturile caracteristice și, deci, diferite, ale limbilor derivate din latină. Același scop îl urmărește și gramatica comparativă a limbilor indo-europeene: ea n'are de scop de a reconstitui limba comună indoeuropeeană, ci de a pune în lumină, în fiecare din limbile atestate, elementele care provin din limba comună și elementele care sînt originale [4]. Istoria cuvintelor care desemnează „albina" în Franța ne va arăta mai bine gradul în care Gilliéron a urmat metoda preconizată de Diez.

1 J. Gilliéron, *Patois de la commune de Vionnaz (Bas-Valais)*, Paris, Vieweg, 1880 (Bibl. de l'École des Hautes Études, sciences philologiques et historiques, fasc. 40).

2 V. G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes. Problèmes et méthodes*, Montpellier-Paris, 1923, p. 1 urm. și răspunsul lui A. Terracher, *Géographie linguistique, histoire et philologie, Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXIV, 1925, p. 337 urm.

3 Fr. Diez, *Grammatik der romanischen Sprachen*, 3 vol., Bonn, 1836—1842; ed. 2-a, 1856—1860; ed. 3-a, 1870. Traducerea franceză (*Grammaire des langues romanes*) a apărut în 1874 -1876. Cf. Terrarcher, *op. cit.*, p. 338—339.

4 V. A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. 5-a, Paris, 1922, p. VIII: „La grammaire comparée n'a pas pour but de reconstruire l'indo-européen, mais, grâce à la détermination des éléments communs indiqués par les concordances, de mettre en évidence ce qui, dans chacun des idiomes historiquement attestés, est la continuation d'une forme ancienne de la langue, et ce qui est dû à un développement propre et original". Cu privire la romanismul reconstructor, cf. A. Meillet (în darea de seamă asupra manualului lui P. E. Guarnerio, *Fonologia romanza*, Milano, 1918), *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXI, 1918, p. 228 și 230: „M. Guarnerio..., comme M. Meyer-Lübke..., s'est trouvé dans une situation fausse. Son objet n'était pas de restituer le „roman commun" qu'on est convenu d'appeler „latin vulgaire"; c'était de montrer comment du latin vulgaire on est passé aux langues romanes... Les romanistes imitent trop souvent la grammaire comparée des langues indo-européennes par ses mauvais côtés: en matière d'indo-européen, on est obligé de juxtaposer des études sur toutes les langues du groupe, parce que c'est le seul moyen qu'on ait de restituer en quelque mesure la langue ini-

IV

In nordul Franței, cuvîntul care desemnează „albina" este astăzi *abeille*. Dar *b* din această formă nu se poate explica prin fonetica locală (ar trebui să avem un *v*, adică *aveille)*. S'a crezut, așa dar, că *apicula* a trecut la *aveille* și că, pe urmă, supt influența formei provansale *abeille*, *v* a fost înlocuit cu *b*.

In realitate, lucrurile s'au petrecut altfel. Harta „albină" a Atlasului se înfățișează în modul următor: termenul *mouche à miel* e răspîndit în tot nordul Franței iar *abeille* în sud; intercalați în aceste două arii coherente, în patru arii izolate, și anume în Artois (nord), Guernesey (nord-vest), Médoc (sud-vest) și în Elveția (est), găsim reprezentanți ai lat. *apis*: *es*, *ef*, *ap*, *av (af)*, *as*, *u*, separați prin *mouche à miel* și *abeille*. Vestul cunoaște forma *avette*, iar estul *mouchette* [1].

Cum se explică această repartiție pe teren? Este oare de crezut că toți acești termeni au fost aduși în Galia în timpul romanizării, și împrăștiați la întîmplare? Sau, a existat, pe vremuri, o arie coherentă *apis*, în nordul Franței, și din motive care trebuesc determinate, cuvîntul a fost apoi înlocuit cu un altul?

Acestea sînt, pe scurt, problemele care se înfățișau lui Gilliéron. Pentru ca să le rezolve, a plecat la drum cu admirabila pregătire pe care o căpătase studiind mecanismul vorbirii populare.

Este evident că, în nordul și în sud-vestul Franței, ariile separate ale reprezentanților lui *apis* sînt ultima mărturie a unei arii omogene *apis*. Dar de ce *apis* a dispărut din localitățile celelalte? Din cauza scurtimii cuvîntului și din cauza omonimiei. In nord, *apem* a fost redus la *ef*, iar *apes* la *és*; din pluralul *és* s'a format un singular *é*. Dar, supt această formă monosilabică, *é* sau *és* s'a întîlnit cu termenii omonimi care desemnau „viespea" și „pasărea" (represintanți ai lat. VESPA și AUCELLUM). In Picardia și în Valonia, unde se observă alternanța între *wé* și *é* (*wé*: *é*), „viespe" se zicea *wés* iar „albină" *és*. Iată o omonimie jenantă. Pe de altă parte, în aceeași regiune, „păsări" se zicea *ézé(s)* și *wézé(s)* (< AUCELLUM). Așa dar, *„le vol d'ézé(s)"* însemna în acelaș timp „sborul păsărilor" *(le vol d'ézés)* și „sborul albinelor" *(le vol dez ès)*. Pentru a evita această omonimie, unul din termeni a dispărut: s'a întrebuințat, pentru a desemna păsările, termeni ca *jeune*, *alouette*, *oiselet*, *moineau*. Pentru a nu pierde pe *é*, prea redus, graiul din Ile de France a împrumutat

tiale; mais du moins, on s'occupe seulement des formes les plus anciennes de chaque groupe, et on laisse tout le développement ultérieur à la grammaire comparée des divers groupes de la famille. Les romanistes, qui ont toutes sortes de données pour poser le roman commun, se sont exercés à mettre sous une même couverture des renseignements se rapportant à des développements distincts".

1. J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 19 urm.

pe *ep* din Picardia, de unde *é-ep*, *és-ep* și *mouche-ep* care au devenit *essette* și *mouchette* (așa dar, nici *essette*, nici *mouchette*, nu sînt diminutivi).

După cum vedeți, realitatea linguistică e mult mai complicată de cum ne-am fi închipuit. Vederei simpliste a romaniștilor reconstructori, care ne-ar fi spus că *avette* derivă dintr'un *APITTA neatestat sau că *mouche à miel* reprezintă un *MUSCA AD MEL, Gilliéron îi substitue tabloul complicat, dar veridic, al istoriei lui *apem*, din veacul al 9-lea până în zilele noastre. Comparatismului reconstructor și ascendent, Gilliéron îi opune comparatismul care diferențiază, coborîndu-se dela forma latină pînă în zilele noastre; *ef* din Nordul Franței reprezintă pe *apem*, ne-ar spune cei dintîi, mulțumindu-se cu această constatare. Nu, ne spune Gilliéron, ci și *apem* a devenit aci *ef*, acolo *avette*, dincolo *mouchette*, etc.

Pentru regiunea parisiană, putem, așa dar, să stabilim următoarea filiațiune: 1. *ef*, pl. *es*; 2. *es*; 3. *ep*; 4. *é-ep*; 5. *mouche-ep*; 6. *mouchette*; 7. *mouche à miel*; 8. *mouche-abeille*; 9. *abeille* [1].

V

Cum vedeți, Gilliéron nu face decît să aplice metodele romanismului tradițional: dar, pe cînd romaniștii reconstructori se încăpățînează să aplice cadrele desvoltării limbii latine tuturor limbilor romanice, Gilliéron și elevii săi caută să explice fonetica limbilor romanice independent de latină. Cu alte cuvinte, după cum observă cu dreptate D. Terracher, ne este indiferent dacă *i* francez derivă din *ē* lat. + *ĭ* (*lit*), din *k* + *ē* (*cire*) sau din *ī* (*vif*) [2]; *ceeace ne importă, este de a ști care era stadiul limbii franceze la o epocă anumită*. Cărțile care tratează despre fonetica istorica a limbilor romanice nu pun în lumină tendințele proprii ale limbilor studiate; și este un non-sens de a face diferența între consoanele inițiale și consoanele intervocalice ale unei limbi romanice, odată ce tratamentul a fost acelaşi în ambele situații. Cînd Diez a creeat gramatica limbilor romanice, era firesc ca s'o alcătuiască după planul gramaticei comparative a limbilor indo-europeene, care i-a servit de model. Dar astăzi sîntem în drept să cerem altceva dela o gramatică istorică a unei limbi romanice.

Pe de altă parte, geografia linguistică, prin precisiunile de datare și de localizare, a adus un important ajutor etimologistului: a vorbi de un cuvînt vechiu francez, vechiu italian, sau vechiu provansal este ceva foarte vag; dar a vorbi de cutare cuvînt, atestat la cutare dată în cutare localitate, aceasta e cu totul altceva: dintr'odată, sîntem transportați pe un teren solid și real [3].

1 *Op. cit.*, p. 16.

2 A. Terracher, *Autour de l'Atlas lingüistic de Catalunya*, *Rev. de linguistique romane*, I, 1925, p. 443-444.

3 Terracher, *op. cit.*, p. 454. Cf. M. Roques, *Méthodes étymologiques*, *Journal des savants*, 1905, p. 419-433.

Gilliéron a pus în lumină rolul *etimologiei populare* și a insistat cu dreptate asupra importanței elementului psihologic în dezvoltarea limbilor. Iau ca exemplu cuvintele *mouchette (mouchatte, mouchotte)* și *essette* din estul Franței și din Elveția, care desemnează „albina". Aci n'avem de-a face cu termeni diminutivali (din *mouche* sau *es* + sufixul *-ette*) și, prin urmare, aceste cuvinte nu trebuesc traduse prin „petite mouche" [1]. In adevăr, am văzut mai sus că *mouchette* și *essette* nu sînt decît *mouche-ep* și *es-ep*, care, ne avînd nici un sens, au fost imediat transformați de popor în *mouchette, essette*.

Unele din explicațiile lui Gilliéron sînt basate pe conflictele produse de *omonimie*; acei care au ridicat această explicație la gradul de principiu au comis însă o eroare, pentru că Gilliéron a făcut apel la omonimie numai în cazuri bine determinate, cînd ambianța geografică îi arăta clar că omonimia s'a produs în adevăr [2]. Un exemplu curios se găsește în sudul Franței, unde GALLUM „cocoș" a dispărut și a fost înlocuit cu *faisan* și *vicaire*; în această regiune, *-tt-* corespunde lat. *-ll-*: **gat*, numele cocoșului, se confunda, deci, cu *gat*, numele pisicei (< GATTUM, cf. it. *gatto*); de aci, dispariția unuia din termeni [3].

Și acum, înțelegeți de ce *abeille* din nordul Franței nu are nimic de a face cu lat. *apicula* și de ce raportul *abeille* < *apicula* nu exprimă o realitate decît în sudul Franței. Pricepeți, în același timp, cît de îndepărtată de realitatea faptelor este părerea lui Gaston Paris, care credea că graiul fiecărei localități din Franța reprezintă tradiția latină neîntreruptă [4]. Contrarul, după cum ați văzut, este adevărat: mulțumită lui Gilliéron, știm astăzi că cuvintele latine importate în Galia n'au „prins" la fel în toate localitățile; o localitate a împrumutat, în anumite condițiuni,

1 J. Gilliéron, *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*, p. 10; Id., *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 290: „*Essette*" „petite abeille"? Mais il n'y a pas de „petites abeilles" et de „grandes abeilles", de „petites es" et de „grandes es".

2 Conflictul omonimic nu se produce atunci cînd unul din cuvinte (de ex. un cuvînt care desemnează „albina" și „roiul albinelor") e întrebuințat rar în sensul al doilea sau cînd cuvintele sînt de gen diferit: fr. *la livre* și *le livre, la moule* și *le moule*, v. J. Gilliéron, *op. cit.*, p. 45 și 58: „Le rôle destructeur de l'homonymie n'apparait que lorsque le parler a pleine conscience du caractère intolerable des conflits, on n'essaye d'y remédier qu'après expérience d'une gêne intolérable". Importanța omonimiei, ca principiu de explicație, fusese văzută de Diez: „La nouvelle langue [latina populară care a dat naștere limbilor romanice] ne parait plus admettre aussi aisément que l'ancienne des mots homonymes ou ayant une grande ressemblance, car elle avait perdu deux puissants moyens de les distinguer... Beaucoup de mots de cette classe, surtout s'ils étaient du même genre, doivent donc être sacrifiés à la clarté" (Fr. Diez, *Introduction à la grammaire des langues romanes*, tr. G. Paris, Paris, 1863, p. 63).

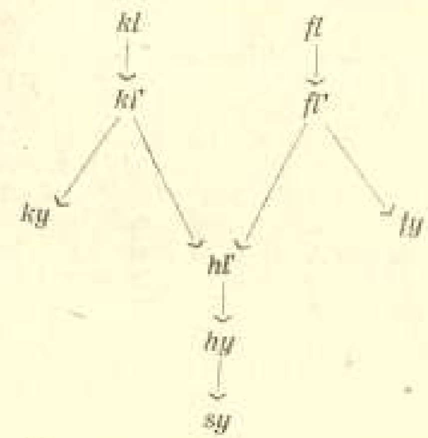
3 Gilliéron-Roques, *Études de géographie linguistique*, p. 121 urm.

4 G. Paris, *Mélanges linguistiques*, p. 437 și 443: „Nous parlons latin... Les parlers vulgaires sont... le résultat de l'évolution spontanée, variée suivant les lieux, du latin importé en Gaule par la conquête romaine".

cuvîntul dela altă localitate. Nimeni nu poate afirma astăzi că cutare cuvînt auzit în cutare localitate este autohton acolo, și reprezintă, printr'o continuitate neîntreruptă, cutare cuvînt latin [1]. Cum vedeți, importanța operei lui Gilliéron este de a fi pus în lumină marele rol ce l-a jucat *împrumutul* în istoria limbilor. Imprumuturile lexicale pot provoca *false regresiuni*: în unele localități găsim cuvinte care au suferit tratamente fonetice neexplicabile prin jocul natural al legilor fonetice. Un bun exemplu ne este oferit de termenul care desemnează unealta cu care se bate grîul, fr. *fléau*. In unele localități din Franța, cuvîntul apare cu un tratament neobișnuit al grupului inițial: *kyoe, kyo, kl'a* (trecerea lui *fl* la *kl* e imposibilă). Acest tratament se poate explica în două feluri:

1. sau cuvîntul care desemnează unealta cu care se bate grîul a fost împrumutat altei localități supt forma *kl'o*, de ex., și intrînd în seria cuvintelor cu *kl* inițial originar, a suferit, în urmă, tratamentul acestei serii (de ex. *kyo*).

2. sau, într'o localitate anumită, *kl-* și *fl-* au ajuns la o etapă comună *hl'* și, supt influența limbei franceze comune, *hl'* inițial din toate cuvintele a fost înlocuit cu *kl* (vezi filiera) [2]:

Gilliéron a dat multe exemple, în studiile sale, de „contaminări" linguistice: individul dintr'o localitate așezată la limita dintre două pronunțări diferite ale aceluiași cuvînt, combină amîndouă formele fonetice pe care le aude și dă naștere unei forme de compromis. Astfel, într'o localitate din Franța, Edmont a cules forma *urlo* „oală" (< OLLA); ea se explică prin prezența formelor *uro* și *ulo* în localitățile vecine [3].

1 Gilliéron-Mongin, *Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, p. 24—25.

2 Gilliéron-Mongin, *ibid.*, p. 26. Gilliéron-Roques, *op. cit.*, p. 49 urm.

3 J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 13.

In cursul studiilor sale, Gilliéron a avut prilejul să puie în lumină acțiunile reciproce ale cuvintelor unul asupra celuilalt, în inlănțuirea vorbirii. In Picardia și în Valonia, lat. *aurea merula* desemna odinioară „grangurul". Dar, din cauza omonimiei, *merula* dispare și *oire mele* denumește „mierla"; cuvîntul a fost transformat apoi, prin jocul legilor fonetice, în *wermel* (alternanța *we* : *e* < *oi*): amîndoi termenii sînt reuniți într'unul singur 1. Dar transformarea nu se oprește aci: *une oire mele* devine *u(ne) wermel*, potrivit aceleiași tendințe, și, prin etimologie populară, trece în urmă la *une nwermer*, în care recunoaștem cuvintele „noire" și „mère" (= pasăre) 2.

Să vedem care sînt celelalte achiziții nouă ale geografiei linguistice. Geografia linguistică a adus o soluțiune definitivă chestiunii „dialectului" și a „granițelor" dintre dialecte, probleme care au provocat o literatură abundentă. In adevăr, se știe acum că nu există limite dialectale precise, ci numai limite de fapte dialectale: fiecare fapt linguistic își are limitele proprii, și aria lui de răspîndire nu corespunde cu aria de răspîndire a altui fapt dialectal. Așa dar, a defini un dialect luînd în considerație o singură caracteristică, este arbitrar. Dar, între două dialecte, se poate delimita o zonă în care se întîlnesc mai multe limite de fapte izolate. Pe de altă parte, geografia linguistică a adus o vie lumină asupra perioadei dintre limba comună și limbile ulterioare. Dela 1905 încolo, au apărut o serie de lucrări de mare importanță, izvorite din școala lui Gilliéron: mulțumită studiilor și Atlaselor d-lor Oscar Bloch, Ch. Bruneau, Millardet și Terracher 3, știm astăzi mai bine care sînt trăsăturile originale ale limbei franceze. Gilliéron și elevii săi au pus în lumină felul în care s'a petrecut și se mai petrece încă supt ochii noștri lupta dintre limba franceză comună și graiurile locale: constatările care au fost făcute cu acest prilej sînt de cea mai mare însemnătate pentru linguistica generală.

Importanța „lucrului" pentru determinarea istoriei unui cuvînt a fost expusă de Gilliéron într'o lucrare celebră, consacrată verbului *scier* în Franța 4. Chestiunea legilor fonetice, care au

1 Cf. fr. *lierre* < *le* + v. fr. *iere* (< HEDERA) și *loriot* < *le* + v fr. *oriol* (< AUREOLUM), Nyrop, *Gr. hist. de la langue française*, I, § 489.

2 J. Gilliéron, *op. cit.*, p. 298—299.

3 Oscar Bloch, *Atlas linguistique des Vosges méridionales*; *Lexique français-patois des Vosges méridionales*; *Les parlers des Vosges méridionales*; *La pénétration du français dans les parlers des Vosges méridionales*, Paris, Champion, 1914—1921. Ch. Bruneau, *Étude phonétique des patois d'Ardenne*; *Enquête linguistique sur les patois d'Ardenne*, 2 vol., Paris, Champion, 1913—1926. G. Millardet, *Petit atlas linguistique d'une région des Landes*; *Études de dialectologie landaise*, Toulouse, Privat, 1910. A. L. Terracher, *Les aires morphologiques dans les parlers populaires du Nord-Ouest de l'Angoumois (1800—1900)*; *Atlas*, Paris, Champion, 1914.

4 Gilliéron-Mongin, *Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, Paris, 1905.

suscitat lungi discuțiuni, a căpătat de asemenea o nouă înfățișare mulțumită geografiei linguistice: în loc de a considera serii fonetice (de ex. $k + a$), Gilliéron ia în considerație cuvîntul izolat (*chant*, *champ*) 1. Faptul că fiecare cuvînt își are istoria proprie, justifică acest procedeu, care are drept urmare faptul că fiecare cuvînt își are legea proprie. Gilliéron n'a trăit ca să-și precizeze ideile asupra acestei chestiuni: se pare, însă, că se oprise la concluzia că legile fonetice pleacă dela un cuvînt și sînt generalizate, în urmă, asupra tuturor cuvintelor care conțin fonemul modificat și care sînt susceptibile de a suferi modificarea 2.

In rezumat, Gilliéron a arătat cît de complexă e viața unei limbi și a aruncat o vie lumină asupra acțiunilor și reacțiunilor care s'au petrecut în limba franceză vorbită, în cursul veacurilor. Acțiunea conștientă a individului asupra limbii vorbite a avut un rol covîrșitor în desăvîrșirea acestui proces: meritul lui Gilliéron este de a fi pus în lumină importanța acestui factor.

VI

Acestea sînt, expuse foarte pe scurt, inovațiunile aduse de geografia linguistică. Importanța lor este atît de mare, perspectivele care se deschid înaintea noastră atît de vaste și bogate în făgăduinți, încît veți înțelege de ce, pentru toți linguiștii care judecă în deplină libertate de vederi, numele lui Gilliéron figurează alături de acela al lui Fr. Diez. In adevăr, atît prin noul instrument de muncă pe care ni l-a dăruit Gilliéron cît și prin studiile magistrale în care a arătat care sînt concluziile care pot fi trase din examinarea noului material, știința romanisticii și linguistica generală au făcut un mare pas înainte. Pretutindeni, în țările romanice, s'au alcătuit sau se alcătuiesc *Atlase linguistice* 3; fie ca și la noi, îndemnul marelui dispărut să dea roadele dorite și să putem aduce în curînd modestul nostru tribut științei generale.

Dați-mi voie, înainte de a termina, să evoc, în cîteva cuvinte, figura lui J. Gilliéron, așa cum l-am cunoscut la École des Hautes Études, în 1921 și în anii următori. Puțini, mai mult decît dînsul, au suferit patimile omului de știință, în căutarea adevărului. Gilliéron cerea elevilor săi un efort apreciabil pentru a se desbăra de vechile metode, lucru nu tocmai ușor. L-am auzit de nenumărate ori sfătuindu-și auditorii să părăsească gramaticile, dicționarele și lexicurile, și să iasă la aer liber. Este incontestabil că realitatea linguistică ți se înfățișează într'un fel

1 V. Terrarcher, *Géographie linguistique, histoire et philologie*, p. 312-313.

2 J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, p. 199, n.

3 V. S. Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, 1927, passim.

între patru ziduri şi într'alt fel la umbra unui pom. Gilliéron a biruit rutina după o luptă aprigă. Numai acei care l-au urmat pe căile larg deschise de dînsul, pot aprecia la dreapta ei valoare importanţa operei sale, care sporeşte în fiecare zi; înălţimea munţilor se judecă din depărtare.

Las să urmeze cîteva indicaţii bibliografice, pentru acei care ar dori să urmărească mai de aproape problemele puse de geografia linguistică. Am omis din înşirarea lucrărilor consacrate geografiei linguistice, tot ceeace am crezut că nu merită să fie consultat; aşa dar, nemenţionarea numelui unor autori nu e datorită scăpărei din vedere, ci răspunde unei preocupări critice.

I. BIOGRAFIA ŞI BIBLIOGRAFIA LUCRĂRILOR LUI J. GILLIÉRON.

Bibliografia care urmează nu cuprinde lucrările anterioare publicărei *Atlasului*, care nu interesează doctrina geografiei linguistice. Datele biografice şi bibliografia complectă se găsesc în Mario Roques, *Jules Gilliéron. 1854—1926. Notes biographiques et bibliographie*, Paris, 1926 [cu portretul lui Gilliéron] (extras din *Annuaire de l'École pratique des Hautes Études*, section des sciences historiques et philologiques, 1926—1927); 8°, 22 pag. (cf. întîmpinarea lui L. Spitzer, *Literaturblatt für germ. und roman. Philologie*, 48, 1927, col. 111—112). Se pot consulta şi următoarele notiţe necrologice [n'am putut consulta la Bucureşti articolele lui Clédat şi Spitzer, indicate aci după *Romania*, 52, 1926, p. 544]:

L. Clédat, *Rev. de philologie française et de littérature*, 38, 1926, p. 87—88.

Iorgu Iordan, *Arhiva*, 33, Iaşi, 1926, p. 223—225.

S. Pop, *Dacoromania*, IV, 1927, p. 1531—1537.

M. Roques, *Romania*, 52, 1926, p. 218—219.

L. Spitzer, *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur*, 48, 1926, p. 506—511.

A. Terracher, *Rev. de linguistique romane*, II, 1926, p. 1.

B. A. Terracini, *Archivio glottologico italiano*, sezione neolatina, XX, 1926, p. 150—164.

Alte notiţe necrologice, apărute în ziarele sau revistele elveţiene, sînt indicate în *Romania*, 52, p. 220.

1. *Atlas linguistique de la France. Notice servant à l'intelligence des cartes*; Paris, Champion, 1902; 8°, 55 pag.
2. *Atlas linguistique de la France* publié par J. G. et E. Edmont; Paris, Champion, 1902—1910; folio, 1920 hărţi.
3. *Atlas linguistique de la France. Compte rendu de M. Thomas*; Paris, Champion, 1904; 8°, 23 pag.
4. *Étude de géographie linguistique. Scier dans la Gaule romane du sud et de l'est*, par J. G. et J. Mongin; Paris, Champion, 1905; 8°, 30 pag. şi 5 hărţi.
5. *Table de l'Atlas linguistique de la France*, par J. G. et E. Edmont; Paris, Champion, 1912; 8°, VII—519 pag.
6. *Étude de géographie linguistique. L'aire clavellus d'après l'Atlas linguistique de la France*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études en 1922; Neuveville, Canton de Berne (Suisse), Beerstecher, 1912; 8°, 27 pag. cu 7 hărţi sau tablouri.
7. *Études de géographie linguistique d'après l'Atlas linguistique de la France*, par J. G. et Mario Roques; Paris, Champion, 1912; 8°, X—155 pag. cu 17 hărţi sau tablouri.
8. *Atlas linguistique de la France* publié par J. G. et E. Edmont: *Corse*; Paris, Champion, 1914; folio, 399 hărţi.
9. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: I. Chair et viande; la neutralisation de l'article défini; à propos de clavellus*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1915; 8°, 56 pag. şi 3 hărţi.

10. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: II. Mirages étymologiques*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1915; 8°, 51 pag. şi 4 hărţi sau tablouri.
11. *Généalogie des mots qui désignent l'abeille d'après l'Atlas linguistique de la France*; Paris, Champion, 1918; 8°, 360 pag. şi o hartă (Bibliothèque de l'École pratique des Hautes Études, sciences hist. et philologiques, fasc. 225).
12. *Étude sur la défectivité des verbes. La faillite de l'étymologie phonétique*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Neuveville, Beerstecher, 1919; 8°, 135 pag.
13. J. G. et E. Edmont, *Atlas linguistique de la France; Suppléments*, tome I, Paris, Champion, 1920; 8°, 308 pag.
14. *Étude de géographie linguistique. Pathologie et thérapeutique verbales: III...*; résumé de conférences faites à l'École pratique des Hautes Études; Paris, Champion, 1921; 8°, 111 pag.
15. *Pathologie et thérapeutique verbales*; Paris, Champion, 1921; 8°, 202 pag. *(Collection linguistique* publiée par la Soc. de linguistique de Paris, XI).
16. *Les conséquences d'une collision lexicale et la latinisation des mots français*: *Cinquantenaire de l'École pratique des Hautes Études*, pag. 55—74; Paris, Champion, 1921 (Bibl. de l'École pratique des Hautes Études, sciences hist. et philologiques, fasc. 230).
17. *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*; Paris, Champion, 1922; 8°, 67 pag.
18. *Ménagiana du XX-e siècle*; Paris, Champion, 1922; 8°, 23 pag.
19. *Thaumaturgie linguistique*; Paris, Champion, 1922; 8°, 159 pag. *(Collection linguistique* publiée par la Soc. de linguistique de Paris, XIII).

II. GEOGRAFIA LINGUISTICĂ.

A. Meillet, *J. Gilliéron et l'influence des parlers locaux sur le développement du romanisme*, in *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, Champion, 1921, p. 305 urm.; Id., *La géographie linguistique*, in *La méthode comparative en linguistique historique*, Paris-Oslo, 1925, p. 60 urm.; L. Spitzer, *J. Gilliéron, La faillite de l'étymologie phonétique* (dare de seamă), *Literaturblatt für germ. und roman. Philologie*, 41, 1920, col. 380—397; Iorgu Iordan, *Der heutige Stand der romanischen Sprachwissenschaft*, in *Festschrift für W. Streitberg*, Heidelberg, C. Winter, 1924, p. 596—608; A. Terracher, *A propos de la Généalogie des mots qui ont désigné l'abeille* şi darea de seamă asupra lui J. Gilliéron, *Généalogie des mots qui désignent l'abeille*, *Bulletin de la Soc. de linguistique de Paris*, XXI, 1918, p. 147 urm. şi 231 urm.; Id., *Géographie linguistique, histoire et philologie* (cu prilejul apariţiei cărţei lui G. Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*, Montpellier-Paris, 1923), *ibid.*, XXIV, 1925, p. 259 urm.; Id., *Autour de l'Atlas lingüistic de Catalunya*, *Revue de linguistique romane*, I, 1925, p. 440 urm.; S. Pop, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales*, Paris, J. Gamber, 1927 (extras din *Mélanges de l'École roumaine en France*, 1926); Id., *Jules Gilliéron*, *Dacoromania*, IV, 1927, p. 1531—1537; B. A. Terracini, *In morte di Jules Gilliéron*, *Archivio glottologico italiano*, sezione neolatina, XX, 1926, p. 150—164.

III. GILLÉRONIANA.

Am reunit aci, supt diferite rubrici, cîteva pasagii caracteristice din opera lui Gilliéron. Acelor care doresc să abordeze direct lectura studiilor lui Gilliéron, li se recomandă să înceapă cu n-le 3, 4 şi 7 (cifrele trimet la n-le de ordine ale bibliografiei dată aici mai sus), după care vor putea trece la celelalte opere, „genealogia albinei" rămînînd să fie consultată cea din urmă.

1. **Legile fonetice.** „On voit.... combien... il faut peu de chose pour faire naître une loi qui, prenant naissance en un ou deux mots, se répercute

sur toute la masse linguistique phonétiquement congénère. Ne serait-ce pas là l'origine même de bien des lois phonétiques qui commenceraient par un mot, et finiraient par s'appliquer à tous ceux qui ont le caractère modifiable de la modification apportée à ce mot?" (*11*, p. 199, n.). „Implacable régime de la phonétique et des nécessités où s'est trouvée la langue pour obvier aux collisions d'homonymes intolérables engendrées par l'application régulière des lois phonétiques... Ce que serait notre langue nationale si l'évolution phonétique du latin avec ses rigueurs sémantiquement pertubatrices n'avait pas été contrebalancée par des facteurs d'ordre psychologique, dont la nature thérapeutique a été généralement méconnue. Tel est principalement la reprise de contact avec le latin. Celle-ci s'est produite en tout temps et dès l'origine de la langue, mais elle s'est produite surtout à l'époque de la Renaissance, époque où les parlers populaires, réduits à l'état de patois, ne reçoivent plus l'afflux du latin que par l'intermédiaire de la langue littéraire. Cette reprise de contact avec le latin a permis au français littéraire d'échapper à l'action dissolvante de la phonétique, de revivifier momentanément par ses prêts lexicaux les parlers populaires: ceux-ci étaient en proie à une anarchie qui résultait de leur condition d'illétrés soumis à un régime phonétique confondant les mots les uns avec les autres, et contre lequel, désunis et sans direction régionale stable, ils réagissent d'une façon le plus souvent inefficace, au plus haut degré pertubatrice, et produisant de nouvelles équivoques imprévues" (*11*, p. 14). „Sur la constitution des parlers en dialects, à l'éclaircissement de laquelle la dissection phonétique n'a qu'une part critique la plupart du temps chronologiquement incontrôlable, partant indifférente, puisque l'état phonétique n'est qu'un vêtement continuellement rapiécé et rafistolé au cours des âges, et auquel il ne reste souvent, de son état primitif, qu'une misérable pièce, et encore!" (*12*, p. 95-96).

2. **Condițiunile în care se prezintă cuvintele în răspunsurile la chestionarul linguistic**. „La production du mot à l'état isolé implique de la part du sujet un choix entre les multiples formes du mot en travail dans la phrase, c'est à dire dans son seul état de véritable vie" (*3*, p. 21). „L'Atlas fait par Edmont est à l'Atlas tel que nous l'aurions fait nous-même ce qu'est un manuscrit comparé à une édition critique, soit disant définitive, d'un vieux texte" (*11*, p. 13).

3. **Inovațiile aduse de geografia linguistică**. „On m'a reproché (à propos de ma brochure *Pathologie et thérapeutique verbales*) de conduire les jeunes linguistes dans une salle d'hopital. Qui dit mort, dit maladie; qui dit transformation, dit guérison; qui dit vie, dit nécessité de vivre! Où devais-je donc les conduire? Au bal masqué, où tourbillonnent les mots, et où des maîtres de danse, à chaque entrée et à chaque départ, enregistrent des noms sans autre formalité d'enquête sur les causes de départ et d'arrivée pas plus d'ailleurs que sur celles qui font changer de masques aux premiers participants?" (*14*, p. 35). „Ce qu'il fallait, c'était oublier ce que nous savions, puisque nous n'étions pas en mesure de discerner ce que nous savions de ce que nous croyions savoir, et nous aurions fait de même s'il s'était agi de l'exploration de notre parler, ne sachant y distinguer ce qui nous aurait été propre de ce qui pouvait être commun aux autres". (*11*, p. 12). „M. Thomas semble n'avoir pas vu que *les conditions géographiques dans lesquelles les faits linguistiques se présentent sont par elles seules démonstratives d'autres faits* et constituent une source d'information historique dont l'exploitation ouvrira une nouvelle ère à l'étude du langage" (*3*, p. 8).

4. **Omonimia**. „On a tenté soit de nier, soit de mettre en doute, soit de restreindre le rôle délétère de la phonétique en tant que créatrice de produits homonymes qui obligent le parler à rémanier son patrimoine lexical, le contraint constamment à un travail de réparation. Nous croyons pouvoir prétendre qu'il *n'est* aucune loi phonétique qui, dans le long cours d'un parler, s'effectue sans causer des dommages nécessitant une oeuvre de réparation et des modifications de tout ordre, que la phonétique est responsable de la disparition d'une grande partie des mots du patrimoine latin, qu'une foule des disparus sont des déchets de l'usure phonétique, qu'une foule de mots nouveaux sont des compensations, plus ou mois heureuses, à ces déchets" (*9*, p. 14). „Le rôle destructeur de l'homonymie n'apparait que lorsque le parler a pleine conscience du caractère intolérable des conflits, on n'essaye d'y remedier qu'après expérience d'une gêne intolérable" (*11*, p. 58).

5. **Rolul limbei comune**. „L'impuissance des patois à sortir des embarras lexicaux où les mettaient leurs lois de transformation et la nécessité où ils se sont trouvés de recourir au français littéraire ont préludé à la révolution qui devait les faire disparaître et centraliser linguistiquement la France" (*11*, p. 59).

6. **Geologia linguistică**. „Le têt d'une moule ramassé dans une rue de Paris n'a pas la même importance quand il s'agit de rechercher l'origine et l'histoire de son espèce que celui qu'on a recueilli dans un des terrains, ou secondaires ou tertiares, qui recouvrent notre globe. Il en est de même pour les mots. Rien de plus imprudent que de spéculer sur un mot isolé: nous voulons dire placé dans l'isolement artificiel du lexique et comme arraché à son milieu naturel. Un mot a ses conditions géographiques précises qu'il importe avant tout de determiner. Un fait géographique est souvent la clef de son histoire. De par les conditions géographiques, une étymologie, possible ailleurs, est impossible là. Si des couches de mots coexistent actuellement sur le sol, il y a lieu de montrer que l'une est par rapport à l'autre un sous-sol et ainsi de suite: nous devons réaliser d'abord une géographie ou géologie du langage qui nous permettra de situer les mots chronologiquement, de définir leurs rapports, de reconstituer leur genèse. C'est l'étude des cartes de *l'Atlas linguistique* qui a fait ressortir à nos yeux l'importance primordiale de ce point de vue négligé jusqu'ici: la distribution géographique du mot" (4, p. 3). „Là où la science phonétique abandonnée à ses ressources n'atteint qu'un sol et croit avoir touché le sol latin, la géologie linguistique retrouve deux sous-sols latins... Elle met en pleine lumière le danger couru par l'étymologiste appuyé sur la phonétique pure: celui d'interpréter comme le produit d'une évolution autochtone régulière et en partant du latin, une forme qui ne s'est implantée sur un point qu'au milieu du XIX-e siècle peut-être, une forme d'une romanité tertiare ou quaternaire, immatriculée par les patois et revêtue par eux d'un aspect auquel les variations de leur vitalité phonétique nous défendent d'accorder la moindre confiance" (*4*, p. 24).

7. **Aspectele romanisărei în Galia**. „Quelle conception intolérable que d'admettre dans la Gaule romane à l'époque de sa latinisation une receptivité égale, ou à peu près égale, sur tous les points, alors que cette réceptivité était subordonnée à la diversité infinie des besoins, des états sociaux, des mille manières de sentir et d'agir? Tous les individus du lexique latin devaient-ils rencontrer partout un droit égal, et un droit également durable à la vie? Autant admettre qu'une pluie qui tomberait avec la même abondance sur toute la France, pénétrerait le sol à une profondeur égale, *quelle que soit la nature du sol*. Un mot latin pouvait ne *prendre* que sur un point qui seul avait la chose ou l'idée, et c'est ce point qui l'a fourni aux autres quand ils ont eu la chose ou l'idée. Folie encore de croire que le matériel latin, à travers toutes les péripéties que peut endurer pendant plus de quinze cents ans la vie d'une commune de France, s'y soit conservé à peu près constant. La vie étant toute l'activité économique et morale de l'homme, il n'y a pas un mot qui ne puisse être atteint, il n'y a pas un mot qui ne puisse se ranger parmi les Culturwörter,—qui ne soit, qui n'ait été, en acte ou en puissance, un mot voyageur... Il est clair que l'uniformité lexicale présente d'une aire [donnée]... est un aboutissant, qu'elle est non pas *unité* mais *uniformisation*" (*4*, p. 25). „La réflexion et les faits s'accordent pour détruire cette fausse unité linguistique dénommée patois, cette conception d'une commune ou même d'un groupe qui serait resté le dépositaire fidèle d'un patrimoine latin. Si le hasard avait voulu qu'un patois échappât à toutes les vicissitudes que nous venons de décrire et répondît à cette définition, le fait serait absolument indémontrable" (*4*, p. 27). „La phonétique originaire, celle qui affecte seule les mots qui lui sont soumis depuis l'époque latine et dont

le nombre, déjà restreint actuellement, diminuera à chaque étude sérieuse qui sera faite d'un mot roman" (*11*, p. 52).

8. **Imprumutul.** „Quand on étudie de près un patois, on s'aperçoit très vite que la plupart des mots du vocabulaire courant sont d'origine exotique, notamment française. Un noyau lexical représentant une tradition phonétique s'assimile les apports de tous les âges avec un sentiment des équivalences qui varie naturellement à l'infini selon les patois et le moment de ces patois. L'oeuvre de l'assimilation se fait par des étapes, des intermédiaires qui la facilitent, lui ôtent tout ce qui semblerait appeler un effort trop conscient du patois. Le patois x reçoit le mot, non de Paris, mais de Limoges, et dès lors il peut l'incorporer au moyen d'une retouche phonétique légère et qui est à peine sensible pour lui. Ce travail produit des résultats plus ou moins hereux, c'est à dire plus ou moins conformes à ce qu'on a considéré comme la phonétique locale, ou régionale" (4, p. 25-26).

9. **Etimologia populară.** „L'étymologie populaire est un des facteurs les plus importants dans la formation de la langue, et sa connaissance imparfaite a induit en erreur les phonéticiens qui ne voient guère dans la constitution de la langue que l'élément mécanique et ne se sont pas suffisamment préocupés de l'autre élément, de l'élément psychologique, qui ont classé les mots selon leur manière de se comporter à l'égard des lois phonétiques qu'ils établissaient et ont établi des catégories où se marient des mots foncièrement disparates mais unis par un commun respect des lois et d'où sont exclus des mots plus apparentés pour avoir, inspirés par des raisons supérieures, enfreint les mêmes lois. De là la division arbitraire en mots savants et mot populaires... C'est à toutes les époques de la langue que se manifeste l'étymologie populaire, et qu'elle soustrait aux lois phonétiques des mots qu'elles auraient broyés et la plupart du temps condamnés à produire des équivoques, et par conséquent à provoquer et à activer l'emprunt à des langues étrangères, notamment au latin classique (*11*, p. 223-225). „Je veux chercher à convaincre que *La faillite de l'étymologie phonétique* n'est pas un titre de réclame, mais qu'il renferme l'expression exacte de ma pensée, que je résume ainsi: l'étymologie primaire n'a souvent qu'une valeur fugitive: une fois embarqué, le mot français vogue où le pousse le français, obéit à l'étymologie populaire, devient papillon, de chrysalide qu'il était et à l'état de quoi il reste selon les lexicographes" (*14*, p. 19). „Nous nous permettons, néamoins, d'adresser aux jeunes gens un avertissement: vous travaillez à l'étymologie, mais souvenez-vous que le peuple y a travaillé avant vous. Souvenez-vous que les étymologies que vous présentent vos professeurs ne sont que le point de départ d'un mot français, qu'une fois détaché de sa souche, le mot est un oiseau qui a pris sa volée et suit les chemins que lui dictent les conditions atmosphériques de l'espace aérien et les rencontres qu'il peut y faire... Observez, comme si, à la base des évolutions, il n'y avait aucun mystère physiologique, mais simplement une oeuvre de réflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre" (*12* p. 132-133).

Al. Rosetti

G A M E

Fiul risipitor

PARTEA I

III

Noaptea sosea mai curînd şi întîrzia mai mult în odaia lui Marc. Creştetele copacilor purtau frunzişuri boţite, decolorate şi fără viaţă, ca nişte peruci. Trecuse vara.

La şcoala de comerţ începeau să vie răspunsuri la apelul directorului. Nimeni nu primea cu simpatie propunerile de construcţie. Instituţiile refuzau orice sprijin, subt cuvînt că le lipsesc fondurile. Din unele părţi răspunsul era simplu şi brutal. Cîteva adrese conţineau o proză pe patru pagini, cu fraze bombastice. La sfîrşit însă aflai acelaşi lucru: „imposibilitatea momentană de a se acorda sprijinul material cerut". Directorul cetea şi recetea pasagiile în care găsea ecouri din sentimentele lui. Pasiunea îl făcea să împrumute oricărui limbut făţarnic, dragoste pentru realizarea unei opere de bine obştesc. Invăţase pe dinafară două dintre adresele cele mai mişcătoare, şi le cita în orice împrejurare cu entuziasm. Marc, dimpotrivă, pierduse nădejdile dela început. Chiar din primele răspunsuri, văzu că iniţiativa directorului are aceiaşi soartă în afară ca şi înăuntrul şcolii. Nepăsarea, neîncrederea şi bănuelile profesorilor se ceteau şi printre rîndurile trimise de bănci, instituţii, autorităţi. Orbirea directorului avea ceva copilăresc, ceva care îi amintea de tatăl său. Dragomir şi Aristid Lecuja erau din aceiaşi generaţie. Orizontul lor măsura cam aceiaşi lungime de rază, cu mult prea scurtă şi prea slabă, după judecata lui Marc.

Directorul socoti necesar să facă un al doilea rînd de adrese, mai amănunţite şi în termeni cît se poate de energici. Secretarul se aşeză la lucru, fără să-şi mărturisească îndoelile. Scria de zeci de ori acelaşi conţinut.

— Mîna s'a obişnuit să meargă singură, supusă şi fără greşală, spunea el directorului, glumind. Dacă încerc să scriu altceva e zadarnic: după primul rînd bag de seamă că l-am compus cu ideile dumitale. Am vrut să fac un bilet de dragoste, dar n'am

izbutit să-l sfîrşesc decît cu formula: „Astfel, după patruzeci de ani de funcţionare, ne vedem în trista poziţiune...“

Musteţile directorului se mişcau peste un surîs naiv.

— Rîzi, rîzi, zicea Dragomir ameninţîndu-l cu degetul, ca pe un şcolar, dar am să văd ce-ai să mai spui cînd vom avea palatul nostru, cu o cancelarie luminoasă, şi cu trei maşini de scris...

Cu cît trecea vremea, problemele amînate mereu cereau lui Marc o soluţie. Ghetele nu mai suportau a cincea vizită la cîrpaciu. Prin forma, prin culoarea şi prin eroismul lor de stindard ciuruit, pantalonii pledau pentru o grabnică schimbare. Filip, căruia îi împrumutase micile lui rezerve, îl vestise că primeşte leafa neregulat şi că greutăţi de tot soiul îl silesc să întîrzie cu plata datoriei. De-acasă Marc n'ar fi cerut ajutor pentru nimic în lume. Mai degrabă l-ar fi rugat pe director să-i dea un acont.

Marc trecea prin piaţa Unirii, printre oameni bine îmbrăcaţi. Călca trăgînd piciorul foarte aproape de pămînt. Astfel nădăjduia că nimeni nu va vedea absenţa aproape totală a tălpilor. „Gorki spune că trebue să te primeşti pe tine aşa cum eşti. Filosofie foarte potrivită pentru vagabondul fără legături, sărac dar liber şi stăpîn pe el. Eu ce vreau să fiu? Un om liber, stăpîn pe mine. Pe deasupra, mi-a căzut pe umeri sărăcia, hlamidă nedorită, dar onorabilă. Sînt deci un tovarăş de drum de-al lui Gorki. Numai înţelepciunea lui îmi lipseşte. E vanitate şi chiar necinste să vrei numaidecît să pari altceva decît ceiace eşti...“ Marc îşi luă iar mersul firesc şi ridică ochii, retezînd cu privirea capul trecătorilor. Un tînăr cu înfăţişare îngrijită cobora scările hotelului Traian. La vederea lui, Marc părăsi atitudinea pe care o încerca de cîteva momente şi începu să alerge fără nici o poză. Odată cu prietinul se regăsise pe sine, şi bucuria lui era îndoită.

— Alecule! strigă, întinzîndu-i amîndouă mînile. Bine-ai venit! Ai isprăvit lecţiile la prinţii tăi?

— Nu încă, răspunse Alecu Damian, surîzînd stingherit. Faţa i se înegrise de soare. Marc regăsi expresia dulce a ochilor lui albaştri-verzi, nasul mare, veşnic roş, gura cu buza de jos groasă, răsfrîntă într'un fel de grimasă dispreţuitoare. Cînd rîdea, arăta dinţi mici şi toată figura căpăta o drăgălăşie copilărească. Alcătuit din contraste, Alecu avea farmecul inexplicabil al aventurierilor.

— Nu mi-ai scris, cum ai făgăduit, îl mustră blînd Marc.

— Adevărat, nu ţi-am scris... Alecu îşi privi prietinul în ochi şi zîmbi.

— Stai la hotel? Eşti cu elevul tău?

— Nu, am descins aici deocamdată, până îmi găsesc camera în oraş.

— Poţi să stai la mine.

Alecu nu răspunse. Ochii lui căutau prin mulţime.

— Tot acolo locueşti? vorbi el într'un tîrziu.

— Da.

— Am să vin pe la tine. Acuma te rog să mă erţi. Trebue să întîlnesc pe cineva.

Alecu rîse, strînse febril amîndouă mînile lui Marc şi se depărtă brusc de el. Lumea se da deoparte din calea pasului său sigur.

Marc întîrzia pe loc. Nu-şi putea desface privirea de silueta prietinului.

Îl văzu cum se opreşte, ia o poziţie militară şi salută adînc. Spre Alecu venea un efeb cu rochie de sport. Plete foarte negre şi lucitoare îi coborau peste urechi; gîtul era subţire, cu ceafa rasă. Faţa cu linii sigure, aproape bărbăteşti, surîdea cu un aer mulţumit şi protector în acelaşi timp.

— Prinţesa! zise Marc închipuind într'o clipă un roman de dragoste. Era foarte potrivită aventura pentru firea lui Alecu. Totdeauna l-au hipnotizat pe el perspectivele de strălucire şi mărire. Fiul părintelui Damian ştia să-şi aleagă prietiniile şi să cultive legăturile încă de cînd era în gimnaziu.

Marc mai privi odată spre locul unde se întîlniseră cei doi tineri. Acum mergeau unul lîngă altul. Alecu vorbea mult, nu-şi economisea gesturile. Prinţesa se întorcea spre el cîteodată şi izbucnea în rîs.

„Rîs plin de inconştientă cruzime“, hotărî Marc, care avea idei romantice despre prinţese. „Alecu e prea grăbit. Nu se fac salturile aşa de uşor. Dela conacul princiar pănă la cerdacul popei Damian e drum lung...

Marc porni să ia masa la madam Arhip. Acum se întreba dacă prezicerile acestea răuvoitoare n'au izvorît cumva dintr'o comparaţie umilitoare pentru el.

* * *

Vacanţa se sfîrşise. Mariana a mai scris odată din Tuluceşti, dar fratele ei îi răspunse, caşi întâia dată, că „îl reţin ocupaţiile“ în Iaşi.

Pe la mijlocul lui August, Marc primi o scrisoare dela tatăl lui.

Iubitul meu Marc-Aureliu,

Îţi spun numele întreg, pentrucă vreau să-ţi amintesc înţelepciunea marelui împărat şi strămoş, de care mi se pare că tu te-ai depărtat cam mult în vremea din urmă. Mîndria e foarte bună. Îţi va folosi în societate. Dar nu se cuvine să te slujeşti de ea ca o armă împotriva familiei din sînul căreia ai eşit şi în care vei rămîne toată viaţa.

Mie n'am să-mi pun în socoteală nici o greşală. Întotdeauna am urmat sfatul lui Marc-Aureliu (ţi-l traduc, ştiind că nu eşti prea bun prietin cu greceasca şi latineasca): „în orice ceas din zi, la orice prilej, gîndeşte-te să te porţi ca un adevărat Roman, ca un om demn de acest nume, fără nepăsare, fără să faci caz

de gravitate, cu dragoste pentru semenii tăi, cu libertate, cu dreptate".

Cred că tu greșești cînd judeci cu asprime pe alții. Nu s'a văzut să i se întîmple unui om o nenorocire pentrucă n'a spionat ce se petrece în sufletul altor oameni. In schimb cel care nu știe ce este în adîncul inimii lui, acela nu va putea să înlăture nefericirea din cale-i.

Mariana mi-a spus că ai o slujbă și că îți cîștigi singur existența. E foarte frumos și eu voiu fi ultimul să te împiedic de ați cuceri independența. Dar nu poți obține un congediu de zece zile? Tradiția casei noastre a fost ca în vacanță să ne adunăm cu toții subt același acoperiș. Aici la Tulucești e destul de bine. Sora ta ți-a scris desigur că ți-am pregătit demult odaia, unde ai să fii stăpîn absolut. Pe urmă, mai este un lucru principal: sănătatea. Cunosc din experiență ce înseamnă viața în străini, masa la birturi și locante. O lună de trai bun, cu bucate gătite de Paraschiva, te-ar întrema. Gîndește-te că tu n'ai avut niciodată o constituție prea robustă.

Uitam să-ți scriu că Mariana și-a adus aminte de o veche datorie pe care o are către tine. Ți-a trimes banii eri sau astăzi.

Te îmbrățoșă tatăl tău,

Aristid Lecuja

Cînd ceti întâia oară scrisul apăsat, drept, cu litere ronde al părintelui său, Marc se înduioșă, simți lacrimi în ochi și dacă ar fi fost acolo, în fața lui, l-ar fi sărutat pe obrazul aspru și i-ar fi cerut ertare. Bătrînul știa așa dar că îl judecă. Poate bănuia chiar că nu e de loc cruțător. Altfel n'ar fi vorbit despre oamenii care spionează sufletul altora. Fineța aceasta de observație îl surprinse pe Marc și-l făcu să roșească. „Tata cetește în sufletul meu mai bine decît mine", își zise el, și se hotărî să plece la Tulucești. Dar a doua zi, reluînd scrisoarea, descoperi cu totul alte lucruri. „Intâiu cere să vin numai zece zile; pe urmă uită și vorbește de o lună întreagă. N'a putut să-și ascundă tendința lui autoritară și acaparatoare". „Datoria Marianei", delicată născocire a lui Aristid Lecuja, îl supără pe Marc până la furie. „Nici de astădată n'a renunțat la obiceiul lui de-a mă umili. Imi aduce aminte că nu știu latinește. Ei și? Asta nu-i nimic. In defenitiv foarte bine că se mîndrește cu știința lui. Dar e odios să facă glume pe socoteala nevoilor mele cele mai urîte și mai înjositoare"... Casa părintească, colonie de corali în adîncul sufletului, fu din nou acoperită de ape tulburi. „Am spus că nu mă voiu întoarce la el decît învingător. Acum ași părea mai degrabă un cerșetor. Marc Lecuja trebue să-și țină făgăduiala". O săptămînă întreagă scrise tatălui său, dar nu trimese nimic la Tulucești. Răspunsurile erau sau prea insolente, sau prea lipsite de bărbăție. Cel din urmă proect de scrisoare i se păru bun.

Dragă tată,

Iți mulțumesc mult pentru invitația pe care ai ținut să mi-o faci singur, sacrificînd timp și trecînd peste unele susceptibilități foarte explicabile. Fiul tău—din punctul de vedere părintesc—e un ingrat. Dar și părintele—din punctul meu de vedere—e nedrept, rigid, neînțelegător. Le spun acestea pentru a explica întîmplări mai de mult. Acum îți mărturisesc foarte sincer că am devenit un copil ideal: țin din toată inima la tatăl meu, și nu-i impun nici un sacrificiu, de nici un fel. Pentru a păstra aceste frumoase calități însă, sînt silit să-mi amîn venirea acasă pe mult mai tîrziu. Patronul meu onomastic și sfătuitorul tău înțelept, decretează: „Să fii blînd și totuși neîndurat asupra hotărîrilor luate după o matură gîndire". (Marc cita în grecește). Așa fac eu în momentul acesta. Sînt convins că rămînînd aici și lucrînd fără întrerupere („Să iubești munca și să fii asiduu") îmi fac datoria și mă pregătesc pentru viață, care nu-i așa de ușoară ca atunci cînd dumneata aveai vrîsta mea. Crede-mă tată, nu înțelegi de loc vremea noastră; eu o văd limpede. Nimic nu-mi împiedică vederea: sînt din ultima generație. Pe cînd între privirile dumitale și viață, stăm noi copiii, care am devenit pentru părinți un scop unic, am acoperit restul, ne-am substituit universului întreg.

Dar poate cuvintele mele nu sînt de ajuns ca să te convingă. Invoc din nou pe Marc-Aureliu care în a șasea carte scrie: „Cînd îți faci datoria nu te întreba dacă ți-i cald sau frig, dacă ai sau n'ai nevoe să dormi, dacă ești blamat sau aplaudat, dacă vei muri sau vei întîlni vre-o primejdie". Renunț cu stoicism la marea bucurie de-a sta împreună, renunț la odihnă, la plimbări, la bucatele Paraschivei. Mai drept ar fi să spun că amîn toate aceste plăceri pentru vremea cînd le voiu merita.

Mariana are o memorie foarte defectuoasă. Datoria mi-a plătit-o de mult. I-am înapoiat banii și i-am făcut o lecție de finanțe, dovedindu-i că metoda de a plăti de două ori aceiași datorie duce la faliment.

Fiul tău, cu dreaptă și bărbătească dragoste

Marc

Niciodată n'a avut Marc mai mare nevoe de bani ca atunci cînd i-a venit mandatul dela sora lui. Cuprins de o exaltare eroică, încue suma într'un saltar. Alergă la director, făcu un împrumut din leafa de pe lunile viitoare și merse drept la un bijutier. Alese o brățară: lanț subțire țesut cu argint și boabe rare de mărgăritar. Negustorul se uita cu neîncredere la îmbrăcămintea clientului, și făcea semne misterioase lui Solomon băiatul din prăvălie.

Spre mirarea lor însă, Marc plăti brățara, adăugînd un supliment pentru a fi trimeasă pe adresa Marianei, la Tulucești.

Dela bijutier, Marc alergă acasă, luă banii din saltar și fugi la poștă, unde îi trimise cu mandat, tot Marianei. După amiaza întreagă, Marc pluti pe culmile orgoliului. Se învinsese pe sine.

Un vîrtej îl ridica sus, tot mai sus, deasupra tuturor slăbiciunilor lumeşti, şi simţea ameţeala beată a triumfului desăvîrşit.

Spre seară, obosit, înfometat de exerciţiul atîtor virtuţi înalte, stomacul îi aminti că din punct de vedere fiziologic, e construit ca toţi muritorii. Primul gînd al mîndrului erou fu să corupă impertinenţa epigastrului, oferindu-i un prînz copios. Insă, din motive economice, suprimase masa de seară la madam Arhip. Intr'un restaurant nu putea să intre, nici într'un consum, nici chiar într'o fructărie. Se hotărî deci să pedepsească întregul sistem digestiv pentru lipsa lui de demnitate şi materialismul fără orizont, cumpărîndu-i drept hrană până a doua zi, un modest covrig fără susan. „Dealtfel, îşi zise Marc, acesta e un bun început pentru antrenarea generală a organismului spre o sobrietate potrivită cu reducerea bugetului".

Scrisoarea către Aristid Lecuţa, în loc s'o pue la cutie, o ascunse într'o carte. Pe cînd îi copia cuprinsul pe curat, simţise cum ochii tatălui său îl privesc dojenitori. Niciodată nu le văzuse aşa de desluşit izvorul de lumină obosită, luptînd din ce în ce mai greu cu ghiarele care se strîngeau pe tîmple, cu prăvălirea grea a pleoapelor umflate şi roşii de nopţi fără somn. Lui Marc îi fu ruşine de toate răspunsurile proectate până atunci, şi amînă din nou scrisoarea datorită tatălui său.

* * *

In lipsa stăpînului, odaia lui Marc primi un oaspete. Venise îndată după amiază. Nedelcu, care sta de vorbă cu nevasta portarului, îl cunoscu şi se grăbi să-i deschidă uşa cu o cheie potrivită în grabă. Vînzătorul de ziare avea respect deosebit pentru domnul care-l privea de sus şi care totuşi părea foarte cumsecade, sta bucuros de vorbă şi chiar îi da sfaturi. Marc da bacşiş pentru cel mai mic serviciu, dar numai atît. Era prea puţin comunicativ, şi Nedelcu îl bănuia că „n'are inimă".

— Poftiţi, coane Damian, zise el, îndoindu-şi spinarea într'un fel de ploconeli care semănau mai repede a mătănii. Apoi desfăcu braţele, le încrucişă, le desfăcu iarăşi ca nişte foarfeci uriaşe.

— La ordinul matale, toată odaia.

— Bine, băete! glăsui energic oaspetele.

— Să trăiţi! răspunse Nedelcu salutînd milităreşte cu mîna la frunte. Şi nodul enorm dela gît descrise o mişcare, un fel de mică plecăciune, plină de mulţumire.

Alecu Damian făcu înconjurul încăperii: privi o clipă pe fereastră, se opri mai mult în faţa oglinzii, îşi pipăi obrazul slăbit, şi oftă. Se mută în faţa mesei de lucru, luă o carte, îi citi titlul în mod mecanic, şi-i dădu drumul ca şi cum mînile n'o mai puteau ţine. Oftă iarăşi. Aprinse o ţigară, dar o asvîrli după cîteva fumuri. Oftă din nou, se aşeză pe-un scaun, desfăcu un jurnal. Intoarse foaia pe toate feţele, fără să se oprească la nimic. Me-

dită un lung moment, cu braţele încrucişate. Apoi se sculă hotărît, luă o bucată de hîrtie pe care scrise:

Nu mă trezi. Am insomnie.

Se întinse pe pat, îşi aşeză inscripţia pe piept şi rămase nemişcat, cu ochii deschişi ţintiţi în tavan. Cîte un oftat îi întrerupea din vreme în vreme înlemnirea. Pleoapele începură să cadă tot mai des până se închiseră deplin. Alecu dormea...

La ora unsprezece noaptea Marc sui scările spre culcuşul lui. Rătăcise pe străzi fără nici un gînd; aştepta să treacă ceasurile mai repede şi să se culce. N'avea gust de lucru. Noaptea, mai cu seamă, nu găsea destulă putere să înfrîngă singurătatea, care acum îi aducea închipuiri rele şi ispite. Regimul sobru, cu o singură masă pe zi, îi oferea în schimb amintiri de petreceri la sărbători, născocea banchete şi orgii care-l făceau pe Marc să-şi admire imaginaţia, dar în acelaşi timp să vadă „stricăciunea care zăcea într'însul". Pentru a zădărnici asaltul tentaţiilor, adoptase un nou program: se întorcea acasă tîrziu şi se culca imediat.

Cînd deschise uşa, mirosul de tutun îi trezi nădejdea unei tovărăşii plăcute. Bucuria lui crescu, descoperind pe Alecu. Intr'o clipă de veselie, era să-l strige tare. Dar foaia de pe piept îi puse subt ochi rugămintea:

Nu mă trezi...

şi Marc începu să umble în vîrful picioarelor. Işi aşternu pe canapeluţă şi stinse lampa.

— Cum a putut Filip să doarmă aici atîta vreme, îşi zise Marc care găsi cu greu un loc bun, după ce mai adăugase două scaune la picioare şi la coaste.

Somnul însă veni mai repede ca de obiceiu: Marc avea lîngă el un tovarăş care, deocamdată, îl ajuta să treacă uşor în lumea nefiinţei.

O moleşală din ce în ce mai mare cuprinse pe Alecu Damian zilele următoare. Nu-şi mai dădea osteneala nici să coboare până în stradă. Mîncarea îi era indiferentă. Trebuia să-l silească Marc să guste ceva din modestele lui pacheţele cu provizii. Fuma tot timpul cît era treaz şi dormea aproape fără întrerupere. Se scula numai să facă un fel de pauze şi să bea apă. Turna pe gît căni întregi de lichid caşi cum în timpul somnului, izbucneau îndărătnice incendii lăuntrice. Obrazul lui neras se acoperea cu o barbă roşcovană.

— Parcă eşti un pirat, îi spunea Marc. Alecu nu se ostenea să răspundă. Făcea numai un semn de nepăsare cu mîna.

Cauzele acestei boale ciudate le înţelese imediat Marc, care văzuse pe „Prinţesa cu rîsul plin de cruzime inconştientă". Prietenul lui fusese lovit în cel mai puternic fascicol de sentimente, în scheletul personalităţii lui alcătuită din încredere nemărginită, din ambiţie, din sensibilitate uşor iritabilă.

Marc vedea scena finală cînd, cu rîsul ei obişnuit, Prinţesa i-a spus:

— A fost un joc agreabil, nu-i aşa? Am să mă plictisesc de moarte la Londra.

— Pleci?

— Chiar în astăseară...

Prinţesa a plecat, cu adevărat, dar nu cum îşi închipuia Marc, ci plîngînd înăbuşit pe umărul fratelui ei. Acasă aruncase pe fereastră tot ce avea mai scump în odae. Neînduplecată împotriva lui Alecu Damian fusese numai bătrîna prinţesă.

— Eu nu pot înţelege o astfel de iubire, spunea ea. Ce jeune homme, qui est intelligent et ambitieux, ne pourra jamais dire ce qu'il aime en vous, parce qu'il vous a connue étant précepteur dans notre maison...

Peste barba roşietică a lui Alecu Damian, soarele de Septembre, despletit, începu să-şi plimbe dimineaţa, lumina blondă, caldă, voluptoasă. Dar nici mîngîierea aceasta nu-l scotea din amorţire. Marc îngrijorat, consultase pe medicinistul dela madam Arhip.

— După simptome, pare a fi melancolie.

— Atunci nu-i nimic grav.

— Dimpotrivă, e primul şi cel mai sigur pas spre nebunie. Nouăzeci-şi-cinci la sută din cazuri sfîrşesc la ospiciu.

Perspectivele acestea negre îl alarmară pe Marc aşa de mult, încît începu să se întrebe dacă nu cumva se molipsise şi el de teribila infirmitate. Intr'o zi însă, piratul se făcu nevăzut. Cînd veni din oraş, Marc fu întîmpinat de Alecu Damian, ras proaspăt, zîmbitor, cu privirea lui dulce din vremurile bune.

Marc clipea neîncrezător.

— Eu sînt, scumpul meu amic, fii pe pace. Dacă vrei, poţi să mă atingi, ca Toma Necredinciosul. Pune mîna pe locul unde până acum un ceas creştea barba mea arămie şi incultă.

Era prietinul lui, fără îndoială: îl recunoştea după vorba în stil arhaizant şi preţios, tribut de admiraţie pentru Anatole France, fără restricţii autocritice. Alecu îşi îmbrăca foarte des discursurile în costumul acesta de gală.

— Adevăr zic ţie, urmă el, am zăcut tare. Am avut grea vătămătură, dar nu m'am lăsat. Ca moş Lăstun, paracliserul prea cuviosului preot şi tatălui meu, m'am lecuit numai cu somn şi cu apă de izvor. Trebue să admirăm înţelepciunea instinctului care ne dă consultaţii gratuite şi eficace...

* * *

Frigurile acţiunii cuprinseră îndată pe Alecu Damian. Voia să schimbe totul. Dacă ar fi fost în stare, ar fi transformat faţa lumii, aşa ca nimic să nu-i amintească de umilirea lui dureroasă şi exasperantă. Deocamdată începu ofensiva asupra lucrurilor din

jur, singurele asupra cărora putea să-şi dea iluzia de zeu şi stăpînitor de destine. Mută patul în locul lavoarului, trase masa în mijlocul odăii, scoase de pe păreţi cromolitografiile proprietarului şi le puse după sobă, ele fiind „o insultă pentru ochi".

Marc îi dovedi că insulta este în ochii lui, nu în modestele vopsele de pe cartoane, lipsite de viaţa insolentă pe care o poate da numai artistul. Pozele simple sînt o camva pentru imaginaţie, o comoară pentru amintiri. In copilărie a dormit într'un pat alb de fier. Tăbliile erau împodobite cu tablouri din cele patru anotimpuri. Pe fiecare faţă a tăbliei erau zugrăvite bucuriile şi muncile unei singure părţi a anului. Cîte întîmplări minunate n'a trăit el printre copacii portocalii şi făcuiţi ai „Toamnei"; ce basme nu i-au spus brazii cu zăpadă albastră subt care sta, roş şi zîmbitor, un moş Crăciun. Iar primăvara venea la el deodată, cu cîmpii smălţate, cu izvoare ca oţelul, cu copii purtînd coroniţe de trandafiri, în cea dintâiu dimineaţă cînd o rază veselă se oprea deasupra pernei şi învia lumea de abzichbilder.

Alecu răspunse că toate acestea erau născocite din „spiritul de contradicţie" al prietinului său. Un lucru urît e un lucru urît şi nu poate fi transformat cu ajutorul paradoxelor. Marc nu mai urmă discuţia. Ar fi eşit cu siguranţă biruitor, dar l-ar fi supărat pe Alecu Damian, al cărui spirit, lipsit de articulaţii, suferea teribil cînd era îndoit în cerc, aşa fel ca un capăt să atingă pe celalt. Ceiace îi lega era tocmai contrastul de linie sufletească. Alecu admira, caşi Filip, inteligenţa „grecească" a lui Marc, ideile lui, care aveau elasticitate şi ductibilitate: cuprindeau întinderi vaste, sau se subţiau ca sîrma de argint şi pătrundeau în cele mai fine crăpături ale unui edificiu logic, pentruca acolo să facă explozie. Subtilitate care inspira un fel de teamă, dar avea atîta farmec şi atîta putere, încît, deşi cel mai nehotărît, mai sfios şi mai puţin robust, Marc fusese în mod firesc centrul prietiniei celor trei.

Alecu Damian iubea linia dreaptă. Cînd prindea un raţionament îl ducea până la ultimele concluzii. Cetea puţin, cîteva cărţi pe an, dar nu le lăsa din mînă până cînd nu le storcea tot sucul. Păstrase metoda înaintaşilor care săpau, prăşeau, secerau, treerau recolta de pe o bucată mică de pămînt, dar lucrau cu atîta tragere de inimă şi cu atîta pricepere încît au ajuns să strîngă stare frumoasă. Marc preţuia metoda aceasta tare şi căuta uneori s'o imite, presimţind într'însa un mijloc mai simplu pentru cucerirea fericirii. Dar singur Alecu Damian se folosea de ea în chip firesc şi cu roade bune.

— Nu mai trebue să primim viaţa asta mediocră: se revoltă într'o zi Alecu, pe cînd eşea împreună cu Marc dela madam Arhip.

— Ce vrei să facem?

— Să ne liberăm din sclavia acestei graţii rurale cu breton lipit pe fruntea de două degete. Mîncările ei sînt lipsite de caracter: nu-s nici patriarhale, nici orăşeneşti. Şi pe deasupra are o cri-

minală predilecție pentru uleiul mineral, de uns locomotivele. Il pune și în compotul ei „melaj".

— Abia izbutim să ne plătim—pe datorie—un dejun pe zi aici...

— Am un plan.

— Tu ai totdeauna nu unul singur, ci o sută de planuri.

— Am un plan și-l voiu realiza.

— Să vedem.

— Cheltuelile noastre cele mari sînt casa și masa...

Fără să vrea, Marc zîmbi. „Cheltuelile noastre" erau numai cheltuelile lui. Alecu își dase la hotel și restaurant, în scurta lui aventură, tot ce primise dela lecții și dela părintele Damian.

— Odaia ta de-acum e prea scumpă, urmă Alecu, și este destul de rea: te spînzură la al treilea etaj. Prefer una prinsă de pămîntul cald și binefăcător. Am să caut o locuință bună cu a zecea parte din chiria pe care o plătești. Cît despre masă...

— Vom adopta postul negru.

— Nu. Vom fi ca acasă. Adică ne vom găti singuri.

Marc se opri pe loc alarmat:

— Asta-i catastrofă, nu-i plan.

— Ai să vezi.

— Cine spală vasele?

— M'am gîndit la tot: și la tîrguiala din piață și la făcutul focului. Am scris mamei. Zilele acestea trebue să ne sosească provizii multe și un ajutor.

— Ce fel de ajutor?

— Vei vedea. Eu nu pot filosofa la infinit, ca tine. Am organizat rezistența și voiu pregăti pe urmă triumful.

— Asupra cui?

— Asupra lumii întregi. Tu ești singur și ai tainele tale; eu sînt singur și am tainele mele. Impreună însă vom fi o putere. Tainele vor slăbi tare de tot iar noi ne vom întări așa de mult, încît nu le vom mai ascunde.

Marc îi întinse mîna. Alecu i-o strînse tare și amîndoi porniră la braț, ca doi îndrăgostiți pentru care toate problemele vieții s'au rezolvat. Dela primii pași însă, se ivi o neînțelegere.

— Vezi, asta e prietinia, dragă Marc,—zise Alecu umflîndu-și pieptul.

— Asta-i tovărășia, răspunse Marc.

— Atunci prietinia nu există?

— Ba există. Dar ea este în afară de interese și nu le servește decît incidental, fără nici o legătură cu sentimentul prietiniei în sine.

— Marc, iar ești paradoxal.

— De astădată nu-s de loc. Gîndește-te: prietinia este armonizarea a două inteligențe, complectarea a două caractere. Tot ce stă în legătură cu interesele materiale se chiamă tovărășie și are un caracter de societate de ajutor mutual.

— Tu vrei să înjosești cele mai frumoase acte din viața noastră.

— Nu le înjosesc. Le deosebesc numai. Intreabă-l pe Nedelcu. El știe mai bine ca tine ce-i prietinia, pentrucă îi înțelege sensul de exercițiu pur moral. Nedelcu spune că nu poți avea prietini decît în spital, în oștire și la închisoare.

— De ce mă compari tu cu Nedelcu?

— Asta e comparație?

— Nu. E mai puțin și mai rău.

— Să nu disprețuești pilda numai pentrucă vine dela un vînzător de ziare. Tu însuți spuneai: „să admirăm înțelepciunea instinctului care ne dă consultații gratuite".

— Incurci un lucru simplu cu sofisme. Eu mă consider prietinul tău și nu mă las dus într'o ceartă de cuvinte.

— Eu îți sînt prietin de foarte multă vreme, iar de cîteva săptămîni îți sînt și tovarăș.

— Pentru mine, prietinul e în mod logic, obligator, și tovarăș.

— Pentru mine nu. Tovărășia este o formă a instinctului de conservare. Canibalii, bandiții, lupii se întovărășesc. Oamenii civilizați, cu viață interioară bogată, pot deveni prietini. Nu-i posibilă prietinia între două făpturi care nu știu să discute, să se joace cu ideile, sau cel puțin să aibă atîta generozitate încît să-și smulgă sufletul tot, să-l așeze ca o piatră lîngă alt suflet și să le lase să se încălzească amîndouă subt aceiași rază de soare.

— Tot ce spui tu e frumos, poate e și just. Prietinia noastră însă s'a născut mai din plin, pentrucă a avut și căptușala tovărășiei.

— Ești părtinitor...

— E purul adevăr, vorbi Alecu apăsat și buza lui de jos se răsfrînse sfidător.

Marc îl privi amuzat. Alecu avea o memorie foarte comodă: nu-și aducea aminte decît ceiace îi trebuia într'un anumit moment. L-ar fi putut întreba dacă, atunci cînd trecea în trăsură împreună cu princiarul lui elev, din tovărășie se făcuse că nu-l vede. Mai putea să întrebe și despre alte lucruri în dezacord cu credințele de acum, dar lui Marc nu-i plăceau socotelile mărunte, care micșorează întâiu pe cel ce le cere.

* * *

Planul lui Alecu se îndeplini foarte repede, fără ajutorul său. Imprejurări din afară au silit pe cei doi studenți să-și schimbe felul de viață.

Lui Nedelcu îi mergea din ce în ce mai bine în odaia cîrpaciului dela subsol. Ochi plini de dragoste vegheau, mîini harnice lucrau pentru fericirea lui. Nevasta portarului nu voia să mai fie vînzător de ziare. Ii dădu deci tot ce strînsese din buzunarele bărbatului cînd venea beat acasă, îndemnîndu-l să înceapă un mic negoț pe seama lui. Nedelcu, simțind o vocație deosebită spre mașini și mecanisme, își cumpără o roată de ascuțit cuțite. Dimi-

neața eșea la plimbare cu „mașina". Făcea popasuri lungi la fiecare curte, chiar dacă nu i se da nimic de lucru. Sta de vorbă cu gospodarii, căra apă pentru doamnele fără slujnică, șoptea în taină cu bucătăresele. După amiază lucra acasă. Bătuse pe ușă două table scrise cu caligrafia lui particulară.

Pe prima se cetea:

La Omu deștept

iar pe a doua:

Atilier de ascuțit mecanic

Micul industriaș nu-și făcuse încă o clientelă prea mare și avea destulă vreme liberă pentru alte ocupații. Se ducea la cafenea, unde cîștiga jucînd biliard, se amesteca și la vînzarea ziarelor, ca supraveghetor. In odaia portarului se oprea tot mai rar. Nevasta acestuia nu știa unde să-l descopere. Nici noaptea nu mai venea la culcare. După o vreme Nedelcu se cuminți. Bătea des la ușa vecinilor, sta de vorbă cu ei, aducea țigări și vin portarului, și „se făcea frate" cu el în fiecare seară.

— Știi, zise într'o zi nevasta către portar, Nedelcu și-a adus o muere.

— Treaba lui. Ce-am să mă amestec eu în casa omului. Bine că s'o liniștit odată.

— Asta-i liniște? Ai să vezi tu liniște.

Femeia se făcuse vînătă și ochii ei otrăveau. Portarul luă de-o mînă copilul care i se încurca printre picioare și eși „să se răcorească".

In atelierul lui Nedelcu era sărbătoare. In sfîrșit Jănica—așa îi zicea el Ioanei—primise să se întoarcă și să trăiască din nou împreună. Tocila se învîrtea nebunește, iar Nedelcu apăsa cu tărie lama de oțel pe piatră. Jerbe mari de scîntei luminau odăița întunecoasă și ascuțitorul se întorcea cînd plin de mîndrie, cînd cu neliniște alarmată, să privească spre femeia cucerită cu atîta trudă.

Dar nevasta portarului se jurase să-l „arunce în stradă ca pe-o cîrpă murdară". Și într'o zi, la ușa atelierului se arătă însuși proprietarul—un domn foarte sever—împreună cu un comisar.

— Dumneata stai fără contract. Te rog să evacuezi odaia.

— Cum n'am contract, cînd plătesc în fiecare lună? răspunse Nedelcu luînd un satîr mare și scoțînd din el pe roată, cu necaz, un foc de artificiu.

— Dumneata trebue să te muți, strigă proprietarul.

— Mai încet, domnule, vorbi ascuțitorul, gesticulînd cu satîrul în mînă: la mine n'a țipat nici generalu. Stau în casă și nu mă poți scoate afară decît cu judecată.

— Văd că ai atelier,—interveni comisarul—unde ți-i patenta?

— Ce patentă? Eu sînt demobilizat, sînt om cinstit și am dreptul să-mi cîștig o pîne. Intrebați pe domnii studenți de sus cine sînt eu.

Intre timp, proprietarul venise cu portarul.

— Scoate-i lucrurile afară!

Portarul făcu un pas șovăelnic înainte.

— Măi frate, ce vrei să faci? vorbi Nedelcu, înghițind din greu cu nodul lui enorm.

In mînă, satîrul începuse să aibă tresăriri.

— Ce stai ca vițelul la poarta nouă, blegule, țipă nevasta în dosul portarului. Dă-i afară pe amîndoi. Scoate vipera din casă.

Jănica, care așteptase nemișcată până atunci, dădu la o parte din ușă pe Nedelcu și răspunse ea, cu glas de două ori mai ascuțit.

Scandalul creștea, asurzitor. Toți chiriașii coborîseră în curte. Marc și Alecu luară apărarea lui Nedelcu. Pe cînd femeile se certau cu comisarul, ei luară deoparte pe proprietar și-i „dovediră" ce mare nedreptate făcea. Protestul lor nu avu ecoul dorit. Domnul cu privirea severă îi măsură de sus până jos și spuse:

— Mi se pare cel puțin curios că luați partea unui asemenea specimen.

— El n'are dreptul să trăiască? Asta-i sălbătăcie! strigară tinerii amîndoi deodată.

— Mă rog, mai încet, vorbi proprietarul îndreptîndu-și cravata.

— Ba nu, mai tare, mai tare, domnule! urla Alecu, pe cînd Marc, roș la față și tremurînd se apropia amenințător.

— Cu oameni așa de surescitați eu nu stau de vorbă, articulă proprietarul, și se făcu nevăzut.

In fața atelierului era învălmășală. Nevasta portarului trăgea de tocilă:

— E a mea, țipa ea.

— Fac moarte de om, repeta necontenit, cu glas uscat, Nedelcu.

Comisarul interveni și închee un armistițiu până a doua zi, în care timp Nedelcu trebuia să-i aducă „toate actele". Lumea se risipi cu încetul și curtea intră într'o adîncă liniște.

A doua zi de dimineață, nevasta portarului găsi ușa atelierului deschisă. Nedelcu plecase peste noapte cu femeia și mașina lui de ascuțit. Lăsase ca amintire numai firma

La omu deștept...

In aceiași noapte, Marc și Alecu, revoltați și umiliți că intervenția lor fusese disprețuită, luară hotărîri mari.

— Nu mai putem sta în casa unui sbir oribil, declară Alecu. Simțul meu de dreptate îmi poruncește să protestez din toate puterile. Nedelcu este un Crainquebille, o victimă a societății care rezervă justiția numai pentru cei sus puși.

— Eu l-am adus aici pe Nedelcu, urmă Marc. Cînd s'a hotărît să-l ia afară, proprietarul a vrut desigur să ne insulte.

Deși i-am arătat destul că nu-și poate îngădui luxul acesta, cred că, dacă îl scoate pe Nedelcu trebue să ne mutăm și noi imediat

— Admirabil! strigă Alecu. A sosit momentul să ne punem în aplicare planul. Mîine pornim în căutarea unui nou amfitrion iar după amiază larii și penații noștri vor fi strămutați la alt capăt al cetății.

A doua zi, cei doi prietini constatară dispariția ascuțitorului.

— Nedelcu e un Crainquebille autohton: n'are încredere în justiție, zise Marc zîmbind.

Alecu, în care din zi în zi creștea o revoltă generală, fără ținte precise, triumfă.

— Splendid gest! A plecat singur, ca un senior. Nici proprietarul, nici comisarul nu vor mai avea pe cine ghionti și umili.

Marc cunoștea mai bine trecutul protejatului său. El arăta spre tinicheaua bătută la ușă:

— Nedelcu conservă înțelepciunea neamului, care a obișnuit din veacuri ca în vremuri de grea cumpănă să se retragă în munți și să aștepte acolo trecerea furtunii...

* * *

Marc și Alecu plecară în căutarea unei alte locuințe. Rechizițiile din vremea războiului rămăseseră în vigoare, distrugînd obiceiul biletului „De închiriat". Dispăruseră de asemeni și misiții. De altfel, chiar dacă existau, cei doi tovarăși nu puteau face luxul unei cheltueli în plus. Ca aproape toți chiriașii de pe vremea aceia, ei porniră să colinde străzile, oprindu-se acolo unde li se părea, după aspectul casei sau după alte semne, că s'ar găsi camere mobilate de închiriat. Marc și Alecu făcură îndată din căutarea aceasta un joc plin de peripeții.

— Eu pun diagnosticul: hotărăsc care casă are predispoziții ospitaliere, zise Marc. Iar tu intri înăuntru și începi tratativele. Hainele tale sînt o recomandație mult mai bună decît ghetele mele.

In primul ceas, Marc alese casele cele mai frumoase.

— Aici ar fi minunat pentru noi. Vezi, poate îți dă odaia cu geamurile spre grădină.

Alecu intra pășind sigur, căutînd cu privirea lui dulce, pe proprietăreasă. Marc se plimba pe trotoarul opus și făcea planuri. Cu cît întîrzia prietinul înăuntru, cu atît nădejdile lui creșteau.

— Iși alege odaia... se tocmește... mai stă de vorbă cu doamna, care este o femee distinsă...

Alecu se întorcea încîntat:

— O cameră minunată, așa cum se cuvine pentru niște oameni subțiri ca noi: parchet, sobă de teracotă, un biurou monumental. Cît despre proprietăreasă, este foarte binevoitoare. A rămas să-i dau răspunsul după amiază.

— De ce n'ai închiriat odaia imediat? Să nu se dea până după amiază.

Fața lui Alecu se umbrea. Buza de jos se răsfrîngea, cu un aer înăcrit.

— Știi prețul?

— Uitam...

Marc se întuneca și el.

— E fabulos pentru modestele noastre resurse, urma Alecu, pe care tristeța prietinului îl înviora.—Să ne luăm rămas bun dela o iluzie frumoasă și să nu mai trecem niciodată pe strada asta.

La altă casă, solul întîrzie foarte puțin:

— Sun. Ese însuși domnul, morocănos ca un urs, speriat ca o bufniță. Se uită la mine de sus până jos. Vreau să spun cîteva cuvinte de introducere, dar el îmi ia înainte scurt: „N'am!" și fuge în casă.

— Și tu?

— Am plecat. Ce mai puteam face. Inseamnă-ți strada și numărul. Dacă n'am găsit odae, am descoperit în schimb adresa celui mai laconic om din univers.

Alecu și Marc porneau mai departe rîzînd. Alte experiențe neizbutite îi împinseră din inima orașului mai spre margini.

Alecu zise:

— Să ne îndreptăm pașii spre alt cerc al acestui infern în care chiriașul este supus la toate chinurile, începînd cu chinul lui Tantal. Insetați de odihnă, înfometați...

— Pur și simplu...

— Voiam să-mi complectez figura de stil; să zicem înfometați de bun traiu, ni se oferă cele mai frumoase camere și noi nu le putem lua. Le smulge din fața noastră o zeiță lipsită de fantezie. Inchipuește-ți ce-ar fi să căpătăm o scutire de sărăcie, pe un timp așa...

— Mai mare.

— Da. Știi ce-am face? Am închiria o casă bună: fiecare să aibă camera lui.

— O cameră în plus pentru prietinii care vin din întîmplare...

— Și un hall la mijloc. La anumite ore din zi, fiecare iese din odaia lui, vine în sala comună, se așează pe un fotoliu și discuția începe...

— N'ar lipsi nici licoarea lui Noe care ajută inteligența și trezește spiritul.

— Am putea invita prietinile noastre, femei frumoase, fine.

— Mallarmeene, adăugă Marc, și gîndul lui cuprinse într'o mîngîere caldă pe imaginara Dalaylă.

— La urma urmei nu văd de ce n'am organiza și o bucătărie. O femee destoinică, pricepută. O sufragerie simplă, cu multă lumină, să poți privi vinul scînteind în cupe.

— Am avea invitații noștri, poate chiar invitate.

— Firește. De jur împrejurul încăperii, trebue să așezăm divanuri propice siestelor intime.

— De toate lucrurile mărunte cine se îngrijeşte? Eu nu-mi iau nici o sarcină.

— Nici eu.

— Un om de încredere e absolut necesar.

— Aşi vrea un tip flegmatic ca Tom din romanele englezeşti: „Yes, mylord", „Not mylord", „All right, mylord"...

— L-am putea lua pe Nedelcu.

— Admirabil. Figura lui are expresie. Dacă-şi mai lasă nişte favoriţi, e ideal.

— Şi în călătoriile noastre ne-ar fi de mare folos. El ştie să iasă totdeauna din încurcătură. Cred că eşti de acord: o călătorie pe an, în mod obligator.

— Mult mai bine şi mai practic ar fi două: una în timpul iernii. Atunci, ne îndreptăm spre ţările calde. Mergem în Alger, stăm o iarnă în Egipt. Ce zici Marc: piramidele, sfinxul...

— Crocodilii, scorpionii, hipopotamii...

— Ne îmbrăcăm în alb, cu cască de explorator. La urma urmelor, ne-am putea aventura până la ecuator.

Marc se opri în loc şi începu să rîdă cu hohote.

— Nedelcu în pădurile virgine! La întoarcere ar povesti cum se lupta cu leii şi cum prindea gazelele de picior.

Alecu izbucni şi el în rîs:

— Sînt sigur că ar purta casca pe ceafă, ca să le arate Englezilor cine este el.

— Şi vara?

— Fugim de călduri. Ne îndreptăm spre Pol.

— Suedia, Norvegia...

— Fiordurile...

Cei doi călători tăcură un răstimp. Se legănau pe ape de cristal, între ţărmuri înalte de piatră sură peste care cerul stă ca pînza bombată de vînt a unei albastre nāvi astrale.

— Am putea să ne luăm cîte o tovarăşă, vorbi Alecu, privind un punct foarte depărtat.

— Nu, călătorii aşa de lungi nu reuşesc decît dacă ai mînile şi sufletul libere.

— Dimpotrivă, cînd ştii că te priveşte o femee, eşti de o mie de ori mai îndrăzneţ, treci prin foc şi apă fără teamă.

— Ai dreptate. Dar în acelaşi timp femeia este prilej de moleşală şi dezbinare. Dacă de pildă, în drumul pe mare, eu mă îndrăgostesc de iubita ta?

— Ai face mişelia asta?

— Nu cred. Insă ar fi posibil. Marii navigatori nu iau cu ei balast aşa de periculos. Ulise şi tovarăşii lui au putut ajunge cu bine în Itaca pentrucă n'aveau pe corabie nici o preoteasă şi nici o sclavă. In Odiseia numai pe insule, la depărtări mari...

— Acum s'au schimbat vremurile, îi tăie vorba Alecu, eu sînt pentru tovărăşia femeilor!

— Eu contra!

Glasul celor doi aventurieri se ridicase. Se priveau duşmănos, gata de ceartă, cînd Alecu izbucni într'un rîs sgomotos şi impertinent.

— Ce rîzi aşa? întrebă Marc furios.

Alecu era din ce în ce mai vesel.

— Ai uitat, zise el.

— Ce-am uitat? strigă Marc, căutînd în jurul lui speriat.

— E numai o ipoteză!

Marc îşi privi prietinul serios o clipă, apoi începu şi el să rîdă.

Alecu se opri în dreptul unei căsuţe curate:

— Cu visurile noastre am mers în neştire. Cine ştie cîte prilejuri bune am pierdut. Să intrăm aici. Vino şi tu, poate împreună avem mai mult noroc.

Traseră de un mîner şi auziră, odată cu clopoţelul de colind din dosul uşii, alarma răguşită a unui căţel. Ieşi să deschidă o doamnă fără vrîstă, cu zîmbet inocent de fecioară.

— Poftiţi, poftiţi vă rog...

Oaspeţii fură duşi în salonul de lîngă săliţa de intrare unde aştepta o altă doamnă, tot fără vrîstă şi cu acelaşi zîmbet nevinovat. Un aer de altădată plutea în toată casa. Scaunele de catifea roşă cu rame de lemn negru, masa cu cărţi poştale dela expoziţia universală din 1889, covorul din pārete reprezentînd scena balconului din Romeo şi Julietta stau în aşteptare neclintită. Parcă de zeci de ani fuseseră părăsite de viaţa şi veselia care circulă între mobilele unei case locuite de oameni. Lui Marc i se păru că se află într'un salon pentru fantome.

Alecu îşi drese puţin glasul şi începu:

— Doamnă,

— Domnişoară! îl îndreptă un duet de voci argintate.

— Am vrea o cameră...

— O cameră! se miră un glas.

— O cameră, înregistră al doilea glas.

— Pentru noi amîndoi.

— Da, Domnule, vorbi primul glas, avem o cameră de închiriat, însă...

— Nu ne este permis... urmă al doilea glas.

— Cum se poate? se revoltară amîndoi tinerii. Cine vă supără?

— Nimeni. Dar...

— Aţi făgăduit cuiva?

— Nu. Altceva... zise prima soră zîmbind îngereşte.

— Sînteţi tineri şi înţelegeţi, două domnişoare singure...

Automat patru pleoape căzură în jos.

— Atunci... vă rog să ne ertaţi, vorbi Alecu ridicîndu-se brusc.

— Mă rog, nu ne-aţi supărat. Aglae, adu o dulceaţă pentru musafiri.

— Indată, Sofie...

Aglae se sculase, grăbită. Cei doi oaspeţi însă protestară e-

nergic, își cerură ertare a doua oară și, ca să le împace puțin, se ploconiră și voiră să le sărute mîna. Dar avîntul le fu reținut energic.

— Mă rog. Nu avem încă nepoți !...

La ușă, cățelul sări dintr'un colț întunecat și lătră cu ura. Clopoțelul de colind sună încaodată. Cei doi tineri erau în sfîrșit iarăși în stradă.

— Bine că am scăpat, zise Alecu, făcîndu-și vînt cu batista.

— A fost o adevărată excursie în lumea cealaltă. Nu lipsea nici cerberul dela intrare.

— Uite-aici, arătă Alecu o casă din stînga, poate avem mai mult noroc.

— Du-te tu singur. Eu fac o mică pauză.

Marc rămase în partea cealaltă a străzii, unde era umbră. Incepu să facă pași rari. Pe trotoar, înaintea lui, dormeau cîteva petale de roză, solzi purpurii, prinși în pielea de elefant a asfaltului. Mirat, Marc ridică ochii spre cer, de unde vin toate minunile. Și văzu, ieșite prin fereastra etajului dela casa lîngă care se afla, două brațe goale până la umăr. Erau brațe ideal rotunde și albe, purtînd la capătul lor palme mici, trandafirii, cu degete ca niște raze palide și flexibile. Brațele dansau în gol, se uneau, se desfăceau, se ridicau spre cer. Pentru Marc era un joc de aripi și o chemare. Fără să-și dea prea bine seama ce face, urcă scările în fugă și sună. Urmă o așteptare lungă, lungă. In sfîrșit, ușa se deschise puțin și lăsă să treacă prin spațiul liber, chipul unei babuțe speriate.

— O cameră de închiriat... ași vrea, dacă se poate...

— Duduia n'are de dat odăi, sînt destui dumnealor în casa, răspunse bătrîna și fața îi dispăru, ca după o culisă. Ușa mai rămase un moment întredeschisă. In spatele lui Marc, care cobora, izbucniră rîsete cristaline.

— Credeam că ai fugit, zise Alecu.

— Ar fi trebuit să am aripi, răspunse Marc, și mai întoarse odată capul spre fereastra unde se petrecuse miracolul.

Alecu îl apucă de braț și-l trase mai departe.

— Să iuțim pasul, altfel nu mai sfîrșim niciodată. Știi, la casa unde am intrat mai înainte, doamna mi-a spus că ne primește numai dacă avem soldat de ordonanță...

* * *

Spre seară, Marc și Alecu se apropiau încet de vechea locuință. In urma lor venea cotiugarul pentru bagaje.

Au cutreerat zadarnic tot orașul. Nicăeri n'au putut găsi odaia pe care o doreau, nici măcar una la fel cu cea de până atunci. Au trecut dintr'un cerc în altul al „infernului", până au ajuns aproape de margine. S'au oprit, s'au sfătuit din nou, s'au revoltat și mai tare împotriva proprietarului sbir, și au hotărît să

se mute în prima odae care le va eși în cale. Astfel au ajuns chiriașii unei bătrîne negustorese de var, într'o casă netencuită, pe malul Bahluiului. Aveau un întreg apartament alcătuit din două odăi : prima fără sobă, dar cu o masă și două paturi de-alungul pereților, iar a doua cu o plită enormă pentru bucătărie.

— Aici ne vom putea aduce la îndeplinire planul, zise Alecu, care avea o forță de adaptare mai mare ca Marc.

La gangul de intrare, lîngă ușa portarului, cei doi prieteni găsiră un pui de cioban, stînd pe o bucceluță și privind cu ochi rotunzi, negri de mirare și spaimă.

— Bravo, Todiriță ! strigă Alecu, ai venit la timp potrivit. Și întorcîndu-se către Marc, cu veselie declamatoare : Iată ajutorul de care-ți vorbeam. E Todiriță Lunganu, băiatul unui gospodar bun din satul nostru. Vreau să-l dau la carte ; va învăța subt protecția noastră. Și întorcîndu-se către băețelul care învîrtea între degete elasticul unei pălării mari de paie, cu borurile răsfrînte în sus : „Ești gata de examen ?"

— ? ! ?

— Vorbește fără teamă, Todiriță.

Dar micul cioban începuse să caute în sîn cu mare luare aminte și n'avea timp să răspundă. Scoase însfîrșit două hîrtii.

— Aiasta-i dela cucoana preoteasă, și aiastalaltă dela stație.

Alecu luă repede plicul și se depărtă, cași cum ar fi vrut deodată să facă gol în jurul lui. Cînd se întoarse, strălucea de bucurie :

— Mama ne-a trimes o ladă cu provizii. Acum putem înfrunta necunoscutul fără frică. La drum, la drum.

In cîteva minute, Marc și Alecu își coborîră lucrurile jos și le așezară pe cotiugar.

— Tu să stai deasupra, zise Alecu lui Todiriță. Ia-ți bucceaua și sboară sus, în căruță.

Convoiul se puse în mișcare. Cocoțat în vîrful piramidei de geamandane și legături, Todiriță își regăsise calmul și chiar începu să zîmbească.

Cei doi comandanți ai expediției rămaseră puțin mai în urmă. Cînd voia să treacă colțul străzii, Marc auzi îndărătul lui o suflare cunoscută. El tresări. Uitase pe doamna Săvescu, căreia îi făgăduise sprijin.

Se opri în loc și se întoarse : era însăși bătrîna pensionară.

— Vreau să-ți mulțumesc, Domnule Lecuța...

— O, tocmai acum cînd a plecat Nedelcu, și vă părăsim și noi...

— Nu-i nimic. Mă rog în fiecare dimineață și'n fiecare seară pentru dumneata, care ai înțeles și m'ai ajutat. Acum, iar are să înceapă portarul să înjure...

— De ce nu te muți, doamnă ? întrebă Alecu, care făcuse îndată un plan pentru salvarea bătrînei.

Dungile de pe chipul uscat al pensionarei se adînciră, crețurile se înegriră ca niște vinișoare :

— Să mă mut ?... Nu pot. M'am obişnuit aici...

Cu un zîmbet ciudat, doamna Săvescu se întoarse spre odaia ei dela subsol.

Alecu ridică din umeri.

— S'a obişnuit cu martirajul, zise Marc. Poate a început chiar să iubească pe cei care o chinuesc. E o creştină adevărată...

— Să ne grăbim, vorbi Alecu şi porni în fugă spre capătul străzii unde Todiriţă se lupta cu pălăria care-i sărea de pe-o ureche pe altă ureche, făcînd astfel pentru întâia oară cunoştinţă cu caldarîmul bolnav al oraşului.

Fiul risipitor

PARTEA II

IV

In casa netencuită, aşezată pe cheiul fără nume al Bahluiului, Alecu şi Marc nădăjduiau să înceapă o viaţă nouă.

Pentru a grăbi venirea epocii de aur, cei doi amici făceau mari concesii prezentului. Ei „ertau" toate lipsurile apartamentului şi îi descopereau în schimb un impresionant număr de calităţi.

— Avem spaţiu, constata Alecu, plimbîndu-se cu mînile în buzunare. La noi, ocolul încăperii nu-i un simplu exerciţiu de filosofie literară, ci o adevărată călătorie.

— Pleci din locul unde trebuia să fie soba, îl ajuta Marc.

— Să începem metodic. Dis de dimineaţă cobori din pat, pe un povîrniş abrupt şi plin de pericole.

— Aici cuiele au oroare de scînduri : es din lemn şi întind capete pline de ură. In orbirea lor răzbunătoare sgîrie cele mai nevinovate ţesuturi, animale şi vegetale. Dacă vei cerceta anumite părţi dorsale ale corpului meu, vei găsi urmele ghiarelor de fier...

— Exact acelaşi spectacol, şi exact în acelaşi loc, vei avea la mine...

— Iar cămaşa sfîşiată de sus până jos, a suferit o dureroasă umilire, căci am făcut-o şorţ. N'am avut răbdare. Am cusut doi nasturi, pe care de altfel nu îndrăznesc să-i închei ; nu vreau să continui opera de zdrenţuire. Tu ştii să faci cheutori ?

— Ce nevoe am de cheutoare ? Eu nu complic lucrurile ca tine. Ca să-mi ţin cămaşa lîngă trup, mă încing în fiecare seară cu cureaua.

— N'am...

— Trebue să ai. Pentru ascuţitul briciului o poţi lua pe-a mea, dar pentru încins, nu-i nimic de făcut. Oricît de slabi am fi, nu încăpem amîndoi într'o singură curea.

— Să continuăm călătoria. Te strecori cu pas împletit pe lîngă patul cu stînci şi promontorii. Aşi vrea să ştiu pentruce nu împingi până în fund lada de campanie. Totdeauna mă împiedic de un unghiu dur cînd trec pe lîngă patul tău.

— Te imit pe tine.

— Eu n'am ladă.

— Ai cufăr, care e mult mai insolent : ajunge cîteodată până în mijlocul odăii.

— Tu îl scoţi dela locul lui şi te aşezi pe el.

— Ba tu !

— Alecule !

Cei doi se uită un moment unul la altul, se încruntă cu intenţia să se intimideze. Manevra nereuşind, feţele se luminează dintr'odată şi diferendul se sfîrşeşte cu un zîmbet.

— Mai departe ?... înoadă firul Alecu.

— Mai departe e preferabil să nu calci. Dacă mama ta ar fi bănuit ce întrebuinţare nelegiuită dai borcanului cel mare din care ai golit magiunul într'o săptămînă, sînt sigur că ţi-ar fi trimis în loc cu totul altceva.

— In orice caz făptuesc o impietate mai mică decît a ta, care întrebuinţezi sticla în care pe vremuri a dormit şampania generoasă.

O lungă controversă se încinge pe această temă. La urmă, neputînd ajunge la o înţelegere, ambii combatanţi hotărăsc să primească situaţia aşa cum este şi să-şi urmeze drumul.

— Ajungem la fereastră, unde în loc de flori în ghivece, găsim cutii cu conserve. Etichetele colorate, cu tomate ca bujorul, cu ardei verzi şi pătlăgele vinete, cu caise ca nişte mingi de football şi pere de-o paloare interesantă, impresionează şi instruesc ochiul.

— Priveşte mai bine pe fereastră...

— Văd mai întâiu pitice acoperişuri prăvălite. Sînt coteţele vecinului.

— Mai bine ar fi nişte stupi de albine.

— Ar muri de foame. Nu se zăreşte nicăeri o grădină, o livadă, un copac măcar. Deasupra caselor nu înfloreşte decît fumul, albastră floare, efemeră caşi bucuriile oamenilor săraci din acest cartier.

— Mai sînt lucruri frumoase...

— N'am uitat : cupolele verzi ale bisericii armeneşti, clopotele ei ciudate...

Marc şi Alecu se pierd fiecare pe cărarea lui de gînduri.

— Să fugim de-aici, vorbeşte Alecu. Privirea lui dulce s'a umbrit şi glasul are o mică notă plîngătoare, ca o lacrimă în colţul genelor. Fereastra este un loc periculos...

— Dacă te pleci prea mult...

— Poţi să cazi în meditaţii profunde şi melancolie, stări foarte periculoase pentru un om de acţiune. Hai !...

Alecu luă pe Marc de umeri şi-l întoarse cu faţa către colţul odăii unde cîteva sticle goale zăceau pe coaste, cu capul sprijinit de părete, lungite pe podele şi în alte poziţii intermediare.

— Iată cimitirul veseliei noastre artificiale, declamă Marc.

— Nu fii prea dramatic. Sticlele nu mă întristează niciodată.

Marc îi pipăi cu un deget nasul roşu:

— Se cunoaşte!

— Erezie! Nasul meu e roşu, pentrucă aşa m'am născut cu el. Imi place băutura, nu neg. Dar atît cît şi ţie.

— Eu beau vin, pe cînd tu bei ţuică.

— Ţuica de prune, cu care am crescut, e cel mai bun întăritor, nu-i vătămătoare. Altfel crezi că mi-ar fi trimes mama o picătură măcar?

— Ţi-a trimes-o de leac, şi tu...

— Şi noi, îl îndreptă Alecu.

Cei doi tovarăşi se priviră cu înţeles.

Chiar în seara cînd s'au mutat, lada cea mare trimeasă de mama lui Alecu fu desfăcută şi, fără să o cerceteze până la fund, îşi astîmpărară foamea cu bunătăţile găsite mai întâiu: piept de curcan, pîne de casă cu lapte, mere. După ce furia stomacului se mai linişti, incepură o cercetare amănunţită a comorii. La fund, descoperiră şi sticlele cu ţuică din livada popei Damian.

— Gustă, zise Alecu, să vezi ce parfum.

Pentrucă n'aveau păhăruţ, nici pahar, îi întinse clondirul. El luă altul, şi amîndoi îşi dară capul pe spate şi ridicară sticlele ca nişte trompete.

— Minunat! delicios! exclamă Marc.

— Deschide pofta de mîncare.

— Dacă am mai gusta ceva?

— E obligator!

Marc şi Alecu atacară din nou proviziile cu atita inverşunare încît, după o jumătate de ceas se alarmară.

— Ţuica pune în pericol sobrietatea noastră, zise Marc. Dacă bem din ea la fiecare masă, n'au să ne-ajungă niciodată bucatele.

— Ai dreptate. Trebue s'o sfirşim cit mai degrabă, aprobă Alecu, şi duse clondirul subt nasul mare şi roşu.

Marc făcu la fel, cu clondirul lui.

Limbile se deslegară, odăile goale răsunară ca nişte „săli de castel", apoi limbile se încleiară şi casa intră în linişte de mormînt. Alecu şi Marc adormiră cu coatele pe masă, cu luminarea aprinsă între ei. Marc încercă s'o stingă, primi pe degete, pe piept şi pe ghete, o ploae de ceară topită, dar nu izbuti. Atunci Alecu declară că Marc nu e în stare să facă nimic şi se întinse el s'o stingă, reuşind numai să-şi pîrlească o sprînceană.

Tîrziu, spre ziuă, la cîntatul cocoşilor, Todiriţă, care adormise cu gura căscată pe bucceaua lui, stinse luminarea. Şi văzînd că nimeni nu vrea să se folosească de paturi, se sui el şi dormi cu sforăeli prelungi.

A doua seară fu distrus pericolul din alte două sticle. De astă dată, Marc şi Alecu au cedat mult mai repede. Ziua următoare, comentînd evenimentul, Alecu susţinu că au fost răpuşi aşa de uşor, pentrucă au băut fără un motiv precis. Cînd bei trebue să ai o ţintă, altfel ameţeşti, ca drumeţul care se învîrte în aceiaşi loc.

— Călătorul, dacă merge spre un oraş să zicem...

— Poate spre un şanţ...

— Cum vrei tu, dar dacă merge drept înainte, poate face kilometri după kilometri, fără să ameţească. Pe cînd cel care stă şi vrea să-şi prindă coada, după douăzeci de ronduri, simte că pămîntul îi fuge de subt picioare.

— Teoria ta e confuză. Din tot ce-ai spus, am tras o singură concluzie: interpretezi în mod original pe Caragiale.

— Nu văd nici o legătură.

— Şi el vorbeşte despre jocul la kilometru.

— N'am ambiţii aşa de mari. Noi sîntem nişte epigoni, nu putem măsura băutura decît cu submultiplii kilometrului, şi chiar ai metrului.

— Să trecem mai departe, zise Marc, şi figura lui luă un aer plin de mister. Cum explici invazia celor două necunoscute?

— Tu le-ai chemat! îl acuză Alecu, sever.

— Iţi declar solemn, acum cînd am capul gol, adică fără ţuica părintelui Damian, că n'am aflat de existenţa lor decît în momentul cînd au apărut pe uşă, ţinîndu-se de mînă.

— Ce decădere! Alecu se încruntă.—Cum le cheamă?

Marc ridică din umeri:

— Am ştiut, dar am uitat.

Două fete vopsite tare intraseră la ei în casă, cînd băutura, învingînd echilibrul normal, se ridica spre urechi şi cobora în genunchi.

Timide, necunoscutele explicară că erau vecine, că i-au văzut pe fereastră în timpul zilei şi că voiau să le facă cunoştinţa.

— Nu sînteţi vecine, protestă Alecu, care în momentele de exaltare se substituia complect lui Anatole France,—sînteţi salamandre.

Incurajate de acest substantiv, pe care-l luară drept o înjurătură aleasă, cele două fete păşiră în odae şi fără nici o introducere se aşezară pe genunchii băeţilor.

Alecu ţinea în braţe o salamandră scurtă, cu forme rotunde şi păr oxigenat. Marc avea lîngă el o umbră înaltă, un schelet îmbrăcat cu sgîrcenie într'o piele foarte palidă dar catifelată şi caldă.

Examinînd părul roşcat al salamandrei lui, Alecu îi găsi o infinitate de asemănări cu Jahel. O puse să jure că e nepoata bătrînului Mosaïde, iar el căută să se identifice pe cît îi îngăduia paralizia alcoolică, cu discipolul abatelui Coignard.

Marc luase o poză nepăsătoare. Voia să „studieze" ciudata fiinţă a cărei greutate nici n'o mai simţea apăsîndu-i genunchii. Ochii lui înregistrau imagini foarte interesante. Salamandra fuma cu mîini lungi, lungi. Falangele degetelor se desfăceau şi curgeau

ca crenguțe uscate pe torentul de fum cenușiu. Cînd se depărtau mult, gata să dispară în întuneric, un magnetism tiranic le trăgea înapoi. Mînile se compuneau la loc, se sbăteau desnădăjduite în alt torent de fum și unghiile bombate erau fețe mici de fildeș, care rîdeau la el. Scheletul îl săruta, îi povestea lucruri așa de simple, încît nu le înțelegea. Cînd aprinse altă țigară, Marc se ridică în picioare, luă în brațe ușoara lui tovarășă, care fuma mereu, și începu să sară prin casă. Alături de el, scheletul făcea pași mari, trăgea tare din țigară, da drumul fumului, se ascundea în el și nu arăta decît un zîmbet blînd și trist. In cele din urmă îl așeză pe Marc în pat și stînse lumina. Și lungile luni de ascetism dară lui Marc tăria să fie mulțumit în acea scurtă noapte.

In dimineața următoare, Alecu blestema: odată cu Jahel îi dispăruse ceasul. Spre marea lui indignare, seara se arătă din nou salamandra-schelet. El vru s'o alunge, dar Marc îl opri. Făcură o mică anchetă asupra lui Jahel și aflară că a fugit din cartier. Salamandra-schelet n'o cunoștea decît de puțină vreme și plînse de rușine cînd auzi ce făptuise o „colegă". Mai spuse că ea se numește Lucia și că venise să-i vadă ce mai fac. Subt ochii încruntați ai lui Alecu, îl mîngîe pe Marc, îl sărută, îi spuse Micule și cași seara trecută, îl ajută cu zel să combată nervozitățile acumulate prin virtuți sublime.

Ziua următoare, Alecu își exprimă îngrijorarea pentru decaderea lui Marc. Pentru Lucia avea un dispreț nemăsurat.

— De astădată, eu am înțeles mai bine situația, vorbi Marc. Cred că este foarte potrivit pentru locuința noastră semi-lacustră, scheletul acesta inofensiv, foarte priceput în mîngîeri primitive.

Alecu își măsură tovarășul cu milă:

— Nu credeam că poți cădea așa de repede și atît de jos.

Marc zîmbi:

— Ființa aceasta s'a legat deodată de casa noastră pentrucă a simțit că-i putem fi și sprijinitori și tovarăși. E un semn că nu mai aparținem nici unei clase. In definitiv, sîntem înstrăinați și rătăciți cași ea. Iți mărturisesc că o milă profundă nu mă lasă să fiu brutal cu scheletul-ambulant, cum îi spui tu. N'am avut cruzimea s'o pun să-mi povestească trecutul, dar nu știu de ce, sînt convins că e numai o biată nenorocită; nu-i nici perversă, nici diabolică. Chiar dacă n'a avut cînd s'a născut, și-a adunat un suflet prin suferință. De unde știi, poate e și ea o Maslova?

— Bine, bine, murmură Alecu,—totuși cred că pentru Todiriță nu-i o pildă frumoasă.

— Todiriță e mic, nu înțelege. El stă pe lada lui din bucătărie și cum se înserează, se culcă.

Marc recunoscu în sine că asupra acestui punct Alecu are dreptate și hotărî să-i spună Luciei. Nu avu însă nevoe de nici o explicație: ea înțelese singură și îl căuta la orele cînd nu era decît el acasă. Pe urmă n'a mai venit de loc. Marc, absorbit de pregătirea examenelor, nici nu i-a băgat de seamă lipsa.

După ce sfîrșiră țuica dela părintele Damian, Marc și Alecu trimiseră pe Todiriță la crîșmarul din colț, cu cîte o sticlă goală subt fiecare braț. Incepură să bea vin, căci întunericul nopții îi neliniștea. Cu ajutorul alcoolului își creau o personalitate veselă, turbulentă, nepăsătoare deopotrivă în fața urîțeniilor vieții cași a frumuseților ei.

Alecu turna în stomac lichidul care anesteziază, dar nădejdea lui era că odată va ajunge la inimă.

Marc uitase să răspundă tatălui său. Cînd își dădu seama se întristă profund. Nu fu însă în stare să scrie explicații bătrînului Lecuța, și acum bea ca să uite că uitase.

Personalitatea aceasta obținută în chip artificial dura numai cîteva ceasuri. Pe urmă, adevăratul lor suflet se întorcea umilit, amărît, fără puteri.

Nevoia băuturii tindea să devină patimă. Alecu și Marc, care până atunci se fereau de crîșme ca de niște locuri murdare unde nu intră oamenii cu demnitate, găseau nenumărate prilejuri îndreptățite pentru a se opri la fiecare colț cu sticle verzi și albastre în fereastră.

— Casa noastră de pe malul Bahluiului are foarte multe calități, spunea Marc, dar e prea departe. Până la școala comercială fac trei sferturi de oră, iar până la Universitate n'am reușit să socotesc vremea exact, pentrucă sînt nevoit să fac popasuri și să-mi reînoesc forțele.

— Dacă devenim bețivi, locuința asta roșie este de vină. Ca să intri în ea, trebue să ai curaj, ca să ai curaj trebue să ți-l faci și ca să ți-l faci trebue să bei. La eșire este nevoe de aceiași operație de fortificare. Vrînd nevrînd, ajungi la „Petit Bercus"...

„Petit Bercus" fusese botezată crîșma lui Bercușor din strada Palatului, unde se găsea un vin care avea darul să creeze în grabă o atmosferă de ironie zîmbitoare, ca la „Petit Bacchus" din „La Rôtisserie de la reine Pédauque!

Patronul era plin de respect pentru niște clienți așa de aleși. Ii poftea în „odaia rezervată", tot așa de murdară cași crîșma propriu zisă, dar mai dosnică. Acolo își adăposteau melancolia cîntătorii din armonică. Marc se împrietini repede cu doi dintre acești muzicanți de mahala și în schimbul unui pahar plin, obținea pentru o jumătate de ceas, instrumentul cu burduf. Sufletul lui fusese înghițit de literatura rusă, ca apa dulce a unui rîu, de imensa năvală amară și sărată a mării. Ducea admirația pentru romancierii slavi până la bigotism, și se certa necontenit cu Alecu, care nu putea să împărtășească decît în mică măsură aceste sentimente: zeul lui se afla la apus, al lui Marc la răsărit. Oftatul armonicei străbate printre foile oricărei cărți rusești, și Marc găsise un mijloc să-și manifesteze dragostea pentru aceste cărți. Pe vremuri luase cîteva lecții de pian, așa că i-a fost ușor să se folosească de clapele ca niște nasturi de sidef.

Intr'o Sîmbătă seara, cînd vinul lui Petit Bercus era gustos

în deosebi şi cei doi tineri se convingeau de aceasta cu ajutorul paharelor la fiecare cinci minute, intră pe lîngă cîntăreţii obişnuiţi, un tînăr înalt, cu o clae de păr creţ răsturnată pe frunte şi o mandolină subt braţ. Alături, în dreapta şi'n stînga, avea două exemplare identice cu el, dar micşorate la scara $^1/_4$ şi lipsite de instrument muzical.

Cînd dădu cu ochii de ei, Marc nu-i mai văzu, căci se prefăcură pe dată, în pete roşii, foarte iritante.

Cinci minute luptă Alecu să-l liniştească. Zadarnic.

— Afară! strigă Marc, şi izbi cu pumnul în masa, care sună din toate paharele.

Mandolinistul se răsturnase pe-un scaun şi gîdilea strunele, cu ochii în tavan. Sgomotul, nici strigătul nu-l supărară de loc. Dimpotrivă, începu o serenadă la modă, întovărăşit cu vocea de suită :

Deşchide, deşchide ferea-a-stra...

Marc smulse armonica din faţa unui „tovarăş" şi începu s'o întindă şi s'o strîngă cu convulsii bruşte, scoţînd fioroase mugete prelungi. Obosit, se opri să răsufle şi să bea puţin, adică un pahar întreg. Cînd putu să asculte, constată spre consternarea lui că nu izbutise să înăbuşe bîzîitul nesuferit al mandolinei. Se ridică în picioare, făcu un pas către grupul celor trei şi-i somă în termeni, care deşi foarte scurţi, nu pot fi redaţi aici.

Tînărul cu freza încreţită se uita mereu în tavan şi urma cîntarea. Ceilalţi doi, îl imitau flegmatici.

Atunci Marc se repezi şi spintecă cu cuţitaşul cele mai sensibile coarde din inima muzicală a delicatului instrument. Un urlet teribil ridică în picioare pe cei trei, care făcură cerc în jurul mandolinei, adăpostită instinctiv cu o mînă la spate de însuşi stăpînul ei. Cu cealaltă mînă omul frezat căută nervos în buzunarul din faţă al hainei şi scoase un brici de bărbier, cu atît mai impresionant cu cît lama lui ascuţită dealungul vremii devenise subţire şi vibrantă ca o limbă de şarpe.

Dar Marc se baricadase după masă şi începu să azvîrle cu lichide, ceiace irită pe adversari, foarte sensibili la demnitatea personală.

Urmă un bombardament cu proectile variate. Marc primi în obraz o coajă de harbuz. Zeama roşă îi păru sînge în fierbinţeala luptei, şi-l făcu să spargă paharul în freza mandolinistului. Suita sări să-şi răzbune şeful. Marc fu prins într'un colţ; două scaune se ridicară în acelaşi timp asupra lui. Dar locul fiind strîmt, scaunele se loviră unul de altul, sfărîmîndu-se. Alecu interveni la timp cu un sifon. Figura lui era aşa de hotărîtă, sifonul era aşa de mare, încît agresorii înjurară şi se traseră înapoi. Inarmaţi cu bucăţi de lemn din scaunele rupte, cei doi amici începură un atac impetuos contra celor trei mandolinişti, care se stecurară pe uşă ameninţînd.

Cîntăreţii din armonică priviră lupta cu o imparţialitate per-

fectă. La urmă, îşi mărturisiră părerea de rău că s'a sfîrşit aşa de repede, numai cu un cap spart şi două scaune rupte. Pe cînd unul tocmai începuse să povestească o bătălie celebră, pe uşă intrară din nou cei trei, fără mandolină, dar cu un gardist. Acesta, cum văzu pe cîntăreţii din armonică se repezi la ei :

— La comisie, boerilor!

Pentru gardişti este suspect — din oficiu — orice individ care poartă un burduf cu nasturi de sidef. In zadar au protestat indivizii, în van degetul arătător al celor trei victime se îndrepta în altă direcţie. Omul forţei publice luase de guler pe cei doi „boeri". Marc şi Alecu intervenirà, declarîndu-i „oameni nevinovaţi". Agentul cu băţ de cauciuc avea ideile lui la care ţinea cu tărie, şi refuză în mod brutal să dea ascultare vreunei intervenţii. Marc şi Alecu protestară vehement. Se născu al doilea scandal şi lucrurile nu putură fi lămurite decît la comisie.

Spre ziuă, cînd se sfîrşi instrucţia sub-comisarului, Marc şi Alecu se întorceau cu paşi leneşi spre casă.

Alecu era nemulţumit :

— Vezi unde ne-a dus patima ta oarbă pentru literatura rusă. Dacă nu mi-aduceam aminte la timp de discursul lui Anatole France la moartea lui Tolstoi, aşi fi fost în stare să te las pradă mandoliniştilor.

— Nu ştiam că ai atîta respect pentru instrumentul acesta sentimental.

— Eu? Nu pot să-l sufăr! Cine cîntă din mandolină e o insectă care bîzîe fără aripi, un berbec fără coarne, un viţelomalacocurcanoginsac.

— Deci am avut perfectă dreptate...

— Sigur...

— Atunci?

— Mă revoltă mania ta de grec decăzut. Pentruce politeismul acesta rusesc? Ce găseşti la nişte zei barbari? Eu cunosc perfect un mare scriitor apusean, şi-mi ajunge...

— Asta e cu totul altă chestie. Vinul îţi estropiază logica, destul de slabă şi în timp normal. Totuşi dacă vrei să discutăm, nu mă dau în lături...

Alecu şi Marc urmau să se certe cu înflăcărare pănă adormeau lungiţi pe pat, uitînd să se desbrace.

„Perioada desfrîului" cum o numiră cei doi în urmă, se sfîrşi prin nenorocirea unui al treilea. Todiriţă căzu la examenul de intrare în liceu.

Alecu şi Marc avură adînci mustrări de conştiinţă.

— Ai adus aici pe Todiriţă, şi l-ai lăsat în părăsire. Trebuia să-l sfătueşti, să-l îndrumezi. Pe el l-a speriat oraşul şi de aceia a uitat tot ce-a învăţat, zicea Marc.

Alecu răspundea :

— Sînt vinovat faţă de el, şi am să-mi repar greşala. Ai să

vezi în curînd. Insă răspunderea cade şi asupra ta, care prin desfrîu şi beţie ai turnat otrava descurajării într'un suflet de copil.

— Mi se pare că tu ai început, îndată ce-ai dat de sticlele şi paralele trimise de părintele Damian. Eu chiar să fi vrut, nu puteam face asemenea cheltueli. Eu nu cer nimic dela ai mei, răspundea Marc, superb.

— Nu ceri nimic de-acasă, în schimb bei pe datorie la Bercuşor, constata Alecu, răsfrîngîndu-şi buza de jos.

Căderea lui Todiriţă a fost o sguduire care a adus aminte celor doi studenţi de propriile lor examene. Ei erau hotărîţi să isprăvească cu orice preţ în toamna aceia şi să-şi ia licenţa. Alungară de pe masă lucrurile de gospodărie, farfuriile, sticlele, periile de dinţi, de cap, de haine şi de ghete. Dădură cîte un genunchiu puternic lăzilor şi cuferelor, trimeţîndu-le în fundul subpatului. O zi întreagă le-a trebuit să facă ordine. Lucrurile netrebuitoare erau duse alături, în odaia lui Todiriţă, care primi poruncă să le aşeze frumos. Alecu scoase la iveală cursurile de chimie industrială, Marc cursurile de drept, şi munca începu în tăcere. Numai din vreme în vreme, ridicau capul dintre foi şi-l întorceau spre odaia de alături, de unde veneau sgomote bizare: cînd clinchetul unui pahar spart, cînd sgomotul înăbuşit al prăbuşirilor. Todiriţă îşi împlinea datoria cu zel dar fără pricepere. Insuccesul lui şcolar nu-l tulburase de loc. In seara cînd află dezastrul, îşi legă bucceluţa şi se pregăti de plecare. Era nerăbdător să se întoarcă în satul lui, unde începea culesul prunelor. Cînd află că va rămîne pe loc, oftă, se posomorî, iar cînd rămase singur pe lada lui în întuneric, vărsă lacrimi amare.

Alecu şi Marc voiau să-şi spele greşala pe care credeau că o făcuseră faţă de micul cioban. Ei îl înscriseră ca elev în particular şi începură să-i dea lecţii. Impărţirea materiilor între cei doi profesori şi metodele de predare au fost prilej pentru lungi conferinţe. Chestia pedepsei corporale i-a pus în mare încurcătură. Amîndoi aveau idei pedagogice foarte înaintate şi ar fi vrut să elimine complect bătaia din sistemul lor. Alecu susţinu însă că trebue adoptat un regim de tranziţie. Acasă Todiriţă a fost obişnuit să primească din belşug beţe pe spate şi palme în cap. Acum va fi scutit de beţe şi palme, însă cîte o urecheală din vreme în vreme e foarte sănătoasă. Marc se opuse cu indignare, îşi tratá prietinul de canibal şi obţinu în principiu, suprimarea complectă a oricărei mustrări cu violenţă. A doua zi, vecinul veni să reclame că Todiriţă i-a spart un geam cu piatra. Alecu călcă hotărîrea şi făcu pe Todiriţă să simtă că e dureros să vînezi vrăbii la oraş. Marc asistă senin la execuţie.

De altfel, însuşi Todiriţă aplica pedeapsa corporală celor mai slabi decît el. Deşi îi fusese aspru interzis să iasă fără voe din curte, puiul de cioban se aventură pe malul Bahluiului, unde cunoscu pe băeţii din mahala. Unul, în tricou vărgat cu alb şi albastru, îşi bătuse joc de pălăria lui cu gumilastic pe subt bărbie.

Todiriţă îl apucă de piept, îl trînti jos şi-i puse o cîrpă în gură ca să tacă. Pe altul îl băgă în apa murdară a rîului, iar unui al treilea îi smulse un pumn de păr din cap. Părinţii indignaţi veniră in corpore să protesteze, ameninţînd pe Alecu şi pe Marc că le vor face proces.

Todiriţă privea încruntat la delegaţii care strigau şi ridicau pumnul. Cînd plecară, cei doi profesori voiră să-l facă să-şi recunoască greşala, dar toată truda a fost în zadar.

— De ce m'au înjurat? răspundea el. De ce mă apucă de cămaşă? De ce rîd de opincile mele? In glasul lui era credinţă în dreptatea lui, hotărîre, revoltă. Marc şi Alecu îl mîngîiară şi îl sfătuiră cu blîndeţă să nu mai iasă singur pe poartă. Todiriţă ieşi chiar a doua zi, plimbîndu-se ca un dulău cu coama ridicată printre ceata de cotei din mahala. Nimeni nu mai îndrăzni să se atingă de el. Işi cucerise pentru totdeauna dreptul să se joace cum îi place pe maidanul obştesc.

Profesorii îşi împărţiră materiile astfel:

Religia: Alecu (ca fiu de preot)
Romîna: Marc
Franceza: Marc şi Alecu (greutate dublă)
Ştiinţele Naturale: Alecu
Istoria: Marc
Matematici: Alecu
Muzica: Marc, pentrucă cînta din armonică.
Desen: Alecu, pentrucă făcea planuri.
Caligrafia: Marc şi Alecu, cu schimbul.
Gimnastica: elevul e scutit, dînd dovezi de o îngrijitoare vigoare fizică.

Todiriţă îşi cumpără cărţi şi începu să lucreze. Avea mintea deschisă, pricepea uşor, dar profesorii lui vorbeau o limbă plină de abstracţiuni, pe care uneori n'o înţelegea de loc. Fără să vrea, privirile îi lunecau pe fereastră sau se ţintuiau în podele. Alecu şi Marc erau nemulţumiţi de elevul lor. Mai degrabă însă ar fi avut dreptate elevul să spună că profesorii lui au o predilecţie nesuferită pentru limba păsărească.

Alecu îşi luă consăteanul să-i arate laşul. Il purta cu el pretutindeni. Cămăşile înflorite şi privirea de pui de vultur a lui Todiriţă stîrneau senzaţie. Alecu era foarte mîndru, spunea că ciobănaşul de lîngă dînsul era un nepot şi nădăjduia că va ajunge foarte sus numai prin meritele lui. Plimbările acestea aveau în ochii lui Marc ceva ostentativ. Erau o sfidare pentru cei cu care Alecu juca tennis şi se plimba în trăsură, două luni mai înainte.

Ajunul examenelor aduse pace deplină în casa de pe malul Bahluiului. Alecu studia amănunţit, cu răbdare şi cu atenţie. Cînd sfîrşea un curs, era stăpîn perfect pe materia cuprinsă în el. Putea cita pasagii întregi, cu uşorul pedantism care în timpuri obişnuite îl ajuta să reproducă discursurile lui Monsieur Bergeret.

Marc se încurca la fiecare pas. Căuta să generalizeze şi să

facă legături cu idei din alte domenii. Nu-și lipea cunoștințele pe placa de afișaj a memoriei, ci le ancora prin raționamente logice în locurile care i se păreau mai potrivite. Rezultatul era admirabil pentru gimnastica inteligenței și pentru formarea gîndirii originale. In schimb, bilele obținute la examen nu izbuteau niciodată să-și spele roșul mediocrității.

In prima zi cînd se așeză din nou între cărți, Marc își aminti de sfera lui de sticlă, o căută pretutindeni, dar n'o găsi. Curînd văzu că-i lipsește și carnetul în care își însemna observațiile. Nu voia să piardă acest registru de contabilitate interioară: cercetările mergeau greu însă, pentrucă le făcea în taină: nimeni nu trebuia să știe că el ținea un jurnal. La o lecție cu Todiriță, descoperi carnetul pierdut, în caetele lui de teme. Elevul îl îmbrăcase cu hîrtie albastră și începuse să scrie dela celalt capăt, notițe la istorie.

Marc avu mari îndoeli asupra utilității însemnărilor lui. După meditații profunde, scrise următoarea placă comemorativă: „Acest carnet a fost regăsit, după căderea în barbarie, la sfîrșitul perioadei desfrîului. In interval, a fost luat și folosit ca rechizită școlară. Redîndu-l vechei lui întrebuințări, am făcut un lux care seamănă cu luxul restaurărilor de monumente istorice".

O grijă neplăcută începu să strice armonia zilelor de muncă frenetică și arzătoare ca un marș războinic.

Proviziile din ladă erau pe sfîrșite. Pentru a le mai cruța, cei doi tovarăși fură nevoiți să-și pregătească ei singuri o parte din prînz. Alecu se duse într'o dimineață în hală și se întoarse cu un coș de cartofi.

— Cartoful e leguma cea mai bună, se pregătește ușor, zise el, și privind dulce spre Marc: Azi ești tu de rînd la bucătărie. Cred că ar fi bine să faci o salată de cartofi, pe urmă cartofi prăjiți cu niște friptură la grătar; iar la sfîrșit desfacem o cutie cu compot de pere.

Marc nu putea să protesteze: era în adevăr rîndul lui la gospodărie. De altfel, lucrul i se părea simplu.

— Bine, zise el, n'ai nici o grijă.

— Știi cum se face salata? Iei cartofii, îi pui în oală...

— Lasă că mă pricep, răspunse scurt Marc și urmă să citească.

Pe la ora unsprezece, Alecu constată că Marc nu se dusese încă la bucătărie.

— Ai uitat masa.

— De loc. Am tot timpul.

După o jumătate de ceas, Marc intră în acțiune.

— Todiriță, fă te rog focul. Până atunci eu curăț cartofii.

In cinci minute soba duduia. In schimb, Marc își contempla degetul cel mare dela mîna stîngă, în care cuțitul deschisese un izvor roșu și cald. Curățitul legumelor nu-i un lucru așa de ușor cum pare. Trebue să știi nu numai cum, dar și cît să le tai. Bucătarul improvizat alegea un cartof mare cît pumnul și începea să-i opereze umflăturile, nodurile, scobiturile, cu atîta conștiință, încît la sfîrșit obținea un ou de porumbel care-i fugea printre degete.

— Gata? întreba la douăsprezece și jumătate Alecu.

— Îndată! răspunse Marc, care sfîrșise de curățit patru kilograme și nu obținuse decît o jumătate de farfurie pentru prăjit.

Atunci își aminti că trebuia să facă și salată. Cum se face salata de cartofi? Uitase profund. Accident explicabil, de vreme ce nu știuse niciodată. Incidentul îl enervă.

— E unu! strigă cu înțeles Alecu, din cealaltă odae.

— Așteaptă puțin!

De astădată, răspunsul lui Marc semăna mai mult cu o amenințare.

Pentru salată, cîțiva cartofi fură tăiați în felii, ca portocalele, și puși la fiert. Rezultatul fu un terciu gălbui, cu coji subțiri și roșcate prin el, ca vinele din marmură.

— E două! ridică tonul Alecu, exasperat.

— Am pus friptura pe grătar!

Chiar atunci isbucni la portița sobei o flacără de un metru. Marc și Todiriță începură să sufle din toate puterile. Cînd stinseră incendiul, găsiră pe grătar un arhipelag alcătuit din cîteva insule cu o structură ciudată, de smoală, coajă de copac și ciupercă.

— A ars grăsimea și a rămas numai carnea. E mai sănătos pentru stomac, se consolă Marc.

Dar Alecu fu teribil cînd dădu cu ochii de bunătățile pentru care așteptase atîta. Nimic nu supără mai rău decît insulta nedreaptă a unui stomac flămînd.

Marc pusese salata la un loc cu cartofii prăjiți și cu friptura, nădăjduind să acopere calitatea prin cantitate.

— Ce-i mixtura asta imposibilă? se miră Alecu explorînd cu ochii farfuria. Apoi îndreptă spre prietin priviri pline de mînie.

Ca să se justifice, Marc ridică degetul legat cu o batistă:

— N'am putut lucra destul de bine, m'am tăiat.

— Te-ai răzbunat pe bieții cartofi, ai făcut din ei alune americane.

— Alecule, te rog să nu-ți baţi joc! Eu am muncit și mi-am pus ființa în primejdie.

— Mulțumesc! vorbi Alecu ceremonios, și vru să renunțe la orice fel de hrană.

Atunci veni Todiriță și așeză pe masă o farfurie cu cartofi copți. Dimineața își pusese pentru el cîți-va, în rolă. Acum folosea tuturor. Alecu lăudă cu entusiasm mîncarea pregătită de Todiriță. Marc, după ce încercă să guste din propria lui operă, se grăbi să-și imite prietinul.

Ziua următoare, veni rîndul lui Alecu. Trebuia să despice niște lemne pentru foc.

— Unde-i Filip? întrebă el pe Marc, cu subita simpatie pentru prietinul care parcă nu existase până atunci.

— La Narotin, pe malul Nistrului. E judecător acolo.

— A făcut o mare greşală, se revoltă Alecu. Un talent ca el trebuia să rămînă aici, să lupte împreună cu noi.

— E vînjos, rise Marc, pentru forța lui ar fi o jucărie să tae în fiecare dimineață cîte un car de lemne.

— Nu mă gîndeam la asta, răspunse Alecu, privind în altă parte. Recunoaşte că am dreptate. Eu cred că Filip este un adevărat poet.

— Un cîntăreț nou al pămîntului nostru, vorbi apăsat Marc.

— Trebue să-l silim noi să scrie iar, strigă Alecu. Spune-i să vină. Va fi al treilea tovarăş, va lucra mai bine ca oriunde în iadul de aici.

— Filip se înmormîntează de bună voie la Narotin. Nimeni afară de el însuşi nu-l va hotărî să plece de-acolo.

Marc se gîndi la Lena. O mai întîlnise odată şi avusese față de el unele cochetării neaşteptate, ceiace îi lăsase impresia că joacă un rol nehotărît: cîteodată parcă voia să-l pedepsească pe Filip, altădată părea că se chinueşte pe ea însăşi. Marc era prea tînăr ca să înțeleagă ce uşor pot luneca în cabotinaj femeile, cînd simt că sînt iubite. Totuşi Lena nu avea pentru sine admirații de actriță; mai degrabă suferea de misterul din sufletul ei complicat.

Marc trimese o scrisoare lui Filip. Umplu opt pagini cu meandre în jurul adevărului, pe care nu ştia cum să-l găsească şi să-l exprime.

Noaptea, după ce-şi isprăveau „porția" de lucru, Alecu şi Marc simțeau o mare dorință să-şi răsplătească virtutea cu un păhărel la *Petit Bercus*, dar rezistau. Îi oprea mai mult lipsa cumplită de bani, decît cuminţenia. După clipa teribilă a ispitei, cei doi prietini erau aşa de mulțumiți de izbînda lor, încît intonau imnuri, făceau box, citeau şi discutau multă vreme.

Apoi se culcau. In aşternut, fiecare îşi aprindea cea mai tainică lumină lăuntrică şi jocurile ei cu imagini umbrite ţinea loc de rugăciune. Alecu îşi închipuia o lume în care el era atotputernic stăpîn. Ar fi putut să se răzbune pe cei care l-au umilit, l-au nedreptăţit, l-au uitat. Dar se ridica mai sus şi-i răsplătea regeşte, cu iertarea.

Marc îşi cerceta conştiinţa, cum îşi acordă violonistul strunele vioarei. Şi cînta psalmi la denia pentru realizarea lui însuşi.

Alături, Todiriță dormea strîngînd la piept o nuia, talisman preţios care-l ducea într'o clipă înapoi în satul lui.

Intr'o noapte ca acestea, Mariana veghea tîrziu până ce întunericul murea prefăcut în fantomă cenuşie. Era din nou la Galaţi, între zidurile jupuite ale unei case străine, duşmănoase. Se întorsese dela Tuluceşti, unde se obişnuise să aibă orizont larg, lumină curată, coborîtă de-adreptul din cer în odăile albe, pe paturile de brad acoperite cu velinţe rustice, pe masa şi pe scaunele fără istorie, noi, naive, prietinoase.

Intrînd în oraş, simţise o tristeţă deprimantă, caşi cum i-ar fi luat cineva hainele tinereşti şi i-ar fi pus pe umeri rochiile purtate de mama şi bunica ei, cernite, cu lungi şiraguri decolorate deoparte şi de alta a pieptului, de rîul neîntrerupt al lacrimilor. Devenise, alături de tatăl ei, o chiriaşă nomadă, fără dragoste pentru străzile prin care trecea. Copilăria risipise flori pe uliţi uitate din cinci oraşe, dela un capăt la altul al ţării. Din tot trecutul nu rămăsese decît mobilele vechi, încercate greu de mutări fără număr. Acum se mişca printre ele cu un straniu sentiment de anihilare. Nu se găsea pe sine nicăeri. Poate viaţa ei nu există. Sînt numai dulapurile, paturile, mesele. Mariana este şi ea o mobilă pe care o plimbă prin odăi forţe din afară, ca mînile care poartă un scaun din dormitor în sufragerie.

„Mariana... Mariana"... se chema ea în şoaptă. Din adîncul lăuntric abia venea răspunsul, într'un suspin:

„Mariana... Mariana".. Işi puse înainte oglinda rotundă în care se pieptăna mama ei, şi îşi oferi astfel, pe-o tabla de argint propriul chip, cu ovalul pronunţat şi gura crestată, ca două minuscule ogive îngemănate deasupra unui craiu-nou subţire de email roşu. Subt iarba de mătase castanie, licăreau luminile cenuşii ale ochilor. Cu un gest uşor ca o atingere de aripă, Mariana îşi ridică părul şi-l ascunse după urechi. Fruntea apăru netedă, poiană de gînduri. Ce mult semăna la faţă cu mama ei. Dar mersul îi era bărbătesc; mînile şi picioarele aveau linii puţin masculinizate. Purta un cap de fecioară pe un trup de efeb. Şi dualitatea aceasta se repeta, ca o fatalitate, în sufletul ei în care pornirile cele mai subtil-feminine, le ducea la îndeplinire o minte bărbătească. Era prea inteligentă ca să poată fi fericită ca o femee, era prea femee şi nu folosea inteligenţa aşa cum ar fi trebuit. Astfel, cu o personalitate neobişnuit de puternică, ea părea o fată nehotărîtă, sclavă a casei, pierdută în umbra de tiran ciudat şi irezistibil prin slăbiciuni, a tatălui său.

Alături se auzeau suflări sgomotoase. Mariana ascultă un lung moment. Aristid Lecuja voia parcă şi în somn să-şi impună existenţa cu autoritate. Totul trebuia să i se subordoneze, să decurgă dela el ca dela o premisă generală a familiei. Ceilalţi erau concluzii cărora nu li se îngăduia să existe fără el. Ce bine înţelegea revolta lui Marc! Şi ea trebue să-şi caute singură drumul, un drum adevărat, numai al ei, pe care să meargă cîntînd nepăsătoare, fără să se mai uite înapoi. Ce fericire să te eliberezi dintre lucrurile care amintesc numai dezamăgiri, înfrîngeri, nenorociri. Să dai foc, să distrugi instrumentele de tortură, să laşi lîngă cenuşa lor pe cei care te chinuesc, şi să pleci, să pleci numai cu sufletul tău...

De dincolo veni un sunet neobişnuit: bătrînul Lecuja oftase prin somn. Mariana se ridică deodată, se apropie pe vîrful picioarelor de uşa odăii unde dormea tatăl său şi puse mîna pi-

nie la ureche, cu faţa îngrijorată. Alt oftat aduse lacrimi în ochii tinerei fete. „Nici el nu e fericit. Ce înseamnă suferinţa mea închipuită, pe lîngă durerile lui adînci ca nişte prăpăstii. Să fii lucid, să vrei să-ţi priveşti în urmă viaţa, şi să nu găseşti nimic: totul s'a risipit ca fumul. Să simţi cum te prinde bătrîneţa şi să trăeşti în necontenită teamă de singurătate. Un copil a şi plecat"... Aristid Lecuja nădăjduise toată vara că fiul său se va întoarce. După ce-i trimesese scrisoarea, aştepta în fiecare zi ora poştei. Dar totdeauna trecea fără să-i aducă vestea dorită. In orele următoare, bătrînul se întuneca şi avea o înfăţişare care te făcea să plîngi. De cînd şi-a dat seama că Marc nu va veni, tristeţa lui s'a înseninat parcă. Dar a căzut grea în inimă şi-l face să ofteze adînc, cu o disperare conţinută care străbate ca un geamăt.

Mariana făcu cîţiva paşi de pîslă spre scaunul ei. In drum întîlni masa lăcuită cu albastru, văzu locul gol al lui Marc. Un Marc-şcolar, camarad bun, cu gînduri tainice pe care nu le înţelegea nici ea, mai sălbatic şi mai îndrăzneţ decît îi îngăduiau legile casei, mai bun şi mai delicat decît se aştepta dela un reprezentant al nesuferitului neam băcţesc.

Pe Marc de acum însă nu şi-l putea închipui bine. Era mulţumit? Se rupsese în adevăr cu totul de ai săi? Banii pe care îi înapoiase, darul atît de preţios faţă de micimea cîştigurilor, o făceau să creadă că Marc ţine mai mult ca niciodată la tatăl şi la sora lui, pe care de aceia vrea să-i umilească, să-i lovească, să se apropie de ei prin cruzime, cum înfăşură biciul pe cel biciuit.

Dar poate Marc s'a schimbat. Fiinţe nouă au intrat în viaţa lui printre străini. Cine ştie... Mariana se aşeză la masă, luă cu mişcări automate o foaie albă, deschise călimara, duse ca de obiceiu condeiul în gropiţa din bărbie şi rămase nemişcată, cu ochii pe jumătate închişi fixaţi asupra lămpii ascunsă subt abat-jour de mărgele mici ca nisipul.

Apoi se aplecă să scrie, punîndu-şi amîndouă coatele pe masă.

Iubita mea Gretti,

Iată a doua scrisoare dela mine, în aceiaşi săptămînă. Nu ţi-am lăsat nici timpul necesar pentru a răspunde. De altfel, rîndurile pe care ţi le-am trimes dela Tuluceşti nu cereau nimic. Erau un simplu dar, un mic buchet de gînduri, cules într'o seară cînd sufletul se simţea lucid, rece, îndrăzneţ ca o oglindă, cald, nesigur, complex ca parfumul unei livezi. Cui puteam să trimet surplusul acela de viaţă interioară decît ţie, scumpă Gretti, singura mea prietină în stare să primească cu dragoste chiar gesturile cele mai neînţelese. Te văd poleind cu un zîmbet de aur, divagaţiile mele de prizonieră. S'ar putea să nu fi înţeles rostul lor—deşi tu înţelegi aproape orice. Dacă vrei să le ghiceşti, închipue-ţi că cineva te-ar condamna să nu-ţi aparţii, sau mai degrabă să nu aparţii momentelor tale cele mai bune, să trăeşti veşnic chinuită

de gînduri întrerupte, de idei părăsite, să nu poţi să-ţi urmezi voinţa, deşi tot tu îi dai putere şi impuls. Sigur că şi tu ai căuta să evadezi într'o scrisoare, sau altfel. La şcoală găseai totdeauna ocupaţii ingenioase cu ajutorul cărora transformai închisoarea internatului în insulă-fericită. Iar acum ceteşti, lucrezi, cînţi la piano cu o sîrguinţă surîzătoare, care seamănă uneori teribil cu resemnarea. Eu nu izbutesc întotdeauna să-mi acopăr aşa de bine şi de graţios orele: Şi atunci... trebue să ceteşti tu fantezii lungi şi obscure ca cea din urmă, care poartă stampila gării Tuluceşti.

Astăzi îţi scriu altfel, mai serios. Mă aflu iar la Galaţi, unde am cu totul alte dispoziţii ca pe malul bălţilor.

Iţi mai aminteşti de fratele meu Marc? Iţi vorbeam cîteodată despre el cînd eram împreună la şcoală. Mi se pare că l-ai şi cunoscut odată în parloir, cînd venise să-mi aducă un pachet. Află că acest frate a crescut şi-a devenit om mare (chiar pe vremuri era mai mare ca noi). Acum se află în Iaşi, unde îşi dă licenţa în drept. Din cauza războiului a întîrziat un an şi vrea cu orice chip să-l cîştige. De aceia nici n'a venit în vacanţă acasă. Face probabil sforţări mari, pentrucă n'are timp nici să trimeată o scrisoare tatei. I se pare că e destul de mare şi că *nu mai are dreptul* să ceară nimic de acasă. Şi-a găsit o mică slujbă şi se susţine singur. Nu cunosc felul lui de viaţă. Sînt aşa de curioasă să ştiu ce face, încît dacă n'aşi fi nevoită să stau aici cu tata, aşi veni pentru cîteva zile la Iaşi să-l văd. Un prilej minunat să stau cu tine, să ne mai găsească dimineaţa treze, ca la internat. Am să-ţi spun nenumărate aventuri. Şi tu mi-ai povesti frumos, limpede, cristalin. Te-aşi asculta cum ascultam basmele cînd eram mică. Dar asemenea întîmplări s'ar putea numi fericire, şi mie nu-mi este îngăduit să mă bucur de ea.

Iubita mea prietină, n'ai putea tu să mă înlocueşti? Să fiu Marc, n'aşi vrea altă soră decît o fiinţă asemeni blondei Gretti. La ea aşi găsi zîmbetul din care să fac pînea cea de toate zilele a sufletului.

Dacă te hotărăşti să te substitui mie, atunci te rog caută să-l întîlneşti. Am să-ţi dau o scrisoare să-i duci, ca să nu pară suspect. Vezi cam cum trăeşte, dacă e mulţumit departe de-ai lui, dacă e supărat pe noi, sau numai foarte ocupat şi foarte neglijent.

Ştiu că ceiace îţi cer este un lucru greu. Unei alte cunoştinţe mi-ar fi cu neputinţă să-i propun asemenea demersuri, cu aspecte poliţiste. Dar ţie, Gretti, cred că îţi va fi uşor să transformi cercetarea aceasta penibilă, într'o excursie interesantă în lumea atît de ciudată şi pe dos a oamenilor cu musteţi.

Iţi dau jos adresa lui Marc. Te rog încăodată să fii cu mare băgare de seamă. Dacă cumva fratele meu simte că eşti un sol al casei părinteşti, totul e pierdut.

La revedere, în altă scrisoare.

A ta *Mariana*

* * *

In cancelaria școlii de comerț atmosfera devenea din zi în zi mai grea. Indiferența sceptică dela început a profesorilor pentru proectul directorului, se transformase în pornire dușmănoasă. Dragomir îi nemulțumise aproape pe toți prin temperamentul inflexibil, prin mania lui pentru respectarea regulamentelor. Chiar cei care nu avusese nici un conflict cu directorul erau vexați că li se cerea o regularitate „de ceasornic", la intrarea și la ieșirea din clasă. Sacrificarea „sfertului de oră academic" fu declarată de majoritatea profesorilor un pedantism, o ipocrizie inutilă. Directorul își pierdea cu încetul și *prietinii* care îi fuseseră credincioși anul trecut. Mobilizarea spiritelor o făcuse profesorul de istorie, Clement Irescu, tînăr politician cu temperament, „viitor parlamentar". Intr'o convorbire secretă cu directorul îi ceruse în schimbul sprijinului său, să se oblige a cumpăra pentru noua clădire, locul unui „bun amic și om de inimă", așezat aproape de bariera Păcurari. Dragomir răspunse că școala trebue să fie numaidecît în centru, pentrucă la parter va deschide magazine unde vor face experiența comercială a elevilor. Primăria avea un loc viran chiar în piață și pe acela nădăjduia să-l obțină. Il rugă călduros și pe profesorul de istorie să-i sprijine petiția pe care o făcuse mai demult către consiliul comunal. Clement Irescu, posomorît și enervat, îi făgădui „tot concursul".

— Dumneata ești idealist, zise el, strîmbîndu-și în sus colțul din dreapta al gurii, gest oratoric mult admirat de club.—Eu am tot respectul pentru astfel de oameni care astăzi, în vremurile noastre de criză morală, sînt din ce în ce mai rari. Sigur, locul pe care ți l-am propus nu prezintă toate avantajele ce se cer pentru crearea unei școli model așa cum am vrea să realizăm cu toții. Totuși cred că ți-am făcut un serviciu atrăgîndu-ți atenția asupra locului din strada Păcurari, pentrucă chiar dacă nu e cel mai bun, nu e nici cel mai rău. Eu am să vorbesc cu primarul. Să vedem... Locul din piață, spui? Bine, foarte bine. Numai să fie posibil.

Stejar Ionescu

Judecători și judecăți de altădată

(Urmare și sfîrșit)

17. *Organizarea judecătorească în epoca fanariotă.*—Cu toate acestea, cu toate viciile și servilitatea administrației față de cei mari și abuzul față de cei mici, epoca fanariotă însemnează un pas înainte în mersul organizației judecătorești. Chiar dacă venalitatea și arbitrariul erau legea, sau cel puțin legea față de cei oprimați, Domnii așa ziși fanarioți cu o cultură incontestabil mai mare decît predecesorii lor, au început orînduirea mersului justiției în țările romîne. Trebue să observăm separația treptată care s'a făcut în atribuțiile celor doi ispravnici, unul rămînînd cu administrația, iar celălalt cu partea judecătorească; de asemeni, constitue o etapă importantă reforma lui Const. Mavrocordat care a înființat condicile de hotărîri și pentru *ispisoacele* de moșii, ceiace constitui o primă reglementare în materie. Pe de altă parte, haosul legislativ și aplicarea unui obiceiu al pămîntului, adeseori îndoelnic, dispozițiile pravilelor care se învechiau și care pe încetul nu-și mai găsiau aplicare, față de noile pricini de natură civilă, pe care interesele și multiplele transacții le scoteau la iveală, au făcut să se simtă nevoia unei codificări mai complecte, îmbrățișînd cît mai multe din noile aspecte juridice.

Ca un corolar al tuturor acestor lipsuri și ca o verigă din lanțul orînduirilor judecătorești din cursul timpului, vom cita cîteva din desideratele boerilor moldoveni, adresate puternicii Caterina a II-a, în urma păcii dela Cuciuc-Cainargi (1774) cînd supremația Rusiei era asigurată asupra țărilor noastre. Astfel, între altele, cereau:

a) dintre cei 12 boeri ce vor constitui aristocrații țării, șase să fie autorizați *cu judecarea pricinilor*, iar din ispravnici, unul să strîngă dările și altul *să judece*; iată dar o cerere pe care mai tîrziu o vom denumi: separațiunea puterilor în stat.

b) printre judecători să fie un «pravilar», ca să supravegheze aplicarea dreptății din pravilă, a «legii», cum am zice azi.

c) să se *codifice* pravilele și obiceiul pămîntului, atît cît nu le excede, să se întărească de Împărăție și aceasta să fie noua lege aplicabilă [1].

Barem boerii munteni, subt imboldul Rusiei, cereau aplicarea în totul a legilor rusești și alte dispoziții echivalînd cu încorporarea acestui ținut, la marele imperiu. Pe noi însă, nu ne interesează chestiunea politică, pe noi ne interesează faptul că în a doua jumătate a sec. al XVII-lea se cerea separațiunea puterilor în stat și o codificare a noianului de legi, firmane, hatișerifuri, opise sau deslegări ce se aplicau după voe, împricinaților din cele două țări surori.

18. *Legiuirile cele noi.*—Aceste desiderate s'au realizat curînd. Domnii luminați, cu o deosebită cultură, care s'au perindat pe cele două scaune domnești puse la mezat, pătrunși de această nevoe a codificării, au făcut legi nouă pentru cele două țări. Astfel, in Muntenia, Alexandru Ipsilante decretează *Pravilniceasca Condică* (1780–1817) avînd în vedere «vechile pravile, obiceiul pămîntului și povețile Domnului», și apoi *Codul Caragea* (1817–1832) «spre a se metaherisi în pricinile de judecăți ce se vor întîmpla», iar în Moldova, pe începuturile făcute de Toma Carra, se elaboră un cod, o «învățătură care învață pe om ce este dreptatea și ce este strîmbătatea» [2], de către Andronache Donici, acel despre care o cronică spunea:

Dacă ai vre-o judecată
Mergi la Donici de te-arată,
Căci el până și'n pilaf
Va găsi un paragraf.

După aceasta și subt imboldul direct al lui Scarlat Calimah, tot în Moldova, jurisconsultul uitat Flechtenmacher, a lucrat o legiuire nouă, inspirată din Bazilicale, din dreptul roman și din noile legiuiri europene [3], cunoscută și azi subt numele de *Codul Calimach* (1817-1832).

Aceste legiuiri cuprind dispozițiuni atît de drept civil, cît și de drept penal sau procedură și reglementează pentru prima oară în amănunt, gradele de jurisdicție și formele procedurale [4].

19. *Reforma lui Ipsilante.*—Adevărata reformă o începu Alexandru Ipsilante, om luminat și foarte cetit. Mai întîiu prin Hrisovul din 1775 [1], apoi prin Pravilniceasca Condică, el orîndui de fiecare județ cîte un judecător «ca să judece pricinile locuitorilor și să le hotărască după dreptate, pentruca să nu fie siliți a veni pe aici [2]», adică pe la domnie. Judecătorul, cu o leafă de 40-70 taleri pe lună, după voia Domnului [3] care îl și numia sau revoca, putea judeca împreună cu ispravnicul cînd acesta nu ar fi reținut de alte interese ale județului. Mai tîrziu, jurisdicția rămase în atributul exclusiv al judecătorului, ispravnicilor interzicîndu-li-se formal «să nu se amestece la pricini de judecăți a judeca, fără de numai judecătorul... că pentru aceia am orînduit deosebit de ispravnici și judecători [4]». Competența judecătorilor se mărginea la cercetarea pretențiunilor bănești, urmînd ca pricinile mari, cum ar fi anumite afaceri penale și crimele, să nu le judece decît Înaltul Divan, unele localități, precum ar fi Cîmpulung și Ocnele-Mari, își păstrau privilegiul de a avea cîte un *județ* al orașului [5], ispravnicii rămaseră numai cu executarea hotărîrilor [6].

Cartea de judecară trebuia să fie scrisă, căci «hotărîrea ce se va face numai prin vorbă, și nu se va scrie și să se iscălească, este netrebnică și ca o nefăcută să socotește [7]»—și apoi se transcrie în condici, ca și diferitele sineturi sau titluri de proprietate ce se aflau în cercetarea pricinilor.

20. *Noi instanțe.*—În Capitală se înființă o instanță *«ot vel aga»* judecată pe care o făcea aga „pentru buna rînduială a tîrgului, pentru eftinătate și pentru a nu face vicleșuguri cei ce vînd [8]», și o altă instanță *„ot vel spătar"*, care cercetează pricinile polițienești din mahalale, căci aceasta este instituită «una, pentru lezuirea și odihna locuitorilor celor proști și al doilea, pentru mai bună petrecere și rînduială a mahalalelor».

Tot în Capitală se instituiră trei judecătorii, avînd «judecători cu știință și cu praxis, care să aibă datoria a căuta judecățile cu sîrguială și cu privighere, fiind bine încredințați că dintre dînșii cîți se vor arăta iscusiți, și vrednici, și drepți, și fără preget la poruncile [Domnului] se vor cinsti și cu alte mai mari dregătorii și chiverniseli mai îndestulate [9]». Două din aceste *departamenturi* judecau afacerile civile, iar al treilea judeca «pricinile pușcării» sau penale, denumindu-se «departamentul vinovățiilor sau de criminalion [10]».

Ca instanță de apel—căci se prevedea ca «judecătorul să nu

1 Xenopol, op. cit. IX p. 136 ș. u.
2 Cap. I, Despre Pravile, § 1.
3 Andrei Rădulescu, Pravilistul Flechtenmacher, p. 5, 8, etc. Idem — Izvoarele Codului Calimach p. 3 ș. u. 22, etc.
2 Astfel *Pravilniceasca Condică* reglementează instanțele de judecată și căile de atac, alături de dispozițiunile de drept civil; barem *Codul Caragea* are la un loc cu asemenea dispozițiuni și paragrafe care tratează despre omor, tîlhari, mofluzi mincinoși, furi, plastografi, tăetori de bani, preacurvie, etc. Tot așa, în Moldova, atît *Codul lui Andronache Donici* cît și *Codul Calimach*, au dispozițiuni atît civile cît și procedurale.

1 Cf. V. A. Urechia, op. cit. I, p. 64 ș. u.
2 Pentru judecătorii de pe la județe, art. 1.
3 Cf. V. A. Urechia, op. cit., I, p. 254, 333 ș. u.
4 Carte de judecător orînduit la Județ, din 20 Nov. 1791—V. A. Urechia, op. cit., II, p. 159; ibidem, I, p. 340; V. Supra, § 12.
5 Cf. V. A. Urechia, op. cit. II, p. 76 și 79, cărțile de judiție din 8 Febr. 1792 și 12 Nov. 1791; op. cit. III, p. 28, Hrisovul din 23 Iunie 1786.
6 V. A. Urechia, op. cit. I, p. 340.
7 Pentru hotarîrile judecătorilor, art. 2.
8 Pentru judecătoria ot vel agă, art. 1
9 Cod Ipsilante, Pentru a-doilea departamenturi, art. 1.
10 Hrisovul din 1775 al lui Ipsilante, supra citat.

înjure, nici să zăticnească pe cel ce voeşte să facă apelaţie», — era *Divanul veliţilor boeri* (al celor de primul rang), şi în fine, o a treia instanţă de apel era *Divanul Domnesc*, care judeca «pricinile ce urmează a se judeca aici pentru întâia oară, datorită importanţei lor sau obrazului părţii ce se judecă; ba încă, după Codul Caragea, o hotărîre se putea apela până la trei Domni [1].

După documentele timpului se pare că în marea majoritate, judecătorii erau romîni; nume străine, ca: Vilara, Pashal, sînt foarte rare [2].

21. *Localuri şi zile de judecată.* — Judecăţile se dădeau la sediul acestor autorităţi, la *agie*, la «canţelarie», sau «în localul orînduit la Domneasca noastră curte [3]», ba uneori «cînd se vor întîmpla judecăţi mai multe», veliţii boeri puteau «să se adune şi după prînz la casele dumnealor să caute pricinile, ca să ia săvîrşire cu un ceas mai înainte [4]». In timpul epidemiei de ciumă, dela 1794, boerii unui departament închiriaseră cu 15 taleri pe lună, o casă în care nu şedea nimeni şi unde judecau unele pricini [5]. Domnitorul Mavrogheni, spre a fi mai accesibil jelbilor celor nevoiaşi, hotărî să i se facă *un foişor* în mijlocul tîrgului, unde să primească plîngerile [6], iar în timpul bîlciului, judecătorul cerceta pricinile ce se iscau, subt umbra unui umbrar dinadins făcut [7].

Pentru a nu se stînjeni bunul mers al agriculturii, nu se îngăduiau judecăţi în săptămîna patimilor, în lunile Aprilie şi Iulie şi pe timpul culesului viilor (15 Septembrie — 15 Octombrie) cînd era vacanţă [8], măsuri similare s'au luat şi cu prilejul epidemiei de ciumă din 1794 [9].

Judecăţile aveau loc în toate zilele afară de Sîmbăta, Duminica şi sărbătorile mari, iar Divanul Domnesc judeca numai Lunea şi Miercurea, în cazuri de urgentă nevoe şi Vinerea, iar Sîmbăta cerceta «pricinile vinovăţeşti ale puşcăriei», şi tot atunci trebuiau «să vie epitropii să se arate pentru pricinile ce sînt rînduiţi».

22. *Cum se judeca în acea vreme?* — Judecăţile se începeau de dimineaţă, ca să poată fi cercetate cît mai multe pricini. Boerii divaniţi veniau călări, după vechiul obiceiu şi însoţiţi

1 Cod Caragea VI, Cap. IV, Pentru Apelaţie, art. 7-10.

2 V. listele de divaniţi în V. A. Urechia, op. cit. II, p. 158 ş. u. III, p. 27-28.

3 Hrisovul din 1775, v. supra No. 19.

4 Cod Ipsilante. Pentru judecata veliţilor boeri, art. 3. V. şi *Hrisovul* citat.

5 Cf. Anaforaua din 19 Mart 1796 în V. A. Urechia — op. cit. IV, p. 418.

6 Cf. Pitacul din 9 Iunie 1786 în V. A. Urechia, op. cit. III, p. 35.

7 Cf. Jalba din 28 April 1793 către Domnie a Judecatorului Toma Deleanu, în V. A. Urechia, op. cit. IV, p. 401.

8 Cărţile domneşti din 3 April şi 22 Iunie 1783 ale lui N. Caragea şi din 18 Martie 1784 a lui M. Şuţu (cf. V. A. Urechia, op. cit. I, p. 256-257 şi 426) şi cele din 10 April 1792, 20 Iunie 1792 şi 15 Sept. 1791 ale lui M. Şuţu (ibidem II, p. 134-135), din 1 Sept. 1794 a lui Moruzi (ibidem IV, p. 412) etc., etc...

9 Cartea Domnească din 22 Nov. 1794 în V. A. Urechia; — op. cit. IV p. 740.

de două sau trei slugi [1], adunîndu-se la ceasul fixat. La uşa Divanului şedeau zapciii cei mici şi paicii «ca să nu lase calabalîcul cel de prisos a intra unde se face judecata, ci să lase numai pe cei ce se pricinuesc». Se cetea hotărîrea apelată sau jalba prezintată, apoi se asculta *pîrîşul* sau *jăluitorul* şi pîrîtul, care trebuia să fie cuviincios, «să stea în picioare... şi fără de işlic, foarte cu cucernicie şi supunere, grăind cu smerenie [2]»; apoi se ascultau pe rînd martorii şi iar părţile şi advocaţii lor [3].

Sînt însă, de un deosebit interes recomandările date judecătorilor atît prin pravile, cît şi prin *pitacuri* sau *ţircularnice*, asupra felului lor de a judeca. Astfel, în primul rînd li se cerea «să-şi păzească mînile lor curate către Dumnezeu şi către pravili, adică să fie cu frica lui Dumnezeu, drepţi şi să nu ia mituri [4]»; codul lui Donici, mai liberal — se pare — prevedea că «judecătorul să nu primească peşcheş, decît un puţin lucru care este spre mîncare sau spre băutură [5]». Legilor, să nu le facă «niscarevaşi tălmăciri rele (art. 1)» şi «să nu se pornească nici odinioară la vre-o strîmbătate sau pentru prieteşug, sau pentru rudenie, sau pentru frică (art. 6)». Ei trebue să fie cu bunăvoinţă, «cu blîndeţe [6]», sau «cu dulceaţă către cei ce se judecă, şi fără de pizmă sau făţărnicie, fără de a căuta la obrazul cuiva (art. 2)», iar în divan «şederea să le fie cu sistolie şi făr de ciubuce [7]», să nu facă glume (Art. 5), dar «nici să înjure pe cinevaşi din cei ce se judecă (art. 2)», ci «să asculte foarte cu luare aminte, fără a li se supăra de îndelungatele zise celor ce se judecă, ori cum vor fi (art. 3)» «şi să hotărască «cu minte curată şi liniştită (art. 5)».

23. *Judecata breslelor.* — Judecăţile erau însă anevoioase, cereau cheltueli mari şi forme, — minunata epocă formalistă căreia nici legile care au intervenit după aproape un veac şi jumătate, nu au putut să-i pună capăt. Singure *breslele*, prin *starostii* lor, aveau pentru afacerile comerciale o justiţie rapidă, bătrînească, fără prea multe paragrafe de aplicat, ci numai obiceiul, voia părţilor şi judecata lui Dumnezeu. Astfel, trecînd la partea anecdotică, cităm cazul unei judecăţi a lui Grigore Ghica.

1 Radu Rosetti, Amintiri I., p. 120.

2 Cod. Ipsilante. Pentru cei ce se judecă, art. 7.

3 Referindu-se la această breaslă, art. 22, Cod Donici, prevedea: „Judecătorii datori sînt ca să rînduiască a fi deopotrivă advocaţi pentru amîndouă părţile ce se judecă, adică să nu fie la o parte procopsiţi şi ispitiţi în limbuţie, iar la cealaltă parte neprocopsiţi, şi de va cuteza cineva prin vicleşug a face alcătuire între advocaţi spre împilarea dreptăţii, să se pedepsească".

4 Cod Ipsilante, Pentru Judecători, art. 7. Cf. Hrisovul din 1775 supra citat.

5 Cod Donici, Despre Judecători, § 4.

6 Ibidem § 3. In ceiace priveşte asemenea recomandări, a se vedea prea înţeleapta circulară din 21 Mai 1786 şi Pitacul din 20 Mai 1786, ale lui N. Mavrogheni, în V. A. Ureche, op. cit. III, p. 31-34.

7 Pitacul din 23 Iunie 1787 al lui N. Mavrogheni, în V. A. Ureche, op. cit. III, p. 43.

Intr'o zi, logofătul al doilea îi prezintă lui Vodă o anafora a Divanului, scrisă pe vre-o 3—4 coale de hîrtie, care se referea la neînțelegerile dintre doi negustori și se termina cu obișnuita formulă: «iar desăvîrșita hotărîre rămîne la înțelepciunea Măriei Tale».

— «Și ce hotărîre să dea înțelepciunea mea, zise Ghica, «cînd din toate zisele și deszisele lor, n'am înțeles nimic? La în«ceput are dreptate Stoica, la mijloc, Mihali, și la coadă și Stoica «și Mihali. Aferim! Buni judecători am! Și de cîtă vreme se lân«țuește pricina asta?»

— «De patru ani.

— «Patru ani! Și pentru ce n'a trimis-o în cercetarea sta«rostilor de isnafuri, după cum e obiceiul între breslași?

— «Nu știu.

— «Buiurdisește-o către starostii breslelor ca s'o cerceteze, «s'o pue la cale și să-mi facă de-a-dreptul mie anafora.

«Funcționarul făcu ce i se porunci.

«Peste două zile, logofătul al doilea îi înmînă o anafora pe «o jumătate coală de hîrtie, în care erau următoarele:

«Măria Ta!

«Am cercetat și am hotărît: Stoica să plătească 500 lei lui «Mihali, pentru care am și băut adalmaș la circiuma lui Badaca. «Plecate slugile Măriei Tale... (urmau iscăliturile).

«Mașalla! strigă Ghica Vodă smucind hîrtia din mîna logo«fătului și sărutînd-o. O! De s'ar sfîrși așa toate judecățile în dom«nia mea! Ascultă, Logofete! Scrie îndată aici, pe hîrtia asta că «întărim această hotărîre și poruncim să nu se strămute în veci.

«După ce-a scris Logofătul, Domnul iscăli, și Muhurdarul «puse pecetea [1]».

24. *Regulamentul Organic. Organizarea judecătorească.*— Imprejurări istorice a căror examinare nu este aici locul să o facem, la 1831 au prilejuit elaborarea *Regulamentelor Organice*, cu foarte multe dispoziții de drept public, adevărate Constituții pentru cele două țări. In chestiunea ce ne interesează, ele cuprind o nouă organizare și anume:

O primă instanță și pe cît se pare, excepțională, fură *judecătoriile de împăciuire*, prin sate, constituite din preot și trei jurați aleși anual de săteni, fiind competente a cerceta micile pricini rurale «spre a nu fi siliți locuitorii satelor a se duce la orașele scaunelor cîrmuirilor de prin județe, pentru jeluiri de prea puțin preț [2]».

In fiecare județ se creiază cîte o *judecătorie de întăia cercetare* pentru toate pricinile civile, corecționale sau de comerț, ce s'ar afla, înlocuindu-se ispravnicii cu atribuțiuni judecătorești, sau judecătorii de scaun. In București și Craiova, din cauza multelor afaceri, aceste judecătorii aveau mai multe secțiuni. Afacerile corec-

1 C. Negruzzi, Opere complecte, ed. Minerva, I, p. 236, Scrisoarea XXVII.
2 Regulamentul Organic al Munteniei, art. 264.

ționale se cercetau de un *Tribunal de poliție îndreptătoare* [1] și un *Tribunal* [2] *polițienesc*, contopind atribuțiile fostelor departamente al Spătăriei și Agiei din timpul fanarioților.

In fine, se instituiră *Divanurile judecătorești sau apelative* care «sînt mai mari judecătorii care judecă apelațiile ce se dau împotriva hotărîrilor judecătoriilor de întăia cercetare», — la București și Craiova [3], iar în Moldova, divanul de apelație din Țara de Jos și din Țara de Sus [4], cărora li se atribuiră județele țării într'o anumită ordine. Ele aveau secțiuni sau «despărțiri» și membrii sau «mădulare», cu cîte un președinte. Pentru afacerile comerciale erau *judecătorii de comerciu* la București, Craiova și Galați, cu judecători aleși de negustori, ca să cerceteze apelurile făcute contra hotărîrilor judecătoriilor de întăia cercetare.

Cea mai înaltă instanță era *Inaltul Divan*, cu mai mulți judecători, subt președinția Marelui Ban [5], care «judecă desăvîrșit toate apelațiile ce se dau împotriva hotărîrilor divanurilor judecătorești», de comerț sau «criminalicești [6]».

25. *Judecata cea nouă.*—Judecătorii erau aleși și întăriți de Domn, care, după trecerea unui anumit timp, le putea conferi inamovibilitatea [7], ei erau responsabili de faptele lor ca orice alt particular.

Se pare că în primii ani, judecata mergea cam greoiu, cele mai obișnuite judecăți — după arătările principelui Demidow cu prilejul călătoriei sale prin țările noastre [8], — sînt privitoare la încălcările de pămînt, strămutări de hotare, vînzările părinților către unii din fii și tâlhăriile. Advocații, a căror organizare era stabilită sumar de același Regulament Organic, aveau elemente minunate ca să producă îndoială în mințile «luminate» ale judecătorilor. Astfel, într'o scrisoare a lui Ion Ghica adresată d-lui I. Bianu, ni se arată cum se judeca la începutul funcționării Divanului apelativ din București:

«Doi vecini de moșie se certau pentru un petec de pămînt «și gîlceava ajunsese la Divan. Sosesc amîndoi împricinații, fiecare «rezemat pe cîte doi-trei avocați ageri, cu ghiosdan și cu cărți la «subțioară. Incepe a vorbi unul din advocații reclamantului și ex«plică așa de bine și de limpede dreptățile clientului său, încît a«duce pe Crețeanu să-și zică în sine:

1 In Muntenia se numea: *judecătoria poliției.*
2 In Muntenia se numea: *divan polițienesc.*
3 Regulam. Organic al Munteniei, art. 267.
4 Regulam. Organic al Moldovei, art. 320.
5 Regulam. Organic al Munteniei, art. 319.
6 La 1832 s'a înființat vremelnic o Inaltă Curte de Revizie. Această instanța constituia un al 4-lea grad de jurisdicțiune și era compusă din președinții Divanurilor din București, din 2 supleanți și 6 „mădulari" pe cari îi numea Domnul dintr'o listă de 12 aleși ai obșteștii Adunări (V. Andrei Rădulescu — Logofătul Nestor p. 18).
7 Regulam. Organic al Munteniei, art. 215.
8 Anatol de Demidon, O călătorie în Principatele Romîne, ed. Alcalay, p. 56.

— «Apoi ce mai caută să vorbească avocatul părţii opuse? Dreptatea reclamantului este aşa de învederată, încît nu mai încape vorbă.

«Preşedintele, după regulă, dă cuvîntul părţii adverse şi avocatul defendorului începe a arăta de neîntemeiate şi eronate toate arătările şi argumentele confratelui şi adversarului său, şi vorbeşte cu atîta vervă şi logică, încît aduce pe bietul Creţeanu să-şi zică în sine:

— «Vezi, frate, ce era să pat! Bine că vorbi şi ăsta, că de nu lua şi el cuvîntul să spue că două şi cu două fac patru, cădeam în păcat, dăm dreptate reclamantului.

«După aceia, preşedintele dînd replica părţii celeilalte, începe alt avocat al reclamantului şi răsfoind la cărţi ceteşte mai multe articole din Condica lui Caragea, pasaje din Rogron, Beccaria şi Bourlamaqui, interpretîndu-le frază cu frază şi conchizînd cu cuvintele:

— «Apoi acestea, onoraţi magistraţi nu vă spun ritos că toate dreptăţile sînt ale clientului meu?

«Explică aşa de bine, încît Creţeanu îşi zise în sine:

— «Tot bietul demandor are dreptate. Şi legea, şi ştiinţa juridică sînt toate în favorul său.

«În fine, preşedintele dă iarăş cuvîntul defendorului, şi atunci avocatul său scoase alte cărţi şi mai groase, deschide Regulamentul Organic, Pandectele şi Bazilicalele cu Faustin Hèlie, le combină articol cu articol, paragraf cu paragraf, alineat cu alineat le fierbe, le stoarce şi după o exegeză adîncă şi savantă, conchide cu cuvintele:

— «Aşa, onorate confrate! Nu trebue să citezi şi să te întemeiezi pe un singur articol. Pravila are multe. Trebue să le contopeşti, să ştii să combini dispoziţiile Regulamentului Organic cu opiniile părinţilor ştiinţei, etc...

«Şi vorbeşte aşa de frumos, încît bietul Creţeanu nu mai ştie cine are dreptate.

«După săvîrşirea pledoariilor, preşedintele dă pe împricinaţi afară şi cheamă pe divaniţi la chibzuială. Se adresează către Creţeanu, zicîndu-i:

— «Dă-ţi părerea, boerule!

— «Dă-ţi-o dumneata, îi răspunde Creţeanu, că eşti Preşedinte, ai mai multă experienţă, eşti mai bătrîn.

— «Nu, boerule, nu, boerule, îi răspunde preşedintele, articolul Regulamentului zice ritos, curat şi limpide că trebue să-şi dea mai întîiu părerea judecătorul cel mai tînăr şi mai nou în slujbă.

— «Aman, Cucoane S... aşa mă rog, opinează mai întîiu dumneata, dacă mă iubeşti.

— «Nu se poate, boerule, se calcă Regulamentul! îi răspunde preşedintele.

— «Dacă este aşa, lasă-mă să mă gîndesc niţel, îi zise Creţeanu.

— «Poftim, boerule gîndeşte-te, nu mă opun, zise preşedintele sculîndu-se şi trecînd în cabinetul său.

— «În timpul celor zece minute ce ni s'a dat, spunea Creţeanu, zărind într'un colţ pe unul din colegii mei, cu ciubucul în gură, mă apropiu de dînsul şi-l întreb: — Dumneata, Nene M... ce zici de pricina asta, cine crezi că are dreptate?

«Colegul meu îmi răspunde:

— «De, sărut mîna, neiculiţă, ce să zici? Şi unu are dreptate şi celalt are dreptate: cum ne-o lumina Dumnezeu!

«Mă apropiai de un alt coleg care sta la fereastră:

— «Cum ţi se pare, Cocoane A..., pricina asta? Casa încurcată, nu e aşa? El pune ochelarul în ochi şi-mi răspunde:

— «Ia te uită ce frumuşică este ceia care trece! O cunosc şade tocmai în Lucaci — ce-o fi căutînd ea tocmai pe aici?

«Văzînd că şi de la acesta nu pot scoate nimica, mă îndreptai către celalt coleg, care şedea pe gînduri, cu mînna la frunte, şi-l întrebai:

— «Ce zici tu, Gr... de pricina asta? Cam încurcată mi se pare.

— «Apoi vino la babaca, să-ţi spuie babaca. Ce gîndesc ei, domnule, să înşele pe babaca, nişte şireţi, domnule! Da nu-i ştiu eu?

«Îmi vorbi tot în sensul ăsta un sfert de ceas, fără să-mi spue cine avea dreptate.

«Cînd mă întorsei la masa de chibzueli, hotărîrea stă redijată gata pe masă şi iscălită de preşedinte, care şi plecase şi am iscălit-o toţi ceilalţi cîte-şi patru, unul după altul, fără bătae de cap[1]».

26. *Concluzii asupra mersului Justiţiei în urma noilor legiuiri.* — La început, se pare că în Justiţie, corectitudinea nu era un principiu cardinal. Astfel, Michael Quin, preot anglican care a trecut prin Muntenia în 1835, arată că «în curţile de justiţie domină forma, iar dreptatea nu, pentru a cîştiga un proces, trebuiau plătite bacşişuri mari[2]». Puţin mai tîrziu şi referindu-se tot la Muntenia, principele Demidov constată însă că «administraţia Justiţiei a cîştigat mult de la introducerea noului regim. Legea a mai păstrat cîteva din obiceiurile ei despotice, dar trebue să recunoaştem că s'au făcut multe îmbunătăţiri în darea dreptăţii[3]», acelaşi, referindu-se la Moldova, de asemeni arată că «regulamentul a prescris nişte forme de procedură despre care nici gînd nu era mai

1 I. Ghica, Opere complecte, ed. Minerva, v. IV, p. 428.

2 O călătorie în apele romîne şi prin Basarabia în 1835, în Bulet. Societ. Regale Romîne de Geografie din 1922, p. 177.

3 Demidow, op. cit. p. 54.

înainte. Prin acest mijloc, tot atît de drept ca și repede, s'a pus puțină ordine și lumină în mulțimea proceselor fără de sfîrșit, care părea că eternizează neîngrijirea guvernămintelor precedente[1]».

Epoca noilor legiuri și a Regulamentelor Organice însemnează organizarea temeinică și după norme precise, a mersului justiției în țările romîne. Pe încetul, puterea judecătorească se separă de cea executivă, iar Domnitorul care legifera prin *ofisurile* sale, încetează amestecul său personal în împărțirea dreptății. De asemeni, se creiază separate instanțe de comerț și corecțiune, instituindu-se pentru prima oară procurorii cu atribuțiuni de a «priveghea a se păzi cu scumpătate pravile și regulamenturile, potrivindu-se numai la întîmplările la care se aduc, a se săvîrși întocmai hotărîrile judecătorești și a îngriji pentru toate cîte privesc asupra pazii bunei rînduieli și a liniștirei obștei[2]».

27. *Reformele contemporane.* — Cu mult mai tîrziu, în continuarea noilor idei de reorganizare și legiferare, la 24 Ianuar 1861, se promulgă *legea pentru înființarea unei Curți de Casație*, peste trei ani *legea pentru admisibilitatea și înaintarea în funcțiunile judecătorești* și în anul următor, la 1865[4], se promulgă prima *lege de organizare judecătorească*, care prevede ca organe de judecată: judecătoriile de plasă, tribunalele de județ cu cîte o secție[5], și Curțile de Apel. In fine, urmau legile din 1890[6], din 1909[7], 1924 și 1925 cu ultimele modificări ale anului 1928, care desființează judecătorul unic[8], legi bine cunoscute, a căror aplicare s'a făcut în zilele noastre și asupra căruia nu vom stărui. Vom arăta numai că a fost oarecare turburare cu prilejul stabilirii Curții de Casație în București[9], întrucît ieșenii stăruiau să se instaleze în orașul lor și au mers întratît cu manifestarea acestei dorințe, încît voiau să ardă în public portretele lui Cogălniceanu și Anton Pan, care își arătaseră părerea ca această instanță să fie stabilită în București[10].

Judecătorilor li s'au dat pe încetul garanții, stabilitate și inamovibilitate, astfel că s'a asigurat pozițiunea lor și totodată s'au luat garanțiile unei bune judecăți prin independența ce li s'a recunoscut și condițiunile de selecțiune pretinse.

28. *Concluziuni.* — In cele expuse, am urmărit evoluția ideii de judecată și judecător în țările noastre, dela *moșul și judele* văilor ferite de năvălitori, la *Domnul* ce judeca subt imaginea lui

1 Demidon, op. cit. p. 119.
2 Regulam. Organic al Munteniei art. 217.
3 La 6 Decembre 1864.
4 La 9 Iulie 1865.
5 Făceau excepție: T. Ilfov cu 5 secții, T. Iași cu 4 secții, T. Dolj cu 3 secții, T. Covurlui și Prahova cu cîte 2 secții.
6 Legea de organizare judecătorească din 1 Sept. 1890.
7 Idem din 24 Martie 1909.
8 Idem din 25 Iunie 1924, 13 April 1925 și Februar 1928.
9 Se votase un credit de 60.000 lei vechi pentru închirierea și mobilarea localului, V. B. Katargi, Discursuri parlamentare, ed. Minerva p. 312.
10 B. Katargi, Discursuri parlamentare p. 312.

Crist, la slujbașul ocîrmuirii pe care îl impresionau *obrazele*, și până la *judecătorul* legilor din urmă, de cînd apare pe încetul independența și aplicarea unei legi scrise cunoscută tuturor, în ciuda obiceiului aplicabil după oameni și locuri. Departe de noi gîndul de a tăgădui orice valoare obiceiului pămîntului, dar nu este mai puțin adevărat că o lege scrisă apare incontestabil superioară unui obiceiu juridic, și un corp judecătoresc bine pregătit și selecționat, chiar dacă n'ar avea tradiția unor Lamoignon sau d'Ormesson din Franța evului modern, care își transmiteau calitatea din tată în fiu.

Urmărind pe judecătorii și judecățile de altădată, putem trage cîteva concluziuni de un interes științific general.

Astfel, evoluția ideii de împărțire a justiției în dreptul romînesc, ascultă de aceleași legi sociale care au cîrmuit toate popoarele.

După cum dreptul pretorian, creație a pretorilor, a înlocuit pe încetul legea celor XII table din dreptul roman, după cum interpretările *cadiului* luminează prin deducțiuni și savante aplicări, pasagiile obscure ale Coranului, după cum Parlamentele și judecătorii aplicau și fără de voe adăugau la *cutumele* Franței feudale, tot așa primii noștri judecători sînt și creatorii legii, sîntem în epoca judecătorului-legiuitor. Domnitorii care s'au succedat pe tronurile voevodatelor, edictau și judecau, voința lor era legea, voința lor era voința lui Dumnezeu!

Pe încetul, apar *Pravilele*, care se mențin cu toată încîlceala «glavelor» ce cuprindeau și sînt aplicate de Domnitori. Cronicile sînt pline de sancțiuni date pe temeiul lor și care erau socotite pentru judecători a fi «ața dreptății după care judecă drept»[1].

Mult mai tîrziu, se interzise judecătorilor să judece altfel decît după pravile «fără de a nu face la acestea niscareva și tălmăciri rele, căci oricare va dovedi tălmăcind sau stricînd pravila, unul ca acela este să se pedepsească foarte greu»[2].

Din această evoluție, rezultă trecerea dela judecata de esență divină, supranaturală, religioasă sau despotică, la o judecată umană, după legi făcute în vederea oamenilor și ținîndu-se samă de interpretări evolutive ca și ideile sociale, ca și noile cerinți născute din împrejurări nouă. Judecata nu se mai dă de către «unsul lui Dumnezeu», ci de judecătorul care, după vorba lui Saint Simon, «*ne tenait à rien qu'à l'honneur et à la justice*».

Pe de altă parte, evoluția instituției de judecător în țările noastre, în strînsă legătură cu evoluția organizării țărilor surori, învederează separația puterilor în stat, care s'a săvîrșit pe încetul și *anterior* Marei Revoluții dela sfîrșitul sec. al XIII-lea. Am văzut cum, după Domnul care reprezenta legea, judecătorul și execuția, după boerii care reprezentau aceleași elemente mai atenuate, — ispravnicul cu atribuțiuni judecătorești judeca din cînd în cînd cu soțul său avînd atribuțiuni administrative, până a rămas

1 Cantemir, op. cit. Despre legile țării Moldovei.
2 Cod Ipsilante, Pentru judecători, art. 1.

singur și apoi a luat numele de «mădular» al vre-unui divan, de judecător. Totodată, arătam separarea jurisdicției comerciale de cea ordinară, datînd odată cu înființarea breslelor, chestiune care astăzi ar putea da naștere la înalte discuțiuni academice.

Asemenea cuceriri făcute într'o margine a Europei, unde se forma un popor la epoca în care Anglia recunoștea libertăți constituționale supușilor ei, denotă o înaltă cultură în pătura conducătoare și un hotărît pas spre progres.

Cu toate acestea, regretăm că magistratura noastră nu are tradiție. Organizarea judecătorească de azi este asemenea organizației Apusului latin, datorită unei imitații care confirmă odată mai mult teoriile imitațiunii emise de Tarde. Modestele noastre tribunale nu sînt instalate în construcții seculare, cu tradiții, cu ogive, sau cu vre-o marcă domnească pe păreți, ele cuprind însă judecători conștienți de înalta lor misiune, — «la plus belle fonction de l'humanité», după spusa lui Voltaire, «est celle de rendre la Justice» — uitați, furnici muncitoare și răbdătoare, care își poartă cu demnitate roba, din momentul cînd o îmbracă prima oară, plini cu speranțe, și până cînd o părăsesc ca pe o cruce a calvarului...

Radu Dimiu

Simbol de iarnă

1.

Trecătorule,
Eu nu-ți pot spune unde să mă duci,
N'am casă, n'am prietini, sînt ateu.
Dela 'nceput stau singur la răscruci
Și nu-mi știu drumul meu.

S'a dărîmat și casa din părinți
Și nu mai am nimica pe pămînt.
Du-mă unde știi
Spune-mi unde sînt,
Dă-mi mînile tale ferbinți.

Eu n-am puterea să plec în vre-o parte
Că merg demult și toate-mi sînt departe,
Cu mine port în jur aceiași zare
Și toate 's ca 'ntr'o vagă aiurare.

Nu mai pot singur să-mi aleg un drum,
La capăt toate s'au perdut în fum,
Prin care joacă straniu o nălucă.
Orice destin azi poate să mă ducă.

II.

De-aseară fulgii-au început să cadă
Și tot ce-a fost e-acuma subt zăpadă,
Nu-s drumuri vechi, nu's căi pe care-am fost,
Nimic din ce 'nvățasem pe de rost.

Așa, pe 'ntinsul straniu și virgin
Să 'ncepem drumuri noui spre nou destin,
Să mergem prin troene ca prin cer
Cu ochii plini de haos și mister.

Ajunși pe culmi să ne uităm în urmă
Cum vine omenirea ca o turmă,
Amestec de 'ntunerec și nămol
Prin pașii noștri însemnați în gol.

Să 'ncrucișăm în geometrii abstracte
A noastre urme grele și compacte
Cu constelații argintii de fiare
Care-au trecut ast' noapte pe ogoare.

Să nu purtăm în urmă lanțul greu
A tot ce am umblat și tu și eu,
Și prin zăpezi adînci fără ecou
Să 'ncepem dela început drum nou.

Să mergem fără nici un scop anume
Și să *descoperim* tot ce-i pe lume.
Să ne conducă, poate, pe-amîndoi
Acel de-al treilea, nevăzut, cu noi.

Să ne mirăm de ce 'ntîlnim, de toate,
Să mergem duși cu soarele din spate.
Prin înserarea ce va fi albastră
Să meargă umbrele 'naintea noastră
Ca doi satanici, negri zei păgîni
Ce-ar merge orbi, ducîndu-ne de mîni.

Demostene Botez

Modernism

Este deja arbitrară clasificaţia literaturilor în moderne şi clasice. In această clasificaţie, modernă e literatura care nu corespunde unui aşa zis ideal clasic, realizat de antici şi de secolul lui Ludovic al patrusprezecelea. Arbitrarul acestei distincţii face parte din arsenalul învechit al criticei didactice, al cărei ultim reprezentant celebru a fost Brunetière. General omenesc, raţiune, obiectivitate şi precizie—atribute, după cum se ştie, exclusiv clasice—sînt calităţi pe care le poţi întîlni şi în literatura modernă. Departe de a constitui un ideal, ele nu posedă o preeminenţă calitativă. Lirismul şi individualul (oamenii nu Omul) sînt cel puţin tot aşa de indispensabile unei bune literaturi ca şi calităţile aşa zise clasice. Clasic e o valoare umană din toate timpurile. Modern nu reprezintă decît un termen de cronologie. A opune calitativ clasicul modernului este o formulă fără sens. Ea vegetează numai cu solemnitate împreună cu alte platitudini decente, în paginile istoriilor literare.

Nu e la fel cu modernismul, care e o chestie de actualitate. Modernismul a fost fabricat din noţiunea de modern, deja destul de săracă în semnificaţie sufletească. Modernismul —cu înţeles de şcoală literară—apare cam pe vremea lui Baudelaire, ca să devie la modă cu simbolismul şi foarte frequent dela războiu încoace. Au fost până acum vre-o trei sau patru modernismuri (până şi la noi au fost două: modernismul lui Minulescu şi modernismul actual care, zice-se, porneşte dela Arghezi). E de notat că toate aceste modernismuri se dispreţuesc unele pe altele. Modernismul cel mai tînăr în dată dispreţueşte modernismul care l-a precedat. Suprarealistul de azi înjură pe dadaistul de eri care înjură pe simbolistul de dăunăzi. In acelaşi timp toţi au oarecare îngăduinţă pentru literaturile care pe vremea lor n'au fost moderniste. Modernistul romîn acceptă pe Creangă şi nu înjură pe Eminescu. Suprarealistul francez de astăzi (sau poate de eri: şcolile moderniste

apar şi dispar repede) îngădue talent lui Victor Hugo dar nu vrea să audă de Verhaeren. Şi aşa mai departe.

Faptul acesta, deja, dă de bănuit. Ce este acest modernism care, ca pasărea Fenix, învie din propria-i cenuşă subt altă formă şi îşi dispreţueşte întruchiparea imediat anterioară? Actualitatea lui este, cum am văzut, destul de veche. Dar niciodată fenomenul modernist nu s'a produs cu atîta vehemenţă ca în anii din urmă. Au existat simultan două sau trei şcoli moderniste, fiecare din ele considerîndu-se drept cea ortodoxă. Bilanţul tuturor „isme-lor" care au zornăit agăţate de coada cuvintelor, pe coperte de reviste şi în fruntea manifestelor literare, în ultimii zece ani, ar arăta o cifră considerabilă. Futurism, cubism, expresionism, dadaism, constructivism, suprarealism, integralism, simultaneism—şi n'am pomenit decît de cele care au avut oarecare durată şi răsunet. Literatura modernistă e sperietoarea blajinului lector burghez, moara de vînt a don-Quihoţilor criticii oficiale şi refugiul lipsiţilor de talent. Asvîrlit cu batjocură sau oferit laudativ, epitetul de *modernist* se plimbă prin toate revistele, prin coloanele ziarelor, însufleţeşte conversaţiile salonarde şi discuţiile literare de cafenea şi colţ de stradă. Ce însamnă nu ştie nimeni lămurit. E unul din acele epitete factotum care acopăr la timp potrivit deficitul de observaţie şi lenea de-a înţelege:

> Denn eben wo Begriffe fehlen
> Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein!
> *(Faust)*

De literatura modernistă vorbesc cu tot atîta patimă şi adversarii şi partizanii.

Să-i ascultăm pe cei dintâiu. Modernismul? Literatură incomprehensibilă, poezia vitezei, lipsă de punctuaţie (asta, într'adevăr, e grav), isgonirea majusculelor din text (puerilitate inutilă), transpunerea sensaţiilor, metaforism excesiv, vers anarhic, abundenţă de nume geografice, literatură cu jazz, avioane, radio, maşinism poetic, dezechilibru, poezie bazată numai pe asociaţii fără nici-o cenzurare, mistificare, stil telegrafic...

Lista se poate încă lungi. Pentru amatorii de definiţii toate acestea nu însamnă mare lucru. Şi amatorii de definiţii au dreptate. Atunci?

Modernism ar trebui să însemne înainte de toate expresia literară a felului modern de a simţi. E un fel de definiţie —ou al lui Columb. Dar e sigur că o revendică orice literatură modernistă. E foarte clară şi cam vagă. Din ea rezultă în orice caz neapărat că a simţi modern însamnă a simţi *altfel* decît s'a simţit până în prezent. A iubi altfel, a uri altfel. Cum? Fără îndoială că nu etalînd toate ingredientele enumerate mai sus. Dacă ar fi numai atîta, simţirea modernă s'ar

reduce in cele d'n urmă la alungarea majusculelor şi absenţa punctuaţiei. Şi ar fi ridicul. Trebue găsit altă explicaţie.

Noutatea in literatură se poate manifesta in expresie sau in conţinut. Negreşit că primenirea conţinutului este cea mai grea. La punctul unde a ajuns lumea actuală, sufletul omenesc a fost cutreerat şi cercetat in amănunt. Aproape nu mai există Sahară nebănuită şi harta sentimentelor omeneşti a fost ridicată de nenumărate ori. Mai precis, vreau să spun că e foarte greu să descoperi *date* sufleteşti noi. Desigur că nu toate datele cunoscute au fost literariceşte intrebuinţate; există încă sumedenie de raporturi posibile, intre aceste date. Combinaţiile lor sînt infinite. Scopul final al literaturii moderniste pare insă să fie altul. Noutatea pe care modernismul literar pretinde că vrea s'o reveleze nu stă in combinarea de raporturi nouă intre datele sufleteşti cunoscute. Nici n'ar fi o noutate. Dela Choderlos de Laclos cu „Les liaisons dangereuses" şi dela Stendhal la Dostoievschi şi Proust, literatura n'a încetat o clipă să se inoiască mereu in această direcţie. Nu această latură ii interesează pe modernişti. Nu acesta este conţinutul nou, in intregime nou, pe care il caută şi cred că-l găsesc moderniştii. Pretenţia lor e de a descoperi date sufleteşti nouă. Ei sînt căutători de Atlantide şi de Patagonii inexplorate. Adică—căutători de simţire nouă, simţire modernă, care e cu totul altceva decît simţirea epocilor precedente şi a contemporanilor care nu sînt modernişti. Ar fi ca şi cum de vre-o cincisprezece ani incoace sufletul omenesc s'ar fi schimbat in intregime sau ar fi fost inlocuit cu *altceva*, care nu mai e suflet omenesc cum toată lumea ştie, ci o plasmă psihică nouă—adusă de unde? din Marte sau din petele solare. Un suflet cu altă floră şi altă faună, o Americă nouă, mai multe Americi, sute de Australii cu canguri necunoscuţi şi arbori care cresc cu rădăcinile in sus şi florile in pămînt.

Nu e o reducere la absurd. Este evidentă in atitudinea literaturii moderniste această concepţie a noutăţii. Ce e adevărat din toate acestea? Prea puţin. Există, desigur, un suflet modern. Dar in alt inţeles decît cel modernist. Un suflet modern in sensul de suflet evoluat,—in sens de metal lucrat, de diamant cizelat. Un suflet, insă, cu rădăcinile in trecut. Tăierea acestor rădăcini echivalează cu neantul. Pentrucă marile cadre sufleteşti rămin aceleaşi. Visurile omului sînt aceleaşi de mii de ani. Doar expresia lor se schimbă şi nuanţele lor se inmulţesc. Modernismul, dacă nesocoteşte aceste adevăruri simple, nu poate fi decît o monedă falşă care sună turbure cind o incerci.

In literatură noutatea nu se capătă atita prin intindere cit prin adincire. Imi vine a crede că literaturile moderniste nesocotesc şi acest adevăr. Una din preocupările lor e spontaneitatea. O spontaneitate de procedeu, nu de rezultat. Modernismul nu vrea să dee impresia spontaneităţii ci vrea ca elaborarea şi realizarea operei de artă să se efectueze spontan.

De aici impresia de neglijenţă, de descusut, pe care o lasă orice scriitor modernist cînd urmează cu fidelitate această reţetă. Metoda e foarte simplă, in realitate. S'ar putea formula aşa: Te aşezi la masă şi scrii absolut tot ce-ţi trece prin cap, fără nici-o cenzură, fără nici-un triaj, fără nici-o omisiune. Te opreşti cînd ai obosit; poemul e gata; nu-l mai revezi. In acest chip lectorul va putea incepe poemul de oriunde, dela inceput, dela mijloc, dela coadă. Absenţa punctuaţiei şi a majusculelor uşurează şi mai mult operaţia. Nici-o ironie; ce am spus este aplicarea unui punct esenţial din programul suprarealiştilor. Program, dealfel, plin de tîlc. Este curios cum teoriile literaturilor moderniste sînt intotdeauna superioare realizărilor, ingenioase, bine scrise, pline de pătrundere şi de sugestii utile. Un exemplu este şi acest program suprarealist. Iată-i esenţa: Momentele vieţii psihice sînt alcătuite din contribuţia tuturor elementelor sufletului. Simţ, sentiment, idee, sînt strins legate şi lucrează simultan. *Aud* un ceas care bate, in timp ce cetesc o scrisoare care *mă mîhneşte, observind* tot in aceiaşi clipă in scrisoare un lapsus calami pe care incerc, psihanalitic, să-l explic. Sarcina scriitorului e să caute să redee felii complecte de viaţă sufletească, felii in care simultan să participe şi să se exprime ceiace clipa conţine ca senzaţie, afect, gind, voliţiune. O secţiune in clipa psihică, analoagă cu secţiunea anatomică a unui muşchiu. Simultaneitate şi nu asociaţie. Ideia este interesantă şi realizarea atrăgătoare. Dar e uşor de bănuit cit e de grea această realizare. Teoria (ca mai toate teoriile literare, de altfel) nu indică procedeul. Sîntem la marginea imposibilului. Şi pe urmă teoria nu se prea impacă cu spontaneitatea şi adaptarea imediată a conţinutului la expresie. Aplicarea programului suprarealist ar cere parcă dimpotrivă reculegere şi adincire in amintire, reconstituire, „căutare a timpului pierdut". Numele lui Proust, aici, se impune dela sine. Şi să nu uităm că Proust a creat aproape mereu pe bază de asociaţie—nu de simultaneitate.

Lărgirea expresiei nu aduce niciodată lărgirea fondului. Modernismul pare in prezent să se îndrepte numai in această direcţie. Aici cîmpul de investigaţie se intinde la infinit—trecind prin incomprehensibil. Insă torturarea vorbelor şi a frazei nu inseamnă nimic. Este doar un simplu joc şi nu are decît valoarea unui joc. Platitudinea nu se poate acoperi cu expresii nouă după cum nu se poate scuza cînd aplică cu sirguinţă reţeta clasică. Şi cred că o mare platitudine de sentiment s'a abătut şi planează asupra unei bune părţi din literatura modernistă. O sărăcie de suflet care desnădăjdueşte chiar pe cetitorul cel mai ingăduitor. O sărăcie sufletească pe care ai dori s'o ştii voită, pentru a putea intr'o măsură, să o justifici şi să o scuzezi, dar pe care o simţi organică, reală, fără leac. Cu astfel de modernism arta tinde să naufragieze

în detaliu, în preocupări puerile. Scufundarea în inconştient, fără luciditate, nu mai înseamnă adîncire ci fărămiţare, pulverizare. Dealtfel modernismul trece deja printr'o criză. Marile talente se izolează din el, mai curînd sau mai tîrziu. Louis Aragon, şef suprarealist şi modernist ca nimeni altul, ajunge la fraze de puritate — nemodernistă, scrie cu virgule şi puncte şi se încadrează în literatura mare din toate timpurile. Acelaşi lucru cu Drieu la Rochelle, alt răsvrătit de ieri. Selecţia se face cu precizie. Reacţia se produce automat şi inevitabil.

Consideraţiile acestea, valabile pentru orice modernism, sufăr, aplicate la modernismul romînesc, cîteva modificări. Moderniştii romîni au debutat prin a proclama pe Arghezi mare precursor. Mai mult dintr'o imitaţie decît din reală nevoe. In Franţa moderniştii îşi au premergătorul profetic în Arthur Rimbaud. Moderniştii romîni nu puteau face altfel. Legătura între Arghezi şi literatura de avantgardă e destul de slabă. Arghezi este un izolat prin temperament şi prin expresie. Poezia lui, răsărită în plin coşbucianism acum douăzeci de ani, a fost, într'adevăr, un fenomen literar inexplicabil, izbucnit deodată, vulcan, fără înaintaşi şi fără urmaşi. Arghezi n'a făcut şcoală în poezie. A fost imitat, dar n'a creat un curent: nu există un arghezianism cum a existat un eminescianism odinioară. In proză Arghezi a adus, e drept, o manieră nouă în scrisul romînesc (şi mă gîndesc la unele pagini din „Cronica" şi din „Inchisori"). Proza lui Arghezi a făcut pui. Dar numai în pamflet. Nu se scrie altfel dela Arghezi încoace. *Se înjură altfel.* Din Arghezi numai latura agresivă şi socială a creat curent. A fost şi cea mai uşor accesibilă. Marea poezie a lui Arghezi, prea personală, atît prin fond cît şi prin expresie, nu putea fi nici n'a fost continuată.

Modernismul romînesc este imitat, bucată cu bucată, după modernismul francez. Ultima reţetă este imediat aplicată cu stricteţă, în aşteptarea reţetei de mîne. Moderniştii noştri sînt, dealtfel, inofensivi. Nimeni nu-i ia în serios. Unii din ei dovedesc calităţi, spirit de observaţie, ingeniozitate. Dar din nefericire caracteristica modernismului romînesc pare a fi o totală vulgaritate. Cineva care ar cunoaşte din modernismuri, numai pe cel romîn, ar putea crede că vulgaritatea intră în programul modernismului de pretutindeni. S'ar înşela. Impresia asta de golănie nu o dă decît modernismul romînesc. La urma urmei e păcat. Cu asemenea formulă chiar un talent adevărat, ca al lui Ilarie Voronca, de exemplu, riscă să se impotmolească pentru totdeauna. Poate că în această vulgaritate îşi închipue moderniştii romîni că stă înrudirea lor cu Arghezi. Ar fi o minciună şi o calomnie. Vigoarea expresiei şi termenul propriu nu înseamnă vulgaritate. La Arghezi expresia tare este scuzată întotdeauna de imagine şi imaginea susţinută mereu de fond — indignare şi revoltă în pamflet, sentiment puternic în poezie.

Modernismului romîn îi lipseşte un mare talent care, trecînd prin el, să-l depăşească. O personalitate covîrşitoare care să extragă din frămîntarea modernistă şi din teoriile ei partea bună. Ar avea mai mult de lepădat decît de cules. Depăşirea modernismului ar însemna poate o revenire. In orice caz experienţa modernistă (pentru cine ştie s'o poarte) nu poate fi nefolositoare—cu condiţia să nu fie decît o experienţă.

Modernismul actual de pretutindeni, aşa cît poate fi fixat de o judecată obiectivă, nu corespunde unei frămîntări profunde sufleteşti, aşa cum s'a manifestat pe vremuri romantismul. Aspiraţiile moderniste în literatură se reduc la foarte puţin lucru. Nimic esenţial. Valorile noi literare pe care caută să le creeze sînt, dacă nu iluzorii, destul de neînsemnate. In cel mai bun caz e doar o reînoire de expresie sau o simplă ingeniozitate. Ingenios, în literatură, e o calitate foarte precară.

Modernismul dovedeşte o nevoe exasperată de noutate, dar în acelaşi timp şi o sărăcie de conţinut sufletesc. Nevoia de noutate e legitimă atunci cînd e rezultatul unei reale epuizări, cînd vine după o îndelungată adîncire a trecutului şi a prezentului, cînd toate coardele au fost încercate şi toate cîntecele cîntate. Deabia cînd izvoarele existente au secat, porneşti mai departe în căutarea izvoarelor noi.

Nimeni n'a putut încă dovedi că au secat până în fund izvoarele existente. Prezenţa unei literaturi moderniste nu este o dovadă. Nevoia de noutate, cînd este sinceră, este şi creatoare, pentrucă e determinată de o lipsă, de un gol care trebue umplut, de o cerinţă care trebue împlinită. Ea este atunci îndreptăţită de existenţa unui fond încă neexplorat, a unui material sufletesc neexprimat şi care îşi caută şi trebue să-şi găsească expresia. Dar alături de această adîncă şi demulteori tragică nevoe a noutăţii există simpla goană după noutate, mască cu strîmbături şi clopoţei a ignoranţei, a lenei de a cunoaşte, a incuriozităţii mediocre şi a platitudinii sufleteşti. E cazul unei bune părţi din modernism—şi, cred, singura cauză şi explicare (împreună cu imitaţia) a modernismului romîn.

Al. A. Philippide

Kant şi estetica

„Mie mi-a fost scris să fiu îndrăgostit de metafizică", a zis Kant odată;— ce-i dreptul, înainte de a fi scris Critica Raţiunii pure. Cred că această incidentală mărturisire în formă glumeaţă rămîne valabilă serios pentru întreaga viaţă şi gîndire a acestui om. Nu toţi interpreţii lui, şi mai ales nu Kantolatrii dela sfîrşitul veacului trecut, admit aceasta. In jumătatea a doua a secolului XIX, prestigiul — mai drept: dictatura ştiinţelor exacte, şi închinarea superstiţioasă cătră dînsele, erau prea viguroase, pentruca adoratorii lui Kant să nu caute a face din el un patriarh al pozitivismului. Insă toate concluziile lui Kant stau de faţă pentru a ne arăta dragostea sa fatală şi statornică pentru metafizică. Cum a înţeles el însuşi efectele acestei vocaţii adînci se vede dintr'o altă afirmare a lui, încă mai cunoscută decît cea pomenită la început: a trebuit, zice el, să suprim cunoştinţa pentruca să fac loc credinţei. Negreşit filosoful înţelege aici, să vorbească de cunoştinţa metafizică, adică despre o pretinsă cunoaştere raţională a lucrurilor de dincolo de experienţă. Această cunoaştere, credea el să o fi suprimat, pentru a face loc credinţii ca unică atitudine justificabilă în domeniul transcendenţii. Şi totuşi, atît de adevărat e, că era pur şi simplu *îndrăgostit* de metafizică, încît nu poate să nu caute a aduce la locul chiar de unde o izgonise, metafizica despre care categoric ne asigură că ar fi suprimat-o.

Se poate spune scurt, că toată cugetarea lui Kant, oricît de fecundă a fost ea pentru teoria cunoştinţei, este, în fond, un încunjur de o stranie rafinare, pentru a ajunge totdeauna la obiectul dragostei sale. Astfel, a fost pe deoparte uşor pentru urmaşii lui cei mari, pentru Fichte, Schopenhauer şi Hegel, să descopere inconsecvenţele acestui geniu adînc şi inocent, iar, pe de altă parte, le vine greu epigonilor şi simplilor comentatori ortodocşi să combine gîndirea lui, cea în luptă cu ea însăşi, intr'o artificială armonie căreia se tot silesc ei să-i dea o aparenţă prestigioasă.

*

Adeseori se pomeneşte vorba matematicienei Sophie Germain, că doctrinele filosofice sînt romanele gînditorilor. Ideia aceasta a fost repetată în formule variate, şi astăzi, cum credem, nimeni nu mai pune la îndoială, că izvoarele sistemelor filosofice sînt profund personale. Poate că, în loc de romane, ar fi mai potrivit să vorbim de poeme lirice, pentru a arăta şi mai tare, că originea unor astfel de sisteme se găseşte în subiectivitatea totală a gînditorilor, şi că sînt deci spovedanii, şi nu doctrine ştiinţifice propriu zise. Constatarea aceasta nu are nimic umilitor—cel puţin în judecata actuală,—de oarece Poincaré ne asigură, că până şi în creaţia matematică se trădează uneori particularităţi intelectuale ale omului, şi el deosebeşte chiar hotărît tipuri, şi prin urmare preferinţe subiective, în invenţia şi în metoda acestei ştiinţe, desigur cea mai puţin subiectivă din toate.

Nu e nicidecum vorba să începem a trata istoria filosofiei excluziv în chip biografic şi psihologic. Succedarea şi legătura problemelor filosofice pot fi expuse independent de persoana filosofilor, caşicum această persoană ar fi fost un element întîmplător în viaţa ideilor, în ele însele considerate. Procedarea aceasta pare astăzi cu atît mai întemeiată, cu cît în zilele noastre oamenii competenţi o aplică, cu bun rezultat, chiar în domenii unde legătura între creaţie şi persoana creatoare pare mult mai strînsă decît în filosofie,—în istoria artelor aşa cum, de exemplu, o tratează Wölfflin. Sigur, Hegel avea dreptate să vorbească de o aşa numită automişcare a ideilor şi a sistemelor în viaţa intelectuală, mişcare în afară şi mai presus de indivizi, şi reflecţiile lui în această privinţă sînt, dacă lăsăm la o parte excesele bine cunoscute, cîştig netăgăduit pentru metoda ştiinţelor istorice.

Insă interpretarea psihologică şi biografică a gîndirii filosofice îşi găseşte o deosebită justificare tocmai în faptul că ea a fost prea mult lăsată la o parte. A fost lăsată la o parte şi pentrucă filosofia s'a considerat tradiţional ca faptă excluziv ştiinţifică, prin excelenţă în afară de viaţa personală, şi pentrucă disciplina—pe care mai ales are a se intemeia explicarea biografică,—psihologia diferenţelor individuale şi a tipurilor intelectuale, este ea însăşi începătoare.

Oricît de discretă ne apare persoana lui Kant în raport cu opera sa, oricît de puţin „lirică" a fost ţinuta lui în general, rămîne, în fond, şi pentru dînsul valabilă vorba lui Fichte, că răspunsurile pe care le dă cineva întrebărilor filosofice depind de felul omului.

*

Kant era un om religios, disciplinat, adorator de ordine. Era pietist, protestant adică de cea mai curată observanţă,—şi a fost slujbaş prusian.

In foarte multe ocazii însemnătoare se intîlneşte la Kant

cuvîntul respect,—*Achtung*. Cu deosebire în goana înverşunată pe care o duce pentru a purifica morala de orice necurăţenie empirică, prin urmare şi de orice sentiment, singur *respectul* printr'o inconsequenţă subtilă şi inocentă, rămîne exceptat şi rezervat ca element pur şi demn. Şi ca o complectare şi explicare a acestei sfioase şi pioase griji pentru *respect*, se găseşte la dînsul, oriunde e vorba de a întemeia solid şi absolut un principiu oarecare, expresia **ca nu cumva—damit nicht**——, ca nu cumva să se primejduiască adică vreunul din sistemele în care trăeşte spiritul uman – ştiinţa, religia şi morala—, sisteme a căror ştirbire cît de mică însemna pentru Kant o catastrofă de negîndit.

Gîndirea lui Kant este, în fond şi cu toate încunjururile sale critice, timidă şi religioasă. Rodul acestei gîndiri, în esenţa lui, este un moralism foarte complicat şi foarte naiv totodată. Complicat, prin explorarea minuţioasă şi profundă a problemelor teoriei cunoştinţei; naiv, în încheerile lui surprinzătoare prin practicismul etic şi religios cu care îşi aduce Kant gîndirea lui teoretică aşa, încît să coincidă deplin cu credinţele general şi tradiţional fixate, cu ideile simţului comun. La dînsul caşi la atîţi alţi filosofi, concluziile erau nestrămutat întemeiate înainte de orice discuţie,—concluziile lui sînt adică postulate sentimentale care, drept vorbind, rămîneau totdeauna neatinse de argumentările critice. La Kant însă, discuţia, adică încunjurul, este deosebit de complex şi bogat, şi aceasta face, în mare parte, farmecul specific al studiului acestei filosofii. Pentru a ne lămuri acestea, să ne aducem aminte, înainte de toate, faptul fundamental că lui nu i-a dat prin gînd să critice ştiinţa, după cum, strict vorbind, nu i-a dat prin gînd să critice morala sau religia; pentru el, acestea sînt valori date,—ştiinţa este fizica şi mecanica cerească a lui Newton; morala şi religia sînt morala şi religia creştină protestantă. El se întreabă: cum sînt ele posibile, şi prin aceasta Kant înţelege: în ce consistă ele, şi nimic mai mult,—dar nicidecum nu pune la îndoială gradul lor de justificare, nici valoarea elementelor din care sînt construite. Şi, de exemplu, distincţia de care el face atîta caz, cum că ştiinţa este valabilă numai în cuprinsul experienţei, nu constitue o critică a ştiinţei, ci este numai o simplă restrîngere a metafizicei. Kant nu se întreabă, întrucît şi în ce fel este ştiinţa valabilă chiar în cuprinsul experienţei, nici întrucît are ea dreptul să fie apodictică. Trebue luat bine sama că în filosofia lui critică, ştiinţa nu este criticată, ci numai analizată; adică: se descrie structura ştiinţei, pentru a se arăta cum această structură este „posibilă".—Critica ştiinţei a început-o Hume, şi, mult mai tîrziu, au continuat-o Helmholtz, Riemann, şi cu deosebire Poincaré. Pentru Kant ştiinţa nu-i problemă de discutat, ci ea este şi rămîne o autoritate care cere respect; şi numai ca atare ea e punct de plecare pentru a dovedi că metafizicei nu-i pot servi mijloacele ştiinţei. Şi

aici chiar, după această dovadă condusă cu atîta lux de gîndire, Kant cade în inconsequenţa eclatantă, de atîtea ori semnalată, că totuşi putem obţine cunoştinţă matafizică prin mijloacele proprii ştiinţei şi cunoaşterii empirice în general.

Kant nu era dintre gînditorii acei a căror curiozitate este pură şi radicală, căror nu le pasă de eventualele urmări practice—înţeleg: morale şi religioase—ale reflecţiei lor; el nu face parte din grupul tipurilor ca Montaigne sau La Rochefoucauld, ca Hobbes, ori ca Hume, oameni reci din natură, care gîndesc despre ideile tradiţional venerabile fără rezervă şi fără milă. Kant avea legături puternice de sentiment cu anume credinţe, şi reflecţia lui e totdeauna umbrită de acest intim devotament către dînsele. Şi nu trebue să ne supere, nici să ne înşele faptul că unii din aceşti oameni pe care îi compar cu filosoful imperativului categoric au înfăţişare de diletanţi literari, pe cîtă vreme stilul şi metoda lui Kant se prezintă cu o extremă rigoare ştiinţifică: sigur rămîne că, în contra tuturor aparenţelor, aceia au, prin impuls firesc, o strictă consequenţă speculativă pe care Kant nu o are. Şi nu trebue să ne înşele nici vorba blajinului Moses Mendelssohn, care numeşte pe Kant „atotsfărîmătorul"—*der Allzermalmer*,—vorbă mult, des şi nesocotit citată în foiletoane filosofice: e o simplă vorbă de teolog mistic şi sperios de pe vremuri. Pentru noi, cuvîntul acela nu mai are decît valoare istorică, anume să documenteze impresia pe care obiecţiile aduse de Kant teologiei oficiale au făcut-o asupra unui teolog de un liberalism destul de timid.

Dacă urmărim gîndirea şi expunerea lui Kant cu specială luare aminte pentru această structură a minţii şi a sufletului său, vom afla, cu toate silinţele lui de a păzi obiectivitate—şi printre aceste silinţe—preferinţe sentimentale pentru anume elemente ale spiritului. Deosebirea între cunoaşterea prin simţuri şi cunoaşterea pură, deosebire care la fiece pas ne întîmpină în opera lui Kant, avea loc însemnat în filosofia lui Leibniz şi a şcolarului său Wolf. Această deosebire a două feluri de cunoaşteri avea o lungă carieră în urma ei: ea venea, prin scolastici şi prin Descartes, dela gîndirea antică, unde se vorbea de cunoştinţă *estetică* şi cunoştinţă *noetică*; şi este foarte însemnat lucru că, dela început încă, în gîndirea greacă, distingerea celor două feluri de a cunoaşte nu-i o simplă constatare, ci implică o valorificare. Cunoştinţa prin simţuri e socotită inferioară; cea intelectuală, superioară. Ceiace ne dau simţurile e schimbător, deci nesigur şi înşelător;—cunoştinţa adevărată, adică fixă şi durabilă, ne-o dă intelectul. Această deosebire de valoare a primit, prin Socrat şi Platon, o rezonanţă hotărît moralistică şi metafizică. Cunoaşterea sensibilă este pămîntească şi încărcată cu toate păcatele materialităţii; cea intelectuală e divină şi **PURĂ**.

Cred că nici un om neprevenit nu va pune la îndoială că, în acest punct, reflecţia teoretică aparentă asupra capacităţilor

noastre de cunoaştere, este purtată, în adînc, de concepţii practice—morale adică şi religioase. Iar aceste concepţii practice, socratice şi platonice, le-a luat ca element constitutiv creştinismul; aşa ele au pătruns atît în filosofia cît şi în gîndirea comună europeană, şi au stat şi stau încă la temelia sistemului de valori consacrate în toată societatea creştină. Cît despre Kant, cu toată critica pe care o face el lui Leibniz şi şcolarilor săi, cu toată afirmaţia repetată că elementele intelectului, fără date sensibile sînt „goale", iar cele sensibile fără cele intelectuale sînt „oarbe" el se arată totuşi prevenit în favoarea cunoştinţei intelectuale tradiţional recunoscută ca superioară. Atitudinea aceasta de sentiment apare oriunde vine vorba—şi vine la tot pasul—despre cunoaşterea pe care el, cu semnificativă insistenţă, o numeşte *pură* sau apriorică. Oricare domeniu al spiritului cîştigă prestigiu în măsura în care se găsesc în el elemente apriorice. Cu această preocupare obsedantă se introduce gîndirea lui Kant şi în estetică

*

Kant a ajuns să se ocupe de estetică, nu din vre-un interes pentru artă, sau din deosebită dragoste pentru frumuseţi ale naturii. Nu se pomeneşte că să fi dorit el vreodată să vadă tablouri sau să asculte muzică. Călătorii de dragul muzeelor sau al concertelor n'a întreprins, deşi n'ar fi avut nevoe să le facă prea depărtate, în scopul acesta. De artişti şi de artă nu vorbea cu prietinii, şi se pare că n'a pomenit de numele lui Goethe niciodată. Avea o pronunţată atenţie pentru frumuseţea îmbrăcămintei, dar mai ales pentru mîncare, şi discuta cu multă stăruinţă reţete de bucătărie. O doamnă s'a necăjit chiar, cîndva de insistenţele lui asupra problemelor culinare. Iar cînd o altă doamnă i-a atras atenţia asupra faptului, că femeile sînt în stare să cultive cu pricepere şi alte materii, artă ori ştiinţă de exemplu, Kant a răspuns cu ton foarte puţin aprobator: da, în adevăr; dar atunci se şi cunoaşte că femeile s'au ocupat de asemene lucruri.—Despre muzică este foarte probabil că-l supăra. In Critica Judecăţii se găseşte o curioasă observaţie despre lipsa de „urbanitate" a acestei arte ce, din depărtare şi nepoftită, vine să ne siluiască simţurile. Numai către sfîrşitul vieţii avea obiceiu să lase uşile deschise, cînd trecea muzica militară pentru schimbarea gărzii.—Cu acestea se închee experienţa propriu zis estetică a filosofului.

Deci nu din bogăţia unei experienţe personale în domeniul frumuseţei a putut ajunge Kant să se ocupe de problemele esteticei, ci numai pentrucă a crezut că aceste probleme i se prezintă inevitabil în drumul său filosofic.

La început, cu mulţi ani înainte de publicarea Criticei Raţiunii pure, gîndul său era să trateze, în o singură carte, critica cunoştinţei, morala şi, cum zice el pe atunci, „critica gustului",

adică estetica. Din capul locului dar, estetica era prevăzută ca parte a filosofiei critice. Mai tîrziu, dela publicarea Criticei Raţiunii pure şi până la un an înainte să apară Critica Judecăţii, Kant, în scrisorile lui, urmează a vorbi de „critica *gustului*". Cartea apare însă cu titlul de Critica *Judecăţii*, şi ea cuprinde nu numai problemele esteticei, dar şi discuţia finalităţii în natură. Lucrul se precizase, prin urmare, în sensul că, în materie de gust, judecata formulată primează, ceiace dădea o mai deplină justificare exterioară simetriei la care tinde Kant din toate puterile în expunerea întregului sistem critic, fiindcă, anunţînd o critică a *judecăţii*, el putea mai cu aparentă dreptate începe discuţia cu întrebarea favorită: cum sînt posibile judecăţi estetice apriori? De altă parte, punînd în legătură frumuseţea cu finalitatea în natură, el îşi pregăteşte mai bine încheerea, ori, mai exact, prelungirea metafizică pe care avea hotărît să o dea problemei frumosului.

Toţi urmaşii lui Kant au avut a se plînge de inconsecvenţele terminologiei sale, şi Schopenhauer a stăruit în chip util asupra acestui izvor de neclaritate. Kant revine în diverse locuri asupra împărţirii facultăţilor intelectuale, şi e simptomatic că, tocmai în introducerea la ultima sa carte fundamentală, Critica Judecăţii, el se prezintă iarăşi cu o împărţire a acestora şi cu explicaţie pe larg asupra lor, pentru a fixa locul „facultăţii de a judeca"—*Urteilskraft*,—cu care avea acum să se ocupe în special. Anume, între intelect, care cuprinde principiile a priori pentru cunoaşterea naturii şi raţiune, care cuprinde principiile a priori ale moralei şi aşa numitele „idei" şi „idealuri" metafizice, se aşează „puterea de judecată", capacitatea adică de a *subsuma* datele experienţei subt anume reguli, de a determina concepte, a formula judecăţi şi concluzii. Kant spune şi aşa: că ceiace intitulează el „facultatea judecăţii" este ceiace de obiceiu se numeşte minte sănătoasă; lipsa facultăţii acesteia, în înţelesul dat aici, poartă obişnuit numele de prostie. Aceste trei facultăţi: intelectul, raţiunea şi judecata, corespund, cel intâiu trebuinţii de a cunoaşte, cea de a doua voinţei şi dorinţilor, cea din urmă—judecării sentimentelor. Corespondenţa aceasta din urmă între facultatea judecăţii şi sentiment este cu desăvîrşire neclară. De înţeles ar fi, ca judecata să se întindă peste tot domeniul conştiinţei; coincidenţa aceasta specială cu sentimentele este obscură. Kant însuşi spune, că e ceva „enigmatic" în această relaţie imediată a judecăţii cu sentimentele că ie o mare greutate la mijloc, o problemă pe care natura a încurcat-o aşa, încît soluţia ei, întru cît soluţie este posibilă rămîne—zice Kant textual—„inevitabil obscură". Este în adevăr o problemă, cum aşa oamenii aplică judecata la sentimente, cu ce drept îşi îmbracă ei sentimentele în forme logice. In practică, aceasta nu se întîmplă numai cu sentimentele estetice, ci cu sentimente ori care. Totuşi Kant nu se ocupă să critice această uzanţă generală, ci pare foarte mulţumit de a fi constatat această legătură—*imediată*, cum o numeşte el pentru a simplifica lucrurile—

între judecată și sentimentele estetice, ca să poată construi Critica Judecății simetric, după tiparul Criticei Rațiunii pure și a celei practice.

*

„Pot să asigur fără să mă laud, că pe măsură ce înaintez în viață, tot mai puțin mă tem că s'ar putea ridica obiecții serioase împotriva sistemului meu. Aceasta e o convingere intimă care s'a născut de acolo că, oricînd încep cercetări nouă, găsesc că sistemul meu e nu numai în acord cu el însuși, ci, chiar dacă vreodată am îndoeli în privința aplicării metodei mele la un subiect nou, n'am decît să mă refer la catalogul general al elementelor cunoașterii și al facultăților sufletului, ca să găsesc lămuriri la care nici nu mă așteptam".

Aceiași simplicitate naivă și directă, cu care, în teorie, Kant își mărturisește încrederea în sistemul elementelor cunoașterii stabilit de dînsul în Critica Rațiunii pure, o dovedește el, în practică, aplicînd principiile și, mai ales, formulele și tiparele fixate acolo, la domeniul cel nou al criticii Judecății. După ce constată el însuși, că facultățile sufletului — intelect, voință, sensibilitate — sînt date ultime în deosebirea și opunerea lor unele față de altele, că formează dar un *agregat* și nu un *sistem*, Kant afirmă că **trebue** să se găsească o legătură între ele, că, în special, trebue să existe comunicare dela teorie la practică, să existe împăcare între cauzalitate și libertate, între natură și morală. Și însărcinarea de a face legătura aceasta o dă el tocmai facultății pe care o numește Judecată, și anume judecății aplicate deopotrivă la impresiile estetice și la interpretarea finalistă a naturii. Frumusețea deoparte, de altă parte viața organică judecată teleologic, cașicum adică natura ar trăda că urmărește anumite scopuri, garantează, după credința lui Kant, că între intelect și voință, între teorie și practică, există legătură obiectivă, și, din capul locului, el afirmă simplu și fără să vază aici vre-o greutate că, **trebue să presupunem prin analogie**, adică după analogia celor admise în Critica Rațiunii pure, că și pentru facultatea judecății se va găsi un principiu a priori, așa cum s'a găsit pentru intelect și rațiune. Și neapărat, de oarece presupune cu atîta hotărîre, și așteaptă prin analogie să găsească asemene principiu a priori, îl și găsește.

Dupăcum crede Kant, cînd judecăm că un lucru e frumos, judecata aceasta este apriorică. Acest apriorism e caracteristic judecății *estetice*, a judecății adică prin care stabilim că un lucru e frumos, și care trebue deosebită de acele judecăți prin care enunțăm că un lucru e plăcut sau din contra. Aceste din urmă judecăți nu cuprind nimic aprioric. Ele au în vedere impresii pur sensuale, și acestea sînt absolut individuale. Gustul „sensual" nu pretinde obligativitate generală. Ar fi „ridicul", zice Kant, să afirmi, că un lucru e frumos *numai pentru tine*. Să luăm sama la această justificare prin „ridicul", și să observăm îndată că, în realitate, oamenii armonizează cel puțin tot atît, dacă nu mai deplin, în privința plăcutului decît în privința frumosului, — și aceasta e explicabil, de oarece plăcutul se referă la organizarea elementar fiziologică, la date mult mai simple și mai generale decît acele care interesează gustul estetic. Dar Kant hotărăște fără altă discuție, că o judecată specific estetică care nu pretinde aprioric generalitate ar fi — ridiculă. Judecățile estetice, urmează Kant, sînt, ce-i dreptul, subiective, dar totuși generale. Subiective, pentrucă atunci cînd afirmăm că un lucru e frumos, nu înțelegem a face cunoscute calitățile sale obiective, ci anunțăm numai că obiectul provoacă în noi anume sentiment de plăcere. Frumusețea este independentă de constituția lucrului ca obiect de cunoștință, independentă prin urmare de noțiunea prin care ne lămurim acel lucru, și e liberă și de orice interes practic ce ar putea fi legat cu existența lui. Judecata estetică este expresia unei stări de pură contemplare, caracterizată printr'un anume sentiment de plăcere. Din felul cum formulăm judecata estetică se învederează, că noi înțelegem ca același sentiment de plăcere trebue să se producă în orice om, față cu obiectul considerat și sîntem gata să mustrăm pe acel care manifestă un gust deosebit de al nostru. Astfel, în domeniul estetic, nu putem zice că fiecare om are gustul său. Dacă am zice așa, observă Kant, ar însemna că nu există gust, adică judecată estetică cu dreptul de a cere aprobarea oricui.

Deci judecățile estetice sînt declarate subiective, pentrucă acesta e caracterul lor de fapt, dar totodată și *generale*, fiindcă apriorismul, generalitatea și simetria celor trei Critice rămîn veșnic, pentru Kant, obiecte de intimă și absolută adorație. **Trebue**, afirmă el după obiceiu, să existe un simț comun care să ne garanteze posibilitatea comunicării generale a *oricărui* cuprins de conștiință, prin urmare și a stărilor de sentiment implicate în judecata estetică, — fiindcă altminteri s'ar deschide drum scepticismului; și acest **trebue** garantează și generalitatea judecăților estetice, cu toată subiectivitatea lor, — o arbitrară și ciudată siluire a subiectivității de fapt a judecăților estetice, și o subjugare a lor la inevitabilul apriorism și la ideia dogmatică a unei generale obligativități, siluire și subjugare ce provoacă nu numai exasperarea unui psihologist ca Victor Basch (Essai sur l'esthétique de Kant, 1896), ci chiar desperarea iritată a unui kantian atît de ortodox ca Hermann Cohen (Kants Begründung der Aesthetik, 1889).

Odată impusă astfel generalitatea și caracterul aprioric al judecăților despre frumos, și de oarece în Critica Rațiunii pure există un capitol al antinomiilor, Kant construește și aici, în critica judecății estetice, o așa numită antinomie a gustului, tot astfel cum, de dragul simetriei, există și o „Analitică a sublimului" și o „Dialectică a judecății", despre care demult au observat comentatorii, că aici cuprinsul nu se mai potrivește cu cadrele și că, de exemplu, Dialectica repetă numai ce se spusese în Analitică. Antinomia gustului se formulează astfel: „Teză — Judecata

estetică nu se întemeiază pe concepte, fiindcă altfel s'ar putea discuta asupra ei (şi decide prin demonstraţii); Antiteză—Judecata estetică se întemeiază pe concepte; fiindcă altfel, cu toată diversitatea ei, ea nu ar mai fi nici discutabilă (nici nu s'ar putea pretinde conformarea necesară a altora cu această judecată)" (Kritik der Urteilskraft § 56). Soluţia antinomiei estetice trebuia neapărat să semene cu acea dată antinomiilor raţiunii pure teoretice: fundamentul (der Bestimmungsgrund) gustului, prin urmare al judecăţilor estetice considerate ca apriorice şi generale deşi subiective, se găseşte în *substratul suprasensibil* al naturii noastre, deci în ideia nedeterminată şi nedeterminabilă a lucrului în sine corespunzător sufletului omenesc şi facultăţilor sale. Antinomia este caracteristică lumii sensibile; unitatea şi împăcarea se găsesc — dincolo, în lumea cealaltă.

*

Analiza frumosului şi a gustului nu se sfîrşeşte în această constatare a subiectivităţii şi totuşi generalităţii judecăţilor estetice. Frumoase, aşa precizează Kant în altă direcţie, nu pot fi numite datele excluziv sensibile: culori şi sunete, ca senzaţii luate, sînt, caşi impresiile simţurilor numite inferioare, numai plăcute. Frumosul rezultă numai din raporturile în care datele sensibile sînt prezentate în natură sau în opera de artă. In artele vizuale, desenul şi nu culorile, e propriu zis frumos; în muzică, melodia, şi nicidecum armoniile. Acest caracter al frumosului Kant îl exprimă zicînd că frumuseţea este ceva pur formal; şi el deosebeşte, şi deosebirea e preţioasă, o frumuseţe pe care o numeşte „liberă" — cum e acea a desenelor pur ornamentale, unde nu se indică figuri de obiecte reale, sau aşa numitele fantezii în muzică, cazuri, prin urmare, unde formele sînt libere sau goale de orice înţeles conceptual; pe cîtă vreme frumuseţea unui om, a unui animal, a unei clădiri, nu e liberă, şi Kant o numeşte „aderentă" (anhängend), fiindcă în aceste cazuri intervine ideia de perfecţie, adică de realizare a unui model, prin urmare de o construcţie a naturii sau a artei făcută cu anume scop. Astfel Kant adaogă la caracterele frumuseţei pure şi pe acela de a plăcea fără scop: în judecăţile excluziv estetice nu ţinem samă, ori nici chiar nu avem conştiinţă că lucrul judecat ar realiza o idee, şi nu ne gîndim cît de puţin să-l comparăm cu un model. Ceiace cuprinde, în definitiv, judecata estetică, este nu numai o anume potrivire armonică a obiectului cu facultăţile spiritului: frumos e lucrul care pune de acord, în noi, imaginaţia, adică datele simţurilor schematizate autonom de spiritul nostru, cu inteligenţa, cu noţiunile abstracte prin care dăm interpretare definitivă acelor date, le transformăm în aceia ce Kant numeşte experienţă. Acest acord între imaginaţie şi inteligenţă se reflectă subiectiv în noi prin acea specifică plăcere care

este sentimentul estetic. In judecata estetică, exprimăm deci, în special, că obiectul produce în noi acest sentiment, şi aceasta e, în ultim înţeles, subiectivitatea judecăţilor de care vorbim. Şi e numai o consecinţă secundară a lor, că obiectul astfel judecat se poate considera subt categoria scopului, că e adică, sau prin finalitate naturală sau prin intenţie omenească, făcut pentru a produce acea armonie a facultăţilor din care se naşte sentimentul estetic. Deşi pentru această tratare psihologică a impresiei estetice, caşi pentru teoria geniului artistic, Kant e dator, în multe privinţi, unor predecesori şi contimporani englezi şi germani, prin rigoarea şi profunzimea precizărilor sale el ia, aici, parte însemnată în formarea esteticei moderne (vezi, pentru izvoarele esteticei lui Kant în punctul aceasta, M. Schlapp, Kants Lehre vom Genie und die Entstehung der Kritik der Urteilskraft, 1899).

Din generalitatea judecăţii estetice, Kant încheiase, cum s'a arătat mai sus, că trebue să existe un simţ estetic comun, fiindcă altfel judecata estetică ar fi „numai un joc subiectiv al facultăţilor noastre, aşa cum vrea scepticismul" (Kritik der Urteilskraft § 21). Să subliniem încă odată acest exemplu atît de eminent pentru caracterizarea gîndirii lui Kant: trebue să fie aşa, fiindcă altfel ar avea dreptate scepticismul. Că un oarecare „scepticism" ar putea avea înţeles şi rol în domeniul esteticei, Kant nu-şi permite să se întrebe. Din subiectivitatea judecăţii estetice Kant închee, de altă parte, că nu pot exista reguli obiectiv valabile pentru crearea şi judecarea frumosului, creare pe care el o deosebeşte strict de tehnica. Singure produsele geniului funcţionează ca modele exemplare; şi acestea operează nu prin simplă imitare sau aplicare mecanică de reguli, ci prin liberă stimulare a inspiraţiei dela geniu la geniu. El numeşte *geniu* artistic, capacitatea de a exprima „idei estetice"; iar idei estetice numeşte Kant acele reprezentări ale fantaziei *care dau mult de gîndit*, fără ca să fie posibil de a le cuprinde într'o noţiune adecvată. Ideile estetice sînt opusul ideilor raţiunii; cele d'intăiu sînt imagini ce nu pot fi închise în noţiuni abstracte; cele din urmă sînt noţiuni abstracte introductibile în imagini adecvate. Şi exemplele de idei estetice date de Kant sînt cu deosebire instructive pentru cine caută să înţeleagă gîndirea lui despre artă şi frumos în general. Pentru dînsul, idei estetice sînt, prin excelenţă, alegoriile şi atributele simbolice ale zeilor, sau ale altor figuri cu înţeles; şi în legătură cu aceasta el dă ca exemplu de mare frumuseţe poetică fraza aceasta: Soarele izvorea din nori, aşa cum izvoreşte linişte din virtute. In poezie caşi în alte arte gustul lui Kant era didactic până la extrem. Cu acest didacticism ajungem la concluzia cea mai simptomatică a esteticei lui Kant: „dacă artele frumoase, scrie el, nu ar fi puse în legătură, de aproape sau de departe, cu ideile morale, care singure poartă cu sine o delectare proprie, atunci soarta din urmă a acelor arte ar fi să servească numai ca distracţie; iar trebuinţa de distracţie se irită pe măsură ce o satis-

facem, şi aduce pe om să fie nefolositor şi nemulţumit cu el însuşi" (Kritik der Urteilskraft, § 52). In această condamnare a artelor la o tutelă morală, Kant arată, în particular şi concret, ceiace afirmă el despre frumuseţe în general şi abstract. Aici se adaoge şi o neprevăzută interpretare a apriorităţii estetice: numai întrucît frumosul este simbolul binelui moral, poate el să placă aşa fel, încît judecata estetică să aibă dreptul a cere asentimentul oricui. Astfel în judecata estetică sufletul ia conştiinţa de o înobilare şi o înălţare peste simpla plăcere dată de impresiile sensibile. Bunul gust priveşte dincolo de lumea simţurilor spre Inteligibil; el face trecerea dela impresia sensibilă la interesul moral, şi deprinde imaginaţia a cunoaşte o plăcere curată de orice element sensual. „Gustul este, în definitiv, capacitatea de a judeca idei morale îmbrăcate în forme sensibile, slujindu-se pentru aceasta de oarecare analogie între sensibilitate şi moralitate" (Kritik der Urteilskraft, § 60).

Mai direct decît frumosul ne leagă sublimul cu lumea suprasensibilă. Cu cît spectacolele mărețe ale naturii par a întrece orice margini ale fantaziei, cu cît ne pătrund mai mult cu un fel de spaimă sfîntă, cu atît se trezeşte în noi conştiinţa raţiunii practice, a puterii noastre morale care e mai presus de orice putere naturală, şi ale cărei temelii stau dincolo de lumea aceasta.

*

Mărturisirea lui Kant, cumcă lui i-a fost scris să fie îndrăgostit de metafizică nu am dat-o, la început, complectă. El adaogă: „deşi am iubit metafizica, rareori mi-a arătat ea oarecare favoare". De ce a fost nevoit Kant să constate această lipsă de reciprocitate?

Metafizica este doar, altminteri, nu se poate mai ospitalieră pentru spiritele abstracte, ajunge un pas spre dînsa, pentruca ea să prinză omul întreg. Kant însă a avut un păcat incurabil în faţa ei. Dragostea lui nu era simplă, şi era nehotărîtă. El contractase în altă parte o legătură de înalt şi sfînt respect către ştiinţele exacte, atît de impunătoare în prestigiul măreţ pe care li-l dase Newton. De aici s'a născut drama în gîndirea lui Kant. Necontenită este ispita metafizicei, necontenită şi truda de a-i impune ca model rigoarea severă, eleganţa gravă şi sigură a ştiinţei exacte;—şi nu fără amărăciune constată el infirmitatea radicală a metafizicei faţă cu acest înalt ideal. Kant pare agitat în ascuns de dorinţi şi de regrete, că metafizica, cu ispita ei fatală pentru dînsul, nu samănă ştiinţei. De aceia o dojeneşte şi se leapădă de ea, o acuză de visări netrebnice, de vorbărie goală, putem zice în scurt: de neseriozitate,—pentruca, precum obişnuit se întîmplă în asemenea situaţii fatale, să se întoarcă apoi tot la dînsa. Şi cu sfidările cele mai neaşteptate ale logicei, cu preţul inconsecvenţelor celor mai compromiţătoare, el deschide larg uşa metafizicei, abia numai ce o închisese după dînsa. Astfel, după enormă şi minuţioasă trudă de a tăia comunicaţia cu suprasensibilul, Kant, prin subterfugii imposibil naive, caută să lege iarăşi firul, şi cu această surprinzătoare faptă închee el critica judecăţii caşi pe acea a raţiunii pure.

Şcolarul cel mai vestit al lui Kant, în ce priveşte estetica, Schiller, face următoarea judecată despre sistemele filosofice în general: „s'ar putea zice fără nici o altă cercetare, că o filosofie este greşită, îndată ce rezultatele ei se află în contrazicere cu simţul comun; cu acelaşi drept însă o putem suspecta, dacă forma şi metoda ei au simţul comun de partea lor". Formula pare dinadins făcută pentru filosofia lui Kant, unde rezultatele au totdeauna grije să confirme metafizica simţului comun.

In estetică, concluziile lui Kant rămîn în tradiţia veche a credinţelor platonice şi creştine, inclusiv pesimismul lor. Deprecierea lumii simţurilor vorbeşte lămurit, peste tot, în filosofia kantiană. Simetrica revenire la suprasensibil ca la o valoare faţă de care cele pămînteşti trebue să se plece cu totul, e semn neîndoelnic pentru cele ce spunem.

Prietinul şi biograful lui Kant, pastorul Borowski scrie: „toţi l-am auzit, toţi am cetit în scrisorile lui, că în nici un chip nu ar fi primit el să-şi trăiască viaţa a doua oară". E tocmai întrebarea prin care Nietzsche căuta să aleagă pe optimişti de pesimişti. Kant răspunsese dar, cu hotărîre, negativ. In el vitalitatea fizică era săracă; farmecul arzător şi misterios al bunurilor pămînteşti nu l-a putut cunoaşte. Zice Kant într'o scrisoare: „multe lucruri gîndesc eu cu cea mai clară convingere, lucruri pe care niciodată nu voiu avea curajul să le spun"... In fond, nici metafizica nu i-a fost decît o consolatoare foarte îndoelnică. Din umanitate însă, şi pentru dragostea lui de metafizică, el urma să o recomande călduros celorlalţi.

Paul Zarifopol

Cronica literară

O carte asupra romantismului

Aniversarea a o sută de ani de la apariţia faimosului manifest al lui Victor Hugo „Prefaţa lui Cromwell", a fost prilejul unei vii activităţi literare.

Problemele privitoare la originea, definiţia, semnificaţia şi valoarea romantismului au dat naştere la controverse interesante şi sînt mai mult ca oricînd, la ordinea zilei.

Intre lucrările apărute în Franţa, cu această ocazie, una din cele mai considerabile e fără îndoială, acea a profesorului din Clermont, Louis Reynaud, germanist reputat prin studii erudite şi solide asupra influenţii franceze în Germania şi a influenţii germane în Franţa şi unul din reprezentanţii cei mai distinşi ai literaturii comparate.

Cartea lui, intitulată „Le romantisme. Ses origines anglo-germaniques", vast şi luminos tablou, al unei mari epoci literare e o lucrare de sinteză viguroasă şi substanţială, care dovedeşte o întinsă cunoaştere a textelor şi o remarcabilă stăpînire a metodei.

Cu tot aparatul ei ştiinţific, impunător şi mai totdeauna ireproşabil, această lucrare nu are însă un caracter pur istoric. Ea apare însufleţită de un anumit spirit şi apără o teză, al cărei examen obiectiv merită o amplă discuţie.

*

Ideia fundamentală, de natură filosofico-istorică, care domină întreaga operă a d-lui Reynaud e destul de clar rezumată în următorul pasaj al introducerii: „Secolul al XVII, ca odinioară al XII, a aparţinut în civilizaţia europeană, Franţei. Ea impusese atunci Europei întregi, idealul ei moral, social şi literar, un ideal care era expresia însăşi a geniului său şi care reprezentase pentru toate naţiile vecine adevărata figură a Franţei. Secolul al XVIII

şi al XIX vor aparţinea raselor Nordului, atîta vreme obligatele sale. De la 1685 înainte, se observă un fel de diminuare a vitalităţii franceze, în toate domeniile".

Considerînd ca punct de perfecţie al literaturii franceze, cei douăzeci şi cinci sau treizeci de ani din timpul domniei regelui Soare, d. Reynaud opune în mod tranşant şi absolut acestei literaturi pe care o numeşte naţională, catolică, morală şi monarhică, literatura care a urmat, supusă influenţelor străine şi protestante, ce durează de două secole, literatură pe care d-sa o caracterizează ca antinaţională, anticatolică, antimorală şi antimonarhică. Căci romantismul, nu e cuprins după d. Reynaud, între 1827 şi 1843, aceasta e numai o fază de exasperare în evoluţia lui, ci începe mult înainte, în prima jumătate a secolului al XVIII, continuînd după 1843, până în vremea noastră.

„In secolul al XVIII şi al XIX, a avut loc în Franţa, o dramă intelectuală. Literatura ei pentru a vorbi astfel şi-a schimbat sufletul, înlăturînd principiile estetice şi morale care o inspirase, pentru a adopta altele, absolut opuse. In centrul acestei drame intelectuale, e Romantismul".

„Revoluţia romantică scrie d-sa, ceva mai departe, e încheerea unei munci îndelungate, care cu încetul a substituit felurile de a gîndi şi simţi şi chiar genurile literare ale Anglo-Germanilor, atunci în plin efort de creaţie literară, sentimentelor şi genurilor caracteristice ale marei perioade clasice. Nu e vorba de ştiut, dacă literatura franceză ar fi ajuns, prin ea însăşi, la aceste sentimente şi genuri. De fapt, ea a fost adusă aici, prin presiunea tot mai pronunţată a literaturilor Nordului şi în ce priveşte progresul spiritului străin în literatura franceză, se poate stabili o înlănţuire de fapte, care nu oferă nici o lacună, în rigoarea ei, quasi geometrică".

In această ofensivă străină de desnaţionalizare, locul de frunte îl are Anglia. Civilizaţia secolului al XVIII şi acea a secolului al XIX e mai ales, susţine d. Reynaud un fenomen englez, căci Germania, în domeniul intelectual mai moale şi mai nedecisă, nu vine decît în rîndul al doilea.

Urmărind etapele desnaţionalizării, d-sa descopere ca punct de plecare, penetraţia deismului panteist şi materialist de origine anglo-germană în elita intelectuală a Franţei, în prima jumătate a secolului al XVIII. Acest curent ideologic a făcut posibilă revoluţia morală şi filosofică a unui Montesquieu, Voltaire, Diderot, d'Holbach, care discreditînd catolicismul şi monarhia absolută, a ruinat foarte repede vechea ordine de cunoştinţi, spiritualistă şi creştină, convertind sufletul francez la senzualism, materialism, naturism. In această atmosferă, literatura clasică legată, cu toate aparenţele ei păgîne, nu numai de inspiraţia catolică şi monarhică, dar încă de morala, psihologia, concepţia omului şi universului, care rezultă din spiritualism, se ofileşte şi deşi formele ei subsistă, alături de ea, apare o nouă literatură, conformă sen-

zualismului individualist și optimist, de inspirație engleză. Ea se manifestă prin descrierea emoționantă a naturii, prin drama și romanul burghez, genuri care consideră realitatea din punct de vedere inconștient, materialist, antispiritualist, la care Germanii mai adaogă idila cu teoria optimistă a superiorității stării de natură asupra civilizației.

Antiteza, natură civilizație, e accentuată de genevezul Rousseau, străin față de mediul francez, odată cu revelarea sentimentului naturii, descoperit mai înainte de anglo-germani, idealizarea pasiunii execrată de clasici, individualismul antisocial și creștinismul naturist, în acord cu senzualismul și opus tradiției catolice.

Cu Bernardin de Saint Pierre și mai ales cu Chateaubriand, care adaogă la acestea cultul morbid al eului, regretul evului mediu, căutînd în poezia catolicismului plăceri nesincere și perverse, naturismul și individualismul anglo-german, subsistă agravate. „Nous sommes plus envahis que jamais. Leur initiative n'aura d'autre conséquence que d'imposer plus aisément à l'âme française, sous un voile trompeur de catholicisme et de spiritualisme, les sentiments étrangers qui l'entourent et la pénètrent depuis un siècle".

Poezia nouă care apare în Franța, după ce literatura engleză intrase într'o nouă perioadă de expansiune cu Scott și Byron iar cea germană cu Goethe și Schiller, e dominată, la început, de spiritul lui Chateaubriand, păstrînd încă o slabă legătură cu catolicismul și tradiția clasică, dar în curînd ea se îndepărtează tot mai mult de ele, subt influența tiranică a lui Byron, acest Chateaubriand englez, „amar, ateu, revoltat și mai fidel ca cel francez, spiritului secolului al XVIII".

Inspirîndu-se de la Scott, romanul devine istoric, iar Byron secundat de Goethe și Schiller desăvîrșesc revoluția începută de Scott, aducînd dramei istorice, încoronarea ei de unitate și poezie. Ultimul bastion al clasicismului e astfel cucerit: „Hernani triomphait. La tragédie classique, celle des Corneille, des Racine et des Voltaire, dans laquelle s'étaient incarnés deux siècles de haute littérature et de haute civilisation française, gisait définitivement effondrée. Le flot étranger, qui se ruait depuis longtemps contre ce dernier obstacle avait déferlé sur lui".

Pentru a atenua din virulența afirmațiilor cuprinse în acest pasaj energic și semnificativ, d. Reynaud ne lămurește ceva mai departe că nu a fost în intenția lui de a vedea în Chateaubriand, Hugo, Vigny sau Musset niște genii străine, care au scris, în limba franceză. Dar e incontestabil că ideile fundamentale asupra omului și a universului, care sînt la baza literaturii franceze moderne și au făcut-o posibilă, sentimentele exprimate de ea ca și genurile pe care le-a adoptat, își au originea în Anglia și în Germania și rădăcinile lor directe în geniul protestant, individualist, naturist al acestor popoare, fiind într'o desăvîrșită opoziție cu cele reprezentate până atunci, de geniul francez.

*

Ideile susținute de d. Reynaud nu au desigur meritul originalității. Ele amintesc pe acele ale lui Nisard, care pe la jumătatea secolului trecut definea spiritul francez prin logică, claritate, măsură, ordine, așa cum le găsim întrupate la scriitorii în primul rînd moraliști ai secolului al XVII în opoziție cu spiritul nordic, irațional, nebulos și amorf.

Dar ele se înrudesc mai ales cu acele lansate cu remarcabil talent și incontestabilă vervă de curentul neoclasic de origine meridională a unui Maurras, Lasserre, Léon Daudet, curent care născut acum un sfert de secol din anumite necesități morale și istorice reprezintă o estetică doctrinară și conservatoare, un naționalism literar, obsedat de o viziune în primul rînd politică a romantismului, bazată pe opoziția între rațiunea latină, care e disciplină și ordine și libertatea de proveniență străină, generatoare a revoluțiilor, a dezordinei și anarhiei.

Incercările de acest fel, care caută să definească spiritul francez, sinteză de elemente multiple și diferite în veșnică evoluție și capacitate de reînoire, prin formula gallo latină, incarnată în clasicismul secolului al XVII, reprezintă însă pentru oricine nu poate renunța în acest domeniu, la precizia științifică, o concepție îngustă și din cele mai arbitrare.

„Istoricii literaturii noastre, scrie de curînd Lasserre, (adoptînd un punct de vedere mai larg și mai comprehensiv ca acel pe care-l susținuse cu douăzeci de ani înainte, în celebra lui teză asupra romantismului) ne dau foarte des asupra Franței o idee prea simplă. Din punct de vedere politic și administrativ nu e decît o Franță. Din punct de vedere literar sînt mai multe (și aceasta e o bogăție morală a națiunii noastre) care au ocupat succesiv scena istorică și s'au exprimat rînd pe rînd, prin vocea marilor noștri oratori și poeți. E în secolul al XVI, Franța ținutului Loarei, cu Ronsard și Pleiada. E în secolul al XVII, Franța din Ile de France, Champagne, Normandie, Bourgogne cu Corneille, Molière, Racine, La Fontaine, Bossuet. In secolul al XVIII e mai ales Parisul, cu Voltaire. In secolul al XIX, provinciile noastre periferice au în acest domeniu mai multă importanță ca în trecut și în primul rînd Bretagne, care produce pe un Chateaubriand, Lamennais, Renan. Aceste varietăți, cer o considerație atentă în studiul raporturilor noastre literare cu celelalte nații. Spiritul francez e unul prin limbă, formă și cultura clasică comună. Dar e multiplu, prin inspirațiile pe care i le aduce varietatea raselor și a teritoriilor noastre, oferind tot atîtea tranziții, între vechiul nostru fond galic și geniile străine" [1].

1 „Des romantiques à nous". Essais critiques, 1927, pag. 94.

Concepția d-lui Reynaud apare însă mai vulnerabilă ca acea a precursorilor săi, prin aceia că în caracterizarea pe care o face spiritului francez, identificat cu un anumit clasicism, d-sa, consideră ca o notă esențială spiritualismul și creștinismul, bine înțeles subt forma lui catolică. Dar admițînd acest fel de a vedea sîntem nevoiți să eliminăm ca străini de spiritul francez, nu numai pe Voltaire pe care logica sistemului îl silește pe d. Reynaud să-l anexeze aproape Angliei, ca un discipol degenerat al lui Swift, dar chiar doi scriitori de talia lui Molière și La Fontaine, care, considerați în genere, de critica europeană, ca reprezentativi pentru geniul autohton, dacă nu au fost poate ostili catolicismului subt un regim absolut, prin păginismul și epicurismul lor, animat de duhul Renașterii, apar asemeni unor Rabelais sau Montaigne, ca niște foarte suspecți creștini.

Nu mai puțin imperfectă și contestabilă e definiția pe care o dă d-sa spiritului germanic, apreciat din punctul de vedere al culturii franceze. Trăsăturile lui principale ar fi, după cum am văzut, naturalismul și senzualismul. Gîndirea greoaie a popoarelor nordice e prea cufundată, afirmă d. Reynaud, în emoții și simțuri pentru a se putea degaja de ele, înălțîndu-se la contemplarea cu totul desinteresată și liberă. Dacă se poate omite fără multă pagubă pentru istoria cugetării metafizica engleză, Germanii au avut desigur mari metafizicieni. Dar metafizica lor, mai mult afectivă și pasionată, e departe de a avea precizia și luminoasa puritate a gîndirii unui Aristot sau Descartes. Fără a cerceta întrucît aceste afirmații corespund adevărului, observăm cît e de forțat să considerăm cu d. Reynaud ca senzualist pe Leibnitz, celebrul adversar al lui Locke, și dacă caracterizarea lui se potrivește în parte unui Fichte sau Schelling, ea nu se aplică decît prea puțin lui Hegel, de loc lui Kant, pe care d-sa e silit să-l omită cu totul, aproape de loc lui Schiller, Schopenhauer, Heine. Nu mai vorbim de olimpianul Goethe, în care d-sa e nevoit să recunoască o figură aparte și deci o formidabilă excepție la teoria sa.

*

Am văzut că pentru d. Louis Reynaud, întreaga literatură franceză, începînd cu acea a secolului al XVIII, e desnaționalizată și ascultă de un suflet străin. Corespunde această afirmație, adevărului? Cercetările recente și minuțioase ale unui Van Tieghem [1] sau Daniel Mornet [2] arată mai degrabă că avem a face în a doua jumătate a secolului XVIII, cu anumite fenomene morale și sociale, care s'au manifestat în întreaga Europă cu o egală intensitate, chiar dacă Englezii le-au dat cei dintâiu o formă literară. Ossian a stîrnit acelaşi entuziasm în Franța, Germania, Italia, străbătute de aceiași fermentație afectivă, deopotrivă încli-

1 Le préromantisme, 1924.
2 La pensée française au XVIII siècle, 1927.

nate a scutura jugul regulilor, a formelor înțepenite, a convenientelor, a bunului gust și predispuse la visarea sombră, la mister și primitivitate, după cum criticile aduse de Diderot idealului clasic se întîlnesc formulate aproape analog la esteticienii englezi, italieni, germani.

D. Reynaud pare a înțelege influența literară ca imitația unei stări de lucruri, care nu ar fi existat mai înainte. O influență, presupune însă întotdeauna, o stare prealabilă de receptivitate, care creiază la cel influențat o concordanță între elementul exotic și psihologia lui proprie.

Literatura e, în primul rînd, reflexul unei stări sociale și aceastā stare socială modificîndu-se, produce un ansamblu de fapte psihice care se manifestă cu o repeziciune mai mică sau mai mare. Dacă Francezii au exprimat în urma Englezilor și Germanilor, efervescența lor lăuntrică, e poate cum observă cu pătrundere Edmond Jaloux [1] fiindcă literatura lor, mai puțin originală și creatoare de valori noi deși incontestabil superioară ca formă și perfecție artistică, a avut totdeauna nevoe de excitanți din afară.

Rolul pe care literatura engleză și germană l'au îndeplinit în secolul al XVIII și al XIX, revine în secolul al XVII literaturii greco-romane, celei spaniole și italiene, iar în secolul al XX, celei rusești.

Aceasta nu înseamnă însă că scriitorii care a fost subt imboldul sau influența altor literaturi, nu au produs opere personale și autonome.

D. Reynaud care a scos cu vigoare în lumină individualismul absolut, ca un caracter esențial al romantismului anglo-german, regăsește acelaşi individualism în romantismul francez.

Intre romantismul anglo-german și acel francez există însă, din acest punct de vedere o fundamentală deosebire.

Elementul profund, orphic, al romantismului german sau englez îl formează misticismul cu aspirații panteiste, intuiția spontană a unității sau intimei legături cu absolutul, infinitul, divinitatea, ansamblu cosmic cu totul deosebit de acel social.

Dacă acest element, în care abatele Bremond [2] vede însuși esența poeziei adevărate, nu e cu totul absent din romantismul francez (la un Lamartine, Vigny sau Gerard de Nerval), el nu are însă aici decît o importanță secundară față de acel plastic, discursiv și retoric.

Noțiunea de natură, de pildă, care revine de atîtea ori în declarațiile romanticilor, are la un Novalis și la un Hugo cu totul altă semnificație. Pe cînd la Novalis, sensul ei e înainte de toate metafizic și ea înseamnă intuiție sau confundare cu sufletul primordial al lucrurilor, pentru Hugo, natura nu e decît strigătul de revoltă contra idealului clasic și revendicarea libertății în artă

1 L'esprit des livres, De Pascal à Barrès 1927.
2 Pour le romantisme, 1924.

Cu spiritul ei comprehensiv şi pătrunzător, d-na de Staël a descoperit cea dintâiu, ca o trăsătură caracteristică şi persistentă a literaturii franceze, în contrast cu acele ale Nordului, sociabilitatea, şi mai tîrziu Brunetière a reluat acelaşi punct de vedere, dezvoltîndu-l cu logica şi vigoarea lui cunoscută.

Pe cînd, pentru poetul romantic german sau englez, societatea este de obiceiu, pe planul al doilea şi el rămîne mai totdeauna singur în faţa universului, pentru cel francez există înainte de toate, o societate. Fie că e în acord cu instituţiile ei, ca în epocile organice, de disciplină şi ordine, cum a fost acea a lui Ludovic al XIV sau în luptă cu ele, mai mult sau mai puţin acută, în epocile de criză cum au fost secolele al XVII şi mai ales al XIX, la scriitorul francez agresivitatea politică şi preocupările de ordin social, primează.

Şi nu e desigur o întîmplare că romanticii francezi, care nu au înţeles niciodată pe un Novalis sau Tieck, Coleridge sau Shelley şi din Faust cel mult aspectul fantastic sau medieval, au fost impresionaţi dimpotrivă de Karl Moor din Hoţii lui Schiller şi poetul pe care l-au admirat mai mult a fost revoltatul şi satanicul Byron.

După d. Reynaud, care a scos cu multă putere în lumină influenţa covîrşitoare a lui Byron asupra marilor romantici francezi, aceştia ar datori mai ales poetului englez tendinţele lor individualiste, libertare şi anarhice.

Nu e însă mai firesc să admitem, că ei s'au simţit atraşi de opera şi personalitatea lui Byron, fiindcă aceasta corespundea cu deosebire idealului de revoltă, nu împrumutat dinafară, ci autohton şi cu profunde rădăcini ancestrale, pe care în acel moment istoric îl aveau în suflet ?

Animat de dorinţa de a micşora într'un grad cît mai mare originalitatea romantismului francez, d. Reynaud utilizează în mod copios critica izvoarelor, în care e remarcabil versiat, descoperind numeroase teme, situaţii şi uneori chiar imagini pe care Hugo le datoreşte lui Scott şi Vigny sau Musset lui Byron.

Aceste apropieri sînt desigur utile şi uneori preţioase, dar ca mulţi din reprezentanţii actuali ai literaturii comparate, d. Reynaud abuzează de ele şi le exagerează importanţa, căzînd în eroarea de a considera lecturile unui scriitor drept principala, dacă nu unica cauză a inspiraţiei sale. Experienţa afectivă a scriitorului, desigur mai puţin accesibilă, e astfel neglijată iar imaginaţia lui creatoare trivializată sau redusă la combinarea mecanică a unui mozaic de fişe.

Problemele literare nu pot fi însă soluţionate prin simpla comparare a textelor, cînd ea nu e complectată de efortul îndelungat şi subtil de a pătrunde cît mai adînc în personalitatea, adesea complexă sau misterioasă a scriitorului şi a gici sufletul care vibrează în ele.

*

Animat de sentimente explicabile şi împărtăşite de mulţi, care în urma războiului, n'au ajuns încă la demobilizarea intelectuală reclamată de Thibaudet, sentimente însă a căror intruziune în domeniul istoriei literare rămîne nu mai puţin discutabilă, d. Reynaud concepe schimbul spiritual între popoare ca o mare luptă pentru supremaţie, în care ca şi în conflictele militare sau politice, o naţie urmăreşte, în primul rînd, cucerirea şi subjugarea sufletului celeilalte.

Relaţiile intelectuale pe care Franţa le-a avut timp de două secole cu Anglia şi Germania se reduc astfel, pentru el, la o conspiraţie şi un atac metodic prin care cele două popoare au izbutit să înfrîngă idealul cultural pe care Franţa îl impusese Europei, ba chiar să pună stăpînire pe sufletul ei.

Şi în lupta care s'a dat între elementul străin şi tradiţia autohtonă, e natural, deşi d. Reynaud se fereşte pe cît e posibil să formuleze judecăţi de valoare, ca d-sa să vadă numai forţe negative în prima tabără şi numai pozitive în a doua.

O asemenea concepţie imperialistă şi xenofobă a literaturii comparate e însă simplistă şi din cele mai arbitrare.

Căci ea ascunde în realitate un materialism grosolan, ideia după care spiritul unei culturi e un fenomen în primul rînd biologic, un reflex cerebral al vieţii naţionale.

Ne putem însă cu drept cuvînt întreba, dacă o idee care apare într'o anumită naţie şi se prezintă lumii în limba ei, rămîne bună şi fecundă numai pentru această naţie sau numai pentru acele înrudite cu ea, din punct de vedere etnic ?

Şi sîntem obligaţi să admitem că ideile de orice fel, puse în circulaţie de popoarele nordice, sînt pentru sufletul latin, cu necesitate, nocive şi dizolvante ?

Dar această concepţie care tinde la zăvorirea porţilor, la justificarea protecţionismului şi a zidurilor chinezeşti în domeniul literaturii ca şi la imobilismul cultural, e dezminţită de cercetarea obiectivă a realităţii istorice.

Fără îndoială, aportul străin, imperfect asimilat, a dat adeseori naştere la caricaturi sau condamnabile exageraţii, dar dacă ideile nu s'ar fi propagat dincolo de fruntariile naţiilor şi schimbul intelectual între popoare ar fi putut fi împedecat, nici una din marile mişcări culturale, care începînd cu creştinismul, au schimbat uneori faţa lumii, nu ar fi fost desigur posibile.

Orice mare creaţiune spirituală exprimă în realitate, cum spune Ernst Curtius [1], ceva din spiritul cosmic, depăşind hotarele definite ale unei patrii.

Popoarele înzestrate cu o suficientă energie vitală au izbutit totdeauna, să absoarbă şi să asimileze influxul străin şi acesta a servit ca un ferment reconfortant şi binefăcător, cu deosebire în epocile literare de manierism a procedeelor şi de scle-

1 Französischer Geist im neuen Europa, 1925, p. 289.

roză avansată. Goethe, care a visat, poate cel dintăiu, o „Weltliteratur", azi încă prematură, spunea în conversațiile lui cu Eckermann. „Orice literatură sfîrșește prin a se plictisi cu ea însăși, dacă curiozitățile exotice nu vin s'o învioreze".

Ori, acesta era, fără îndoială, cazul Franței, la sfîrșitul secolului al XVIII și departe de a fi desnaționalizat sufletul francez, schimbul spiritual cu Anglia și Franța a însemnat mai degrabă o lărgire și îmbogățire a lui, cu noi elemente pe care clasicismul, le ignorase.

Tendințele individualiste și anarhice pe care d. Reynaud le atribue numai influenței anglo-germane au existat totdeauna în Franța, s'au manifestat adesea tumultuos în timpul Renașterii și a Reformei și dacă au fost înfrînate în cursul secolului al XVII au izbucnit cu o îndoită tărie, o sută de ani mai tîrziu.

Concepția exclusivistă a d-lui Reynaud e însă corectată și atenuată în partea finală a lucrării de însuși d-sa, atunci cînd probitatea științifică îl obligă să recunoască că romantismul francez cu tot aportul străin care i-a tulburat apele, a produs totuși opere mai bine compuse, mai equilibrate, mai idealiste ca cele anglo-germane, că în ele spiritul francez a introdus nota lui de universalitate și generozitate desinteresată, care dă romantismului francez, comparat cu cel anglo-german, o fizionomie mai clasică.

Ceiace neliniștește însă pe d. Reynaud e însă faptul că în cursul secolului al XIX, colaborarea secretă și rodnică a spiritului clasic și a geniului francez tradițional a mers scăzînd și diversele curente derivate din romantism: estetism parnassian, realism, naturalism, simbolism, dadaism, suprarealism marchează invazia crescîndă a influențelor străine engleze și germane, la care s'au adăogit cele scandinave și ruse.

In fața acestei stări de lucruri, concluzia d-lui Reynaud ca și considerațiile lui asupra literaturii franceze de azi sînt din cele mai întunecate: „Asistăm, scrie d-sa, la sfîrșitul unei epoci literare. Senzualismul materialist, impus Franței, la începutul secolului al XVIII, prin exemplul Anglo-Germanilor a ajuns la capătul dezvoltării și la uzura lui aproape absolută. După ce a exploatat formele superioare, dacă se poate spune astfel, ale individualismului: sensibilitatea, imaginația, visul, în opere, mai mult sau mai puțin sănătoase, el a ajuns acum la părțile lui inferioare: instinctul brut, automatismul dorinții animale, nevroza sterilă și perversă. Focul de artificii romantic s'a risipit și nu mai avem înaintea noastră, decît scheletul negru și nud, din ceiace păruse atît de strălucitor, părinților noștri".

Deși e greu de tăgăduit că de aproape un sfert de secol, un val de nihilism destructiv și-a făcut apariția în literatura franceză și străvechea ei tradiție a suferit mai ales în ultimii ani subt iufluența crescîndă a lui Rimbaud, unele atingeri brutale, pesimismul d-lui Reynaud, nu mi se pare justificat.

Căci aceste manifestări, pe care d-sa le consideră ca morbide și funeste, nu sînt poate decît friguri de creștere, fără mare însemnătate, pentru o literatură care a eșit de atîtea ori victorioasă în trecutul ei, din crize dureroase și neasămănat mai grave.

In ce privește, cel puțin, scriitorii francezi cei mai apreciați astăzi, un Gide sau Valéry, mi se pare greu de contestat că spiritul lor european și senzibil la toate adierele vremii rămîne credincios unei discipline clasice de un tradiționalism literar autentic. Iar în opera lui Proust, scriitor reprezentativ după d. Reynaud „prin snobismul lui de o perversitate conștientă", un critic de valoarea lui Thibaudet a putut descoperi trăsături prin care ea continuă dealungul secolelor „Les essais", a lui Montaigne și Memoriile lui Saint Simon, producții atît de specific franceze!

Și de aceia, în opoziție cu temerile exprimate de d. Reynaud și cu psihologia lui alarmistă, îmi place să sfîrșesc, invocînd opinia ponderată și înțeleaptă a unui colaborator al conservatoarei „Revue des deux mondes", istoricul literar de o incontestabilă autoritate, Gustave Lanson: „Tradiția nu este un canon de observat; ea nu e fixă: ea va deveni fixă numai în ziua în care civilizația franceză va fi un lucru trecut și mort. Atunci se va putea întocmi inventarul a ceiace ea conține, însemna ce exclude și se vor putea cerceta motivele care justifică aceasta. Dar cîtă vreme spiritul francez va fi o forță vie, tradiția va merge din generație în generație, lărgindu-se, complicîndu-se, absorbind elemente noi, deconcertante uneori pentru credincioșii ortodoxiilor perimate. Noi care sîntem publicul, nu putem ști niciodată dacă un gînditor sau un artist nu va parveni să creeze o varietate nouă de gîndire sau de frumusețǎ franceză. Avem desigur dreptul să declarăm că nu ne place floarea nouă care ni se prezintă, că culoarea sau parfumul ei ne surprinde, putem chiar remarca că o asemenea floare nu a crescut încă în grădina Franței, ar fi însă riscat să adăogim că această floare nu se va aclimatiza niciodată în solul și subt clima noastră [1]".

Octav Botez

---

1 Histoire de-la littérature française 71 ed. p. 1180.

Cronica internă

Prin noi înşine...

(Istoria unui principiu)

Dela un timp organele noastre de publicitate se întrec să intoneze imnuri de înmormîntare binecunoscutei lozince de politică economică: „prin noi înşine". Dacă ar fi să le credem, această lozincă a murit, şi ceiace e mai trist, a murit într'un mod foarte puţin onorabil, ucisă de proprii ei născători. Deacum, a o mai pronunţa, însamnă a-i adresa o pioasă „veşnica pomenire".

Socotim că publicistica romînă este prea grăbită. Lozinca de care vorbim nu poate să moară, fiindcă n'a murit nici procesul istoric, de afirmare a forţelor naţionale împotriva cotropitorilor în sînul propriului nostru popor; ea n'a murit, nici nu poate să moară, decît doar cînd va înceta instinctul de conservare naţională, care şi-a găsit expresia în această formulă. „Prin noi înşine" este un îndreptar politic, care trece dincolo de limitele unui partid sau ale unei generaţii, spre a caracteriza aspiraţiile unei întregi faze istorice de evoluţie. De altfel e destul de elocvent, că chiar şi actualul regim a anunţat că nu va atinge legiuirea de ocrotire a producţiei naţionale. Deci procesul de afirmare a forţelor naţionale continuă neştirbit: cum ar putea atunci să dispară formula, care exprimă acest proces?

Atita însă e adevărat, că dela ultima cîrmuire liberală concepţia acestei lozinci a suferit o schimbare. De aceia este timpul de a ne înţelege, din ce nevoe a luat fiinţă lozinca în discuţie, şi care este înţelesul ei real.

* * *

Toate societăţile moderne europene s'au dezvoltat dintr'o organizare agrară. Căci faza agrară este începutul firesc al vieţii

sociale statornice, întru cît munca cîmpului e întâiul imbold spre viaţă sedentară.

Viaţa agrară, rutinară şi tradiţională, poate dura milenii, dacă nu o tortură nici o înrîurire din afară. Se întîmplă însă în unele timpuri, că o invazie neîntreruptă de oaspeţi străini vine să trezască societatea agrară din somnul ei secular: aceştia sînt negustorii străini în căutare de debuşee noui pentru marfa lor. Ei se infiltrează necontenit în porii lumii rurale şi aruncă în ea sămînţa unei noui forme de viaţă: capitalul bănesc.

Dela începuturile cunoştinţii noastre istorice a societăţilor şi până azi, primii mînuitori ai capitalului bănesc au fost, în orice ţară, străini. Aşa e şi la noi azi; nu e un temeiu de descurajare, că în clasa noastră capitalistă străinii alcătuesc marea majoritate. Aici avem de a face cu un proces natural, nu cu ceva întîmplător, cu atît mai puţin cu un defect naţional al poporului nostru, cum îşi închipue cei ce judecă situaţia fără destule cunoştinţi istorice.

Străinii, ce vin să tulbure liniştea patriarhală a lumii rurale, nu sînt numai cotropitori, ci totodată şi educatori. Îndeletnicirea lor e o pildă concretă, o şcoală intuitivă pentru localnici. Aceştia, după un timp de ucenicie, se uită la prăvălia străinului şi-şi zic conştienţi de forţa proprie: „pare că asta o pot face şi eu". Mai întâiu rari şi şovăelnici, apoi din ce în ce mai numeroşi şi hotărîţi, localnicii încep să se încerce în meseria afacerilor.

Aşa se deslănţue—după o perioadă de iobăgie economică—ofensiva naţională, lupta de cucerire a poziţiilor străine în afacerile băneşti. Este era de deşteptare naţională, era „naţionalizărilor"; acest proces istoric de afirmare a forţelor proprii se pronunţă la noi depe la 1880; dar el e un moment necesar al dezvoltării oricărei societăţi în proces de modernizare, alcătuind faza de încheere.

Cînd un popor intră în această eră de ofensivă naţională, el îşi făureşte—în mod mai mult sau mai puţin fericit—şi lozinca ce exprimă noulle sale aspiraţii: Germanii, în această eră de afirmare, aveau formula „Germania a Germanilor"; la noi s'a întrebuinţat formula: atît de criticată „prin noi înşine", al cărei senz e tocmai vorba să-l limpezim aici.

In lucrarea noastă asupra „Burgheziei Romîne" ne-am ocupat pe larg de senzul acestei formule, într'un timp, cînd concepţia ei nu era deloc fericită. Aceasta e tocmai şi pricina, care a născut iluzia că lozinca politicei noastre naţionale a murit. In realitate nu a murit lozinca, nici aspiraţiile poporului nostru spre independenţă economică: a dispărut numai o concepţie—cum să-i zicem?—prea forţată a acestor aspiraţii.

Mai întâiu, politica de independenţă economică, precum şi lozinca ei, este opera partidului nostru naţional liberal. Pentru întâia oară ia acest partid atitudine hotărîtă, neşovăelnică şi... zgomotoasă în problema independenţii economice la începutul

ultimului sfert al veacului din urmă, cu prilejul încheerii convenţiei comerciale cu Austria (1875), cînd deputaţii liberali se retrag din Cameră, iar jurnalele liberale apar în doliu. Era protestul faţă de infeodarea economică către Austriaci, înfăptuită de conservatori prin această convenţie.

Trebue să relevăm dela început, că noua eră, de ofensivă economică naţională, nu a inaugurat-o partidul naţional liberal după vre-o concepţie istorică, pe baza vreunei doctrine clar formulată. Doctrina, ca şi doctrinarii, nu a fost niciodată partea tare a acestui partid. El a inaugurat această ofensivă numai printr'o pătrundere instinctivă a nevoilor momentului istoric. De aici trebuia să decurgă şi unele serioase neajunsuri.

In adevăr, dacă această direcţie economică ar fi fost luată pe baza unei concepţii clare, alcătuită din cercetarea nevoilor momentului istoric, ea ar fi fost scutită de primejdioase exagerări, care trebuiau să-i pună în discuţie până şi legitimitatea. S'ar fi precizat atunci teoretic,—după pilda altor ţări, care au rezolvat înaintea noastră această problemă—în ce constă independenţa naţională, şi care sînt mijloacele de realizare. Apoi s'ar fi procedat în potrivire cu concepţia.

Dar nu s'a făcut astfel. Ofensiva economică naţională a fost pornită de un grup de oameni care, numai pe baza unui deosebit şi sigur simţ al realităţii, au început era de închegare a unui capital romînesc, alăturea şi împotriva celui străin adus pe solul nostru. Aşa a devenit partidul naţional liberal plămăditorul unei burghezii romîneşti, ceiace alcătueşte rolul său propriu în istoria noastră. In astfel de împrejurări, politica naţională nu mai era indicată de concepţii sau doctrine economice, ci de interesele grupului care o inaugurase. Primejdia de a forţa, a exagera, deci a compromite această mare cauză era, în asemenea condiţii, neînlăturată.

Ce-i drept, interesul unui grup capitalist este să cîştige cît mai mult, înlăturind concurenţa. Aşa făcură şi capitaliştii noştri naţionali. Stăpîni deplin pe politica noastră de stat—din nenorocire prea stăpîni, spre a nu abuza de ea—ei începură o prigoană metodică a capitalului străin, cu scopul de a monopoliza toate afacerile şi a încasa ei singuri toate beneficiile. Şi această excludere a concurenţii străine era prezentată ţării drept politică de independenţă naţională şi exprimată prin lozinca: „prin noi înşine".

Cel mult se făcea capitalului străin cinstea, de a fi invitat să „colaboreze", adică: să se înjuge la întreprinderile romîne, ca agent principal la muncă, şi secundar la foloase. Capitalul străin trebuia să procure mijloacele, iar capitaliştii romîni—vai, deseori simpli improvizaţi ai politicii—să tragă foloasele. Se înţelege că capitaliştii străini nu s'au grăbit de loc să primească asemenea situaţie, dar capitaliştii romîni, fără capitalul necesar, nu puteau corespunde nevoilor.

S'a ajuns astfel în politica economică de după războiu, din pricina acestei intoleranţe a capitalului naţional, la adevărate anomalii. Ar fi fost de înţeles, să nu se îngădue capitalului străin să concureze întreprinderile romîneşti existente. De pildă, să se oprească străinii de a întemeia, cu mijloacele lor perfecţionate, fabrici de postav sau de zahar, şi a ruina pe cele romîneşti similare, care ca orice lucru la început, sînt încă prea şubrede.

Dar s'a mers mult mai departe: s'a interzis capitaliştilor din afară de a înfiinţa chiar întreprinderi, de care avem arzătoare nevoe. Pilde sînt numeroase. De cîte ori se ridica o mare problemă socială—să zicem zidirea de locuinţe eftine—se cerceta dacă nu se poate rezolva cu mijloacele naţionale. Şi cum răspunsul era totdeauna negativ, se cerea să se „cointereseze" capitalul străin. Dar fiindcă acesta refuza să ducă în spate paraziţii indigeni, problema rămînea nerezolvată. Şi acest cînt se repeta totdeauna.

Cunoaştem rezultatul: capitalul naţional care ar fi trebuit să fie o pricină de prosperare, a ajuns în fapt, prin exclusivismul său, o cauză de nemaipomenită stagnare economică. Şi de unde capitaliştii romîni, care au în mînă o mare operă naţională, ar fi trebuit să simtă la spate întreaga ţară, ei ş'au ridicat azi toată opinia publică împotrivă. Acum, subt presiunea supremă a faptelor, ei au trebuit să dea îndărăt: aceasta este opera—destul de surprinzătoare—a ultimii guvernări liberale. Se vede că pe vechea cale nu se putea merge mai departe.

Ceiace însă trebue pus aici în lumină, e acest adevăr: noi n'am avut o politică de independenţă naţională, ci o politică a capitaliştilor romîni de excludere a concurenţii străine cu ajutorul forţei de stat. Şi de aceia, ceiace părăsim acum, nu e politica aspiraţiilor naţionale, ci acel nefericit şi rău înţeles exclusivism, care ne-a adus unde sîntem. Departe de a părăsi politica de independenţă naţională, abia acum ne îndrumăm în mod luminat pe această cale; abia acum lozinca „prin noi înşine" va căpăta înţelesul ei real. Care este acesta?

* * *

Se împlinesc şapte ani—pe atunci domnia o adevărată ipertrofie a ideologiei naţionalismului economic—de cind am atins această chestiune în studiile noastre, şi am stabilit că lozinca „prin noi înşine" nu poate avea în actualul moment istoric decît acest senz (cităm textual): *„porţi închise pentru fabricate străine dar deschise pentru capital străin şi capacităţi streine"*.

Azi faptele ne dau dreptate. Căci acum se face deopotrivă apel la capitalul străin şi la experţii străini, se deschid deci porţile capitalului şi capacităţilor din afară. In schimb, ocrotirea

producției naționale este continuată cu grijă: pentru fabricatele străine porțile rămîn închise.

N'am putea să zicem că am făcut o proorocire. Cunoaștem prea bine complexitatea situației sociale, pentru a cădea victima unei asemenea naivități. Dreptatea noastră se explică prin aceia, că interpretarea de mai sus n'a fost dată însă la întîmplare: ea a fost scoasă din studiul momentului isoric al ofensivei naționale, așa cum se prezintă la națiunile înaintate, care au rezolvat de mult această problemă.

In adevăr, cînd începe procesul ofensivei naționale împotriva străinilor, întâia grijă este aceasta: să se creeze pe solul propriu un izvor propriu de valori—o producție națională; căci numai atunci încetează robia: mărfurile, ce se aduc din afară, spre a fi scump plătite pe piețele proprii, se produc de atunci cu forțele proprii.

Dar pentru a putea înfiripa o producție națională se cer unele condiții elementare: *a*) capital bănesc, și acesta nu poate veni decît din afară, căci o țară ce abia iesă din regimul agrar nu are rezerve de bani; *b*) capacități; acestea iarăș trebue să fie aduse la început din străinătate, căci nimenea nu se naște învățat: trebue să învețe dela alții; și *c*) ocrotirea producției naționale de concurența străină; căci străinii, avînd mijloace de producție vechi și perfecționate, pot arunca pe piață mărfuri mai eftine și ruina astfel producția indigenă, de unde se vede că independența națională „prin noi înșine"—are tocmai senzul, pe care: l-am dat altădată în cercetările noastre.

De ce la noi s'a făcut tocmai dimpotrivă? De ce s'a împedecat intrarea capitalului și concursul capacităților străine? Fiindcă noi n'am avut, la dreptul, o politică de independență economica, ci exclusivismul unei coterii politice, care subt pretextul independenței economice urmărea în fapt excluderea oricărei concurenți străine și acapararea tuturor afacerilor. Nesațiul coteriei mergea atît de departe, că îndepărta pe străini chiar și acolo, unde ea era nedestoinică să corespundă nevoilor interne. De-acum—mai curînd sau mai tîrziu—capitalul și experiența străină vor veni să creeze cu adevărat condițiile independenții noastre economice: să perfecționeze mijloacele noastre de producție, și unde nu sînt, să le creeze. *Niciodată în decursul dezvoltării statelor moderne afluxul de capital și experiență străină n'a fost o primejdie, dimpotrivă, totdeauna a fost o binecuvîntare pentru țara care a știut să le atragă.* Experiența cea mai veche a făcut-o Anglia, care ș'a intemeiat industria națională cu capital și elemente străine; experiența cea mai nouă a făcut-o Germania, unde în decursul sec. XIX afluxul de capital străin a fost la un moment atît de mare, în cît provocase în sînul patrioților îngrijorare. Dar îngrijorarea a fost zadarnică. Căci nicăiri capitalul străin nu rezistă: pe încetul el se naționalizază, lăsînd numai roadele binefăcătoare. Dar pentru aceasta el trebue să fie atras: a-i impune condiții, e un non sens; trebue să i se acorde avantaje.

Așa dar n'am înmormîntat politica de independență națională fiindcă nu puteam înmormînta ceiace n'am avut. Am înmormîntat un exclusivism de coterie, care a sucombat subt grelele lovituri ale faptelor, prin propria sa anomalie. Abia acum ne îndrumăm, în adevăratul înțeles istoric, spre o politică „prin noi înșine": o politică de creație de valori prin forțele noastre naționale. Ne făurim mijloacele de a crea valorile înăuntru, nu de a le importa din afară. Spre aceasta facem apel la capital și la experiență străină: e ceiace au făcut toate țările înaintate, pe cînd se aflau în același moment istoric, în care ne aflăm noi azi.

St. Zeletin

Miscellanea

S. S. R. și calitatea de scriitor

Dacă în țara noastră ridicolul ar putea omorî pe cineva, fără îndoială că onorabila instituție a societății scriitorilor romîni ar fi încetat de mult să mai trăiască. Facem această gravă afirmație cu toată conștiința că anunțăm un lucru ce nu va surprinde pe oricine va ceti cele ce urmează.

Această instituție s'a înjghebat cu un scop precis: acela de sindicat profesional. Nu era vorba nici de-o academie care să promoveze talentul ori geniul cuiva (care sînt totdeauna discutabile) nici de vre-un cenaclu cu interese ori principii de anumită estetică literară. Era vorba de ceva mult mai modest și mai positiv; ajutorarea colegilor întru literatură în clipele grele ale vieții, ori realizarea intereselor lor materiale de orice fel. Ca atare s'au adunat acolo vre-o două-trei sute de membri. Desigur nu toți geniali, cum se și cuvine unei asociații cu caracter strict profesional. Unii din cei care figurează în această societate au încetat (din cauza unei senilități precoce) să mai scrie. Alții scriu, dar nu-i cunoaște nimeni. Cu tot caracterul său filantropic acest sindicat nu e dator, oricum, să primească, exclusiv numai nulitățile literelor romîne. Dar iată că într'o zi se prezintă doi scriitori: Otilia Cazimir și Al. A. Philippide, care, orice s'ar zice asupra naturii ori calității talentului lor, sînt personalități *existente* (fie și prin critica rău-voitoare ce li se adresează) ale literaturii noastre actuale. Voind probabil să fie consecventă cu atitudinea sa filantropică, după care numai scriitorii fără importanță și talent sînt primiți, Al. A. Philippide și Otilia Cazimir au fost pur și simplu respinși de eminenta asociație. Din punct de vedere umanitar n'avem nimic de zis, dacă S. S. R. se decide să primească deacum înainte numai milogii și invalizii literaturii. E dreptul său să o facă și nu noi care apreciem actele de milă și generozitate ne vom opune creării

unor societăți de binefacere pentru ratații literari. Astfel S. S. R. poate concura onorabil cu I. O. V. sau cu societatea pentru profilaxia tuberculozei.

Dar această schimbare de scop și menire trebue atunci să se facă printr'o modificare a statutului, schimbat cu majoritate de voturi.

Atîta vreme însă cît se menține titlul cît și organizarea actuală, procedee ca acelea care exclud din societate scriitori de talia lui Al. A. Philippide și Otilia Cazimir și primesc pe *oricine altul* sînt ridicule sau de a dreptul scandaloase. Căci să raționăm puțin. Ce poate cere o societate de ajutor mutual unui membru al său, decît să aibă mai multe volume de literatură tipărite?

Atunci cu ce drept și pe baza căror principii se exclud scriitori consacrați? Am dori să cunoaștem cel puțin motivația pe care o dă onorabila asociație acestei fără-de-legi. Cunoaștem una, pe care pentru restul de prestigiu al S. S. R. nici n'o mai discutăm: aceia că sus numiții scriitori sînt moldoveni, ieșeni și că ar fi vorba de anumite represalii, de rancune ale unor colegi nerecenzați ori nepublicați în revista ieșană V. R. Oricum însă, coșul „Vieții Romînești" nu poate determina dacă cineva e scriitor ori nu. D. Liviu Rebreanu care conduce cu autoritate această asociație e responsabil direct de acest nemaipomenit scandal. Căci nu se pot patrona anumite lucruri fără să se ia și responsabilitatea procedeurilor de asemenea calibru. Pentru grija ce purtăm autorității sale îl rugăm să ia grabnice măsuri, altfel toți scriitorii care mai păstrează un nume vor părăsi în bloc asociația pentru ca cel puțin caracterul său de adăpost al tuturor nulităților să fie evident.—*X. Y.*

Bilete de papagal

În formatul dreptunghiular și svelt al unui menu de vagon restaurant, Biletele de papagal înseamnă de mai bine de un an, zi cu zi, cea mai pură manifestare literară.

Redusă la minimum, foaea ei cu eleganță de scoarță în contur, apare astfel nu dintr'o sărăcie ci din cizelare: un gît de femee modelat într'un bloc de marmură din care a căzut mult, până la perfecțiune.

Vorbesc de scrisul exclusiv al d-lui Arghezi care ne-a oferit un an întreg cu fiecare aurora un bob de rouă cristalin și iluminat, sau o floare de ghiață cu contururi noui și neașteptate după anotimpuri.

Pagina d-lui Arhezi a însemnat zilnic pentru iubitorii de artă o reculegere ca acea a unei rugăciuni în fiecare dimineață. D. Arghezi ne-a dat cu fiecare articol o bucurie pe zi. Am admirat nemărginit puterea aceasta divină de creiare, în care fraza e totdeauna nouă, și cuvîntul purificat.

Am așteptat mereu numărul zilei viitoare cu o curiozitate febrilă, care nu a fost deseori dezamăgită.

Evenimentul mic, problema plicticoasă ca și faptul politic scîrbos, au fost încrustate în zile cu contururi în flori de sidef. Penița d-lui Arhezi le-a definit, prefăcîndu-le, în jocuri de lumini și umbre.

Praful lor anodin și efemer a fost presurat pe foi în polen cu fire de aur adevărat.

Uneori dintr'o împrejurare banală, dintr'un fapt divers, anost și diform ca o foae de gazetă desfăcută, d. Arghezi a decupat o schiță neașteptată, miniatură de frescă, numai așa, ca într'un joc pentru copii. Faptul divers a doua zi sau chiar atunci și-a perdut toată însemnătatea, dar schița d-lui Arghezi a rămas independentă și va trăi singură.

Prin puterea aceasta nesecată de transfigurare, și omul politic a putut deveni subiect de poem, a prilejuit înperecherea de cuvinte nouă, ca un acord de note acum găsit, și s'a prezentat în chip de simbol sau de statue.

D. Arhezi a putut vorbi frumos despre orice așa cum lumina poate revela orice. In paginele acelea a căzut totdeauna un ascuțiș de soare, care a mers alături cu gîndul, și cu mîna d-lui Arghezi.

Printre rînduri au izbucnit cuvinte vorbite precum vorbesc divinitățile și străfulgerări din lumi care ne-au uimit.

D. Arghezi a smuls de-atîtea ori cuvinte de dincolo, împletind limba noastră pămînteană cu cuvîntul lui Dumnezeu sau cu ispitirea diavolului.

In scrisul lui cioplit am simțit de multe ori cuvinte și gînduri care veneau de mai presus de el. Nu știm cine i le-a spus. Nu știe nici d. Arghezi. Dar în scrisul d-sale auzi totdeauna pe cineva încă vorbind cu vorbe care ne uluesc ca infinitul, ca acel „le double" nemuritor din religii antice.

D. Arghezi însă ar trebui să-și tipărească zilnic numai articolul său ca un imn al zilei. Trei pagini din cele patru cît palma ale Biletelor de papagal se anină de pulpana celui dintâiu ca o coadă de zmeu care singură nu se va înălța niciodată. Pagina d-lui Arghezi planează pură deasupra unei proze care de cele mai multe ori ne întristează ca o profanare. Noroc că libertatea individuală ne permite zilnic să ne oprim la cuvîntul aspru și sonor „T. Arghezi" cu care închidem Biletele de Papagal.—*Demostene Botez.*

Preludii...

In dosul ostilităților deschise de un anumit grup de scriitori bucureșteni împotriva moldovenismului literar, bănuim că se ascunde, trăgînd sforile cu perfidă candoare, d. Eugen Lovinescu. Bănuiala este cu atît mai întemeiată cu cît ultimul volum al d-lui Lovinescu, intitulat „Evoluția prozei literare", nu este decît un lung, prolix și împleticit rechizitoriu pe care d-sa îl face literaturii moldovene, sau

„specificului moldovean" în literatură, cum singur se exprimă. Nici-un epitet de prisos: Lung e acest rechizitoriu și prolix, pentrucă lung și prolix este deobiceiu d. Lovinescu în cele douăzeci, treizeci sau o sută de volume cu care a parazitat până acum publicistica romînă. Impleticit se referă la argumentele d-lui Lovinescu pentru a distruge acest moldovenism. In două sute douăzeci de pagini din cele trei sute optzeci care îi alcătuesc volumul, d. Lovinescu se luptă cu moldovenismul. Nu prea se vede bine de ce. Reproșurile pe care d. Lovinescu le aduce moldovenismului literar se pot reduce la unul singur, principal: lirismul. Din acest lirism covîrșitor decurg toate păcatele. Acest lirism a invadat proza tuturor scriitorilor moldoveni, dela Sadoveanu la Cezar Petrescu (căruia d. Lovinescu îi aduce ușoara scuză de a fi un liric moldovean bucureștenizat, punct bun!!) și la Ionel Teodoreanu. Acest lirism a împiedicat proza moldoveană de a deveni epică. D. Lovinescu este obsedat de epic. Numai că în mintea d-sale această noțiune de epic capătă ciudate și amuzante caractere. In concepția d-sale epicul este, în proza modernă, *numai urban*. Sau numai urbanul este capabil de a deveni, literaricește, epic. Egalitatea aceasta epic = urban și liric = rural este cel puțin bizară. Ar urma, după aceste definiții, că poezie urbană lirică nu există. Dar atunci cum rămîne cu Baudelaire? Toată lumea știe că Baudelaire este prin excelență poet liric urban (adică, fără terminologie lovinesciană, poet al orașului, cîntăreț al omului dela oraș, al străzii, al tristeții orașului).

Formula d-lui Lovinescu se desface în consecințe și mai ciudate. Epicul, după d-sa, nu poate fi rural. Ruralul e numai liric. Carevasăzică un roman rural (poezie epică rurală, cu alte cuvinte) nu poate exista. Dar „Țăranii", romanul lui Ladislas Reymont ce este? E poezie lirică pentrucă are ca subiect viața dela sat? Cum, adică, obiectivitatea (atribut al epicului) nu se poate exercita de un scriitor decît numai cu privire la materialul literar urban? Ce înseamnă asta? De unde această lege?

Chestiunea prezintă încă multe laturi nostime și făgăduim că vom reveni. Pentru un moment voiam să punem numai în evidență agresivitatea antimoldovenească a d-lui Lovinescu și ura d-sale împotriva specificului moldovean. D. Lovinescu face regionalism critic sau, dacă vreți, mai exact, critică literară regionalistă, mai mult: bucureșteană. O critică de gașcă. Spiritul de gașcă se desprinde din toată publicistica d-lui Lovinescu. Și d. Lovinescu își intitulează solemn și grav nenumăratele-i volume: *Istoria* literaturii romîne contemporane. Din spiritul de imparțialitate care trebue să domine într'o astfel de întreprindere, d. Lovinescu nu respectă decît nevoia de a-și impune un sistem. D. Lovinescu—e drept—se obligă să gîndească sistematic. Am spicuit mai sus cîteva aspecte ale sistemului d-sale. Afară de postulatul epic = urban, liric = rural—d. Lovinescu mai înfățișează unul, de astădată peremptoriu și anume: Orice literatură moldovenească este lirică (deci deja dubioasă), rurală și inferioară. Epicul nu aparține decît literaturii

muntene. Mai precis: numai scriitorii munteni sînt capabili de spirit epic, deci de adevărat spirit creator în proză. Chiar dacă am da dreptate d-lui Lovinescu în ce privește pericolul lirismului în proză epică (adică în roman), totuși în aplicarea pe care o face d-sa acestui principiu găsim unele inconsequențe care ne miră. D. Lovinescu afirmă, de exemplu, că Gîrleanu nu posedă destulă putere de *transfigurare lirică*—și tot d. Lovinescu susține că *tocmai* această calitate de transfigurare lirică este defectul literaturii d-lui Sadoveanu. Cum se împacă aceste două afirmații? Ce racordaj misterios și necunoscut dialecticei obișnuite și bunului simț întrebuințează d. Lovinescu pentru a-și susține argumentările? D. Lovinescu este, fără să-și dee seama, un mare liric. Păcat numai că s'a apucat să facă istorie literară și critică (zice d-sa) obiectivă. Își intemeiază sistemul pe postulate foarte sentimentale. Moldovenismul îl înfurie ca pe taur culoarea roșie. *Aceasta* este atitudinea *critică* a d-lui Lovinescu. Cetiți cu atenție și (mai ales) răbdare cartea d-lui Lovinescu despre „Evoluția prozei literare". Nu există un singur scriitor moldovean pe care d. Lovinescu să-l laude. Toți scriitorii nemoldoveni, însă, sînt lăudați. Cînd se întîmplă să le găsească defecte, aceste defecte nu sînt decît blestemate infiltrații moldovene, ca de exemplu: poezie, umor, sentimentalism, lirism, vis, duioșie. Acestea sînt pejorativele moldovenești pe care le agită mereu d. Lovinescu. Dar să considerăm ca rezultat campania antimoldovenească a d-lui Lovinescu. Lui Sadoveanu d. Lovinescu opune pe I. A. Bassarabescu, lui Cezar Petrescu pe Ticu Archip și lui Ionel Teodoreanu pe Hortensia Papadat Bengescu. Foarte bine. Dar de ce d. Lovinescu, dupăce afirmă că transfigurarea lirică e un defect (și defect moldovean), afirmă că d. Visarion sufere de neputința de a da un sens estetic vieții și de *a o organiza după un plan personal?* Nu va fi cumva această organizare după un plan personal aceiași transfigurare lirică? Poate e altceva? Cum racordează, iarăși, d. Lovinescu aceste afirmații? Ceiace ar putea fi o calitate la Visarion e un defect la Sadoveanu? Să se noteze că nu am relevat decît cîteva contradicții și incosequenți flagrante în gîndirea d-lui Lovinescu. Contradicții și inconsequențe care sar în ochi chiar lectorului neprevenit și binevoitor. Și nu uitați că d. Lovinescu pretinde că are un sistem. Dar ce am spus până acum nu e decît o constatare de cetitor. Nu ne-am ocupat să criticăm *sistemul* d-lui Lovinescu. Încă odată făgăduim că vom reveni pe larg și cu detalii multe. Dogmatismul d-lui Lovinescu merită atenție mai mare. Ne-am mulțumit să oferim doar un mic aperitiv. Masa va fi îmbelșugată și cu alimente savuroase.—*Al. A. Ph.*

În jurul „Blocului moldovenesc"

V. R. salută constituirea Blocului parlamentarilor Moldovei și fără a face regionalism, dar considerîndu-se ea însă-și o emanație a geniului moldovenesc, e fericită să constate formarea unui organism de auto-aparare.

Un fapt pe care, cu acest prilej, noi îl semnalăm cu deosebit interes, e adeziunea parlamentarilor din Rîmnicul-Sarat la acest bloc. Această „asimilație" moldovenească poate fi privită ca o chestie de ascendent provincial, dar poate avea și un substrat mai adînc de natură etnică. Noi nu cunoaștem, din nenorocire, nici baza fizică și încă și mai puțin pe cea psihologică a populațiilor țării noastre; nu știm nimic precis asupra zonelor de interpenetrație etnică, doar le bănuim.

Adeziunea parlamentarilor rîmniceni, care nouă ni-a provocat reflecții de ordin antropologic, a putut să indispuie pe unii confrați munteni. Astfel e cazul unui colaborator al ziarului „Curentul", care într'un vibrant articol din 18 Februar a. c. intitulat „Strigare după fugarii dela Rîmnic", e furios că organizația de acolo a trecut „cu sulițari și cu furgoane în tabăra condottierilor Sucevei". D-sa găsește nimerit să recurgă la mărturia cronicarului Ureche pentru ca, arătîndu-ni-l pe Ștefan cel Mare animat de dorinți imperialiste, să poată lăsa să se înțeleagă că această tendință e la Moldovenii de azi—inițiatori ai Blocului—o veche meteahnă.

Deși nu găsim de fel justificată această asimilare, noi nu putem nici măcar concepe că s'ar putea schița o asemenea acuzație, care ar fi un act de groaznic cinism.

Colaboratorul „Curentului" scrie fără ezitare: „Nu cunosc pe spătosul „Jude" al Rîmnicului-Sărat, care a pornit la logodna moldovenească cu zestrea lui de teritoriu la subțioară. Am auzit că șeful organizației din R.-Sărat, deși a renunțat să se mai adape din plosca muntenească, este un om de viță și de inimă. De ce vrea să ne îmbolnăvească pe noi de ficat și să ne scormonească și nouă fierea din măruntaie?".

Ce sîntem noi Moldovenii vinovați dacă R.-Sărat, din punct de vedere al sentimentelor și al intereselor, nu vrea să mai recunoască traseele geografice?

Pe de altă parte, dacă prin imposibil s'ar putea executa un plebiscit pur sentimental în Ardeal pentru Moldova, noi avem impresia că el ar fi pe deplin cîștigat. Și totuși, ce-ar avea aface aceasta?

Cerem fraților noștri munteni să înțeleagă că puterea de radiație, dealtfel, aproape imponderabilă, a Moldovei nu e nici un pericol pentru țară și nici pentru Muntenia, tocmai dimpotrivă.

Între actualele provincii franceze supremația spirituală și aristocratică a lui „Île-de-France" nu a adus decăderea celorlalte provincii și nici a Franței. Am fi foarte bucuroși ca Blocul parlamentar moldovenesc să-și poată împlini dezideratele, dar pe lîngă ele să poată favoriza și această misiune spirituală a provinciei noastre.—*I. G. B.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

G. Topîrceanu, *Parodii, Balade vesele şi triste, Migdale amare.*

Succesul de librărie şi numărul de cetitori nu indică totdeauna o superioritate artistică. Spiritul colectiv care determină un curent sau o modă este un monstru ciudat. Cetitorul ca noţiune este altceva decît cetitorul ca individ, vrea altăceva, şi are suferinţe şi criterii proprii. Este o creaţie mai snobă, cu un spirit de imitaţie care ţine oarecum de instinctul primar de conservare.

Dintr-un aristocratic punct de vedere, (şi boeria în artă nu e un cusur), o înţelegere prea largă a operei de artă miroase a popularizare, şi popularizarea umileşte şi deformează arta. Ceiace ştii că ai pus într'o operă, este amputat după măsura unei înţelegeri comune, simplistă şi dezolantă. Răspîndirea operei tocmai prin neînţelegerea ei sau printr'o înţelegere pe sfert este umilitoare pentru semeni, şi dezastroasă pentru autorul care fatal se izolează prin mîndrie iritată şi dispreţ legitim.

De-aceia Paul Valéry etalează cu orgoliu vanitatea cetitorilor puţini, pe care-i stimează, şi pentru care scoate ediţii restrînse la cîteva sute de exemplare cu preţ invers proporţional. Valoarea scrisului mai creşte atunci prin misterul necunoaşterei, iar cererea prin snobismul cititorului şi conştiinţa rarităţii care creiază şi valori convenţionale.

Şi totuşi, dacă arta nu e numai un joc intim al celui care-o creiază...

Ceiace însă constitue criteriul clasic şi în deobşte adoptat pentru cotarea unei opere de artă, este succesul în timp nu în intensitate spontană; în talerul celălat pentru cîntărire, pietrele care se adaogă poartă inscripţii pe generaţii iar pentru şampionii „poids lourds“ pe secole.

Evident că eterna mobilitate sufletească dictată de mii de cauze, modifică atitudinea faţă de opera bătrînă care nu mai poate fi gustată şi nici privită cu entuziasm, ca o babă, însă ea corespunde structurii noastre sufleteşti adînci, ca un strămoş personal.

Cîteodată succesul violent şi brusc relevează ceva sigur şi nu compromite epoca. Succesul se transmite ca acele fulgerări (şi ele frînte) care parcă se aprind una dela alta dela un capăt la celalt al cerului.

Dar istoria literară care-i ironică şi cinică, a coborît brusc în abisuri eterne de uitare, talente care au sclipit o clipă, şi scoate din tăceri inexplicabile şi anonime, nume a căror vocalizare face parte parcă din concertul naturei şi-al universului de a cărui durată par legate indisolubil.

Totul depinde de puritatea criteriului care-a determinat primul succes. Să fie etern omenesc. Să nu fie dictat de-o febră socială efemeră, de-o anumită stare de suflet excepţională, de-un eveniment istoric momentan, de-o stare socială anumită care nu va mai fi.

D. G. Topîrceanu a avut un succes strălucit dela început. De-acum douăzeci de ani (vai!) au fost cetitori care s'au abonat la revistele la care scria d-sa numai pentru ce va publica d-sa acolo,—care pentru asta aşteptau revista cu nerăbdare, care-l căutau cu romantică febră pe copertă, care la locul poeziei lui au tăiat totdeauna cel întâiu paginele revistei.

D. Topîrceanu a avut totdeauna cetitori fanatici. Romantismul acesta specific al lectorului pentru un autor străbate din profunde regiuni omeneşti, ca o bucurie proprie de creator, şi e de cele mai multe ori un criteriu sigur. El corespunde iluminări deschise a feţei cînd regăseşti în altcineva puţin măcar din propriul dumitale sufletesc.

Volumele şi chiar revistele în care a publicat d. Topîrceanu nu au avut niciodată cetitori numai în proprietarii titulari juridiceşte; ele au trecut din mînă în mînă, s'au împrumutat, s'au copiat, s'au recitat, s'au transcris pe caete din reviste s'au din memorie. Cred că d. Topîrceanu are astfel cei mai mulţi cetitori.

Sînt chiar unii care îl cetesc fără să ştie, căci sînt oameni care-i spun versurile pe dinafară fără să ştie de cine sînt făcute, de parcă s'ar fi născut ca poezia populară. Acesta e semn sigur că opera îi va supravețui, cu ingratitudinea de anonimat a unui cîntec bun, şi în genere a tot ce ne supravețueşte. (Cred că d. Topîrceanu nu se înduioşează).

Prin această largă răspîndire, disputată între tipar şi viu grai, opera d-lui Topîrceanu s'a popularizat mai mult ca oricare alta.

Auzită pretutindeni, apreciată de cele mai multe ori pentru altceva decît ceiace cuprinde ca artă definitivă, ea a fost oarecum

demonetizată prin circulație, ca „Mai am un singur dor" al lui Eminescu, cîntat de lăutari cu buze groase și gură udă, la chef. Prin aceasta d. Topîrceanu suportă drojdiile succesului.

Cetită de toți, auzită de mai multe ori, în dreapta, în stînga ea a perdut ceva din prestigiul, pe care îl pierd și oamenii excepționali în mentalitatea unui om inferior care-i cunoaște personal foarte bine. Faptul banal al cunoașterei și revederei zilnice implică parcă neapărat scoborîrea partenerului. E un caz ciudat de inversiune a amorului propriu. Cel care cunoaște intim o celebritate, nu are curajul să afirme față de amici că s'a ridicat el până la omul excepțional, ci-l prezintă pe acesta ca pe ceva comun, de parcă superioritatea s'ar manifesta și în felul de-a da mîna și de a vorbi lucruri banale.

Cele două ediții de cîte opt mii de exemplare din parodiile și baladele d-lui Topîrceanu se epuizaseră demult. Opera lui circula astfel aproape ca un patrimoniu comun și obștesc.

Ediția a 3-a apărută acum era necesară pentru conturarea personalității lui, ca un muzeu care, adunînd toate operele unui artist într'o singură sală, îl definește mai concret.

Dar apariția acestei de-a treia ediții are o semnificație mai largă în legătură cu premizele dela început. Ea a fost și de data aceasta impusă, ca prima culegere, de o cerere stăruitoare a cetitorului.

D. Topîrceanu scrie cred, de douăzeci de ani (pentru necesitatea constatărilor îmi va ierta barbara indiscreție compromițătoare), și a fost gustat și cetit mult dela început. Și astăzi este cetit cu același entuziasm. D. Topîrceanu a scris și înainte și după războiu. In acest aproape sfert de secol, d-sa s'a adresat nu numai unei generații. Generațiile de cetitori se succed într'un tempo mai precipitat decît acel al creatorilor. Cel puțin în mentalitatea romînească cetitul este ocupația onorabilă a unui număr restrîns de ani. Cine-l cetește azi pentru întâia oară pe d. Topîrceanu cu același entuziasm nu face parte desigur din generația celor care l-au cetit întâiu la 1910.

De-atunci până azi s'a transformat teribil mentalitatea și concepțiile aceluiași om, d-apoi acea a oamenilor succesivi! Războiul a marcat și el, accelerînd, pulsul care desparte două generații, determinînd alte atitudini în fața vieții și o altă concepție asupra complexului omenesc.

D. Topîrceanu a trecut încercarea grea impusă de o nouă generație, în deobște păgînă față de trecut și crudă ca însuși viața.

André Maurois vorbind într'un articol de scriitoarea Virginia Woolf, spune atunci cînd e vorba a se ști dacă cineva a fost un mare scriitor: „cela, on n'en sait jamais rien avant qu'une ou deux générations aient confirmé notre jugement".

Ediția 3-a a operei d-lui Topîrceanu are semnificația indicată de André Maurois.

*

D. Topîrceanu a debutat în literatură cu versuri „umoristice" pentru a întrebuința expresia oarecum compromisă, și de care fac uz cu fin și distant dispreț, „inamicii".

In erarhia genurilor și preocupărilor literare, umoristica este privită de gravii suprafini ca o minoră adoptată și urîtă, pe care o poți nega la nevoe, și da afară oricînd. După aceștia, deși apostoli ai artei pure care abstract se poate realiza oricum, natura subiectului și atitudinea tratării are totuși o importanță capitală: nu concep să scrii cu artă și umor despre un greer și se pamează la gravități debitate metafizic în fața piramizilor.

Cînd a apărut d. Topîrceanu, genul nu era virgin. Era poate reprezentat cel mai strălucit. Scrisese cu oarecare vervă însă cu destulă vulgaritate George Ranetti, dar mai ales bicefalul A. Mirea. Cele două volume de Caleidoscop, Cometa, Legenda Funigeilor, erau și sînt în gen opere desăvîrșite.

Și genul umoristic nu este un gen care să permită variantele și nuanțele de care lirismul este capabil la infinit. Delectarea, amuzamentul sufletesc, cași rîsul fizic sînt provocate de o lege rigidă, aproape unică.

In umoristic nuanțele sînt mult mai limitate. In acest gen este deci mult mai greu să-ți fixezi o caracteristică proprie.

D. Topîrceanu a dus acest gen dificil (dacă nu te delectează, te revoltă) mai departe, l-a perfecționat și purificat până la formulă algebrică.

I-a sporit mijloacele prin vervă și natural, prin neașteptat și ironie, prin plastică sugestivă, prin cizelarea statuară a formei.

Astfel d. Topîrceanu a izbutit într'un gen dificil și exploatat.

Umorul nu admite medii și compromisuri: este sau nu e. Știți ce penibilă priveliște oferă omul care face spirite proaste, care vrea să te facă să rîzi și nu izbutește. Tirada apare atunci grosieră ca acea a unui tăetor de lemne.

O educație colectivă și scop anumit ne-a insuflat ca o prejudecată respectul aprioric și necontrolat pentru seriozitatea cruntă și savantă. Are, bietul om, prin această educație o stimă speriată pentru semenul care nu glumește, sporită fără margeni față de scriitorul și savantul calificat filosof. Este în asta și ceva cultivat cu ipocrizie și interes de beneficiari, ca și'n sentimentul religios. Speculanții conștienți conservă mitul, și pozează.

Opul neînțeles, obscur și inexistent acoperă ființa lui negativă cu această hlamidă.

D. Topîrceanu este lucid, sincer, direct, lipsit de ipocrizie, net. Nimic de poză nici în atitudine nici în conținut.

Bineînțeles că aceasta nu i se poate ierta. Și tendința spre „compromitere" relevă ca un cusur tocmai genul acesta franc. Metafizicianii semi-docți și inculți, cu fruntea îngustă și creață, strîmbă din nas cu dispreț. Parcă munca de a creia un greer mic este inferioară acelei de a creia un elefant.

Scrisul d-lui Topîrceanu face impresia unui joc. Nu-l simți

cu gravitate de statue în beton, cotcodăcind deasupra operei sale.

Prezentarea lui e simplă ca un joc. Şi aceasta nu din superficialitate. E concepţia lui de artă. Şi cu ea stă alături de Valéry şi de Arghezi. Cel întâiu, teoretician şi poet al cunoaşterii, şi prin aceasta al creaţiei artistice, a spus-o în nenumărate rînduri. Arta e un exerciţiu, un joc.

Valéry spunea despre arta lui Leonardo da Vinci: „Il abandonne les débris d'on ne sait quels grands jeux".

Iar despre propriile lui versuri: „*Mes vers ont été surtout pour moi des exercices.* Le calcul logique, le dessin, la versification régulière, sont des exercices de tout premier ordre pour l'esprit". (Fr. Lefèvre: Entretiens avec Paul Valéry, pag. 27).

Iar Arghezi a mărturisit-o frumos şi tot aşa de limpede, în pagina pe care a scris-o în Adevărul Literar, explicînd creaţia, asupra propriului său volum „Cuvinte potrivite".

Cum realizează d. Topîrceanu acest joc?

Prin cel mai desăvîrşit vers din limba romînească. Strofa d-lui Topîrceanu cuprinde de multe ori o frază, în care nu este nimic de prisos, şi care totuşi este prezentată în patru versuri impecabile cu o rimă fără critică, de parcă acea frază aşa ar circula, aşa ar fi ea dela natură. Ea apare ca modelarea naturală a unei pietricele care reprezintă perfect un obiect anumit şi pe care astfel ai găsit-o în pămînt. Parcă aşa s'ar fi născut ea. Parcă aşa ar fi lăsat-o Dumnezeu. Ea însă este astfel produsul unei teribile şi inutile frămîntări de valuri care au modelat-o aşa, într'un joc imens, în valurile cine ştie cărei mări acum retrasă!

Aparenţa de „natural" de „simplu" a versului d-lui Topîrceanu îşi are şi ea explicaţia pietricelei modelate, într'o nevăzută, neştiută şi ascunsă muncă de cizelare.

Pentru d. Topîrceanu arta este o îndelungă răbdare. Este un joc, dar un joc dificil.

Ea reprezintă o victorie cucerită asupra materiei, asupra cuvîntului şi versului care impune greutăţi.

D. Topîrceanu poate avea satisfacţia acestei victorii, şi certitudinea beneficiului despre care vorbeşte tot Valéry „En tout cas, le bénéfice certain, et, en quelque sorte, absolu que peut procurer un poème à son auteur, dépend, à mon avis, du travail que s'est imposé le poète".

Numai prin acest „exerciţiu" intens versul d-lui Topîrceanu apare aşa de pur cum îl ştim.

Paul Claudel, citează o definiţie a versului bun, definiţie care, spune Claudel, pare a fi totodată a lui Paul Souday, Valéry şi Théodore de Banville, întru atît cuprinde o concepţie de artă comună acestora:

Definiţia e aceasta: Les excellents vers se reconnaissent à ceci qu'on n'y peut changer ou déplacer un seul mot".

Aceasta e şi definiţia versului d-lui Topîrceanu.

Iată:

„Dela tîrg la Vadul-Mare
Taie drumul prin poeni
Legănîndu-se călare,
Popa Florea din Rudeni.

. . . .

Somnul revărsat pe fire,
Gerul sfînt al Bobotezei,
A'nchegat argint subţire
Peste faldurii zăpezii.
Şi legînd în ghiaţă stropii,
Bura care'n aer joacă,
A ţesut de barba popii
Fire lungi de promoroacă.

. . . .

Nici o şoaptă... nici un ropot...
Numai din adîncuri sure,
Vine vuet lung de clopot
Peste 'ntinderi de pădure...

Lung îi sună în ureche,
Pe cînd el cu grijă scoate
Pîntecoasa ploscă veche
Din dăsaga dela spate.

Şi cu plosca ridicată,
Zugrăvit pe cerul gol,
Popa capătă de-odată
Măreţie de simbol.

(Balada popii din Rudeni)

Nu se poate schimba sau deplasa nici un cuvînt. Fiecare este o intenţie care marchează o progresie şi o complectare a tabloului. Nimic neprecis şi suprapus. „L'art est toujours précis: la précision la plus savante et rigide, au service de l'imprécis". (Paul Valéry: Soirée avec Monsieur Teste).

Aceiaşi preciziune în „Balada morţii", „Balada munţilor" şi toate minunatele Balade ale d-lui Topîrceanu pe care vroit le uită toţi dispreţuitorii poeziei „umoristice".

In aceste balade este un sentiment adînc şi concentrat. D. Topîrceanu are însă o stranie rezervă confidenţială, o discreţie teribilă.

Cu luciditatea veşnic trează a omului inteligent. D. Topîrceanu se controlează strîns, să nu suporte umilinţa unui sentimentalism mărturisit direct.

Este de o circumspecţie care-i impune oarecare uscăciune emotivă. El are o atitudine de refulare perpetuă faţă de cetitor, faţă de propria lui operă.

Voeşte ca arta să-i fie, strict, numai joc şi exerciţiu.

Şi în această concepţie şi atitudine este în bună companie.

Ea însă îi marchează opera cu un oarecare deficit sufletesc. Opera lui e o exprimare niciodată o confidenţă. Sau, numai rar, în versurile de tinereţă.

Vorbind de baladele d-sale ele au poate prea mult o rigiditate algebrică de equaţie, în care tocmai, nimic nu se poate schimba fără a se modifica întreg raportul. Din punctul de vedere al realizării poetice şi al idealului artei versului, d. Topîrceanu este din nou în concepţia lui Valéry, de matematică a versului.

Păcat că d. Topîrceanu nu uzează de mijloacele sale pentru a preciza imprecisul, pentru a spune într'o savantă preciziune ceiace nu se poate spune,—inefabilul,—care-i substanţa cea mai dela fund a poeziei.

Demostene Botez

* * *

Ion Pillat şi Perpessicius, *Antologia poeţilor de azi*, volumul II, Cartea Romînească, Bucureşti, 1928.

Cu acest volum—al doilea—se complectează Antologia poeţilor contemporani. Sînt mulţi. Şaptezeci în total, cîte treizeci şi cinci în fiecare tom. Nu ne vom mai ocupa de volumul întîiu, apărut acum cîţiva ani. Nici nu vom vorbi despre fiecare din cei treizeci şi cinci de poeţi ai volumului de faţă. Fără îndoială, ar fi interesant să încerci să verifici cam cîţi poeţi adevăraţi sînt printre cei treizeci şi cinci de aleşi. Dar asta ar depăşi cadrul şi rostul acestei recenzii.

Această antologie este, negreşit, utilă şi pentru public şi pentru autori. Versurile, e ştiut, se cetesc din ce în ce mai puţin. Pentru cetitorul care nu se îndură să ia pe fiecare poet în parte, antologia oferă un prilej comod de a se documenta, fără a pierde prea mult timp, asupra poeziei romîne de astăzi. Este de presupus că cetitorul nu va merge mai departe decît atît. Antologia îi va fi suficientă. Iar pe dealtăparte e iarăşi foarte probabil că mulţi poeţi nu vor lua contact cu cetitorul decît numai prin această antologie. Iată dar utilitatea ei justificată.

O antologie este intotdeauna obositoare. E aceiaşi impresie pe care o ai într'un columbarium. Un cimitir întreg concentrat într'o singură sală, cu mormintele reduse la dimensiune de sertare, în păreţi. Asta se întîmplă chiar cînd buchetul antologiei este făcut numai din flori rare. Parfumul prea concentrat osteneşte. Oboseala se complică însă şi cu greaţă cînd printre flori sînt amestecate şi plante rău mirositoare, turbare, mătrăgună, ciuperci şi oţetar. Aşa cam cum se întîmplă în antologia de faţă. Nu e deloc vina d-lui Pillat şi Perpessicius.

Poet, în accepţiunea care se dă încă astăzi acestui cuvînt, este orice individ care scrie versuri, publică într'o revistă, scoate volum şi e pomenit în presă. Aceste condiţii le îndeplineşte fiecare

dintre cei treizecişicinci de poeţi care figurează în tomul al doilea din antologia d-lui Pillat şi Perpessicius. Ce este într'adevăr poezie în toată această exibiţie de versuri? Cetitorul, chiar înarmat cu bunăvoinţă multă şi răbdare şi mai multă, nu va reţine decît cîteva nume din cele treizecişicinci. Va fi fericit să întîlnească din nou pe Adrian Maniu, pe Ion Pillat, pe Topîrceanu, pe Minulescu şi pe alţii, dar va suporta cu greutate prezenţa multor nume. E desavantajul acestui tramvai cu o singură clasă care e antologia.

O impresie se desprinde, netă, din această antologie: Cantitatea. Sînt mulţi. Prea mulţi. Şi mai ales cînd ai în vedere epoca din care au fost aleşi. Un sfert de secol. Şaptezeci de poeţi într'un sfert de secol e monstruos. Ar fi monstruos chiar dacă ar fi toţi poeţi de mîna întăiu, pentrucă ar fi o aberaţie a naturii. Dar aşa, spectacolul acestei cantităţi de poeţi oferă ceva penibil şi trist. Este o energie omenească cheltuită zădarnic (mai bine de jumătate din antologia actuală o atestă). Şaptezeci de poeţi veritabili într'un sfert de secol este a priori cu neputinţă. Nicăieri şi niciodată lucrul acesta nu s'a întîmplat. E sigur deci că nu toţi poeţii antologiei sînt poeţi. E iarăşi foarte sigur că fiecare se consideră *el* cel ales şi îşi dispreţueşte tovarăşii. E o bună ocazie să-ţi dai sama de lamentabila deşărtăciune a literaturii. În asemenea condiţii poezia apare ca un adevărat flagel, ca o molimă periculoasă, aproape ca un pericol social. Şi în acest caz o antologie aşa de înfiorător de complectă ca antologia d-lor Pillat şi Perpessicius ne apare dezastruoasă. Este făcută să înrădăcineze credinţa că sînt poeţi într'o sumă de inşi care, poate, fără această „consacrare" s'ar deziluziona şi ar deveni iarăşi oameni detreabă, bravi cetăţeni şi slujbaşi sîrguitori, cum ar fi fost mereu dacă n'ar fi scris niciun vers în viaţa lor şi n'ar fi publicat niciun rînd. Consacrarea aceasta împînzeşte societatea cu un nou procent de prostie şi aroganţă. Nu e o acţiune nici caritabilă, nici social utilă, nici frumoasă. A nu avea talent nu este o ruşine, nici o infirmitate. Nouăzeci şi nouă la sută din populaţia ţării romîneşti nu are talent literar şi cu siguranţă că nu se plînge de aceasta. A avea talent este o întîmplare demulteori destul de neplăcută şi legată, în viaţă, de multe neajunsuri. On n'est pas poète impunément. Dar e drept că gloriola literară e, de cînd lumea există, una din acele splendide minciuni cu care omenirea se îmbată mereu. E un miraj de care foarte puţini scapă. Este le violon d'Ingres a multora şi e un miraj care are darul să îndobitocească chiar pe cei mai înţelepţi. Demonul perfid al scrisului încolţeşte pe multă lume. Şi e o boală fără leac.

Dar să revenim... Editorii „Antologiei poeţilor de azi" au ales bucăţile (acolo de unde au avut ce alege) cu multă grijă şi pricepere. Am fi dorit, poate, la d. Maniu un poem sau două în plus, de exemplu cel cu „Sufletul meu, nufăr pe ape" etc.) La d. Camil Petrescu puteau să aleagă orice—ar fi fost la fel, adică tot aceia sau nimic. Nici-o altă observaţie în privinţa textelor alese. Bibliografia şi notele sînt utile criticului. Se simţea nevoia.

In lumina consideraţiilor de mai sus, Antologia d-lor Pillat şi Perpessicius este—dacă nu mereu agreabilă—instructivă, penibil instructivă. Nu le putem decît mulţumi.

Al. A. Philippide

* * *

Marcu Beza, *Romanul englez contemporan*, ed. „Cultura Naţională".

De ani de zile, publicistul eminent şi neobosit care e d. M. Beza, veghiază la Londra pentru apropierea culturală anglo-romînă. In Anglia el face cunoscut toate aspectele de interes ale literaturii şi culturii noastre, iar aici ne revelează ce e mai interesant din evoluţia literaturii engleze. Fire de artist—el însuşi romancier şi nuvelist—şi de istoric în acelaşi timp, el pătrunde adînc în materia tratată cu o simpatie şi cu o înţelegere care nu are egal decît în verva cu care expune operele ce cad subt obiectivul său.

Literatura contemporană engleză, e, în adevăr, la înălţimea celei victoriene care a precedat-o. Aceiaşi bogăţie, aceiaşi umanitate, aceiaşi intimitate şi căldură animă pe romancierii de azi cum anima altă-dată pe Meredith, G. Eliot ori Thomas Hardy.

Dela J. Conrad, H. Wells, A. Benett ori J. Galsworthy, azi celebri şi pe continent, până la ultima generaţie, aceia a lui Franck Swinnerton ori Clemence Dane, lucrarea dă ample şi interesante informaţii, asupra structurii sufleteşti a autorilor cît şi asupra operelor.

M. R.

* * *

H. Hauvette, *D'Arioste et la poésie chevaleresque à Ferrare au début du XVI-e siècle*, Paris, Champion, 1927, gr. in 8°, 390 p.

D. H. Hauvette, profesor de literatura italiană la Universitatea din Paris şi autoritate universal recunoscută pentru istoria Renaşterii italiene, a consacrat o serie de monografii sau studii personagiilor celor mai reprezentative ale acestei splendide civilizaţii: lui Dante, lui Boccaccio, lui Petrarca şi, însfîrşit, aceasta lui Ariosto.

Metoda d-lui Hauvette consistă în a resuscita mediul social, intelectual şi moral în care a trăit personagiul pe care-l studiază, în a-i descrie apoi viaţa şi, însfîrşit, în a-i analiza opera. Critica literară astfel înţeleasă şi practicată, nu mai e un efort oţios şi zadarnic de clasificare pe genuri şi pe „facultăţi dominante" sau o şicană de figuri şi de teme „riguros" ierarchizate, ci o parte integrantă din istoria civilizaţiei. Fără îndoială, criticul literar nu neglijează forma operei de artă, dar studiul ei e subordonat conţinutului pe care-l exprimă, şi scopul lui primordial e de-a-i face accesibil conţinutul în ceiace are el mai specific şi mai original, şi, prin urmare, mai caracteristic pentru epoca în care s'a produs. Cine nu cunoaşte luptele dintre Guelfi şi Gibelini, dintre „Neri" şi „Bianchi", instituţiile comunale, raporturile dintre papalitate şi Republica florentină, nu va înţelege niciodată tragica şi sublima poezie a *Infernului* lui Dante, ecoul tuturor pasiunilor care au sfîşiat societatea florentină la începutul sec. XIV-a. De aceia cartea d-lui Hauvette care evocă principalele aspecte ale vieţii florentine de pe vremea lui Dante, e cea mai bună introducere la studiul *Divinei Comedii*.

După aceleaşi principii e alcătuit şi studiul consacrat lui Ariost. El se divide în mod firesc în trei părţi: 1) Curtea dela Ferrara; 2) Viaţa lui Ariosto; 3) Orlando Furioso. In prima parte d. Hauvette descrie curtea dela Ferrara, cea mai strălucită din cîte erau în Italia la începutul sec. XVI, cu amestecul de pasiuni violente şi de plăceri rafinate, care constituia mediul cel mai excitant pentru imaginaţia şi observaţia poetului şi publicul cel mai înţelegător pentru arta lui. Natura amabilă şi blîndă a lui Ariosto formează un contrast izbitor cu ferocitatea ambiţiilor şi patimilor din jurul său. Viaţa lui constitue un punct central din care se poate mai bine observa viaţa ferrareză şi prinde miile aspecte ale poemei. Cetitorul e munit astfel cu o chee care-l conduce în centrul construcţiei savante a poemului lui Ariosto, de unde poate domina toate elementele fără să se piardă în mulţimea epizoadelor care se încrucişază şi se îmbină într'un prestidigios joc al fanteziei.

A. Oţetea

* * *

Harold Temperley, *The Victorian Age in Politics, War and Diplomacy*. (Cambridge University Press, 1928).

Eminentul profesor de istorie dela Universitatea din Cambridge a realizat un adevărat „tour de force" concentrînd într'un volum esenţialul glorioasei epoci victoriane (1837—1901). Autorul critică cu asprime politica externă, „de-o slăbiciune extraordinară", a Angliei, până la războiul Crimeei, care i-a revelat primejdiile splendidei izolări şi ale desconsiderării voite a armatei. In restaurarea care a urmat după aceste evenimente, d. Temperley vede nu odată urmele influenţei personale a Reginei.

Interesul deosebit al acestei periode consistă în transformarea internă a Angliei, şi această latură a problemei e magistral tratată. Renunţînd prin abolirea taxelor pe grîu (Corn law, 1846), de-a se hrăni singură, Anglia s'a consacrat aproape exclusiv activităţii industriale şi comerciale, care a ridicat puterea şi bogăţia engleză la apogeul ei. Factorul efectiv al acestui progres prodigios, d. Temperley îl vede în bunul simţ şi în severitatea morală a clasei mijlocii, căreia i se datoreşte şi reformele sociale realizate în cursul acestei periode. De aceea agitaţia democratică, care pe continent a răsturnat sau a clătinat atîtea dinastii, în Anglia a avut drept efect să aşeze tronul pe fundamentul cel mai solid: respectul şi iubirea poporului.

A. Oţetea

* * *

René Demogue, *L'unification internationale du droit privé*, Ed. Rousseau, Paris, 1927, pag. 197.

Codificarea a fost în domeniul juridic, vocațiunea secolului trecut. Vocațiunea secolului nostru, se zice că este pentru unitatea dreptului, pentru unificarea codificărilor.

In această ultimă direcțiune, lucrarea de față este cea mai recentă pe tărîmul dreptului privat și totodată cea mai importantă.

Mișcarea intensivă către unificarea internațională juridică privată este o cale novatrice între scepticism și speranțele viitorului. Cu toată lipsa de metodă, cu toate gravele discuțiuni psihologice și economice, importanța problemei are mari justificări și contribue la dezvoltarea juridică a popoarelor și la facilitarea raporturilor dintre ele. In general, țările civilizate au tendințe internaționale, atrăgînd după ele pe celelalte mai puțin înaintate, cărora le aduc un vădit progres moral și material, ceiace a făcut pe *Ferrero* să afirme, că lumea modernă urmărește să dezvolte un spirit tare național, alăturea de o viață internațională.

Prin unificarea juridică, vom avea un singur drept, pe un singur teritoriu. După autor, această unificare trebue făcută prin concesiuni reciproce și după *aprecierea valorii obiective a soluțiunilor de adaptat*, preconizînd o metodă de observație. (Vom reveni). Profesorul dela Paris, analizează apoi, unificarea din sec. XX, tendința de unificare teritorială internă a dreptului civil, adoptînd în parte vederile lui *Lambert*, asupra apropierii juridice între națiuni cît mai similare.

După această introducere, d. Prof. R. Demogue, împarte studiul în două părți proporționale: prima tratînd despre istoria tentativelor de unificare internațională a dreptului și, a doua, despre problema actuală a unificării internaționale a dreptului.

In prima parte, d-sa caută realizările de unificare din trecut. La Romani se punea tot timpul problema unificării interne—dat fiindcă ei aveau atîtea drepturi interprovinciale—până la Justinian, care a realizat un expozeu unic al dreptului roman, în ultimul său stadiu. In decursul secolelor s'au făcut apoi, multe tentative, cu opunerile în chestiune, pentru această unificare.

In timpurile mai recente faptele au devansat ideile. Așa, ca urmare a întinderii imperiului francez, codul lui Napoleon se găsi aplicabil de plin drept în peste 18 teritorii ale acestuia: din Belgia la Neapoli, la Dantzig și Varșovia, pe tot întinsul acestor țări. Reacțiunea contra lui nu s'a făcut din motive practice, ci politice. Iată o dovadă că unificarea legislației este posibilă. Influența Codului Napaleon a lasat pretutindeni principii și regule comune.

Mișcarea științifică pentru unificare începe însă, abea la 1873, de cînd e susținută de 3 cercuri anume formate: institutul de drept internațional dela Gand; International Law Association și, Comitetul internaț. de dr. maritim dela Bruxelles. Alte organe mai recente sînt: Comitetul juridic internațion. de aviație, 1910, și

Academia de dr. comparat, Geneva 1924. Toate au ținut peste 100 de congrese.

Unificarea internațională a dreptului pozitiv s'a realizat de o jumătate de veac, pe calea legilor uniforme, sau prin *metoda tratatelor*. Autorul arată acest lucru între Danemarca, Norvegia și Suedia, reliefînd ideia importantă că unificarea nu se poate face, decît printr'un eclectism și prin împrumutarea regulelor din diferite părți. Unificarea între aceste trei țări, după metoda tratatelor, a început la 1807 în dreptul comercial și maritim, continuînd până astăzi și, atingînd și dr. civil, (familia). Ultima realizare s'a făcut la 1925 cu legea naționalității. Dacă autorul admite acest eclectism, precum și în parte vederile lui Lambert, este nelămurit faptul că d-sa nu vorbește despre metoda dreptului comparat și de congresul care a avut loc la Paris la 1900, cînd s'a căutat a se pune bazele științifice ale noii discipline.

Pe această cale a tratatelor, unificarea se mai manifestă în toate țările europene, asupra transportului cu calea ferată și poșta, asupra transmisiunilor telegrafice și radiotelegrafice, asupra circulațiunii aeriene și a automobilelor și asupra măsurilor sanitare, etc.

Subt influența Societății Națiunilor s'au realizat deasemenea importante măsuri de unificare în chestiunea tranzitului și reglementarea muncii. Pentru unificarea anumitor materii mai multe proiecte sînt în curs de elaborare. Așa, proiectul de unificare a scrisorii de schimb tip continental, a ajuns la ultimul stadiu de realizare; apoi, *proiectul franco-italian* pentru unificarea obligațiunilor, elaborat sub auspiciile d-lor *Scialoja* și *Larnaude*, introduce cu multă prudență sisteme noi și foarte necesare. In fine, amintim că institutul de drept privat din Roma, creiat în 1924, a început să lucreze sub aprobarea Societății Națiunilor.

In partea a doua, problema actuală a unificării dreptului este pusă subt trei aspecte:

1) Posibilitatea unificării dreptului privat, între statele independente, nu însemnează o imitare, ci ea trebue făcută prin diferite concesiuni reciproce, căci dreptul prin natura sa tinde a fi internațional.

Scopul unificării este securitatea titularului unui drept subiectiv și simplificarea relațiunilor, care nu trebuesc luate numai în interior, ci și în raporturile internaționale. Unificarea trebue făcută mai ales între țările care au suferit influența dreptului roman și a codului Napoleon. Totuși, sunt materii greu de unificat: succesiunile, regimul matrimonial, dreptul familiei etc. Asupra acestei probleme, *del Vecchio* elaborează teoria unei științe a dreptului universal comparat și *Ed. Lambert*, teoria unui drept comun legislativ. Să-mi fie permis a adăuga că și *R. Saleillas* elaborează o teorie în acest sens, a unui ideal relativ de drept, pe care a susținut-o înaintea congresului din Paris al cărui promotor a fost. (Vezi procesele-verbale și documentele acestui congres). Toți acești trei străluciți jurisconsulți și sociologi caută să stabilească substratul ști-

ințific al dreptului comparat, încercînd să precizeze o traiectorie unică de integrare juridică a popoarelor, bazată pe fenomenul de penetrațiune juridică naturală.

Del Vechio, vorbește despre un conținut unic al dreptului diferitelor popoare la diferite epoce, plasat în cadrul ideii transcendentale a dreptului, iată constituirea științei dr. comparat. *Ed. Lambert*, prin politica legislativă care urmărește anumite scopuri practice, caută să degajeze din comparațiune fondul comun și latent, a unui grup de legislațiune.

Așa dar, ambii întrebuințează metoda comparativă ca un instrument de investigație științifică și de orientare juridică. Ori, atunci, cînd autorul arată că unificarea trebue făcută prin concesiuni reciproce și după aprecierea valorii obiective a soluțiunilor de adoptat, care vor duce în multe materii la metoda tratatelor, cred, că în ultimă instanță nu îmbrățișează alte procedee, decît acelea urmărite de metoda și technica comparativă, pentru că, comparația este tocmai aprecierea valorii obiective, și o selecțiune a materialului dat. Adaptarea și generalizarea sînt operațiuni finale ale tehnicei comparative. Dacă d. Prof. Demogue, admite în parte vederile d-lui Lambert — care lucrează în această direcțiune de peste 30 de ani — cred că ar fi fost bine ca d-sa să ne lămurească aci și asupra comparațiunii în drept. Iar pentru complectarea studiului să ne arăte dacă d-sa rămîne la argumentele pe care le arăta în această direcțiune în „Les notions fondamentales du dr. privé"—1911. pag. 268—La valeur technique du dr. comparé (unde vorbește și de teoria lui Saleilles). Savantul profesor omite tocmai partea critică,—nu ia nici o atitudine față de dreptul comparat și metoda sa.

In partea ultimă d-sa, arată care sînt obstacolele unificării: orgoliul națiunilor și ideia națională.

2) Procedeele de unificare sînt de două feluri: pe cale privată și pe cale publică. Pe primul drum ele se referă la promulgarea legilor naționale identice și la adeziunea la convențiuni internaționale. In afară de acestea mai sînt tratatele, care aduc o vie colaborare între țări.

3) In ce poate consta unificarea și care sînt gradele de unificare, este ultima întrebare.

Gradele de unificare depind de metoda clauzelor identice inserate în contractele de adeziune sau de o lege și tratat în care unificarea poate fi internă sau generală.

Dela raporturile internaționale, la unificarea internațională, trebuește lăsată o epocă de tranziție, în care să se ia, ca atare, măsuri intermediare.

Inainte de a trece la etapa de unitate internațională, fusese etapa imitațiunii spontane. (Tarde)? Nu știu dacă imitațiunea nu se făcea după o selecțiune, după o comparare empirică în elaborarea legislațiunilor. De ce imitam o legislațiune și nu alta? Dintre două imitații alegeam pe una din ele, sau le contopiam pe

amîndouă la un loc, făcînd o nouă construcțiune. Aci nu mai este o copiere, o imitare.

In practică, internaționalizarea consideră administrațiunile diferitelor state, ca birouri ale unui acelaș serviciu.

Autorul trece apoi la analiza tehnicei legislațiunii unificate, în care se ocupă, la început, despre metoda de redactare. Apoi, distinge trei tehnice principale, în țările civilizate: a) Teh. *dr. englez*, b) Teh. *dr. german* și, c) Teh. *intermediară*, (elvețiană). Tehnica de unificare a legislațiunilor latine este ușoară de realizat.

Tehnica unificării internaționale are o dificultate în faptul că nu există o juridicțiune superioară pentru unificarea interpretării practicei tribunalelor.

In ultimele 2 capitole, d. Prof. Demogue, se ocupă de modul cum poate pătrunde legislațiunea unificată în fiecare stat, considerînd-o ca o altă etapă, în care fenomenul limbistic pentru publicarea textelor este suficient de complex și în fine, de consecințele unificării, care trebue să ție samă de internaționalizarea dreptului viu, și de evoluția sa. Pentru aceasta trebue instituită o curte supremă cu o jurisprudență unică, care să elimine contradicțiunile inutile.

D-sa se declară partizanul—cu multă prudență—a unificării, pentru facilitarea relațiunilor internaționale, respectînd tot odată și umanitatea într'o oarecare autonomie reflectată.

Lucrarea savantului profesor dela Paris, scrisă într'un admirabil stil, avînd ultimul material bogat în sprijinul tendinței actuale juridice, ne va fi oricînd o călăuză și un ideal.

George Băileanu

* * *

Dr. Morlet, *Cahiers de Glozel*, Paris 1928.

Reluăm bibliografia „afacerei" Glozel, cum am numit-o și eu într'un articol recent, prin comparație, după sgomot, cu celebra „afacere" Dreyfus. Eroul principal e dr. Morlet, descoperitorul stațiunii din punct de vedere arheologic—căci primele merite se datoresc unui țăran;—a făcut-o cunoscută prin patru broșuri „Une nouvelle station néolithique", apărute la Vichy în 1925-1927 și continuate printr'o a cincea apărută în toamna lui 1928. Cu cît afacerea lua o extindere mai accentuată, cu atît și Morlet multiplifica mijloacele de publicație; în primul rînd „Mercure de France" i-a pus la dispoziție suficiente pagini, în care a publicat numeroase articole de ansamblu.

Cînd afacerea se coloră cu scandal mondial, în urma raportului comisiei internaționale dela finele lui Decembre trecut și a declasării stațiunii de ministerul instrucțiunii, doctorul face să apară o nouă serie de publicații, „Cahiers de Glozel", după termenul atît de drag, publicisticei franceze de veacuri. Au apărut

până acum șase, subt conducerea lui Morlet, cu monografii proprii sau ale altor învățați, glozelieni încercați; fără a pastra cronologic ordinea numerică, de curînd au apărut No. 4 și 5, după ce 6 apăruse în Iulie.

In No. 4 profesorul *Bayet* din Bruxelles aduce o critică după criterii pur științifice a argumentelor celor două tabere, pro și contra Glozel. Sînt puse față în față—expunerea lor aici ar însemna reproducerea altor publicații—și combătute unele prin altele după fiecare punct în parte, rezultînd la urmă adevărul intervertibil, firește pentru Glozel. Autorul însuși afirmă că tocmai negarea așa de puternică a autenticității gisementului dovedește importanța și veracitatea noilor descoperiri; contestarea este o regulă generală pentru fiecare mare descoperire în archeologie. „Caetul" No. 5 cuprinde cursul pe care l-a ținut profesorul Loth la Collège de France în iarna 1927-28—și care, în treacăt fie spus, a dat naștere și la incidente nostime din partea audienților antiglozelieni, minuitori de petarde pocnitoare și bombe sulfuroase. Pe lîngă expunerea descoperirilor este și o critică severă a raportului primei comisii internaționale și a analizelor executate în prima jumătate a anului 1928. Se știe că se supuseseră analizei cîteva fragmente din oasele găsite la Glozel în laboratoarele Universităților din Porto, Oslo și Lyon, toate concluzînd pentru sigura lor fosilizare, cît și pentru vechimea preistorică a gravurilor și inscripțiilor. Loth se grăbește să accentueze asupra seriozității acestor analize, făcute de savanți imparțiali și pricepuți, pentru a preîntîmpina rezultatele analizei lui Bayle, delegatul poliției judiciare din Paris, căruia îi fuseseră încredințate obiecte luate dela Glozel, cu prilejul percheziției din Februar trecut subt conducerea antiglozelienilor. Și avu dreptate, căci raportul lui Bayle, apărut după publicarea „caetului" lui Loth, conchide pentru falșificarea obiectelor fără patina vechimei și pentru modernismul oaselor!

De cuprins mai important e No. 6, în care se publică raportul general al lui *„Comité d'études"*, cea de-a doua comisiune internațională care a executat săpături de control la Glozel în zilele de 12, 13 și 14 April 1928. Comisiunea se compunea din 12 membri din Franța, Spania, Anglia, Belgia și Norvegia; erau de față: trei directori de muzee, trei membri ai Institutului, un profesor dela Collège de France, doi profesori de universitate, doi cunoscuți paleografi și subdirectorul laboratorului poliției din Lyon. Săpăturile s'au făcut în prezența dr. Morlet în deplină libertate și'n liniște, afară de-un mic accident cu un student antiglozelian, care venise la terenul stațiunii cu buzunarele pline de galeuri falșe. S'au executat tăeri verticale, după cele mai științifice reguli, s'au descoperit obiecte în șist, galeuri, în os, ale căror analize s'au făcut între timp, publicîndu-se la finele broșurii, apărută din pricina asta atît de tîrziu. Se publică de asemeni raportul lui Soderman, aprobat de directorul identității poliției judiciare din Lyon, asupra amprentelor luate dr. Morlet și lui Fradin, care nu seamănă de loc cu urmele de palmă aflate pe unele tăblițe de lut ars dela Glozel.

Din raportul comisiunii rezultă precis autenticitatea gisementului; s'a încercat chiar o experiență înfundîndu-se în pămînt un galeu luat din apa rîului vecin își s'a constatat că urma lui se cunoștea ușor, ceiace dovedea imposibilitatea introducerei obiectelor dela Glozel pe această cale de un falșificator genial (sînt peste 3500 obiecte). Scris clar și fără etalaj de termeni științifici, meniți a răstălmăci pentru nespecialiști însuși adevărul, e mult superior celuilalt raport, al primei comisii internaționale, ale cărei afirmări sînt definitiv sdruncinate.

P. Constantinescu-Iași

* * *

Salomon Reinach. *Ephémérides de Glozel*, Paris, 1928.

Cerberul Glozelului a tipărit, în primăvara trecută, un fel de cronică de zi la zi a tuturor publicațiilor și faptelor în legătură cu afacerea ce luase extindere de „epopee" arheologică. Specialist în repertorii în care înșira cele mai reprezentative chipuri, n'a neglijat nici o publicație ce i-a căzut la îndemînă; are chiar un excerpt din „Viitorul" nostru—deși pentru bibliografia străină cred că nu-i complect informat. Bănuind că „afacerea" nu se va termina curînd și pentruca prețioasele „documente omenești" trezite de ea să nu se peardă, le-a coordonat într'o singură carte de 288 pagini, întocmită după toate regulele științifice.

Intrucît marea senzație a Glozelului o constitue descoperirea semnelor alfabetice, cu o vechime mai mult ca îndoită ca cea feniciană—cea mai veche până azi—și originară în Europa vestică, înlocuind deci „ex Oriente lux", preîntîmpină efemeridele cu un capitol despre „primele indicii ale unei scrieri preistorice în Europa". Dela Velasquez de Velasco din Malaga, care în 1752 anunță părerea că literele iberice sînt anterioare cuceririi Spaniei de Romani, trecînd prin anii 1863—cînd se descoperă primul os cu caractere gravate la La Madeleine—,1885 cu inscripțiile dela Troia publicate de Schliemann, 1891—cînd portughezul Estacio de Veiga comentează un hîrb cu semne lineare—,1896—cînd Piette descoperă galeuri cu semne grafice la Mas d'Azil—1903 cu descoperirile dela Alvao, 1904 cu descoperirile similare dela Creil, 1913 dela Pasiega din Santander și până la 1917, cînd institutorul Clément, amestecat în afacerea Glozel descoperă un șist cu inscripții glozeliene nu departe de faimoasa stațiune—o serie de numeroase descoperiri și păreri dovedesc că chestiunea alfabetului din neoliticul vest european nu apare pentru întâia oară la Glozel, deci un cuvînt mai mult a crede în autenticitatea gisementului dela „Duranton".

Urmează apoi cronica săpăturilor, dela 1 Mart 1924, cînd Fradin arîndu-și ogorul dă peste groapa cu hîrburi și cărămizi, și pe care le-am urmărit într'o recenzie anterioară a broșurii lui Audollent până'n toamna lui 1927. Sînt uneori extrase în întregime din ziare, memorii, reviste; de cele mai multe ori rezumate fidel,

însoţite totdeauna de note şi reflecţii, pline de îndrăcita vervă a acestui vechiu şi încercat polemist. Ştie atît de bine să se apere, în cît ne face să-l credem până şi'n dubioasa istorie a tiarei lui Saïtapharnes—falş vîndut drept autentic Luvrului, în 1896, după rapoartele specialiştilor, între care şi Reinach—, despre care publică un „Appendice" spre a răspunde celor ce mereu îi amintesc de ea. Şi închee, după toate regulele, cu un index analitic de nume şi localităţi, care, ca'n toate repertoriile lui Reinach, face cartea uşor întrebuinţabilă; la urmă 16 planşe cu desene reproducînd cele mai importante descoperiri glozeliene.

In amintita recenzie a lui Audollent ne-am ocupat de evenimentele mai importante până la finele lui Noembre 1927; de atunci şi până la finele lui Februar 1928, cînd se termină cartea lui Reinach, două fapte mai importante s'au petrecut: raportul comisiei internaţionale şi percheziţia dela Glozel.

La 23 Decembre apare în „le Temps" şi se vinde în broşură separată raportul comisiei internaţionale, care făcuse săpături cu o lună jumătate înainte, conchizînd pentru neautenticitatea staţiunii. Mare vîlvă în întreaga presă, mulţi nu se mai îndoesc de falş, Dussand învinueşte categoric pe ţaranii Fradin, ceiace aduce o reclamaţie din partea acestora. Pentru a preîntîmpina o acţiune de judecată la Paris, care nu se ştie cum ar fi eşit pentru antiglozelieni, aceştia, subt masca Societăţii franceze de preistorie, fac o reclamaţie contra „necunoscutului" dela Glozel către parchetul de Allier, condus de un procuror antiglozelian. Se face o percheziţie inopinată la casa lui Fradin, condusă de un archeolog duşman Glozelului, la 25 Februar în împrejurări atît de curioase c'a trezit un nou scandal în presă. Morlet şi prietinii lui devin mai curagioşi, mai ales că analizele ştiinţifice ale unor obiecte glozeliene atestă autenticitatea; ei anunţă o nouă comisie internaţională, ale cărei lucrări sînt amintite în recenzia de mai sus.

P. Constantinescu-Iaşi

* * *

Joseph Kessel, *Les nuits de Sibérie*, Edit. Ernest Flammarion, 1928.

Sînt oameni pentru care momentul actual nu este decît un prea sumar obiect de observaţie şi de atenţie trecătoare. Viaţa lor se consumă între trecut şi viitor, epuizînd întreaga gamă de nuanţe, ce pot îmbogăţi prezentul steril cu reminiscenţa fecundă a trecutului sau cu plăsmuirea creatoare a viitorului. Astfel aceiace constitue unica lor predilecţie este simpatizarea intimă şi idealistă cu o viaţă, pe care realitatea nu o oferă, pe care sentimentul actualităţii o respinge ca obsedantă şi inutilă.

Psihiatrul francez Pierre Janet a arătat chiar, cu precizia şi autoritatea omului de ştiinţă, că lipsa sentimentului prezent al situaţiilor e o adevărată stare patologică cu repercusiuni adînci, ce merg până la descompunerea sintezei psihice a personalităţii.

Exceptînd însă cazurile accentuate în care această desadaptare contribue la desorganizarea vieţii sufleteşti, există cazuri de fină nuanţare psihică în care predilecţia pentru trecut se afirmă cu forţa unei reale funcţiuni creatoare.

Literatura romantică a furnizat o inepuizabilă sursă de exemplificare a acestei evaziuni din sfera activităţii prezentului în domeniul trecutului reînviat prin reminiscenţă şi reverie, şi ornamentat prin fantazie şi imaginaţie.

Veacul al XX-lea însă nu are nimic din romantismul consumat integral aproape în penultimul secol. Imaginaţia şi reveria evaziunii lentă şi gratuită, au fost înlocuite de realismul brutal dedublat adesea de un mercantilism feroce. Secolul „vitezei" nu poate accepta o excepţie dela ritmul curent al activităţii multiple şi complicate. De aceia însăşi predilecţia sortită a întrerupe contactul cu activismul exagerat al vieţii practice utilitare a resimţit aceiaşi influenţă, determinantă dar inoportună.

Un scriitor, ce are curajul de a întîrzia tempo-ul actualităţii e prin această atitudine—pe care nu cred că trebue s'o punem numai în sarcina temerităţii—original şi atractiv. Astfel privit, talentul lui *J. Kessel* mi-a apărut mai personal şi autentic în singularitatea lui.

Mary de Corck, Machno Hatmanul, căpitanul Soluzub,—eroii săi din „Coeurs purs"—manifestă uneori o vigoare ce merge până la violenţă; dar actualitatea lor e cintată, apariţia lor este neexplicată—aproape misterioasă,—nu e presantă şi constringătoare. Lucrarea sa recentă „Nuits de Sibérie" este o lungă descriere a unei vieţi puţin frequentă şi cunoscută, al cărei realism veridic apare chiar dela primele pagini.

Vă amintiţi acele „Nuits claires" în care *Johan Bojer* punea toată căldura unui entuziasm nestăpînit şi toată vigoarea oţelită a vieţii dela Nord! Nimic din toate acestea la J. Kessel.

Nopţile lui siberiene nu au nimic din graţia, exuberanţa şi expansiunea sinceră a romancierului norvegian. Sînt îngheţate ca şi sufletul acelor care privesc viaţa rigid şi cu exasperantă indiferenţă. Forţa acestor oameni, pe care natura nu îi învinge, pe care afectivitatea nu îi înduioşează, care sînt gata să se sacrifice pentru un cuvînt şi să se suprime pentru un gest,—apare identică aceleia pe care sensibilitatea exagerată a meridionalului o consideră fatalistă, oarbă şi implacabilă ca însăşi forţele naturii.

Nopţile siberiene ale lui Kessel păstrează o atmosferă de neprecis şi provizor, care măreşte încă impresia misterului ce le învălue. Brutalitate şi violenţă, sensualitate şi viciu, viaţă inegală şi variată—oameni pe care nu îi înalţă nici calităţi alese, nu îi scoboară nici vicii excepţionale—iată în adevăr o existenţă, pe care nu o justifică nici unul din criteriile cu care ne-am obişnuit să apreciem viaţa actuală.

Nopţi lungi în care autorul ne plimbă prin music-halluri lipsite de eleganţă şi prin taverne cu exhibiţii obscene—în mijlocul veşnic îngheţatului Vladiwostock,—iată ceiace ar putea duce la exasperare pe cel mai calm cetitor.

Dar *J. Kessel* descrie toate acestea cu atîta talent şi frumuseţi de expresie, încît redarea lor constitue o agreabilă şi—am putea spune chiar—pasionantă lectură.

Şi menţionăm—pe lîngă marele său talent stilist—acea impresie de depărtare, mister şi lipsă de actualitate, care constitue desigur farmecul nespus al acestor povestiri.

Mircea Mancaş

* * *

Joseph Douillet, *Moscou sans voiles*, Edit. Spes. Paris 1928.

Intre multele cărţi apărute în ultimul timp, care vorbesc despre adevărata stare de lucruri din Rusia sovietică, cea mai de seamă este—fără îndoială— „Moscou sans voiles".

Autorul ei, d. J. Douillet, a trăit 35 de ani în Rusia. Din aceştia, ultimii 9 au fost ani de stăpînire sovietică. A avut deci posibilitatea să cunoască în amănunt, subt ambele regimuri, adevăratul adevăr.

A avut posibilitatea să se convingă personal de brusca şi definitiva cădere a statului rus, de care era legat prin faptul că atîta timp trăise acolo.

Fost consul belgian şi—în ultimul timp—vicepreşedinte al misiunii de ajutorare a înfometaţilor ruşi, instituită de Societatea Naţiunilor şi pusă subt conducerea profesorului dr. Nansen, delegat al lui „European Student Relief" la Rostov pe Don, a avut posibilitatea de a întreprinde anchete pentru a se documenta, fără ca puterea sovietică să-i fi putut face vre-un rău. Plin de îndrăzneală a spus adevărul încă fiind în Rusia.

A discutat cu actualii conducători ai uniunii federative a republicilor sovietice ruseşti, aruncîndu-le în faţă grija răspunderii pentru decăderea constatată în toate domeniile vieţii.

Atîta îndrăzneală nu putea, nu trebuia să rămînă nepedepsită. Guvernul sovietic veghiază! Douillet a fost arestat, purtat prin diferite închisori unde a fost supus unui foarte aspru regim şi în cele din urmă, expulzat în Belgia, prin Letonia.

Afirmaţiunile sale sînt toate exacte. Ele concordă cu colecţia de documente—multe din sursă sovietică—publicate de Henry Klotz în lucrarea „La Russie des Soviets", (Edit. Fournier Paris 1928) şi pot fi întărite, oricînd, de persoane care au cunoscut îndeaproape situaţia din Rusia.

Douillet nu face economie la citarea de nume proprii şi adrese.

Pentru noi, Romînii, cartea este deosebit de însemnată. Cele ce se spun în ea se petrec la cîţiva paşi de noi, peste Nistru.

Inimiciţia ce zilnic ni se arată din partea sovietelor este cu atît mai îngrijorătoare cu cît încă se găsesc, la noi, oameni care cred în existenţa *paradisului roşu*.

Cartea trebue citită de toţi şi cu atenţie. Pentru acest motiv am cerut şi aştept aprobarea d-lui J. Douillet pentru traducerea cărţii sale.

Grig. Mich. Cotlaru.

Revista Revistelor

Bergson şi Schopenhauer

Rari sînt cugetătorii francezi care au pătruns aşa de adînc gîndirea lui Schopenhauer, ca Bergson.

Bergson are o mare admiraţie pentru singurul metafizician german care a fost şi un psiholog. Filosofia bergsoniană este însufleţită de marile idei ale lui Schopenhauer. Principiul elanului vital din *L'évolution créatrice* a filosofului francez nu este în esenţă decît reeditarea teoriei voinţei. Aceasta e puterea iniţiala, oarbă şi inconştientă care se manifestă subt formă de instinct la animale şi de elan vital în totalitatea lucrurilor. In concepţia lui Schopenhauer creaţiunea nu este voinţa în starea ei pură, ci voinţa concretizată în materie, tot astfel caşi în concepţia lui Bergson pentru care elanul vital este curentul care străbate materia, dîndu-i viaţă. Schopenhauer a proclamat intuiţiunea drept tipul adevărat al cunoştinţei. Lucrurile în sine nu pot fi înţelese decît pe cale intuitivă. Individul om făcînd parte din natură, se poate coborî în propria lui conştiinţă pentru a prinde senzul intim al naturii.

Cunoştinţa intuitivă este izvorul adevărului.

Bergson, admiţînd explicaţia lui Schopenhauer, merge mai departe şi atribue cunoştinţei intuitive o putere creatoare, dînd întîetate însă cunoştinţei raţionale.

Totuşi, pentru a înţelege lumea, Bergson se foloseşte de aceiaşi chee caşi filosoful german. Interpretează universul tot după datele imediate şi directe pe care le găseşte în sufletul lui.

O altă apropiere între cei doi filosofi este şi concepţia pe care o au despre amor.

Bergson dezvoltă legea metafizica a lui Schopenhauer. Voinţa de a trăi constitue esenţa intimă a fiecărui individ, ea năzueşte să existe şi să dureze. Această sforţare continuă este simbolizată de amor. Bergson extinde legea aceasta şi la regnul vegetal. „Dragostea maternă spune el, aşa de vizibilă la cea mai mare parte din animale, se observă până şi în grija plantei pentru sămînţa ei. Această dragoste în care se vede că o generaţie rezultă din alta care i-a dat naştere—„ne face să vedem că fiinţa vie e un loc de trecere şi că esenţialul este mişcarea care o transmite".

Dela această concepţie a amorului, Bergson ajunge la concepţia despre om. Omul este rezultatul sau victima inconştientă a acelei voinţe oarbe în sînul căreia viaţa se creiază veşnic. Cu alte cuvinte oamenii sînt verigi slabe şi efemere mereu înoite din „lanţul vital".

Asemănările între aceşti doi filosofi se văd şi în stilul lor. Stilul lui Bergson este viguros şi precis prezentînd totdeauna cu imagini ideile abstracte, caşi stilul filosofului german.

(A. Baillot. *Mercure de France)*.

Crucişetorul-cuirasat şi socialiştii germani

Chestia crucişătorului cuirasat a dominat situaţia politică în Germania, dela deschiderea Reichului.

Socialiștii, conform doctrinei lor, proclamați în timpul perioadei electorale și conform cererei tuturor secțiunilor lor, prezentau o moțiune contra crucișătorului. N'ar fi fost nimic anormal dacă cancelarul Müller, socialist, și întreg cabinetul (cu alți trei miniștri socialiști) n'ar fi dat ordinul, încă din August, să pue pe șantier acest cuirasat. Teza cancelarului Müller, apărată și în fața Reichului, este că el nu a făcut decît să execute o deciziune a predecesorului său. Teza este discutabilă: continuitatea ministerială are limite, fără care ar fi inutil să se mai schimbe guvernele. Un om politic trebue să accepte puterea dacă se vede obligat să ia măsuri condemnate de partidul său?

D. Müller și amicii săi însă s'au gîndit, fără îndoială, că demisia lor nu ar fi schimbat nimic, că crucișătorul tot ar fi fost construit, și că ministerul ar fi fost refăcut cu ei sau fără ei. In primul caz s'ar fi provocat o complicație superfluă, iar în al doilea socialiștii ar fi pierdut influența lor guvernamentală.

De aceia au preferat o contradicție, lăsînd pe ministru responsabil (deși în fond erau solidari cu el) să apere crucișătorul în fața Reichului, iar fracțiunea lor să-l combată încă cu energia robustă și brutală a oratorului Wels.

Pus între logica și practica ce-i comanda să rămie la putere în interesul partidului său, d. Müller nu a ezitat. I s'a adus logicei un afront nemascat. Partidele burgheze, chiar cele care guvernează cu socialiștii au protestat contra acestei metode, contrară uzului parlamentar, și a cărei aplicare amenința regimul.

Dar regimul a fost mai ales amenințat de manevra politică a generalului Groener cu ajutorul președintelui Hindenburg, care a anunțat demisia dacă crucișătorul nu se votează, iar ca consecințe: disolvarea Reichstagului, demisia președintelui. Partidele burgheze chiar democrate au fost impresionate de aceste amenințări-șantaj și au votat contra ordinului de zi socialist. Hindenburg s'a încruntat și toată lumea s'a înclinat.

E un spectacol puțin edificator această capitulare înaintea a doi generali. Autoritatea personală a unui șef de Stat este lucru prețios, dar cînd ea face ca partide întregi să-și nege dintr'o zi la alta, convingerile lor, ne putem întreba dacă la ele nu subsistă puțin din gustul de supunere propriu supușilor ex-Kaiserului.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Lock-out-ul în Ruhr

Lock-out-ul a fost proclamat în industria metalurgică din Ruhr dela 1 Noembre.

Ministrul economiei publice, Curtius, populist, era atras de situația și partidul său, de partea industriașilor, și miniștrii socialiști de partea lucrătorilor. Deci, discordie în interiorul cabinetului german.

Conflictul acesta metalurgic este în Germania un eveniment social foarte grav nu numai fiindcă atinge una din principalele industrii germane și aproape 200.000 de lucrători, dar pentrucă a repus în discuție instituția *„arbitrajului obligator"* în aceste conflicte sociale, instituție grație căreia Germania a evitat de mulți ani conflicte penibile relative la chestiuni de salar, ore de muncă etc.

Arbitrul dă o deciziune care, atunci cînd nu e primită de una sau alta din părți, este declarată obligatorie de către Ministrul Muncii. Brauns a uzat de acest drept timp de opt ani, cu multă abilitate și energie. Müller a vroit să menție pe Brauns în minister știind că un socialist nu va avea autoritatea lui în conflictele de muncă. Ceiace s'a și întîmplat.

Noul ministru Wissell nu a știut să-și impue decizia; precedent foarte periculos care zdruncină autoritatea statului în general și instituția arbitrajului obligator în special.

Industriașii desigur proclamînd lock-aut, au vizat această instituție care le era jenantă.

Prin intervenția Ministrului Muncii, lupta industriașilor se găsea îndreptată, nu numai contra lucrătorilor, dar contra guvernului socialist.

Severing a fost propus arbitru fără a se consulta sindicatele. Pare paradoxal că Severing, ministru socialist, el însuși vechiu membru a sindicatului metalurgist, a fost acceptat mai repede de industriași decît de lucrători. Această numire de arbitru a dat crizei o soluție neașteptată.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Evacuarea Renaniei și Comitetul experților

Starea de spirit care domnește în Germania și care marchează o criză a spiritului dela Locarno, a fost susținută și întărită de negocierile privitoare la comitetul experților și de discursurile d-lor Chamberlain și Briand.

In chestia evacuării Renaniei aceștia se țin strict la punctul de vedere juridic: interpretarea art. 431 a tratatului dela Versailles după care Germania n'ar avea drept la evacuare decît după plata completă a reparațiilor, și care deci ar permite ocuparea Renaniei nu numai până la 1935, dar până la o dată indefinită.

Chamberlain a adăogat însă că chestiunea ar trebui regulată nu juridicește, dar politic, ceiace lasă o portiță deschisă unui acord.

Oprimarea germană respinge un acord de această natură pentru că ea este unanim ostilă plății vreunui preț oarecare pentru evacuarea anticipată. Tot conflictul în definitiv este cu privire la problema reparațiilor, la cifra totală și modalitățile de plată pe care noul Comitet de experți va avea să le discute. Franța și Germania ar aborda această discuție cu un program fix, minimum, care ar consista să se ceară Germaniei rambursarea datoriilor lor față de America plus cheltuelile de reconstruirea regiunelor devastate.

Aceste plăți reprezintă un total pe care Germania îl consideră prea ridicat: ea vroind ca cifra datoriei să depindă, înainte de toate, de capacitatea ei de plată, pe care experții ar urma să o evalueze.

De aici insistența cu care s'a combătut în Germania punctul de vedere franco-britanic, privitor la competința experților și modul lor de numire.

Ar vroi ca experții să fie independenți ca cei care au preparat planul Dawes, și nu funcționari subt ordinele guvernelor respective.

In ochii celor mai mulți Germani, comisiunea are efectul unei sperietori, d. Stresemann știe însă perfect că rolul comisiei va fi din cele mai limitate, și că pozițiile luate de guvernele francez și britanic nu sînt decît poziții de atac și că acordul final nu se va face pe ele.

(René Laurent. *Revue d'Allemagne*).

Ernest Lavisse (1842—1922)

Ernest Lavisse nu e numai reprezentantul cel mai autentic al istoriografiei franceze din ultimii cincizeci de ani. El e împreună cu Dumont și cu Liard restauratorul învățămîntului superior din Franța. El se revolta contra organizației care face din școală o „fabrică de diplome", contra retoricei, contra programelor și profesorilor care „uită viața", contra metodelor care „istovesc energia vitală". Idealul lui Lavisse e o școală care să facă în primul rînd educația libertății, educația pentru libertate, care să îndemne tineretul să-și formeze el însuși „disciplină intelectuală și morală". Intr'un cuvînt o școală în armonie cu libertățile moderne. Căci „în zadar a înaintat lumea? Au doar nu s'a produs revoluția care a conferit dreptul suveran de vot milioanelor de analfabeți, au doară cei ce au făcut-o și cei ce au suportat-o, au considerat-o ca un accident fără importanță, fără consecințe?"

Legea Poincaré din 1896 însamnă victoria eclatantă a eforturilor lui Lavisse și ale tovarășilor de luptă. Ea unește Universitățile Franței într'un singur corp, coordonează eforturile lor și oferă drept scop „studiul complet al omului și al manifestațiilor sale în timp și în spațiu, al naturii și al fenomenelor sale dela cel infinit de mare, până la cel infinit de mic". După acest triumf, Lavisse s'a dedicat organizării studiului istoric. El a format echipe de cercetători și de istorici care au reînoit istoria modernă, foarte neglijată înainte de el. Însfîrșit, studiile sale asupra Persiei și asupra Epocii lui Ludovic al XIV-lea au dat modele de expunere clară, vie și solidă, care nu numai nu sacrifică nici un fapt, dar nici nu consimte „să forțeze impresia pentru vanitatea de-a spune un cuvînt de spirit".

„Istoria Franței" pe care a inițiat-o, a condus-o și a realizat-o e un monument care face cinste nu numai lui Lavisse, ci istoriografiei franceze.

(S. Charléty).

Pictura americană

Aquarela e faptul cel mai frapant în domeniul picturii americane. Indiciu de limitare voluntară și de mo-

destie. Arta aceasta vine din Anglia, dela Turner. Orice ecou social e absent. S'ar zice că arta americană nu cunoaşte alte probleme decît ale luminii şi ale paletei. Artiştii americani consideră societatea ca un fapt împlinit, care se sustrage influenţei lor, şi se mulţumesc cu ideile pur estetice.
(Die Neue Rundschau).

Sterilizarea Anormalilor

In scopul de a scuti societatea de indivizi degeneraţi, Consiliul cantonului Vaud din Elveţia a votat la 3 Sept. 1928 legea asupra regimului bolnavilor de minte în care prescrie sterilizarea obligatorie a persoanelor atinse de boli mentale sau de infirmităţi mintale incurabile. Operaţia se face numai cu autorizaţia Consiliului Sănătăţii şi după un examen al unui medic anume însărcinat cu aceasta.

Ideia de a face pe oamenii bolnavi de minte incapabili să procreeze e veche în Elveţia. Ea a fost propusă şi discutată în multe congrese medicale şi economice încă de la 1903, subt toate aspectele ei. Acum cîţiva ani un proect de lege în acest sens a fost propus în cantonul Saint-Gall şi nu a fost votat.

Pentru prima oară se legiferează în Europa sterilizarea omenească.

Legea votată de consiliul cantonului Vaud nu a făcut altceva decît să consacre un sistem care se practica de aproape douăzeci de ani.

Noua lege are în vedere atît persoanele atinse de boli mintale cît şi pe acele care sufăr de infirmităţi mintale: idioţie, debilitate mintală, etc. S'a dovedit că de cele mai adesea ori un infirm mintal îşi datoreşte starea lui eredităţii.

Chestiunea e în studiu în multe ţări. Statele-Unite au făcut de multă vreme legi care să împiedice naşterea copiilor bolnavi. Dr. H. Langhlin s'a specializat în studiul acestei probleme. Lucrările lui sînt binecunoscute. El propune sterilizarea pe o scară foarte întinsă şi citează o sumedenie de categorii: alienaţii, criminalii, epilepticii, beţivii, tuberculoşii, sifiliticii, leproşii, orbii, surzii, vagabonzii şi chiar cei care au diformaţii corporale.

In Canada, provincia Alberta a luat măsuri legale pentru această practică.

In Suedia s'a făcut un proect de lege care e în studiul Institutului de Biologie. Problema a mai fost studiată în Anglia, Finlanda şi Noua-Zelandă.

In practică sterilizarea se efectuiază mult din motive medicale şi eugenice, în Germania, Danemarca, Norvegia şi Anglia.

Problema sterilizării e de interes internaţional. După cum spunea economistul J. M. Keynes, ea va exercita în viitor o influenţă mare în politică şi de ea poate va depinde pacea lumii.
(Marie Thérèse Nisot. *Mercure de France).*

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

André Fontainas, *Mes souvenirs du Symbolisme*, Nouvelle Revue Critique, Paris.

După prefacerile care au urmat războiului în toate domeniile, simbolismul a rămas un curent bine fixat în sufletul generaţiei dinainte. Sînt şi în istoria literaturii date privilegiate. Anul 1885 este o dată de entuziasm cînd poeţii de atunci au simţit că rolul lor este de a fi deslegaţi cu spiritul de tot ceiace urmăresc oamenii practici. Au înţeles acea „Glorie de a visa" cum a spus Baudelaire.

Autorul se revoltă contra acelora care consideră că sforţarea simbolistă a rămas sterilă, pentrucă poeţii nu au privit viaţa în faţă. D-sa explică, în adevăr, că sforţarea de a evada din viaţa de toate zilele reprezintă tendinţa spre o viaţă mai rară, mai subtilă. Ceiace, în fond dă vieţii o mai mare savoare.

D. Fontainas caută să arate caracterele simbolismului. Poeţii din acea epocă nu s'au pornit să facă o şcoală. Dar pe atunci se întretăiau o mulţime de curente care prin contopirea lor au creat o atmosferă, ce nu se putea explica, ci se simţea intuitiv.

In acea atmosferă s'a născut simbolismul.

Autorul arată întreaga mişcare literară de pe acele vremuri, face o serie de portrete atrăgătoare, şi povesteşte multe anecdote curioase şi de haz.

Friedrich Gundolf, *George* (Georg Bondi, Berlin).

In capitolul de introducere autorul plasează pe George în mediul său, către 1890 şi îl opune epigonilor clasicismului pe deoparte, şi celor ai naturalismului pe dealta.

George a reînoit totul fiindcă a reînoit limba. George pare întâiu numai ca un stilist. Dar, creînd un stil, el a creiat din nou tot restul. Alţii au fost obsedaţi de timp, viitor, durată; el nu a căutat de cît pe om, care este măsura timpului, nu creatura lui. Fuga „vers le dehors" antrenînd în abisuri şi neant. George singur domină astăzi planul spiritual pe care Nietzsche l-a văzut cel întâiu, şi care este acel al omului etern, nu acel al umanităţii moderne.

După studiul de ansamblu Gundolf consacră capitole particulare, asupra originei operei lui George şi asupra fiecăreia din culegerile poetului.

Louis Perceau, *La cabinet secret du Parnasse*, edit. Au cabinet du Livre, Paris.

O culegere de bucăţi alese din operele poeţilor Pleiadei. Autorul dă bogate explicaţi asupra fiecărui poet şi scoate în evidenţă calităţile poeziilor pe care le citează.

Sînt în special studiaţi: Pierre de Ronsard, J. Antoine de Baïf, Rémy Belleau, Claude Binet, Brantôme, Florent Chrestien, Joachim du Bellay, Amadis Jamyn, Estienne Jodelle etc.

Cartea e însoţită de o variată bibliografie, un glosar şi un indice alfabetic.

Robert de Traz, *Alfred de Vigny*, Ed. Hachette, Paris.

Romane

Raymond Leonard, *Le pont de rêve.*

După Axelle a lui Pierre Benoit, acest roman reia problema delicată a căsătoriei dintre un francez şi o germană. Autorul a ales cazul extrem al văduvei unui ofiţer german care, după mult zbucium, sfirşeşte prin a se amoreza de un francez. Autorul arată prin o analiză delicată cum un *pod de vis* este aruncat între două suflete nobile pe care în aparenţă le separă totul. Situaţia eroilor Grete Wolf şi Jean Delarme este privită fără cel mai mic spirit romanesc şi în toată complexitatea ei, plină de pericole.

Ignace Legrand, *La patrie intérieure*, Lib. des Champs-Elisées, Paris.

Eroul acestui roman, Bréhat, reprezintă omul cu înalte calităţi sufleteşti şi cu mari posibilităţi. Viaţa de toate zilele însă şi societatea cu legile ei de îngrădire, îl constring să se mulţumească cu o existenţă mediocră. Dar lupta între ceiace el simte că ar putea fi şi între ceiace nevoia îl aduce să fie, se dă, tragică. Bréhat îşi dă seama în cele din urmă că nu poate ajunge la o împăcare a celor două tendinţe şi provocă singur un accident, în care îşi găseşte moartea.

Ştiinţă

Edmond Hoppe, *Histoire de la physique*, Traducere în franţuzeşte, Ed. Payot, Paris.

Un volum de peste 700 pagini. Autorul, profesor la Universitatea din Göttingen, face istoricul fizicei din cele mai vechi timpuri pînă în anul 1895; dela această dată şi pînă astăzi studiază numai chestiunile care au fost confirmate de experienţe definitive.

Volumul are mai multe părţi. Mecanica ocupă a treia parte din lucrare: urmează apoi Căldura şi Optica şi ultima parte pe larg dezvoltată este consacrată Electromagnetismului.

Semnalăm în treacăt studiul marilor teorii moderne: Teoria cinetică a căldurii, teoria energetică, teoria electro-magnetică a luminii, şi teoria corpusculară a electricităţii.

Cartea conţine la sfirşit o tabelă analitică a materiilor studiate şi un index alfabetic care cuprinde aproape 1500 nume de savanţi.

Michael Pupin, *Du berger au savant*, traducere, Editura Vroment, Bruxelles.

Istorie

Henry Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, Ed. Alcan, Paris.

Autorul constată că deşi istoriografia posedă mijloace de cercetare din ce în ce mai ştiinţifice, nu este totuşi în esenţa ei o ştiinţă. E drept că şcoala pozitivă istorică a reacţionat cu folos în contra romantismului istoric, dar a căzut ea însăşi în mari greşeli.

A căutat să aplice în istorie metoda ştiinţelor exacte. A fost o eroare. Chiar astăzi cînd metodele de cercetare istorică au progresat, nu se poate spune că se pot descoperi legi ale istoriei ca în ştiinţele naturii. Nu se poate prevedea dinainte cursul evenimentelor, nici nu se poate fixa modul în care trebue să se producă.

Din acest punct de vedere, istoria nu poate fi o ştiinţă, ea nu este decît povestirea celor întîmplate.

Georges Grosjean, *Le sentiment national dans la guerre de cent Ans*, Ed. Bossard, Paris.

Ştiinţi sociale

Erick Ernst Schwabach, *Die Revolutionierung der Frau.*

Opera încearcă să considere transformarea lumii prin eliberarea femeii din punct de vedere pur uman. Tratarea este făcută în diletant. Intr'un secol s'a făcut o revoluţie în raporturile dintre sexe.

In prima parte a cărţii e istoria condiţiei femeii dela matriarcat la zilele noastre.

Nu ideia de proprietate a creiat dreptul patern, ci invers. Starea de independenţă a femeii este consecinţa mişcării burgheze din Evul Mediu. Mişcarea feministă e o mişcare burgheză. In Germania mişcarea a fost la început literară, romantică, individualistă.

In a doua parte autorul cearcă să definească succesiv vechiul şi noul tip de femee pentru a putea să procedeze apoi la critica mişcării feministe.

Apoi vin trei capitole esenţiale: Dreptul femeii la muncă şi maternitate, etica femeii noui, calea care duce la căsătoria viitorului.

Totul e tratat nu ca teoretician ci ca realist.

In ultima parte vorbeşte despre revoluţia dreptului conjugal german, acţiunea eventuală a pedagogiei asupra naşterii noului tip de femee, homosexualitatea, şi chestia prostituţiei.

Cartea marchează o etapă decizivă proclamînd adevărul esenţial: egalitatea nu constă în asimilare.

Ernst von Hippel, *Der französische Staat der Gegenwart.*

Se descriu caracterele statului francez şi organizarea lui. Cartea rezumă judicios istoria şi se serveşte de ea pentru a face să se înţeleagă mai bine mecanismul guvernamental al Franţei. Diferite capitole sînt consacrate Parlamentului, administraţiei şi justiţiei, principalelor probleme de politică interioară. Sfirşitul tratează despre puterile libere în interiorul statului: cetăţeanul, presa şi sindicatele. Concluzia arată că o democraţie ca cea franceză bazată pe conştiinţa şi uzul libertăţii a ştiut să menţie preponderanţa puterii civile şi să se adapte circonstanţelor grele ale războiului.

Lucien Romier, *Le déprolétarisation des masses*, Ed. Giroudon, Liège et Paris.

Atît doctrina liberală cît şi acea socialistă, spune autorul, au un punct de vedere îngust fiindcă reduc totul la o concepţie pur materialistă a lucrurilor. Ele se ocupă numai de producţie şi de consumaţie. Socialismul nu va putea aduce deproletarizarea mulţimii, pentrucă după concepţia d-lui Romier, nu e de ajuns să creezi muncitorului o bună stare materială, ci o situaţie morală şi să-l educi să aibă conştiinţă şi demnitate. De cele mai multe ori, economiştii nu s'au ocupat cu seriozitate de familie, artă, morală, religie etc., care sînt în strînsă legătură cu chestiile pur economice.

D. Romier expune un întreg program de educaţie a naţiunii în această direcţie. D-sa propune să se înveţe copiii cu demnitatea omenească, iniţiativa personală, prevederea economică şi cultul marilor virtuţi de familie, naţionale şi umanitare.

Autorul conchide cu drept cuvînt că viitorul este în familie şi în şcoală.

Emile Vandervelde, *La psychologie du socialisme*, Ed. Lamartine, Bruxelles.

O nouă lucrare a cunoscutului socialist belgian în care se dau preţioase explicaţii asupra ultimelor cărţi scrise de: Karl Kautsky, N. Boucharine şi Henri de Man. Aceşti trei comentează doctrina lui Karl Marx şi o interpretează, căutînd să înlăture părţile ei absurde sau să-i lărgească înţelesul adăugînd materialismului marxist un suflu de idealism bergsonian. D. Vandervelde caută să explice cu acest prilej psihologia socialismului.

COMPILATOR

Bibliografie

I. Simionescu, *Alte insecte din România*, Buc. Ed. Casa Şcoalelor, 1928, Preţul 20 lei.

I. Simionescu, *Calendarul Gospodarilor pe anul 1929*, Buc. Ed. Cartea Romînească, 1929, Preţul 27 lei.

I. Simionescu, *De prin ţară*, Bucureşti, Edit. Casa Şcoalelor, 1928, Preţul 40 lei.

Ionel Teodoreanu, *Turnul Milenei*, roman, Buc., Editura Cartea Romînească, Preţul 96 lei.

Jean Bart, *Schiţe marine*, Buc., Edit. Cartea Rom., Preţul 48 lei.

G. Topîrceanu, *Balade vesele şi triste*, Buc., Ed. Cartea Romînească. Ediţia III, Preţul 42 lei.

Ion Pillat şi Perpessicius, *Antologia poeţilor de azi*, vol. II.

Cezar Petrescu, *Omul care şi-a găsit umbra*, nuvele, Ed. Cartea Romînească, 1928, Preţul 75 lei.

I. Agîrbiceanu, *Chipuri şi icoane*, Buc., Edit. Casa Şcoalelor, 1928, Preţul 30 lei.

Dr. Friedrich Lang, *M. Eminescu als Dichter und Denker*, Cluj-Klausenburg, Minerva Literarische und Grafische Kunstanstalt A. G., 1928.

Serafim Ionescu, *In noaptea de anul nou*, piesă în două acte şi *Un mic viteaz*, piesă într'un act, Buc., Ed. Cartea Romînească, 1928, Preţul 27 lei.

Ionel Neamţiu, *Farmecul Gotic*, roman, Cluj, Tip. „Ardealul", 1928, Preţul 60 lei.

Valeriu Bora, *Cînd purtam cu mine soarele*, poeme fără îngeri, Sibiu, Edit. Tip. „Săteanului", 1928, Preţul lei 30.

Iuliu Maior, *Legea strămoşească*, Blaj, Tip. Seminarului, Preţul 15 lei.

Emanuil Iliuţ, *Invăţămîntul primar şi normal-primar în Bucovina, după Unire*, Cernăuţi, Ed. Glasul Bucovinei, 1928

J. Krishnamurti, *Haide cu mine*, Buc., Ordinul „Stelei", Preţul 20 lei

J. Krishnamurti, *Cine aduce adevărul?*, Buc. Ord. „Stelei" Preţul 15 lei.

J. Krishnamurti, *Viaţa Scop*, Bucureşti.

Ivan Kolaroff, *La Loi Roumaine pour la Nouvelle Dobroudja*, Sofia Imprimerie Bojinoff, 1928, Preţul 100 levas—16 fr. fr.

Teodor Tocheff, *Propriété foncière rurale dans la Dobroudja de Sud*, Sofia, Imprimerie Bojinoff, 1928, Preţul 60 levas—12 fr. fr.

Reviste primite la Redacţie

Buletinul Institutului de Literatură pe 1928; Fîntîna Darurilor No. 3; Filmul meu No. 25; Cîmpul No. 1—2; Parlamentul No. 1; Roma No. 4; Ramuri No. 1; l'Entente Economique No. 1; Natura No. 1; Arhiva No. 1; Studentul No. 6; Ritmul Vremii No. 1; Résumé mensuel des Travaux de la Société des Nations No. 12; Răsăritul No. 4; Plaiuri romîneşti No. 2; Democraţia No. 12; Revista Critică No. 1; Contemporanul No. 78—79; Opoziţia No. 13—18; Viaţa Literară No. 99—102; XX Literatură contimporană No 3—4; Făt-Frumos No. 6; Vlăstarul No. 2—3; Premiera No. 8—13; Unu No. 9; Viaţa Medicală No. 1; Şcoala şi familia de mîine No. 6—7; Cîmpina No. 11—12; Săptămîna literară No. 3; Pentru inima copiilor No. 7—10; Ţara noastră No. 44; Ţărănismul No. 26—27; Revista Tinerimei No. 12; Viaţa agricolă No. 1; Prietinul Poporului No. 11—12; Transilvania No. 1; Europäische Revue No. 1; Căminul No. 11—12; Lamura No. 9—12; Romînia Militară No. 12; Revue Internationale du Travail No. 1; Biserica ortodoxă romînă No. 12; Infrăţirea romînească No. 6; Societatea de mîine No. 1—2; Mercure de France No. 734—735; Noua revistă bisericească No. 12; Graiul romînesc No 12.

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**

1929. ANUL XXI — FEBRUAR, MART No. 2 ȘI 3.

Viața Romînească

REVISTĂ LITERARA ȘI ȘTIINȚIFICA

SUMAR:

IAȘI
Redacția și Administrația: Strada Alecsandri 10—12
1929

Viața Romînească apare lunar cu cel puțin 160 pagini.—Abonamentul în țară un an 400 lei.—Jumătate an 200 lei.—Numărul 40 lei.—Pentru străinătate: un an 600 lei.—Jumătate an 300 lei.—Numărul 60 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

VIAŢA ROMÎNEASCĂ

REVISTĂ LUNARĂ

Iaşi, Strada Alecsandri No. 10—12

ANUL XXI

Geamul

In tramvai domneşte azi, ca peste tot, o atmosferă specială. Este a patra zi de Crăciun şi oamenii, porniţi pe petrecere, poartă încă hainele cele bune şi mutre care pîndesc un prilej de veselie.

Un tînăr blond, prea bine îmbrăcat, intră repede şi se aşează lîngă un băeţandru, pe care-l salută familiar, cu o ridicare neisprăvită a mînii spre pălărie, şi-l întreabă îndată:

— Ei, mă, ce-aţi făcut?

După tonul întrebării înţelegi că nu s'au despărţit de mult şi că au luat parte împreună la anumite întîmplări. Băiatul are o mutră ştearsă, pe care n'ai putea-o recunoaşte nici după a zecea oară. Răspunde morocănos, privindu-şi vîrful ghetelor:

— Ce-am făcut? Ia, am umblat şi noi împrejurul casei.

Tînărul bine îmbrăcat rămîne tăcut cîtva timp, se uită grav la galoşii lui mari, care strălucesc ca tăetura proaspătă a unor bulgări de cocs, îşi închee mănuşile de piele şi, într'un tîrziu, face:

— Hm!

Mai tace puţin, increţeşte fruntea, apoi începe să istorisească cu glas scăzut.

— Mă, cînd am ajuns eu *acolo*, geamul era închis. Zic: este încă vreme... și mă duc, mă...

Istorisirea urmează încet de tot, așa că nu se mai aude nimic. Băiatul ridică din cînd în cînd ochii spre cel ce povestește, dă din cap cu desăvîrșită înțelegere, apoi coboară iar privirile în jos, spre vîrful ghetelor.

Aventura trebue să fie complicată, căci tînărul istorisește fără întrerupere și, dela o vreme, băiatul devine grozav de atent. Privește țintă în ochii tînărului și, impresionat, mișcă și el buzele în joc mut, după tactul povestitorului. Și tînărul vorbește mereu, în șoaptă. După mișcarea buzelor nu poți ghici nimic. Are o gură ciudată, larg tăiată spre urechi, cu buze subțiri, fără formă. Le mișcă uniform, ca pe niște lopățele, și nici o contorsiune a lor nu trădează fizionomia vorbelor. Consoanele și vocalele ies la fel, ca dintr'un instrument.

La o oprire a vagonului izbutesc să mai prind cîteva vorbe:

— Bre, cînd m'am întors, peste jumătate de ceas, geamul era deschis!

Celalt aprobă, dînd din cap și mormăind. Tînărul se îndeasă mai aproape de tovarăș și urmează să-i șoptească aproape la ureche. Lopățelele buzelor se aplică și se depărtează ca jumătățile unui cioc de rață, cu o uniformitate mecanică și exasperantă. Aud, fără veste, neașteptat de tare:

— ...și vin iar, bre... Ce crezi? Geamul era închis!

Acuma trebue să vie lămurirea. Ce geam era acela? Pentru ce-i tot da tîrcoale din jumătate în jumătate de ceas? Pentru ce pleca iar — fie că geamul era închis, fie că era deschis?...

Zădarnic însă îmi încordez atenția. Nu pot prinde nimic, decît un nou «intermezzo» fără înțeles al lopățelelor. Aplicarea lor afonă urmează neschimbat, liniștit și îndelung, ca un fenomen al veșniciei.

In dreptul grădinii publice tînărul se ridică să plece, își așează cu grijă fularul de mătase și-i spune foarte lămurit celuilalt, care-l privește cu ochii mari, cu gura căscată:

— Mă! cînd m'am întors a patra oară... geamul era deschis!

Ospăț

Purtînd la subsuoară cîteva bucăți de talpă, vine de-a dreptul la olteanul cu fructe dela răspîntie.

— Cum dai cireșele?

Clientul e mic de tot, dar poate că arată mai mic, decît anii lui. Te cam pune pe gînduri fața lui posomorîtă și sprincenele foarte negre, care se confundă într'o linie amenințătoare, cînd se încruntă puțintel. Acuma s'a înțepenit bine lîngă coșurile așezate pe marginea trotoarului.

— Cum dai cireșele?

— Paisprezece lei chila, răspunde olteanul, un băiat ceva mai răsărit decît clientul.

— Da' perele? mai cercetează băețașul, din principiul că la tîrguială nu trebue să te arăți prea ahtiat după lucrul pe care vrei să-l cumperi.

Privirile lui și ale negustorului cad îngemănate pe niște pere mici, verzi, pătate cu negru — un fel de pădurețe vag îndulcite.

— Perele? opt lei chila.

Băețașul se apleacă fără grabă asupra unui coș. Tot ce face el, arată că e tare iscusit în meșteșugul cumpăratului. Ia pe alese două cireșe și le mînîncă cu reculegere. Icnește apoi a nemulțumire, ca să mai poată rupe din preț.

— Și... cum zici că dai cireșele?

— Paisprezece lei chila, răspunde ferm negustorul.

Băiatul face vre-o doi pași spre marginea trotoarului, aruncă o privire întunecată în cofetăria de peste drum, apoi se întoarce și pune, pe tăcute, un leu în mîna olteanului.

— Cireșe!

Capătă un pumnișor de cireșe roșii, pline de suc și pleacă în pas măsurat. Bluza lui de pînză *albă-închis*, făcută dintr'o cămașă de om mare, îi ajunge până mai jos de genunchi și schimbă raporturile obișnuite dintre părțile trupului. In mers, poalele fîlfîe ușor și-i bat în tact pulpele goale.

In «cazaca» asta ciudată silueta lui se deslușește în lungul străzii pline de soare, printre trecători. La o gașcă cu covrigi și gogoașe se oprește iar. Intîrzie și acolo vreme potrivită și, cînd pleacă iar, duce în mîna stîngă o nouă achiziție: o gogoașă rîncedă și zaharisită, din care mușcă cu economie... Astfel, socotind că și-a chibzuit el tare bine mîncarea de amiază, se mai uită odată încruntat spre cofetărie și, în pas agale, se depărtează spre capătul străzii.

Cufărul

Plecînd astă-vară din Tîrgu-Neamț, unde petrecusem cîteva săptămîni, gazda mea, doamna Eulalia Popescu, mă roagă să iau și un mic colet pentru mama d-sale, care locuește în Iași. «Micul colet» era un cufăr de lemn, lung cam de doi metri și larg pe jumătate.

Adouazi dela sosirea mea în Iași am luat o trăsură și am pornit în căutarea mamei doamnei Popescu.

Cucoana s'a bucurat tare de lucrurile trimise de fie-sa și m'a rugat să stau puțin.

— ...până-l deșert, dudue dragă...

La privirea mea nedumerită, mama doamnei Popescu m'a lămurit că ar fi bine să expediez tot eu cufărul gol

la gară, că tot sînt cu trăsura și dumneei sta departe și nici n'are pe cine trimite... «și Laliței îi trebue și știu că ține mult la el».

L'am adus iar acasă. Cum însă plecam la o vie pentru cîtva timp, l'am dat în grija servitoarei, lăsînd și adresa doamnei Eulalia Popescu pe masă.

Cînd m'am întors, am găsit o scrisoare dela doamna Eulalia Popescu. Aflu că mama d-sale i-a scris că eu m'am obligat să expediez cufărul gol; că d-sa nu l-a primit încă și mă roagă, dacă nu mai am nevoe de el, să i-l trimit, că ea ține mult la «acest cufăr», fiindcă îl are de mult în familie.

Chem numaidecît servitoarea.

— Ce-ai făcut cu cufărul?

— Care cufăr?... A-ha! l-am dus, l-am dus la gară, de-atunci.

— L'ai dus sigur? N'ai pățit nimica cu el?

— N'am pățit nimica, — ce să pățesc?...

I-am răspuns doamnei Popescu că am expediat cufărul de mult și o rog să aibă răbdare că, poate, e o întîrziere de transport, dar cufărul trebue să fie pe drum.

Peste cîteva zile primesc un plic mare, galbăn, cu adresa scrisă la mașină. Inăuntru, o foae albă-cenușie, cu *antet*:

C. F. R.

Direcția VIII Regională. Serviciul **M. C.**

No. 488 $^{a}/_{m}$ 12 Septembre 192...

«Avem onoare a vă face cunoscut că un cufer de lemn gol cu adresa Dv. se găsește în stația Cernăuți, dela data de 14 August a. c. Vă rog să achitați taxa de magazionaj cu începere dela acea, dată până în ziua ridicării lui și să dispuneți de urgență ridicarea lui.

Șeful serviciului M | C

Indescifrabil".

Va să zică: 1. Cufărul a fost expediat la Tg. Neamtz ‹așa se jura Marița, care acum e plecată la țară, să se mărite, și pe care deci n'o mai pot trage la răspundere›. 2. Madam' Eulalia Popescu n'a primit cufărul. 3. In sfîrșit, cufărul a ajuns tocmai la Cernăuți. Acestea sînt faptele. Inlănțuirea lor—un mister.

Scriu șefului stației Cernăuți ceiace știu despre mersul afacerii și, pentru mai multă siguranță, dau și adresa lămurită a proprietarei cufărului: Doamna Eulalia Popescu, strada Mare, No. 21, Tg. Neamț ‹prin Pașcani›.

După două săptămîni primesc o scrisoare din Tg. Neamț... Biata madam' Popescu!—mă gîndeam eu, înainte de a deschide—a primit, se vede, cufărul și mă înștiințează și pe mine. Așa mă gîndeam, cu plicul în mînă. Cînd deschid însă scrisoarea, găsesc cu totul altceva: doamna Eulalia Popescu n'a primit nici pănă azi cufărul, —acuma vede ea ce dreptate avea maică-sa cînd îi spunea să nu încredințeze lucrurile, așa, *la întîmplare*... Și mă întreabă, acru, dacă mai este vre-o speranță, dacă am de gînd să-i restitui «de bună voe» cufărul.

Neștiindu-mă vinovată, nu-i mai răspund nimic.

La cîteva zile după asta primesc iar un plic mare, albastru, cu adresa scrisă la mașină. Inăuntru o foae gălbue, cu *antet:*

C. F. R.

Direcția XII Regională. Serviciul **M. C.**

No. 948 a/m 30 Septembre 192...

«Avem onoare să vă facem cunoscut că un cufer de lemn gol și uzat cu adresa Dv. se găsește în stația Ibașfalău ‹Ardeal› dela data de 20 Septembre a. c. Vă rog să achitați de urgență taxa de magazionaj socotită dela acea dată și să dispuneți ridicarea acelui cufer.

Șeful serviciului **M. C.**

Indescifrabil".

Am cunoscut, în sfîrșit, că mîna fatalității s'a abătut asupra mea și am înțeles că ar fi o nebunie să mai lupt. Am lăsat totul în voia soartei și în cîteva zile am uitat de afacerea cu cufărul. Din Tg. Neamț n'am mai primit nimic. Convinsă că am rîvnit la cufărul d-sale, madam' Eulalia Popescu, desgustată, nu mi-a mai scris.

Totuși, eu am mai avut un semn—ca o ultimă salutare—dela cufărul acela de lemn, care purta în scîndurile lui canonul sufletului celui ce-l lucrase, ori cine știe ce blestem.

Afacerea începuse în August. Aproape de Anul Nou—cînd serviciul poștal se face cu o miraculoasă sîrguință—factorul, radios, îmi înmînează un plic mare, cenușiu, cu adresa scrisă la mașină. Il deschid cu grabă, chiar în ușa sălii. In plic o foae albăstrue, cu *antet:*

C. F. R.

Direcția XV Regională. Serviciul **M. C.**

No. 894 a/m 20 Decembre 192...

In stația Orșova se găsește dela data de 27 Octombre un cufăr gol de lemn uzat pe numele dv. Dacă până la data de 31 Decembre nu veți dispune ridicarea suszisului cufer se va vinde la licitație în aceiași zi. Din venitul vînzării se va acoperi taxa de magazionaj iar pentru diferență veți fi urmărită conform legii.

Șeful serviciului **M. C.**

Indescifrabil.

La capul scării, factorul—convins că mi-a adus o bucurie—surîde cu multă încredere și așteaptă...

Lucia Mantu

Frontispiciu

Mi-am plăsmuit un suflet din ţăndări de bolid,
Aerian şi aspru, cu nostalgii de vid.
Sori stinşi şi-au stors cenuşa din hăuri să închege
Năpraznicele aşchii, de mii de ani pribege.
Ecouri adunate din haosul astral
Mai gem şi-acum în asprul meu suflet mineral,
Cu fire de-aur smulse solarelor sisteme,
Mai repede ca vremea alunecînd prin vreme.

Fulg de nemărginire în coajă de pămînt,
In inimă port dorul pustiilor senine.
Cînd clipa pămînteană apasă greu pe gînd,
Desfăşur albul viscol al stelelor în mine.

Mi-i dat să-mi caut timpul sburînd din eră 'n eră
Şi să colind, erratic, prin secolii glodoşi.
Tot ce-i contrast m'atrage şi'n mine ca'ntr'o seră
Cresc brazii nalţi alături de cactuşii buboşi.

Am aruncat la hîrburi cîntarul nemuririi
Şi ciutura cu glorii banale de cişmea.
Şi cumpănindu-mi visul cu rînjetul satirii,
Fac lumea după chipul şi-asemănarea mea.

Sînt cel dintăiu Geneza 'n batjocură să-mi ieu.
Eu singur îmi sînt şarpe în paradisul meu.
Cu inima 'nceleştată în coama unui vers
Imi joc pe Prometeul gonit din univers.
Imi bat în piept ţăruşuri făţarnice de rugă.
Schimb perlele 'n grăunţe şi fac din înger slugă.
In balta omenirii scuip larg şi liniştit.
Viaţa cu trup de aur şi solzi de glod mi-i dragă,
Cum drag îmi va fi vîntul ce-mi va deschide, largă,
Poarta prin care intri, pe brînci, în infinit.

Feerie

Imi joacă 'n ochi apusuri sburlite 'n coame roşii
Ca o năvală de oştiri barbare
Cu suliţi sîngerate gonind cotropitoare
— Aşa cum au văzut cîndva strămoşii...

Arc de triumf din piatră-albastră, cerul
Se 'nalţă peste soarele-asfinţit...
— Tăcerea nopţii, iarna, e rea ca un cuţit
Cînd în văzduh se incleştează gerul
Şi stelele sclipirea şi-o ţirie-ascuţit...

Arc de triumf am înălţat în mine
Cu creştetul nesărutat de glorii...
Pentru cine ?...
Vin noaptea 'n el să doarmă cerşetorii,
Şi bufniţele vin ca să se 'nchine...

Cînd suflă 'n mine vîntul cel curat
Venit din Alpii cugetării pure,
Sînt în adîncul meu ca o pădure
Din care păsările guralive au zburat...

Şi-atunci alung din mine tot ce-i duşman ideii,
Vremelnici idoli şi-alte ilustre pocitanii.
Gînd peste gînd încalec să urc să-mi răstorn zeii,
Cum munte peste munte puneau cîndva Titanii...

Prietin cu gheţarii şi zările polare,
Cînd am ajuns, pe vîrfuri, stăpîn pe visul meu,
— Ca nişte torţe-aprinse în noaptea iernii clare
Apusurile roşii îmi joacă 'n ochi mereu,
Barbare !...

Spovedanii

Omizile pe soare s'au căţărat şiroae.
Mi-i gîndul ac pe creer şi inima 'n eclipsă.
Cu şolduri lucii cerul pe zări se încovoae
Cînd trece iarna albă cu degete de ghips.

In suflet ca 'ntr'o apă cînd am privit, văd strîmb.
Acum marmura vremii s'a isprăvit subt daltă,
Şi se distramă 'n aer statuia fără trup...

Cuvîntul vine gîngav subt gînd, şi-l spun pe dos
Cum bîjbie prin ornic minutele mioape.
Vreu sufletul să-mi fie ca versul, de prisos,
Şi imnul vieţii calme să-l sfărm în ritmuri şchioape.

Ca vorbe dintr'o limbă pe care n'o mai ştiu
Imi vin în minte gînduri de altădată, triste,
Se smulge din durată plîns după plîns pustiu
Şi 'n tactul vid al clipei re'ncearcă să existe.

Imi mint patetic lenea de-a mai simţi şi-aud
Cum cîntă falş vioara trecutului neroadă—
Să tacă! Bate 'n suflet trecutul ca un surd:

Ii svîrl pomana stearpă a versului din coadă!

Al. A. Philippide

E. Spranger şi formele vieţii

Veacul al XIX-lea, de a cărui sferă de idei cultura timpului nostru este încă în mare măsură dependentă, a fost caracterizat în două feluri cu totul deosebite. S'a spus despre el că ar fi fost epoca de glorie a ştiinţelor naturale, a transformismului darwinian, a monismului spencerian, a biologiei rasselor şi a naturalismului în literatură. Această vedere este însă tot atît de îndreptăţită ca şi aceia care afirmă că nimic n'a distins cu mai multă putere secolul precedent, decît primatul istoriei, filosofia dinamică a vieţii, sentimentul individualului, romantismul literar şi adoraţia tradiţiilor naţionale. Decînd Rickert a opus individualizarea istorică generalizării naturaliste, cele două ştiinţe au devenit obiectul unui contrast şi vederile care recunosc cînd în una, cînd în cealaltă, caracteristica esenţială a veacului precedent, par a ne pune în faţa unei dificultăţi iresolvabile. In realitate, cele două ştiinţe şi cele două atitudini ale spiritului care stau la baza lor se întrunesc într'un punct şi mişcarea de idei a timpului tinde parcă să facă dovada că ceiace mai înainte putea părea contradictoriu se înalţă dintr'o ascunsă rădăcină comună şi se împreună la creştet într'un întins arc de boltă.

Această sinteză între poziţia istorică şi naturalistă nu era posibilă în veacul al XVIII-lea, pentrucă cea din urmă dintre aceste poziţii era la rîndul ei călăuzită de ideia că viaţa în genere şi cea omenească în special sînt în întregime raţionabile, că raţiunea ştiinţifică poate să le despice şi să le stăpinească până în ultimul lor moment. O astfel de convingere nu făcea decît să confirme vechiul principiu cartesian că dublînd analiza prin sinteză, devine posibilă o ştiinţă universală şi definitivă a lumii, al cărei obiect ar fi reconstruirea în inteligenţă a acestei lumi din elementele ei simple. Iată însă punctul de vedere pe care ştiinţele moderne ale naturii s'au văzut nevoite să-l părăsească. Naturaliştii veacului anterior au recunoscut în viaţă expresia unei apetenţe iraţionale, în ultima ei adîncime ei au admis

că viaţa nu poate fi cuprinsă prin raţiune. Şi de unde mai înainte era frecventă ambiţia de a reface viaţa prin dezvoltarea principiilor mai simple ale naturii, ale fizicei de pildă, încît groteştile păsări mecanice pe care le construia Vaucançon puteau fi considerate ca un adevărat progres în această direcţie, această ambiţie deveni cu timpul demodată. Forţa elementară, apetenţa iraţională, principiul ireductibil care este viaţa în ultima ei expresie, deveni în metafizica lui Schopenhauer „voinţa de a trăi", în etica lui Nietzsche „voinţa de putere", în psihanaliza lui Freud şi Jung ea deveni acea foame neînfrîntă de plăcere, pofta sălbatecă şi obscură care a primit numele de „libido".

Ajunsă la acest rezultat, poziţia naturalistă găsia deschisă înaintea sa calea pe care se putea întîlni cu istorismul. Căci istorismul nu se ocupă de o altă viaţă decît de una iraţională. Iraţională este pentru istorism viaţa în înţelesul că la fiecare moment al ei, ea prezintă însuşiri cu totul originale şi că generalizarea operată asupra mai multor momente nu se poate face decît cu sacrificiul acestor însuşiri. Pentru punctul de vedere neo-naturalist, viaţa este iraţională pentrucă nu poate fi înţeleasă din nişte principii mai simple, pentrucă ea este *nederivabilă*. Pentru punctul de vedere istorist, ea este iraţională pentrucă nu suportă generalizarea, pentrucă este *nesistematizabilă*. A trebuit atunci să apară întrebarea dacă nu cumva caracterul nesistematizabil al vieţii decurge tocmai din caracterul ei nederivabil. La afirmarea acestei noui vederi a ajuns curînd filosofia. Intr'o serie de opere s'a primit în mod explicit sau implicit propoziţia că viaţa nu apare decît în formele originale ale individualităţii şi că această originalitate este garantată de obscura pornire a individualităţii de a se afirma. Apetenţa iraţională a vieţii în genere se specializa astfel în apetenţa individualităţilor particulare. Dar, pentrucă afirmînd în individualităţi numai originalitatea, numai caracterul lor rebel faţă de orice generalizare, o ştiinţă a individualităţii devenia imposibilă, s'a încercat o îndulcire a principiului după care viaţa este în mod absolut nesistematizabilă, pentru a o interpreta ca parţial sistematizabilă. Rezultatul acestei sinteze dintre naturalism şi istorism, care nu reprezintă însă un echilibru perfect, pentrucă istorismul a trebuit să renunţe la o parte din intransigenţa poziţiei sale, este caracterologia. Caracterologia nu este aşa dar ştiinţa imposibilă a vieţii manifestată în individualităţi cu totul unice. Ea nu este nici ştiinţa vieţii psihice gîndită în afară de orice întrupare individuală. Poziţia ei este medie, ea nu se menţine la particularismul individului, dar nici nu se avîntă până la generalizările extreme, ci elaborează unităţile concrete încă ale „tipurilor".

Interesant este de observat că în timp ce feluritele ştiinţe morale ale veacului trecut ajungeau la tipuri caracterologice, psihologia singură refuza să apuce acest drum. Astfel estetica distinsese între tipul „naiv" şi „sentimental" (Schiller) sau între

„apolinic" şi „dionisiac" (Nietzsche), istoria artei între „omul gotic" şi „omul renaşterii" (Wölfflin), istoria filosofiei între „positivişti", „idealişti obiectivi" şi „idealişti ai libertăţii" (Dilthey), istoria propriu zisă între epoce „simbolice" şi „tipice", „individuale", „subiective" şi „excitabile" (Lamprecht), etnologia între epoce „totemistice", „epoce ale zeilor şi eroilor", şi „umanitate" (Wundt), economia politică între economie „individuală" sau „parasitară" şi economie „domestică" sau „simbiotică" (Bücher, Hörnes), etc. Inclinarea de a distinge tipuri caracterologice devenea universală, în timp ce numai psihologia stăruia în vechiul punct de vedere al ştiinţelor naturii. Dar pentrucă psihologia refuza să aducă serviciile care se puteau aştepta dela ea, alte ştiinţe o supliniau în acest oficiu. Aşa de pildă cînd Sombart stabileşte tipul caracterologic al „burghezului", nu-l identifică numai în unitatea modului său de a produce, dar şi în însuşirile diferenţiale ale mentalităţii sale. Dela acest punct al interiorităţii, corelaţiile se întind apoi asupra tuturor domeniilor vieţii. Noţiunea de „tip" devine astfel cu adevărat operantă, numai cînd prin ea devine sensibilă înrudirea dintre feluritele manifestări ale unui individ, ale unui popor sau ale unei epoce pe diferitele tărîmuri ale culturii. Oricare ar fi domeniul separat în care s'a stabilit mai întâiu o distincţie tipologică, ea trebue să devină îndată ca un fel de poartă prin care se poate trece către oricare din domeniile corelative. Astfel distincţia tipologică pe care Auguste Comte o stabileşte între faza „teologică", „metafizică" şi „positivistă" coincide cu distincţia dintre societăţi militariste, revoluţionare, pacifiste şi industriale. Pornind în studiul artei primitive dela deosebirea dintre economia parazitară şi simbiotică, H. Kühn leagă de ea deosebirea dintre tipul artistic „sensorial" şi „imaginativ" etc..

Am spus că numai psihologia rămînea în urma tendinţei generale a ştiinţelor moderne ale spiritului către distincţii tipologice. In forma „psihologiei elementelor", ea păstră încă multă vreme speranţa de a putea reface complexitatea unităţii sufleteşti din elementele simple care îi stau la bază. Atitudinea istoristă orientată către individual nu o pătrunsese încă în niciun fel, spiritul ştiinţelor naturale o domina în întregime. Curînd însă mai multe din dificultăţile psihologiei elementelor trebuiau să apară cu limpezime. Se observă astfel mai întâiu că în domeniul sufletesc, trecerea dela simplu la complex nu se obţine printr'o simplă însumare de elemente, ci printr'un progres, printr'o creaţie continuă. Această stare de lucruri a fixat-o Wundt cînd a pregnat termenul de „sinteză psihică". In al doilea rînd îi datorăm lui Dilthey observaţia că în forma sa elementară, psihologia se găseşte într'o păgubitoare opoziţie cu istoria, etica, estetica, politica, etc., care deşi se ocupă cu realităţi sufleteşti, nu ia în consideraţie elementele, ci unitatea lor vie şi plină de înţeles. Psihologia elementelor nu este de niciun folos juristului şi pedagogului, moralistului şi politicului. Opera lor se desfăşoară într'o desăvîrşită independenţă faţă de teoria elementelor psihice. Psihologia nu are însă dreptul de a aspira la conducerea unor cercetări care în definitiv o privesc de aproape? In sfîrşit, nu numai că elementele sufleteşti nu reuşesc prin simpla lor însumare să reconstitue unitatea unei realităţi sufleteşti mai complexe, dar mai degrabă aceste elemente capătă un înţeles abia prin raportarea lor la unitatea din care fac parte. In acelaşi fel părţile unui organism nu dobîndesc un înţeles decît în legătură cu unitatea economiei pe care o deservesc. Toate aceste obiecţii şi le însuşeşte şi Spranger, cînd în cartea sa despre „Formele vieţii" (Lebensformen, 1921) întreprinde o nouă psihologie şi pune bazele unei etice nouă.

Critica adresată vechei psihologii scoate în evidenţă necesitatea constituirii unei nouă discipline a sufletului care să ia în cercetare pe deoparte complexitatea vieţii sufleteşti, iar pe de alta înţelesul ei. In ce priveşte ultimul punct al acestui program, ne găsim odată cu el în faţă unei alte tendinţe a cugetării moderne şi anume a aceleia care propune ştiinţei nu numai studiul realităţii nude, dar şi al semnificaţiei ei. Ce semnificaţie are realitatea este o întrebare pe care veacul al XIX-lea încetase să şi-o mai pună. Această ştiinţă se mulţumea să constate care sînt procesele care constituesc oarecum suprafaţa realităţii. Realitatea nu are însă numai două dimensiuni, ea posedă şi o a treia dimensiune în adîncime, care se întinde în regiunea semnificaţiilor. Adeseori a fost deplînsă împrejurarea că ştiinţa modernă nu se mai întreabă care este semnificaţia realităţii. Pentrucă nu-şi pune această întrebare, ştiinţa modernă a fost învinuită de a sugera sentimentul că realitatea n'are de fapt nici o semnificaţie şi prin urmare de a purta răspunderea unei anumite cauze sufleteşti a omului de astăzi. Propunîndu-şi să unească studiul vieţii sufleteşti complexe cu al semnificaţiilor ei, Spranger înţelegea să corecteze insuficienţa ştiinţei mai vechi nu numai pentru cazul special al psihologiei, dar pentru cauza ştiinţei în genere, deoarece semnificaţia realităţii se elaborează prin preţuirea ei de către om, dimensiunea adîncă a realităţii se întinde în sufletul omenesc.

Unitatea semnificativă a sufletului o numeşte Spranger „structură". Psihologia elementelor vrea el s'o înlocuiască printr'o psihologie structurală. Noţiunea de structură a introdus-o în psihologie Wilhelm Dilthey. Structura este, pentru acest gînditor, conexul sufletesc individual. Structura are un caracter teleologic pentrucă fiind animată de tendinţa de a se realiza pe sine, ea resimte ca valoros sau lipsit de valoare tot ce e capabil s'o solicite sau s'o contrazică. Condus de criteriul acestei preţuiri a realităţii, individul caută să modifice însuşirile mediului exterior sau să intervie în evenimentele lumii, pentru a le adapta structurii sale. Noţiunea de structură este, pe cît se pare, menită să

înlocuiască vechea noțiune a instinctului conservării personale, despre care vorbea evoluționismul. Instinctul conservării putea în adevăr să explice stăruința individului în viață, dar nu și stăruința în formele individuale ale vieții. Pentru explicarea vieții considerată din punctul de vedere istoric al manifestării ei în indivizi originali, principiul conservării devenea insuficient. Noțiunea de structură apărea atunci spre a corecta această insuficiență. Spranger a recunoscut reminiscența biologică cuprinsă în noțiunea structurii la Dilthey, deși n'a văzut că biologismul care poate fi identificat aci este acela care se găsește în imediata vecinătate a istorismului, acolo unde viața apare nesistematizabilă pentrucă este nederivabilă. Spranger dorește însă să elimine din noțiunea structurii orice urmă de biologism. Structura, observă el, nu prețuește numai după interesele conservării sale. Nu este adevărat că individul resimte ca valoros, numai ceiace îi este profitibil. Contrariul se întîmplă adeseori. In al doilea rînd, nu este adevărat că tot ce resimte individul ca valoros, este valoros cu adevărat. In sfîrșit, dacă valoros ar fi numai ceiace apare individului ca atare, dacă el ar fi veșnic prizonierul structurii lui, cum ar mai putea el prețui valori emanînd dela indivizi sau epoci deosebite prin structură de sine? Această stare de lucruri ar deveni cu desăvîrșire inexplicabilă. Ținînd samă de toate aceste obiecții, Spranger elaborează noțiunea unei structuri concepută ca un conex sufletesc producător de valori obiective. Aceasta este tot una cu a spune că structura este un conex semnificativ, pentrucă, după definiția lui Spranger, semnificația este raportarea la o valoare.

Structura sufletească nu produce însă o singură valoare. Semnificația ei nu este unică. Structura sufletească este împletită dintr'o pluralitate de funcțiuni, dintre care fiecare în parte are putința să introducă aspectele realității în sfera cîte unei alte valori. O carte, de pildă, poate fi înțeleasă ca o operă științifică, drept un obiect frumos sau drept un simplu obiect comerciabil, după cum o raportez la valoarea științifică, estetică sau economică. In toate aceste împrejurări spiritul are cîte o altă atitudine față de lumea dată, o atitudine teoretică, estetică sau economică. Față de procesele care se petrec aici, știința poate la rîndul ei să-și asume două poziții deosebite. Ea poate să studieze sau creațiile transsubiective pe care aceste felurite atitudini ale spiritului le produc, plăsmuirile istorice în știință, artă, economie, etc. cum și normele după care aceste creații se conduc și în acest caz vorbesc despre o știință a spiritului (Geisteswissenschaft). Dar știința poate să studieze numai evenimentele sufletești care rezultă din răsunetul transsubiectivului în subiect și felul în care aceste evenimente sînt conforme sau se abat dela normele obiective ale creației spirituale și atunci vorbim de o psihologie din punctul de vedere al științei spiritului.

Teoria atitudinilor spirituale în fața realității are o mare

însemnătate pentru filosofie. In adevăr pentru o cugetare mai veche ceiace se numește „realitate", era de fapt numai realitatea considerată din atitudinea teoretică, organizată după singura normă a cunoștinței științifice. Această vedere parțială are acum ocazia să fie corectată. In lumina structurii totale a sufletului, realitatea devine mai bogată, aspectul ei pur teoretic se complectează cu unul economic, estetic, social și religios. Dar cu aceasta am denumit și principalele atitudini ale spiritului, principalele forme de viață.

Nu putem să analizăm aici, împreună cu Spranger, toate formele vieții, deși odată cu aceasta întîlnim partea cea mai vie a cărții sale. Un cuvînt poate fi spus însă despre fiecare din ele și despre chipul, bogat în consecințe, în care Spranger ne arată că ele se exclud și în acelaș timp se implică. Atitudinea teoretică, singura despre care o filosofie mai veche socotea că organizează realitatea, consideră lumea subt raportul identității și generalității. Lumea este pentru omul teoretic un complex de esențe identice cu ele însele și un sistem de relații generale de dependență. O psihologie culturală, așa cum Spranger vrea să creeze, va trebui deci să arate cum sufletul omului teoretic exclude tot ce nu cade subt punctul de vedere al normei sale imanente. Iată în adevăr că omul teoretic este anti-economic. Dacă acesta din urmă consideră lumea din punctul de vedere al utilității, teoreticul îi opune un dispreț invincibil. Grecii, primii oameni de tip teoretic, creiază pentru această situație termenul de „banausos", expresie a repulsiunii pe care teoreticul o resimte față de economic. Teoreticul este și anti-estetic. Dacă esteticul vede în lume o expresie a sufletului, iată o atitudine cum nu se poate mai străină sufletului omului teoretic. Tot din tabăra teoretică a Grecilor ne vine acea semnificativă condamnare platoniciană a artei. Dacă apoi omul religios privește fiecare eveniment al lumii în raport cu înțelesul total al vieții, iată un fel de a vedea care nu trezește niciun răsunet în sufletul omului teoretic, pentru care religia nu este decît o formă întrecută a cunoștinței științifice. Nici atitudinea socială, în dubla ei intenție posibilă de simpatie cu valorile eterogene pe care semenii le întrupează și de dominație asupra lor, de impunere a valorii proprii, nu este mai potrivită individualismului critic al omului teoretic. Abateri dela norma internă a tipului teoretic se întîlnesc însă uneori. Viața științifică ne prezintă în adevăr tipul pragmatistului, al organisatorului științific și al metafizicianului, întreită orientare a teoreticului, către punctul de vedere economic, social-politic și religios.

Operația pe care Spranger o întreprinde pentru delimitarea justei fizionomii a formei teoretice de viață, o continuă el și în ce privește celelalte forme posibile ale vieții. Dar dacă s'ar fi mărginit la această singură operație, Spranger n'ar fi obținut decît niște tipuri omenești în sensul lui Dilthey, descrierea unor

structuri morale unilaterale. Am văzut însă cum combătîndu-l și întrecîndu-l pe Dilthey, Spranger propune ideia unei structuri, concepută ca o potență multiplă, capabilă să introducă în realitate suma sensurilor ei posibile. Structurile diltheyane nu restrîngeau lumea decît printr'o singură față, structura despre care Spranger vorbește, oglindește realitatea prin toate virtualitățile culturii omenești, numai că printre acestea una singură ocupă primul plan al importanței, restul celorlalte grupîndu-se în jurul ei în relații de subordonare. Iată în adevăr exemplul omului teoretic, pe care l-am citat și mai sus. O intenție economică se poate recunoaște și în activitatea lui, de vreme ce o tehnică oarecare il conduce, criteriul unei anumite organizări economice a muncii sale. Punctul de vedere estetic îl sprijină în operația absolut indispensabilă, prin care construcțiile sale abstracte se controlează prin comparația cu concretul viu și plastic. Apoi o intenție dominatoare vizitează și sufletul omului, după cum arată maxima: „a ști înseamnă a putea". In sfîrșit, intenția religioasă sprijină și ea în subordine atitudinea omului teoretic, după cum dovedește tendința sa de a obține icoana teoretică integrală a lumii, tendință care s'a manifestat cu putere în marile sisteme metafizice ale veacului al XVI-lea și al XVII-lea și în enciclopedismul veacului al XVIII-lea.

Din toate aceste constatări asupra structurii psihice rezultă unele concluzii etice, pe care trebue să le reținem. Există o fatalitate a structurii. „Cît de deseori, exclamă Spranger, necesitatea economică se ciocnește cu dorințele iubirii, voința de adevăr cu voința de a impune o altă valoare, armonia estetică interioară cu realismul vieții în stat, societate și afaceri! Contrastele acestea nu pot fi înlăturate. Ele există și din ele se aprinde tragismul vieții noastre; căci viața este prin excelență tragică". O universalitate omenească, în sensul idealului Renașterii, nu întrevede Spranger ca fiind cu putință, fără primejdia de a răpi vieții omenești centrul și odată cu aceasta raza unei acțiuni eficace. Dar în această parțialitate fatală a naturii omenești, teoria structurii lasă să se întrevadă posibilitatea de a o remedia prin întregirea cu „maximul compozabil de valori", așa cum lucrul a fost ilustrat mai sus pentru cazul omului teoretic. Adîncind punctul său de vedere specific, omul găsește o poartă de trecere și de înălțare către idealul omenesc general.

Am arătat mai înainte care este contribuția lui Spranger în problema structurii psihice. Cîteva cuvinte trebuesc spuse și despre tendințele eticei sale. Cetirea cărții lui Spranger sugerează impresia că etica trecutului a fost în chip exclusiv etica omului teoretic, aceia care formulînd principii generale și universal-valabile de conduită, propunea un ideal unic. Acest ideal unic rămînea și un ideal inaccesibil, măsurat cu varietatea efectivă și fatală a vieții omenești. Etica pentru care militează acum Spranger mi se pare că încearcă o apropiere de viață. Ridicîndu-se din

condiția relativă a firii omenești, ea aspiră către generalitatea pe care nu o întrevede în felul paserii care ar pluti deasupra pămîntului, ci cu privirile îndreptate—aș spune—dintr'o „poziție locală". Etica lui Spranger este o etică a perspectivei.

A fost adeseori deplîns fenomenul specializării energiilor omenești, rezultat al complexității în creștere a vieții moderne și unanim învinuit de a purta răspunderea unei anumite crize a culturii contimporane. Omul, se spune, a pierdut sentimentul totalității vieții. Sărmană unealtă în slujba unui întreg pe care nu-l înțelege și pe care perfecțiunea mecanică a funcțiunii sale îi cere să nu-l înțeleagă, el rabdă un destin de care nu se poate elibera, nici măcar cugetîndu-l. Spranger poate răspunde la această plîngere cu o mîngîere. Propunînd o etică a specializării, el a arătat că în sufletul omenesc există condițiile capabile de a asigura tocmai pe această cale reintegrarea înțelesului total al vieții. Este o încercare teoretică vrednică de a fi reținută.

Tudor Vianu

Cîntec pentru Lya

In ziua ceia'n care ai plecat,
In ziua ceia palidă, de iarnă,
Văzduhul a 'nceput, domol, să cearnă
Flori reci, pe-un vis atunci înmormîntat...

Mi-e dorul stins şi trist, ca o livadă
In care Primăvara, cu paşi grei
Aduce 'n poală primii ghiocei
Ucişi atunci, de ultima zăpadă.

In ceasurile triste şi pustii,
Plec fruntea grea în palmele fierbinţi,
Şi cerc să m'amăgesc, că tot mă minţi,
Şi cerc să cred, că tot te-aştept să vii.

Am plîns şi eu o vreme pentru tine
Cum alţii înaintea mea au plîns,
Dar rîsul tău, l-am prins, şi ţi l-am strîns
Să nu mai plîngă alţii după mine.

Cînd ai venit, se'ntunecase-abia
Şi tu, pe drum, rîdeai gîndind la mine...
Cînd ai plecat, se'ntunecase bine,
Şi gîndul meu plîngea în urma ta...

Am plîns în urma ta... De ce-aş minţi?
Am plîns, dar 'nu uita că după ploaie
Şi firele de iarbă se îndoaie
Plîngînd, dar cresc mai tari a doua zi...

Decînd sînt duşi departe ochii tăi
Incet-încet, vedeniile pier...
Acelaş soare văd, pe-acelaş cer,
Dar pare că acum îl văd întâi...

Intr'un şirag fantastic de mărgele
Strînsesem visuri... Tu l-ai desfăcut
Şi, în noroiul vieţii, a căzut
Scînteetoare, ploaia mea de stele...

A. Pogonat

Edmond About şi Romînia

—— I ——

In Franţa s'a sărbătorit de curînd centenarul naşterii lui Edmond About. Cu un fast oficial mai modest, cu un răsunet în ziaristică şi lumea literară mai slab ca cel al lui Taine. E adevărat că activitatea prea dispersată a lui About, scrierile lui eclectice, extrem de variate, fiindcă ele îmbrăţişează aproape toate formele literare moderne, toate disciplinele ştiinţelor morale contimporane şi din acest motiv în mod fatal relativ uşoare, nu se pot nici pe departe compara cu opera închegată, aproape unitară, profundă şi totuşi nu lipsită de amploare, apăsător de massivă, metodică —adesea chiar prea metodică,—c'o puternică influenţă în ştiinţă şi literatură, până a creia şcoală, a colegului său de studii şi prietin, Taine. About, cu toată inteligenţa lui vie şi talentul lui real, a fost o nefericită victimă a naturii sale. Deşi Alsacian de origine, prin urmare demi-nordic, sufletul lui avea multe din însuşirile unui meridional. Cu temperamentul lui aprins, impulsiv, mobil, pasionat, aproape inguvernabil, n'a putut înţelege adevărul mare şi simplu al prea cunoscutei maxime, că geniul este mai ales o lungă răbdare, iar gloria muncă continuă pe-un ogor limitat, „omul aplecat ca un şcolar asupra unui singur lucru". Pe About l-a îngrozit axioma lui Montaigne, că „munca"—cea sistematică, neîntreruptă, limitată—„e un cuptor care petrifică sufletul". El a urmat pe Balzac, şi-a făcut o normă de viaţă şi un crez din următorul dicton balzacian: „destinul nostru e făurit îndeosebi de pasiunile noastre", sau din cel al lui Domat: „pasiunile sînt legi pe care le urmează chiar judecătorii".

Totuşi a fost un timp cînd About a cunoscut o reală popularitate în Franţa. El deschide şirul acelor tineri de elită, inteligenţi, muncitori şi modeşti, elevi ai Şcoalei Normale Superioare, care călcînd în picioare puternica tradiţie franceză—şi nu din vina lor—nevoind să-şi renege crezul politic, individualitatea, fiinţa lor morală şi independenţa lor intelectuală, n'au furnizat învăţămîntu-

lui mediu şi superior profesori în serie, anchilozaţi în vechi formule, mecanizaţi de monotonia şi uniformitatea metodei, fără curaj în gîndire şi fără iniţiativă în carieră; în schimb au dat Franţei o pleiadă întreagă de scriitori, istorici, critici şi ziarişti cu o puternică personalitate.

About a fost şeful faimoasei promoţii—liberală, entuziastă, generoasă, şi profund umană—din 1848 dela Şcoala Normală Superioară. Intre colegii lui bine înarmaţi, rivali străluciţi, ca Taine, Sarcey, Prévost-Paradol, Weiss, prin inteligenţa lui suplă, fertilă, prin verva şi spiritul lui nesecat, trecea de-un fel de „prinţ al tinerimii din timpul său" [1]. Dimpreună cu aproape toţi colegii lui cade şi el victimă —li se puneau obstacole sau erau chiar respinşi din cauza liberalismului lor la concursul de agregaţie—a faimoasei legi Falloux, inspirată de Iezuiţi şi sinteză în învăţămîntul francez a formidabilei reacţiuni politice şi religioase ce a urmat Revoluţiei dela 1848. Dar chiar reuşit la examen, elevul lui Voltaire, cu temperamentul lui veşnic zbuciumat, cu spiritul lui viu, scăpărător, cu trăsăturile lui prea originale, cu neastîmpărul lui nervos în căutarea a noui probleme, ar fi suportat greu oficial constrînsa, modesta, penibila cariera de profesor francez. El a pronunţat cuvintele, devenite celebre în Franţa şi care au cucerit numeroşi adepţi: „Invăţămîntul te duce la orice, cu condiţia să-l părăseşti la timp". Şi el l-a părăsit din vreme; sau mai precis nici n'a intrat în învăţămînt.

* * *

Conform unei vechi tradiţii universitare About—ca laureat al secţiei literare a Şcoalei Normale—a fost trimes la şcoala franceză din Atena, pe un ciclu de mai mulţi ani, pentru a se specializa în studiile clasice. El a găsit însă, că acest periplu de studii antice e cel mai comod mijloc de-a fugi—pentru totdeauna şi cu salvarea formelor—de profesorat. Şi spre marea uimire a foştilor lui profesori şi a specialiştilor, aduce din Atena şi Roma—a stat cîtva timp şi acolo—un mic dar serios studiu de arheologie şi un mare roman cu subiect şi de inspiraţie orientală, asupra tîlharilor greceşti. Laureatul elev n'a revoluţionat studiile arheologice, dar a revoluţionat în schimb concepţia romantică a scriitorilor francezi de atunci asupra popoarelor creştine din Orient. Hadji Stavros a fost mult timp popular în Apus, iar About cu romanele lui uşor romaneşti şi puţin fanteziste—genul George Sand—însă radical curăţite de exagerata, aproape falşa lor sensibilitate, şi-a cucerit repede un nume în literatura franceză. About la Atena nu s'a adîncit în trecutul vechiu, în formidabila civilizaţie ateniană, evocată la fiecare pas de resturi de monumente, cu zelul pasionat, liniştea senină, pacienţa resemnată, până a uita prezentul, a marelui om de ştiinţă. Suflul civilizaţiei antice nu i-a umplut sufletul,

1 Eugène Spuller, Figures disparues, portraits contemporains politiques et littéraires (troisième série), Paris, 1894, p. 139.

nu i-a inspirat o rugăciune pe Acropole. Altceva l-a fermecat pe el aici. About era mai presus de toate om şi iubia viaţa; el a iubit prezentul Orientului mediteranian: cu cerul lui senin, marea albastră, stîncile albite de-o eternă lumină, ritmul febril al vieţii neumane din murdarele porturi, amestecul bizar şi pitoresc de popoare şi costume; cu eroismul lui de-o clipă şi laşitatea lui de veacuri, cu fatalism şi lene, cu credinţă veche împetrită în forme rigide şi naţionalismul conservativ înrudit cu brigandajul. El a privit şi studiat viaţa vie a Orientului, aspectele lui pentru el nouă şi ciudate, obiceiurile lui curioase; impresiile culese acolo le-a popularizat prin multiplele şi variatele lui scrieri. „Grecia Contemporană" e un studiu serios, cu observări juste, viu şi mai ales ingenios asupra acestei ţări; o sursă istorică bogată pentru cunoaşterea problemei Orientului de atunci. About a iubit popoarele creştine din Balcani, cu mizeria şi nenorocirea lor de veacuri, cu dîrza, miraculoasa lor rezistenţă conservativă. Cu talentul lui mare de ziarist le-a sprijinit aspiraţiile spre libertatea religioasă, le-a susţinut visul lor de emancipare politică, cu elanul lui generos şi verva lui aprinsă a fost timp de treizeci de ani interpretul doleanţelor, apărătorul intereselor lor în Apus. Turcii, „sclavagişti şi poligami", [1] care n'au dat nimic civilizaţiei, n'au lăsat nimic în istorie, decît doar amintirea imobilităţii somnolente politice, imoralismului social codificat în legi, a tiraniei, corupţiei şi sîngelui, au găsit în About cel mai aprig duşman. La producerea umanului curent, ce tăia brazde tot mai adînci în opinia publică a democraţiilor apusene, de-a creia state nouă, viabile din partea europeană a imperiului musulman, a contribuit în mare măsură şi pana neobosită şi tăioasă a lui About. Şi dacă n'a adus cu el din Grecia volume grele de arheologie şi istorie antică, cu multiple referinţe şi bibliografii, cu savante discuţii şi critici de text, a adus în schimb impresii artistice, observări profunde, o credinţă generoasă şi fermă în necesitatea istorică imperioasă a emancipării popoarelor creştine din Balcani de subt dominaţiunea „arogantă şi brutală" a Turcilor, a unei rasse formată din „paraziţi înarmaţi", separată de restul Europei „prin religia, legile şi obiceiurile ei... incorigibilă şi imperfectibilă" [2]. Şi dacă ideia binefăcătoare, fecundă, lansată de Revoluţia Franceză—al căreia elev fidel şi zelos a fost toată viaţa sa About—principiul naţional, şi-a găsit aplicarea integrală—deşi destul de tîrziu—şi-n sud-estul european, se datoreşte în parte şi lui About. Cu ocazia centenarului naşterii lui e bine să se ştie. Căci opera aceasta în favorul milioanelor de neîndreptăţiţi e mai importantă pentru umanitate, decît cea de erudiţie pură.

Şi totuşi stagiul de studii a lui About pe locurile care au servit ca scenă de desfăşurare unei civilizaţii preocupată numai

1 *Edmond About, Le Dix—neuvième Siècle, avec une introduction par Joseph Reinach II-ème edition, Paris, 1892, p. 240.*
2 *Idem, ibidem, p. 235.*

de realizarea artistică — în multiplele ei forme — a frumosului, a avut o hotărîtoare şi adîncă înrîurire asupra scriitorului de mai tîrziu. Şi aici sau mai ales aici a cunoscut şi pătruns secretul artei: a armoniei în compoziţie, a amploarei şi îndrăznelii în concepţie, a preciziei, clarităţii, eleganţei în frază şi expunere, a logicii nuanţate, pline de rezervă, fără dogmatismul exclusivist al misticului în argumentare, a scepticismului consolator şi senin, fără melancolie elegiacă, a pesimismului fără disperări apocaliptice. About a iubit clasicii, umaniştii, scriitorii Renaşterii, pe Enciclopedişti şi şcoala lor. E adevărat că adesea s'a abătut dela concepţia lor prea estetică despre lume şi viaţă. Umanitaristul larg şi generos a avut momente în viaţă, cînd a crezut că e o crimă să asculte de glasul maiştrilor, sintetizat prin formula aproape cinică a lui Rivarol: „Raţiunea se compune din adevăruri care trebue spuse şi din adevăruri care trebue trecute subt tăcere". Dacă de multeori a întrecut chiar pe Voltaire prin dezvelirea deschisă, dacă nu chiar brutală a ceiace credea el că e adevărul integral, pur, a făcut-o din sinceritate, fiindcă credea, că îndeplineşte o faptă bună şi serveşte o cauză dreaptă.

* * *

Ne-am oprit anume mai mult la partea vieţii lui About petrecută în Grecia, fiind importantă pentru studiul nostru, căci aici a avut prilejul să se iniţieze în problema Orientului, să cunoască mediul social, împrejurările istorice, situaţia politică specifică a popoarelor din Balcani şi să se ocupe de ele la momentul oportun —şi de noi bineînţeles—cu o inteligentă şi binevoitoare înţelegere.

In adevăr nu prin opera pur literară alui About vom putea stabili legătura între numele lui şi Romînia, urmărită de noi şi care formează subiectul studiului de faţă. About a fost mai ales ziarist. Un ziarist înăscut, de mare talent, cel mai mare ziarist în Franţa între 1860-1884. A rămas fidel ziaristicii viaţa lui întreagă. Dar ziaristica, la fel cu învăţămîntul—observă ironic biograful lui [1]—te duce la orice, cu condiţia s'o părăseşti la timp. About însă n'a părăsit-o. In politica externă a fost—ca şi Thiers—un apărător zelos al principiului naţional. A fost Wickham Steed-ul epocii sale, cu aceiaşi amploare în judecarea, cu aceiaşi complexitate în explicarea cauzelor şi-n expunerea desfăşurării evenimentelor contemporane; cu aceiaşi pătrundere ascuţită, justă, aproape vizionară a consecinţelor lor în viitor, dar mai subtil, mai nuanţat, mai literat; un polemist, un stilist, un moralist neîntrecut.

About n'a fost totdeauna republican convins, dar a fost totdeauna un adept zelos al principiilor dela 1789. Dacă aceste principii pot fi reduse, complet exprimate, prin formula prea sintetică a lui Edouard Laboulaye: «Libertatea civilă şi religioasă, egalitatea persoanelor şi a pămînturilor", [2] atunci About le-a servit cu cre-

1 *Joseph Reinach, op. cit., p. V.*
2 *E. Laboulaye, Questions constitutionnelles, Paris, 1872, p. 5.*

dinţă şi elan pasionat viaţa lui întreagă. El n'a fost un partizan. N'a crezut în adevăruri politice monopolizate cu ură de partide. Era prea artist, prea individualist, prea generos, ca să poată deveni apologistul fanatic al unui program, al unei ideologii de partid. Duşmanilor lui, care îl acuzau de versatilitate, mobilitate, inconsecvenţă în atitudinea lui politică, le-ar fi putut răspunde triumfător cu Victor Hugo—faţă de a cărui rezistenţă dîrză şi curaj politic, contra lui Napoleon al III-lea, avea mare admiraţie—că partidul, căruia el ar dori să aparţină „nu s'a născut încă, el însemnează: *Revoluţie, Civilizaţie*". Era un conservator inteligent, un liberal generos, un democrat moderat. Cu toată verva lui crudă şi vehemenţa pasionată, era un înţelept, un sceptic, un estetician, ca toate inteligenţele de elită. Tineretul republican din timpul imperiului îi boicota piesele de teatru, fiindcă autorul, liberalul aprins din tinereţe, era considerat ca un rătăcit în anticamerele imperiale. Pe About îl speria solitudinea gînditorului. Era mai presus de toate artist, dornic de glorie, însetat de succes. A acceptat imperiul, ca şi mulţi elevi ai lui Saint-Simon şi foşti republicani. A crezut şi el mult timp, că subt domnia împăratului visător, a misticului aventuros, care era Napoleon al III-a şi care vedea şi concepea totul în mare, progresul politic şi social, principiile dela 1789, nu se vor ciocni de obstacole prea serioase; dupăcum au crezut odinioară mulţi jacobini, că subt Napoleon principalele cuceriri revoluţionare vor putea fi salvate. Credinţa lui About a fost în parte întemeiată şi confirmată de evenimente. Pentru el aceste principii erau un fel de idei-forţe, ele au produs o stare sufletească generală aproape cu neputinţă de schimbat, un marş ascendent şi neîntrerupt în domeniul politic şi social, indiferent de forma şi numirea regimurilor. Cu acest scepticism înţelept şi consolator a judecat imperiul al doilea. I-a repugnat adularea josnică. „Sire, nu eşti nici tiran, nici D-zeu", a scris undeva. Frecventa saloanele literare—ultimele saloane literare—unde se făcea Bonapartism moderat, se practica libera cugetare, ateismul şi erau admiraţi scriitorii din exil. Noul Voltaire, subt cel din urmă regim francez „preacreştin", prin atacurile lui vehemente contra ultramontanismului, clericalismului[1], pregăteşte calea unui Clémenceau, Waldeck-Rousseau, Emile Combes, Briand, pentru realizarea marei reforme: separarea bisericii de stat, laicizarea şcoalelor, libertatea deplină a conştiinţii. Dacă About a fost un mare adversar al ideilor şi prejudecăţilor vechi, n'a fost un intolerant şi mai puţin un fanatic. Căderea puterii temporale însă e strîns legată şi de numele lui.

* * *

Dezastrul militar din 1870, prăbuşirea umilitoare a imperiului excesele Comunei, pierderea Alsaciei şi Lorenei şi dimpreună cu

[1] Pe lîngă multele articole contra clericalismului, About a scris şi două studii în acest sens, care au provocat o polemică înverşunata în timpul lor: *La Question romaine* şi *Rome contemporaine*.

ele a micii lui case din Schlittenbach, lîngă Saverne, i-au deschis larg ochii, l-au silit să părăsească în politică atitudinea rezervată de estetician sceptic de până aci, l-au împins în vîltoarea luptelor politice. S'a ataşat fără rezerve republicii. A fost prietinul lui Thiers şi interpretul programului lui politic. El a pronunţat cuvintele, devenite un fel de crez pentru republicanii moderaţi: „Republica va fi conservatoare, sau ea nu va fi".

Dupăce colaborase la aproape toate ziarele mari ale timpului în 1872 ia direcţia ziarului „*Le Dix-Neuvième Siècle*". Spiritul lui About domina întregul ziar. Era un ziar de opinie şi de luptă. Titlul singur rezumă toată gîndirea, întregul ideal filozofic şi literar al lui About. Puţini scriitori au reprezentat cu un succes mai strălucit, cu un talent mai viguros ideile, opiniile, aspiraţiile, elanul pentru progres şi libertate din veacul trecut, ca About. Cu toată pasiunea lui combativă de-a întări instituţiile republicane, ziarul lui About era totuşi mai imparţial, mai obiectiv, mai puţin dogmatic, ca „La République Française" al lui Gambetta, fiindcă era independent, nu servea un partid, ci ideia progresului politic şi social şi a libertăţii conştiinţii. Pierderea celor două provincii—a micii lui patrii—şi a prestigiului Franţei în Europa, au făcut din About un mare patriot, un factor important de luptă în tabăra republicană pentru reconstituirea patriei. Faza eroică a istoriei Republicii a III-a e strîns legată—pe lîngă numele unui Thiers, Gambetta, Jules Ferry—şi de numele lui About. Ziarul lui devenise o tribună a politicii liberale şi progresiste, a reformelor intelectuale şi morale; adversarul reacţiunii monarhiste şi clericale şi al exceselor demagogice; apărătorul generos al umililor şi săracilor, al victimelor vexaţiunii birocratice, al persecutaţilor de marii tirani ai centrului şi de micii despoţi ai provinciei. About prin activitatea lui ziaristică a dovedit, că publicitatea e cea dintâiu pedeapsă a abuzului de putere şi a prostiei. „Acţiunea ziarului asupra oamenilor"—scria undeva About—„e imediată, aproape fulgerătoare. Ziarul nu loveşte totdeauna just. Dar loveşte puternic şi repede. E un vechicul pentru gîndire, o armă pentru iubire, ură, sau răzbunare, un fulger în mînile omului... Ah! dacă pressa ar fi liberă! Să scrii în fiecare zi. Ai scrie chiar şi noaptea; te-ai scula la ora patru dimineaţa să scrii". Şi ziarul lui About a lovit puternic, repede şi just în toate abuzurile. A creiat curente politice şi a impus reforme sociale. Era o forţă redutabilă, teroarea politicianilor. Verva lui About a răsturnat ministere, atacurile lui au înmormîntat parlamente. A fost numit—şi n'a fost numire mai justificată—noul Voltaire sau Warwickul veacului al XIX-a. A fost un precursor, în ziaristică, al lui Clémenceau. A întemeiat şi el dinastii, potentaţi, regi în politică; el însă n'a fost niciodată—spre deosebire de acesta din urmă—nu rege, dictator al politicii, dar nici măcar simplu deputat. Adevărul spus cu pasiune şi talent indispunea prietini şi făcea să tremure de frică şi ură duşmani. About—ca şi Clémenceau—avea calitatea mare şi rară—proprie

numai sufletelor de elită, scriitorilor oneşti şi oamenilor politici sinceri, dezinteresaţi şi curajoşi—de a-şi creia duşmani. Era un tribun al suferinţelor mulţimii anonime. Primea zilnic nenumărate plîngeri, pe care le despuia cu ardoare şi inspirat de-o nouă nedreptate, pe pînza unor realităţi revoltătoare, broda marile lui articole cu o dialectică strînsă, vii, pline de vervă, imbibate de-un larg umanitarism. Ironia lui amară, atacurile lui necruţătoare au distrus ambiţii, au împiedecat ascensiuni nemeritate în ierarhia politică. Interesele lezate, ambiţiile jicnite nu odată au făcut front comun contra lui About. Cenzură, procese, pedepse cădeau potop pe ziarul lui. Dar persecuţiile îi dădeau aureola martiriului, autoritatea lui creştea, influenţa şi popularitatea lui ciştigau. Au fost momente cînd toată Franţa politică era dresată contra lui. El însă continua curajos lupta cu un mănunchiu ales de prietini, scriitori, critici, essayişti, ziarişti grupaţi în jurul lui. About îşi alegea cu scrupulozitate colaboratorii; toţi purtau un nume şi aveau o conştiinţă. Ziarul lui era cîrma vieţii politice franceze. Era cetit de toţi care aveau un cuvînt şi o răspundere în viaţa publică. Şi dacă democraţia republicană franceză a triumfat, dacă „ordinea morală" adecă monarhismul teocrat—a fost învins în anii critici 1873 şi 1877 se datoreşte în parte şi lui About. Poate scriitorul generos în lupta neîntreruptă pentru progresul raţiunii şi emanciparea spiritelor de prejudecăţi obscurantiste, de fanatism religios, politic, social, naţional, a mers uneori prea departe. Luptînd pentru libertate şi toleranţă în focul luptei a trecut de multe-ori dincolo de ţintă, fiind însuşi intolerant faţă de adversari. Dar la cea dintăiu ocazie îşi recunoştea greşala.

Cert, la creiarea renumelui lui de mare ziarist a contribuit şi activitatea lui literară. Căci romanele, scrisorile, schiţele, essayurile, studiile lui critice erau cetite, apreciate şi chiar traduse în mai multe limbi. Piesele lui de teatru au fost jucate. Studiile lui politice, economice, sociale erau apreciate chiar de specialişti. Azi opera pur literară a lui nu se mai ceteşte, e aproape uitată. Şi totuşi numele lui—cu ocazia centenarului naşterii—a fost amintit şi sărbătorit lîngă cel al lui Taine. Pe platoul alsacian, lîngă Saverne, o statue în bronz—ridicată în acest an—îi va eterniza memoria. Franţa a uitat scriitorul, dar n'a uitat patriotul, care a luptat pentru reintegrarea celor două provincii, pe autorul „Alsaciei", pe acela care a suportat temniţă germană, fiindcă a strigat Europei caracterul francez al celor două provincii, pe marele ziarist, care a luptat pentru libertate, progres, lumină. Tot astfel Academia Franceză îl chemase în sînul ei nu ca scriitor, ca ziarist liberal şi anticlerical, ci ca simbolul rezistenţei franceze în Alsacia subjugată.

* * *

About, în lunga lui carieră ziaristică, s'a ocupat în mai multe rînduri de problema romînească. Napoleon al III-a făcuse din principiul naţional axa centrală în jurul căreia trebuia să rotească politica nouă europeană şi About era unul dintre interpreţii acestui vast şi umanitar program politic, subt presiunea căruia trăeşte şi azi—sau mai ales azi—Europa. About a sprijinit în parte politica lui Napoleon al III-a, fiindcă a descoperit în ea—subt raportul exterior—continuarea fidelă a politicii revoluţionare şi în parte chiar napoleoniene, fiindcă Napoleon a scris marele adevăr: „Guvernul, care va desfăşura, cel dintăiu, drapelul naţionalităţilor şi se va erija în apărătorul lui, va domina Europa[1]". Duşmanii lui Napoleon al III-a considerau politica lui externă de: aberaţie, utopism, romantism, misticism sau chiar nebunie. Impăratul le răspundea însă: „Sînt nebunii politice, care sînt glorioase[2]". About ar fi preferat formula: sînt nebunii politice care trebue făcute, fiindcă ele însemnează: morală, virtute, justiţie, umanitarism, dreptul imprescriptibil al popoarelor de-a dispune de soarta lor.

About avea aceiaşi concepţie asupra naţionalităţii ca şi Renan[3]. In dorinţa lui de-a vedea principiul naţional realizat pretutindeni, a sprijinit şi efortul poporului romîn de a-şi realiza unitatea etnică.

Nu avem pretenţia de-a fi epuizat în studiul de faţă întreg subiectul, de-a fi cetit absolut tot ce-a scris About în legătură cu problema romînească. Trebuia să fi răsfoit cu o scrupuloasă minuţiozitate toate ziarele—şi ele sînt numeroase—la care colaborase; să săvîrşim o muncă meticuloasă şi de lungă durată. Ne vom opri prin urmare la două momente numai—natural pentru noi cele mai importante—din activitatea lui de ziarist şi scriitor, cînd s'a ocupat mai pe larg de ţara noastră.

* * *

Ziarul lui About în timpul războiului din 1877-78 publică o serie de articole elogioase despre armata romînă. Corespondentul lui din Romînia în mai multe articole aluneca aprecieri pline de elogii asupra efortului militar al Romîniei, asupra conducătorilor ei politici şi militari. Polemizează cu ziarele franceze rusofile, care voiau să diminueze rolul armatei romîne în invingerea Turcilor. Răsfoirea ziarului „Le Dix-Neuvième Siècle"—al căruia director şi animator era About—ar recompensa bogat istoricul romîn, care ar aborda subiectul: felul cum s'a repercutat războiul nostru de independenţă în opinia franceză. E o sursă bogată de aprecieri, caracterizări şi informaţii asupra Romîniei, asupra efortului ei politic şi militar, la fel cu studiile corespondenţilor de războiu din Romînia şi Bulgaria: Kohn-Abrest[4] şi Dick de Lonlay[5].

---

1 *René Johannet, Le Principe des Nationalités, Paris, 1923, p. 166.*
2 Idem, ibidem.
3 *Ernest Renan, Qu'est—ce qu'une Nation?, II-ème éd., Paris, 1882.*
4 *Fr. Kohn-Abrest, Guerre d'Orient—Campagne de 1877—Zig-Zags en Bulgarie, préface de Jules Claretie, Paris, 1879.*
5 *Dick de Lonlay, En Bulgarie 1877-78, Paris, 1883.*

Rămînînd însă în cadrele stricte ale subiectului nostru ne vom ocupa numai de articolele de politică externă ale lui About, în care discută problema romînească și îndeosebi de acelea, care tratează chestiunea cea mai arzătoare a politicii romînești, chestiunea Basarabiei. In 8 April 1878 într'un mare articol „Le Réveil de l'Europe" scrie: „Romînia, pe lîngă toate serviciile pe care le-a „adus în acest războiu și deși are în fruntea ei ca prinț un Ho„henzollern, e tratată cu o lipsă de jenă nemai auzită; i se „răpește Basarabia, i se dau în schimb mlaștinele Dobrogei și se „uzează față de ea de dreptul de-a fi traversată cu forța de „armatele ruse; în plus e amenințată, că dacă cumva își va ex„prima nemulțumirea va fi pur și simplu anexată la Rusia". Sau continuînd același articol scrie: „Romînii au fost eroici; au servit „pe generalul-șef al armatelor ruse în momentul cel mai critic; ei „au salvat poate partida! Și ca preț al acestui frumos zel li se „sfîșie țara și sînt subjugați; sînt transformați în cantonierii căii „de triumf și dacă bravii lor soldați se revoltă contra unei astfel „de pretenții, Prințul Gortschakoff amenință că îi va dezarma".

Țarul—scria About—declarase la începutul ostilităților, că Rusia învingătoare va uimi lumea întreagă prin atitudinea ei moderată. Ori tratatul de San-Stefano—pe lîngă toată măestria formulelor lui diplomatice de-o seducătoare abilitate—impune Sud-Estului european, dacă nu o dominațiune, în orice caz un protectorat rus efectiv. Și'ndeosebi spolierea Romîniei de cele trei județe din Răsărit îi inspiră lui About constatarea următoare de-o amară ironie: „In civilizația noastră în același timp foarte savantă și „foarte rudimentară, Europa se aseamănă încă puțin cu acele „bazine de piscicultură, în care peștii mici servesc ca hrană celor „mari. Este—prin urmare—natural, ca statele mici să-și pună mereu „întrebarea: cînd vor fi mîncate?".

About face un apel disperat la popoarele Europei, ca să nu lase Sud-Estul european pradă „puterii monstre", „sfinxului cu ghiare lungi". Țarul a anunțat emanciparea creștinilor din Orient. Ori nici un popor creștin n'a fost emancipat. „Nici un om, creștin sau „musulman nu-și mai aparține în acest domeniu care debordează „în Asia și cuprinde inclusiv și pe Armeni: tot pentru țar!" „Poate „Rusia"—continuă el—„se va plînge de ingratitudinea popoarelor, „ea care a răsplătit așa de bine serviciile bieților Romîni!". Protestează cu o viguroasă energie contra răpirii Basarabiei și a instalării dominațiunii ruse la Gurile Dunării. Europa unită trebue să se dreseze hotărîtă în fața ipocriziei nouilor falși cruciați—care subt pretextul „ușor ironic al autonomiei", al emancipării creștinilor și fraților de sînge—distrug vechiul și uzatul regim asiatic al Turcilor pentru a împinge noul asiatism al țarilor până în inima Europei. „Voi"—scrie About adresîndu-se Rușilor—„stăpîniți cel „mai vast domeniu al globului și țările voastre—grație războaielor „și diplomației—se întind mereu în fiecare zi. Nu știm cum ați „putea fi împiedecați să cîștigați teren în Extremul-Orient, unde

„forțați deja marile ziduri ale Chinei; nu se poate însă tolera ca „stăpînind jumătate din Europa, să năvăliți și în cealaltă jumătate a ei. „Cu atît mai puțin putem tolera acest lucru, fiindcă poporul vos„tru—luat în massă—este încă destul de barbar și fiindcă regimul „vostru despotic e cu o sută de ani mai înapoiat, decît toate ce„lelalte. Prin anexarea mai mult sau mai puțin deghizată a unei pe„ninsuli, în care ați intrat ca liberatori, clătinați din temelii echilibrul „european și ne reduceți—pe noi celelalte popoare—la rangul de „puteri în aer". Rîde de pretinsa eliberare a creștinilor din Balcani, care—după el—vor urma în curînd soarta Poloniei.

Napoleon I a scris undeva, că Europa într'o sută de ani va fi sau căzăcească sau democrată. Ea n'a devenit căzăcească. Pentru ca necunoscuta ecvației destinului uman din era contemporană să nu echivaleze cu triumful despotismului muscălesc, ci cu egalitatea și libertatea indivizilor și a națiunilor, cu dreptul popoarelor, About a luptat viața întreagă. A susținut și Romînia și dreptul ei la o viață liberă; a popularizat în Apus drepturile ei asupra Basarabiei și Gurilor Dunării.

Și fiindcă e vorba de Basarabia, amintim, că About a mai atins odată problema ei și anume în impresiile lui de călătorie din 1883—cînd vizitase și Romînia—și care apăruse în anul următor subt titlul „De Pontoise à Stamboul". Iată ce spune în legătură cu hotărîrile congresului din Berlin: „Romînilor li s'a dat „Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; „poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar „patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de „Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim con„solați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia?"

About era Alsacian. Pentru atașamentul lui la Alsacia a suferit temnița germană și la un moment dat cazul lui mișcase întreaga pressă europeană; About devenise figura cea mai populară. Judelui instructor neamț, care îi lua interogatoriul About îi răspundea: „Scrie, Domnule repede, că sînt dușmanul ireductibil al d-voastră". La un moment dat se credea că viața lui e în pericol. Protestele unanime ale pressei europene îl salvase. Și About compară Basarabia romînească—și cine era mai competent ca el—cu Alsacia franceză. Amîndouă provinciile au căzut jertfă politicii imperialiste; cea dintâiu panrusismului, cea din urmă pangermanismului. Nu știu dacă vre'un scriitor al timpului a făcut această reflecție, s'a folosit de-o comparație la fel. Ea e justă și pentru noi extrem de utilă. Cu autoritatea lui mare de ziarist, a dezvelit Europei nedreptatea făcută Romîniei în 1878.

M'am gîndit la strîngerea într'un mănunchiu a opiniilor marilor scriitori din Apus favorabile nouă asupra Basarabiei, în momentul anexării ei la Rusia. Cert ele sînt extrem de rare, dar sînt. Ungurii într'un caz analog le-ar fi adunat cu pasiune și repede; cu un citat ca cel al lui About ar fi umplut Europa. Basarabia și azi este încă „rana devorantă" a politicii noastre. Cicatrizarea ei

o împiedecă vecinii interesați din Răsărit. Ea se deschide și sîngerează după placul lor. Am făcut noi totul ca ea să fie închisă, pe veci vindecată? Am prezentat noi toate dovezile, am citat toți martorii în fața tribunalului opiniei europene, ca să-l convingem de dreptatea cauzei noastre? Cu prilejul centenarului nașterii lui About am reînoit importanța lui mărturie în procesul romîno-rus în legătură cu problema Basarabiei.

* * *

About a fost în Romînia în Octombre 1883. In anul acela o societate belgiană fondează—pe linia Orient-Express-ului—compania internațională a „wagons-lits-urilor". Noul și confortabilul mijloc de comunicație părea o mare cucerire a tehnicii timpului. Ce învechită ne pare azi! Evenimentul a fost inaugurat cu un mare fast. Cei dintâiu călători în dormitoarele rulante elegant echipate au fost oaspeții invitați ai societății belgiene. Afacerea trebuia lansată cu succes și cu o mare publicitate. Au fost invitați marii ziariști ai Apusului la această călătorie de plăcere și natural printre ei și About. In anul următor au și apărut impresiile lui din „călătoria miraculoasă"[1]. E cea din urmă operă a lui, căci la începutul anului 1885 moare.

Călătoria a durat treisprezece zile și în Romînia abia douăzeci și patru de ore. „In această Franță a Orientului"—scrie About—„care se numește Romînia, am luat parte la inaugurarea „unui palat de vară în Carpați, am luat ceaiul cu un rege și cu „o regină și s'a dat în onoarea noastră un banchet somptuos la „Rignon-ul Bucureștilor[2]". „Am băut în Romînia un foarte bun „vin alb, fabricat și semnat de d. I. C. Brătianu, președintele Con„siliului de miniștri și în adevăr demn de-a purta numele unei „Excelențe[3]". La București călătorul nostru s'a oprit foarte puțin, timpul cît a durat doar banchetul. Motivele ni le dă singur: „Avînd în vedere că orașul București e prea nou, prea civilizat, prea se aseamănă cu Parisul sau Bruxelles pentru a reține, timp de-o zi, pe niște călători grăbiți ca noi, Compania organiză pe ziua de Duminică o excursie la țară patru ore departe de Capitală"[4]. Merg la Sinaia la inaugurarea palatului regal din 7 Octombre, unde sînt oaspeții regelui Carol.

Privind țara noastră din goana trenului, peisagele variate care defilează îi storc reflecții asupra trecutului și viitorului ei, asupra solului cu bogățiile lui, asupra obiceiurilor, credinții, structurii noastre politice, economice și sociale. Sînt impresii vii, observări inteligente, caracterizări juste, judecăți profunde. Cert, nu e icoana absolut reală a țării noastre, un portret, o copie după natură, ci mai mult

1 *E. About, De Pontoise à Stamboul, Paris, 1884, p. 51.*
2 Idem, ibidem, p. 2.
3 Idem, ibidem, p. 9.
4 Idem, ibidem, p. 27.

imaginea ei—și destul de fidelă—reflectată pe retina ochilor sufletești ai unui mare ziarist, scriitor, moralist din Apus. Ne judecă puțin cu mentalitatea occidentalului, vede poporul romînesc prin luneta spiritului francez. Michelet scria: „Din ce e făcută istoria, dacă nu din mine? Prin ce s'ar reface și povesti istoria, dacă nu prin mine?"[1]. About era prea francez, prea personal ca să nu împletiască descrierea realității pe firele individualității sale. E neajunsul tuturor impresiilor de călătorie, dar și farmecul și forța lor. Ele sînt vrînd nevrînd studii comparate. Realități, idei, observări, judecăți raportate la altele mai vechi, să nu zic fixe. Și oare totul nu e relativ? Au atunci aceste impresii de călătorie o valoare istorică; pot fi ele utilizate ca izvoare de istorici? Ca izvoare auxiliare da, în nici un caz—afară doar de excepții foarte rare—ca documente de mîna întâia. Ele trebuesc confruntate cu documentele timpului și utilizate cu multă prudență și cu mai multă rezervă. De obiceiu sînt copii după altele mai vechi. Cifrele aproape totdeauna nu sînt exacte. Autorul judecă oamenii și lucrurile cu idei preconcepute. Ele sînt adesea superficiale. Cu toate acestea unele—depinde de inteligența și spiritul de pătrundere al autorului—sînt adevărate studii de istorie comparată a instituțiilor. Scot în relief caracterul comun al acestor instituții, al mecanismului politic și social din țara autorului și cea descrisă, evidențiază contrastele lor, remarcă obiceiurile specifice, apropierile sau deosebirile dintre spiritul public în cele două țări. Impresiile de călătorie au servit și servesc încă des ca mijloc de informație străinătății asupra țării respective.

* * *

Am tradus în întregime impresiile lui About din Romînia, întregindu-le cu explicările critice necesare. O importantă instituție de cultură dela noi a hotărît colecționarea și reeditarea critică în original sau traducere a impresiilor călătorilor străini dela noi. Nu avem pretenția să dăm modelul genului, ci o simplă contribuție.

Cum însă călătorul nostru abia s'a oprit o singură zi în țara noastră, se pune în mod logic întrebarea, dacă notele lui—pe lîngă toată inteligența vie a autorului—prezintă în adevăr vre'o valoare? Răspunsul nostru e afirmativ. About a stat ani de zile în Grecia. Deși în peninsula balcanică „sînt zece rasse"—după cum scria el—„juxtapuse, suprapuse, amalgamate—la întîmplare—prin invazii; se urăsc aproape toate și fiecare se consideră superioară celeilalte[2]", totuși situația geografică, mediul social, circumstanțele istorice aproape comune, le-au impregnat un spirit public, multe ocupații, trăsături sufletești, credințe și obiceiuri asemănătoare,

1 Citat după *Daniel Halévy, Jules Michelet, colecția «Les Romantiques», Paris, 1928, p. 106.*
2 *E. About, op. cit. cu prefață de J. Reinach, p. 241.*

dacă nu chiar identice [1]. Ca ziarist s'a ocupat ani de-arîndul de chestiunea Orientului și-n cadrul ei problema romînească nu era cea mai neînsemnată. In sfîrșit—după propria lui mărturie avea la Paris prietini romîni, care fără îndoială îl informau asupra țării lor. Și acum să vedem aspectul Romîniei din toamna anului 1883 așa cum l-a văzut și descris About.

Cetind rîndurile lui About, asistăm parcă la rularea unei părți din filmul Romîniei pitorești dela București la Sinaia: cîmpii, păduri, dealuri, șerpuitoarea vale a Prahovei, de-asupra lor în zări regeasca coroană a Carpaților, iar la poalele lor romantica, sălbateca împrejurime a castelului Peleș. Tabloul Carpaților comparat cu cel al lanțurilor de munți ai Apusului, ni se prezintă sugestiv real, ingenios; demn de-a figura pe paginele unui manual de geografie intuitivă.

About remarcă nesecata fertilitate a cîmpiei romînești, care totuși din cauza unui climat prea continental, secetelor dese, administrației detestabile a regimului pădurilor, devine adesea nu o sursă de bogăție, ci de mizerie generală. O secetă—ca cea din 1883—înfometează țărănimea, care pentru el se confundă cu întreaga țară. About distinge caracterul pur agrar al Romîniei, azi am zice „eminamente agricol". Chestiunea agrară—după el—departe de-a fi fost definitiv rezolvită, rămînea deschisă și apăsa mereu, cu o gravitate tragică, asupra progresului economic și social al țării. O compară cu cea din Roma de pe timpul Grachilor. Sîntem de acord cu el, cu rezerva totuși că Romîniei îi lipsiau Grachii. About nu era partizan al exproprierii. Adept în economia politică al unui liberalism economic absolut, incorigibil, convins că în materie de proprietate codul napoleonian cuprinde ultima și suprema înțelepciune, a combătut intervenționismul, socialismul de stat, exproprierea. Elevul marei Revoluții uitase un punct din „Declarația Drepturilor Omului"; uitase că la întărirea—să nu zic originea—proprietății mijlocii și mici în Franța—forța de stabilitate politică și socială a ei în toată era contemporană—stă un act revoluționar. Uitase că chiar Habsburgii și Romanovii, pentru a-și putea prelungi regimul despotic au fost siliți să exproprieze pămînt în favorul țăranilor. About crede, că statul romîn—dacă se va simți din nou nevoia—va expropria o nouă cantitate din pămîntul lui în favorul țăranilor. Din pămîntul lui, nu din al marilor proprietari; deși văzuse că în structura economică a Romîniei există o mare prăpastie; lipsea puntea de trecere, elementul de nivelare între regimul imenselor latifundii și neagra mizerie dela sate; deși remarcase singur enormitatea acestor latifundii *„traversînd timp de cel puțin o oră moșiile unui vechiu prietin"* [2] ale lui George Bi-

1 Problema aceasta a fost tratată de curind intr'un studiu relativ sumar dar inteligent, simpatic de, *Jacques Ancel, Peuples et Nations des Balkans, „Collection Armand Colin", Paris, 1926.*

2 *E. About, De Pontoise à Stamboul, p. 30.*

bescu. Dacă informațiile lui sînt exacte, e mult, prea mult chiar. N'avea About impresia, că nu mai călătorește în apropiatul Orient european, ci în inima Orientului aziatic cu prinți izolați, luxoși, leneși, tiranici; cu formidabile bogății și proprietăți; cu zeci de mii de sclavi zdrențăroși, seci și revoltător de supuși?

Dacă About satisface în parte prin liberalismul lui economic pe apologiștii dela noi ai regimului latifundiar, umanitarismul lui generos îi inspiră rînduri de-o duioasă milă și compătimire cînd descrie munca grea, traiul mizerabil al țăranului romîn și pe care le-ar fi semnat fără rezerve—cu toată nuanța lor de opinii, deosebirea lor mare de vederi în alte domenii ale vieții noastre publice—un Kogălniceanu, Eminescu, Radu Rosetti, Gh. Panu, Dobrogeanu-Gherea, un Constantin Stere. Care din acești scriitori n'ar fi semnat—dacă nu afirmația lui About că țăranul romîn are destul pămînt—dar în orice caz cuvintele că pe lîngă pămînt are nevoe mai ales de-un mic capital, de-un credit agricol—deși About nu-l numește—rămas un deziderat, dar și un comod mijloc de propagandă politică la sate, până azi; singurul care i-ar permite *„să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și chiar pînea necesară familiei"* [1]; să nu fie silit ca în ani grei să împrumute la boer în condițiuni extrem de oneroase și grozav de neumane, angajîndu-și *„singura avere ce-i mai rămîne: munca brațelor"* [2]; să dispară pata neagră din istoria socială contemporană romînă, noua muncă silnică deghizată, înspăimîntătoarele „învoeli", teribila, degradanta „neoiobăgie", perpetua amenințare ca *„țăranul emancipat să devină din nou șerb, ca pe timpul domnilor fanarioți"* [3]. Din rîndurile lui About transpiră nu atît credința în nepriceperea claselor conducătoare romîne de-a adînci și desăvîrși umana reformă agrară a lui Cuza-Kogălniceanu, ci mai mult impresia, poate chiar convingerea, că reforma domnului luminat a fost intenționat rău aplicată, sabotată, prin refuzul de-a o finanța suficient, rațional și la timp. Oare istoria nu se repetă? In istoria micii proprietăți rurale dela noi dictonul latin: „Analogia șchiopătează" n'a fost oare dezmințit de atîtea-ori și chiar de curînd?

About atrage atenția potentaților romîni asupra consecințelor grave și inevitabile ce vor rezulta din acest regim neuman. *„Cei care jupuesc în felul acesta"*—continuă el—*„mizeria deaproapelui se expun la represalii"* [4] In sfîrșit într'o formulă prea lapidară, extrem de sintetică, dar și sugestivă și justă,—care ne descopere profunda lui înțelegere psihologică a substratului sufletesc al țărănimii romîne de pe cei doi versanți ai Carpaților și care poate servi cu succes ca chee de dezlegare a enigmei istorice: îndelunga răbdare, umila tăcere a țăranului și neașteptata, brusca, teribila lui

1 Idem, ibidem p. 32.

2 Ibidem.

3 Ibidem.

E. About, op. cit. p. 32.

răzbunare—iată ce spune: *„Romînul e prea blînd, ca să înceapă o revoltă în mare, dar cîte odată e destul de disperat ca s'o practice în mic"* [1]. Elevului Revoluției Franceze—contemplînd starea de plîns a țărănimii romîne—într'o pătrunzătoare și profetică viziune îi apare apropiata revoltă a sclavilor, el întrezărește sîngerosul, tragicul, apocalipticul an 1907. Dar și About se înșelase: căci de data aceasta țărănimea a făcut o excepție la regulă și a practicat revolta în dimensiuni înspăimîntător de mari.

About, autor de studii economice și sociale [2] nu lipsite de valoare, descopere una din cauzele stării deplorabile a claselor de jos din Romînia, în multele sărbători impuse de biserica ortodoxă. După el numărul total al acestora s'ar ridica la aproape o jumătate de an, cînd munca stagnează complet; țara întreagă e cufundată într'un nihilism, într'o nirvană economică. Fericită țară! Cert autorul nostru exagerează. Clerul incult—după el—nu se bucură de nici o considerație socială. Activitatea lui se reduce la un formalism de cult mecanic, vid, lucrativ; massele sînt superstițioase, iar populația urbană indiferentă în chestiuni religioase, deși respectă, practică chiar—dar nu fără un scepticism ironic—unele obiceiuri de cult. Să nu uităm, că About era un mare anticlerical. A fost numit: „mîncător de preoți". Lui îi aparține paternitatea formulei alarmante—care a zguduit Franța republicană și-o mișcă neliniștitor și azi:—„Clericalismul, iată dușmanul!"; atribuită de mulți—pe nedrept—lui Gambetta și care în realitate nu e altceva, decît o nuanță a formulei lansate odinioară de magistrul lui, Voltaire.

Dar About n'a venit în Romînia să facă o anchetă socială și mai puțin una religioasă. Probabil numai lunga călătorie pe latifundiile prințului Bibescu, i-a evocat—ca unui Hamlet modern—umbrele uscate de foamete, mizerie, muncă grea; scheletele sumbre ale miilor de servi, care le muncesc; dupăcum unui umanitar sensibil contemplarea piramidelor nu-i deșteaptă ideia forței eterne, ci mila față de chinurile, sudorile, munca silnică a robilor, prin care acestea au fost clădite. Dispăreți deci „suflete moarte", fantome triste și nu tulburați noua, fermecătoarea Potemkiniadă! Dacă Lamennais ar fi trăit și-ar fi străbătut—dimpreună cu About—cîmpiile romînești în elegantul vagon, le-ar fi strigat: „Tăcere săracilor!" Ziariștii străini n'au venit să descopere un servaj întîrziat, ci regatul romîn tînăr, victorios.

* * *

Economistul About—privind terenurile petrolifere—prevestește un mare viitor petrolului romîn în economia Europei. Crede că

1 Idem, ibidem p. 33.
2 Cele mai importante sînt, *Le Progrès* cu partea lui complimentară, *A, B, C, du travailleur.*

derivatele lui cu timpul vor putea înlocui cu succes cărbunele englez. Din nefericire prevederile lui au fost realizate într'o măsură prea mică; dupăcum nu s'a realizat o altă prevedere a lui—în vederea intensificării mijloacelor de comunicație și exploatării comerciale—canalizarea și navigabilitatea rîurilor.

Călătorul nostru exagerează simpatia lui pentru „Franța Orientului [1]", cînd compară Sinaia cu cele dintăiu stațiuni climaterice sau balneare din țara lui. Palatele chiar pompoase, elegante și moderne nu pot înlocui o veche civilizație. Formele nu însemnează fond, nici fațada conținut. De altfel apărătorul liberalismului economic absolut, prin descoperirea arbitrarului, influenței politice în afaceri comerciale pure, particulare, e silit să numească Romînia *„o lume ciudată* [2]"; un amalgam bizar de vestigii fanariote și de civilizație apuseană, greu de descris și mai greu de înțeles. Face un efort binevoitor să pătrundă enigma: contrastul izbitor între formele occidentale ale instituțiilor romînești și fondul lor oriental. Vrea să invoce toate circumstanțele atenuante, cînd rostește o judecată asupra Romîniei. Crede că povara unui trecut nu prea îndepărtat apasă greu asupra prezentului ei. Regimul fanariot măestru-acrobat al umilirii rușinoase, lașității josnice, supleții mincinoase, venalității insidioase față de cei de sus; al tiraniei nemiloase, exploatării neumane față de cei de jos, a lăsat urme adînci—aproape cu neputință de șters—în spiritul și viața publică romînească. Numește Romînia *„țară bogată și ciudată"* sau *„o lume aparte"* [3]. Deși foarte apropiată de Bizanț și poartă încă destul de pronunțat pecetea moravurilor lui, totuși clasa cultă a ei—nu putem crede însă cu About că chiar și mica burghezime a Bucureștilor—vorbește excelent limba literară franceză. Oaspele nostru e prea indulgent, cînd compară jargonul francez bucureștean—unic în felul lui—cu limba lui Voltaire, cu stilul lui Flaubert, Renan, Taine Barrès sau al lui. Dacă Romînia intelectuală și-a însușit—mult sau mai puțin bine, poate mai mult rău decît bine—forma de expresie, a îmbrăcat haina culturii franceze, ea nu și-a însușit esențialul, miezul, suflul acestei culturi. Ea a împrumutat și aplicat repede, unele instituții, unele cuceriri—chiar revoluționare—ale timpurilor moderne, căci *„învățămîntul—de toate gradele—în toate școlile regatului e gratuit"* [4]. A întrecut prin urmare chiar unele țări din Apus prin educația ei modernă, prin școala ei democrată. Și rezultatul? Aci About e mai puțin optimist; constată cu durere, că *„nici civilizația cea mai rafinată, nici instrucția cea mai filozofică n'au învins aici prejudecata antisemită; și acești fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor"* [5]. Un scriitor francez a scris cîndva: „Toleranța e cea

1 *E. About, De Pontaise à Stamboul, p. 2.*
2 Idem, ibidem p. 30.
3 Idem, ibidem p. 37.
4 *E. About, op. cit. p. 37.*
5 Idem, ibidem.

mai frumoasă floare a timpurilor moderne". About căuta în zadar această floare exotică—în Romînia; ea nu fusese încă importată, sau poate pămîntul, clima n'o favorizau. Adversarul prejudecăților, intoleranței, fanatismului religios remarcă un caz extrem de semnificativ: parlamentul romîn ar fi redus datoriile funcționarilor făcute la Evrei, pe motivul—pretinde About—că *„împrumuturile nu pot fi decît uzurare, din moment ce-au fost consimțite de Evrei"* [1]. Prinții și regii din evul mediu—în mari crize financiare—confiscau o mare parte din averea Evreilor, uneori chiar în întregime. Era un mijloc expeditiv și sigur de a-și procura bani, un fel de impozit pe capitalul evreesc, considerat imoral, uzurar. De altfel About singur constată, că Romînia pe lîngă toate bogățiile ei naturale e o țară săracă, cu venituri foarte reduse, cu un buget de mizerie, într'o criză financiară continuă, cu funcționari plătiți cu lefuri de foame, încît *„morala administrativă"* [2] e mereu amenințată. Ori în timp de crize nu se iau banii, unde se găsesc? Și mai ales cînd e vorba nu de cetățeni, ci de simplii supuși sau poate mai exact cetățeni—să zicem folosindu-ne de-o formulă curentă azi—de-a treia zonă?

Dar tabloul prea pesimist, prea sumbru al Romîniei din 1883 trasat de About e poate puțin forțat, exagerat; e imaginar din motivul, că e inspirat — vorbind istoricește—din surse de mîna a doua: lecturi, amintiri, auzite, reflecții, impresii personale. Să trecem la observările imediate, directe, reale ale lui asupra lucrurilor și oamenilor din țara noastră. Ele sînt poate mai juste, în orice caz mai optimiste și mai favorabile nouă.

* * *

About a fost un fin estetician și un mare critic de artă [3], deși concepția lui artistică era cam excluzivistă, puțin dogmatică; aici, adică exact unde trebuia, n'a mai fost eclectic. Cu tot estetismul lui rece, rigid, cu tot academismul lui strîmt și adesea intolerant; totuși Peleșul, cu împrejurimile lui sălbatece, cu situația lui pitorească, cu stilul lui bizar, cu decorul lui bogat ia subt pana cunoscătoare și dibace a călătorului nostru contururile vii ale unui monument arhitectonic rar, relieful unei mari opere de artă. About sosea la timp. Castelul izolat în munți—abia terminat—își aștepta criticul, scriitorul cu renume european să-l lanseze. Și nimic din ce avea demn de remarcat acest palat *„unic în lume prin situația și stilul lui"* [4] n'a scăpat privirii scrutătoare a artistului About; descrierea lui e o pagină literară aleasă, un document rar cu informații importante, curioase, sugestive.

1 Ibidem.
2 Idem, ibidem, p. 49.
3 Au apărut sub titlul, *Les Salons*, o serie de studii critice ale lui.
4 *De Pontoise à Stamboul*, p. 43.

About luînd însuși parte la inaugurarea palatului, unde erau de față toți demnitarii statului, are prilejul să se pronunțe asupra unora din ei și asupra dinastiei. El a văzut clar. Printre rînduri putem ceti părerea lui, că inaugurarea noului palat e un simbol în evoluția psihologică a claselor conducătoare romîne în raportul lor cu dinastia; o etapă importantă în istoria spiritului nostru public, un semn distinctiv de sfîrșit și început de epocă în istoria noastră politică. Ea marchează sfîrșitul procesului relativ lung, agitat, dăunător de monarhizare a claselor conducătoare romîne; atașarea lor complectă, fără rezerve la dinastie; ea semnifică naționalizarea deplină a dinastiei străine, înfigerea ei solidă în pămîntul țării, unirea, confundarea ei cu aspirațiile poporului romîn; ea e consacrarea exterioară a independenții noului regat cucerită prin suferințele unui războiu greu și sîngeros și recunoscută de Europa; este expresia voinții tînărului regat de a-și avea—pe lîngă toată situația lui geografică critică—politica lui proprie, de-a nu mai servi de stat-tampon, stat-remorcă marilor puteri vecine în lupta lor continuă pentru egemonia politică în Orient. Sinaia nu va fi numai o reședință de vară cu un elegant palat regal și vile moderne, ci mai ales simbolul—și'ndeosebi pentru cancelariile străine—forței politice și militare a unei națiuni tinere. Oricare va fi în viitor caracterul și gradul de intensitate al conflictului diplomatic sau militar între Rusia și Austria *„Romînia"*—observă About—*„e decisă să trăiască; ea nu-și va tîrgui autonomia"* [1]. Ea a trecut proba de sînge. Șefii ei politici și militari *„au o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul"* [2] oricît de tulbure, nesigur ar părea el. Războiul a întărit legăturile între popor și dinastie. Vechii republicani și conspiratori sînt sfetnici fideli și supuși ai regelui Carol. Rîndurile lui About iau accentul unui lirism cald, cînd vorbește de Rosetti. Nu-și ascunde stima și simpatia pentru bătrînul și misticul democrat, ideologul, *„șampionul neîntrecul al libertății"* [3] integrale, elevul credincios al marilor scriitori liberali și umanitari din Apus; pentru acela, care a crezut sincer și cu tărie în forța creatoare și binefăcătoare a formulelor revoluționare magice, raționaliste, abstracte și universale și care aplicate în mediul nepregătit, puțin prielnic dela noi au fost denaturate, au dat rezultate mediocre. Președintele consiliului, Ion Brătianu, neluînd parte la serbarea de inaugurare, About nu se pronunță asupra lui. Tabloul lui ar fi fost de sigur interesant.

Totuși partea cea mai importantă din impresiile lui About e cea referitoare la familia regală. Ea ne dă în parte posibilitatea să cunoaștem—cum ar zice memorialistul Saint-Simon „mecanica curții regale" romîne, în cei dintîi ani de existență a ei, cu an-

1 Ibidem, p. 49.
2 Ibidem.
3 Idem, ibidem p. 35.

turajul, eticheta, obiceiurile ei. La Sinaia nu e nimic din răceala şi rigiditatea protocolară a vechilor curţi. Costumul naţional e în onoare la curte. Regele şi Regina vorbesc şi scriu corect limba romînească şi prin ea au învăţat a cunoaşte trecutul, durerile, temperamentul, obiceiurile şi aspiraţiile poporului. Remarcă ţinuta demnă şi totuşi familiară, supleţa, tactica regelui Carol în recepţii oficiale şi convorbiri. Regina prin atragerea elitei romîne la curte i-a accelerat naţionalizarea, a făcut efectiv, real contactul între pătura conducătoare şi dinastie. Prin atitudinea ei umană, plină de milă pentru suferinţele acelora, care s'au chinuit luptînd şi sîngerînd la Plevna a cucerit sufletul celor umili şi săraci. Prin urmare apropierea ce-o face About între dinastia romînă şi cea suedeză fondată de Bernadotte e nimerită, inteligentă, sugestivă. Ea n'a ridicat zid chinezesc între palat şi popor ca acea dinastie din Atena, care prin ţinuta ei rece, rezervată; anturajul ei exclusiv străin, luxos, rigid, sfidător şi-a surpat singură tronul.

Dar oricît am încerca să analizăm impresiile lui About dela noi, ele vor rămîne totuşi fragmentare. Nu putem reda frumuseţa lor literară; ne scapă imaginile, reflecţiile ingenioase, observările prea personale, ironia fină a autorului. De aceia le-am tradus în întregime. E posibil iarăşi, ca interpretarea istorică ce le-am dat să nu fie cea mai critică. Voltaire spunea: „Istoria e o curte de casaţie în permanenţă". Lăsăm prin urmare cetitorul să judece. Căci pe lîngă toate pretenţiile ei de-a fi o ştiinţă, amatorul de paradoxe rafinate, scepticul Anatole France—care nu era lipsit de orice competinţă—a numit istoria—şi exagerarea nu exclude un adevăr parţial—„un fel de roman" sau chiar „o mistificare". Oricare ar fi importanţa rîndurilor lui About referitoare la ţara noastră pentru erudiţia istorică pură, totuşi ele au o anume valoare: prin ele a cunoscut şi judecat în parte la un moment dat Apusul starea şi aspiraţiile noastre. Din acest motiv i-am evocat memoria—cu ocazia centenarului naşterii lui,—i-am analizat opera, am apropiat numele lui de cel al ţării noastre. Căci e printre puţinii scriitori renumiţi, care au dezvelit Apusului—la sprijinul moral al căruia am făcut de atîtea-ori şi facem încă apel—durerile şi nădejdile noastre.

* * *

Nu era încă ora cinci dimineaţa, cînd am intrat—dormind din greu—în gara din Bucureşti. Directorul Căilor Ferate Romîne, Domnul Olănescu [1] ne aştepta deja, să luăm dejunul la bufet, în mijlocul unei societăţi foarte numeroase şi extrem de plăcute. Coborîndu-mă din tren, găsesc pe peron pe domnul Frédéric Damé [1], un tînăr ziarist parizian, care a prins rădăcini aici, căsătorindu-se cu o femee fermecătoare şi conduce cu succes un mare ziar politic „L'Indépendance Roumaine". Stă la masă cu noi şi ne comunică vestea, între două pahare de ceai şi două tartine de icre, că satul Sinaia—unde vom petrece ziua—va fi azi teatrul unei solemnităţi oficiale. Toate autorităţile ţării—afară de presă—au fost invitate la inaugurarea unui palat clădit de regele Carol în munţi la o înălţime ceva mai mare de şase sute metri dela nivelul Dunării. Edificiul, despre care se povestesc minuni, a costat o muncă de zece ani şi mai bine şi o sumă mai mare de trei milioane franci. Se formează un tren de plăcere pentru transportarea curioşilor; cît ne priveşte pe noi, ne vom duce acolo—fără transbordare—în vagoanele noastre excelente. Sinaia, numită asfel după mănăstirea Sinaia [2], e la nord de capitală în plini munţi transilvăneni. Vom traversa timp de cel puţin o oră moşiile unui vechiu prietin al meu George Bibescu [3], care e numai prinţ în Romînia, armata franceză însă îl numără printre eroii ei. I-am anunţat sosirea noastră şi cred că-i voiu putea strînge mîna în gara Cîmpina. Dar timpul ne comandă şi iuţeala ne oprimă; trenul nostru trece ca fulgerul prin Cîmpina şi aproape prin toate gările din drum. Totuşi am putut vedea o bună parte din Romînia, cîmpii şi munţi, ca să ne putem face o idee despre ţara aceasta bogată şi ciudată. Teritorul ei egalează în întindere o bună treime din cel al Franţei, numărul populaţiei însă e numai de cinci milioane. Cîmpiile—toate din pămînt aluvial—au o fertilitate nesecată; pămîntul vegetal are adesea mai mulţi metri adîncime. Din nefericire pădurile au fost devastate şi sînt încă cîte puţin în fiecare zi de oameni şi de vite; această despădurire a produs un regim de apă deplorabil. Cei cinci afluenţi ai Dunării—care traversează ţara—nu merită numele de rîuri; afară de Jiu şi Olt, al căror curs ar putea fi ameliorat, sînt torenţi care se revarsă azi şi sînt secaţi mîne. E suficientă o vară fără ploae ca cea din 1883, ca toată ţara să fie uscată, recolta nimicită şi populaţia agricolă—adecă toată ţara—înfometată. Chestiunea agrară aici e extrem de arzătoare, ca în Roma pe timpul Grachilor; ea

1 Constantin Olănescu, inginer. Ministru al lucrărilor publice în guvernul Catargi-Carp 1891-95, preşedinte al Camerei în 1899, şi ministru de interne în cabinetul Carp 1900-1.

1 Venit în Romînia în 1872. A colaborat la mai multe ziare franceze şi romîneşti. După 1890 părăseşte ziaristica. A fost profesor de limba franceză la liceul Lazăr, subdirector al învăţămîntului primar, inspector şcolar până la 1895. Are mai multe scrieri în romîneşte şi franţuzeşte. Principalele sînt: „L'état roumain et la paix de l'Orient, Neutralisation de la Roumanie", Bucureşti 1877; „Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avènement des princes indigènes jusqu'à nos jours 1822-1900. Paris 1900; „Nouveau dictionnaire roumain-français".

2 Mănăstirea Sinaia a fost zidită la 1695 de marele spătar Mihail Cantacuzino şi numită după muntele Sinai. In ea a locuit regele Carol în timpul lucrărilor castelului Peleş.

3 Fiul Domnului Ţării Romîneşti George Dimitri Bibescu. A luat parte ca ofiţer în armata franceză la războaele din Mexico 1862, Algeria 1867 şi Alsacia 1870. Organizatorul secţiei romîneşti la expoziţia din Paris 1899. Are şi unele scrieri.

nu va putea fi însă rezolvită prin împărțirea pămîntului, căci nu de pămînt are nevoe țăranul; are mai mult chiar decît poate cultiva. Aceiași lege care a suprimat șerbia în 1864 a înzestrat pe fiecare familie de țărani cu 5½ hectare, fapt foarte frumos [1]. Și dacă s'ar simți din nou lipsa, statul, care e proprietarul unei treimi din pămîntul țării, nu se va lăsa mult rugat, ca să le mărească doza. Țăranul romîn are nevoe de capital; i-ar trebui ceva bani ca să-și cumpere material de exploatare, vite, sămînțe și uneori chiar pînea necesară familiei. Cînd zic pîne, e un fel de-a vorbi, căci acești sărmani muncitori dela țară, n'o cunosc decît din auzite. Tot anul trăesc cu porumb fert în apă amestecat cu puțin usturoiu sau ceapă. E destul ca o recoltă să fie compromisă și țăranul emancipat devine din nou șerb, ca pe timpul domnilor fanarioți. Imprumută la proprietarul vecin bogat cîțiva saci de porumb și ca să nu moară de foame, își angajază fără multă ezitare singura avere ce-i mai rămîne: munca brațelor. Și la anul cînd va trebui să lucreze, are, plivească și culeagă recolta la el, creditorul îl va soma să-și țină angajamentul și el va fi silit—cu orice preț—să se execute. Cei care jupuesc în felul acesta mizeria deaproapelui se expun la represalii. Romînul e prea blînd ca să înceapă o revoltă în mare, dar cîte odată e destul de disperat ca s'o practice în mic. Repaosul religios pe care-l înmulțește alandala ortodoxia greacă a agravat încă dificultățile vieții în țara aceasta. Mi se vorbește de o sută douăzeci și cinci de sărbători pe an afară de Dumineci. Preoților noștri nu le-ar merge prea bine în cantonul Pontoise, dacă le-ar spune țăranilor: „Nu veți lucra decît o zi din două". Preotul aici se bucură de-o considerație mediocră, dar e ascultat cu religiozitate. Își impune odată la lună apa sfințită și rugăciunile populației bogate dela orașe, care nu se uită la douăzeci de franci, numai să-și scape casa de el. Dar noi n'am venit aici să reformăm biserica Răsăritului. Iată orașul Ploești, cu izvoarele lui de petrol care—bine exploatate—ar putea înlocui în curînd cărbunele englez pentru luminatul cu gaz și lemnul pentru încălzirea mașinilor. Nu departe de acolo zărim o frumoasă tabără de artilerie, cu corturile dresate în bună ordine, cu caii la stîlp, oamenii liberi, și cu nelipsitul sex feminin dînd tîrcoale în jur. Dela Cîmpina încolo sîntem în plini munți; drumul șerpuește pe marginea unui rîu de munte stăvilit mai mult sau mai puțin bine cu zăgazuri din pietre enorme, pe care apa nu le respectă totdeauna. Albia e aproape secată în momentul de față, se văd circulînd în ea care cu boi și țărani care adună pietre mici de var rotunjite de apă, pentru alimentarea cuptoarelor răspîndite pe cele două maluri. Munții sînt de-un deosebit pitoresc, dar de-un alt fel decît

1 Legea dela 15 August 1864. S'au distribuit circa 2 milioane hectare la 400.000 familii de țărani. Loturile însă n'au fost egale. Media dată de About e ușor exagerată. Exact s'ar putea stabili o medie între 4 și 4½ hectare, în multe locuri între 3½—4 hectare, sau chiar și mai puțin.

Alpii granitici sau Pirineii calcari. Se aseamănă mai mult cu Apeninii, sau mai precis cu niște Apenini mai noui, mai puțin uzați, cu curbe mai ascuțite, cu o vegetație mai puternică, mai grandioasă. Trecem din surpriză în uimire, din rîpe în prăpăstii, până la satul paradoxal, care e Sinaia; zic paradoxal, fiindcă e un sat fără țărani și mult mai monden în aparență și în realitate decît Bougival sau chiar Trouville. Nu are decît vile, castele și palate, un întreg extrem de elegant, foarte bogat și de-un gust parizian, care se poate descoperi până chiar și în aranjamentul grădinilor și parcurilor. Ajungem la gară și cel dintâiu lucru care îmi atrage atenția acolo e figura bună și loială a bătrînului democrat Rosetti care va rămîne viața lui întreagă discipolul înflăcărat și iubit al lui Michelet și Quinet, vechiul apostol al cartierului latin [1], șampionul neîntrecut al libertății în patria lui și a noastră. Pretutindeni unde l-a aruncat soarta a jucat roluri pe planul întâiu; a ajuns—fără să vrea—la demnități și onoruri sau mai precis onorurile au sfîrșit prin a i se impune. Republican convins și declarat, azi e președintele Camerii Romîne și regele Carol are o înaltă stimă pentru el. Mi se confirmă de altfel că faptul acesta nu e o anomalie aici, în țara libertății și sincerității excesive: că regele are un număr anumit de republicani în casa lui civilă și militară și totuși nu e cu nimic mai puțin fidel servit.

Ilustrul președinte a avut bunătatea de-a veni înaintea mea pentru a mă conduce la palatul regal și a mă face să particip—deși nedemn—la banchetul de gală. Dar o gală regească—chiar în munți—impune o ținută pe care eu n'o adusesem în valiză; nu știam prin urmare cum să mă mai scuz și să mulțumesc; înșirșit m'am îndreptat cu tovarășii de călătorie spre hotelul Sinaia, unde se poate lua dejunul. Căci sînt două hotele în acest orășel, unul unde se dejunează și altul unde se cinează. Unul din ele—se pare că cel mai vechiu — aparține unui fost servitor al casei regale. Cînd concurentul lui a cerut permisia să zidească un nou hotel, oficialitatea a rezervat drepturile întâiului ocupător și s'a făcut această cotă rău împărțită, care ne-ar părea extrem de ciudată în o țară mai puțin nouă. In adevăr e o lume ciudată Romînia aceasta. Turcii—care n'au cucerit-o niciodată—îi storceau un tribut modest și un bacșiș exorbitant. Guvernatorii sau domnii creștini, aleși aproape totdeauna din Grecii Fanarului, cumpărau dreptul de-a exploata țara cu o sumă care se ridica până la șase milioane; vă las să ghiciți cum—odată numiți—lucrau să se refacă. Divanul revoca adesea titularul în favorul unui ofertant la mezat mai bogat sau mai generos. Increderea Turcilor era așa de mare în acești

1 După revoluția dela 1848 trăește mai mulți ani la Paris, unde continuă lupta pentru o Romînie liberă și democrată. Intră în legături intime cu democrații francezi și străini și caută să cîștige cauzii romînești pe marii scriitori ai timpului. Michelet și Quinet în mare parte grație activității lui devin apărătorii intereselor poporului romîn. C. Rosetti probabil a cunoscut la Paris și pe About, care deși tînăr era deja atunci un scriitor și ziarist apreciat

reprezentanţi ai autorităţii, încît obligau pe fiecare domn să-şi lase băiatul sau fratele ca ostatec la Constantinopol. Faptul acesta n'a împiedecat pe Mihail Şuţu [1] să ridice—cum s'a zice—stindardul revoltei: s'a îngrijit însă să-şi prevină fratele, care era ostatec în Fanar şi care a fugit mulţumită unui chef omeric, în timp ce miniştrii şi poliţia petreceau noaptea tîrziu în casa lui. Da e o lume aparte chiar azi, cînd cel mai umil din burghezii Bucureştilor vorbeşte franţuzeşte ca D-ta sau mine şi cînd învăţămîntul—de toate gradele—în toate şcolile regatului e gratuit. Nici civilizaţia cea mai rafinată, nici instrucţia cea mai filosofică n'au învins aici prejudecata antisemită; şi aceşti fini Parizieni de pe malurile Dunării cred încă, că totul le este permis contra Evreilor. N'a făcut parlamentul tuturor funcţionarilor şi pensionarilor statului o reducere asupra datoriilor, pe care le-au contractat angajîndu-şi veniturile, subt pretextul, că împrumuturile nu pot fi decît uzurare, din moment ce-au fost consimţite de Evrei?

Dejunul nostru în aer liber subt veranda hotelului e înveselit de o orchestră de ţigani, al cărei şef, un omuleţ nervos, cu privire aprinsă îşi împreună vocea uşor voalată şi cu atît mai pătrunzătoare cu sunetul instrumentelor. Un negustor ne oferă să cumpărăm covoare indigene, în culori destul de vii, dar mai puţin frumoase şi de două ori mai scumpe ca cele de Caramania [2] Două sau trei ţărance ne prezintă la fel nişte stofe şi cîteva broderii pregătite de ele. Descopăr însă speriat în ele, ca culori dominante şi extrem de displăcute un roşu şi un violet izbitor. Vai de tine Orient, mare măestru al culorilor, dacă vei permite să fii inundat cu anilină şi fuxină [3]. Mi se spune—ca consolare—că mai multe doamne din Bucureşti au avut generoasa idee să dea modele frumoase ţărancelor care brodează. Dar din nefericire nu pot să uit, că cele mai splendide şaluri de caşmir sînt capodoperele unor artişti mari, neîntrecuţi, care nu cunosc nici măcar alfabetul. Decînd negustorii de articole la modă le dau elevilor lui Cabanel [4]—să le desemneze—nici precupeţele nu le mai cumpără.

In timp ce luam cafeaua, un ofiţer dela palat vine să ne avertizeze, că regele şi regina doresc să ne vadă şi că—în ciuda etichetei—sîntem aşteptaţi la palat în costumele noastre de călătorie. Chiar atunci ploaia, care timp de două ore ne tachinase puţin, începe să cadă deasă şi-n picuri grei. Nici o trăsură la dispoziţia noastră în această localitate de plăcere. E vorba să facem pe jos o distanţă destul de mare, pe poteci de munte subt o pînză de

1 Domn al Moldovei 1819—21. A înlesnit năvălirea lui Ipsilanti la 1821 şi l-a ajutat cu bani.

2 Provincie în Asia-Mică.

3 Materii colorante.

4 Pictor francez 1823—1889. Cele mai însemnate opere ale lui sînt: „La mort de Moïse", „Aglaé et Boniface", „Saint Augustin et Sainte Monique". Unul din cei mai buni portretişti ai Franţei din veacul trecut. A fost profesor la şcoala de belearte şi membru al Institutului.

apă care se îngroşa din ce în ce mai tare. E clar că vom ajunge acolo udaţi până la os şi stropiţi cu noroiu, deşi aveam toţi umbrele; dar cu atît mai rău! pornim voioşi unul după altul pe drumul căprioarelor. Intr'un sfert de oră ajungem la mănăstirea Sinaia, unde regele îşi făcuse o instalare provizorie să conducă de acolo construcţia palatului. După cinci minute descoperim uimiţi deasupra capetelor noastre silueta elegantă şi bizară a unei clădiri, cum n'am văzut niciodată, dacă nu în vis poate, sau în basme ilustrate cu zîne şi feţi frumoşi. E un palat, în construcţia căruia, cea mai savantă artă arheologică şi cea mai modernă fantezie se pare că au jonglat în mod magistral cu lemn, marmoră, sticlă şi metal. Intre turnuri şi foişoare, care spintecă norii, se văd uniforme sclipitoare pe balcoane învelite cu verande. Fiecare adiere de vînt ne aduce un ecou de muzică militară, iar în mijlocul unei pajişti viitoare—în care cel dintâiu fir de iarbă va înverzi la anul—o ţîşnitură de apă destul de puternică pentru a putea învîrti o moară se asvîrle la înălţimi ameţitoare. Nu ne putem bucura prea mult de această privelişte, deşi e minunată; ne ajunge grija ce-o avem de-a evita accidente ridicole pe un pămînt ud, pe care piciorul alunecă la fiecare pas. Se spune că terenul curţilor domnitoare e alunecos: niciodată nu m'am convins de adevărul acesta ca aici. Insfîrşit iată-ne ajunşi; un frumos ofiţer—n'am văzut decît frumoşi în Romînia—ne introduce aşa cum sîntem: unii în costum, alţii în redingotă, care în pălării tari, care în pălării moi, iar d. de Blowitz [1] în costum de bandit de Calabria. In timp ce depuneam paltoanele şi umbrelele în un vestibul splendid, ce n'am fi dat unui curăţitor de noroiu pentru o perietură; dar n'ai ce face, ai intrat în horă, trebue să joci. Se părea însă că nimeni n'a băgat de samă că sîntem plini de noroiu, ca un cîne cu părul flocos şi murdar. Am fost introduşi cu alaiu într'un salon strălucitor, unde toţi demnitarii regatului, toţi înalţii funcţionari, toţi miniştrii—afară de preşedintele consiliului, d. Brătianu, absent din cauze diplomatice—îşi etalau decoraţiile şi cordoanele. Un maestru de ceremonii ne făcu să formăm un cerc şi am fost prezentaţi rînd pe rînd castelanilor încoronaţi.

Regele Carol e un om de statură mijlocie, de-un temperament sec şi nervos, de-o înfăţişare în adevăr militară. Are patruzeci şi cinci de ani, dar pare mult mai tînăr [2]. Vorbeşte limba franceză fără accent. Se spune că ştie foarte bine romîneşte şi c'o scrie cu eleganţă. Se mai spune că acest prinţ al casei de Hohenzollern s'a ataşat din inimă ţării sale, care l-a adoptat şi că e tot aşa de bun patriot în Romînia, cum a fost Bermadotte în

1 Corespondentul ziarului „Times", francez de origine, naturalizat englez în 1871.

2 Regele Carol s'a născut în 8 Aprilie 1839; avea prin urmare în toamna anului 1883—cînd a fost About în Romînia—44 de ani. In anul următor—cînd apar impresiile de călătorie ale lui About—avea 45 de ani.

Suedia [1]. Ne-am putut convinge personal, că-şi exercită în recepţiunile oficiale cu un talent rar greaua funcţie de rege, găsind un cuvînt amabil pentru fiecare şi făcînd efort să-şi înveselească interlocutorii. D. de Blowitz, abilul gazetar, maistru al interviewurilor pretinde, că a fost interviewat de Carol I şi că regele i-a stors părerea asupra politicii Austriei.

Nu voiu spune, că regina ne-a plăcut, ar fi prea puţin: ea ne-a încîntat pe toţi cîţi eram de faţă: Francezi, Belgieni şi alţi străini. E o persoană înaltă şi frumoasă, cu profil grec, cu ochi superbi, cu dinţi fermecători, cu o fizionomie nobilă şi graţioasă. Se ştie că e artistă şi scriitoare; a publicat în limba franceză o carte revăzută de Louis Ulbach [2]. Se pare că a păstrat un gust viu pentru naţiunea noastră, deşi d. Camille Barrère la conferinţa din Londra a făcut tot ce i-a stat în putinţă, să ne înstrăineze poporul şi guvernul romîn [3]. Regina şi damele de onoare, cu care am avut fericirea să mă întreţin o clipă, erau în costum naţional. După părerea mea e mai curînd grec decît roman, dar negreşit poartă un caracter antic, căci e format mai ales din tunică, din peplum şi din văl. Fondul e totdeauna alb, cu reliefuri brodate în culori şi desemnuri infinit de variate, fără ca decorul acesta extrem de bogat să denatureze simplicitatea grandioasă a motivului.

După schimbul de complimente, regele ne invită să vizităm apartamentele palatului probabil unic în lume nu numai prin situaţia şi stilul lui, dar mai ales fiindcă e opera unui arhitect încoronat. Interiorul şi mobilarea sînt de-un gust mai mult original decît clasic, dar în general distins. S'a făcut un adevărat abuz cu decorul în lemn; cîteva săli şi nu cele mai mici sînt lucrate de sus în jos cu multă artă şi grijă ca un cufăr mare cu capac convex

---

1 Simplu sergent la 1789, ajunge în timpul Revoluţiei ambasador la Viena şi mareşal. S'a distins în mai multe lupte. Mult timp a fost certat cu Napoleon şi apoi împăcat. La 1810 regele Suediei Carol al XIII-lea îl adoptează ca moştenitor al tronului. În această calitate, deşi francez şi ridicat la cele mai înalte situaţii de Revoluţie, luptă contra ei, mai precis contra lui Napoleon în fruntea armatelor suedeze, ca aliat al lui Alexandru I, fiindcă aşa cereau interesele Suediei. Bate pe generalii lui Napoleon la Grosbeeren, Dennewitz, Leipzig şi străbate în 1814 cu armatele coalizate până la Rin. A domnit subt numele de Carol al XIV-lea dela 1818—44, a fost iubit şi respectat de Suedezi.

2 E vorba de cartea, Les pensées d'une reine, par Élisabeth, reine de Roumanie, préface par Louis Ulbach, Paris, C. Lévy 1882, in 16⁰, 161 p. L. Ulbach a fost coleg de liceu cu About şi mai tîrziu duşmanul lui.

3 Conferinţa din Londra din 10 Martie 1883. About face aluzie la concursul dat atunci de delegatul Franţei Austriei. În adevăr Camille Barrère a sprijinit în mare parte pretenţiile Austriei, care cerea o preponderanţă absolută în comisiunea care trebuia să se formeze pentru a reglementa navigaţia pe zona intermediară—Galaţi-Porţile de Fer—a Dunării. Cum Romînia n'a fost admisă la conferinţa care a stabilit condiţiile administraţiei gurilor Dunării—decît ca putere invitată—ea n'a voit să recunoască rezoluţiile conferinţii din Londra, care a făcut—la stăruinţile Germaniei şi Austriei fără o prea mare rezistenţă din partea Franţei, cum dorea About—din Dunăre, un rîu aproape german.

şi învelit cu piele din timpul Renaşterii. Se pare că regele a avut norocul să pună mîna pe unul din acei artişti modeşti şi dezinteresaţi, care se închid în munca lor, ca călugărul în mănăstire.

O altă particularitate a construcţiei e grija mare ce s'a avut, ca principalele ferestre să fie plasate spre cele mai frumoase perspective; şi sînt aici admirabile. Torenţii, stîncile înalte şi ascuţite, arborii mari şi bătrîni de două sau trei ori seculari, vălcelele în care apa de izvor limpede întreţine o răcoare veşnică, formează o privelişte variată, spre care privim acum cu mare plăcere, căci fiecare fereastră e cadrul unui tablou.

Credeam, că nu ne-a mai rămas altceva de făcut, decît să ne luăm rămas bun dela prea graţioasele noastre gazde, cînd iată-ne introduşi într'un salon aproape tot aşa de mare şi înalt ca şi o biserică; sîntem invitaţi să ne aşezăm în staluri de lemn sculptat, ca călugării din suita unui episcop în străni. Eram în sala de muzică. O tînără romîncă, din înalta societate, care a debutat în mod strălucit la opera din Madrid—mi se spune că acum e angajată la Nice—cînta la pian şi regina o acompania. O, venerabilă baroană de Pluskow, mare-maestră a palatului din Atena subt domnia nenorocitului Oto [1], ce-ar zice umbra d-tale migăloasă, până a căuta pete în soare, dacă ar vedea tratată sfînta etichetă a curţilor aşa de familiar? Ţi-ai ridica nobilul guler, înalt şi scrobit să-ţi ascunzi după el—indignată—faţa solemnă, dacă ai auzi această mulţime de mitocani intruşi, aplaudînd cu o prea mare intimitate—ca într'un salon vulgar cîntecul care e foarte frumos şi acompaniamentul care e desăvîrşit. Dar iată în curînd ceva şi mai grav; regina nu mai e la pian, a cedat locul unei domnişoare de onoare şi aşezată într'un fotoliu mare, ascultă. Deodată bagă de seamă că pagina trebue întoarsă: Maiestatea Sa se ridică şi cu mîna Sa augustă întoarce pagina. Sărmană etichetă! mi se povesteşte, că ai primit lovituri şi mai grele în cursul războiului din Balcani, cînd regina era în fruntea ambulanţelor şi pansa ziua—noaptea nenorociţii soldaţi răniţi, care nici n'au fost măcar prezentaţi curţii.

După acest mic concert, sîntem invitaţi să luăm ceaiul într'o sufragerie monumentală, unde atunci s'au aprins întâia oară luminările. Problema luminatului într'o clădire aşa de vastă e destul de serioasă; nu cred să fi fost definitiv rezolvită; inclin însă spre ideia că lumina electrică va avea ultimul cuvînt aici şi poate în Romînia întreagă. Regina ne arată un proces verbal al serbării scris şi împodobit de Ea pe o coală mare de hîrtie velină, în forma şi gustul manuscriselor din evul mediu. Faţada principală a castelului e foarte viu schiţată, în aceiaş culoare dar în tonuri diferite,

---

1 Rege al Greciei dela 1832-62 şi Bavarez de origine. Nesimpatizat de poporul grec din cauza influenţei prea mari a anturajului său exclusiv nemţesc. Detronat în 1862 prin conspiraţiuni militare şi insurecţiuni populare.

între două catrene comemorative, unul scris de marele poet al Romîniei, de d. Alecsandri, celalalt de Regina însăși, care a avut bunăvoința să ni le traducă pe amîndouă. Începuse să fie tîrziu cînd regele și regina, după un ultim cerc, ne-au permis să ne luăm rămas bun. Toată ceata s'a precipitat în massă spre scara de onoare, unde un bun servitor, care ne luase fără îndoială drept muncitori ai palatului, ne-a oprit în mod politicos. Ne-a dus singur prin niște culoare mici și frumoase până la o scară de serviciu, care ne-a scos în curte, exact subt o streașină. Ori, ploua ca în Bretania și noi ne lăsasem paltoanele și umbrelele în partea de jos a scării mari. Am fost siliți să ne întoarcem înapoi, după aceia să revenim pe-un povoiu, din băltoacă în băltoacă, până la gară, unde ne aștepta trenul. In drum natura ne-a oferit—și ea—un spectacol curios: perdeaua de munți care închidea după noi orizontul și-a schimbat pe neașteptate culoarea: era neagră și'n răstimp de cîteva minute a devenit albă; căzuse cea dintâiu zăpadă a sezonului.

Nu ne întoarcem singuri la București; afară de tînărul meu confrate Frédéric Damé vin cu noi, să luăm masa împreună, generalul Fălcoianu [1], directorul general al căilor ferate și colonelul Candian Popescu [2], aghiotantul regelui. Colonelul, a cărui fizionomie marțială și spirit scăpărător îmi amintesc puțin pe generalul Lambert [3], s'a încărcat de glorie la Plevna. E un înflăcărat patriot, un aprig liberal și—după cum mi se spune—un poet de talent. Despre ce puteam vorbi cu doi militari distinși, dacă nu despre războiu? Despre războiul de ieri și despre cel care se va aprinde poate mîine. Domnii aceștia ne vorbesc despre Turci, vechii lor dușmani, cu o profundă stimă. Admiră de bună credință pe sărmanul soldat musulman, care are atît de mult curaj și atît de puține trebuințe. Vorbesc cu multă modestie despre ei înșiși, au însă o încredere legitimă în valoarea fizică și morală a soldaților lor și privesc în față și cu stoicism viitorul, care—văzut de aici—nu e prea trandafiriu. Diplomația a creiat mult în ultimul timp, dar n'a organizat nimic. A înființat două regate independente, care depind amîndouă de puternicul lor vecin, imperiul austro-

1 Ștefan Fălcoianu a fost colonel și șeful statului major al armatei de operație în războiul din 1877-78. General de brigadă în 1883 și ministru de războiu în 1884-85 în cabinetul lui Ion Bratianu. Trece la pensie în 1895 cu gradul de general de divizie. A fost un timp și președinte al consiliului de administrație al căilor ferate.

2 Mihail Candian-Popescu ia parte ca capitan la detronarea lui Cuza din 11 Februar 1866. La 1870 e amestecat și compromis în mișcarea antidinastică. In 1877 se raliază la dinastie și luptă eroic la 30 August în fruntea batalionului 2 vînători. In 1880 devine aghiotantul regelui, la 1894 general de cavalerie și apoi comandantul corpului trei de armata.

3. Contimporanul lui About și din aceiași generație 1834-1901. S'a distins în Senegal și'n războiul franco-german, cînd a căzut prizonier. General de brigadă în 1880. A fost și senator.

maghiar [1]; în schimb vedem două principate, vasale ale Porții, dîndu-se cu totul, mai mult sau mai puțin spontan, Rusiei [2]. S'au făcut concesii mari Greciei, dar n'a fost nici mulțumită, nici dezarmată; Romînilor li s'a dat Dobrogea, dar li s'a luat Basarabia; Dobrogea face cît Basarabia; poate chiar s'ar vinde mai scump într'un birou de notariat, dar patriotismul calculează el oare la fel? Cînd nouă tratatul de Francfurt ne-a smuls Alsacia și Lorena, puteam oare să fim consolați, dacă ni s'ar fi acordat în schimb Belgia? Chiar pentru cei mai îndrăzneți optimiști, toate țările deslipite de Turcia, sînt un teren de intrigă, care poate deveni din nou—și în scurt timp—un cîmp de bătae; Rusia și Austria se luptă aici pentru preponderanță, aruncă banii din belșug și ațîță opiniile prin cei mai abili agenți ai lor. Putem oare să afirmăm că cele două imperii pregătesc aici lupta deschisă în cel mai scurt termen? Ar fi cam mult, dar popoarele ca și oamenii nu se pot sustrage sorții lor și cele două mari puteri orientale ale Europei vor trebui să se ciocnească mai curînd sau mai tîrziu pe cîmpiile, pe care noi le străbatem acum veseli. Valuri de sînge vor roși încă Dunărea bătrînă și nămoloasă; lupta aceasta—imposibil de evitat—va fi formidabilă, fiindcă Germania a promis Austriei concursul ei [3], iar Turcia nu e nici moartă, nici resemnată să se lase să moară. Ce se va alege în ziua vijeliei de micile state creiate de tratatul de Berlin? Romînia e decisă să trăiască; ea nu-și va tîrgui autonomia. Dar ea are venituri peste măsură de limitate; bugetul ei de o sută douăzeci și cinci milioane abia ajunge pentru întreținerea armatei, iar celelalte servicii publice trebue totuși să fie și ele puțin alimentate; miniștrii se mulțumesc cu o mie două sute de franci pe lună; prefectul poliției din București are șapte sute, exact atît cu ce să-și plătească locația unei trăsuri; subprefecții două sute cincizeci, cifră puțin liniștitoare pentru moralitatea administrativă. Regele mi-a spus adineaori că a chemat din Franța—spre consultare—un pădurar foarte priceput și că va face totul să reîmpădurească țara. Dar înainte de-a planta un singur arbore, ar trebui protejați cei care sînt—care nu cer decît să trăiască - contra oamenilor și cirezilor de vite; dar din nefericire paznicii de păduri și de moșii lipsesc pretutindeni.

Ei și? cine va trăi va vedea! Ne apropiem de București, ne facem puțin toaleta și către ora zece seara, niște trăsuri frumoase deschise, înhamate cu cai îndrăciți, ne duc de-alungul unei străzi

1 E vorba de Sîrbia și Romînia. Sîrbia devine regat în 6 Martie 1882. About se gîndește la tratatul secret austro-sîrb din 28 Iunie 1881, care institue un fel de protectorat politic și economic austriac în Sîrbia; și la tratatul pe care chiar atunci îl încheia guvernul liberal romîn cu Austria, 30 Octombre 1883 și la care Germania aderează în aceiași zi.

2 Bulgaria și Rumelia Orientală. Cea din urmă a fost constituita de congresul din Berlin—contrar dorinților guvernului rus—ca provincie autonomă subt conducerea unui guvernator general. Se unește cu Bulgaria pe cale revoluționară în 1885.

3 Tratatul de alianță austro-german încheiat la Viena în 7 Octombre 1879, semnat de Contele Andrássy și Prințul de Reuss și îndreptat contra Rusiei.

interminabile, cu case destul de joase, foarte curate şi-n general nouă, până la un restaurant la modă. Ni s'a servit un excelent supeu, unde cega mare juca cu succes rolul principal. Credeam că-mi plac icrele proaspete, dar nu le cunoşteam decît după nume. In ceiace priveşte cega mică proaspătă, fragedă, plăpîndă, să dea D-zeu iubite cetitor s'o guşti şi tu odată în mod firesc, cum ni s'a servit nouă, fără usturoiu, fără papricaş, fără acele condimente tari, sîngeroase, cu care bucătăria ungurească are obiceiul s'o otrăvească, subt pretextul că i-ar da un gust mai bun. D. Cîmpineanu [1], ministrul agriculturii şi unul din cei mai distinşi oameni ai regatului prezida masa, care a fost foarte veselă, botezată cu vinuri excelente şi încoronată cu o jumătate de duzină de discursuri, pe care le-aşi reproduce cu plăcere aici, dacă am fi avut cu noi o stenografă. Bunul Damé m'a recondus la gară după miezul nopţii; am adormit cu deliciu; visam că trenul, plecat din Paris cu douăzeci şi patru de ore după noi, s'a ataşat la al nostru, s'a dat apoi semnalul de plecare şi că într'o oră şi cîteva minute am ajuns la frontiera Romîniei. Cum visul şi realitatea se confundau în această călătorie miraculoasă, s'a întîmplat, că visul meu era adevărat, căci la ora şase şi treisferturi ne-am dat jos la Giurgiu; mai aveam de traversat Dunărea, ca să intrăm in Bulgaria prin Rusciuc.

Nicolae Tolu

Paris, Decembre, 1928.

---

1 Ion Cîmpineanu, 1841—1888. 'A ocupat dela 1877—1886 mai multe ministere în guvernul lui Ion C. Brătianu: justiţie, externe, finanţe. In 1883 era ministrul domeniilor. A fost primar al capitalei în 1887 şi guvernator al băncii naţionale în anul următor.

Poem de toate zilele

Cînd clopotele tîrgului fac semn
Şi cresc în turnuri vaete de jale,
Tresar bolnavii veştezi din spitale
Şi'n prăvălii, sicriile de lemn.

Văzduhul răscolit le-aduce-aminte
In temniţele vechi în care sînt,
De altă viaţă dusă pe pămînt
Cu mii de veacuri, poate, înainte...

...Sicriile erau păduri subt soare
Cu falduri lungi croite'n straiul verde,
Răcoarea umbrelor să le'mpresoare,
Lumina cerului să le desmierde,

Iar pe subt crengi cu horbote mărunte
Și printre ochii erburilor vii,
Cu trupuri iuți ca apele de munte
Zburdau în voe cei dintăi copii...

Bolnavii singuri totdeauna știu
Să-și răsădească-un gînd într'un sicriu,

Acolo'n noaptea scîndurilor mute,
Invie'n hori de zumzet și scîntei
Tăcerile copilăriei lor pierdute
Cu snopii albi ai rîsetelor ei...

Cînd iarăși plîng bisericile'nalte,
Răsar pe străzi eșind de după porți
Sicrie pregătite pentru morți
Și pentru drumul lumii celeilalte...

In sufletele noastre, pe-o cărare,
Săpată brusc de zimții unui gînd
Coboară îngeri așternînd uitare
Și-o bură de nădejde sămănînd:

Să știm, cînd clopotele'ncep să plîngă
In temnițele vechi de peste noi,
Că din trecut vin codrii să ne strîngă
Și să ne ducă'n brațe, înapoi...

G. Bărgăuanu

Note pe marginea cărţilor

Tudor Arghezi

Ce relativ puţină laudă a stîrnit volumul de versuri al d-lui Arghezi—acest ospăţ împărătesc al simţurilor şi al minţii!

Ar trebui să mă întorc la anii adolescenţei mele, la zilele cînd „descopeream", înfiorat, pe Baudelaire sau pe Vigny, ca să mai găsesc o emoţie comparabilă cu aceia pe care am încercat-o cetind „Cuvinte potrivite".

Eminescu—spunea un critic romîn—este „arian". Simţămintele sale sînt comune întregii seminţii indoeuropene. Arghezi, el, e întruparea liricei nepopulare romîneşti.

Se numeşte liric un poet care împărechează metafizica cu toate destăinuirile sale intime. Fără sentimentul Cosmosului, spovedania nu e lirism, ci radotaj. Şi cum romînul nu e un animal metafizic, a fost natural ca primul nostru mare liric să depăşască sufletul romînesc, să fie, cum spunea d. Ibrăileanu, un poet arian.

Dar, după mai multe decenii de cultură, am putut avea pe Arghezi. Este o dată în Istoria Civilizaţiei noastre. Şi pentrucă în Istoria Universală a Literaturilor importanţi sînt tocmai aceia care îmbogăţesc sinfonia internaţională cu o notă specific naţională, Arghezi, dacă limba romînească ar deveni limbă europeană, ar fi poate, din acest punct special de vedere, mai important ca Eminescu.

* * *

Tocmai pentrucă Romînul nu obişnueşte să aibă insomnii din cauza problemelor transcendente. Tocmai pentrucă e practic şi vesel. Tocmai pentrucă nu are vocaţie pentru frămîntări abstracte. Deaceia tocmai este interesant şi unic felul în care un Moldovalah reacţionează atunci cînd fiorii metafizici îi violează sufletul.

Tudor Arghezi este omul acesta. Şi interesul e aşa de mare încît îi cerem iertare dacă ne vom apropia de el cu acea curiozitate cam ofensatoare cu care studiezi un animal rar.

Şi, mai întâiu de toate, Dumnezeu. Adevăratul Dumnezeu romînesc, numai Arghezi ni-l poate denunţa. (Se ştie că Dumnezeul tinerilor noştri ortodocşi este de papier-maché).

Pe un Franţuz, Englez, German, Danez, American sau Rus, —Dumnezeu îl chinueşte, îl extaziază, îl frămîntă, îl desnădăjdueşte, îi revoltă. Sau îl îmboldeşte la lucru, la muncă tacticoasă, monotonă—ca în Impărăţia Cerurilor. Pe Arghezi,—Dumnezeu îl: „*agasează*". Dumnezeu se ţine scai de capul d-lui Arghezi. In toate bucăţile acestui poet, întîlnim acelaşi sentiment de arţăgoasă enervare împotriva unei Divinităţi care îl obsedează ca o ranghenă.

* * *

Să vedeţi. Arghezi începe prin a ne destăinui, cu vorbe care n'au mai fost spuse de nimeni încă, frumuseţile Lumilor, frumuseţi tari şi aspre, care îl fac să urle de durerea de a nu şti. Il apucă toate poftele fără nume ale Universului. Fiecare dor, îi apare totodată grandios şi derizoriu. In faţa Incognoscibilului, simte, dela început, că tot ce va voi el, va fi inutil şi deplasat. Şi atunci, s'ar indigna. Se scutură, şi se pregăteşte să anatemizeze; cu blestemul gata, să se măsoare cu Dumnezeu.

Şi atunci, deodată, Romînul. Ce poate da un Valah, zguduit de disperare metafizică? Se sinucide? Nu. Ucide? Nu. Se încue într'o sumbră pustnicie? Nu. Răzbunarea sa e alta. Peste Sfinţi şi Stele va svîrli o mică porcărie. Mică de tot.

Iată o bucată tipică. Se numeşte: Jignire: — .

Am luat pămînt sălbatec din pădure
Şi-am frămîntat cu mînă de olar
In parte fiecare mădular
Al fiinţei tale mici de cremene uşure

Modelul statuei este Fecioara Maria. Aşa dar sîntem în plin misticism. Autorul ne previne că întrebuinţează material romînesc:

Nepreţuind granitul, o fecioară!
Din care-aşi fi putut să ţi-l cioplesc
Am căutat în lutul romînesc
Trupul tău zvelt şi cu miros de ceară.

Şi după ce sculptează el o bucată de vreme, deodată ne face această confidenţă:

Şi dacă'n sîni şi şold a 'ntîrziat
Mîna-mi aprinsă, eu sînt vinovat...

Sau, altădată (Psalm)

Cercasem eu, cu arcul meu
Să te răstorn pe tine, Dumnezeu!
Tîlhar de ceruri, îmi făcui solia
Să-ţi jefuesc cu vulturii tăria

Dar eu rîvnind în taină la bunurile toate,
Ţi-am auzit cuvîntul, zicînd că nu se poate.

Iată-l pe Dumnezeu în situaţia degradată de ministru care spune impetrantului cam lacom că ce cere el nu se poate. Scurt. Şi ştim cu toţii ce vine după refuz, din partea impetrantului.

Altădată (Belşug):

Căci Dumnezeu, păşind apropiat
Îi vezi lăsată umbra printre boi

Iarăşi chiprocouri care îl pun pe Părintele Celest într'o situaţie oarecum de inferioritate.

Alteori (Psalm):

Singuri, în marea ta poveste,
Cu tine am rămas să mă măsor,
Fără să vreau să ies biruitor.
Vreau să te pipăi şi să urlu: „Este!"

Vedeţi,—mica porcărie?
Sau (alt Psalm:)

Trimite, Doamne, semnul depărtării
Din cînd în cînd, cîte un pui de înger

Cîte un pui de înger. Şi cînd o veni îngerul, Arghezi îi va spune: „Vii dela tat-tu".

Intr'un cîntec de leagăn, poetul se roagă lui Dumnezeu la fiecare strofă să-i trimită fetei cîte ceva: bordei de soare, etc. Pe urmă se *agasează*:

Şi mai dă-i Doamne, vopsele
Şi hîrtie chinezească
Pentru ca, mînjind cu ele,
Slava ta s'o smîngălească.

Dar nu-i destul. Vine şi mica porcărie:

Şi cînd totul va fi gata
Se mută la ea şi tata.

Alteori (Mihniri):

Căci pe cînd schivnicii cu toţii
Se pedepsesc, amar, ca hoţii
Cu post uscat şi ascultare,
Jertfind în Săptămîna-mare,
La el, azi noapte, în chilie,
A 'ntîrziat o fată vie,
Cu sînii tari, cu coapsă fină
De alăută florentină.

(Ce neîntrecut e Arghezi!)

Şi Dumnezeu, ce vede toate,
În zori, la cinci şi jumătate
Pîndind să iasă, prin perdea,
O a văzut din cer pre ea.

Şi ce putea face acest biet bătrîn, decît să o vadă, să se excite, şi să tacă.

Elanul spre Dumnezeu al lui Arghezi e irezistibil şi cronic. Şi deodată, descoperă că nu va ajunge la El, căci e om, căci e Romîn, căci dela el la îngeri vede toată cohorta de pehlivănii omeneşti, care nu pot fi şterse dintr'un condeiu, care şi ele sînt lucruri, ca şi altele, egale în drepturi. Poetul, cu toată sinceritatea, cu toată bunăvoinţa, se vede veşnic prins, cum spune Arghezi:

„Intre înger şi măgar".

De aici toată originalitatea atitudinei mistice a lui Arghezi. La prima strofă, îl vede pe Dumnezeu venind. La a doua e în extaz. A treia, îi sare ţandăra. Iar la a patra, ori îi descoperă cine ştie ce ridicol, ori i-o tae scurt, trimiţîndu-l la plimbare, şi instalîndu-se, el, boereşte...

* * *

Cetitorii să nu mă înţeleagă greşit.

Il ador pe Arghezi. Fără absolut nici-o rezervă. Ce spun aici, nu sînt rezerve. Sînt doar explicaţii pentru ce îl ador. De ce este unic, de ce este autentic, de ce nu putea fi perfect dacă era altfel.

Iată un exemplu de cît de specific romînească este inspiraţia poetică a lui Arghezi. Cui altuia decît unui Romîn i-ar fi venit în gînd să cînte, cu seriozitate, cu ironie rea, pe Proşti. Nicăieri ca la noi nu este mai tare prejudecata inteligenţei. Imbecilitatea ni se pare o crimă mai gravă decît imoralitatea. Şi Arghezi a cîntat toată imbecilitatea omenească, triumfală şi dezolantă, într'o odă: („Binecuvîntare")

Noroc, fiţi fericiţi,
Bieţi rătăciţi
. . . .
Dormiţi, dormiţi,
In monarhia minerală
Cu-obrajii storşi şi gălbejiţi.
Lipiţi de carnea triumfală
Pe care lumile zidiţi
Şi pofta-vă banală
. . . .
Dormiţi, dormiţi,
Şi însumi bine-vă-cuvînt
Căci e nevoie pe pămînt
Să vă'nmulţiţi,
Să ne-apăsaţi, să ne'nlănţuiţi
Şi veacuri oarbe să clădiţi.
Dormiţi, dormiţi!...

Bineînţeles, tot ce citez eu nu sînt pasagiile cele mai frumoase. Cum spuneam, eu explic. Şi iau lucrurile mai reprezentative. Frumuseţea nu se explică. Se afirmă şi se consumă.

Şi fiindcă e vorba de explicaţii. Aşi vrea să lămuresc cîte-va chestiuni secundare.

Un critic romîn a găsit în unele bucăţi de Arghezi sonorităţi eminesciene. De pildă în *Doliu*.

Mai mult tu nu vei mai vedea
Nimic, nici cer, nici flori
S'au prăfuit din zarea ta
Ca nişte nori
Nici zare nu vei mai avea
Nici mîni cu care s'o măsori
In geamuri, prin perdea.

Deacum străină mîna ta
Iţi va şedea de-oparte
Ca un condei, pe undeva
Alăturea de-o carte.

Şi ochii tăi, de gura ta
Vor trece mai departe
Decît un nufăr de o stea

Orbit-a viaţa, şi, cu ea,
Şi cîntecul şi luna
Şi, unda'n care strălucea
S'a stins pe totdeauna.

Intr'adevăr. Este exact melodia lui Eminescu. Ceva mai mult. Autorul parcă s'a căsnit să cînte ca el. Şi chiar aşa şi este. Acesta-i adevărul. S'a căsnit. Nu-i reminiscenţă inconştientă. E sforţare voluntară. De ce? Iată ce cred.

Cetiţi o primă dată bucata cu accentul plîngăcios şi atandrisat al unei domnişoare roze care recită pe marele nostru poet naţional. Nu veţi înţelege nimic din poezia lui Arghezi.

Dar cetiţi încă odată bucata, de data aceasta cu un ton viril, supărat, tăios. Citiţi-o cu încruntare, ca pe o bucată de proză. Veţi vedea: Deodată, sensul vorbelor se trezeşte, întreg, cu tot modernismul lor aşa de puţin eminescian veţi recunoaşte atunci ca niciodată conţinut de poezie n'a fost mai străin de geniul lui Eminescu.

In „Doliu", Arghezi ne spune scurt, apăsat, conştient,—că s'a isprăvit. E supărat; desnădejdea lui, concentrată cum e, nu plînge. E mai aproape de înjurătură decît de lacrimi. Observaţi imaginea: „De-acum străină mîna ta, etc". Nu este înduioşare, nici disperare cu derivative în literatură. Este o imagine lucidă, cam brutală.

N'a fost reminiscenţă eminesciană. N'a fost scădere şi slăbiciune, ci generozitate şi lux. Poate pentru frumuseţea contrastului; poate pentru a face o escarmuşă postumă marelui său egal,—Arghezi şi-a plătit plăcerea de a scrie cea mai neeminesciană bucată în cel mai pur ritm eminescian...

Există o altă poezie (Biserica din gropi) care aminteşte leit pe Verhaeren:

Biserica necunoscută, cu hramul şters, cu vîrful rupt.
Cu turla leşinată-n aer, se încovoaie'n osteneală
Şi streaşini-le-i, adăposturi de cuiburi, prinse dedesupt,
Păzesc şi-a îngerilor palizi închipuită poleială.
. . . .
Dar el, Oltean cu coşuri pline şi cu balanţă fără greş,
Intîrzie din drum la tine, cînd drumul lui spre tine duce
la cobiliţa din spinare, cu coşurile de cireşi
O pune jos şi cu sfială, scoţînd căciula, face cruce.

E drept că seamănă cu Verhaeren, cu unul din multele sale „Moulins". Dar aci e altceva.

O moară de vînt, în mijlocul peizajului flamand. E toată Belgia. O bisericuţă tăcută şi neştiută, în mijlocul şesului romînesc. E toată ţara noastră aci.

„Le moulin" e harta poetică a ţării lui Verhaeren. Arghezi, cînd a vrut şi el să facă asemenea geografie lirică, n'avea de ales. Trebuia ritmul acesta (care de altfel nu-i cel mai tipic din ritmurile lui Verhaeren.

Sau, mai precis:

Un Romîn, „verhaerizînd" în faţa unei mori de vînt, care la noi se numeşte „Biserică în gropi". Iată subiectul. Un Oltean, o bisericuţă, şi un Verhaeren. Putea Arghezi să facă altfel?

* * *

Alteori, Arghezi aminteşte de Beaudelaire. Iată de pildă, în bucata „Satan":

Gol în imensa zare, tăcut şi gînditor
Cu braţele păroase, la piept, făcute cruce,
Privea la luntrea-i, albă pe undă cum se duce
Tîrîtă de vîrteje,—picior peste picior.

El îşi întoarse capul puţin, strîmbînd în loc
Planetele ca mingea şi luna cum e chifla
Şi încruntînd sprînceana pe ochiul lui de foc,
Răspunse Europei, orgolios, cu tifla.

Arghezi samănă la suflet cu Baudelaire. Sau mai precis este exact contrariul lui Baudelaire (căci contrariul implică asemănare).

Şi unul şi altul sînt mistici. Pe amîndoi lucrurile sfinte îi agasează. Deosebirea este doar că Baudelaire e mistic fiindcă Dumnezeu şi Maria îl agasează, pe cînd la Arghezi avem situaţia inversă: Dumnezeu îl agasează pentru că e mistic.

Misticismul lui Arghezi e primordial, nu derivat. Credinţa religioasă la el e profundă. Il robeşte. De aceia îl şi plictiseşte.

La Beaudelaire e altceva. Sentimentul lui primar e pofta de a scandaliza. Şi pentru că în nici un domeniu scandalul nu e mai facil, mai la îndemînă şi mai eficace ca în acel al religiei, Beaudelaire se vede înclinat să lege un fel de prietinie literară cu Dumnezeu şi subalternii săi.

Şi Arghezi se mai potriveşte cu Baudelaire şi în altceva. Amîndoui au meritul—unul în lirica franceză altul în cea romînească—de a împămînteni trivialul în poezie. Ceiace izbeşte la Baudelaire este cum ştie să descrie cîte un lucru cu totul prozaic, cu vorbe oarecare, obişnuite, cotidiene, dar făcînd, la olaltă un ansamblu parcă săpat în piatră, cu perenitate de Statue şi cu majestate de monument.

Şi Arghezi are această artă, de a obţine efecte lirice incomparabile din simplă povestire a unui fapt divers:

Inchis în turnul morţii din poruncă
Prinţul e 'ntreg, dar gîndurile'l dor
Ca nişte vulturi negri ce-şi aruncă
Intre coteţe rotirile lor

Puterea lui întreagă şi vitează
Ascultă'n noaptea de safir şi lut
Din depărtare, calul că-i nechează
Care prin adieri l-a cunoscut
Şi cum îl rod păduchii cîteodată
Pe dedesubtul platoşei domneşti
Prinţul te simte, spadă fermecată
Prinsă de şold, c'ai tremurat şi creşti.

Ca grămătic al poeziei samănă Arghezi cu Baudelaire. Samănă puţin şi sufleteşte prin acel satanism de care vorbeam. Dar ce deosebire de amploare! Baudelaire, cu toată perfecţia lui, e frust, e puţin. Nu-l vedem niciodată ca Arghezi, împerechiind, deodată, într'o strofă, stele, pomi, îngeri, mici ocupaţii omeneşti, apoi o floare, un păianjen, şi pe urmă o apostrofă directă ca o trîmbiţă, sau cîte un strigăt de durere sfîşietoare, spunînd toată uscăciunea unui entuziasm care se scrie şi cade.

Şi ceiace e impresionant la Arghezi este că niciodată nu devine sentimental. Iată o bucată caracteristică: „Chemarea", povestea unui fir de iarbă crescut între două spărturi de trotuar, şi prins de o naivă bucurie cînd vede că „un ţînţar de moţu-i aurit se prinde!". Bucuria celui nebăgat în samă cînd vede că şi el slujeşte la ceva. Şi fără dulcegărie. Mai degrabă puţină ironie, şi mai ales un fel de răceală aspră. Arghezi totdeauna spune: Pot vorbi de lucruri înduioşătoare, căci eu nu mă înduioşez niciodată.

Şi bucăţi formidabile ca „Prinţul". Şi, pretutindeni, vorbe din care se hrănesc mai multe generaţii: Iată toată tristeţea lumilor, în:

„S'a ridicat la geamuri pămîntul până sus.
Cît lumea-i era piscul, şi'n pisc plîngea Iisus.

şi

O stea era pe ceruri. In cer era tîrziu.

sau:

Deschid cartea: cartea geme.
Caut vremea: nu e vreme.

sau:

„Ştiţi voi ce vorbă este vorba ieri ?"

* * *

Dar termin citaţiile şi chiar aprecierile. Din punct de vedere sociologic—punct de vedere care am slăbiciunea să-mi fie mai scump decît toate—Arghezi este primul liric specific romîn. Primul care reacţionează cu adevărat romîneşte în faţa misterelor chinuitoare ale cosmosului şi ale sufletului uman.

D. I. Suchianu

O ţară fericită, Danemarca

Condiţiile naturale par a fi conspirat să condamne pentru veşnicie Danemarca la ceiace a fost veacuri de-arîndul: o ţară de pescari şi de păstori luptînd din greu pentru asigurarea unei existenţe precare. In adevăr, Danemarca nu dispune de nici unul din elementele primordiale ale unei normale dezvoltări industriale sau agricole. Fierul şi cărbunele lipsesc cu desăvîrşire, iar solul e în general nisipos şi sterp. Teritorul ei, abia de 44.300 Km^2 şi extrem de crestat, se discompune în sute de insule din care unele sînt inabitabile. De formaţie relativ recentă, cel mai vechiu substrat al său e alcătuit din calciu. Solul său plat şi nisipos în care nici un rîu, nici o colină nu variază peisagiul, e o continuare a dezolantului şes german. Climatul prezintă toate caracteristicele regiunilor nordice: umed şi brumos. Zilele calme şi senine sînt o excepţie. Iernile sînt lungi şi vegetaţia-i tîrzie. Anul trecut, la mijlocul lui August, cînd am ajuns în Danemarca, secerişul grînelor nu începuse decît pe alocuri, iar sămănăturile de primăvară (orzul şi ovăzul) erau încă verzi.

Dar nici condiţiile istorice n'au fost mult mai prielnice. O simplă privire aruncată pe harta Europei septentrionale sugerează ideia, că prin poziţia-i geografică Danemarca era predestinată să devină mijlocitoarea şi beneficiara necesară a traficului dintre apus şi răsărit, mai ales că natura-i punea la dispoziţie un mijloc excelent pentru a-şi rezerva sieşi monopolul acestui transit: închiderea Sundului—aceste Dardanele ale Nordului—pentru vasele care i-ar fi putut face concurenţă. Supremaţia economică exercitată până în sec. XVI de Liga hanseatică asupra ţărilor scandinave, dezvoltarea navală a puternicilor sale vecine, Anglia şi Olanda, desăvîrşită înainte ca Danemarca să-şi fi constituit o flotă de apărare şi desfacerea în 1521 a uniunii dela Kalmar au împiedecat Danemarca să profite de avantajele poziţiei sale geografice. Transportînd,—şi direct, pe propriile lor vase, produsele pe care le exportă în Rusia sau le importă de acolo, Anglia şi Olanda au

frustrat Danemarca de beneficiile comerțului de transit și de mijlocul de a-și constitui o flotă puternică, și au împiedecat-o astfel să se consacre vocației sale firești, care era cărăușia mărilor de nord. In timpul războaielor napoleoniane, Danemarca a avut să sufere enorm. Importanța ei geografică pentru reușita blocului continental, decretat de Napoleon, a făcut să fie rînd pe rînd bombardată de Engleji și ocupată de Franceji. Din aceste lupte, Danemarca a ieșit ruinată și falită. Abia refăcută, a venit războiul cu Prusia (1864) care i-a pricinuit pierderea celor mai bogate provincii ale sale: Schleswig și Holstein. Mai mult, după războiul acesta dezastruos a urmat o criză agricolă, și grîul, principalul articol de export al țării, scăzînd din valoare în urma exportului rusesc și american, a încetat de-a mai fi remunerator.

In ciuda acestor împrejurări nefavorabile, Danemarca e azi incontestabil țara cea mai fericită din lume. Nicăeri viața economică, politică și culturală n'a atins un grad de dezvoltare mai înalt; nicăeri bunăstarea populației nu e mai generală și mai completă; nicăeri nu sînt mai puțini milionari și mai puțini săraci; nicăeri fericirea de-a trăi nu e mai netulburată decît în mijlocul acestui popor care nu cunoaște lupta de clasă, fiindcă nicăeri armonia între clasele urbane și rurale nu e mai desăvîrșită. Țăranul danez, cu viitorul lui asigurat, cu casa lui încăpătoare și frumoasă, înzestrată cu toate avantajele confortului modern (lumină electrică, încălzire cu gaz, telefon, baie), cu etajera lui de cărți, cu gazeta lui zilnică și cu revista lui hebdomadară în care interesele rurale ocupă locul întîiu, oferă o icoană de fericire și de stabilitate fără echivalent în Europa.

Această transformare socială, care e un miracol, se datorește revoluției agrare care s'a îndeplinit în jumătatea a doua a sec. al XIX-lea și care a făcut dintr'o țară exportatoare de produse agricole brute o țară exportatoare de produse alimentare industrializate.

* * *

Până la mijlocul sec. al XIX-lea, principalul izvor de venit al țării a fost cultura grîului. Dezastrul dela 1864, răpind Danemarcei cele două provincii mai fertile ale sale, Schleswig și Holstein, a redus considerabil cantitatea exportabilă, tocmai în momentul cînd concurența grîului american și rusesc, care începuse să inunde piața europeană, a produs o simțitoare scădere a prețurilor. Pentru solul sărac al Danemarcei, care reclamă un surplus de muncă și de îngrășăminte, cultura grîului a încetat de-a mai fi remuneratoare. La criza politică prin care trecuse țara se adăuga astfel o criză economică și o descurajare morală, care i-au făcut pe mulți patrioți daneji să se'ntrebe, dacă patria lor mai poate subsista ca țară independentă. Emigrația, și până aici notabilă, mai ales în Statele-Unite, a luat acum proporții îngrijitoare. După mutilarea suferită, Danemarca era expusă să-și vadă restul teritoriului despopulat.

Remediul crizei a fost găsit într'o nouă orientare economică. Intre 1864—1880, Danemarca a renunțat la exportul grîului și și-a concentrat toată atenția asupra creșterii vitelor și a culturii furajere *(arable dairying)* în vederea exportului de produse alimentare. Anglia, abolind taxele vamale pe grîu (1846) și angajîndu-se din ce în ce mai hotărît în politica liberului schimb, oferea produselor alimentare un debușeu sigur și remunerator. Danemarca a știut să profite de ocazie și de poziția ei avantajoasă, și să-și dezvolte resursele economice printr'o producție din ce în ce mai intensivă a articolelor alimentare care au cucerit repede piața engleză. Legislația, sistemul de credit, educația și inițiativa particulară, totul a fost orientat spre atingerea acestui scop.

Dela sfîrșitul sec. al XVIII-lea, Statul n'a încetat să favorizeze translația proprietății agrare, din mînile Coroanei, Bisericii și Nobilimii, în mînile micilor cultivatori. Subt influența ideilor liberale din Germania și din Franța, Frederic al VI-lea inaugurează era emancipării țărănești dispensînd țăranii de pe moșiile Statului de restul serviciilor feodale, și exemplul lui e urmat de mulți mari proprietari. Țăranii, deslegați de obligația clăcilor, și-au putut concentra toată atenția asupra propriului lor lot pe care în schimbul unei taxe au obținut dreptul să-l separe de proprietatea comună și să-l îngrădească. In 1786 se creiază prima organizație de Credit de Stat care permite micilor proprietari să-și procure un mic fond pe ipoteca propriilor lor loturi. Sistemul a fost dezvoltat neîncetat și sume enorme au fost investite; rezultatul a fost înmulțirea considerabilă a micilor proprietari. Politica aceasta agrară a fost accentuată în secolul al XIX-lea, mai ales după introducerea sistemului parlamentar și a unei constituții democratice (1849). Nici o măsură n'a fost neglijată pentru a ajuta pe țărani să-și libereze complect proprietatea și pentru a încuraja pe marii proprietari să-și împartă moșiile. Astfel amalgamarea fermelor a fost interzisă prin lege. Oricine poate poseda mai multe ferme, dar cu condiția ca fiecare fermă să fie arendată unei familii. Mulți mari proprietari au fost dealtfel bucuroși să-și vîndă o parte din moșie pentru a-și libera complect restul, așa încît în 1805 numărul fermelor libere (41,700) era aproape de două ori mai mare decît al celor arendate (24.800). Astfel se desemnează deja aspectul rural așa de caracteristic al Danemarcei de azi: țară fără sate propriu zise, ci de ferme independente, fiecare familie locuind în mijlocul lotului pe care-l cultivă. Pentru a asigura subsistența unei familii, loturile n'au fost fixate uniform, ci după o scară variabilă cu fertilitatea lor. In locurile mai sterile lotul a fost lăsat mai mare, în regiunile mai fertile, mai redus. Dar necesitatea de-a mări unele mici proprietăți încît să asigure o deplină independență materială, s'a resimțit mai ales după războiul mondial, și o serie de legi, între 1919—1924, s'au străduit să rezolve problema.

Cea mai importantă e legea din 1919 care expropriază $^1/_3$ din moşiile inalienabile concedate în secolul al XVIII-lea unor familii nobile pentru servicii aduse Statului. In schimbul acestei amputări şi a unei taxe de 25 % din valoarea pămîntului, proprietarii au obţinut dreptul de-a dispune în mod liber de rest.

In afară de această solicitudine perspicace şi continuă, Statul a promovat transformarea agricolă a ţării printr'o puternică şi practică organizaţie de credit. Pentru a sprijini efortul muncitorilor agricoli de-a deveni mici proprietari, Statul a creat în 1880 două instituţii de credit pentru micii proprietari garantîndu-le acestora spesele iniţiale şi interesele capitalului rambursabil în anuităţi foarte mici. O lege din 1899 a dezvoltat şi precizat sistemul. Orice muncitor agricol care vrea să-şi cumpere o fermă obţine în formă de împrumut nouă zecimi din capitalul necesar; în cursul primilor cinci ani e dispensat de orice obligaţie de plată, iar după expirarea acestui termen nu e ţinut să plătească anual decît 3 % din capital în afară de interesele care nu exced 4,5%. Titlurile acestea au ajuns repede să se bucure de o încredere internaţională. Franţa investise înainte de războiu în astfel de titluri nu mai puţin de cinci sute de milioane de franci, iar Anglia peste zece milioane de sterline. Nici o mirare dacă numărul micilor proprietari a crescut necontenit.

Astfel factorul esenţial al revoluţiei agrare săvîrşite în Danemarca nu e marele proprietar, ci fermierul înzestrat cu 3—15 ha. care cultivate intensiv, după cele mai raţionale metode, ajung să-i asigure o viaţă largă şi confortabilă. Subt un astfel de regim de proprietate, păşunatele ar fi o vinovată risipă de teren şi o pierdere de energie potenţială. Călătorul care a văzut regiunile tip pentru creşterea vitelor, Morvanul şi Nievra în Franţa, sau Kent şi Suffolk în Anglia, cu luncile lor verzi înconjurate de garduri vii şi presărate de vite libere, nu va găsi aici nimic asemănător. Vitele sînt hrănite în grajd sau priponite scurt. Gardurile se pot suprima, şi, în adevăr, în afară de unele regiuni ale Iutlandei, ele sînt inexistente. Fiecare palmă de loc e preţioasă, şi ea nu e pierdută nici cu garduri, nici cu poteci inutile.

Insă date fiind exiguitatea solului cultivabil şi sporul necontenit al populaţiei, aceste măsuri n'ar fi deslegat decît parţial problema, dacă iniţiativa particulară n'ar fi venit în ajutorul Statului. Incă din 1866 s'a format o societate de punere în valoare a terenurilor inculte *(Hedeselskabet)*, care a făcut minuni subt impulsiunea lui E. M. Dalgas, un animator entuziast şi ireductibil, cum aceste ţări de *self-government* au produs în toate domeniile activităţii sociale şi economice. Graţie efortului acestei societăţi, jumătate din terenurile inculte ale ţării au fost redate culturii. Terenurile mocirloase au fost secate, insulele de nisip plantate, regiunile inundabile ale coastelor îndiguite. Lupta acestei societăţi contra nisipului şi bălăriilor din Iutlanda, cea mai săracă parte a ţării, are ceva epic. Acum cincizeci de ani nu puteau trăi în partea nordică a acestei regiuni decît doar cîteva turme răzleţe de oi şi o rară

populaţie de pescari săraci. Azi pretutindeni nu vezi decît ferme înfloritoare şi *cottages* vesele care dau provinciei aspectul unui centru de vilegiatură de vară. Munca inteligentă şi dîrză a unor pioneri a biruit indiferenţa publicului şi ostilitatea naturii. Ei au redat culturii într'o jumătate de veac 5.000 ha.—o suprafaţă egală cu aceia a ducatelor Schleswig—Holstein răpite de Germania în 1864. Dunele mişcătoare de pe coasta Mării Nordice au fost fixate şi convertite în pămînt arabil, păşunate sau păduri, protejate de diguri contra invaziei nisipurilor mării.

Pădurile care pela 1880 nu acopereau decît 5,3 la sută din suprafaţa ţării, se întind azi pe o suprafaţă de 8,5 la sută. Ele nu servesc numai pentru a fixa şi a fertiliza terenurile nisipoase, ci şi de paravan contra vînturilor de miază-noapte şi de răsărit. După primele succese, cucerirea şi punerea'n valoare a terenurilor inculte a devenit o datorie de onoare a tinerelor generaţii formate în şcolile superioare de agricultură. Ele au triumfat de toate dificultăţile şi au făcut din Danemarca ţara cea mai înaintată şi mai dezvoltată din punct de vedere agricol. Admirabilul efort al unei elite întreprinzătoare, susţinute de virtuţile solide ale claselor rurale, au făcut dintr'o ţară aspră şi inospitalieră una din regiunile cele mai bogate, mai prospere şi mai populate ale Europei. Un teritoriu abia cît al Basarabiei noastre, mult inferior în calitate şi resurse, hrăneşte (şi încă cum!) o populaţie aproape de două ori mai numeroasă, şi dezvoltă o civilizaţie care o aşază între primele naţii ale lumii.

Ţăranul danez a putut atinge acest înalt *standard of life*, fiindcă produsele lui au un debuşeu sigur şi fiindcă valoarea lor îi revine integral. El se bucură de toate avantagiile unei munci aproape independente de variaţiile timpului şi de toate beneficiile unei desfaceri scutite de prelevările intermediarilor. Acest dublu rezultat se datoreşte cooperaţiei, al cărei rol în dezvoltarea agriculturii daneze e imposibil de exagerat. Toate transacţiile ţăranului danez se fac prin organizaţiile cooperative de către oameni pricepuţi care cunosc valoarea lucrurilor şi condiţiile pieţii. Prin cooperative îşi procură creditul, seminţele, îngrăşămintele, instrumentele agricole, ustensilele de casă şi alimentele de care are nevoe. Prin cooperative îşi valorizează şi îşi desface toate produsele. Lăptăria-i ridică de trei ori pe zi laptele, i-l preface'n unt, i-l desface şi-i achită costul, iar la sfîrşitul anului îi varsă beneficiul în formă de dividendă. Sînt cooperative pentru valorizarea şi desfacerea tuturor produselor: ouă, paseri, porci, bovine etc. Sînt cooperative pentru procurarea tuturor maşinilor şi articolelor de care are nevoe ţăranul. Graţie acestor organizaţii, micul producător nu obţine numai valoarea integrală a produselor sale, nu-şi procură numai pe preţul cel mai avantajos articolele de care are nevoe, dar e scutit de toate grijile şi neplăcerile pieţii. El nu mai are nici tentaţia, nici nevoia de-a pierde zile'ntregi la tîrg, şi-şi poate concentra toată atenţia asupra producţiei intensive, raţionale şi economice. Nimic n'ar

izbi mai mult pe un ţăran danez decît spectacolul ţăranului romîn umblînd la oraş din casă'n casă cu două găini în braţe...

Prima cooperativă a fost înfiinţată pentru a procura membrilor săi seminţe şi instrumente agricole; altele s'au constituit apoi pentru a obţine credit prin garanţii colective; însfîrşit, către 1880, s'au alcătuit primele lăptării cooperative pentru industrializarea produselor laptelui. Sistemul s'a perfecţionat paralel cu transformarea agriculturii daneze. Organizaţia cooperatistă a fost pîrghia acestei transformări, şi principalul ei instrument de succes. Geniul laborios, social şi onest al poporului danez şi-a găsit forma de organizare ideală. Deacea nici n'a fost nevoe de vre-o propagandă: sistemul s'a impus singur prin comoditatea şi utilitatea lui. El a permis Danemarcei să obţină un tip uniform şi constant de produse alimentare de-o calitate cu totul superioară. Pe piaţa engleză untul danez a rezistat şi rezistă oricărei concurenţe. Dispoziţii speciale a fost luate de guvern pentru garantarea calităţii. Mai întâiu obligaţia impusă fiecărui producător de-a livra cooperativei din care face parte totalitatea producţiei sale. Producătorul nu poate vinde altora laptele cel mai bun pe un preţ mai mare şi să-i rezerve pe cel mai slab cooperativei, reclamînd acelaşi preţ. In al doilea rînd, exportul untului de calitate inferioară e oprit prin lege. Fiecare lăptărie e ţinută să trimită, imediat după primirea telegramei de surpriză, mostre laboratorului din Copenhaga şi dacă calitatea fabricaţiei a fost găsită inferioară, i se retrage autorizaţia de export.

Ar fi greşit însă să se atribue acestor dispoziţii o importanţă mai mare decît aceia de simple regulatoare. Impulsiunea creatoare a acestor organizaţii vine dela iniţiativa particulară şi dela convingerea confirmată prin experienţă că forma cooperativă e administraţia cea mai economică şi mai eficientă, şi deci cea mai folositoare pentru toţi.

Modul de constituire a acestor cooperative e următorul: mai mulţi fermieri se asociază, îşi procură capitalul printr'un gaj colectiv şi proporţional cu valoarea furniturii, şi angajază un conducător tehnic responsabil de mersul afacerii în faţa adunării membrilor cooperativei. Un comitet ales de membri are supravegherea directă a afacerii. O mie patru sute de lăptării cooperative grupează azi peste o sută optzeci de mii de fermieri, dintr'un total de două sute şase mii! Aproape nu e deci fermier care să nu facă parte dintr'una sau mai multe cooperative.

Am vizitat nu departe de Copenhaga o lăptărie care primea zilnic 4500 litri de lapte, dela 80 de membri ai societăţii, care posedă 600 de vaci. Lăptăria primeşte laptele dimineaţa. Cantitatea fiecărui fermier e măsurată şi notată, iar din cînd în cînd supusă unui examen de valoare (în privinţa purităţii şi grăsimii laptelui). Laptele trece apoi la separatorul de cremă de unde zărul şi crema sînt conduse fiecare la un pasteurisateur special. Jumătate din zărul astfel sterilizat e restituit proprietarului pentru îngrăşarea

porcilor care constitue, împreună cu creşterea paserilor, industria complimentară şi nu mai puţin profitabilă a fiecărei ferme. Restul zărului, la care se adaugă o anumită cantitate de lapte curat, e întrebuinţat pentru fabricarea unei brînze foarte apreciată în Germania. Cantitatea de unt exportată în 1925 a atins cifra de 122,777 tone, din care 83,287 tone în Anglia, în valoare de 17 milioane lire sterline, iar 33,563 tone în Germania.

Strîns connexe cu lăptăriile sînt crescătoriile de porci şi de paseri. Ele s'au dezvoltat paralel cu lăptăriile, au aceleaşi debuşee, sînt exploatate după aceleaşi principii şi constitue surse de venit tot aşa de importante. Aproape fiecare fermă le cultivă pe toate trei. Danemarca a exportat în 1925, 191,510 tone de grăsime şi de carne de porc, din care 189,510 în Anglia în valoare de 23 milioane lire sterline şi peste 40 de milioane de ouă, din care 33.000.000 în Anglia în valoare de 11 milioane lire sterline, iar 7.000 în Germania. Numai în Anglia, Danemarca exportă produse alimentare în valoare de 41 miliarde de lei.

Patru cincimi din totalul articolelor exportate de Danemarca se compun din articole alimentare. Articolele de import consistă mai ales din cărbuni, fier, furaje, îngrăşăminte (peste 3 miliarde lei pe an!), stofe şi articole de lux. Cifra comerţului extern al acestei ţări de 3.400.000 locuitori e aproape de cinci ori mai mare decît a Romîniei-Mari. Ea s'a ridicat în 1924 la 2.151.700.000 kr. (1 kr = 42,50 lei) iar cifra importului la 2.360.700.000 kr. Balanţa comercială marca deci un deficit de 209 milioane coroane. Dar veniturile comerţului de transit, economiile Danejilor emigraţi mai ales în Statele Unite şi dobînda capitalului danez plasat în străinătate compensează din belşug deficitul balanţei comerciale.

Aceste rezultate au fost atinse printr'o largă utilizare a experienţelor ştiinţifice. Succesul agriculturii daneze se datoreşte alianţei ei strînse cu ştiinţa. Din momentul în care poporul danez a înţeles că viitorul său depinde de productivitatea solului său naţional, totul a fost pus în serviciul acestei cauze. Educaţia naţională şi cercetarea ştiinţifică au fost orientate deopotrivă spre cunoaşterea şi punerea'n valoare a resurselor naţionale. Danemarca s'a ridicat din criza materială şi din depresiunea morală în care au prăbuşit-o războaiele napoleoniane cu ajutorul noului sistem de învăţămînt pe care i l-a propoveduit şi instituit N. F. S. Grundtvig, „profetul nordului". Acesta a văzut că vechiul sistem de învăţămînt, cu studiul limbilor clasice la bază, nu abate numai atenţia noilor generaţii dela chestiunile practice, dar sapă o prăpastie între clasele sociale, împărţind poporul între „învăţaţi" şi „neînvăţaţi". El a ajuns astfel să preconizeze un învăţămînt liber în care problemele naţionale (istoria, limba şi literatura daneză) şi chestiunile sociale şi economice ocupă locul întâiu. După o propagandă de o jumătate de secol, Grundtvig a izbutit în 1844 să deschidă prima şcoală organizată după programul său. Dar experienţa a rămas fără urmare, până cînd războiul din 1864, producînd o puternică re-

acţiune naţională, a creat însfîrşit starea de spirit favorabilă pentru înţelegerea şi realizarea programului lui Grundtvig. Aceste şcoli, numite „Şcoli înalte" au atins azi numărul de cincizeci şi patru şi ele sînt destinate formării nu numai profesionale, ci şi intelectuale şi morale a tinerilor dela ţară, între vîrsta de 14-18 ani. Lor li se datoreşte formarea clasei rurale daneze, care prin spiritul său cultivat şi deschis la toate inovaţiile, prin optimismul său robust şi activ, prin patriotismul său ardent şi luminat întrece toate clasele similare din lume.

Instituţii caracteristice pentru spiritul ştiinţific de care sînt animaţi agricultorii danejí sînt „Societăţile de control". Obiectul acestor societăţi e, după înşişi terminii statutelor lor, „de-a cerceta rentabilitatea creşterii vitelor pe baza experienţelor de nutrire, a producţiei de lapte şi a conţinutului de grăsime, şi de-a promova selecţionarea vacilor al căror lapte e mai bogat în unt.—Societatea publică un raport anual conţinînd lista exactă cu numele, data naşterii, părinţii fiecărei vaci înregistrate la Societate şi producţia fiecăreia (cantitate şi procent de grăsime), şi nutreţul consumat, precum şi data naşterii viţelului, marca şi întrebuinţarea ce i s'a dat". Rapoartele anuale ale acestor societăţi sînt centralizate, comparate, analizate, iar rezultatele astfel obţinute comunicate membrilor societăţii subt formă de recomandări şi pus în aplicare conştiincios. Astfel producătorul danez cunoaşte exact regimul de hrană cel mai economic şi mai eficient, şi secretul de-a obţine producţia maximă cu minimul de cost. Aplicarea acestor metode ştiinţifice se mai traduce prin completa eliminare a risipei şi prin evitarea greşelilor comise din inexperienţă. In agricultura daneză nimic nu e lăsat la întîmplare. Totul e calculat, prevăzut, experimentat de mai înainte. Asistenţii societăţilor de control, vizitează cel puţin odată pe lună ferma fiecărui membru al societăţii, controlează şi verifică totul dela hrana şi îngrijirea animalelor, la calitatea şi cantitatea laptelui. Efectul acestui sistem suportat exclusiv de benefeciari, fără ajutorul Statului, e imposibil de exagerat. Selecţia sistematică şi hrana raţională a permis să se ridice în douăzeci de ani producţia mijlocie a unei vaci dela 617 galoane (un galon = 4,54 litri) de lapte şi 224 livre de unt, la 900 galoane de lapte şi 414 litre unt—(cifre relative la anii 1900 şi 1921). Sistemul a fost extins şi celorlalte ramuri de activitate agricolă, la creşterea şi selecţionarea cailor, porcilor şi paserilor, la cultura plantelor furajere, şi rezultatele au fost identice. Din 1895, cînd s'a constituit prima societate de control, până azi, numărul lor a trecut de o mie, înglobînd peste 30.000 de fermieri. Alte societăţi se ocupă cu îmbunătăţirea culturilor de cereale şi de plante furajere. Ele au adus servicii eminente agriculturii daneze determinînd cele mai bune varietăţi de plante, timpul cel mai potrivit pentru semănat, cele mai bune sisteme de rotaţie şi de îngrăşăminte şi aplicabilitatea în fiecare regiune a principiilor generale stabilite de „Colegiul regal de agricultură" şi de „Laboratorul central de

cercetări agricole". Diversele societăţi agricole dintr'o regiune formează o Asociaţie provincială, dar pe deasupra acestei Asociaţii, fiecare gen de societate îşi are o organizaţie centrală la Copenhaga. La 1919 diferitele cooperative şi societăţi agricole şi-au dat un organ de conducere comun alcătuind „Consiliul naţional agricol", compus din doisprezece membri şi însărcinat să favorizeze mişcarea cooperativă şi să reprezinte interesele agriculturii în negocierile cu celelalte industrii, cu Statul şi cu Puterile străine.

Pentru a înlesni agricultorilor danejí călătorii de studii în străinătate, a fost înfiinţat un Biurou de turism, care stă în acelaşi timp la dispoziţia străinilor care vizitează Danemarca.

Industria daneză a făcut deasemenea mari progrese în ultimul timp. Ea susţine a treia parte a populaţiei. Manufactura de porcelan şi argintăria de artă din Copenhaga s'au clasat printre cele dintâiu la expoziţia internaţională de arte decorative din Paris (1925). Dar cea mai mare parte a industriei daneze e conexă producţiei şi exportaţiei agricole. Compania unită de vapoare din Danemarca a jucat un rol important în dezvoltarea comerţului maritim al ţării. Jumătate din traficul de mărfuri şi de pasageri dintre Danemarca, Germania, Anglia şi Ţările Scandinave a efectuat de vase daneze. Vapoarele de pasageri care deservesc linia Esbjerg-Harwich sînt dintre cele mai elegante şi mai confortabile. Copenhaga, declarată în 1895 port liber a contribuit într'o măsură considerabilă la prosperitatea comerţului de transit între Suedia, Norvegia şi Europa continentală, care aduce Danemarcei un beneficiu de 250.000.000 coroane pe an [1].

* * *

Prosperitatea generală, pe care o atestă cifra de afaceri a Danemarcei e vizibilă pretutindeni, la ţară ca şi în capitală. Copenhaga e unul din cele mai frumoase şi mai vesele oraşe ale Europei. „Atena Nordului", cum i se zice cam pompos, cu monumentele ei istorice, semi-renaştere, semi-gotice, cu magazinele sale elegante şi cu populaţia ei jovială şi afabilă, oferă un spectacol cu atît mai încîntător, cu cît e mai neaşteptat. Călătorul care descinde aici direct din Berlin are impresia că a trecut din casa, bogată desigur şi somptuoasă, dar ostentativă şi fără gust a unui parvenit, în locuinţa unei vechi familii în care timpul şi gustul afinat de cultura mai multor generaţii a armonizat toate obiectele într'o notă dominantă şi originală.

1 Cifrele citate sînt luate din *„Denmark, 1926"* (Publicaţia ministerului de afaceri străine).—Pentru mai multe amănunte Cf.: H. Jones: *Modern Denmark* (1928).—F. R. Bond: *British Farmers in Denmark* (1928).—M. P. Thomson: *Denmark* (1924).—H. Rider Haggard: *Rural Demark and its Lessons* (1917).—L. Smith Gordon: *Coorporation for Farmers* (1918).—H. Faber: *Cooperation in Danish Agriculturee* (1918).

Copenhaga, Kjöbenhavn în limba daneză, ceiace înseamnă „portul negustorilor", în sec. XI-lea era deja un centru frecventat de negustori străini care veniau să ridice bogatele stocuri de heringi pescuite în Marea Baltică. Azi e o mare capitală europeană, cu 700.000 locuitori şi cu toate instituţiile moderne ale unui important centru comercial. Prin poziţia sa geografică, prin intensitatea activităţii sale comerciale, prin sentimentul de încredere şi de siguranţă produs legitim al minunatelor sale succese economice, prin importanţa comorilor sale artistice şi prin firea deschisă şi afabilă a populaţiei sale, capitala Danemarcei produce o impresie de distincţie suverană pe care n'o are nici Stockholm, nici cu atît mai puţin, Oslo. Membrii congresului de istorie din Oslo au găsit, la întoarcere, în Danemarca o primire care i-a făcut să simtă, că, în ciudă ruperii uniunii dela Kalmar, Copenhaga a rămas capitala intelectuală şi morală a celor trei regate scandinave.

Cele mai importante monumente ale oraşului sînt de pe vremea lui Cristian IV (1588-1648), figura cea mai populară dintre regii Danemarcei, care a unit cu un temperament de războinic, gusturi artistice şi o adevărată pasiune pentru clădiri monumentale. Lui i se datoresc, în afară de severul şi elegantul castel Rosenborg, palatul Bursei cu turnul lui original format din patru balauri sprijiniţi pe cap şi cu coadele împletite până'n vîrf şi „Turnul Rotund" pe scările în spirală ale căruia Petru cel Mare ar fi condus o trăsură cu doi cai. Turnurile bisericilor şi ale clădirilor publice, prin mulţimea şi frumuseţea lor şi prin reflexul straniu al coperişelor de bronz aurit, dau oraşului o notă deosebit de originală şi de atrăgătoare. Copenhaga e cu drept cuvînt „oraşul cu turnuri frumoase". Turnul bisericii Mîntuitorului, al foişorului de foc, al primăriei monumentale justifică pe deplin porecla.

Dintre monumentele moderne, cele mai importante sînt „Muzeul etnografic", în care se pot urmări principalele aspecte ale vieţii naţionale, din sec. XVII până azi; „Muzeul de artă" cu o frumoasă colecţie de tablouri, statui, gravuri şi alte obiecte de artă naţională, şi mai ales Glyptoteka Carlsberg, cea mai bogată colecţie particulară de sculptură antică şi modernă din Europa. Muzeul acesta, alcătuit de Iacob şi Carl Iacobsen proprietarii vestitei fabrici de bere „Carlsberg" şi dăruit oraşului Copenhaga, conţine unele din cele mai frumoase statui antice şi cea mai de valoare colecţie de sculptură franceză modernă, în afară de Franţa. Aranjamentul luxos şi artistic al acestui muzeu e poate unic în lume.

Familia Iacobsen n'a făcut ţării sale numai acest dar nepreţuit. Vestitul castel din Seelanda, Frederiksborg, unul din capodoperile Renaşterii olandeze, a fost restaurat pe spesele ei şi transformat în muzeu istoric unde sînt aşezate, pe epocă, portretele tuturor oamenilor mari ai ţării: întreaga istorie a Danemarcei „în chipuri şi icoane". Aproape nu e institut sau laborator ştiinţific care să nu se fi împărtăşit din generozitatea familiei Jacobsen. Expediţii de explorare arheologică au fost şi sînt trimise în Grönlanda pe spesele ei. Burse de cercetări şi de studii permit mai multor savanţi daneji să se consacre excluziv investigaţiilor lor ştiinţifice. Jumătate din venitul fabricei Carlsberg e afectat, prin testament, întreţinerii numeroaselor instituţii de cultură şi fundaţiilor create de Iacob şi de Carl Iacobsen.

Astfel şi în domeniul culturii înalte iniţiativa şi generozitatea particulară joacă un rol tot aşa de important ca în viaţa economică. Acelaşi spirit străbate de altfel toate ramurile de activitate ale acestui popor minunat, şi acesta e spiritul democratic şi naţional. Danezul e deopotrivă de mîndru de naţiunea sa şi de instituţiile sale democratice, şi cu drept cuvînt, fiindcă sentimentul său naţional şi caracterul său democratic au fost resorturile uimitoarei sale ascensiuni sociale, economice şi culturale. Scriitorul reprezentativ al poporului danez nu e cosmopolitul şi scepticul Georg Brandes, ci fabulistul Hans Andersen, care a exprimat dragostea poporului său pentru toate elementele însufleţite sau neînsufleţite ale naturii. Cultura intelectuală prezintă de-asemenea un caracter curat democratic. Ea se caracterizează nu atît printr'o invenţie originală şi pregnantă, cît printr'un nivel mijlociu foarte înalt. Ţărănimea formată în „şcolile populare superioare" e tot aşa de cultivată ca burghezia oraşelor. Aşa se explică activitatea extraordinară a ediţiunii daneze şi tirajul (400.000 exemplare) uimitor pentru cifra populaţiei (3.400.000), la care au ajuns marile cotidiane *Berlinske Tidende* şi *Politiken*. Danemarca a produs oameni de ştiinţă remarcabili în toate domeniile, W. Thomsen şi Christian Nyrop în filologie, H. Höffding în filozofie, Niels Finsen, în medicină şi H. Örsted în fizică. Dar gloria cea mai mare a Danemarcei rezidă în ridicarea marilor mase populare la un grad eminent de bună stare şi de cultură, şi în dovada strălucită că democraţia nu-i deloc incompatibilă, dimpotrivă, cu progresul material şi cu cultura superioară.

Andrei Oţetea

Fereastra

In stradă, casa cea veche privea cu un singur ochiu, muced şi posomorît.

Primăvara, după cea dintăiu noapte cu ploae caldă, în soarele dimineţii se deschideau să soarbă viaţă proaspătă, toate ferestrele oraşului. Se iveau după stoluri ridicate, slujnice cu broboade albe, bucovinence cu sînii strînşi pietros în pieptare de catifea cusute cu fir, gospodine în haine spumoase de dantelă, cu flori colorate şi mari. Toate feţele apăreau tinere în lumina poleită a răsăritului. Ochii cătau cu un fraged surîs la cerul albastru-ud, la mugurii liliecilor plesniţi în vîrfuri de crengi crude, la măruntele gingănii punctate negru şi roşu desmorţite pe treptele de piatră. Ziua începea odihnită şi nouă. Viaţa părea limpede ca cerul spălat şi înalt, unde călătorea sus de tot, topindu-se, o ultimă fulguire de nor, ca pieptul roz-mătăsos de flamand.

De undeva, peste grădinile piersicilor cu flori de hîrtie şi sbicind pămîntul jilav, primăvara şuvoia un val molatec de aer din ţările sudului, altul decît acel de azinoapte: rărit, uşor, străveziu.

Iar păsările zburau aproape de oameni, prietinoase şi gureşe. Ai fi aşteptat să se aşeze una pe umăr, să ciuguleascā un grăunte din palmă, să gîngure în ureche, să-ţi desmierde obrazul cu puful guşii, alintîndu-se ca în cel dintâiu veac, cînd totul era în dumbrăvile pămîntului, fără duşmănie, simplu şi bun.

Numai fereastra întotdeauna închisă, se uita atunci la hohotirea aceasta, a luminii şi a tinereţii şi a tuturor învierilor, cu un ochiu neclintit şi ceţos, de mort.

Cînd trecătorul ridica din întîmplare privirea bucuroasă, sticla vînătă şi ostilă îi amintea deodată sloiurile de ghiaţă care astupă sprintena viaţă a rîurilor iarna, şi totul devenea rece şi desnădăjduit. O mîhnire fără alinare ucidea toată gîlgîirea primăverii. Ziua era acum la fel cu celelalte, iar omul păşea cu fruntea spre pămînt, la necazurile lui din fiecare ceas, singur şi întunecat, ca un orb care ar bîjbîi drumul într'o hrubă umedă.

Intr'o asemenea dimineaţă, un beţiv desmăţat şi fără guler, s'a oprit pe trotuoarul din faţă, vorbind cu sine şi ameninţînd cu pumnul. Ochiul sleit, de stîrv, îl supăra foarte. Îi strepezea veselia, de cîte ori se întoarcea dondănind şi împleticindu-se. Acum avea să sfîrşească. Culese o piatră colţuroasă şi opintindu-se cu mare mînie, cum ar fi purces să doboare un taur, izbi în sticla de plumb. Geamul se sfărmă cu un ţăcănit scurt, şi negrul spărturii rînji încă mai sinistru în trandafiriul zorilor. Dar beţivul îşi plescăi palmele încîntat de ispravă şi porni mai departe, ciorovăindu-se cu un tovarăş nevăzut.

Adouazi, fereastra arătă din nou,' acelaşi ochiu vînăt, posomorît şi intact. Că s'a mai aflat în tot oraşul un geam tot atît de vechiu şi turbure, a fost tuturor de mirare. Oamenii spun că beţivul şi-a făcut seamă singur, cum l-au găsit înecat în iazul cel mlăştinos şi coclit, dela bariera Ciungilor.

Şi totul a rămas cum a mai fost, în tîrgul acela mocnit dela marginea ţării, unde nimănui nu i se întîmplă niciodată nimic.

Dar fereastra cea încruntată şi neliniştitoare, ca privirea de ghiaţă a unui cadavru, a fost deschisă şi ea odinioară în zid, să resfeţe glastre de flori şi să primească răcoarea dimineţilor, care înţeapă nările ca un pahar spumos de şampanie.

Cînd s'au ridicat temeliile casei—cine din toată strada îşi mai aminteşte acum?—se prelungea o vară grea de belşug ca un uger plin. Crengile livezilor se încovoiau trosnind de rod. Dinspre bariere scîrţîiau carele cu bucate aurii dela cîmp.

După ploi furtunoase şi repezi, curcubee cum nu se mai văzuseră de mult, întindeau arcuite punţi aeriene dela un nor la altul, deasupra caselor cu streşini de şindilă, peste vîrfurile stufoase de nuci şi peste sclipirea metalică a bisericilor, iar bătrînii aduceau har Domnului, pentru asemenea semne de îndelungă rodnicie şi pace.

La zaplazuri, în asfinţit, se adunau să se minuneze vecinii. Casa cea nouă, a străinilor, creştea mai semeaţă ca toate. Unii vorbeau despre un fecior de boier, care şi-a mistuit averea prin străine ţări şi cu puţinul rămas se ascunde aici de ochii lumii să-şi dureze adăpost de pocăire. Alţii spuneau că ar fi un tînăr întors de undeva, dela carte, din depărtate oraşe dela capătul lumii, unde sînt turnuri care ajung până la cer şi împăraţii se plimbă în caleaşcă de aur, cu cai purtînd în locul ochilor scoşi, smaragde cît pumnul. Alţii credeau însfîrşit a şti că e vorba despre nepotul unui diregător mare din Ţara de Jos, care a luat din dragoste o fată străină şi săracă, aşteptînd aici să se domolească mînia bătrînilor. Şi multe încă îşi mai împărtăşeau cu mîna la gură şi clătinînd din cap, cînd încet, dinspre hanul Bungeţoaiei veneau cei doi necunoscuţi, cu copila cea minunată păşind cuminte înaintea lor, ca un alb heruvim.

Barbatul purta haină cenuşie cu reveruri late de mătase, ţilindru fumuriu cu margeni mari, baston cu mîner rotund şi sculp-

tat de fildeș: era înalt, balan, cu mustața subțire, cu un puf moale ca laba de epure pe lîngă urechi și cu ochii albaștri. Femeia purta vestminte albe, cu rochia strînsă la mijloc și umflată de crinolină la șolduri, cu mînicele înfoiate deasupra umerilor și cu sînii mici rotunzind mătasea, așa cum se mai văd și acum în fotografiile palide ale anticvarilor și în albumuri vechi, pe care nimeni nu le mai deschide. Părul negru-albastru era despărțit cu o dungă albă pe frunte și atîrna în inele lungi, încununînd obrazul de ceară; ochii luceau umezi ca antracitul subt sprîncenele subțiri încondeete. Mergeau braț subt braț; înaintea lor pășea neastîmpărat și mărunt, copila în rochie albă, cu bonetă albă, cu pantofi albi, răsucind o umbrelă albă: o jucărie mică și vie, mai neînchipuită decît orice jucărie văzută.

Străinii se opreau înaintea zidurilor cu schele. Peste cărămizile roșii, lucrătorii întindeau cu mistria tencuială aspră, cîntînd. Erau italieni cu fețele arămii, cu pălării uriașe, cu batiste roșii și galbene legate în jurul gîtului, cu pieptul dezvelit în cămașă, musculos și întunecat de păr, rozînd în dinți pipe negre și scurte.

Sus pe punțile de scînduri clătinate elastic subt pași, sau jos cioplind granitul treptelor cu ciocane care împroșcau scîntei— lucrul și-l întovărășeau cu cîntece melodioase și sonore. Toată strada învățase cîntecele acele, iar în fiecare ogradă, se auziau seara, îngînîndu-se cu stîngăcie subt nuci și subt vișini, romanțe din țara cu cipri și portocali.

Un vataf, cu pălăria în mînă, deslușia stăpînilor de ce întîrzia sfîrșitul. Un chervan care s'a rupt pe drum, grinzi care n'au fost pe măsură, lemnăria furată de haitul apelor și mînată în jos, spre Galați. Femeia învîrtea cu nerăbdare umbrela pe umăr, întrebînd bărbatul să-i tălmăcească în graiul ei spusele vatafului, iar umbrela răsucindu-se deștepta un vînt ușor care răcorea obrazul bărbatului cu o nevăzută desmerdare.

— Incă două săptămîni! Cît de încet trec zilele... Cît de încet.

Femeia tăia cu vîrful pantofului auriu, în praful moale de var și de cărămidă, desene încrucișate, semne de neastîmpăr, pe care le suprima cu o singură netezeală ușoară de talpă.

Inconjurau zidurile aproape sfîrșite: aici va fi etacul lor, dincoace ietacul copilei, dincolo odaia unde să-și înșire dulapurile lui cu cărți. Femeia strîngea ascuns, între degetele subțiri mîna bărbatului și mîna bărbatului răspundea strînsorii, lăsînd așa să se simtă fierbinți bătăile sîngelui, viețile lor supuse și împletite pentru veșnicie.

La plecare, fetița se desprindea greu din brațele unei lucrătoare din țara Italiei: femee cu părul greu și cu buzele cărnoase ca vișina. La gîtul copilei, atîrnase cu un șnur subțire un medalion oval; o madonă de metal alb și eftin. Femeia lămurea, rîzînd cu toți dinții albi, că a lăsat acolo, în satul ei lîngă marea albastră, o odraslă aidoma și că o ghicitoare i-a menit soartă plină de măreții; un prinț din os regesc și mantie de hermină.

De focul vorbei, de oboseala muncii și de căldura aurie a razelor oblic trimise din asfințit, obrazul povestitoarei era învăpăiat. Pe genele lungi, ninsese praf fin de cărămidă, deasupra buzelor cu o umbră brună de puf răsăreau cîteva boabe mici de sudoare, și avea în toată înfățișarea ceva puternic, frumos și sălbatec, care încînta ochii ca o divinitate a verii pîrguite. Pînza albastră a bluzei, palpita pe sînii voinici, ca o pînză de barcă suflată de vînt, acolo, în Adriatica natală.

Copila purta ochii rugători dela mamă la străină și îndărăt, strîngînd darul înferbîntat în pumnul mic. I-au dat voe să primească iconița albă și ocrotitoare. Italianca sărută lacom obrajii, cu buzele ei coapte ca fructele și în genele cu praf de cărămidă, înotau lacrimi.

Pe urmă, toți ochii au fost chemați către sborul săgetat al unei rîndunici. Pasărea neagră cu pieptul alb, intra și eșea piuind, prin fereastra încă fără pleoape de sticlă.

Cuiburile de rîndunele aduc fericire.

La primăvară, subt acoperiș, vor prinde tăblii rotunde de lemn, așa cum au văzut în Bretania, îndemn pentru paserile cerului să-și dureze adăpost fericit lîngă adăpostul lor de fericire. Nu-și asemuia și ea oare soarta, cu a paserilor străbătînd pustiuri de pămînt și de ape, ca să-și afle aici cuib moale și cald, durat pentru veșnicie?

Dar atunci, cînd zidurile au fost isprăvite și casa cea nouă a privit pe fereastra din stradă, spre oraș, cu un ochiu tînăr, limpede și voios, multă vreme, nimeni n'a mai pășit dinspre hanul străinilor.

Incuetorile strălucitoare de alamă ferecară uși pustii.

Au trecut ploile toamnei cu tînguirile nocturne ale vîntului de echinox, iarna cu potopire domoală de fulgi și cu sprintene chemări de zurgalăi în văzduh; peste casa cea nouă troenele au nins netăiate de pîrtie și nestrivite de picior omenesc. Nici o urmă de fum, n'a încălzit viață în lăuntru, în încăperile nouă, deșerte și reci.

La taifasurile tîrzii, dela gura sobei și la felegeanele de cafea, din nou trecură dela o casă la alta, în toată ulița, svonuri despre aceste întîmplări turburătoare. Unii știau că nepotul diregătorului din Țara de Jos ar fi căpătat ertare și n'are acum de ce-și mai căuta surghiun într'un tîrg ticălos ca al lor. Alții aflaseră, că jarul iubirii se stinsese pretimpuriu și că femeia a plecat înapoi, în Țara ei depărtată, unde tîrgurile numără atîta norod cît o împărăție și unde-au început să umble un fel de balauri de schijă și de oțel, de le zice tren și merg fără cai, pufuind funingine și jăratec. Insfîrșit mai erau acei care puteau spune fără cea mai mică îndoială, că femeia bolnavă de piept s'a dus să afle căldură subt alt soare mai blînd, pe tărîmuri care n'au văzut niciodată ninsoare.

Iar alții, mai iscoditori, au mers până la hanul Bungețoaiei și cercetînd, au aflat două odăi pline de lăzi închise, de veșminte, cărți, omușori păgîni de piatră și femei goale, de marmoră albă. Odăile erau plătite pe-un an înainte. Străinii plecaseră nu se știe unde, aveau să se întoarcă, nu se știe cînd.

În primăvară, tîrziu cînd mieii cu canaf roșu în urechi behăiau în livezi și clopotele deniilor umpleau cu glas de bronz nopțile albastre, stăpînii casei s'au întors într'adevăr, neașteptat.

Erau numai bărbatul și copila, în vestminte negre.

Două zile, n'a contenit descărcatul carelor grele. O slujnică bătrînă și aprigă în vorbă, priveghia orînduiala lucrurilor gingașe deșertate din lăzi, dezvelite din cuiburi ușoare de hîrtie și de paiu.

Omul străin, așezat pe o treaptă de piatră, privea această frămîntare fără să vadă, urmărind ceva nespus, din negura de dincolo de oameni și de dincolo de viață. La întrebări răspundea depărtat, fără să asculte. Îi era tot una; aici, dincolo... O strîngere de umeri, ținea locul cuvintelor. Copila însă scormoni cu mare și voios neastîmpăr toate ungherile, bătu din palme la bucurii neașteptate, se afla fericită de atîtea evenimente: într'un colț de zid își durase dintr'un jilț de catifea întors cu spătarul în jos, un poștalion de unde mîna cai nevăzuți, pe închipuite drumuri repezi, așa cum străbătuse până aci zile și nopți. Un răstimp, cît trecea o umbră nesimțită alături, bucuria i se stîngea. Se apropia de omul împietrit pe treapta de piatră, îi întindea spre gît mînile albe și mici, în mînicele negre.

Omul îi cerceta cu o tristă luare aminte, ceva în ochii cu fire de aur care semănau cu alți ochi.

Subt streșina văpsită roșu, o pereche de rîndunele își zidise la începutul primăverii, cuib de humă cenușie așa cum dorise cu o toamnă în urmă cea care lipsea acum. Dar nimeni nu le vedea. Cărăușii descărcau lăzile ștergîndu-și sudoarea cu podul palmei, caii strănutau cu botul în traista cu ovăs, fetița în haina cernită călătorea cu închipuirea departe și omul nu'și desprindea privirea din pămînt. Iar piuitul cristalin al paserilor, cădea în urechile surde fără răsunet, ca o grindină de argint înghițită fără urme de un nămol cleios.

Se păstra obiceiu în acea vreme, orice nou lăcaș omenesc să fie sfinții cu o cetire creștină. Slujnica cu plisc de vrăjitoare a știut să descopere în acel tîrg necunoscut slujitorul Domnului cel mai bătrîn și mai omenos. După ce stropi cu apă sfințită încăperile și risipi fum albastru și parfumat din cadelniță, părintele Iov a fost poftit să binecuvînteze și un pahar de vin chilimbariu și gros, adus din depărtate și calde locuri.

Părintele Iov a strîns odăjdiile cu aurul stins, le-a orînduit împăturite pe-o măsuță, cu crucea culcată pe pieptul evangheliei și a așteptat să vină spovedania necunoscutului.

Nu era om cu multă învățătură acest părinte Iov; de trei ori numai în viață trecuse dincolo de hotarele ținutului până la celălalt tîrg mai de aproape, dar suflete îndestule pătrunsese cu ochii lui decolorați și vechi, scormonind în cele mai necunoscute și triste adîncuri.

Cărțile puzderie, chipurile de femei goale dăltuite în piatră, peretele dinspre răsărit fără icoană și fără lumina nestinsă a candelei, dovedeau că omul rătăcise calea smereniei ori nici n'o cunoscuse vre-odată. Se arăta cu adevărat de la o vreme, un tineret fără temerea lui Dumnezeu, plin de toate mîndriile, cutezînd toate și pierdut în toate deșertăciunile. Părintele Iov, înțelese că are înainte un astfel de om nou, deși nu știa să deslușească pe muchia de piele a cărților aliniate în rafturi, numele Domnului de Voltaire și al lui Jean Jacques, Contractul social și alte catehisme păgîne. Mai înțelese din vestmintele întunecate, din cadra ovală înfățișînd femeia cu ochi care nu mai puteau fi din această lume, din vorba șovăitoare și din pauzele îndelungi între cuvinte; mai înțelese că omul era frînt de o mare durere și că viața i se arată împrejur pustie.

Ce-a grăit atunci, nimeni nu știe. Nici el, n'ar fi putut spune pe urmă. Orfana cu haina neagră asculta picurul vorbelor. Simțea pe frunte și pe buze încă, florile reci ale crucei de argint, așa cum fuseseră apropiate de frunte și de buze la sfîrșitul rugăciunii și nu știuse cum să le primească, fiindcă nimeni nu o învățase vre-odată. Sprijinită de scaunul bătrînului bun și înțelept, cum sînt moșnegii basmelor auzite, stătea cuminte subt mîngîierea degetelor petrecute prin păr, noduroase, uscate și mirosind a tutun. Nu pricepea, dar glasul venea dintr'o lume blîndă care de cînd nu mai avea desmierdase de mamă, îi lipsea.

Cînd stăpînul casei a rămas singur, a deschis fereastra spre oraș și până la asfințit a ascultat tăcerea.

Un gînd se lămurea și se întuneca.

Era într'adevăr plină de spaimă învățătura rece și fără mîngîiere, a cărților rînduite la spate, în dulapul cu ușa de sticlă. Trupul mîncat de putreziciune, larve aciuate în globul ochilor, carnea verzuie desfăcută de pe os, și după un an, mai tîrziu, în locul obrazului lipit cald de obrazul lui, în locul buzelor care-au șoptit șuerător, rînjetul alb al țestei... Aceasta era viața. Aceasta era moartea. Aceasta pierduse. Învățătura cărților îi păru întâia oară, înghețată și dușmană.

Omul fu împresurat de dureroase fantome. Dincolo de viață trecu un fior de mister. Luceafărul se aprinse și tremură alb. Pe-un deal, departe, buciumă glas vechiu și grav, dintr'o negură de trecut. Și clopotele începură să cheme lin în noaptea albastră, pentru deniile pregătind în rugăciune și canon, miracolul învierii din fiecare primavară.

Omul alungă cu mîna chemările din necunoscut și se desprinse de la fereastră.

In sticla abia începută, mai rămăsese vin aromat şi gros, din ţările cele străine şi calde.

Pe urmă, totul a fost în strada tăcută ca întotdeauna.

O casă vie mai mult, trei oameni mai mulţi, o fereastră încă deschisă în lumina dimineţelor şi glastre cu muşcate roşii şi cu cerceii domniţei, sculptaţi în mărgean.

Străinii nu mai fură străini. Strada îi cuprinse. Viaţa îi cuprinse. Slujnica veche, cu clonţ, roboti în vecini, omul cunoscu alţi oameni, fetiţei din fereastră cu coatele rezemate îi rîse din drum altă vietate tînără. Dulapul de cărţi rămase închis. Peste tomurile domnului de Voltaire, paianjenii ţesură pînze subţiri. Streinul îşi făcu prietini, chestiuni mari se discutau cu aprindere: un principe era răsturnat şi în ţară intra cu poştalion, un domnitor nou, de altă lege. Intîmplări grele chemau toată luarea aminte aiurea.

Spre cadra ovală din părete, ochii căutau tot mai rar, şi undeva, subt alt soare, un braţ de pămînt se scufunda încet, ierburi încîlcite creşteau deasupra, o inscripţie se spăla de ploi, oase albe se desveleau dedesubt în întunericul veşnic: totul fu ca întotdeauna şi viaţa trecu peste toate.

Străinul era acum pentru toată lumea, domnul Apostol. Domnul Costantin Apostol, devenit pe rînd Conu Tache şi mai apoi Conu Tăchiţă Apostol, volterian, raţionalist, dascăl de şcoală cu un început de burtă, oposant neîmblînzit şi furtunos orator la importante adunări şi serbări. Părul i se rări în creştet. Dimineaţa, cu peria udă, aducea de pe tîmple în sus, o cărare meşteşugită care ascundea luciul alb ca genunchiul.

Albastrul ochilor se turbură. Conu Tăchiţă Apostol iubea vinul şi întîrzia adesea în aprinse discuţii, care umpleau de cutremurare auditoriul, cînd demonstra negru pe alb, matematic, că Dumnezeu este o pură născocire a popilor şi a neroziei omeneşti, că legile ţării sînt o ruşine a veacului şi că dreptatea, nu e născută odată cu lumea în firea lucrurilor, ci numai o convenţie abstractă ca oricare alta. Cu cît creştea numărul paharelor cu atît mai aspre se îmbulzeau cuvintele de osîndă.

Cîteodată, Conu Tăchiţă alunga departe cu mîna aceste foarte arzătoare chestiuni prezente, ca să cheme amintiri şi intîmplări de departe, din Apusul unde n'avea să se mai întoarcă niciodată. Se perindau nume sonore şi cunoscute, figuri celebre, înveşnicite în gravurile cărţilor—ascultătorii tăceau cu smerenie şi întindeau gîtul cu luare aminte să nu scape nici un cuvînt. Conu Tăchiţă rîdea răguşit şi gros, pe urmă se înduioşa pentru propria sa soartă. Suspina cu ochii painjeniţi după această lume luminoasă şi se căina amar că e osîndit să mucezească în mijlocul unor barbari, exilat şi neînţeles, cum a mai fost cîndva sărmanul Ovidiu, surghiunit de mînia lui August printre barbarii Traci, cei cu cojoace miţoase şi printre ciobăniţe mirosind a zăr.

Atunci se întorcea acasă tîrziu după miezul nopţii, împleticindu-se pe mai multe cărări, trîntind uşile, cu măruntaele muncite de un cumplit sughiţ.

Aprindea luminările fumegoase înaintea tabloului oval şi rămînea pe un scaun, cu coatele pe genunchi şi cu obrajii în pumni, privind neclintit şi cerîndu-şi iertare. Din nou se căsca întunericul cel fără răspuns. Din nou nu se putea împăca gîndului, că tovarăşa i-a rămas pierdută fără întoarcere, că nu mai ajunge la dînsa nici o chemare şi că l-a lăsat aici, cu linia vieţii frîntă, cum se mai învîrt încă gîndacii după ce le-ai smuls capul.

Apoi, negurile vinului puneau pîclă groasă între el şi tablou. Aşa adormea şi aşa îl prindea ziua, cu hainele mototol, nebărbierit, sburlit şi de nerecunoscut, căci cu încetul vestmintele cu croiala pariziană fuseseră înlocuite cu haine de rînd, ca ale oricărui alt barbar din tîrg. Cînd dispărură şi aceste ultime vestigii vestimentare ale Occidentului, domnul Constantin Apostol nu se mai deosebi întru nimic de concetăţenii săi care nu trecuseră niciodată bariera oraşului, larve omeneşti viermuind într'o viscoasă baltă de superstiţii şi de jalnică ignoranţă.

Numai copila, crescînd, încălzi cu viaţa ei tînără odăile deşerte.

Ceva în ochi, strălucea din lumina cu fire subţiri de aur a altor ochi.

Dar tinereţea plină de neastîmpăr, nu cunoscu tristeţea înfiorată de presimţiri care umbrise cealaltă privire. Soarele clar al dimineţelor era numai lumină, primăverile numai albastru spalat de cer şi fragedă floare de măr. Cînd fereastra se deschidea să primească năvala înviorată a zorilor, domnişoara Ana (toţi ştiau acum că se numeşte domnişoara Ana) întindea braţele subţiri şi pleca trupul svelt spre soare răsare, însetată ca spre o minune numai pentru tinereţea ei urzită.

Lectura cărţilor cu scoarţe care începeau să-şi piardă culoarea în dulap, nu-i vesteji nimic din proaspăta bucurie de a trăi. Mîna alese cu o preştiinţă dela nimeni învăţată, povestirile celor mai nefericite iubiri în care descoperi fericire. Paul et Virginie, Atala, Manon Lescaut...

Ineguraţi o clipă, ochii cetitoarei din jilţul de la fereastră, se plimbau peste casele mici ale tîrgului neînsemnat şi ticălos, fără să vadă nucii boltiţi, gardurile putrede, trecătorii în hainele lor mizere şi anacronice. Urmăreau într'o vale cu luxuriantă vegetaţie de liane şi cu metalice ţipete de paseri stranii, pe Paul purtînd trupul Virginei şi lăcrimau la aceste dureri de pe alte tărîmuri şi din alt veac.

Apoi, întoarsă la viaţa aevea, privirea se limpezea. Mîhnirea durerilor închipuite şi depărtate, nu făcea decît mai preţuită bucuria neînsemnatelor nimicuri trăite: straturile de petunii şi de pansele, înflorite într'o singură noapte; puii cloştii hărţăgoase, aurii ca gogoşile de borangic; viitorul cetit în palmă şi menit în ghioc, de ţiganca cu sînii arămii spînzurînd desveliţi şi cu părul gros împletit

ca o coamă de cai: tot ce în acel mic univers cît o tipsie lua însemnătatea de eveniment.

Cum albina știe cu misterios și precis instinct să descopere în floarea cea mai respingătoare parfumul fin de polen și filtrează aurul mierii din sucul cel mai amar, ochii domnișoarei Ana refuzau să poposească la tot ce era vulgar în faptele semenilor, iar totul rămînea în jurul ei, pur și transfigurat. Ea nu suspina după depărtatele țări, care mai apăreau în amintirile copilăriei, cu orașe minuscule și ireale, ca acele văzute în cristalul broșelor cu inscripția *„Souvenir"*. Nici nu tînjea după balurile sălilor cu sute de policandre, unde un mlădios locotenent de lăncieri cu tunica muiată în fireturi se înclina cu nespusă grație să invite la dans, contesa cu umerii curbi și cu privirea langhid strecurată prin penele evantaiului pufos de struț.

Acestea se petreceau ca într'o altă planetă, inaccesibilă. O lume fără ființă a cărților. Lumea cea reală, era alături, mărginită aici, în cinci camere umbroase și tăcute. In grădina din fund, cu meri și cu pomușoară. In ograda cu tot soiul de orătănii, peste care domnea cu drept de viață și de moarte, baba cea gîrbovă, cu spinarea încă mai cocîrjată și cu pliscul de vrăjitoare mai încovoiat spre buze, cași cum s'ar fi plecat să vadă dacă i-a mai rămas măcar un singur dinte strîmb și tocit, în gingie.

Iar fiindcă domnișoara Ana nu vedea nimic din ce e întristător și urît, nu pizmuia pe nimeni și nu regreta nimic.

Acum, asemuirea cu cadra ovală din perete era încă mai desăvîrșită și mai neliniștitoare.

Aceiași făptură, în două vieți.

Una, depărtată și nepămînteană, cum apar fantomatic imaginile în oglinzile vechi cu apa împîclită. Cealaltă, sclipitoare de neastîmpăr, cu obrajii învolți și cu glasul cristalin, în care nu străbătea ca în celălalt glas, nici o modulație de mîhnire fără pricină și de presimțiri, care cheamă, ele, destinul.

* * *

Intr'acea vreme de mari schimbări, Voevodul cu toată suita, străbătea țara din ținut în ținut, să urmărească mersul prefacerilor.

S'a oprit și în tîrgul cel mic.

Iar diregătoriile locale, au serbătorit mult așteptata cinste cu prăznuiri și recepții, arcuri de triumf și fanfară militară. Pregătirile au luat proporțiile unei adevărate catastrofe. Carele cărau brazi din munte. Gropile ulițelor desfundate din vremi imemoriale erau astupate în pripă. Scoarțele au fost scoase din lăzi de Brașov să pavoazeze intrările. Cucoanele chemau acasă toate croitoresele ovreice, să taie cu mare grabă rochii după cel din urmă port al Parisului. In deal, la cazarmă, batalionul de dorobanți, purcedea de cu noapte la exerciții de defilare, cu gorniștii în frunte și cu

sudorile curgînd gîrlă de subt cușmele cu pană de curcan. Iar marșurile, imnurile și cîntecele repețite până noaptea tîrziu de fanfara întregită cu lăutari, întîrîtă toți cînii mahalalilor mărginașe.

Domnul Constantin Apostol, îmbrăcă straiu negru și strîmt. Slujnica bătrînă, cu clonț, i-a descoperit în camară, țilindrul cel înalt în care depozitase pachețele cu semințuri de flori. L-a periat și l-a întinerit, lustruindu-l, încît conu Tăchiță, reeuropenizat, trăi două zile o amețitoare existență, născut a doua oară din propria lui cenușă.

Rosti cuvîntările cele mai înflăcărate, închinările cele mai meșteșugit întoarse.

Domnitorul se arătă încîntat și uimit, de un asemenea cărturar rar, pierdut într'un atît de netrebnic tîrg.

Printre miniștri se aflau foști tovarăși din viața Parisului, nedumeriți că îl descoperă aici, necunoscut și îngropat de viu. Pe vremuri, în adunările lor de tineri învățăcei, în petrecerile de noapte și în discuții ațițate, cu alți viitori mari oameni adunați din toate ungherele lumii, Constantin Apostol fusese cel mai scînteetor exemplar și de la el purcedea cuvîntul hotărîtor de la urmă. Era alintat de toată junețea studioasă a Sorbonei, ca și de bohemii cu guler șicÎit din cafenelele cartierului latin, cași de dănțuitoarele balurilor nocturne. Dascălii îi profețeau viitor glorios. Camarazii îl proclamaseră șef. Femeile îi ofereau iubirea. El trecea prin aceste fericiri dăruite tinereții, avîntat și generos, cu o grație elastică de paj. Acum foștii prietini, abia l-au recunoscut în burghezul acesta provincial, pretimpuriu chelit, incomodat de începutul de burtă, cu haina strîmtă subțiori și cu ochii opaci.

In amintirea legămintelor vechi, l-au chemat să bată cît mai curînd drumul Capitalei, pentru a căpăta îndatorințe potrivite cu învățătura și vrednicia de atîtea ori dovedită, în anii cei de demult. Și au iscodit să afle taina, unei renunțări pentru ei fără explicare.

Au înțeles numai tîrziu.

Cînd domnul Constantin Apostol, depășind măsura cupelor de șampanie, a început să verse spuma pe pieptii hainei cu mîna tremurătoare de alcoolic, uitînd s'o mai șteargă și amestecînd-o cu scrumul țigărilor. Și cînd, de la închinările cele meșteșugite, a trecut la cuvinte besmetice de rău nărăvit.

Au înțeles și s'au ferit să mai stărue.

Dimpotrivă, deplînseră îndată destinul domnișoarei Ana, captivă într'un asemenea tîrg și odraslă a unui asemenea părinte. Căci printre toate făpturile cu chip de femee, ciolănoase și cu mîini aspre, arătînd dinți lați în rîs prostesc și mișcîndu-se neîndemănatic în vestmintele foșnitoare de matase, domnișoara Ana apăruse în fecioreInica rochie albă și simplă, cu un primăvaratec și gracil fluture printre scaeți ghimpoși și uriți. Așa, cel puțin, se rostise repețind madrigalurile foarte la modă în acel timp, primul diregător, bătrîn de duh și cu trecut muieratic, din care patimă

veche nu-i mai rămăsese decît pofticioasa privire a ochilor lăcrimoşi.

Aşa i s'a părut şi Domniţei, care îndată şi-a apropiat-o s'o aibă alaturi, cu desmierdări materne, în cele două zile de praznuiri şi de călătorie, la monastirile vecine cu surpate morminte de ctitori, la căderea sonoră de apă din pădurea lui Bujor şi în toate împrejmuirile ce se cuveneau văzute şi preţuite, după programul mult chibzuit al isprăvniciei.

Domnişoara Ana, părăsea întăia oară încăperile umbroase şi tăcute. Era într'adevăr ca un fluture, care a prins aripi tinere, desfăcîndu-se din întunericul crisalidei. Şi tot ca un fluture, care ştie să zboare în soare, fără să fi învăţat de la nimeni, ştiu să poarte firesc rochia străvezie de sărbătoare, să răspundă sprinten întrebărilor şi să se strecoare şerpuit, ca printre vechi cunoştinţe, în această lume străină şi solemnă.

Indată a fost împresurată de ofiţerii din garda Suveranului, de spilcuiţii secretari ai miniştrilor, apărîndu-se cu agere cuvinte repezi şi cu rece privire, de toate subtilele omagii, pe care nici o ureche femenină din oraşul acela nu le mai auzise încă. Domniţa surîdea înduioşată şi proteguitoare. Presimţea că a prilejit o fericire necunoscută acestei alte cenuşărese de basm. O clipă se gîndi s'o smulgă împotomolirii de aici. Să-i caute o îndeletnicire privilegiată la Curte, căci Domniţa era romantică şi sentimentală. Vorbi ceva şoptit Domnitorului, dar Domnitorul refuză retezat cu mîna.

Aflase ce fel de om, e domnul Constantin Apostol. Descoperirea îl nemulţumise, fiindcă se socotea bun cunoscător de suflete şi fiindcă atît de repede căpătase usturătoare desminţire. Fiica unui asemenea individ, nu-l putea interesa. Iar Domniţa se resemnă atunci să urzească începutul unui roman, pe care să-l scrie într'o carte.

In vremea aceasta, pe terasa Isprăvniciei, răspunzînd în grădina publică, domnişoara Ana se rezemase de stîlpul de piatră, să respire aerul răcoros al nopţii. Era o lumină de lună, albă, ireală şi rece. Vioarele dinăuntru se auziau surd, prin ferestrele închise. Departe, norodul se desfăta cu ţimbale şi lăutari, cu pocnituri de săcăluşe şi cu chiuituri de cules de vii.

Nu auzia nimic din aceste vuete îndepărtate şi apropiate. Era cuprinsă de-o dulce şi uşoară ameţeală. Trăia irealul. Viaţa din cărţi, cu paji şi domniţe, cu epolete strălucitoare şi cu înfrigurarea succesului. Tresări, simţind paşi la spate. Dar nu se întoarse. Ştia cine trebue să fie. Prin ce nevăzută chemare, ştia?

Şi-a închipuit ea oare vreodată, că poate vorbi cineva aevea, aşa ca în lumea cărţilor, învăluind-o arzător ca o fericire dureroasă?

Era înalt, svelt; nu-i rostise până atunci nici un cuvînt, urmărind-o numai cu privirea stăruitoare. Iar tot ce adunase în această privire, lua fiinţă şuerător, ca hipnotica poruncă a şarpelui cînd fascinează porumbiţa.

Lumina metalică a lunii, cădea din plin pe obrazul domnişoarei Ana. Omul admiră ochii transparenţi, fără clipirea genelor ca ochii orbi, lărgiţi, înecaţi de atîta lumină de-afară—şi poate de lumina lăuntrică. Dar faţa, rămînea neclintită şi rece.

Cînd omul, înălţă mîna să-i cuprindă mijlocul şi s'o apropie cu fruntea de buze, domnişoara Ana se sbătu răsucindu-se în călcăe şi fugi cu paşi mărunţi, spre sala cu policandre unde se învîrteau perechile de dănţuitori.

Omul rămase singur. Aprinse o ţigare. Păşi apăsat dintr'un capăt în altul al terasei. Aruncă ţigarea după cîteva fumuri şi strînse inciudat pumnul, ameninţînd în întuneric oraşul ridicol cu asemenea prostănace virtuţi.

In camera de culcare, tîrziu după miezul nopţii aruncîndu-şi hainele pe spătarul scaunelor, vorbi tovarăşului care-l asculta întins cu faţa în sus, cu palmele subt cap:

— Iţi spun, că aşa mi-am închipuit întotdeauna privirea de sirenă, dacă într'adevăr Sirenele vor fi existat vreodată. O privire transparentă şi luminoasă. Te atrage spre abisuri, iar cînd te apropii, devine rece şi îndepărtată. Te lasă să te scufunzi... Nici măcar nu s'a indignat. Nici măcar nu mi-a rîs batjocoritor. Toată seara, după aceia, a trecut cu privirea peste mine ca şi cum n'aş fi existat.

Celălalt rîse, aruncînd un colac de fum spre tavan. Apoi se întoarse pe-o coastă, scoase ţigarea dintre buze şi se uită la prietin îndelung, cu mare şi ironică luare aminte.

— Pe scurt, te-a trimis la plimbare. Trebuia să-ţi vină şi ţie rîndul odată. Dar nu mă aşteptam să le răzbune pe toate, o gîsculiţă dintr'un tîrg infect ca acesta. Şi e curios, că ai venit singur, să o cauţi tocmai aici.

Tînărul, cu întîmplarea de pe terasă, nu găsi ce răspunde. Surise amar. Izbi cu furie în ghetele de lac, care nu purtau nici o vină. Prietinul se înveseli foarte de această mutră nefericită, care răzbuna multe femei, din multe unghere ale lumii. Tîrziu, îl informă cu intenţie de consolare:

— M'am interesat. Acest Constantin Apostol e un ratat. Un alcoolic. De aceia mai mult mă surprinde rezistenţa sirenei tale. Aşchia nu sare departe de trunchiu. Şi în definitiv, nici nu-mi pare atît de... sirenă cum o vezi tu. Samănă cu Bichetta noastră dela Bullier. Adu-ţi aminte, în seara de Mi-Carême. Cel puţin aceia nu făcea atîtea nazuri. Cu o pălărie şi un supeu la Regence, devenea cea mai domestică sirenă, din cîte au fost şi sînt.

Omul de pe terasă îşi privi prietinul oţărît şi dispreţuitor. Nici odată nu-l găsise atît de vulgar. Işi aminti o sumă de lucruri urîte pe socoteala lui. Chiar polii împrumutaţi la Paris, pe care nu i-a mai înapoiat niciodată.

* * *

Pe urmă, Voevodul cu toată suita, au pornit spre alte tîrguri sărace și turburate din umila lor tihnă.

Glasul fanfarei militare a amuțit. Cînii mahalalelor și-au găsit liniște. Doar arcurile de triumf au mai durat încă, scuturîndu-și ghimpii ruginiți de brad, printre steagurile palid decolorate de ploae și de vînturi, în vîrful prăjinilor.

Domnul Constantin Apostol, a îmbrăcat din nou straele cele de rînd. S'a întors la tovărășiile dela paharele cu vin turbure, să lege firul aprigilor discuții ce dărîmau așezările și oamenii, înveselindu-se cu hohote groase de cuvintele aspre cu care a pălmuit îngîmfarea foștilor prietini ajunși la nemeritate mărimi.

Din nou, se întorcea spre ziuă, împleticindu-se pe ulițile chioare și trîntind ușile, surpîndu-se îmbrăcat în pat, fără să se mai oprească în fața cadrei ovale—acum cu desăvîrșire uitată și trecută în rîndul obiectelor cu sufletul mort. Sforăia cu pumnii strînși. Se sfădea hărțăgos cu dușmani fără ființă, din somn.

Baba cea cu clonț, așeză la loc pălăria înaltă în raftul cămării, cu gura în sus, să-și primească pachetele cu semințe de flori. Nimic nu mai amenință să spargă mocneala toropită a tîrgului, unde oamenii nu aflau că au mai îmbătrînit cu un an, decît după cum îi strîngea mai încleștat ghiara reumatismelor în încheeturi și după cum se mai usca un teiu, în grădina publică.

Dar domnișoara Ana, rămînea acum mai îndelung îngîndurată la fereastra din stradă, cu cartea uitată deschisă pe genunchi și cu ochii privind într'o nevăzută lume. Orașul cel mut și calic, în care nu se întîmpla niciodată ceva, i se părea întâia oară trist. Trist. Trist. Viața îi părea întâia oară sugrumată de-un zid cenușiu, astupînd toate zăriștile, spre lumi de departe, unde e întotdeauna multă lumină și altfel de lumină.

Petuniile și panselele din grădina cu straturi rotunde, au început să se vestejească. Buruieni cu vrej gros și frunze păroase, năpădiră potecile, înăbușind forile fragile, cum și în cugetul stăpînei, ceva rău și străin, își făcea loc umbrindd lînced lumina ochilor cu fire subțiri de aur.

Cînd pășea în livada din fund, căutîndu-și undeva astîmpar, domnișoara Ana, nu mai afla nici o tresărire la amintirile de copilă. Acolo, subt măr, se găsește locul unde a îngropat odată, plîngînd, puiul mic de rîndunică, căzut din cuib, cu gîtul moale și cu pliscul picurat de un grăunte roșu de mărgean. L-a înfășurat într'o batistă de mătase, l-a închis într'o cutioară veche de parfum și l-a înmormîntat subt o moviliă mică de pămînt. Era în al doilea an, de cînd au sosit aici—și parcă a trecut de atunci un veac de veacuri.

În crengile nucului mai atîrnă și acum, negre, capetele putrede de frînghie ale leagănului, în care își petrecea ceasuri întregi. Îi par două funii de spînzurătoare.

Iar asfințiturile sînt dureroase ca o rană a cerului și nopțile fără sfîrșit.

Se răsucește în așternutul ferbinte, cu ochii larg deschiși în întuneric. Tăcerea orașului mort îi țiuie în urechi.

Tîrziu aude glasul cunoscut bombănind în fața ușii, scrâșnetul cheii căutînd nesigură broasca, un scaun trîntit. Pe urmă sforăitul care umple toată casa, întrerupt de gemete, suspine și amenințări, prin somnul chinuit de vedenii.

Și întunericul e încă mai negru și dens, ca un fund de mormînt.

Cezar Petrescu

(Sfîrșitul în Nr. viitor).

Consideraţii asupra literaturii avariţiei

Deşi avariţia e destul de răspîndită spre a merita o cercetare amănunţită, literatura a produs puţine tipuri de avari. Explicaţia nu trebue mult căutată: redarea reuşită a unui *„tip"*, cuprinzînd trăsăturile esenţiale ale genului descris, include toate manifestările însemnate ale vieţii acestuia. Incercările ulterioare de a reveni asupra categoriei care şi-a găsit expresia literară într'un personaj sintetic viu, suggerează, în mod necesar, impresia unei reproduceri. Caracterizările cele mai veridice, vor aminti stăruitor figura literară originară, aşa cum personificările ipocriziei sînt menite să suggereze, inevitabil, amintirea lui Tartuffe.

Harpagon şi Grandet au fixat în literatură tipul avarului. Hagi-Tudose şi Tric,—spre a releva numai personagiile proeminente ale literaturii avariţiei, — complectează amănuntele. Toţi sînt membrii gemeni ai aceleiaşi familii, deosebiţi doar prin vestmîntul stilului propriu fiecărui autor. Spiritul compunerii şi evocării lor e limitat la datele ce le îngădue prezentarea lor veridică. Adaosul de imaginaţie proprie a scriitorului, ar risca să depărteze viaţa personagiului de adevăr.

La aceste consideraţii generale, se alătură una de ordin particular. Risipa are un caracter ostentativ; de aceia e pretutindeni intîlnită şi observată. Ea determină o circulaţie activă a bunurilor şi se prezintă adesea subt aspectul unei generozităţi înşelătoare. Mobilele psihologice profunde, ce o determină, interesează prea puţin. Avariţia, dimpotrivă, îmbracă o formă de manifestare mai puţin simpatică mulţimii. Tinzînd la acumularea exagerată a averii, cu preţul unor privaţiuni continue, care reduc senzul vieţii la funcţiunea exclusivă a acestei acumulări, avariţia produce un efect defavorabil. Dezaprobarea generală determină caracterul discret al manifestării, în timp ce, ca o consecinţă, avarul devine retras, taciturn şi bănuitor.

Teama de semeni, accentuînd tendinţa spre izolare, pe măsura creşterii averii, determină adoptarea unor atitudini de na-

tură să provoace impresia unei sărăcii cumplite. Banii intră în văgăunile cele mai neverosimile şi, de multeori, se creiază, prin condiţiile sociale ale manifestării avariţiei, o confuzie, ce nu se clarifică, adesea, decît prin descoperirea surprinzătoare a averii după moartea posesorului ei. Privaţiunile voluntare, impuse de avariţie, samănă mult cu efectele constringerii necesare produse de sărăcie. Spre a degaja, în fenomenul avariţiei, starea pură a naturii ei pasionale, e nevoe de multă perspicacitate.

Raritatea avarului în literatură se mai explică şi astfel. Patima risipei îmbracă formele cele mai variate. Ea se aplică asupra oricărui obiect susceptibil a micşora, prin retribuţie, patrimoniul risipitorului. Avariţia e mult mai caracteristică şi mai limitată în exerciţiul ei, rezumîndu-se uniform într'o creştere progresivă a averii, spre paguba sănătăţii fizice şi morale a avarului. Ea implică o voinţă de jertfă neîntreruptă. Singura satisfacţie hărăzită acestui destin tragic, constă în viziunea aurului, crescut din comprimarea energică a tuturor dorinţilor şi din evitarea plăcerilor elementare. Domeniul manifestării avariţiei e deci foarte redus.

Poate tocmai din cauza condiţiilor excepţionale în care se dezvoltă, ea se manifestă cu intensitate şi ia toate caracterele marilor pasiuni. Literatura găseşte, de obiceiu, în stările de spirit produse de vibrarea pasiunii, alimentul preferat al observaţiei. Totuşi, din cauza caracterului unitar al manifestării exterioare a avariţiei, puţini scriitori de samă s'au oprit s'o considere mai de aproape. Molière a schiţat cîteva trăsături în portretul sumar al *Avarului* (Harpagon). Balzac l-a întregit în apariţia evocatoare a lui Grandet. De atunci, Hagi-Tudose şi Tric *(Microbul aurului)*, n'au reuşit să îmbogăţească literatura avariţiei cu vre-o contribuţie însemnată. S'ar părea că fenomenul psihologic şi moral al avariţiei, nu permite o reînoire a inspiraţiei.

Incă un argument ar concura să justifice îngustimea cîmpului de observaţie în redarea avariţiei. Pe cînd risipa nu aparţine exclusiv unei anumite vîrste, avariţia e pasiunea bătrîneţii. Eroii avariţiei, pe care i-a creat literatura, sînt prezentaţi în toamna tîrzie a vieţii: Harpagon, Grandet, Hagi-Tudose şi Tric, sînt bătrîni şi fizic şi sufleteşte. Ivan Goll a observat în *Microbul aurului* că avariţia „nu convine tinereţii, care se hrăneşte, în acelaşi timp, din realitate şi din speranţă. Ea se infiltrează în bătrîni, ale căror energii sînt uzate şi al căror optimism slăbeşte, a căror credinţă în viaţă se stinge imperceptibil".

Ribot, în *Essai sur les passions*, revine, în repetate rînduri la observaţia că pasiunea implică „o idee dominantă, exclusivă şi stabilă", care deosebeşte această manifestare psihică de haosul afectiv întîlnit în toate formele alienaţiei. Ideia-forţă în pasiunea avariţiei, e aplicată exclusiv asupra aurului. Obiectivul, fiind strict determinat, orice deviere ar luneca observaţia psihologică spre artificial.

Sînt deci atîtea motive ce se pot corobora, spre a explica raritatea prezentării avariției în literatură. Totuși, vina nu trebue atribuită, exclusiv, împrejurărilor arătate mai sus. E, în această dezinteresare a scriitorilor și o tendință de a-și cruța sforțările. Altminteri s'ar mai fi putut fixa o serie de observații nouă, în întregirea „tipului". Eroii literari, de până acum, ai avariției, nu ne-au adus, spre pildă, nici o lămurire cu privire la *geneza* acestei pasiuni și la formele evolutive ce le îmbracă până la manifestarea ei acută. Toți sînt prinși și redați în momentul cînd fenomenul avariției se prezintă ca o stare temperamentală fixă și exclusivă. Valoarea socială a literaturii avariției ar fi crescut, totuși, prin analiza *evoluției* psihologice spre acest fenomen. Ar fi arătat astfel luptele dramatice ale instinctelor vitale cu tendința de infiltrație a ideii dominatoare, ciocnirea cu privațiunile impuse de această idee și căile ascunse, prin care viziunea tiranică a aurului ajunge să pue stăpînire exclusivă pe aspirațiile și întreaga ideație a individului. S'ar fi determinat, mai ales, cu oarecare aproximație, momentul până cînd intervenția preventivă a unei sforțări educative, ar fi putut opri cursul acaparator al fenomenului psihic, făcîndu-l susceptibil de transformare. Este o latură ce rămîne complect deschisă.

*

Din cauza conflictului între pasiunea individuală și interesul familial și general, literatura avariției păstrează un caracter moral-social. Scriitorii care au produs în acest domeniu, au căutat să întărească semnificația morală, prin contrastul puternic al avuției adunate, cu moartea. Numai Molière a încheiat satira în timpul vieții eroului. Balzac, Delavrancea și Ivan Goll, fac să culmineze fazele eroi-comice ale vieții avarului, în tragismul morții. Grandet moare lîngă grămezile de aur, iar Hagi-Tudose își sfîrșește viața, mizerabil, peste maldărul de galbeni. Tric *(Microbul aurului)*, cade în stradă, surprins de moarte, la capătul sforțărilor, chinuit de foame și epuizat de privațiuni. Efectul contrastului apare astfel cu toată vigoarea și evidențiază zădărnicia acumulării averilor în fața neantului morții.

Balzac fixează, în *Eugénie Grandet* o viziune remarcabilă, în care concentrează toată forța pasiunii lui Grandet pentru metalul prețios. Cînd abatele îi dă ultima împărtășanie, privirea muribundului se fixează cu lăcomie asupra odoarelor bisericești de argint și el sucombă, mizerabil, în sforțarea ce o face spre a prinde crucifixul, în care nu vede decît valoarea metalului.

Și Delavrancea imprimă momentului morții toată greutatea semnificației morale. Avarul său nu adaogă însă nici o observație nouă la trăsăturile lui Grandet și ale lui Harpagon, pe care izbutește numai să le îmbine într'o compoziție unitară. E regretabil că talentul evocării și meritele stilului lui Delavrancea, n'au reușit să îmbogățească puținele date psihologice ale literaturii avariției.

Nici Ivan Goll, care a produs cea mai modernă lucrare a genului, n'a putut crea un exemplar al avariției, complect distinct de suggestiile înaintașilor săi. El a izbutit doar să lămurească mai bine și mai analitic unele trăsături de caracter, pe care nu le-au ignorat nici operele anterioare ale genului.

Prins în strîmtoarea terenului de creație, Goll caută să lărgească viziunea literară, împingînd dincolo de limitele vieții, preocupările chinuitoare ale avarului pentru conservarea averii sale. El izbutește astfel să strecoare în lunga sa nuvelă, o imagine îndrăzneață, care deschide un aspect nou manifestării avariției.

Tric nu se poate obișnui cu gîndul că averea lui, adăpostită cu grijă și crescută din cele mai chinuitoare frămîntări și sacrificii, va fi risipită de urmași, în cheltuelele ce le vor face cu înmormîntarea lui. Viziunea acestei risipe îi turbură liniștea și distruge odihna necesară trupului său slăbit.

Bolnav, anemiat și chinuit de foame, abia ținîndu-se pe picioarele ce nu-l mai pot duce, „el se tîrăște la biuroul de întreprinderi funerare, spre a stabili exact amănuntele înmormîntării sale". Fiecare centimă e cîntărită și sustrasă, într'o discuție aprinsă și înverșunată, care răpește avarului ultimele rămășițe ale puterii fizice. Triumfător, în cele din urmă, Tric se întoarce, tîrîndu-se spre casă și moare în stradă, sfîrșit de sforțarea făcută, dar cu satisfacția supremă a tîrgului încheiat.

Satira capătă un ton macabru. Harpagon, Grandet și Hagi-Tudose, lucrau cu totul detașați de ideia morții. Avariția lor se fixa în limitele averii adunate, fără nici o preocupare de ceiace se va întîmpla apoi. Goll dă un accent mai mult forței patimii, prelungind-o, intelectual, dincolo de neantul morții.

Observația aceasta, veridică în analiza altor pasiuni, mi se pare neîndeajuns verificată în fenomenul avariției, care se grefează strîns pe un obiect concret. Spre a explica însă mai bine motivele acestei rezerve, e necesar să ne fixăm întâiu asupra naturii concrete a pasiunii avariției.

Autorii genului au accentuat, în repetate rînduri, patima eroilor pentru aur. Harpagon, deși tremură la gîndul că poate fi jefuit, îngroapă în grădina casei o ladă cu monezi de aur. El reflectează... „fericit cel ce are toată averea bine plasată și nu conservă decît ceiace-i trebue pentru cheltuială". Totuși, renunță la beneficiul cametei și la siguranța plasamentelor, ca să poată avea banii în imediata lui apropiere. Pasiunea fizică pentru aur, învinge deci teama pierderii lor și lăcomia investițiunii remuneratoare.

Grandet manifestă aceiași înclinare. El se strecoară mereu, pe ascuns, în încăperea tainică unde zac grămezile de aur și se

cufundă în contemplarea lor. Socrul lui, de la Batteliére, „numea un plasament o risipă, găsind mai mari dobînzi în aspectul aurului, decît în beneficiile cametei".

Descriind portretul lui Grandet la șaptezeci și cinci ani, Balzac precizează: „Vederea aurului, posesia aurului, devenise monomania sa". In ajunul morții, nemaiputînd părăsi patul, el spune fiicei sale: „pune aur mult înaintea mea". Insfîrșit, atașamentul absolut la metalul prețios, apare cu supremă tărie în imaginea finală, pe care am menționat-o.

Hagi-Tudose demonstrează aceiași pasiune pentru obiectul concret. Rîndurile finale ale nuvelei sînt edificatoare: „Cînd l-au scăldat, pe genunchi, pe piept, pe frunte, i se vedeau rotocoale de bani. Și i-au rupt pleoapele de sus și ochii lui spăimîntați nu i s'au închis".

Avariția apare deci strîns legată de nevoia unei senzații tactile. Cea vizuală e necesară, dar nu e suficientă. Ea capătă intensitate, unită cu cea tactilă. Voluptatea pipăitului e la baza pasiunii elementare. Plasamentul averii și conservarea înscrisurilor doveditoare, introduc un element abstract, care micșorează intensitatea pasiunii. Avariției îi repugnă investițiunea, căci ea înseamnă separarea temporară de aur, pentru o remunerare prezumată și viitoare. De aceia e justă observația făcută, în treacăt, de Ivan Goll, că avarii „de teama cheltuelii, renunță bucuroși la cîștiguri viitoare". Odată determinat caracterul concret al pasiunii avariției, să ne întoarcem la preocupările personagiului din *Microbul aurului*, care am văzut că îngrijește, până la centimă, cheltuelile propriei sale înmormîntări. Spuneam că trăsătura aceasta psihologică nu mi se pare riguros verosimilă și iată de ce.

Ideia neantului ce urmează morții, e respinsă în mod necesar, printr'o reacție naturală a temperamentului avarului, care se atașează la aspectul concret al lucrurilor. Avarul nu poate privi dincolo de viața sa, care se confundă cu viziunea aurului. Problema morții nu se pune, căci ar atrage, implicit, pe cea a separației de aur, ceiace trece peste puterea de închipuire a avarului. Despărțirea de aur e dezastrul, imposibilul, neimaginabilul. De aceia, se pare că problema avariției se limitează, psihologic, numai la corelația dintre viață și avere, cu excluziunea oricărei considerații *postmortem*.

Gestul personagiului lui Ivan Goll, care se ocupă de soarta averii după moarte, apare astfel neverosimil. S'ar putea replica totuși că această atașare la aur a avarului, poate fi cel mult caracteristică timpurilor cînd organizarea financiară nu era îndrumată spre sistemul bancar modern, care permite siguranța investițiunii, conservarea averii și mobilizarea ei în orice moment, la dispoziția deponentului. Apoi, subt influența hîrtiei-monetă, care reprezintă, în vremuri normale, o creanță atît de sigură, încît se confundă cu valoarea reprezentată, este imposibil ca pasiunea avariției să nu sufere o prefacere radicală în înclinarea

ei spre concret. Aurul e prezumat a avea o valoare intrinsecă. Hîrtia-monetă reprezintă o valoare simbolică, abstractă. Ideia de reprezentare a averii, înlocuește deci senzația vizuală și tactilă a acesteia. E ca o evoluție dela fetiș, dela idolul sculptat, la dumnezeirea abstractă. Intensitatea avariției nu scade prin aceasta, deoarece e o convingere, o pasiune fanatică, ce nu poate fi micșorată prin evoluția spre abstract, așa cum monoteismul n'a micșorat fanatismul religios.

Fixarea unei asemenea evoluții ar fi interesantă și ar permite crearea unor noui exemplare a avariției, deosebite în manifestările lor de cele redate în literatura de până acum. Cred însă că, în realitate, posibilitatea acestei evoluții se lovește de cauze sufletești profunde și de stavile exterioare serioase. Avariția se ascunde. Dacă n'ar face-o de ochii lacomi sau disprețuitori ai semenilor, s'ar teme astăzi de exproprierile parțiale, create prin sistemul impozitelor pe avut. Statul fiscal modern devine dușmanul ireductibil al avariției și o face să se ascundă în cele mai umbrite unghere, cu averea concentrată în spații cît mai reduse. Hîrtia-monetă, întru cît e susceptibilă să reprezinte averi sigure și mari, în proporții reduse, poate produce cu timpul, la avari, o înclinare derivată, care aplică pasiunea la simbol, confundind-o cu însuși obiectul simbolizat. Acest stadiu ar da un accent nou reflecției lui La Rochefoucauld: „Avarul sustrage toate nevoilor sale, spre a-și îmbogăți imaginația". S'ar putea ca vederea și pipăitul hîrtiei-monetă să trezească printr'un proces de derivație, senzații vizuale și tactile, asemenea celor produse de contactul aurului.

Până în prezent, literatura avariției a produs numai tipuri a căror viață se leagă strîns de posesia materială a averii. Viitorul va putea oglindi formele consecutive ale avariției, în raport cu evoluția socială și politică a omenirii, de care este strîns legată în posibilitățile ei de manifestare.

*

O altă lature, pe care ar fi putut-o trata cu interes literatura avariției, mi-o suggerează cîteva pagini din *Microbul aurului*. Lîngă Tric, își trece viața o bătrînă, care-l îngrijește: Elvire. Prin forța exemplului continuu a avariției lui Tric, temperamentul Elvirei se modifică și ea devine, la rîndul ei, o avară prin suggestie, prin imitație. Obiceiul sacrificiului oricărei plăceri, pentru realizarea economiilor exagerate, devine o a doua natură.

Goll ar fi putut prinde acest prilej, spre a da cîteva pagini de psihologie subtilă, prin ocazia de analiză ce i-o deschidea paralela între înclinarea naturală spre avariție a lui Tric și cea suggerată, aplicată asupra temperamentului slab al Elvirei. Totuși autorul trece ușor peste posibilitatea unor asemenea consi-

deraţii. Astfel, în loc ca portretele celor două personagii să difere profund în viaţa lor intimă, subt aparenţa unitară a manifestării exterioare, sînt desemnate cu trăsături identice, care nu îngădue deosebirea între caracterul fundamental diferit al mobilelor sufleteşti ce-i animă.

Insfîrşit, în literatura atît de redusă a avariţiei, m'aşi mai opri la un aspect al eroului lui Molière. Harpagon simte o înclinare destul de serioasă pentru Marianne, de vreme ce e gata s'o ia în căsătorie fără zestre şi să intre în conflict sentimental cu fiul său, Cleante. Avarul adresează Marianei graţiozităţi de un efect comic. Iată una din acestea: ...„cu ochelari se observă stelele şi menţin şi garantez că sînteţi o stea, dar o stea ...cea mai frumoasă stea din ţara stelelor".

Declaraţiile lui Harpagon către Marianne, vor să evidenţieze ridicolul unei lubricităţi senile. Nu cred însă că sînt bine încadrate în caracterul ascetic al avarului. Prin impunerea continuă a sacrificiilor şi a lipsurilor de tot felul, firea avarului suferă modificări profunde. Sobrietatea se accentuează în înclinări, extreme, care reduc la dorinţi şi reacţiuni rudimentare viaţa avarului. Din toate nevoile funcţionale, el păstrează numai pe cele neapărat necesare întreţinerii corpului uman. In asemenea împrejurări, expresiile curtenitoare adresate unei femei tinere, sînt deplasate. De altfel, efectul satiric, urmărit cu prea multă stăruinţă de Molière, slăbeşte forţa realismului în compoziţia personagiului său.

In afară de posibilităţile de reînoire a psihologiei avariţiei, menţionate mai sus, literatura genului pare condamnată la imobilitate, dacă transformări radicale nu vor modifica fundamental funcţia socială a monetei şi valoarea circulatorie a metalului preţios. Dar, ca în toate calculele şi presupunerile omeneşti, se poate strecura şi în această părere o parte de eroare, pe care talentul original şi viu al unui scriitor, se va însărcina s'o demonstreze în viitor.

Aureliu Weiss

Memorial

(Note de drum în Spania)

Cine îşi închipuie Spania numai cu mantile, castagnete, Carmene, lupte de tauri şi serenade se înşeală profund. Cel puţin de la războiu încoace asistăm la viaţa unui popor modernizat şi industrializat ca toate celelalte, cu edilitate perfectă, cu căi ferate confortabile şi rapide, cu viaţă urbană înfiorată de neastîmpăr şi de freamăt cu adevărat european. Numai viaţa politică pare moartă, deprimată, resemnată. Lumea e dezgustată de politică, vorbeşte din ce în ce mai rar de ea, îşi cată de treabă, utilizînd diversiunea profesională ca o oază faţă de focarul ambiţiilor publice. Spaniolul e azi resemnat şi dezgustat de întreprinderile îndrăzneţe care i-au caracterizat istoria.

Madrid e un oraş vesel, mare, aerat. Străzile sînt prestigioase de mişcare şi lumină. Unele cum e, de pildă, „Gran via" sînt mărginite de case enorme cu douăsprezece şi paisprezece etaje. Aproape „sgîrie-nori" americani.

Influenţa franceză e şi aici dominantă. Centrul cu grădini stropite toată ziua ca să nu le ofilească soarele, cu bulevarde ca celebrul „Prado", seamănă cu centrul tuturor oraşelor mari europene. Dar dacă scobori însă către minuscula apă a Manzanarezului (despre care spiritele sînt abundente şi prea exagerate) către podul Toledo un furnicar de golani ai periferiilor îşi duc viaţa lor de boemă prăpădită. Acolo palpită viaţa cu adevărat spaniolă. Impodobiţi cu inele late, în inima cărora strălucesc veşted pietrele falşe, cu lanţuri groase de metal suspect pe burtă, cu

haine în acelaşi timp ilustre şi ostenite de vrîstă, cu perciuni lungi care coboară până aproape de maxilar, îşi sorb ciocolata neagră (cei care şi-o pot plăti) în cafenele sordide şi misterioase.

Dincolo, în dosul gării „del Norte" se întind cartierele elegante, cu faimosul „pasco de Rozales" unde pe la ora şase, boerii, astăzi mai mult decorativi, ies la plimbare distraţi, absenţi sau numai gravi în caleşti strălucitoare şi demodate. Femeile nu apar niciodată neintovărăşite. Spania e ţara cochetăriei, a sudului care ştie să exaspereze imaginaţia, unde femeia se refuză mereu, încîlcind în dedaluri de dorinţi şi enigmatice ipoteze firea ei meridională, în orice caz mai complicată decît aceia a feministelor nordice, spălăcite şi facile care se dau fără fior, pentru o cafea „Moka", la un local unde muzica cîntă uvertura din Lohengrin. Femeia de aici nu cunoaşte moda. E îmbrăcată fără caracterizare de timp.

E nobilă, surîzătoare, provocantă şi totuşi revelată mereu, numai pe jumătate.

Viaţa Madridului se continuă noaptea până tîrziu. Teatrele încep abia la unsprezece—obiceiu aristocratic, dar şi comandat de toriditatea zilei. Spectacolele sînt uşurele: operete: „Zarzuela" şi vodeviluri. Se poate cumpăra un sfert, sau o jumătate de spectacol.

Dacă îţi place mai cumperi încă o jumătate ori un sfert. Pe la două jumătate comedia se sfîrşeşte. Atunci începe roiul străzilor şi al barurilor. Dimineaţa viaţa începe tîrziu. Magazinele deschid abia pe la ceasul zece. Odată cînd trebuia să plec într'o excursie am cerut să fiu sculat la opt. Portarul încurcat o clipă mi-a răspuns:—„Bine atunci voiu vesti gardianul de noapte!".

„Puerta del Sol" e piaţa centrală, a oraşului. De acolo pleacă, coborînd uşor, monumentala „Calle de Alcalà". Cetesc în Théophile Gauthier descrierea lor cu aspectul pe care-l prezentau la 1840, şi nu mai găsesc nimic. Totul e schimbat. Un stil „empire" pe care s'a grefat resturi de baroc şi de acel stil special spaniol numit „curiguresc". Pe „Prado" superb bulevard care tae oraşul în două, „Champs Elysées" al Madridului, în zi de Duminică, se frămîntă cupluri populare. Soarele arde nemilos şi grămădeşte grupurile o clipă în jurul neguţătorilor de limonadă violent colorată.

In însemnările sale de călătorie contele Kayserling aseamănă Madridul cu un oraş din pustiul platoului tibetan. Aceiaşi dezolare de stînci sterpe la o înălţime de o mie de metri deasupra mării

din care răsare brusc un oraş. Dar, după el, toată caracteristica poporului spaniol e aceia a unui neam crescut în pustiu.

E adevărat că, de îndată ce treci frontiera, peisajul spaniol apare direct african. Sufletul crescut aici e acela al beduinilor: oameni de deşert mereu în căutare de oază. Aceiaşi psihologie ca a Arabilor sau Evreilor; preocupare permanentă pentru ce e trupesc, nevoe arzătoare de voluptate. Pentru omul pustiului oaza e totul: odihna după brigandaj, satul răcoros, braţele înflăcărate ale femeii, băutura izbăvitoare de uscăciune. Pentru beduin trupul e totul. Poftele sale sînt impetuoase şi sălbatice. Dorinţa lui e veşnic aprigă. Incă înainte de năvălirea Arabilor, poate pe timpul vechilor Iberi, acest deşert, prelungire naturală a continentului african, a trebuit să fie locuit tot de oameni de ai pustiului. Peisajul spaniol nu poate naşte altfel de oameni.

Dar, la un moment dat al istoriei, peste această năvalnică poftă de viaţă s'a aşternut brusc o disciplină severă de catolicism, Poate cea mai severă din cîte au existat. Dorinţele s'au înfrînat brutal, viaţa cu toate năzuinţele ei a fost reprimată, chinuită, încercuită. Interdicte peste interdicte, păzite de straşnice măsuri de inchiziţie, au mutilat fără îngăduire elanul briganzilor de pustiu. Din desfrînate temperamente de războinici s'au confecţionat, subt sordide caguluri monahale, palide fantome de călugări.

Din acest tragic dualism, a rezultat cel mai teribil fenomen de freudism colectiv. Viaţa nu s'a ofilit cu totul, ci a explodat mereu de subt cenuşă. Numai că, astăzi sufletul spaniolului e despicat în două. Cu o parte el pofteşte tot aşa de violent. Cu cealaltă însă, prin morbul catolic adînc injectat, el cunoaşte căinţa şi regretul. ...„Sînge, voluptate şi moarte", mai precis *voluptate şi remuşcare*: iată toată enigma spaniolă. Popor dotat pentru pasiune şi viaţă căruia i s'a inoculat penitenţa, frica de infern, oroarea sfîntă a păcatului. In această alternativă, în prima parte a căreia Spaniolul iubeşte, riscă, se dedă senzualităţii celei mai arzătoare, iar în a doua e apucat de tristeţa şi deprimarea ispăşirii, stă ascuns misterul frămîntării spaniole. Dualismul e vizibil în dispoziţia oraşelor: Sevilla, oraş italian de bucurie şi plăcere îşi are echivalentul de regret şi penitenţă în Toledo, aspru şi fără putinţa de mîntuire; Barcelona surîzătoare şi inconştientă de veselie, e pîndită din spate, din creerul munţilor, de hieraticul şi înspăimîntătorul Monserrat.

Şi în literatură acelaşi etern simbol: Don Quijote eteric,

utopic, celest în aspiraţiile sale nebuneşti şi idealiste şi Sancho Pansa, greu de greutatea pămîntului, jovial, materialist, plin de bun simţ şi de aspiraţii terestre.

Velasquez, bucuros de viaţă, realist, normal şi Greco chinuit, frămîntat de inchietudine, epurat, întunecînd mereu accesele tizianeşti de culoare veneţiană, cu tonuri terne şi contorsiuni lineare de epileptic în divin extaz. Apoi Torquemada, implacabil cu el şi cu alţii, poate tocmai din imperioasă slăbiciune şi în fine, regele tuturor peisagiilor sufleteşti spaniole, Filip al II-lea, cel care-şi asasina pe la spate tocmai pe curtezanii pe care-i iubea mai mult. Filip al doilea care a murit după o agonie de săptămîni cu mîna pe un schelet culcat într'un sicriu şi cu ochii pironiţi pe un crucifix.

Spania e ţara care a putut da naştere deopotrivă trivialei Carmen şi sublimei Sfînta Tereza din Avila. Acolo se găsesc mai ales două categorii de oameni : preoţii şi amanţii, adică cei care iubesc şi cei care regretă. Astfel dualitatea spaniolă şi-a găsit până şi expresia ei profesională.

Escorial

Un tren „personal" care se opreşte în nenumărate gări ne duce într'o dimineaţă caldă şi uscată către panteonul regilor Spaniei. Ca şi la Versailles ori Windsor, castelul e înconjurat de un oraşel modern cu hoteluri şi restaurante pentru turişti.

Escorialul nu e o construcţie ci un munte prăvălit din Sierra Guadarama care conspiră ameninţător la o sută de metri, bloc de piatră tăiat simetric ca un cub şi în care s'au scobit o mie de ferestre. (Are 1200, mi se pare !) Egiptenii chinuiţi de ideia morţii au construit la fel templuri colosale, de strivitoare proporţii. Escorialul e în acelaşi timp o cazarmă şi o mănăstire. Nici o ornamentaţie. Nu e sever, nici măcar auster. E sec, uscat. E ca peisajul castilan şi ca psihologia anti-senzuală a făuritorului său Filip al II-lea, simbolul cel mai complect al sufletului castilan. E şi altceva în acest monument sumbru şi neînţeles : pasiune distilată până la esenţă pură pasiunea comprimată în granit, făcută piatră din atîta abstinenţă. Demonul acestor locuri, Filip al II-lea, era şi el întunecat, taciturn, bănuitor, mistic, perfid şi fanatic. Dar mai ales aprig. Sufletul său pluteşte împrejur. Casa care-l adăposteşte încă şi-a refuzat şi ea orice sentimentalism şi ornamentaţie, şi-a oferit cea mai perfectă nuditate, din ascetism, care cîteodată e o formă a ambiţiei şi a orgoliului nemăsurat. Ideal, în acelaşi timp, de călugăr isteric şi de militar roman. Condé a spus cu un fel de voluptate parcă corpului său ciuruit de mizerie într'o grea campanie ; „Tremble vieille carcasse !". Acesta e şi principiul lui Filip II. Dar încă cu mai multă exasperare religioasă. Acest rege aspru a avut şi cîteva sute de amante, dar nu le-a ştiut nimeni niciodată. Gîndiţi-vă acum o clipă la limbutul Ludovic al XV-lea, care povestea în fiecare seară curtezanilor săi, cu spirite bonome şi grase, toate detaliile de alcov ale noilor sale cuceriri de peste zi şi veţi înţelege deosebirea între Versailles şi Escorial.

Escorialul e enorm. El reprezintă ideia de opulenţă a unui popor sărac pe un sol de piatră. Căci săracul cînd gîndeşte bogăţia o vede tot subt aspectul sărăciei numai cu mult mai mare. Subt stîncile goale ale Sierrei masivul de piatră al acestui somnambulic palat, pe care n'a înflorit nici-o ornamentaţie pare un peisaj lunar. Peste milioane de ani el va putea trăi la fel, halucinat, subt raze palide pe o planetă moartă.

Mihai D. Ralea

Am omorît[1]

Șoimul ce-o cădea rotind pe mîna ta
Și ți-o rupe gîndurile,
L'am crescut de mic, prin lunci, cu mîna mea,
Care-ți scrie rîndurile.

Să-l așezi pe umăr, tremurînd s'asculți,
Cum se sbat pădurile,
Cum gonind spre văi, săltînd, puhoae 'n munți
Și 'mpreună gurile.

Și fruntea ta, de va 'nflori de soare,
Dogorindu-ți genele
Un șoim perdut, necutezînd să sboare,
L'or dori poenele.

Am urmărit o zi un cerb rănit
Pe munți în sus, prin liniștile grele,
Rupînd tăceri cu chiotele mele
Cu gîndul meu de goană 'nebunit.

1 Din volumul meu— «Pasăre de aur».

Și îmi plăcea că mă 'ntreceam cu cînii
Că mă sbăteam prin crengile pădurii,
Cu gropi de rîs în colțurile gurii,
Cu tinereți în armurile mînii.

Din stropii mari de sînge 'mprăștiați
Creșteau în mine rugi de bucurii
Și'n ochii mei cu apele merii,
Svîcnea un pîlc de grauri speriați.

«Mai sus, pe munte 'n sus goniți jivini,
Pe dîra morții proaspătă și-aproape,
Un pas mai mult, un pas să nu ne scape,
Să-i pierdem urma 'n țancuri printre clini».

Aici s'o fi oprit gemînd prelung,
Cu glesnele murind de slăbiciune,
Cu ochii mari plîngînd de rugăciune
S'asculte cîni cum latră și-l ajung.

Și 'n poala de lumină-a unui grind,
A 'ngenunchiat cu sufletu 'n țărînă
Și bun, și blînd, s'a năruit pe-o rînă,
Și-a 'ntins picioru 'n moarte, tresărind.

O fi visat vre-o gură de izvor
Că-i gîlgăe răcoarea peste gînd,
S'o fi visat prin luncă alergînd,
Singurătăţii dînd acelaşi dor.

Dar somnul greu de moarte l-a cuprins
Cu tihna lui ferită de dureri,
S'au scuturat pe tîmple-i primăveri
Iar peste ochi amurgul rece-a nins—

Şi eu sărind, o clipă am trăit
Tot ramătul pădurilor în vînt,
Unde-am crescut sălbatec din pămînt
Cu ochii duşi spre-un cer nemărginit.

Vroiam să-i rup grumazii'n mîna mea
Şi ultima-i suflare să i-o sorb,
Să simt svîcnind în sufletul meu orb
Ca 'ntr'un pustiu un cau de cucuvea.

Dar mîna mea în piatră s'a oprit
Şi fruntea 'nnalt păru că se destramă,
Fugea spre văi pădurea de aramă
Şi 'n calea mea o poartă-a răsărit.

O poartă grea, de piatră fără veac,
Cu vremea strînsă bulgări pe ţîţîni,
Şi-au hăuit în vînturi patru cîni
De-a tremurat pămîntul ca un lac.

O peşteră de spaimă s'a făcut
In trupul meu—şuvoi clocotitor,
Simţeam cum vinele din carnea mea cobor
Spre bulgării din care s'au născut.

Neastîmpărul din mine ca un laţ
Mi-a 'nţelenit furtuna mea amară,
Din ţeasta mea un şoim simţeam că zboară
Cu aripi largi spre zările de smalţ.

Păream un jep întins fără puteri
Cu lespedea de slavă peste mine,
Nu 'nţelegeam nici culmile senine
Nici văile cu fagi şi primăveri.

Dar poarta grea minunea şi-a deschis
Şi cerbul blînd în faţă mi-a venit
Cu ochiul larg de moarte împietrit
Şi nerozia mînii mele-a lins.

Un om bătrîn mai alb decît lumina
A sărutat durerea lui curată
Şi 'ndemnul meu punea pe ei o pată
Cu ochii mei, cu fruntea mea, cu tina.

«Au tu ce vii gonind singurătăți,
«Cu sufletul năvod de bucurii,
«Subt urma ta sălbatecă nu ştii
«Că gem dureri şi mor singurătăți.

«Ți-ai omorît întăia ta nălucă,
«Crescută sfînt în linişti de pădure,
«Cu ochii goi spre vîrfurile sure
«Ți-ai omorît întăia ta nălucă.

«Ia-ți urma înapoi şi te coboară
«Că stropii mari de sînge-au înflorit
«Şi 'n floarea lor se 'neacă-un răsărit
«Ce din adînc se 'nalță şi coboară.

Şi-am coborît cu sufletul înfrînt,
Şi m'am mirat de flori şi de izvoare,
De ramurile frunzărind spre soare
Ca nişte brațe 'ntinse din pămînt.

Am ridicat în cuib un pui căzut
Şi m'am ferit să calc peste-un gîndac,
Şi 'n luminişul alb vedeam cum se desfac
Inaripări ce nu le-am mai văzut.

Un cîntec nou mi-a unduit în gînd
Ca un pîrău strălucitor de şes,
Adîncul meu atunci l-am înțeles
Cu ochii mei de moarte tremurînd.

Intăia mea mişcare largă, moale,
Din rîsul meu — o coamă de mistreț —
Intăiul gînd de înălțimi măreț
Ce 'n văi adînci lumina şi-o prăvale...

Pe-o coaje de mesteacăn am năcrit
Tot visul meu de noapte şi de brumă
Şi ți-l trimit, cum ți-aşi trimite-o glumă,
Ce vr'un hăitaş la foc mi-a povestit

Nu-ți turbura privirea ta prelungă
Şi nu mişca tăcerea de pe gene,
El va veni din larg rotind alene
Căci gîndurile mele îl alungă.

Priveşte 'n ochii lui rotunzi şi mici
Ca din mărgeaua lor să te culeg,
Şi gîndul tău din aripi să-l desleg
Să-mi cadă 'n pumni, un roi de licurici.

Şi de-i mai vrea să ştii pe unde sînt
Intreabă şoimul meu crescut în soare,
Că mîna mea se 'ntinde şi mă doare
Cu rostul ei de cer şi de pămînt.

D. Ciurezu

Supraomul Lombrozian

Deşi puţini au cetit-o şi mulţi n'au cunoscut-o decît indirect, cartea lui Lombroso asupra „Omului de geniu" este una din cărţile care au avut o enormă influenţă, un răsunet aproape nebănuit asupra ultimelor generaţii din secolul trecut, şi suggestiunea periculoasă—putem zice—pe care a produs-o într'o anumită clasă socială, merge atenuîndu-se fără a dispare cu totul chiar în zilele noastre.

Pentru Lombroso, geniul este o psihoză: marele alienist italian crede că poate să dovedească cum că omul de geniu este un degenerat în toată puterea cuvîntului. Şi savantul se scuză el însuşi de această apropiere între oamenii cei mai superiori şi cei mai inferiori. „Cum putem, în adevăr, să ne apărăm de un simţimînt de oroare la gîndul de a asocia idioţilor, criminalilor, pe acei chiar ce reprezintă cele mai înalte manifestări ale spiritului omenesc?" [1].

Desigur, nu prevedea Lombroso că opera sa, departe de a provoca scandalul de care se temea, avea să lese generaţii întregi suggestionate, cucerite, că tinerii aveau să se împăuneze cu acele caractere de degenerescenţă congenitală care pentru Lombroso sînt totodată stigmatul nebuniei şi simptomul unui geniu ce se naşte. Adolescenţii ţării noastre şi în special ieşenii au fost loviţi de virusul lombrozian şi seceraţi ca de o epidemie. Cunoaştem cu toţii exemple numeroase. Băetani sănătoşi la trup şi la minte, care ar fi fost meniţi să devie funcţionari serioşi şi onorabili, sau negustori sau liber profesionişti, s'au lasat tîrîţi, în pragul liceului, la patima beţiei şi la toate perversiunile pe care omul le posedă în potenţial pentru a samana, chipurile, cu marii poeţi, cu artiştii şi gînditorii în renume, şi i-am cunoscut mai tîrziu pe toţi aceştia, i-am cunoscut rataţi, stîlpi de berărie, paraziţi, adevărată plagă a societăţii.

Lucru curios, teoria lui Lombroso nu este greu de răsturnat.

1 *Genio e Follia*, Introduzione.

şi totuşi sînt epoci care dau dreptate şi o verifică parecă, epoci în care oamenii de geniu sînt nişte descreeraţi în mare parte, după ce căpitanii omenirii cu o generaţie mai înainte au fost cuminţi. Şi Lombroso a trăit la o asemenea epocă, în plină eră a înfloririi baudelaireianismului. De asta nu trebue să ne surprindă faptul că Lombroso nu este singur de părerea sa. Clasicii francezi au fost oameni sănătoşi la cap, curtizani măsuraţi, chiar şi vagabondul Molière; trebue să mergem până la Pascal, iluminat, în comuniune cu D-zeu după un accident de trăsură, şi probabil epileptic ca să găsim un autor care, în mod aproape excepţional şi izolat, susţine că extremul geniu este aproape de extrema nebunie, că toţi sîntem nebuni, „que les gens sont si fous que celui qui ne le serait pas en serait un d'une nouvelle espèce". Iar în Anglia Swift, a cărui nebunie a fost notorie, susţine că în corpul nostru este un fum care", dacă nu este abundent, lasă pe om în bună sanatate; dar dacă este prea gros şi prea abundent, îl exaltă pe om, şi îl transformă în filosof, în politician, în întemeitor de religie, adică în alienat..." [1].

Ceiace era excepţional în secolul al XVII-lea şi al XVIII-lea, devine lucru curent la mijlocul veacului trecut. O întreagă şcoală literară în Franţa şi în alte ţări ia numele de *şcoală decadentă* şi exhibă publicului între marele talente, pe Gérard de Nerval, de mai multe ori internat, şi care apoi se spînzură în circumstanţe lamentabile [2], pe nebunul şi nenorocitul Baudelaire, prototip de monoman, de pervertit sexual [3], pe Verlaine alcoolic şi vagabond, pe Arthur Rimbaud, dispărut într'o bună zi fără urmă, pe Jules Laforgue, maniac şi dezordonat, înfine punct culminant, pe invertitul Oscar Wilde, rebel orgolios, magnific şi extravagant.

Trebue să mărturisim că Lombroso avea destule exemple subt ochi—cazul lui Baudelaire pe care îl analizează îndelung, pare să-l fi impresionat în special—pentru ca punctul de închegare a teoriei sale să-i apară. Oamenii zilei se aratau cu deosebire atinşi de psihozele cele mai grave: mai mult: aceste psihoze păreau un complement, o cauză a exaltării poetice, o cauză binecuvîntată cu care unii şi alţii se făleau. Lui Baudelaire îi plăcea să pozeze în om atins de nebunie ereditară. „Mes parents idiots et fous moururent tous victimes d'une folie terrible" [4]. Totuşi, biograful nu poate găsi un singur caz de nebunie în familia poetului, astfel că reesă că însuşi Baudelaire avea snobismul nebuniei şi îşi calomnia rudele şi ascendenţii.

Nu trebue să ne mirăm, aşa stînd lucrurile, că o întreagă literatură s'a format în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

1 *Letter to a very young Lady.*

2 In cursul unui acces de nebunie, Gérard de Nerval se spînzură noaptea în plină stradă de gratiile rampei unei scări.

3 Vezi Edmond Jaloux, *Baudelaire.*

4 *Oeuvres posthumes*, Vol. I. 68.

afirmînd înaintea lui Lombroso, înrudirea geniului şi a nebuniei. Citām Moreau de Tours *Psychologie Morbide* (1859), Schilling, *Psychiatrische Briefe* (1863), Hagen *Ueber die Verwandtschaft des Genies mit dem Irresein* (1877) [1]. Precursori se găsesc, desigur, întotdeauna: aici ei sînt grupaţi, şi asta vreau să arăt: ei au subt ochi—dacă nu pe Verlaine care trăeşte mai tîrziu—două modele senzaţionale: pe Gérard de Nerval [2] şi pe Baudelaire [3]. Cartea celebră a lui Lombroso găseşte deci terenul pregătit: teoria sa este în aerul împrejmuitor, şi nu rămîne decît ca alienistul italian, sprijinit pe serioase statistice şi printr'un studiu complect şi profund să pue această dogmă a înrudirii geniului cu nebunia în plină lumină şi în plină vogă, pentru ca spiritele contimporanilor să suporte o impresie adîncă şi neştearsă [4].

*

In fond, în ce consistă exact teoria lombroziană, şi de ce zicem că ea poate fi răsturnată uşor ca o doctrină fără valoare, însă periculoasă? Oamenii de geniu sînt aberanţi; toţi prezintă manii, perversiuni morale, tare şi vicii de constituţie, sensibilităţi anormale, obiceiuri curioase, iată observaţia, data „experimentală" de la care Lombroso pare să plece. Degenerescenţa, în cele mai multe cazuri, este cauza afecţiunilor mintale: şi degenerescenţa provine dintr'o proastă ereditate la copiii indivizilor loviţi de patima beţiei, sau de sifilis, sau de nebunie, sau de ftizie, sau victimă accidentală a unei leziuni la cap. Lombroso va mai crede deci că stă în puterea sa ca, pe cale de enumerare, să aducă dovada că părinţii oamenilor superiori sînt vicioşi sau taraţi: şi exemplele i se vor părea numeroase.

Tot sistemul se bazează deci nu pe un raţionament care să stabilească analogia şi să facă dovada, ci pe aratarea de cazuri concrete mai mult sau mai puţin exacte de poeţi, de savanţi, de gînditori, de artişti şi de oameni de stat nebuni, precum şi de părinţi, de rude a atari oameni care s'au dovedit nebuni, alcoolici, etc.: enumerării îi urmează o totalizare care este o adevărată integraţiune. Se înţelege uşor ce rol vor juca de al de Baudelaire, de Edgard Poe, de Gérard de Nerval într'o monografie închinată ne-

1 Schopenhauer, pe de altă parte, zice: „Viaţa oamenilor geniali, ne arată că aceştia sînt adesea ca nişte nebuni supuşi unei stări de agitaţii continue", şi aiurea: „geniul este mai apropiat de nebunie decît de inteligenţa mijlocie", frază pe care Lombroso avea s'o repete aproape întocmai.

2 1808—1855.

3 1821—1867.

4 In tradiţia contrară lui Lombroso, citām pe Hailes *Essai sur le génie dans l'Art* şi pe Fernand Brunetière care, *Revue des Deux Mondes*, 1886, afirmă că baza caracterului geniului este *singularitatea* aptitudinilor sale care îl izolează, şi zădărniceşte tocmai orice lege şi orice teorie asupra geniului în felul celei lombroziene.

buniei; pe larg va mai analiza psichiatrul nostru şi pe Dostoiewski pe care îl va trata deasemeni de nebun pe tema operelor sale şi în special a romanului *Crimă şi Pedeapsă*. „Bizareria unor raţionamente pe care le pune în gura personagiilor—zice Lombroso—este cu totul demnă de un alienat".

Toate personalităţile marcante din istoria omenirii prezintă degenerescenţe grave, deşi le ascund cu mai multă sau mai puţină isteţime; secretul geniului lui Richelieu—spune Lombroso—s'a descoperit din ziua în care familiarii l-au surprins într'o criză de epilepsie—Cavour, în două rînduri, a încercat să se sinucidă.

Istoria, după concepţia lui Lombroso, nu va mai fi cronica evenimentelor şi oamenilor marcanţi, ci va fi pură psihiatrie. Fiecare îşi are disgraţiile sale cu care plăteşte talentul pe care îl deţine dela natură. Cu cît un om este mai însemnat, mai sus pus, mai înzestrat, cu atît el este mai crunt lovit. Lombroso vrea, în definitiv, ca geniul să fie o formă de epilepsie. Epilepsia convulsivă este înlocuită aici cu un echivalent psihic, care este reprezentat prin creaţie genială, prin acele inspiraţii bruşte şi neaşteptate, pe care le întîlnim atît de des la alienaţii internaţi. („Mais l'identité du génie et de l'épilepsie nous est prouvée surtout par l'analogie de l'accès épiléptique avec le moment de l'inspiration, par cette inconscience active et puissante qui crée dans l'un et produit des convulsions dans les autres" [1]. In privinţa identificării complecte pe care Lombroso o face între geniu şi nebunie, nu poate deci subsista nici o îndoială [2].

Ca să arăţi că unii oameni de geniu sau de talent—între ambele categorii Lombroso recunoaşte că nu există o limită precisă—ca să arăţi deci că unii oameni eminenţi sînt maniaci şi nebuni, nimic mai uşor. Dar teza lombroziană se obligă să întindă suspicţiunea la universalitatea cazurilor: *toţi* oamenii eminenţi sînt nebuni, iată ce trebue să ne facă să acceptăm. Or, lucrul aici nu mai este atît de lesnicios, ba el este în aşa măsură anevoios că Lombroso merge la exagerări care provoacă o împotrivire făţişă

1 Lombroso, *L'Homme de Génie*, Ed. franç., p. 468.

2 Ch. Richet, autorul prefaţei ediţiei franceze, caută să atenueze ceiace teoria savantului italian are de prea excesiv. El scrie aproape textual: a presupune că Lombroso susţine că nebunii şi geniile sînt pe acelaşi picior este a face cea mai colosală eroare. Nimeni nu susţine că Pasteur era un scapat dela balamuc. Lombroso crede numai că nebunii şi geniile sînt înafară de omul comun, unul însă este dedesuptul tipului comun, celant deasupra—Geniul oamenilor excepţionali nu coincide cu acea stare de sanatate intelectuală care face echilibrul omului normal, iată tot ce afirmă Lombroso după părerea lui Richet, omul de geniu este *anormal*, şi geniul samănă cu nebunul fiindcă are inspiraţii, „asociaţii" bizare şi surprinzătoare, dar el este raţional fiindcă posedă spiritul critic, inhibiţie, fiindcă corectează şi perfecţionează inspiraţiile, etc. Omul normal are spirit critic, dar nu spirit creator; nebunul originalitate dar nu spirit critic; geniul este şi creator şi înzestrat cu spirit critic.

Este inutil să mai insistăm asupra faptului că teoria pe care Richet caută s'o atribue lui Lombroso, nu concordă cu teza lombroziană.

la lectorul atent. Totul i se pare alienistului italian să fie stigmat de nebunie, totul i se pare acuzator sau cel puţin suspect. Pe Giordano îl declară alienat fiindcă avea darul să prevadă furtunile cu două zile înainte. Un stigmat foarte grav şi precis i se pare lui Lombroso a fi la genii iubirea de animale casnice. „Mahomed avea o predilecţie *stranie* (!?) pentru momiţoiul lui; Richelieu pentru o veveriţă; Crébillon, Helvetius, Bentham, Erskine pentru pisici; acesta din urmă pentru o lipitoare. Schopenhauer pentru cîni pe care i-a făcut moştenitorii săi. Byron avea o adevărată menagerie..." Intr'un loc, Lombroso explică cum alienaţii atinşi de mania măririlor sînt egoişti şi invidioşi, şi savantul italian face o listă de cazuri de egoism constatate la oameni eminenţi; aiurea el face din spiritul de filantropie, preocupare umanitară sau obştească, din altruismul de care dau dovadă unii oameni celebri, un semn manifest de isterie. Pe de altă parte, noi astăzi credem că un criminal are o ţidvă de o structură care se găseşte şi între oamenii inofensivi: asta nu era şi părerea lui Lombroso, partizan al lui Broca: pentru dînsul, criminalul înăscut are un craniu specific care ne permite să-l descoperim şi să-l izolăm înainte de înfăptuirea oricărei crime. Or, care nu este mirarea noastră cînd vedem că Lombroso mai atribue bieţilor oameni de samă apucături de criminali pe baza formei craniului. Sesostri vi se pare un om normal, va zice el? Profundă eroare! El este cu totul lipsit de simţ moral. Dovada: „son crâne est tout à fait analogue à celui des criminels: front étroit et bas, arcade sourcilière proéminente, sourcils épais, yeux rapprochés..." [1].

Stranie metodă, desigur! Dacă toţi oamenii care posedă animale domestice şi le iubesc sînt nebuni, apoi numărul nebunilor pe pămînt este infinit de mare. Şi dacă iarăşi sînt nebuni toţi cei egoişti precum şi toţi cei altruişti, apoi toţi oamenii din lume sînt nebuni, fiindcă nu pot fi decît sau egoişti sau altruişti. Adevărul este, după cît ni se pare, că Lombroso exploatează în monumentala sa lucrare ceiace se numeşte deformarea profesională: psihiatru, el vede ori şi unde ceva care interesează psihatria. Pretutindeni, el are tendinţa impusă de meserie de a scormoni aberaţii sau curiozităţi: de multe ori el reuşeşte, atît de răspîndite sînt maniile şi bizareriile, dar ar reuşi tot atît de bine dacă ar examina acţiunile şi gesturile oamenilor obscuri. Nebunia, credem noi, nu este apanagiul oamenilor mari. Le Sage spunea deja că tot omul este nebun şi că azilurile de alienaţi, în care se închid unele specimene, servesc de pretext ca să ajungem la închipuirea că cei de afară sînt indemni şi capabili de a'şi conduce afacerile sau de a duce treburile statului. Dela faptul că unii oamenii de valoare, studiaţi din punct de vedere psihiatric, prezintă anomalii, Lombroso conchide că toate geniile sînt atinse de psihoze, pe cînd ar fi putut induce că toţi oamenii prezintă, într'un grad oarecare, germeni de dezechilibru.

1 Op. cit., p. 487.

Totul se petrece întocmai precum s'ar întîmpla dacă am face raționamentul următor: Alecsandri a murit, Bolintineanu deasemeni, Eminescu a murit și el, Anghel iarăși la rîndul său: deci toți poeții sînt muritori, omițînd astfel să întindem judecata la totalitatea oamenilor. Asta este totuși ce face Lombroso, și o afirmă clar: „Et le fait, déormais certain, admis par tous, que certains grands génies out été des aliénés, nous permet de présumer l'existence, à un moindre degré, ilestvrai, d'une psychose chez les autres gènies [1].

Există însă oameni superiori absolut sănătoși, care nu se tradează întru nimic. Sînt poeți și savanți maniaci: unii au înebunit la sfîrșitul vieții lor, faptul este incontestabil: exact după cum sînt ciubotari, birjari, sergenți de oraș, etc. care se arată monomani și termină prin a înebuni. Dar precum sînt ciubotari cu totul sănătoși la cap, tot așa sînt poeți, muzicanți, inventatori cu totul normali. Edison are aerul unui om cu totul sănătos, și tot așa sînt sau au fost Bergson, Thomas Mann, Ibsen, Mareșalul Foch, etc. etc.. Pentru Lombroso însă nu este piedică netrecută, nici obiecție fără răspuns. Răspunsul său în chestia ce ne preocupă este simplu, dar, s'o recunoaștem, aproape scandalos. Un geniu nu este niciodată normal: el apare ca normal numai fiindcă stigmatele au rămas neobservate de contimporani, iată răspunsul. Lombroso determină, după cum am văzut, și enumără un șir de oameni eminenți nebuni sau loviți cel puțin de manii și de curiozități; pe ceilalți la care nu se arată nici un semn anormal, savantul italian îi numește pur și simplu: „Les grands hommes moins soupçonnés de folie..." Iată ceiace putem numi în mod ireverențios ața albă a sistemului lombrozian. Căci de fapt, Lombroso întrebuințează pentru a-și stabili teza, metoda pe care toată lumea o cunoaște și care se numește în logică *metodă inductivă*. Toate lumea știe iarăși că toată valoarea acestei metode se întemeiază pe certitudinea confirmării legii stabilite, a confirmării ori cînd și ori unde; savantul care enunță o lege necesară, pe baza inducției, datorește supunere la orice verificare: o singură infirmare i-ar fi fatală; pare deci straniu ca Lombroso să ceară un privilegiu cu totul inuzitat, nemai auzit: toți oamenii de samă sînt nebuni, iată legea: faptul se confirmă în unele cazuri și se infirmă în altele: dar în loc să ne lese să prezumăm că legea este falșă, Lombroso ne învită să conchidem că faptele observate se găsesc în mare vină. Trebue să mărturisim că este aici ceva cu totul arbitrar și, în acelaşi timp, că exigența lui Lombroso este strigatoare. Oamenii de samă pot fi maniaci sau chiar nebuni, lucrurile au fost constatate de prea multe ori: dar, o repetăm, și oamenii care nu sînt de samă pot fi nebuni, și se arată că azilurile sînt pline mai mult de aceștia din urmă. Pe de altă parte, un mare număr de oameni geniali au fost toată viața lor atît de chibzuiți, atît de cumpătați și de echilibrați în actele lor, și au avut atît de mare oroare de cea mai mică extravaganță, de orice numim originalitate că ar fi să aducem o injurie gravă și gratuită vieții lor retrase și liniștite, populată numai de evenimente mediocre dacă ar fi s'o asimilăm cu aceia a celor ce au stat la doi pași de a fi internați la balamuc [1]. In privința tuturor acestora, teoria lui Lombroso nici nu mai are nevoe a fi discutată și răsturnată: bunul simț o condamnă imediat.

1) Op. cit., XXII — Trebue să mărturisim că în chip incidental, Lombroso întrebuințează și altă metodă în favoarea tezei sale decît inferența de la unele cazuri la totalitatea cazurilor, o metodă, de astă dată pur rațională. Savantul italian se referă la faptul că oamenii de geniu explică cum, în momentul creației, invenția vine în chip inconștient, pare că ar fi străină, fatală, datorită unor forțe necunoscute: luîndu-se după asemenea declarații Lombroso taxează creația cînd de acces de isterie, cînd de acces de epilepsie. Totul se datorește însă ignoranței desăvîrșite a psihologiei uzuale la Lombroso: inconștientul este o parte din noi atît de importantă că constitue adevărata noastră viață psihică subt stările de conștiință sărăcăcioase, lipsite de miez și de putere proprie, pur schematism. Inconștientul nefiind introspectiv, ori și ce element care trece din inconștient în conștient are aerul că vine dintr'o regiune necunoscută, oarecum străină: dar trecerea este totuși atît de normală că fiece om, fără a fi nebun, o descoperă dacă are puțin talent de analiză psihologică. Vezi Abramowski *Le Subconscient normal*. Noi înșine am studiat această problemă în *Essai sur la Pensée*.

*

Ca fiece adolescent să se întrebe: „sînt sau nu original și dezechilibrat în moravuri?", pentru a răspunde, în fond, la întrebarea: „am oare stofă de om de talent sau de geniu", iată rezultatul la care a ajuns Lombroso, rezultat neașteptat. In țara noastră, exemplele îndepărtate dar celebre ale unui Baudelaire, sau ale unui Verlaine, exemplul palpabil al lui Eminescu și opera celebră a lui Lombroso au creat o veritabilă epidemie sufletească între tineri și o emulație periculoasă, desfrînînd viciile și maniile care dorm în orice om. Să spunem lucrurile cum sînt: la Iași în jurul lui 1890, o generație aproape întreagă de tineri cu viitor, elita intelectuală, a fost secerată de alcoolism: se cetea Verlaine și Eminescu între două pahare. Cu 30 de ani mai tîrziu, floarea tîrgului trebuia să fie victima unor drogi încă mai puțin inofensive, ucigătoare a oricărei creații veritabile. Mulți tineri uitînd orice cuminţenie, au căutat dovada talentului lor într'o viață de extravaganțe și de aventuri, și au trăit în fapt romanele sau poemele pe care trebuiau să le trăiască în imaginație și să le scrie. In plus, toate ticurile, toate maniile, toate gusturile bizare erau *„semn bun"*: un tînăr, exaltat

1. Descartes, de pildă, după o tinerețe agitată și plină de aventuri militare, răstimp în care vocația lui nu-i era cunoscută, a căutat un refugiu în Olanda, țara cea mai liniștită și mai bine administrată «le pays le mieux policé» și a trăit în calmul cel mai desăvîrșit. Spinoza și Kant aproape n'au biografie, atît de simplă, de mediocră a fost existența lor, lipsită de orice eveniment memorabil și închinată numai studiului, cugetării și scrierii.

de prietini rătăciţi şi ei, scria versuri şi obişnuia să circule cu o valiză în care ţinea o ciubotă şi un capăt de lumînare; altul, devenise vagabond şi noaptea făcea staţiuni lungi prin cimitire; altul, mai puţin sinistru, îşi rupea, la chefuri, cu un surîs absent, lenjeria de pe dînsul şi punea bucăţile în pahare, (totuşi, camarazii săi pretindeau că avea precauţia să îmbrace, ori de cîte ori avea de gînd să dee o asemene ridicolă reprezentaţie, cămeşi scoase din uz); altul era exhibiţionist, etc. etc. Cu un cuvînt, cantitate de tineri s'au străduit întotdeauna să fie fraţi în gesturi cu cîte un ospitalizat dela Socola sau dela alt azil de nebuni. Mulţi dintre aceşti tineri, odată fumurile tinereţii trecute, au devenit într'o zi oameni aşezaţi, uitînd şi de geniu şi de nebunie; dar cîţi au înaintat prea departe pe calea funestă şi au rămas pe totdeauna vicioşi, secătuiţi, cu sănătatea ruinată şi împodobiţi, subt pălăria sărăcăcioasă cu borduri mari, cu plete de poet inutile.

Toate acestea fiindcă a apărut undeva în Italia o carte de o valoare contestabilă care a ademenit atîtea victime inocente şi naive la pildele cele mai rele de oameni celebri. Şi imitatorii vicioşilor geniali au mers mult mai departe decît gîndul lui Lombroso, într'un sens favorabil apucăturilor lor: acesta a susţinut că geniile sînt întotdeauna nebuni: ei par a crede că nebunii şi extravaganţii sînt toţi geniali, lucru cu totul deosebit; şi pentru asta, ei privesc cu simpatie la dînşii, cel mai mic simptom de psihoză, cea mai neînsemnată bizarerie: exaltarea, exagerarea maniilor, iată un pas pe care îl fac uşor, dar care pe mulţi îi duce la dezechilibru, la deşanţare, dar nu la geniu.

La epoca Doamnei cu Camelii suprema eleganţă era să fii sau să pari atins de ftizie: boală nobilă care la femei se arata în ochii muiaţi şi blînzi. Posterior lui Lombroso, aristocraţia intelectuală poartă ca blazon o nebunie şi o extravaganţă care, dacă este simulată, devine totuşi fatală multora. Din omul superior şi epileptic al lui Lombroso s'a făcut un fel de ideal: dacă geniul se plăteşte cu nebunia, dacă nebunia este însoţitoare obişnuită, chiar obligatorie a talentului, s'o preţuim precum febra istovitoare care deasemeni întovărăşeşte elanurile noastre ideale. Căci se acceptă uşor mucenicia omului de geniu, dacă ea se plăteşte cu o glorie nemuritoare.

Dan A. Bădăreu

Cronica literară

„Intunecare", roman de Cezar Petrescu [1]

In romanul *Intunecare* Cezar Petrescu a trecut în revistă toate categoriile sociale romîneşti. S'a servit pentru aceasta de un eveniment social care să fie în stare să răscolească toate straturile societăţii, şi anume războiul. A condus timp de zece ani (între 1916 şi 1926) soarta a zeci de personagii, trecîndu-le pe toate prin războiu şi deformîndu-le pe toate cu ajutorul războiului, lăsînd, mai bine zis, războiul să le transforme şi să le deformeze. *Intunecare* este un roman social nu prin destinaţia pe care i-o dă autorul (nu există nici-o teză pe care ar dori s'o demonstreze), ci prin vastul material omenesc tratat. Este un larg panou de „Comedie umană" pe care ni-l oferă. Intriga romanului nu se grupează toată în jurul unui personaj central. Este un personaj principal, Radu Comşa, dar acesta nu acaparează întreaga acţiune. Aş fi dispus să afirm că personajul principal din *Intunecare* este războiul, care trăeşte şi evoluiază în sufletul tuturor personagiilor din roman. O nevoe izvorîtă din tehnica tradiţională a romanului l-a silit pe Cezar Petrescu să ofere un loc mai larg la cîteva personagii. Intr'un rezumat li se cuvine deci locul întâiu.

1916, vara. Radu Comşa, tînăr avocat, secretarul deputatului Alexandru Vardaru e logodit cu fiica acestuia din urmă, Luminiţa, care îl iubeşte şi pe care o iubeşte. Radu Comşa e o fire energică şi perseverentă. Fiu de ţăran, singur şi-a croit drumul şi singur a izbutit în viaţă. O fire cinstită şi hotărîtă. Războiul îl găseşte mobilizat pe loc la un minister. E o situaţie pe care i-a impus-o viitorul lui socru şi pe care o suportă greu. Sufere de a se vedea ocrotit în astfel de condiţii şi, după ce face la adăpost retragerea, la Iaşi cere trimiterea pe front. In luptele dela Oituz este rănit. O rană la piept şi una la faţă. Se vindecă dar rămîne desfigurat. Schije de obuz i-au sfîrticat obrazul şi a rămas cu două cicatrici hidoase, la tîmplă şi la colţul gurii. Logodnica lui se sileşte să-l

[1] 2 volume, Editura „Scrisul Romînesc", Craiova, 1929.

iubească mai departe dar Comşa îşi dă seama de tot ce e forţat în afecţiunea ei. Işi dă samă că tinereţea ei e mai egoistă decît datoria pe care vrea să şi-o impue şi că nu poate iubi un infirm. Primul pas spre dezagregare. Radu Comşa desface logodna şi rupe legăturile cu protectorul lui, deputatul Vardaru. De aici înainte dezagregarea sufletească a lui Radu Comşa continuă dealungul unei serii întregi de experienţe. Işi dă seama că războiul n'a învăţat nimic pe nimeni. Ticăloşia socială e tot mai mare. Imbogăţiţii de războiu, politicianii venali, exploatatorii de tot felul mişună mai mulţi ca niciodată în România mare. Singurul om de treabă din roman, afară de Comşa, profesorul de liceu Vasile Mogrea e un revoltat fără putere şi un om care renunţă la luptă, scîrbit. Dealtfel e un suflet amestecat şi turbure, amestec de ţopîrlănism speriat şi resemnare filosofică. Din pricina „ideilor înaintate" Mogrea e exilat într'o provincie. Comşa se găseşte din ce în ce mai singur. Intunecarea din sufletul lui se face tot mai mare. Nu găseşte în jurul lui un singur lucru frumos şi bun de care să se agăţe. A făcut războiul cu nădejdea că din tot zbuciumul va ieşi, poate, un adevăr luminos la iveală, că oamenii îşi vor da însfîrşit sama după atîta suferinţă de nevoia unei schimbări. Radu Comşa trebue să se resemneze să vadă că s'a înşelat şi asupra oamenilor şi asupra lui. Nici societatea nu s'a schimbat nici el nu are puterea s'o schimbe. Intunecare. Pe lîngă asta rana dela piept l-a lăsat bolnav. La Techirghiol, unde se duce ca să se caute, în 1926, revede aproape pe toţi cei pe care i-a văzut trăind şi evoluînd de zece ani. Printre aceştia e şi fosta lui logodnică, acum măritată, fericită. Priveliştea acestei fericiri, pentru el, care nu se ştia nici invidios nici rău, este o durere. Işi simte desfigurarea de pe obraz căzîndu-i în suflet şi făcîndu-l tot mai întunecat şi mai turbure.

Romanul lui Cezar Petrescu e crud şi trist. E crud şi trist pentrucă, înainte de toate, are caracterul de adevăr iremediabil. Veracitatea lui îi dă o rară putere sugestivă. Toate personagiile trăesc cu o mare intensitate. Nu e numai viziunea despre viaţă a eroului, Radu Comşa. Este o descripţie imparţială a societăţii româneşti din ultimii cincisprezece ani, descripţie complectă şi strictă. Cezar Petrescu întruneşte un puternic spirit de observaţie cu o mare putere de exprimare. Se mişcă cu aceiaşi uşurinţă în toate situaţiile, făcînd să vorbească cu aceiaşi plauzibilitate oameni din toate categoriile sociale, din toate clasele. E acasă la el oriunde. Insuşiri de gazetar utilizate de un veritabil talent de romancier. Bănuesc că admiră pe Balzac, că a fost la şcoala lui şi că a învăţat bine. In literatura noastră ocupă un loc unic. E singurul nostru romancier care are curajul de a aborda subiecte de felul acelora din *Intunecare*. Mulţimea personagiilor pe care le conduce este prodigioasă. Nu lasă pe niciunul nedeterminat şi neterminat.

Radu Comşa este un revoltat. Dacă nu prin fire, prin împrejurări. Este în orice caz, în literatura noastră, unul din rarii tipi de revoltaţi. Asta îi constitue şi originalitatea. Intr'o literatură ai cărei eroi sînt în mare parte abulici şi şovăitori el este o excepţie.

Dar Radu Comşa este în acelaşi timp şi un ratat—şi ratat numai din pricina împrejurărilor. Intr'un mediu ca cel romînesc el nu mai este, din acest punct de vedere, o excepţie. Şi aici în descrierea şi analiza acestui mediu stă cruzimea şi tristeţea romanului. Autorul a plasat lîngă Comşa pe prietinul acestuia Mogrea, alt revoltat, dar de altă natură. Mogrea este tipul, foarte specific romînesc, al revoltatului cu gura, care vorbeşte mereu, înjură tot, pe toţi, pe toată lumea, totul fiind pentru el „mofturi". Revoltă pur verbală, indignare care nu se manifestă decît în vorbă şi înjurături fără eficacitate. Un criticism inactiv, foarte romînesc, şi un tip naţional, tot aşa de naţional ca şi celelalte personagii ale romanului, începînd cu Sofron Vesbianu, „om de afaceri" şi om de învîrteală şi sfîrşind cu domnul Lică Cartojan, mare „elector politic" şi îmbogăţit de războiu, guvernamental mereu, chiar şi în opoziţie.

Cu astfel de personagii şi cu astfel de atmosferă, romanul lui Cezar Petrescu este menit să ofere societăţii romîneşti o oglindă credincioasă. Este înainte de toate un document de foarte bună calitate.

Ca realizare de artă este un roman realist desăvîrşit. Mediul burgheziei noastre mari şi mici, este tratat fără sentimentalism şi îngăduinţă, văzut cu un ochiu ager şi nemilos. Dar nu este numai o copie fidelă. Pluteşte peste tot şi te pătrunde un suflu de adîncă simţire, un suflet larg, încăpător şi puternic, al autorului. Această impresie te face să treci cu vederea anumite şovăeli, foarte rari, şi oarecare grabă în redactarea anumitor pasagii. S'ar putea deasemenea reproşa personagiilor că vorbesc prea mult, că pe alocurea, replicile lor sînt prea mult discursuri sau disertaţii. Personagiile au poate cîteodată *prea multă* eloquenţă. Dar este, iarăşi, drept, că sînt voit construite astfel. Vorba prea multă le înlocueşte lipsa de voinţă şi puterea de a acţiona. Poate prin asta sînt şi mai veridice. Se vorbeşte mult în România. Cum se vorbeşte mult şi în romanele ruseşti pe care simţi că autorul le cunoaşte bine.

Intunecare e un roman din genul lui *Războiu şi Pace*. Un roman care nu se grupează în jurul unui erou central, fiind oarecum viziunea de viaţă a acestui erou central. Imbrăţişînd un interval de timp mare şi cuprinzînd o sumă întreagă de existenţe, nu i se poate cere rapiditate şi construcţie clasică. Tot aşa cum nu se poate cere vieţii să curgă strict şi sobru ca o tragedie de Racine. Nu este cu alte cuvinte un roman de tip francez, repede înodat şi deslegat, cu eleganţă, măestrie şi sobrietate cam stearpă. E un roman de tip englez sau rus. Amplu, complex, amestecat, ca însăşi viaţa. Este şi cea mai mare laudă care i se poate aduce. Iar, plasat în literatura noastră, el umple un gol, îmbogăţind proza noastră cu o operă masivă şi tare. Deabia acum după ce îl cunoaştem ne dăm sama că această operă ne lipsea şi cît de mult ne lipsea.

Al. A. Philippide

Cronica plastică

Intre artist şi critic

(Predoslovie)

Intre criticul plastic şi artistul plastic a fost, pretutindeni şi în toate timpurile, o luptă crîncenă—şi surdă.

Surdă—numai din partea creatorului.

Gălăgioasă, insolentă, stupid distrugătoare şi mai întotdeauna nedreaptă—din partea criticului.

Pentru ce?

Pentrucă artistul a creiat, ori cînd, *numai* în granițele viziunii lui *înăscute*, a mentalității şi sensibilității lui *particulare*—nețiînd samă de nici un sfat şi de nici o poruncă alta decît aceia a „instinctului" său artistic.

Criticul plastic a fost, şi a rămas mereu, *un reprezentant* al societății din care face parte, adică un ins de o sensibilitate *curentă*, ponderat, prevăzător, prudent până la poltronerie—şi pudic. Şi cu o singură exaltare: *tradiția*.

Intre exaltarea artistului pentru minunile inedite pe care le simte şi le vede zăvorîte în tainițele sufletului *lui*—şi între exaltarea criticului pentru minunile *altora*, etalate cu rînduială şi dichis în perspectiva răsturnată a veacurilor, fireşte că nu se putea găsi, cu nici un chip, o formulă onorabilă de conciliere.

*

Cam de pe la 1830—dată la care romantismul cromatic năvăleşte, puternic şi zglobiu, în tihna statuar bituminoasă a clasicismului francez—dela acea dată şi până azi, critica plastică n'a încetat, o clipă, să facă un vacarm înspăimîntător, penibil, idiot... de cîteori o noutate venea, *neprevăzut*, să lovească retina comodă şi leneşă a recenzenților de saloane, expoziții, ori galerii particulare.

Exclamațiile clanului cronicăresc s'au repetat de atunci, în împrejurări asemănătoare, peste tot globul—aproape la fel:

Tabloul acesta este din cale afară de îndrăzneț nu numai prin culoarea lui, de o violență iritantă, ci şi prin compoziția lui, care contrazice regulele elementare ale ordonării ritmice şi ale echilibrului. E o pînză eminamente antiartistică.

. . . .

Scena cîmpenească pe care d. pictor M.... vrea să o reprezinte, cu țăranii aceia, ai căror ochi ies din orbite din pricina —(vrea să spună autorul)—unor suferințe ce trebue să ne smulgă numai decît compătimirea; ...acei țărani cu hainele rupte, mîinile bătătorite şi saboții plini de băligar, profilați pe fondul acela de un gri funebru şi o țarină secătuită de secetă—ah!... nu!... un asemenea subiect este o oroare—şi nu poate constitui o temă de pictură... cel puțin în buna noastră tradiție franceză...

. . . .

Curios!... Acest domn care se îndeletniceşte exclusiv cu desemnul şi lithografia —(pictura o face în amator, aşa cum franzelarul meu pescueşte în după amiezele de Duminică, la Pontoise)—acest domn... nu are idee de desemn. Schilodirile acelea trupeşti, care perzistă în toate planşele sale mărturisesc chiar bucătăreselor—obişnuite să disece, fără să judece, cotletele şi gînsacii,—că domnul D. nu cunoaşte nici anatomia. Apoi fețele personagiilor d-sale, care vor să fie «expresive» sînt simple grimase groteşti. Sfătuim pe d. D... să intre la morga comunei, ca să învețe anatomie,... sau să deschidă o listă de subscripție, ca să-şi cumpere o baracă pentru teatru de păpuşi, la bîlciurile provinciale. In Paris, ori cum, chiar copiii cer exhibiții mai inteligente...

. . . .

Este foarte bizară—am putea spune: obraznică—atitudinea acestor pictori, care, nesocotind cele mai elementare discipline, improvizează «tablouri» cu ajutorul unei cozi de cal muiată în vopsele, cu care apoi tăminjesc în toate direcțiile o muşama şi efectul acestor grosolane farse îl intitulează: „efect de soare". Amatorii, fireşte, se strică de rîs, publicul mare stă încremenit ca în fața unei explozii, iar poliția... trece nepăsătoare. Socotim totuşi că poliția ar trebui să intervină în asemenea împrejurări sau, cel puțin, să dea de veste gardienilor dela ospiciile de nebuni...

. . . .

Ah! acest nenorocit C...! despre care un prietin al meu pictor îmi spunea într'o seară că ar poseda o viziune de o extraordinară putere şi o tehnică tulburător de adîncitoare!... Se prea poate, i-am răspuns prietinului meu, dar tu, care eşti un artist de talent, pentru ce nu faci ca domnul C...? Prietinul m'a privit îndelung,... apoi a tăcut. Ei, bine, i-am zis eu atunci: camaradul tău C... este un şarlatan. Fiindcă numai şarlatanii pot a-

buza, ca dînsul, de încrederea societății... Cînd nu știi să desemnezi o mînă, cînd îmi prezinți pe pînză o farfurie oblică pe care ai pus un măr și pretinzi să cred că mărul acela poate să stea pe farfurie fără să se rostogolească,... cînd îmi pictezi un cap de copil ciopîrțit ca din secure, cu o ureche mai sus și alta mai jos... cînd în fondul unui tablou, în care, ori cum, ar trebui să văd un perete sau un peisaj, el îmi etalează cioburi patrate multicolore și fără sens..., ...oh!... crede-mă că asta nu este de cît mărturisirea unei respingătoare neputințe, care dezgustă și revoltă. Iar arta are alt scop: să te inobileze, să te înalțe, să te poarte spre sferele idealului, acolo unde noi, cu propriile noastre aripi, nu putem ajunge...

. . . .

Și de bună seamă, criticii aveau dreptate—fiindcă indignarea și hula lor se îndrepta împotriva unui: *Delacroix, Millet, Daumier, Monet, Cézanne*, etc., etc..

După o scurgere de vreme de două generații—adică după un spor de afinare sufletească a publicului—(și a criticului)—dreptatea s'a văzut că înclină de partea artiștilor, ale căror opere au rămas trainice și vii, iar sentințele denigratorilor: lamentabile documente, pentru totdeauna rușinoase.

*

Excepție la ridicolul postum îl face—(și în parte numai)—*Baudelaire*.

De ce oare, din toată pleiada ilustră de intelectuali ai Franței, începînd din pragul romantismului și până astăzi, singur poetul *florilor de otravă* a rămas aproape invulnerabil, ca cenzor și îndrumător al plasticei contemporane?

Cu toate acestea *Baudelaire* avea deabea vîrsta unui recrut, cînd a știut—bizuit pe analize *tehnice* profunde și condus de o sensibilitate încă neîntîlnită—să precizeze că **în plastică**, indiferent de școală, curent, modă sau concepție personală, o singură judecată trebue făcută: *dacă o lucrare oarecare este*, **din punctul de vedere al artistului,** *realizată sau ba.*

Dacă este realizată—e artă.

Dacă nu e realizată—e în afară de artă și ca atare exclusă din discuție.

Stînd ferm pe această punte a logicei și a bunului simț, Baudelaire a putut dovedi—el, care era, în plastică, un *fanatic* admirator al *romanticului colorist* Delacroix—că opera lui *Ingres*. (clasicul Ingres, dușmanul feroce al coloriștilor), are o valoare cel puțin egală cu aceia a lui Delacroix, prin calitățile ei, în primul rînd, de *stil grafic*.

Tot Baudelaire—și singurul aproape dintre toți criticii romantici din acea epocă—a avut autoritatea să condamne, (și condamnați au rămas de atunci), pe toți adepții lui Delacroix care afectau colorismul, fără să fie născuți coloriști.

Prin această repede și necomplectă excursie în trecut, am ținut să arătăm cetitorului, care va bine voi să ne urmărească mai departe, că *artistul plastic*, cînd este prezentat și explicat publicului contemporan de către un critic *de profesie*—(Baudelaire nu avea acest titlu)—este, de cele mai multe ori, în perdere.

Iar publicul—de asemenea.

De aici nu urmează însă, automat, că o creație plastică n'are nevoe de o prezentare analitică—și că amatorul nu s'ar simți bucuros dacă un altul l-ar ajuta pe calea dibuirilor în haosul exhibițiilor, făcîndu-i o prețioasă economie de timp întru relevarea și înțelegerea atîtor probleme *tehnice*, noui, asupra cărora nu se sfiește să-ți mărturisească totala lui incompetință. (Ceiace niciodată nu se întîmplă cu cronicarul de profesie, sau care vrea să treacă drept atare).

*

Și în plastica romînească, raporturile dintre creatori și critici au ajuns, în ultima vreme, penibile.

Diverse bisericuțe, (mai mult sau mai puțin ortodoxe...), felurite tainice legături personale, o sumă de prejudecăți de rasă, cîteva meschine aranjamente cu budgetul Artelor—au împărțit pe ziariști și critici în tabere riguros hotărnicite, care s'au pus nu în serviciul artei, ci în slujba nenumăratelor combinațiuni inavuabile, multe din ele remuneratorii—sau în perspectivă de a fi.

Situația aceasta este, fără îndoială, ambarasantă pentru publicul doritor de primenire sufletească prin artă—iar pentru artist: o reeditare... istorică.

Excepțiile, în actuala ordine de bătae a criticii noastre, sînt rarisime și, tocmai pentru aceasta, demne de laude neprecupețite. Ne vom ocupa în curînd de ele—cu entuziasm și precădere.

Deocamdată constatăm că și critica plastică romînească a căzut—(excepțiile nu contează)—în păcatul congenital al înaintașilor critici străini.

Vrem să spunem prin aceasta că profesioniștii cronicari autohtoni n'au înțăles, nici ei, că arta pictorului nu se cuvine a fi interpretată ca un exponent al *tradiției* sau al *modei*, sau ca o confecțiune oarecare, menită să satisfacă imediat gustul și idealul *curent* al societății.

Critica noastră încă nu pricepe—și să sperăm că nu va pricepe niciodată—că opera de artă plastică este, și trebue să rămînă, *un document sufletesc, individual*, o izbucnire din necunoscut, un capriciu al forțelor universale, o simfonie inedită—a soarelui.

O fatalitate formală.

Cum fatală este nehodinita preocupare a ochilor artistului plastic creator, cum fatală îi este **tortura** de toată viața, întru aflarea *propriilor sale mijloace de exprimare* — cum fatală este desperata și niciodată finita lui luptă cu materialul inert, pe care trebue să-l trezească la viață și să-l spiritualizeze.

Această necontenită și tragică bătălie—între artist și materialul pe care vrea să-l facă să grăiască—a ramas permanent ignorată de marele public și de imensa majoritate a celor ce iscălesc gravissim: *critic de artă*.

De aici permanenta lor rătăcire și permanentul lor verbalism... *alături cu plastica*. Nu cu plastica în genere, despre care se poate ușor divaga frumos, elegant, cuceritor—ci plastica artistului contemporan, adică a necunoscutului care, fără vrerea lui, se trezește, intrînd prin fereastra ochilor tăi... în saloanele minții tale, ca să conturbe o serbare pe care de mulți ani te-ai trudit să ți-o organizezi după canoanele bunei cuviințe, între musafiri cu echipagiul la scară, selecți, uniformi și starea civilă verificată.

*

După această introducere, luăm sama că am abuzat și de spațiul revistei și de răbdarea cetitorului.

Iată pentru ce, un mic popas este, cred, necesar.

In numerile viitoare vom încerca să coborîm în chiar inima plasticii romînești și să analizăm, rînd pe rînd, opera celor mai reprezentativi dintre artiștii noștri pictori.

Ne vom ocupa cu deosebire de cei mai tineri și, mai vîrtos încă, de acei aproape *necunoscuți*—asupra cărora criticii noștri n'au binevoit încă să se aplece, să-i înțeleagă și să ni-i prezinte. Și totuși, în aceștia din urmă stă vlaga și farmecul plasticii noastre—*de astăzi*.

N. N. Tonitza

București, 17/III/1929.

Cronica externă

Abrogarea Constituției sîrbo-croato-slovenă și frămîntările din regatul vecin.—Protocolul dela Moscova pentru aplicarea pactului Kellogg în raporturile de vecinătate romîno-bolșevice pe Nistru. — Pacea romîno-bolșevică. — Un gest de pacifism romînesc la secretariatul Societății Națiunilor. — Conferința pregătitoare a Micei înțelegeri economice.—Impăcarea Italiei fasciste cu Vaticanul.

Anul 1929 a debutat cu un eveniment aproape senzațional: abrogarea Constituției regatului sîrbo-croato-sloven care provocase atîtea frămîntări în Statul vecin. Un ucaz al regelui Alexandru Karagheorghevici din 6 Ianuar a adus la cunoștința țării faptul acesta printr'o proclamație. Astfel, printre țările din bazinul Mediteranei care au suprimat, subt o formă sau alta, regimul reprezentativ parlamentar: Grecia, Turcia, Italia și Spania, fără a mai aminti de republica Sovietelor, a luat loc și regatul sîrbo-croato-sloven, Statul unde manifestările crizei parlamentarismului modern se arătaseră așa de acute în cei din urmă opt ani.

Le vom aminti pe scurt. Marea Scupștină constituantă aleasă în Noembre 1920, a izbutit, după mari greutăți și abile combinațiuni ale expertului politician, răposatul N. Pasici, să voteze, în vara următoare, Constituția unitară și centralistă a regatului. Votul a fost obținut cu o majoritate aproape la limită și'n absența unui grup compact de reprezentanți opozanți care, pe deasupra, erau exponenții unei întregi și importante părți din țara întregită, Croația. „Constituția dela Vidovdan" denumită așa după ziua sfîntului Vidov cînd s'a votat (15 | 28 Iunie 1921) [1], a întrunit 223 voturi contra 35 care, împreună cu opozanții retrași din Parlament, în număr de 161, însemnează aproape echi-

1 Aniversarea bătăliei dela Kosova cînd s'a prăbușit monarhia întemeiată de marele țar Dușan. Vecinii noștri au obiceiul să sărbătorească solemn și să amintească zilele ed doliu național ca un mijloc mai eficace pentru întărirea energiei naționale.

valenţa votului *pentru-contra*. Faptul, in loc să fie urmat de manifestări de bucurie, a avut, chiar de adoua zi, ecouri dureroase, deşi poate nu directe, prin atentatul, din fericire neizbutit, împotriva prinţului-regent Alexandru, regele de astăzi, prin asasinatul ministrului de interne Milorad Draşkovici, in sfîrşit prin răscoala Albanezilor macedoneni.

Incordarea dintre partidele politice a mers *crescendo* luînd caracterul unei înverşunări personale dintre primul ministru Paşici şi conducătorul coaliţiei croate Radici, osebit de vechile divergenţe sîrbeşti din sînul partidului radical sau dintre radicali şi democraţi, până a se transforma într'o adevărată ruptură între Belgrad şi Zagreb, adică între vechiul regat al Serbiei şi noua provincie unită, cea mai bogată şi mai importantă dintre cele noui, Croaţia. Violenţe verbale şi de fapt, din ambele părţi, arestări de adversari politici pe temeiul legii de apărarea Statului şi atîtea alte izbucniri turburătoare pentru însăşi unitatea regatului culminînd prin asasinatele din incinta Scupştinei săvîrşite de membrii ai majorităţii radicale împotriva opozanţilor croaţi. Toate aceste fapte ne explică pentru ce, dela unire până la începutul anului cor., regatul vecin şi aliat s'a zbătut într'o permanentă criză ministerială experimentînd 25 cabinete cu 4 Scupştine, acestea din urmă pe rînd alese şi dizolvate dela 28 Noembrie 1920 până la 6 Ianuar 1929.

Dacă in Romînia am ales şi am dizolvat, în răstimpul corespunzător, mai multe Parlamente, în schimb am avut mai puţine ministere.

Anul 1928 a fost perdut în zădarnice aşteptări regale că pacea politică internă s'ar putea restabili între partide şi, mai ales, între provinciile ce alcătuesc regatul. Frămîntările din sînul partidului radical, în căutarea unei formule tranzacţionale de împăcare cu ţărăniştii croaţi, au rămas infructuoase cu toată greutatea d-lui Stanojevici, fruntaşul grupului radical care urmărea pacificarea spiritelor. Intransigenţii radicale dela Belgrad i-a răspuns o intransigenţă tot aşa de dîrză şi, poate, mai îndreptăţită, dela Zagreb, a partidului ţărănesc croat, altoită pe pornirile recent opozante ale democraţilor conduşi de d. Pribicevici, şeful Sîrbilor din fosta monarhie habsburgică. Vara şi toamna lui 1928 au dat loc la declaraţii turburătoare din partea conducătorilor dela Zagreb împotriva guvernanţilor „centralişti" dela Belgrad şi chiar la unele contestări opozante externe, d. p. la conferinţa interparlamentară dela Berlin în contra delegaţiei oficial trimisă acolo de guvern să reprezinte regatul unitar. Boicotul croat împotriva Serbiei vechi şi a capitalei a luat forme cu adevărat îngrijitoare pentru însăşi unitatea Statului căci a depăşit cîmpul luptei politice propriu zise spre a lua înfăţişarea unei rupturi, pe toate terenurile solidarităţii naţionale, între Zagreb şi Belgrad.

Coroana, ultima instituţie cu prestigiu în toate ţinuturile Statului şi cu autoritate faţă de partidele regionale cărora, totuşi, nu le putuse impune împăcarea în interesul suprem al unităţii naţionale, s'a văzut silită să recurgă la lovitura de Stat: abrogarea Constituţiei. Ultima legătură a unităţii sîrbo-croato-slovene rămînînd Coroana, dar fără să poată realiza acordul partidelor asupra modalităţilor pentru revizuirea constituţională, regele Alexandru s'a hotărît să jertfească pactul fundamental spre a salva unitatea Statului.

Punctul capital al luptei dintre Croaţi şi Sîrbi ajunsese de altfel revizuirea aceasta, dar dacă asupra principiului acordul părea posibil, de îndată ce era vorba de modalitatea revizuirii orice colaborare directă, între partidele divergente, apărea cu neputinţă. Opoziţia democrato-ţărănistă dela Zagreb urmărea o satisfacţie imediată, o deplină victorie politică, pe cînd coaliţia guvernamentală dela Belgrad, grupată în jurul radicalilor sîrbi, nu înţelegea cu nici un preţ să cedeze în faţa învinşilor de până atunci.

De aici dezlegarea prin sabia regală a nodului politic intern: abrogarea Constituţiei potrivit protestărilor croate şi contrarie rezistenţelor radicale, dar încredinţarea guvernului unei formaţiuni în afară de partide, prezidată de comandantul gărzii regale, gen. Jifkovici, adică unui guvern de dictatură militară. Concomitent cu această dezlegare a crizei, măsuri drastice pentru dizolvarea tuturor partidelor, considerate focare de învrăjbire naţională, primejdioase pentru însăşi fiinţa unitară a Statului prin caracterul lor regional şi separatist.

O formulă care dînd satisfacţie parţială Croaţiei, nu putuse acorda răspunderea guvernării opoziţiei de până atunci din teama îndreptăţită că un astfel de guvern, exponent al unui partid provincial şi autonomist, s'ar fi izbit de rezistenţa îndîrjită a radicalilor, din fostul vechiu regat al Serbiei, ca partid exponent al unei alte părţi din ţară şi, astfel, perioada frămîntărilor s'ar fi prelungit subt o formă nouă.

Coroana, în lipsa unui partid unitar pe ţara întreagă, ca instrument de guvernare în regimul parlamentar reprezentativ, s'a văzut silită să asume singură răspunderea conducerii printr'un guvern de dictatură militară, cu înlăturarea Constituţiei din cauza căreia se născuse, în bună parte, situaţia politică internă dela sfîrşitul anului 1928.

Dezlegarea prin lovitura de Stat, la care s'a oprit regele Statului vecin şi aliat, spre a fi bine înţeleasă trebue privită prin prisma precedentelor naţionale sîrbeşti, adică a practicelor constituţionale nescrise din ultimul veac, cît şi'n raport cu procedeurile actualităţii politice din Italia fascistă, din Spania directoriului militar sau din republica turcă a lui Mustafa paşa „Ghaziul".

Istoria constituţională a Serbiei vechi dela începutul veacului al XIX-lea, cu luptele pentru independenţă naţională pornite subt Karagheorghevici, continuate subt cealaltă Dinastie naţională, a Obrenovicilor, şi reluate subt Karagheorghevici, dela

1903 până la unitatea din 1919, este plină de asemenea „lovituri de Stat", căci Constituția în vigoare a fost suprimată și înlocuită prin cea veche sau prin alta nouă de către șeful Statului, de mai multe ori și fără prea multe forme, după cum găsim cazuri cînd împotriva partidelor politice Coroana a încercat acțiuni directe de neutralizare prin cabinete mixte de expedient sau guverne personale. Față de atîtea cazuri, lovitura de Stat *formală* dela noi, din 1864, subt Cuza-Vodă, ne apare ca o floare la ureche!

Astfel, între 1804—1813, trei Constituții au fost succesiv acordate și înlocuite de Karagheorghevici. Abia subt Miloș Obrenovici, în 1835, țara se văzu înzestrată cu o adevărată Constituție în sens modern, dar pentru scurtă durată căci și aceasta'i abrogată spre a fi înlocuită prin așa zisa „Constituție turcă" la 1839 dată de sultan în acord și cu cealaltă putere ocrotitoare, Rusia.

Aceasta'i Constituția corespunzătoare Regulamentelor organice din principatele romîne.

Inlocuită prin procedeuri regulate, la 1869, de o nouă Constituție votată în timpul regenței pentru minoritatea lui Milan Obrenovici, acesta devenind major acordă țării o altă Constituție mult mai liberală, la 1888.

Subt domnia următoare a fiului său, Alexandru Obrenovici, loviturile de Stat se repetă: prima, la 1893, pentru desființarea regenței cînd Alexandru se proclamă major înainte de termenul prevăzut în Constituție; adoua, în anul următor, cînd drept răspuns la un complot anti-dinastic pentru readucerea Karagheorghevicilor, a fost abrogată Constituția din 1888 repunîndu-se în vigoare cea precedentă din 1869; în sfîrșit, a treia datează din ultimul an de domnie, înainte de asasinat, cînd s'a suspendat pentru foarte scurt timp Constituția acordată țării la 1901 spre a se modifica sistemul electoral în vederea alegerilor generale imediate.

Tot subt regele Alexandru s'au experimentat așa zisele guverne neutre din liberali și progresiști contra radicalilor, sau guverne de încredere strict regală numai din progresiști sau numai din funcționari (cabinetul A. Iovanovici), în sfîrșit ministerul de dictatură militară prezidat de gen. Țințar Marcovici, care era la putere în noaptea din Iunie 1903 cînd regele Alexandru și regina Draga Mașin au fost asasinați în palatul regal.

Prin urmare, într'o situație politică internă ce părea fără leac din cauza egoismului partidelor, Coroana s'a văzut silită să recurgă la abrogarea Constituției, la desființarea partidelor și la introducerea guvernului de dictatură militară spre a salva unitatea Statului. Și cum în istoria modernă a Serbiei monarhice constituționale s'a vorbit, deseori, cu prilejul gravelor crize politice de necesitatea unui partid moderator sau neutru, de „un partid al regelui", iată că și de data aceasta ideia apare ca o perspectivă posibilă într'un viitor apropiat cînd va trebui să se isprăvească perioada absolutismului regal.

Prin desființarea vechilor partide și a curentelor de vrajbă internă întreținute prin egoismul și cerbicia lor, printr'o acțiune administrativă și guvernamentală plină de grije pentru interesele legitime ale tuturor fără criterii părtinitoare de partid, ca și printr'o sforțare temeinică de potolirea spiritelor și împăcarea lor cu suprema idee a unității naționale, Coroana speră să înlesnească nașterea și închegarea unor curente politice noui, unitare pe întreaga țară și lipsite de vechile înclinațiuni separatiste provinciale. Cu alte cuvinte, ceiace s'a săvîrșit, în Italia, împotriva vechilor partide politice prin acțiunea îndrăzneață a curentului fascist născut din mijlocul națiunii, ca o reacțiune împotriva politicianismului, Coroana încearcă în regatul sîrbo-croato-sloven să facă dintr'o dată, prin acte de absolutism regal, cu speranța de a deschide ulterior calea unui curent general de politică unitară și autoritară împotriva tendințelor divergente provinciale. Incercare asemănătoare până la un punct cu ceiace, în Spania, dorește să realizeze dictatorul Primo de Rivera prin „Uniunea patriotică".

In treacăt și fiindcă am notat asemănările procedeului Coroanei jugoslave cu fascismul italian, vom adăuga că, poate, nicăeri mai mult decît în Italia lovitura de Stat dela 6 Ianuar 1929 n'a fost primită așa de rău. In materie politică internațională este lucru știut că regimurile de guvernare asemănătoare creiază simpatii naturale între State, simpatii ce merg, uneori, până la diminuarea dacă nu chiar anihilarea multor divergențe firești. Lovitura de Stat dela 6 Ianuar fiind suprema încercare de a salva unitatea națională de dizoluția rezultînd din ruptura partidelor provinciale n'a întîmpinat, însă, simpatia fascismului italian, care nu poate privi cu ochi buni un Stat unitar puternic de cealaltă parte a Adriaticei.

Pentru noi, evoluția crizei jugoslave interne prezintă interesul viu și concludent al rezultatelor primejdioase în viața de Stat ce se pot naște din exagerările absolutismului unui singur partid, multă vreme acoperit și de Coroană;—după cum, ca vecini aliați și solidari în Mica Ințelegere, lovitura dela 6 Ianuar nu ne poate lăsa indiferenți cînd aceleași campanii dușmănoase de revizuirea tratatelor ne urmăresc pe toți, deopotrivă.

Iată pentru ce este de dorit Coroanei din Statul vecin deplin succes în opera cea mare de salvarea unității naționale prin măsura extremă a absolutismului.

* * *

Dar mai mult și mai de aproape decît lovitura de Stat a Coroanei jugoslave, ne interesează actul internațional semnat la Moscova, în ziua de 8 Februarie 1929, de către Republica Sovietelor, Polonia, Romînia, Estonia și Letonia, act prin care Statele semnatare convin să pună în aplicare cu anticipație, între

ele, prevederile cuprinse în pactul Kellogg pentru interzicerea războiului.

Protocolul acesta se datoreşte iniţiativei luată de Soviete prin oferta din 29 Decembre 1928 a d-lui Litvinov, comisarul afacerilor externe, către Polonia, dar care ofertă, în forma iniţială, omiţînd Romînia şi Statele baltice, afară de Lituania, nu însemna, în realitate, decît o manevră diplomatică menită să slăbească alianţa polono-romînă şi să asigure bolşevicilor un drept de amestec în vechiul conflict polono-lituan. De aceia, un publicist francez, d. A. Gauvain, a scris din primul moment despre nota Litvinof dela 29 Decembre că este o „bomboană otrăvită".

Pentru înţelegerea acestei formule publicistice şi a evoluţiei tratativelor diplomatice polono-sovietice până la aducerea chestiunii pe adevăratul teren al păcii, în Europa orientală, vom aminti pe scurt origina şi caracterul pactului Kellogg [1].

Se ştie că Senatul american a refuzat să ratifice pacea de Versailles din cauza pactului Societăţii Naţiunilor, care figura în fruntea tratatului şi care, prin interpretarea rigidă a art. 1 şi 10, ar fi putut impune, într'o zi, Statelor Unite, obligaţiuni sau intervenţiuni în afacerile vechiului continent, aparent flagrant contrazicătoare doctrinei de izolare şi neintervenţiune a lui Monroe. Fireşte, din aceiaşi cauză a doctrinei monroiste, tratatul de garanţie anglo-franco-american plănuit cu ocazia păcii generale, ca o măsură de prevedere şi siguranţă împotriva unui nou mare războiu european, a căzut şi el.

De atunci problema cea mare a prevenirii războiului şi asigurării păcii, în toate regiunile globului, a rămas mereu deschisă preocupărilor obşteşti. Garantarea păcii de Versailles, cel puţin pe frontiera franco-germană, drept cea mai însemnată prin consecinţele ei mondiale în cazul unui nou conflict armat, interesa toată lumea, de aceia şi sforţările pentru dezarmare, arbitraj şi siguranţă au continuat, cu sporită activitate, după constituirea Societăţii Naţiunilor şi chiar în afara cercului ei de activitate [2].

In mijlocul acestor sforţări, rolul Franţei, care era marea putere cea mai direct interesată şi cu mai multă autoritate, pentru apărarea ordinei internaţionale noui ce se stabilise în Europa,—apare covîrşitor la toate conferinţele internaţionale unde se urmăreşte o nouă garanţie împotriva războiului. E destul să amintim seria tratatelor sau acordurilor încheiate în acest sens, subt patronajul Societăţii Naţiunilor, precum: tratatul de asistenţă mutuală (1923), protocolul de arbitraj obligator dela Geneva (1924), pactul siguranţei renane dela Locarno cu anexele sale

1 Amintire ce o socotesc necesară, deşi în coloanele „Vieţii Romîneşti" s'a vorbit la timp despre acest pact.

2 Cum a fost conferinţa navală pentru dezarmare dela Washington (1922) convocată din iniţiativa Statelor Unite şi repetarea ei mai tîrziu, la Geneva, tot în afară de Societatea Naţiunilor, ca şi o altă conferinţă navală limitată, întrunită în acest răstimp la Roma, şi la care au participat şi bolşevicii.

privind şi alte regiuni europene (1925), lucrările pentru dezarmare dela Geneva rămase fără rezultat, din cursul anului 1926, coincidînd reînoirii tratatului de alianţă defensivă polono-romînă subt forma unui pact general de siguranţă reciprocă şi încheerii pactului de siguranţă mutuală romino-franceză, în sfîrşit declaraţia de condamnare a războiului de agresiune a Adunării Societăţii Naţiunilor (24 Sept. 1927).

N'am enumerat decît numai o parte din încercările *generale* de garantarea păcii în care apărea rolul Franţei şi se vedea poziţia Romîniei, fără să amintim de alte sforţări izolate sau locale, tot în cadrul prevederilor pactului dela Geneva şi indirect coordonate cu acţiunea franceză de siguranţă, precum sistemul Micei Antante, legătura dintre Statele baltice şi dintre cele balcanice;—şi nici de sforţările îndeplinite în afară de Societatea Naţiunilor, prin iniţiativa Statelor Unite sau declamaţiile bolşevice de pacifism.

In seria eforturilor paralele pentru garantarea păcii şi împiedicarea războiului, îndeplinite prin Societatea Naţiunilor sau în afară de ea, pactul Briand-Kellogg ne apare ca prima încercare de legătură directă între toate acţiunile concordante prin scopul lor final, o adevărată punte de trecere peste Atlantic, între Europa şi America de Nord, menită să stabilească în sfîrşit contactul între Washington şi Geneva.

Cel dintâiu gest a fost făcut tot de Franţa, prin propunerea d-lui Briand din 6 April 1927, cu ocazia aniversării unui deceniu dela intrarea Statelor Unite în marele războiu, propunere adresată pe calea presei direct opiniei publice americane pentru încheerea unui pact de prietinie veşnică între ambele ţări şi care să condamne războiul ca o crimă internaţională. De cîţiva ani, exact dela discutarea modelului de tratat de asistenţă mutuală în Adunarea dela Geneva din 1923, cînd s'a făcut prima încercare de a astupa portiţa rămasă deschisă în pactul Societăţii Naţiunilor [1] pentru acţiunile ofensive de războiu, se accentuiază tendinţa de a pune războiul în afară de lege, de a-l socoti drept crimă internaţională în toate împrejurările obligînd Statele să se mulţumească numai cu mijloace paşnice pentru satisfacerea intereselor sau ambiţiilor lor cele mai legitime. Căci aceasta înseamnează în formula americană, consacrată ca un punct capital din noul

1 Art. 12 care spune: „Toţi membrii S. N. se învoesc că dacă se iveşte între ei vre-o neînţelegere în stare să aducă ruptură o vor supune fie procedurii arbitrajului, fie cercetării Consiliului. Ei se învoesc că *în nici un caz nu trebue să recurgă la războiu înainte de trei luni după sentinţa arbitrilor sau raportul Consiliului.*

„In toate cazurile prevăzute de acest articol, sentinţa arbitrilor trebue să fie dată într'un termen potrivit, iar raportul Consiliului trebue să fie întocmit în şase luni din ziua cînd va fi fost sezizat despre neînţelegere".

Odată termenii de pacificare împliniţi şi formele satisfăcute, războiul apare ca o acţiune internaţională permisă în cadrul instituţiei dela Geneva!

decalog al vieţii internaţionale, „punerea războiului în afară de lege", sau „renunţarea la războiu drept instrument de politică naţională".

Timp de nouă luni, oferta franceză n'a avut, în opinia americană, decît ecoul sporit prin intervenţia unor pacifişti internaţionalişti din lumea universitară de talia d-lor N. Murray Butler, Th. Shotwell şi J. P. Chamberlain care conchideau toţi la primirea iniţiativei d-lui Briand. Oficialitatea americană prin d. Kellogg, secretarul de Stat al afacerilor streine dela Washington, n'a răspuns decît la 27 Decembre 1927.

Coincidenţa iniţiativei franceze cu polemica navală anglo-americană şi proectele îngrijitoare pentru pacea lumii ale celor două amiralităţi rivale din Anglia şi Statele Unite, precum şi cu insuccesul conferinţei navale în trei dela Geneva, anglo-japono-americană, n'a contribuit puţin la succesul gestului d-lui Briand.

Imprejurările acestea, însă, au schimbat caracterul iniţial limitat, *bi-lateral*, al pactului franco-american, într'un pact general, *multi-lateral*, cu participarea tuturor marilor puteri şi cu putinţă de adeziune ulterioară oferită celorlalte State rămase pe dinafară. Schimbarea se datoreşte concepţiilor pacifiste americane de un pronunţat colorit *moral*, aproape biblic, precum şi spiritului rezervat până la izolare, al politicei externe americane, cînd este vorba de angajamente *juridice* precise şi rigide, care ar putea duce la obligaţia de intervenţie în afacerile vechiului continent.

Un schimb viu de note diplomatice s'a urmat dela 27 Decembre 1927 până la 23 Iunie 1928, dintâiu între Washington şi Paris, pe urmă între capitala americană şi toate celelalte capitale ale marilor puteri, afară de Republica Sovietelor. Generalizînd propunerea franceză subt forma unei declaraţii multi-laterale de renunţare la războiu ca instrument de politică naţională, răspunsul guvernului american a provocat, la rîndul lui, obiecţii şi rezerve din partea Franţei, determinate atît de obligaţiile ce rezultă din pactul Societăţii Naţiunilor, cît şi din tratatele europene de neutralitate sau din pactele de siguranţă regionale încheiate în Europa, precum sînt Mica Antantă şi sistemul acordurilor dela Locarno.

Dintre celelalte mari puteri singură Germania a primit *fără nici o rezervă* propunerea americană de pact multi-lateral spre a face dovada intenţiilor sale sincere de a nu încerca răsturnarea nouei ordine internaţionale prin războiu. Italia, fără a face vre-o rezervă de principiu contra propunerii, a stăruit în două rînduri pentru părăsirea terenului politic spre a se lăsa pe seama experţilor jurişti elaborarea tratatului proectat. Cît despre Anglia şi Japonia, aceste două mari puteri formulînd rezerve asemănătoare Franţei, cea dintâiu urmăria să-şi păstreze libertatea de acţiune în unele regiuni ale lumii şi condiţiona adeziunea ei de aprobarea Dominion-urilor cu guvernare autonomă; adoua, făcea rezerve pentru războiul de legitimă apărare sau cel impus

ca obligaţii pacifice decurgînd din pacte sau tratate anterioare.

Cunoaşterea punctului de vedere al marilor puteri favorabile toate concepţiei americane de condamnarea războiului egoist şi agresiv, ca mijloc de politică naţională, a înlesnit repede compromisul asupra textului [1] care s'a semnat solemn, la Paris, în ziua de 27 August 1928, subt rezervele mai sus convenite.

Nici o sancţiune specială nu'i prevăzută pentru cazul cînd pactul ar fi violat de vre-unul dintre contractanţi, în afară de condamnarea *morală* ce rezultă din repudierea solemnă a războiului ca instrument de politică naţională, după cum nici un organ n'a fost instituit spre a veghea la sincera respectare a actului pacific dela Paris. Prin rezervele acceptate în timpul pregătirii pactului Briand-Kellogg rămîn în vigoare toate organele şi sancţiunile precis prevăzute în alte pacte sau tratate anterioare, încheiate întru acelaşi scop de garantarea păcii şi interzicerea războiului de agresiune. Pactul de Paris se suprapune peste toate celelalte angajamente generale sau speciale ca o solemnă declaraţie de condamnarea războiului *cu tendinţe de universalitate* şi înglobînd, alături de membrii Societăţii Naţiunilor, republica Statelor Unite ca şi pe ceilalţi aderenţi rămaşi până acum indiferenţi sau ostili instituţiei dela Geneva.

Revenind la iniţiativa d-lui Litvinov, cetitorul va înţelege adevăratul caracter al protocolului semnat la Moscova cu participarea Romîniei.

Opinia publică internaţională surprinsă de graba Sovietelor, după ce d. Cicerin vorbise cu ostilitate de negocierile pentru pactul Briand-Kellogg şi formulase atîtea obiecţiuni egale cu un refuz categoric de adeziune, la invitaţia ambasadorului francez dela Moscova,—s'a întrebat: care să fi fost motivul adevărat al gestului d-lui Litvinov?—Răspunsul nu poate fi dat decît prin amintirea unui fapt mai vechiu şi anume: manevra diplomatică din 24 August 1926 cînd Sovietele au oferit Poloniei un pact de ne-agresiune în contrazicere cu obligaţiile membrilor Societăţii Naţiunilor cît şi cu acelea ale pactului de siguranţă polono-ro-

---

[1] **Art. 1**: „Inaltele părţi contractante declară solemn în numele popoarelor respective *că ele condamnă recursul la războiu pentru dezlegarea conflictelor internaţionale şi renunţă la el ca instrument de politică naţională în relaţiunile lor mutuale.*

Art 2: „Inaltele părţi contractante recunosc că regularea sau deslegarea tuturor neînţelegerilor ori conflictelor, de orice natură sau origină ar fi ele, care s'ar putea ivi, nu va trebui să fie căutată decît prin mijloace paşnice".

Al treilea şi ultimul articol prevede ratificarea şi depunerea actelor de ratificare la Washington, pentru intrarea pactului în vigoare, rămînerea lui deschisă până la adeziunea tuturor Statelor lumii şi obligaţia guvernului american de a elibera copii certificate ale tratatului şi actelor de ratificare sau adeziune, precum să şi notifice telegrafic cosemnatarilor toate ratificările sau adeziunile.

Romînia a aderat puţin timp după semnarea pactului de Paris.

min în cazul unei agresiuni bolşevice împotriva Romîniei. Oferta iniţială din 29 Dec. 1928 nu urmărea decît acelaşi scop: de a despărţi Polonia de Romînia şi de celelalte State baltice, afară de Lituania, prin punerea anticipată în vigoare a pactului de Paris, după cum ea trebuea să facă dovadă opiniei publice nord-americane, în clipa cînd Sovietele urmăresc un împrumut în Statele Unite, despre intenţiile pacifice ale bolşevicilor. In sfîrşit, la viitoarea conferinţă a dezarmării din primăvară, d. Litvinov putea să revină cu fruntea sus spre a rosti discursuri favorabile unei totale dezarmări concurînd prin propunerile sale pacifismul Statelor Unite.

Diplomaţia polonă, de acord cu cea romînă, a făcut, din primul moment, rezerve asupra valoarei ofertei sovietice dacă ea nu se adresa tuturor Statelor vecine cu U. R. S. S., rezerve de altfel conforme cu caracterul de universalitate al pactului semnat la Paris. Guvernanţii dela Moscova prinşi într'o discuţie diplomatică din care nu mai puteau da înapoi şi fără să aibă nici un argument serios pentru a respinge participarea Romîniei la un asemenea act de pacifism internaţional, au sfîrşit prin a generaliza oferta lor către toţi vecinii occidentali. Romînia, care, în repetate rînduri, dintâiu la conferinţa din Genova (Mai 1922) prin glasul lui I. Brătianu, apoi prin declaraţiile succesive ale d-lor I. G. Duca şi I. Mitilineu în Adunările dela Geneva ale Societăţii Naţiunilor, în sfîrşit prin protocolul-anexă la pactul de siguranţă franco-romîn din 1926, oferise Republicei Sovietelor un pact de ne-agresiune drept răspuns la declaraţia de războiu a guvernului revoluţionar rus din iarna lui 1917,—nu putea să fie, astăzi, contrarie aplicării pactului Kellogg pe frontiera sa orientală. Oferta Sovietelor adresată şi nouă prin intermediul diplomaţiei polone, *era automatic acceptată în clipa cînd guvernul dela Moscova declara că se consideră în stare de pace cu Romînia* şi că doreşte să întreţină cu noi, pe viitor, relaţiuni de bună vecinătate condamnînd războiul ca instrument de politică naţională în orice neînţelegere existentă sau care s'ar ivi.

In acest înţeles, singurul exact, protocolul semnat la Moscova pentru condamnarea războiului între Statele contractante, înseamnează un act de valoare istorică menit să garanteze paşnica dezvoltare a popoarelor din regiunea răsăriteană a Europei şi echivalează cu un pact reciproc de neagresiune pentru orice litigiu existent sau care s'ar mai ivi între acele State.

Guvernul romîn în dragostea lui statornică de pace s'a grăbit să prezinte Parlamentului spre ratificare protocolul dela Moscova inaugurînd, cu acest solemn prilej, o nouă practică constituţională în materie de ratificarea tratatelor politice [1]. Şi Parlamentul romîn a ratificat cu o unanimitate impresionantă şi'n mijlocul celui mai perfect acord al tuturor partidelor politice, inclusiv minorităţile, actul internaţional menit să sporească siguranţa externă şi liniştita dezvoltare a ţării.

1 In tăcerea textului nostru constituţional dela 1866, păstrată şi'n Constituţia dela 1923, declaraţia de războiu şi ratificarea tratatelor *politice* fără clauze care să atingă integritatea teritorială, trecuseră, în virtutea uzanţelor constituţionale nescrise, pe seama puterii executive,—chestiune de care m'am ocupat pe larg în revista *Minerva*, anul I No. 3.

* * *

Dar Februar a fost o lună interesantă în activitatea diplomatică şi de politică externă a Romîniei şi'n alte direcţiuni afară de semnarea protocolului dela Moscova.

Astfel, către mijlocul acestei luni, guvernul romîn a prezentat secretariatului general dela Geneva al Societăţii Naţiunilor declaraţia că Romînia este gata să încheie convenţiuni, după modelul-tip de tratate bilaterale şi colective elaborate de comitetul de arbitraj şi siguranţă, cu toate celelalte State membri sau nu ai Societăţii Naţiunilor, în scopul menţinerii păcii şi a colaborării mutuale pentru aplicarea măsurilor menite să grăbească renunţarea la războiu în raporturile vieţii internaţionale.

Gestul acesta al guvernului nostru ca afirmaţie categorică a spiritului pacific de care este însufleţită Romînia, în perfect acord cu sforţările Societăţii Naţiunilor, a provocat în secretariatul dela Geneva cea mai bună impresie prin spontaneitatea şi graba lui. Romînia este, până acum, cel dintâiu Stat care a făcut o asemenea declaraţie, la Geneva, în perfect acord cu spiritul dezbaterilor şi rezoluţiunilor celei din urmă Adunări a Societăţii Naţiunilor, a noua, din Septembre 1929.

Fiind vorba de o declaraţie pură şi simplă, de o afirmaţie principială ale cărei consecinţe obligatorii de legămînt la arbitrajul obligator, pentru Romînia, sînt condiţionate, potrivit reciprocităţii în materiile internaţionale, de o atitudine identică din partea altor State care ne-ar imita, criticele destul de discrete, ale unui diplomat romîn, formulate împotriva grabei de adeziune la modelele-tip de tratate geneveze, mi-apar lipsite de temeiu. Ele pot fi cel mult expresia unor temeri personale determinate de judecata tuturor problemelor de politică externă romînească prin prisma îngustă a unei singure afaceri delicate purtată încă de duşmanii Romîniei, cu abilitate, dinaintea forurilor internaţionale.

Să nu uităm, însă, că în această afacere devenită celebră şi creatoare de celebritate, a optanţilor, n'au lipsit unele abuzuri izolate în aplicarea reformei agrare şi unele greşeli de îndrumare a tacticei noastre defensive înaintea forurilor internaţionale, grefate pe precedentul de tratament excepţional acordat unor categorii de proprietari străini expropriaţi în Basarabia.

* * *

Aproape concomitent cu demersul dela Geneva, în zilele de 19—20 Februar, s'a întrunit la Bucureşti conferinţa pregătitoare a reprezentanţilor Statelor din Mica Inţelegere pentru a

netezi terenul dificultăților sau divergențelor în vederea viitoarei conferințe economice a celor trei State și care ar urma să se întrunească la primăvară.

Ideia unei asemenea conferințe economice datează demult, deși formularea ei nu s'a precizat decît în 1928 din inițiativa Romîniei cînd a coincidat, din nenorocire, cu împrejurări defavorabile. Incordarea politică internă din regatul sîrbo-croato-sloven, lupta dintre agrarienii și industriașii cehoslovaci asupra celei mai sănătoase politice economice a republicei din care a rezultat insuccesul sforțărilor de doui ani pentru încheerea unei convenții comerciale între Praga și Belgrad, în sfîrșit grava criză economică din Romînia complicată și ea prin impreciziile politicei comerciale romînești, nu erau împrejurări capabile să favorizeze consolidarea Micei Ințelegeri politice pe terenul economic.

Ideia inițială își are origina în unele dispozițiuni ale tratatelor păcii generale (Saint-Germain și Trianon) care prevedeau aplicarea eventuală a unui regim de preferință vamală,—foarte asemănător preferinței imperiale practicată între metropola britanică și coloniile sale care se bucură de auto-guvernămînt,—între Statele cuprinzînd teritorii ce aparținuseră fostei monarhii habsburgice. Dar ideia aceasta de preferință vamală din tratate a fost cu excesivă prudență politică evitată de popoarele abia scăpate din cătușele stăpînirii străine și care vedeau tocmai, în afirmarea independenței și a autarchiei, în toate direcțiile, cel mai sigur garant al libertății și al consolidării lor naționale. De aceia, formula Micei Antante economice rostită la Sinaia, în 1923, de d. Beneș, cu prilejul obișnuitei conferințe a conducătorilor politicei externe din cele trei State, n'a trezit entusiasm, ba poate chiar n'a aflat nici destulă înțelegere din primul moment.

Consecințele economice în viața Europei centrale începînd cu prăbușirea Austriei, salvată, apoi, prin intervenția Societății Națiunilor și cu concursul unuia dintre Statele Micei Ințelegeri (Cehoslovacia), ca o consecință a frontierelor politice și barierelor vamale trase peste fostele teritorii habsburgice unitare până atunci din punct de vedere economic,—au dat naștere formulei curente în gura dușmanilor ordinei internaționale noui despre „balcanizarea Europei centrale". D. Zimmermann, fostul comisar al S. N. la Viena în timpul sforțărilor pentru mîntuirea Austriei, a spus-o cu dreptate la conferința economică internațională că îngrijitoarea situație economică din Europa se datorește în bună parte [1] prăbușirii unității economice austro-ungare care a fost urmată de înființarea barierelor vamale de peste 11.000 km. lungime între Statele succesoare.

Adevărurile, mai ales în materie economică, răzbesc cu greu împotriva prejudecăților așezate pe situațiile privilegiate sau pe beneficiile directe ale celor interesați la păstrarea directivelor

1 Pentru d. Zimmermann situația aceasta se datora „mai ales".

nefirești, dar odată ce și-au făcut drum în conștiința publică nimic nu le mai poate împiedeca. Necesitatea unei Mici Ințelegeri economice, unei închegări solidare a posibilităților economice firești dintre cele trei State legate politicește, spre a putea opune o rezistență unitară mai mare la orice primejdii din afară și chiar din interiorul lor, și-a făcut drum în conștiința și înțelegerea publică din Romînia, regatul sîrbo-croato-sloven și Cehoslovacia. Dificultăți și rezistențe, întemeiate nu atît pe prejudecăți de ordin politic ci mai ales pe situații și avantagii asigurate prin directivele economice-comerciale de până acum, mai sînt,—și încă destule!—dar ele par să cedeze în fața unui curent unitar de solidaritate economică. Ecoul acestor dificultăți sau rezistențe a răzbit chiar în coloanele presei. Astfel, un ziar economic din Belgrad, *Trgovinski Glasnik*, scria în zilele conferinței economice pregătitoare dela București, că între Romînia și regatul sîrbo-croato-sloven, State cu structură economică asemănătoare și produse de export identice, va fi greu să se dezvolte schimbul de mărfuri fiindcă, de pildă, Jugoslavia urmărește ocrotirea industriei sale forestiere contra concurenței romînești, după cum Romînia interzice exportul de petrol brut spre Statul vecin ca să apere rafineriile naționale. Aceleași dificultăți între Jugoslavia și Cehoslovacia: primul Stat urmărind o dezvoltare industrială proprie face protecționism vamal împotriva produselor industriei cehoslovace, după cum sforțările pentru dezvoltarea agriculturii în Cehoslovacia impun măsuri restrictive la importul produselor agricole din Statul aliat.

Cuvîntările oficiale, articolele din presa oficioasă și chiar comunicatele date cu prilejul schimbului de vederi dela București constatînd existența dorinței comune de colaborare mai activă pe teren economic între cele trei State, au făcut aluzie și la concluziile conferinței internaționale economice [1] dela Geneva (Noembre 1927) pe care Mica Antantă se arată gata să le înfăptuiască în sînul ei.

Din comunicatele despre dezbaterile pregătitoare asupra programului viitoarei conferințe economice reținem înființarea unui oficiu economic comun, subt forma unei Camere de comerț co-

1 Pe care le amintim în rezumat: a) suprimarea prohibițiunilor de export și import; b) reglementarea raporturilor internaționale în materie de stabilirea străinilor în diferitele țări; c) înlăturarea excesivei instabilități și variabilități a tarifelor vamale prin adoptarea contractuală a unor metode tarifare unitare; d) aplicarea pe larg și fără restricțiuni a clauzei națiunii celei mai favorizate în tratatele de comerț; e) reducerea progresivă a tarifelor vamale nu numai pe cale de inițiativă izolată a Statelor sau prin acorduri și pacte bilaterale, ci, mai ales, în măsura posibilului, prin stipularea de pacte plurilaterale.

Ulterioare conferințe diplomatice (ultima din Dec. 1928) au căutat să reducă valoarea rezervelor asupra hotărîrilor din 1927, să organizeze statistica economică internațională, unificarea nomenclaturii vamale, formula-tip pentru aplicarea clauzei națiunii celei mai favorizate, etc.

lectivă a celor trei State, care va avea misiunea să adune și să coordoneze întregul material economic documentar în chestiunile ce pot prezenta interes comun țărilor alcătuitoare ale Micei Antante, precum:

Transporturile pe uscat și pe apă, legăturile aeronautice și poștale, comunicațiile telegrafice și telefonice, uniformizarea regulilor juridice și administrative privitoare la tratamentul reciproc al supușilor respectivi, la schimbul și legiferarea comercială, simplificarea formalităților vamale și unificarea terminologiei vamale, sprijin reciproc în materie de falimente, colaborarea în sînul organizațiilor economice de caracter internațional pentru apărarea unor interese sau puncte de vedere comune celor trei State, etc.

Delegatul jugoslav, d. Slavko Secerov, întors dela București, a publicat în ziarul *Politika* din Belgrad un articol despre Mica Antantă economică prin care exprima părerea că, deocamdată, drept o urmare pozitivă și imediată, s'ar putea încheia o convenție comercială colectivă între Statele membre instituind un regim excepțional de favoare, în raporturile reciproce de schimb, pentru produsele speciale fiecărei țări precum sînt tutunul, petrolul, sarea, berea și vinul. Concomitent, s'ar institui și un regim aparte pentru întrebuințarea reciprocă a manoperei, tarifele combinate de transporturi directe, terestre și fluviale, transitul reciproc, în sfîrșit un acord colectiv la folosința navigației pe Dunăre fără nici una din piedicile pe care le mai întîmpină, azi, traficul dunărean între Statele Micei Antante.

Un program destul de modest în aparență ca și prin modul discret cum se formulează, dar care, adus la îndeplinire, ar însemna un formidabil pas înainte pentru închegarea unei unități economice corespunzătoare Micei Ințelegeri politice fiindcă ar ingloba un teritoriu mai mare decît fosta monarhie austro-ungară cu o populație aproape egală aceleia care trăia sub Habsburgi.

* * *

Nu vom încheia această cronică fără să vorbim de un alt mare eveniment petrecut în politica internațională: împăcarea dintre Italia și Vatican. Este un eveniment care, în sinul bisericii universale catolice, a produs o impresie formidabilă și a dat loc la aprecieri în bună parte contradictorii, dar care, în Italia, a fost prilej nou de entusiasm pentru actul îndrăsneț al regimului fascist.

Impăcarea Italiei fasciste cu Sf. Scaun, după aproape jumătate veac de ostilitate și neincredere, a luat în opinia publică italiană proporțiile unui eveniment istoric așa cum se anunța cîndva, printr'un discurs al d-lui Mussolini, că anul al VI-lea de guvernare fascistă va fi un „an istoric".

Cîteva amintiri fugare despre conflictul Italiei cu Vaticanul ne vor face să vedem mai bine valoarea și înțelesul tratatului

semnat la 11 Februar 1929, în palatul Latran, de către cardinalul Gaspari în numele Papei și de premierul italian d. Mussolini.

In ziua de 20 Septembre 1870 trupele regelui Victor Emanuel al II forțînd intrarea cetății eterne, pe la Porta Pia, au pus capăt puterii timporare și teritoriale a Papei, în Roma, unde, de acum înainte, se instala un suveran lumesc: regele Italiei unificate. Războiul franco-german cu retragerea trupelor franceze, care se aflau la Roma ca garanție a Sf. Scaun, a însemnat ultimul pas în realizarea unității italiene prin deposedarea Papei de vechile stăpîniri teritoriale și încorporarea ținuturilor ce aparținuseră Bisericii romane. Secularizarea Statelor Bisericei catolice și încorporarea lor de către puterea de Stat timporară a urmat, pretutindeni, secularizării episcopatelor, abațiilor și averilor mănăstirești.

Dar lovitura aceasta adusă capului Bisericii universale catolice prin realizarea unității italiene a rămas, de atunci, un motiv de ostilitate permanentă între cei doui suverani din cetatea eternă: regele Italiei și Papa închis în reședința Vaticanului. Cu toată legea zisă „de garanții" din 13 Mai 1871, votată de Parlamentul italian, după o prealabilă circulară și'n limitele ei, transmisă guvernelor catolice din lumea întreagă de ministrul afacerilor streine, contele Visconti Venosta, spre a-i da o valoare contractuală internațională, Vaticanul n'a ertat actul de uzurpațiune la stăpînirea Romei săvîrșit prin forța armelor de suveranul Italiei. Punîndu-se pe terenul doctrinei de drept public internațional, care nu recunoaște o suveranitate reală și efectivă fără teritoriu, Papii au continuat, dela 1871 până astăzi, să formuleze revendicări teritoriale asupra Romei întemeiate pe drepturile lor de suverani pontifi în cetatea eternă și au refuzat să primească formal legea de garanții.

Trebue să notăm că legea aceasta recunoscînd Papei un drept de folosință exclusivă și absolută, cu scutire de impozite, de înstreinare sau expropiere pentru totdeauna față de Statul italian, asupra imobilelor Vaticanului, palatului Latran cu grădinele și dependențele necesare, cum și asupra vilei dela Castel-Gandolfo, îi acorda titlul și prerogativele de suveran, imunități personale, exteritorialitatea reședinței, dreptul de a întreține raporturile diplomatice exact ca în trecut, cu puterile catolice, și pe deasupra, o listă civilă. Guvernul regal italian înțelegea prin legea de garanție să asigure șefului bisericii catolice deplina libertate de mișcare, în exercitarea supremelor atribuții religioase, ca să liniștească spiritele catolicilor din lumea întreagă în privința independenței suveranului pontif. Pe deasupra, Italia făcea și separația bisericii de Stat ca o garanție mai mult pentru independența Papei, în Roma italiană, ca șef spiritual al lumii catolice de pretutindeni.

Toate aceste garanții n'au satisfăcut Vaticanul, de unde s'au auzit mereu, la fiecare urcare în Sf. Scaun a unui Papă nou, protestări contra uzurpării capitalei catolice de către puterea

timporară italiană, deşi în fapt suveranul pontif a rămas la Roma în cetatea eternă şi a condus mai departe soarta catolicismului fără nici o stingherire din partea Statului italian.

Atitudinea de permanentă ostilitate a Vaticanului împotriva Quirinalului, palatul de reşedinţă al celuilalt suveran lumesc, „uzurpătorul" Romei, a dat loc, în cursul vremii, la incidente diplomatice cu prilejul fiecărei vizite politice pe care şefii Statelor catolice vroiau s'o facă regelui Italiei. Astfel, Don Carlos, regele Portugaliei, a fost oprit de Papa ca să viziteze pe regele Italiei în capitala uzurpată, iar cînd preşedintele republicei franceze, Loubet, nesocotind interzicerea papală, a venit, totuşi, în vizită la curtea regală italiană, a provocat ruperea relaţiilor diplomatice dintre Franţa şi Vatican.

Abia din 1918, cu prilejul vizitei preşedintelui Wilson la Roma, Papa a renunţat la atitudinea de intransigenţă rigidă mulţumindu-se cu oarecare formalităţi simbolice precum trecerea dela sediul legaţiei sau ambasadei respective direct la Vatican, fără oprire prin Roma ca teritoriu italian uzurpat. Procedură uzitată, apoi, cu prilejul altor vizite: a preşedintelui austriac dr. K. Kenner, a regelui Alfons al Spaniei, etc.

Din cauza acestei atitudini, Italia, la rîndul ei, a înlăturat prin tratatul de intervenţie dela 1915 cu Anglia, Franţa şi Rusia, admiterea Papei la conferinţa de pace, după cum a împiedecat şi admiterea lui ca membru în Societatea Naţiunilor, spre a-şi asigura mai bine poziţia internaţională faţă de eventualele manifestări ostile ale puterii Vaticanului.

Acest conflict ce părea fără dezlegare, între Vatican şi Roma regală, a ispitit din primii ani ambiţia politico-diplomatică a fascismului italian şi mai ales a conducătorului său, ducele Mussolini. Crispi declarase într'o zi că bărbatul de Stat cel mai mare al Italiei va fi acela care va izbuti să rezolve chestia romană, exact: să aplaneze conflictul dintre Vatican şi regatul unitar italian. Mussolini pare că este după actul semnat la 11 Februar, acest mare bărbat de Stat căci a întărit poziţia Italiei în politica internaţională prin împăcarea cu Sf. Scaun şi a înlăturat, din politica internă, singurul adversar care ar mai fi putut opune rezistenţă fascismului.

Tratatul dela Latran în 27 articole şi un preambul introductiv proclamă catolicismul singura religie de Stat în Italia şi recunoaşte dreptul de plină proprietate—nu numai de folosinţă precum fusese până acum—Sf. Scaun asupra Cetăţii Vaticanului cu toate clădirile, în cuprinsul unei suprafeţe de 44 hectare, inclusiv dreptul de suveranitate teritorială aferentă. Statul italian se obligă să întreprindă construcţia unei reţele de tramvai spre „Cetatea Vaticană" şi să înfiinţeze servicii de poştă, telegraf şi telefon graţie cărora suveranul pontif va fi pus în directă legătură cu celelalte State. Clauze amănunţite sînt consacrate situaţiei persoanelor care vor locui în sfînta cetate, precum şi privilegiilor recunoscute demnitarilor bisericii şi celor din Curtea pontificală care n'ar locui în cuprinsul Statului papal.

Demnă de reţinut este declaraţia finală prin care părţile abrogă legea de garanţii din 1871, iar Sf. Scaun recunoaşte unitatea şi integritatea regatului Italiei cu Roma capitală şi Casa de Savoia dinastie domnitoare. Cu alte cuvinte, renunţînd la garanţiile internaţionale pentru libertatea sa de acţiune ca şef spiritual al lumii catolice, Papa se mulţumeşte numai cu simpla garanţie oferită de Statul italian în schimbul redobîndirii unei reduse suveranităţi teritoriale în Cetatea Vaticană şi a proclamării catolicismului ca singura religie de Stat în Italia.

E un schimb de satisfacţii reciproce, un compromis între cele două autorităţi divergente care nu încăpeau în Roma eternă: deoparte, Papa în calitate de şef al bisericii romane universale, acordă Statului italian recunoaşteri de ordin naţional şi internaţional; pe cînd, de alta, el primeşte în schimb unele avantagii, dar numai în calitate de episcop al Romei şi cap al bisericii de Stat italiene.

O apreciere exactă asupra actului dela 11 Februar ar fi greu de formulat chiar de acum. Numai consecinţele ulterioare şi mai depărtate vor putea să ne ofere elemente suficiente spre a spune care din cele două părţi, Papa sau Mussolini, a fost cu adevărat cîştigat prin pactul diplomatic semnat în palatul Latran.

Publiciştii catolici francezi ţinînd seamă de tradiţia Vaticanului că tiara nu trece decît asupra unui cardinal de origină italiană precum şi de formula rostită cîndva, într'o biserică din Paris, de nunţiul papal Cerretti că „tot ce'i catolic este italian", se întreabă dacă Papa, liberat din Vatican prin redobîndirea unei suveranităţi teritoriale, va fi el cu adevărat liber în viitor?—Sf. Scaun bucurîndu-se, de acum înainte, numai de garanţia italiană a independenţei sale, va putea să-şi păstreze caracterul internaţional şi *supra*-naţional aşa cum este el reclamat de conducerea supremă a bisericii universale catolice şi de prestigiul ei în lume?

In ultimii ani, este adevărat că biserica romană înregistrase cîteva succese în diferite părţi ale lumii tocmai prin contrast cu criza teribilă a bisericii răsăritene ortodoxe datorată prăbuşirii Rusiei ţariste şi victoriei lui Mustafa Kemal paşa contra Greciei.

Totuşi, în unele ţări catolice, precum Belgia şi Olanda, s'au ivit şi crize religioase complicate prin amestecul lor cu chestiuni naţionale interne, iar în Cehoslovacia o puternică mişcare separatistă faţă de Roma tinde să creeze o biserică naţională catolică aparte. In sfîrşit, în Croaţia, mişcarea pr. Zagoratz a accentuat mentalitatea şi a sporit înclinaţiile particulariste ale clerului catolic mărunt care tinde să înlocuiască liturghia latină prin cea slavă, cu caracter, deci, naţional foarte asemănător mişcării din Cehoslovacia. Este probabil că, prin împăcarea cu Italia, influenţa Vaticanului, destul de slabă în fostele ţinuturi slave ale

monarhiei austro-ungare, din cauza frecventelor compromisuri cu puterea timporară a Habsburgilor şi'n dauna curentelor naţionaliste ale celor oprimaţi, va scădea şi mai mult prin reacţiunea anti-italiană, de ordin politic, din Croaţia şi Slovenia, dezvoltînd curentele particulariste şi separatiste faţă de Roma catolică, dar italiană.

Din toate punctele de vedere, evenimentul este prea însemnat ca să-l putem trece cu vederea mai ales că in cuprinsul graniţelor Romîniei întregite, spre deosebire de situaţia dinainte de războiu, avem un impozant număr de concetăţeni minoritari de religie catolică, precum şi o bună parte de fraţi Romîni ardeleni dependenţi de Roma in sînul unei biserici unite, cu un pronunţat caracter naţional.

N. Daşcovici

Cronica economică

Mica antantă economică

Tendinţa de dezvoltare a relaţiilor şi de facilitare a apropierii economice a celor trei State ale Micei Antante, pare a întîmpina serioase şi lungi dificultăţi, pe care ar fi zadarnic, dacă nu chiar periculos, de a le masca.

Conferinţa preparatorie n'a fost marcată prin realizarea importantă la care putem spera, a unui acord de vederi pentru un viitor tratat de comerţ, coprinzînd eventual o „clauză a Micei Antante".

Nu trebue acuzat de aceasta nimeni, ci mai curînd dificultăţile încercării întreprinse.

Aceste dificultăţi, care nu apar întotdeauna, cînd se consideră numai principiile, se ridică—e adevărat foarte măsurat, dar totuşi accentuat—îndată ce se aventurează vre-o frază către realităţi de mare interes şi îndată ce se voeşte o formă concretă pentru dezideratele ideale.

Conferinţa preparatorie avea a se preocupa—ca chestiune de prim interes—de posibilităţile de a încheia o antantă pentru reducerea concertată a taxelor de vamă aferente anumitor produse de interes deosebit, pentru fiecare Stat în parte, reduceri făcute cu titlul de concesiuni pe bază de reciprocitate.

Dar sînt obstacole la realizarea unei politici de tarife colective în special între ţări cu structură economică ca aceia a Statelor Micei Antante.

Mai întăiu starea de organizaţie mai înaintată a industriilor dintr'o ţară, este de luat în primul rînd în consideraţie; apoi diversitatea situaţiilor agriculturii în cele trei ţări, chestiunile agricole jucînd un mare rol in raporturile economice dela ţară la ţară.

Se înţelege de aci diversitatea de interese.

In al doilea rînd, acțiunea concertată a mai multor națiuni e în funcțiune de înțelegerile industriale naționale și internaționale. Dacă există diferite antante între Cehoslovacia și Germania și nu există între Cehoslovacia și Jugoslavia, se înțelege iar șansa mai mică de izbîndă a tratativelor între aceste din urmă două State.

Convențiile comerciale—care sînt cele mai dorite,—s'ar putea foarte bine încheia între Statele Micei Antante, luate două cîte două, nu însă contractate în trei.—Anumite acțiuni concertate, care par indicate între două State, devin contraindicate dacă se alătură un al treilea Stat.

Chiar dacă—și aceasta este convingerea noastră—se poate ajunge la realizarea unei înțelegeri de trei State, o primă impresie, care se produce asupra Statelor terțe este aceia că s'ar voi uniunea unor țări în contra altora.

Așa se explică unele vorbe, atribuite de ziare delegaților străini—care aduceau cu ei, desigur, părticele din ecourile presei țărilor centraleuropene.

Au fost ziare care au subliniat că „în cazul cînd Mica Antantă va încerca o demonstrație împotriva Anschlussului, acest lucru va fi considerat ca extrem de apolitic".—Au mai vorbit ziarele în acest sens, „că cea mai importantă piedică o formează faptul că schimbul comercial dintre Cehoslovacia și Germania în 1927, a fost mult mai mare decît comerțul extern al celor trei State la un loc.—Legăturile cu Germania s'au întărit mult în ultimii ani și nu se putea închipui că de acum înainte, lucrurile se vor petrece altfel sau că se vor pune piedici acestei politici economice".

* * *

In cabinetul secretarului general al Ministerului de Externe, în jurul mesei de discuții, delegații străini au depus cîte un expozeu scris și—după cele ce s'au scris până acum—au lăsat impresiile, care vădeau cele expuse mai sus.

D-rul Slavco Secerov, delegatul sîrb, a publicat într'un ziar din Jugoslavia un articol în care vorbea de activitatea Conferinței în ziua de 20 Februar.

Prin acesta, se arăta că cel mai important scop, aceia de a se prevedea cel puțin discuția principială asupra tratatelor de comerț între Statele Micei Antante, n'a fost atins.

Socotim, însă, că privitor la celelalte chestiuni economice, s'a stabilit un program bine închegat și numai la trei din punctele enumerate de protocol, dacă ne-am opri, chiar în acest caz am găsi motive de oarecare satisfacție.

S'a vorbit astfel despre crearea de Camere de Comerț comune și de antante între diversele grupări de producători.

Acestea au menirea de a permite guvernului să închee mai cu ușurință tratate.

Producători și comercianți, renunțînd la obiceiurile de individualism, vor facilita calea antantei între state.

Și eventual o Cameră de Comerț a Micei Antante nu va putea lipsi de a aduce multe servicii.

Dacă ne mai oprim și asupra prevederilor de îmbunătățire a mijloacelor de comunicație și de tranzit, putem semnala o nouă tendință de armonie și progres economic.

Desigur Statele urmăresc încă un ideal imaginar de interes național, pierzînd din vedere interesul comun și socotind orice comerț ca o formă de războiu.

Prin această conferință însă s'a ajuns să fie convinși, cel puțin experții trimiși, că a face comerț internațional, nu înseamnă a face războiu, ci numai o serie de schimburi; că în timp de pace sîntem clienții vecinilor noștri și că prosperitatea unora este o condiție pentru prosperitatea altora.

Așa dar impulsul este deocamdată dat, în sensul voit.

Al. Hallunga

Cronica ştiinţifică

Reforma Calendarului

Ca oamenii să se înţeleagă între ei trebue să adopte unităţi de măsură comune, pentru mărimile de spaţiu, de greutate şi de timp. Dar odată adoptate astfel de unităţi, se întîmpină mari împotriviri din partea oamenilor la orice încercare de modificare. Că aşa e lumea, vrea linişte, e inertă, o supără schimbarea oricărei deprinderi. Această inerţie îmbracă haine diverse, uneori forme religioase.

Pentru mărimile de lungime s'au adoptat unităţi convenţionale şi arbitrare, şi totuşi cînd a fost să fie înlocuite printr'o unitate universală, metrul, multe popoare s'au împotrivit. Ba Anglia, centru de greutate al civilizaţiei actuale, n'a adoptat nici până acum metrul. Asta probează că primirea unei unităţi de măsură nu arată numaidecît gradul de civilizaţie al unei societăţi, şi nici cîtă logică intră în stabilirea unui sistem de măsură. Căci intervin chestiuni sociale, interese materiale, felul societăţii, capacitatea conducătorilor care impun reforma.

Pentru mărimea de timp, unitatea de măsură este impusă de fenomene naturale: mişcarea cerului, a soarelui şi a lunii. Activitatea oamenilor este ritmată de alternarea perfectă a luminii solare şi a întunericului, care ne dau noţiunea de zi. Cea mai sumară observaţie a cerului face să constatăm că cerul, cu stelele prinse în el în mod definitiv, se învîrte în jurul pămîntului într'o perpetuă identitate şi că acelaşi punct din cer trece succesiv prin raza vizuală a observatorului la intervale egale; sau că soarele revine, după un interval de timp pe care-l numim zi solară, aproape în acelaşi punct pe cer; să zicem la meridianul locului de observaţie.

Anotimpurile, vremea muncii agricole, vremea culesului fructelor şi recoltei, se repetă cînd poziţia relativă a pămîntului faţă

cu soarele este aceiaşi. Aşa dar, soarele, originea tuturor activităţilor, rînduește şi măsura timpului. Timpul care se scurge între începuturile a două anotimpuri succesive, de preferat a două primăveri succesive, poartă numele de *an solar.* Valoarea lui este de

365 zile, 5 ore, 48 minute şi 45 secunde.

O unitate intermediară între an şi zi este luna de timp, care este intervalul dintre două faze succesive de acelaşi nume ale lunii şi coprinde 29 zile, 12 ore, 44 minute şi 3 secunde.

Dacă ziua, luna, anul s'ar cuprinde în mod exact una în alta, aceste unităţi ar constitui un sistem perfect, foarte uşor de întrebuinţat, şi universal admis. Lucrul nefiind aşa, sîntem obligaţi a lua unităţi apropiate, care să se cuprindă una în alta; constituim prin aceasta un *an civil* de 365 sau 366 zile, o *lună civilă* de 30 sau 31 zile. Iar sistemul care hotărăşte întinderea acestor unităţi de timp în raport cu aspectele soarelui şi ale lunii, cu anotimpurile, şi care mai stabileşte sărbătorile în raport cu timpul, poartă numele de *calendar.* Calendarul trebue să fixeze în regule numerice periodicitatea fenomenelor cereşti provocate de soare şi de lună; de această periodicitate ne servim pentru a alterna munca cu sărbătorile.

Greutatea constituirii lui ţine în faptul că luna de timp nu cuprinde un număr întreg de zile şi nici anul un număr întreg de zile sau de luni. Anul civil, convenţional, nu se potriveşte cu anul astronomic, dat de soare.

Oamenii ar vrea un an de un număr întreg de zile, iar Soarele ne oferă un an de zile plus cîteva ore. Natura se opune să avem o măsură perfectă, definitivă, permanentă. Exigenţa noastră şi ideia noastră de perfecţiune nu se potrivesc cu mersul natural al lucrurilor. De aici diferendul dintre om şi natură, manifestat, în cazul nostru, prin nevoia de a reface în mod continuu calendarul. Indreptarea continuă a calendarului ne este impusă de natură.

Totuşi, popoarele nu primesc cu uşurinţă aceste îndreptări. Bunăoară, Calendarul roman a fost reformat la 1582 de papa *Gregore al XIII-lea.* Franţa a primit calendarul după un an, Germania după 100, Anglia după aproape 200 ani, la 1752, şi chiar atunci cu revoluţie de stradă. Cum anul începea la 25 Martie în Anglia, el 'a fost strămutat la 1 Ianuar, aşa că anul 1751 a ţinut dela 25 Martie la 31 Decembre, adică scurtat cu 3 luni. *Lord Chesterfield*, promotorul reformei, a fost bătut cu pietre, şi multă vreme a fost urmărit de populaţie cu strigătele: „Dă-ne cele trei luni"; la fel, *Bradley*, marele astronom englez, care a ajutat la introducerea în 1752 a reformei gregoriane, era să fie omorît cu pietre. Şi în Polonia, la 1586, primirea reformei s'a făcut cu mişcare de stradă la Riga.

Mulţimea s'a opus totdeauna renovărilor, dar conducătorii curagioşi au persistat, şi progresul s'a făcut. In cazul calendarului, reformele au venit aproape totdeauna în mod dictatorial. Prinţi ai

bisericii sau conducători de stat, secundaţi de oameni de ştiinţă au dictat reformele. *Iuliu Cesar*, la 47 a. Chr., a luat atribuţia de Pontifex maximus şi, ajutat de astronomul *Sosigene* din Alexandria, a dat reforma Juliană. *Gregore* al XIII-lea, la 1582, ajutat de savantul calabrez Lilio, a ordonat reforma gregoriană. *Lord Chesterfield* şi astonomul *Bradley* au introdus'o în Anglia. Adică reformele nu vin de la adunări numeroase, ci de la oameni de stat, pricepuţi, cu ajutor de la oameni de ştiinţă, şi cu mult curaj cetăţenesc. In istoria calendarului, întîlnim şi un sinod de 318 prelaţi, cel de la Niceea din anul 325, dar dispoziţiile luate de el asupra serbării Paştelor, se resimt de acest număr mare de participanţi, căci nu sînt destul de clare şi precise.

Voiu expune mai jos cum s'a ajuns la situaţia actuală a calendarului, incepînd cu fixarea lui de Egipteni şi Greci, reforma lui de Romani, reforma lui de popoarele catolice, cum şi condiţiile în care se prezintă el astăzi faţă cu dispoziţiile sinodului creştin de la Niceea.

Calendarul egiptean şi grec. Primele popoare au dibuit între anul compus din 12 luni a cîte 30 zile şi între anul de 365 zile. Documente egiptene fac să se admită că pe la anul 3000 înainte de Christ, în valea Nilului, se cunoştea anul de 365 zile, impus de debordările Nilului, care se fac cu o regularitate perfectă, impunînd începutul lucrărilor agricole. Pe la anul 2783 a. Chr. se cunoştea de ei chiar, că anul exact este de 365 zile şi $\frac{1}{4}$, prin observarea la durate lungi a revenirii debordărilor Nilului faţă cu răsăritul stelelor pe cer în acea vreme, bunăoară a stelei Sirius. Adoptînd anul de 365 zile, în 365 ani se rămîne cu 3 luni în urmă faţă cu poziţia soarelui, şi numai după 1460 ani, din nou avem coincidenţă între anotimpul indicat de calendar cu anotimpul dat de soare, adică cu începutul anului agricol. Aşa dar, Egiptenii cunoşteau lungimea exactă a anului solar, .căci cunoşteau acea perioadă de 1460 ani. La Greci, ceremoniile, zilele de jertfe şi de sărbătoare erau orînduite după fazele lunii. Astronomul grec *Meton*, cu ocazia jocurilor olimpice din anul 433 înainte de Chr. a expus observaţia că fazele lunii se repetă după un ciclu de 19 ani, după care aceiaşi fază a lunii apare în aceiaşi zi a anului. Ciclul acesta lunar li se părea Grecilor aşa de frumos că l-au înscris pe zidurile templului Minerva în numere de aur.

Astronomul grec *Hipparc*, cel mai mare din antichitate, în secolul al 2-lea înainte de Chr., a dat mărimea aproape exactă a anului, a lunii şi corijarea care trebue adusă ciclului metonian.

Reforma juliană (stil vechiu). Romanii puseseră calendarul lor subt conducerea preoţilor mari, care trebuiau să-l aducă în concordanţă cu anotimpurile. O primă reformă de la anul 450 a Chr. cu ajutorul astronomului grec *Hermodor din Efes* nu este suficientă, şi pe la anul 47 a Chr., anul stabilit diferea de anul solar cu vre-o trei luni. *Iuliu Cezar*, ajuns dictator, luînd atribuţia de Pontifex maximus, cu ajutorul astronomului *Sosigene*, reformează calendarul roman, stabilind pentru prima oară date fixe. Se fixă durata anului solar la 365 zile şi un sfert, deşi se ştia de la Aristarc şi de la Hipparc, că anul solar este ceva mai scurt decît valoarea admisă. Se admise 365 zile pentru anul civil, iar la al patrulea an civil se adaugă o zi pentru a face acordul între anii civili şi cei solari. Această zi se intercalează în luna Februar care capătă astfel 29 zile, iar anul de 366 zile se numeşte an bissextil.

Calendarul Iulian a fost întrebuinţat de toate ţările creştine până la anul 1582, cînd a intervenit reforma gregoriană.

Reforma gregoriană (stil nou). Anul julian de 365 zile şi $\frac{1}{4}$ este cu 11 minute şi 14 secunde mai mare decît anul solar. Această diferinţă face aproape o zi în 128 ani şi 3 zile în 400 ani. In secolul al 16-lea diferenţa atingea 10 zile, anul solar începea mai devreme decît anul civil. Pentru a remedia aceasta, papa *Gregore al XIII* ordonă la anul 1582 ca a doua zi de 4 Octombre să se cheme 15 Octombre, adică să se suprime 10 zile, şi ca pe viitor să nu mai întîrzie anul civil faţă cu cel solar, hotărăşte ca în 400 ani să nu se ţină în seamă trei ani bisextili, anii cu două zerori, la care primele două cifre nu-s divizibile cu 4. Anii 1700, 1800, 1900, în această reformă, nu vor fi bisextili.

Calendarul gregorian a fost adoptat întâiu de ţările catolice, pe urmă de ţările protestante Germania şi Anglia. De aceia întîlnim date ca aceasta: Newton s'a născut la 25 Decembre 1642, Crăciun stil vechiu.

Ţările ortodoxe l-au primit, în parte, în anii după războiul mare, cînd diferenţa dintre anul civil şi cel solar atinsese 13 zile. Grecia l-a adoptat la 10 Mart 1924, iar România la 1 Octombre 1924, sărind cele 13 zile. In vremea aceasta, popoare necreştine, ca Japonezii, au adoptat calendarul gregorian. Se poate dar spune că acest calendar a devenit aproape universal.

Din acest calendar nu toate popoarele creştine au primit însă regulele de fixare ale sărbătoarei Paştelor.

Sinodul de la Niceea. Reforma gregoriană plecase de la gîndul de a pune în concordanţă începutul primăverii real, cu cel anunţat de biserică cu ocazia fixării Paştelor după cerinţele Sinodului de la Niceea. Acest Sinod a fost convocat la anul 325, de împăratul Constantin cel Mare, pentru a adopta calendarul Julian şi pentru a stabili sărbătoarea Paştelor pentru toată creştinătatea.

Patimile Mîntuitorului coincizînd cu Paştele evreesc, creştinii au sărbătorit învierea Domnului în timpul, sau după Paştele evreesc. Acestea celebrează mîntuirea poporului evreu de subt Egipteni şi se serbează în ziua de 14 Nissan, prima zi cu lună plină după echinoxul de primăvară, şi atunci se înjunghie mielul pascal.

In Evanghelia de la Ioan se raportează că Isus a murit Vineri, la 14 Nissan, chiar la ora cînd se înjunghia mielul pascal, şi a înviat în prima zi din săptămîna evreească, adică în Duminica

creştinilor. De aceia în bisericile primitive, în Asia Minoră, se începea serbătorirea Paştelor la 14 Nissan odată cu Evreii, pe cînd în Occident se sărbătorea sau la 14 Nissan, sau în Vinerea cea mai apropiată. Pentru a hotărî o singură dată pentru sărbătorirea Paştelor s'a adunat Sinodul de la Niceea. Au asistat 318 prelaţi. Hotărîrile definitive ale acestui Sinod sînt cunoscute dintr'o enciclică pe care Sinodul a trimis-o tuturor bisericilor, dar nu se cunosc discuţiile şi motivele hotărîrii luate.

S'a hotărît ca toată Biserica creştină să serbeze Paştele în ziua în care-l serbează biserica de la Roma. Adică Paştele se va prăsnui în prima Duminică după luna plină, care cade cu echinoxul de primăvară ori imediat după el.

La acea epocă echinoxul era la 21 Mart. De aceia Paştele va cădea între 22 Mart şi 25 April, după fazele lunei. Aşa dar se considera că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, şi cunoaşterea lunii pline de la 21 Mart sau imediat după, adică a lunii pascale, ne va da ziua Paştelui.

Pentru cunoaşterea fazelor lunii, sinodul de la Niceea însărcinează pe Patriarhul de la Alexandria, unde astronomia era în floare, să calculeze în fiece an data Paştelor şi să o comunice la Roma şi la Antiohia. Cu vremea, această însărcinare n'a mai fost utilă, Biserica folosindu-se pentru calculul fazelor lunii de perioada metoniană de 19 ani, după care luna trece prin aceleaşi faze, la aceleaşi date ale anului.

Părinţii Bisericii, prin hotărîrea de la Sinodul din Niceea, au dat putinţa să se introducă două imperfecţiuni la calcularea datei Paştelor. Intâiu s'a considerat că primăvara începe totdeauna la 21 Mart, lucru care nu este exact, cu anul Julian. Ori, echinoxul retrogradează cu vremea cum se poate constata din tabloul următor al datei echinoxului la Bucureşti (după stil nou):

1924,	la	20	Mart,	23 ore,	20 minute,	14 secunde
1925,	„	21	„	5 ore,	8 „	59 secunde
1926,	„	21	„	10 „	57 „	44 „
1927,	„	21	„	16 „	46 „	29 „
1928	(an bisect)	20	„	22 „	35 „	14 „
1929,	„	21	„	4 „	23 „	59 „

Se vede din acest tablou că începutul primăverii retrogradează la 4 ani cu 45 minute. In 400 ani, începutul primăverii retrogradează, în calendarul julian, cu 45×100 minute sau 3 zile şi 3 ore. De aceia a fost obligat calendarul gregorian să suprime 3 ani bissextili la fiecare 400 ani. O reformă mai superioară ar trebui să suprime încă o zi la 3200 ani căci 3 ore în 3200 ani fac o zi; bunăoară anul 4000 nu va trebui lăsat bissextil. Mi se pare că această perfecţionare a calendarului a fost adoptată de Sinodul român de la 1 Octombre 1924.

Aşa dar, Biserica din Occident, pentru a nu se abate de la hotărîrile Sinodului din Niceea, a făcut o corecţiune ca să menţină începutul primăverii în apropierea lui 21 Mart.

A doua imperfecţiune introdusă la Niceea: luna plină pascală nu este observată pe cer, ci este calculată după ciclul de 19 ani. După acest ciclu se introduce o eroare de o zi în 308 ani. De la anul 325 până astăzi diferenţa între luna plină astronomică şi cea pascală anunţată este de vre-o 5 zile, luna plină are loc cu 5 zile mai de vreme decât o anunţă Biserica.

Bunăoară în acest an, stil nou, primăvara începe la 21 Mart. Pe cer se vede luna plină la 25 Mart, dar socoteala bisericească, Comput o anunţă peste 5 zile mai tîrziu, adică la 30 Mart, ceiace face ca Paştele să fie fixat pentru Duminică 31 Mart. In acest caz luna astronomică şi bisericească dau aceiaşi zi pentru Paşte. Dar în calendarul julian pentru acest an, există o deosebire: 21 Mart corespunde la 3 April, stil nou. Luna plină pe cer se vede la 23 April, dar Biserica o calculează pentru ziua de 28 April, de aceia Paştele e fixat în prima Duminică următoare, adică la 5 Maiu.

Până acum nici Biserica occidentală nici cea orientală n'au eliminat această imperfecţiune a calculării fazelor lunii după ciclul de 19 ani.

Biserica ortodoxă introduce a treia dificultate în fixarea datei Paştelor: După tradiţie, data Paştelor creştin nu trebue să coincidă cu a Paştelor evreesc. Biserica occidentală nu mai ţine socoteală de această condiţiune. Biserica ortodoxă nu numai că ţine ca data Paştelor creştin şi evreesc să nu coincidă, dar adaugă uzul, ca Paştele creştin să fie în urma celui evreesc.

Ori calendarul evreesc este unul din cele mai imperfecte, fiind lunaro—solar; anul evreesc poate avea 353, 354, 355, 383, 384 sau 385 zile. Anul acesta Paştele evreesc cade la 25 April adică cu o lună după luna plină, după începutul primăverii.

Biserica ortodoxă îşi leagă serbătoarea Paştelor de calendarul evreesc, care este aşa de necomplect.

Dezlegarea de calendarul imperfect al evreilor este cel mai mare merit al hotărîrii Sinodului romîn. De altfel această legătură de calendarul evreesc nu există pentru Biserica occidentală.

Concluziuni. Biserica romînă a primit calendarul gregorian şi Sinodul a calculat Paştele după hotărîrile de la Niceea, ţinînd socoteală ca Paştele să nu cadă în aceiaşi zi cu cel evreesc, fără totuşi a impune Paştelui creştin să fie celebrat după cel evreesc. In această hotărîre, consistă modificarea introdusă de Sinodul romîn. Rămîne ca celelalte biserici orientale, bunăoară biserica grecească, să stabilească în comun cu noi, sărbătoarea Paştelor pentru a nu se considera că biserica romînă este singura ortodoxă primind o reformă gregoriană înaintată. Un congres sau un sinod al tuturor bisericilor ortodoxe ar fi necesar.

Se poate chiar imagina un congres mai general, care să

cuprindă Evrei, Creştini Catolici, Protestanţi şi Ortodoxi şi care să admită modificări la calendarele lor, aşa ca sărbătorile să fie puse în acord cu necesităţile religioase ale fiecăruia. Idealul ar fi să se admită un calendar universal, în care sărbătoarea Paştelor ar fi fixată odată pentru totdeauna, după 21 Mart, bunăoară la începutul lui April, la o dată fixă, după cum şi ziua naşterii lui Isus se serbează la Crăciun. Pentru realizarea unui calendar universal este indicată Societatea Naţiunilor.

Unificarea calendarului şi al Paştelor ar aduce un randament mai mare în viaţa socială a ţărilor unde se prezintă două sau trei calendare, deci două sau trei serii de sărbători. Sărbători unificate înseamnă vacanţe mai puţine, şi munca cu produs mai mare. Pentru şcolile statului, folosul unificării sărbătorilor poate fi măsurat aproape numeric.

Dintre toate calendarele, cel gregorian este cel mai apropiat de anul solar, şi cel mai apropiat de hotăririle Sinodului de la Niceea în privinţa Paştelor; în plus acest calendar este adoptat de popoarele cele mai civilizate de pe pămînt. Acest calendar ar putea fi modificat în punctele unde are imperfecţiuni, pentru a deveni un calendar universal.

Dar pentru aceasta ar trebui sprijinul tuturor popoarelor, între care cel mai însemnat pentru noi din punct de vedere al vecinătăţii este Rusia; şi în plus, Societatea Naţiunilor să o considere ca o chestiune care intră în atribuţiunile ei.

St. Procopiu

Miscellanea

Cerşetorii de azur

In Franţa a murit în sărăcie neagră, poetul Tancrède Martel. A murit tradiţional, ca un ultim cavaler al unui ordin care se credea dispărut. A murit aşa de singur că n'a fost cine să-i închidă ochii, nici gura crispată de agonie. L-au găsit în propria lui odae cum l-ar fi găsit pe stradă, subt un zid, poate după cîteva zile.

I s'a sigilat o masă şchioapă acoperită cu hîrtie prinsă'n pineze. Făcea parte dintre acei despre care Mallarmé spunea:

„Ils voyageaient sans pain, sans bâtons et sans urnes,
Mordant au citron d'or de l'idéal amer".

Era unul din „les poètes bons pour l'aumône".

Dar, ca eroul din „La mort de quelqu'un" a lui Jules Romains, acest anonim mîndru şi sărac, a început să trăiască cu intensitate după moarte, să pue o problemă: aceia de a se şti dacă poeţii mai trebue să moară de foame.

Căci sărăcia lui Martel nu era nici măcar decentă. Ea a atins însăşi onoarea scriitoricească. Nu le este permis scriitorilor blazaţi de „pulmane" şi transatlantice, până la dezolarea de a vedea pămîntul mic şi a dori o evadare extra-planetară, să suporte între rudeniile profesiei lor, un om prea sărac, mai ales atunci cînd renegatul poartă şi blazonul veritabil al unei mîndrii oneste, care este semnul familiei.

Martel, se spune, iubea mai presus de orice salonul în care se aude vorbindu-se literatură. Era, se vede, ca omul amorezat care frecventează societatea iubitei lui, numai pentru plăcerea de a auzi vorbindu-se de ea.

Critica însă, acea cu pana trecută prin nas, l-a uitat, l-a omis

sistematic, şi acest poet modest, ca zeci alţii, a urmărit cu ochii, rămînînd mereu în urmă, tot mai departe, cortegiile triumfale cu surle şi darabane care au dus pe Dekobra şi alţii spre limanurile bogăţiei.

In Franţa, lupta poetului e grea. Cursa e teribilă. In literatură e aproape ca şi în politică. Romancierul esă nu ştii de unde cu gloata lui de bătăuşi cu tocul care face loc aruncînd pălăriile în sus... Martel nu a luat parte la licitaţia cotidiană a gloriei.

Nici la noi nu este o tradiţie a poetului bogat şi sătul, mai ales dacă se omit acei cu volumele scrise de alţii.

Breasla scriitoricească are deci mai mult poate decît altele un contingent de nevolnici ai vieţii, nu a talentului. Ce te faci cu ei ?! Şi breasla aceasta, ca şi altele, organizată în colectivitate pentru salvarea individuală, trebue să ţie mai mult de ministerul muncii şi al ocrotirilor sociale, decît de ministerul pompos al artelor.

Scriitorii alcătuiţi în societate, e timpul să nu mai permită ca unul de-ai lor să moară de foame.

Ori cîtă reverie s'ar colecţiona prin această alcătuire din aportul fiecăruia, şi oricît s'ar constitui astfel noţiunea desăvîrşită a *geniului*, din adunarea tuturor, fiecare cu geniul său poate de altă natură dar niciodată inferior, Societatea aceasta trebue să se coboare la ceva pozitiv, la realizarea unei organizări de ajutor pentru totdeauna, dar mai ales pentru zilele sărăciei şi a bătrîneţii.

Este sigur că această sarcină grea trebue să fie luată de Societatea Scriitorilor. Trăim în ceasuri grele în care nu mai pot învinge decît colectivităţile bine organizate.

Trebue înlăturată dela început ideia unui sprijin organizat din partea Statului. Pentru scriitor statul este şi trebue să fie o entitate antipatică, ca orice autoritate coercitivă. Paul Souday ocupîndu-se de această problemă a proclamat cu scrisul lui sever: „L'Etat ne doit rien d'autre à l'écrivain que la liberté".

(Eu aş spune că numai atît datoreşte nu numai scriitorilor, dar tuturor cetăţenilor lui).

Oricum, statul este o creaţie politică. Trăeşte prin ideia politică pe care o reprezintă şi o susţine ; nu poate hrăni şarpele la sîn. Nu se poate concepe ca imensa literatură rusească, scrisă aproape toată ca un manifest al revoluţiei care a venit, străbătută în întregime de viziunea ei aproape obsedantă, să fi fost încă şi susţinută de statul ţarist.

Pensiile şi ajutoarele ar merge, cum şi merg, la candidaţii oamenilor politici cu atribuţiuni lipicioase similare vechilor poeţi de Curte, cu madrigalul făcut ditiramb politic ca un tablou de Watteau pus la comisie.

Mai „superior" politiceşte Paul Souday crede că aceste ajutoare s'ar da radicalilor în Franţa, fasciştilor în Italia, comuniştilor în Rusia... şi celor ce se dau în Romînia. Altfel nici nu s'ar putea.

Statul e departe de oameni ca un zeu, iar slugile lui sînt fără scrupule.

Statul nu a putut ajuta eficace niciodată, nici o acţiune. El e ca tiranii în carne şi oase, crud cu cei săraci şi mici. El are cultul energiilor, azi atît de mult la modă. Infrînţii sînt demoralizanţi. Stînca tarpeiană e înlocuită cu aruncarea în ignorare şi părăsire, în cel mai bun caz. Poate aşa era şi pe vremuri, şi concretizarea este numai un simbol.

Se vede apoi că între politică şi muzică este o strînsă legătură. Omul de acţiune vrea sentimentalitatea mai directă. De-aceia s'a încurajat mai ales opera şi opereta, de diversele guverne, după predilecţie sau după vrîstă.

Numai Societatea Scriitorilor are datoria de a organiza ajutorarea membrilor ei, şi dacă se poate, fără politică, pornind dela ideia cu care toţi sînt de acord că fiecare în parte este un geniu recunoscut de sine, a cărui păstrare în cele mai bune condiţii este o chestiune de prestigiu naţional şi de demnitate a bătrînei Europe.

Prin ce mijloace ?

Benjamin Crémieux face o propunere. Desigur foarte eficace în Franţa unde tirajul e mare ; mai puţin practică la noi, dar totuşi demnă de ţinut în samă şi de aplicat.

Garantarea scriitorilor s'ar face prin prelevarea asupra vînzării cărţilor lor a unui drept de pensie şi ajutor, pentru un fond rezervat scriitorilor bătrîni sau saraci. Propunerea e într'o legătură de solidaritate şi cu editorul, acest confrate analfabet, într'o formulă de armistiţiu : fiecare scriitor să dea o sumă proporţională cu preţul volumului de fiecare mie vîndută, şi la fel, editorul. Sumele să fie vărsate la o casă, alcătuindu-se un regulament de întrebuinţare. Acest fond ar putea să fie apoi sporit prin orice alte mijloace, donaţiuni, şezători etc.

Acest fond s'ar mai putea creşte cu veniturile operelor căzute în domeniul public.

După 30 de ani, dela moartea unui scriitor, opera sa a căzut în domeniul public. Orice proprietar de tiparniţă o poate reedita pe contul lui, fără să aibă a da socoteală nimănui, fără ca să plătească cuiva vre-un ban. Opera se poate specula ca un ban vechiu găsit pe stradă.

Strădania bietului scriitor a devenit a nimănui şi a tuturor, ca şi cum operei i s'ar fi perdut brusc actele de naştere. E ca şi cum după un număr de ani ai putea desgropa pe oricine ca să-i furi hainele sau bijuteriile care-au rămas nealterate.

Ştiu că este o demagogie declamatorie a acestei căderi în domeniul public. Argumentele ei au fost creiate teoretic şi principiul face parte din acele cărora se pot aplica toate frazele exproprierii pentru obştesc. Ce vreţi mai bună temă pentru declamaţie ! Numai ideia pare că-ţi umflă pieptul şi ţi-l preface direct în bronz, înălţîndu-ţi concomitent picioarele în solicitări de soclu.

în practică această cădere în domeniul public este speculată de cîţiva analfabeţi, cu imaginaţie de mahalagii erotici, care compromit pe cît pot şi operă şi autor, fără răspundere.

Dacă o operă este bună şi merită să fie oferită gratuit, poporului, oferta aceasta însă se face în aceleaşi condiţiuni în care se face şi pentru operele autorilor în viaţă, numai că editorul încasează el ca un întîrziat urmaş al celebrului defunct, întreg beneficiul, implicit cota care în deobşte se cuvine autorului. Aşi întreba, cam vulgar, „ca ce?" Profitul nu-l trage masa cetitorilor pentru care se bat în piept demagogii „domeniului public", căci ei plătesc cartea cu acelaşi preţ, ci cei cîţiva editori, hiene de ziuă mare, analfabeţi cu trei saltare de literă şi un desenator pornograf pentru copertă.

Mai întăiu cu sistemul acesta s'a creiat o bătae de joc reglementată de opera unui scriitor mort mai demult. Volumul lui nu se mai editează în cuprinsul pe care-l alcătuise el, şi nici cu titlul lui.

Dacă titlul era modest şi cumsecade, i se schimbă în unul pornografic sau cel puţin promiţător şi excitant, dacă nu dulce—sentimental, după temperamentul şi gustul editorului fost vînzător de ziare şi prin aceasta intelectual sau istoric-literar. Aşa a fost tipărit Eminescu subt titlul „Lumină de lună", ca să mă mărginesc la un exemplu decent şi onest intenţionat.

Apoi, dacă cuprinsul era prea mare faţă cu mijloacele editorului de ocazie, opera este amputată după numărul de pagini prevăzut în „colecţia timp": pe jumătate, pe sfert, pagini alese, numai erotice, numai natură, pe categorii, după lungime, pe ochi... şi la rîndul lor cu titluri ad-hoc, sintetice.

Ce-i această batjocură?

Nu este în interesul colectivităţii scriitorilor pe care în cel mai bun caz, dacă sînt eminenţi, (şi cine nu-i) îi aşteaptă această soartă, ca sistemul acesta să înceteze şi să fie reglementată publicarea operelor şi autorilor căzuţi în domeniul public?!

Să se ceară organizarea printr'o lege a unei comisiuni care să autorize şi să supravegheze publicarea acestor opere. Să interzică hirtia de masline şi litera mîncată, să interzică exerciţiul titlurilor imposibile creiate de editori, şi să controleze formatul şi cuprinsul ediţiilor pentru ca ele să nu fie o ruşine, pe care, fiindcă familia nu mai este interesată, să o purtăm noi, cu toţii.

Să fie în comisie preşedintele Societăţii Scriitorilor, vre-un delegat al ministerului Artelor dacă fără asta nu se poate, un reprezentant al caselor de editură şi unul al librarilor, să fie... şi-un ofiţer dacă vroiţi dar să fie cineva care să aibă controlul pentru ca bătaia de joc să nu mai continue.

Şi apoi, pentru a reveni la chestie, pentru ce venitul cuvenit autorului să între în ,mînile editorului care nu are nimic cu el, odată ce lipsa cotei autorului nu intră niciodată în calcularea preţului operelor căzute în domeniul public?

Editarea să se facă numai cu autorizarea unei comisiuni, care să fixeze şi cota autorului, cotă care să revie fondului pentru ajutorare şi pensiuni a scriitorilor.

Va fi astfel şi în aceasta, ca în însăşi opera de creiare, o solidaritate peste generaţii şi peste decenii.

Din un fragment al unei convorbiri cu Pierre Benoît, noul preşedinte al Societăţii Scriitorilor francezi, se pare că această propunere se va realiza în Franţa.

E bine să o realizăm concomitent.

D. Liviu Rebreanu are destulă energie pentru aceasta, iar presa nu va fi decît alăturea cu noi.—*Demostene Botez.*

O estetică impresionistă a romanului?

Romanul este desigur cel mai maleabil gen literar. Cuprinzînd un fragment de viaţă, este ca şi ea variabil şi vast. Adoptînd toate descoperirile ştiinţifice, filosofice şi psihologice, formele de viaţă şi evoluţia socială, romanul poate conţine ce vrei, şi după punctul de vedere în care te pui, poate fi ştiinţific, psihologic, istoric, realist, utopic etc., după temperament, concepţie şi modă. Cu toată tendinţa de a se curăţi romanul de elementele care nu-i sînt specifice, el reprezintă încă hibrid realizată acea „sinteză a artelor" care după Wagner trebuia să se realizeze în teatru.

Cu toată această variaţie, noţiunea romanului are o definiţie, pe care dacă nu o putem da cu toate laturile ei, o simte orice cetitor de romane. Există în mintea fiecăruia din noi un fel de tip de roman care îl defineşte ca gen, şi asupra căruia variaţiile aplicate sînt fără o prea mare inportanţă.

Arta dramatică cuprinzînd mai realist viaţa şi prin aceasta menită a-i fi mai servilă, s'a anchilozat de secole într'o formă tipică dela care abaterile ce însamnă inovaţii moderne, sînt numai invenţiuni pur vizuale, de exterior.

Mai tînăr ca gen, romanul a înbătrînit şi el suficient, pentru ca tendinţa de a eşi din calapodul clasic să nu fie o preocupare justificată şi tenace.

A. Gide socoate că Englezii au parvenit la o purificare a romanului, citînd: De Foë, Fielding şi Richardson.

Tipul „clasic" al romanului formează un tot compact, cu o desfăşurare de evenimente strînsă, progresivă şi convergentă, cu evenimente capitale şi „importante", cu un dramatism ajustat cu calcul, şi în fine cu un desnodămînt, toate într'un cadru bine limitat.

A. Gide, confident al practicei romanului, cu o viziune mai amplă a complexului vieţuirii, constată însă că nu este nici un „act omenesc care să nu fie resultatul unui concurs de cauze, conjoncţii şi concomitenţe": „Les sources de nos moindres gestes sont aussi multiples et retirées que celles du Nil".

Dela această ideie îşi trage origina concepţia lui Gide asupra romanului, concepţia în care romanul nu trebue să avanseze con-

vergent spre un desnodămînt, spre un punct central, să dea inpresia că s'a sfîrşit, că s'au lichidat pentru totdeauna, şi pentru generaţiile viitoare, problemele şi evenimentele care constituesc „istoria" unei familii sau a unei societăţi.

După Gide romanul trebue să se dezvolte divergent, să devie din ce în ce mai stufos, ca un snop, să meargă desfăşurîndu-se în lături, cît mai cuprinzător; totul să rămîe astfel nefinit, întins în viitor spre alte probleme şi evenimente, spre multiplicul la infinit, fără să se rezolve nimic, fără punct culminant sau terminus, fără desnodămînt.

Această concepţie mărturisită a fost aplicată de Gide, conştient şi teoretic în „Les Faux-Monnayeurs".

Evident că A. Gide a adus o concepţie nouă, care poate fi discutabilă, dar care netăgăduit a reînoit, spărgînd, vechiul tipar uniform.

Acelaşi André Gide mai face o constatare dela care porneşte o altă concepţie de renovare a romanului. E curios cum constatările juste apar ca nişte axiome de demult la mintea omului, aşa ceva ca gestul lui Columb. Se vede că adevărurile mari sînt în fiecare om ca un component psihic. A. Gide spune: „La vie nous présente de toutes parts quantité d'amorces de drames, mais il est rare que ceux-ci se poursuivent et se dessinent comme a coutume de les filer un romancier".

A. Gide consideră totuşi deci că *romanul trebue să cuprindă* „dramele" vieţii, dramaticul, şi încă nu aşa cum este prezentat de viaţă, ci anume aranjat. Aceasta e de altfel concepţia comună. Inovaţia lui Gide prin urmare se referă mai mult la o tehnică a desfăşurării romanului, şi izvorăşte dintr'o viziune mai cuprinzătoare, mai nelimitată a vieţii, pe care vrea să o transpue în roman.

Romanciera engleză Virginia Woolf afirmă o concepţie nouă a romanului.

Ea începe prin a se întreba dacă viaţa e astfel cum o dă romanul, dacă romanul trebue să fie aşa cum este. Dă romanul în alcătuirea lui clasică (Hardy, Galsworthy) dă impresia vieţii? De ce în roman acest dramatism convenţional? Aşa este viaţa?

Şi Virginia Woolf răspunde acestor întrebări:

„Regardez en dedans et la vie, semble-t-il, est bien loin d'être comme cela. Examinez pour un instant un espit ordinaire en un jour ordinaire. L'esprit reçoit une myriade d'impressions, banales, fantasques, évanescentes ou gravées avec la netteté de l'acier. Elles arrivent de tous côtés, incessante pluie d'innombrables atomes. Et à mesure qu-elles tombent, à mesure qu'elles se réunissent pour former la vie de lundi, la vie de mardi, l'accent se place différemment; le moment important n'est plus ici, mais là. De sorte que si l'écrivain était un homme libre et non un esclave, s'il pouvait écrire ce qui lui plait, non ce qu'il doit, il n'y aurait pas d'intrigue, pas de comédie, pas de tragédie, pas d'histoire d'amour, pas de catastrophe conventionnelle, et peut-être pas un seul bouton cousu comme dans les romans systématiquement; la vie est un halo lumineux, une envelope à demir transparente qui nous enveloppe depuis la naissance de notre conscience. Est-ce que la tâche du romancier n'est pas de saisir cet esprit changeant, inconnu, mal délimité, les aberrations ou les complexités qu'il peu présenter, avec aussi peu de mélange de faits extérieurs qu'il sera possible. Nous ne plaidons pas seulement pour le courage et la sincérité, nous essayons de faire comprendre, que la vraie matière du roman est un peu différente de celle que la convention nous a habitués à considérer".

Deci alta trebue să fie „materia" romanului decît cea convenţională. Cît mai puţin posibil amestec de fapte exterioare; oglindirea perfect sinceră şi curajoasă a miriadelor de impresii, banale, fantastice,—ploae de nenumăraţi atomi, care constituesc viaţa unui om obişnuit într'o zi ca toate celelalte; şi mai ales sesizarea acestei variaţii, a spiritului schimbător, necunoscut, nelimitat care le relevă cu variată intensitate, azi, mîni.

André Maurois comentînd această concepţie, transformînd-o în domeniul artei plastice, şi referindu-se la problema pusă de pictorii impresionişti în faţa jocului luminii, citează: „Il est faux, avait dit un Monet, que les objets aient une forme. Il n'y a pas **la** meule, **la** cathèdrale, **le** peuplier; il y a la meule, et la cathédrale a telle heure et sous tel éclairage."

Concepţia Virginei Woolf este deci schimbarea unui punct de vedere, a poziţiei în observaţie.

Un caracter nu trebue să fie un obiect pe care să-l observi şi să-l descrii din afară, trebue să te transpui în interior, în mijlocul propriilor lui simţuri şi cu ele să prinzi şi să înregistrezi acele miriade de impresii care constituesc viaţa interioară de o zi, tot ce-i trece prin cap într'o zi unui om, în legătură cu viaţa exterioară pe care o duce.

Maurois denumeşte aceasta „o estetică impresionistă a romanului".

Ea nu este extrem de nouă. A fost adaptată de Joyce în Ulysse pe scară vastă, în parte de Schnitzler în „Mademoiselle Else" (practicînd numai formal sistemul însă la un eveniment cu totul dramatic);—Ea este o latură şi în concepţia lui Proust, hiperbolizată.

Virginia Woolf a început a scrie conform acestei vederi întâiu două scurte nuvele: The Mark on the Wall şi Kew Gardens şi apoi romanul de curînd tradus în limba franceză: Mrs. Dalloway care este istoricul unei zile a doamnei Dalloway şi în acelaşi timp a unei zile în Londra.

Nu este locul să fac aici o recensie asupra acestui ultim roman.

Metoda aceasta însă de a privi lucrurile din interiorul fiecărui personagiu, cu propriile lui simţuri şi de a reda tot ceiace ele înregistrează prin contactul cu lumea exterioară; metoda autorului

de a se introduce în însăşi fiinţa personagiului ca o celulă organică aparte totuşi, spectatoare cu aparat de fotografiat gîndurile şi impresiile, duce parcă la o tendinţă de uniformizare a personagiilor. La drept vorbind cu toată variaţia lor, impresiile de fiecare clipă sunt teribil de comune pentru toţi oamenii. — Apoi, toate aceste impresii, elaborate tăcut şi mecanic în fiecare personagiu, împrumută pentru exprimare acelaşi stil, stilul autorului, şi acelaşi ton, tonul romanului. — Şi din cauză deci că exprimarea, oarecum fracturată este aceiaşi pentru toţi, romanul acesta dă o impresie de uniformitate.

Din revizuirea sumară a acestei „estetici" s'ar părea că romanul subt această formă trebueşte catalogat ca un roman psihologic, relatînd istoricul numai al impresiilor. Şi cu toate acestea, Virginia Woolf reuşeşte să evoce astfel o realitate vastă; mişcarea de stradă a Londrei în chip impresionant, de parcă ar fi vorba de construirea unui plan din cuburi de lemn, ca'n jocuri de copii, şi nu ar trebui pentru asta decît o abilitate specială, chiar dacă cuburile acelea sînt parcuri, cartiere şi străzi imense.

Este aceasta o nouă estetică? Este desigur cel mai pur material pentru genul roman.—*Demostene Botez*

Contribuţie la problema regionalismului

Multă lume consideră venirea la putere şi *compoziţia* guvernului Maniu ca o satisfacţie necesară dată Ardealului şi ca o răsplată care ar fi trebuit să pună capăt tuturor nemulţumirilor acestei provincii. Cu atît mai surprinzătoare par protestele care continuă să se ridice în Ardeal, în special contra numirii de funcţionari din Vechiul Regat. Nemulţumirea aceasta persistentă surprinde ca o ingratitutine sau ca o indiscreţie. „Curentul" s'a făcut ecoul acestei surprize, infierînd ca o primejdie a unităţii naţionale şi ca o jignire a sentimentului de dreptate pretenţia unei gazete din Banat ca la judecătoriile de acolo să fie numiţi în primul rînd magistraţii din partea locului.

„Viaţa Romînească" s'a ocupat nu odată de problema regionalismului, insistînd asupra aspectului ei complex, asupra avantagiilor unei bogate diversităţi în cadrele unităţii statului şi mai ales asupra imposibilităţii practice de-a nivela de pe o zi pe alta deosebirile de temperament şi de moravuri care au rezultat dintr'o lungă vieţuire în condiţii politice cu totul diferite. Acela care ştie cît de lent şi de penibil a fost procesul de asimilare şi de închegare internă a marilor state moderne, cîte menajamente au trebuit să-şi impună toate guvernele pentru susceptibilităţile provinciilor nou anexate, cine recunoaşte greutăţile pe care le întîmpină Franţa în Alsacia şi Lorena, de care n'a fost separată decît timp de 40 de ani (şi cărora le-a asigurat o prosperitate necunoscută până aici), acela va găsi dimpotrivă că progresele pe care le-a făcut unificarea Romîniei-Mari, sînt uimitoare. Nemulţumirile Ardealului n'au luat

niciodată aspectul unor revendicaţii care să primejduiască unitatea statului. Chiar pe vremea cînd era restrîns la Ardeal, partidul naţional n'a fost ca tendinţe un partid regional, ci social. Deaceia „descălecarea" lui s'a făcut aşa de uşor şi de repede; de aceia a fuzionat cu atîta uşurinţă cu partidele similare din celelalte provincii şi înfîrşit deaceia unitatea statului nostru se prezintă subt aspecte aşa de promiţătoare.

Cu toate acestea Ardealul continuă să protesteze contra unui „regim de cucerire" şi cere să fie administrat de oamenii lui.

Aplicat absolut, principiul ar fi şi jignitor şi dăunător. Jignitor, fiindcă oamenii din vechiul regat au adus cele mai mari sacrificii pentru realizarea unităţii naţionale, şi aceasta le dă dreptul să se simtă acasă la ei în tot cuprinsul ţării întregite. Dăunător, fiindcă exponenţii culturii romîneşti sînt „regăţenii", şi Ardelenii ar fi cei dintăi să sufere de pe urma unei izolări. (Vorbim de cultura păturilor conducătoare, fiindcă nivelul culturii maselor e fără îndoială superior în Ardeal şi în Bucovina). Oricît de însemnat ar fi fost aportul Ardealului în dezvoltarea culturii romîneşti el n'a reuşit să altereze caracterul fundamental franco-bizantin al acestei culturi. Limba noastră literară, care, cu însuşirile ei de claritate, de preciziune şi de plasticitate a ajuns deja unul din cele mai admirabile mijloace de expresie, e creaţia vechiului regat şi poate cea mai mare glorie a lui. Prestigiul acestei limbi şi al acestei culturi s'a impus de altfel cu desăvîrşire în Ardeal. Noile generaţii tind să vorbească ca la Bucureşti, şi presa capitalei a dat o lovitură de moarte celei din Ardeal. Acest centralism cultural, care s'a impus dela sine, e legitim şi binefăcător. El va servi de armatură unităţii noastre sufleteşti şi va oferi cadrul în care se vor putea insera, cu nuanţele lor particulare, sensibilităţile diverse ale provinciilor noastre. Şcoala, cartea şi gazeta sînt agenţii naturali şi eficaci ai acestei unificări fatale care se va îndeplini subt egida capitalei.

Rămîne acum de văzut dacă unificarea instituţiilor, moravurilor şi a cadrelor administrative e tot aşa de uşor de făcut. Un fost membru al Camerei Comunelor, Sir Thomas Barclay [1] ne oferă în privinţa aceasta învăţăminte foarte instructive din experienţa politicei engleze în Scoţia şi în Irlanda. Anglia a avut în Scoţia şi în Irlanda două politici diametral opuse. Prima, ataşată Angliei în 1603 prin uniune personală, în 1707 prin uniune reală, şi a păstrat până azi autonomia administrativă de acum două secole. Parlamentul din Londra, fuziune a celor două parlamente englez şi scoţian, legiferează separat pentru cele două ţări, care îşi au instituţiile lor deosebite, întemeiate în Scoţia pe regimul feudal şi roman, în Anglia pe regimul de cucerire. Scoţienii, spune Sir Barklay, nici nu pot înţelege „ca altcineva decît un scoţian să fie competent pentru a lua parte la gestiunea afacerilor ţării, şi, de fapt,

1 *Mercure de France*, 1 April 1929, p. 66-75.

nu există în această gestiune, fie judiciară, fie religioasă, fie administrativă, un funcţionar care să nu fie scoţian". Nivelul înalt al instrucţiei în Scoţia a dat aceste provinicii (abia 1/8 din populaţia Angliei) un rol, în Imperiul britanic, incomparabil superior numărului populaţiei sale. In conducerea politicii, Bisericii şi chiar armatei engleze, „preponderenţa scoţienilor a fost acceptată".

Cu toată antinomia, înţelegerea între Scoţieni şi Englejí n'a fost niciodată tulburată.

Relaţiile Angliei cu Irlanda au fost, din contra, totdeauna încordate şi duşmănoase, fiindcă Irlanda a fost tratată, până la emanciparea ei recentă, ca o ţară cucerită. Supusă unui guvernor şi unor funcţionari englezi, menţinută cu forţa armată în stare de supunere şi persecutată pentru fidelitatea sa la catolicism, Irlanda a fost supusă unui regim diametral opus celui scoţian.

Rezultatul a fost o stare de insurecţiune aproape permanentă, urmată de represalii sîngeroase care constitue cele mai ruşinoase şi mai revoltătoare epizoade din istoria Angliei.

Astfel Marea Britanie care a cucerit şi asimilat porţiuni imense din univers, a eşuat din cauza unei politici greşite în lupta ei cu mica Irlandă. Experienţa engleză e o lecţie eloquentă pe deoparte de primejdia „unificării cu furca", cum se spune în Ardeal, adică de înlocuirea brutală a instituţiilor vechi prin altele noi, şi pedealta de avantagiile toleranţei, libertăţii şi respectului tradiţiilor unei provincii.—*A. O.*

P. Nicanor & Co.

Recenzii

Mihail Sadoveanu, *Impărăţia apelor*, Editura „Cartea Romînească, Bucureşti.

Cu fiecare volum nou, d. Mihail Sadoveanu aduce minunile sale, ca un anotimp. E greu să scrii numai despre un anume volum al d-lui Sadoveanu fiindcă ai mereu impresia că fiecare carte face parte dintr'un ţinut întreg, ca ogoarele la fel şi totuşi variate care alcătuesc pămîntul cît vezi cu ochii.

„Impărăţia apelor" ca şi „Ţara de dincolo de negură" însamnă totuşi un popas deosebit şi o culegere aparte din sufletul şi opera d-lui Sadoveanu. Ele reprezintă ogoarele cele mai dela capăt care nu s'au desţelenit, pe unde piciorul de om a călcat rar şi pe unde trec azi aceiaşi oameni ca şi acum cîteva mii de ani.

D. Sadoveanu are o teribilă pasiune a trecutului, cu intensitatea conştiinţei unei solidarităţi universale cu tot ce a fost, cu puterea şi adîncimea unei concepţii de viaţă. Dacă la noi asemenea sentimente merg până la pragul casei părinteşti de unde am plecat, sentimentul trecutului la d. Sadoveanu merge în urmă prin veacuri până la omul-natură, de parcă în d-sa s'ar fi păstrat vie şi colorată memoria strămoşească din sute de generaţii. Prin nu ştiu ce mister, prin foşnetul depărtărilor, prin tăcerea singurătăţilor, prin tensiunea nu ştiu căror nostalgii atavice, d. Sadoveanu a ascultat glasurile şi viaţa celor ce-au trecut de mult subt pămîntul pe care calcă oamenii. D. Sadoveanu îşi aduce aminte cu onestitate şi melancolie, de vremuri îndelung îndepărtate, cum şi-ar aduce parcă aminte un copac secular care-ar măsura trecutul într-un apus liniştit. Povestirea d-lui Sadoveanu apare proaspătă şi intensivă cu sinceritate deplină, de parcă ar veni direct din alt secol, din altă vreme. In orice-ar scrie domniasa, se străvede conştiinţa acestei viziuni, şi istorisirea din prezent nu este niciodată izolată ci măestros ţesătura unui trecut la care se adaogă pentru a-l creşte. Fără să aibă ideia scolastică a unui determi-

nism istoric, nuvela și romanul d-lui Sadoveanu, mînă dincolo de prezent zilele fiecărui erou, mare și mic, cu fiecare întîmplare, ca însuși viața.

Prezentul în d. Sadoveanu nu există decît ca o prelungire a trecutului, și împrejurarea relatată nu are o consistență artistică decît prin aceia că odată întîmplată a și trecut „*dincolo*" de prezent, că poartă deja în ea tristeța nostalgică a tot ce a fost.

De acest sentiment al trecutului este legat la d. Sadoveanu și sentimentul tragic, — și la d-sa totuși senin ca 'ntr'o înaltă filosofie greacă, — al *trecerei*, al prefacerei, al morții din care altceva renaște mereu.

Acest sentiment este realizat de dl. Sadoveanu cu o artă desăvîrșită și emoționantă. In tabloul prezentat, pentru redarea sentimentului, sînt totdeauna puncte fixe, decoruri cu o trăinicie oarecare, și puncte veșnic trecătoare care se preschimbă mereu, care se prefac în vremi pe fondul prins de adormită dăinuire.

Din contrastul acesta, într'o artistică și subtilă apropiere, naște în noi impresia tragică a acelui sentiment de *trecere*, de prefacere, de moarte fără importanță față de ceva etern și dominator.

Vă aduceți aminte de acel „Han al Ancuței" dărăpănat dar totuși existent prin lungi vremi, fondul fix și imuabil, panoul neschimbat, decorul etern, pe care se perindă trecătorii vremilor care se succed, unii după alții, ca niște umbre. Și Ancuța, *altă Ancuță* acum, fata celei dintăiu, răzimată de ușorul ușii, ce mult crește prin repețirea aceluiași nume și chip, această impresie de *trecere*, acest sentiment că totul se duce, se duce. Chiar însăși perindarea aceia, la același foc, cu aceleași oale de vin, cu rechemarea unui alt trecut, cu istorisiri în care cad la olaltă decenii și generații, acel Han al Ancuței cu ceiace cuprinde de veșnică trecere în însăși noțiunea și rostul lui, ce minunat motiv pentru ceiace constitue arta și sentimentul primordial în d. Sadoveanu?!

Și 'n această ultimă carte, în impresionanta „Pește de Moldova", imaginea bunicului este evocată cu același meșteșug, trecătoare pe fondul naturii, umbră neagră pe un fond mat și veșnic același: „De-aceia ai să-ți aduci aminte de mine cînd vei pescui în gîrla asta și eu n'oi mai fi în valea vieții. Privind apa și nourii, adă-ți aminte de această zi, în care Dumnezeu zîmbește și-și mîngîie barba".

Sentimentul „*trecerei*" vine apoi mai general omenesc în „Singurătăți". Cucoana Zoe povestește despre un pescuit noaptea, cu făclia și cu ostia, urmărind umbra peștilor în lumina luciului (fondul perpetuu), pe-o luntre în care era și Cuconu Costache, soțul ei, bătrîn de-acum, care pe atunci în acei ani ai tinereții îi făcea curte Cucoanei Zoe. Și acum Cuconu Costache parcă a uitat, uitase chiar. „Insă vedeam că uitase; și Cucoana Zoe își plecă fruntea. Atunci se țintuiră asupră-mi ochii inteligenți și triști ai lui Cuconu Vasilică și mă simții, fără rezervă, frate al bătrînilor ace-

lora care, între manii, mese și preocupări mărunte, se petreceau și mureau în colțul lor de lume".

„Impărăția Apelor" cași „Țara de dincolo de negură" sînt pentru d. Sadoveanu refugiarea desăvîrșită în viața și cugetul omului primar, omului dela începuturi.

Firește că'n instinctul vînătorului ca și în al pescarului, trage de trăgaci și de undiță, rînjind cu-o nedefinită dar fizică bucurie, sufletul omului de pradă din milenii, dar cine a avut puterea să spue aceasta așa de tragic și cu atîta senină fatalitate cum a făcut-o d. Sadoveanu în aceste două cărți?

Travestit în Dumitrașcu și trecînd în ostrov, d. Sadoveanu a pășit în urmă cu mii de ani. Cînd a trecut pe plavie, canalul îngust în care Dumitrașcu era să se înece, a despărțit două lumi.

„Așa mi-am făcut intrarea în Ostrov, mi-am aruncat undițele în balta adîncă, și m'am cinchit atent lîngă ele, ca strămoșul cel de demult, care nu era mai îmbrăcat decît mine".

Acolo, omul e ca natura, fără gînduri complicate, simplu, nepăsător și contemplativ, urmărind numai de-asupra apei cu agilitatea nevoei lupta pe viață a știucei dela fund.

Acolo, simțurile primitive s'au ascuțit, gata de luptă, ca singurele arme care-au rămas valabile; omul intră în natură numai cu ceiace are dela ea.

„Cînd stau în baltă, lîngă tovarășii mei, sînt fericit ca salcia ori ca papura, și pare că nu mă gîndesc la nimic, dar știu că intră în mine, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede, ca soarele care lucrează în mîzga pămîntului și în ape".

Să ridice capul cine a scris un mai frumos poem al naturii.

Nimic nu samănă mai mult cu începuturile lumii decît singurătățile acestea de bălți putrede, cu milioane de viețăți necunoscute, într'un zvon necontenit care cîntă în tăcere. Acolo a rămas parcă ceva din plămada lumilor și se nasc zi cu zi viețăți noi. Acolo, nici oamenii, veniți la capătul cel mai din urmă a trecutului lor, nu pot fi decît ca moș Hau (în a cărui nume sună parcă depărtări fără sfîrșit) ca Spinu, ca Ileana, ca Culai.

„Bătea soarele de vară cu putere și stuhurile neclintite și solemne, așteptau în singurătate sfîrșitul lucrurilor (aceiași tragică obsesie a trecerei). Peste neclintirea aceia a singurătății ș'a pustiei, curgea, odată cu lumina, un zvon compact și masiv, al tuturor paserilor și gîngăniilor cuprinsului. Lumină și zvon păreau una, strîns împletite. Lumina nu-mi jignește vederea, zvonul nu-mi tulburase auzul.

Toate erau incorporate singurătății, - și tovarășii mei pescari urmau să pară idoli ai liniștii".

Este numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune că aceste pagini nu sînt scrise pentru serioși, care nu vor înțelege niciodată bucuria de a prinde cel dintăiu mihalț.

In lumea aceia îndepărtată, așa cum se și cuvine, și destinul omului în pescuit, are o concretizare minunată; „Ca să fii

pescar cu noroc îţi ajunge o vargă de alun, un ac încîrligat la luminare şi-o bucată de aţă de in,—*dacă ai văzut peştele cel minunat de aur*. Dacă nu l-ai văzut, trebue să ai măcar credinţă întrînsul".

Sentimentul trecutului la d. Sadoveanu trece dincolo de viaţa noastră cea mai depărtată, în basm, amestecînd realităţile cu credinţa primitivă şi cu venitul întâilor oameni „care au urmaşi autentici şi azi în „bărbosul" despre care pomeneşte povestirea cu Impăratul peştilor, cătră moş Pilescu, ca şi în moş Hau.

Este iarăşi numai o cochetărie atunci cînd d. Sadoveanu spune; „mulţi poate ar fi dispuşi să creadă că, în notele aceste ale mele despre pescuit, vreau să mă ocup de natură şi să fac poezie. Ferească Dumnezeu! Niciodată nu m'am gîndit la asta. Nu năzuesc decît să împărtăşesc şi altora puţinele mele cunoştinţi in acest meşteşug,—fie vorba 'ntre noi, nu prea folositor".

D. Sadoveanu este perfect sincer. Noi însă aflăm mai tîrziu în volum şi simţim cu fiecare pagină că, fără a vrea să se ocupe de natură, Ferească Dumnezeu! atunci cînd stă în baltă fericit ca salcia ori ca papura intră în d-sa, nesimţit, tot ce sună şi tot ce se vede.

Dacă însă d. Sadoveanu spune asta şi serios, să afle că nu şi-a ajuns scopul, că eu, şi ca mine orice „om serios" nu am învăţat prea mult din meşteşugul pescuitului, fiindcă m'a furat pe neştiute şi mi-a ascuns orice simţ practic, apariţia „peştelui de aur" pe care l-am urmărit în soare subt luciul dela *Nada Florilor*.

Ştiu însă toate cotloanele, lumina, zvonul şi oamenii din ostrovul dela Nada Florilor, şi cătră acel loc minunat, dacă este undeva, aşi vrea să merg într'adevăr odată ca spre cele mai depărtate locuri natale,—să afle apoi că terminînd cartea am simţit şi 'n mine chemări care vin de foarte de departe şi de demult, pe care vag le-am recunoscut, şi cu remuşcări pentru uitarea lor, am rămas cu ochii privind în gol, pe-un pămînt sterp cu oameni prea mulţi.

Demostene Botez

* * *

Lucian Blaga, *Lauda somnului* (versuri), „Cartea Romînească".

D. Lucian Blaga este cel mai valoros aport cultural adus de Ardeal prin Unire.—G. Coşbuc şi Octavian Goga aduseseră mai înainte darul sufletului lor romînesc nealterat. D. Blaga a venit cu o complexitate de cultură şi de influenţe, cu un suflet crescut într'o altă atmosferă decît a noastră, la o altă latitudine.

Literatura germană şi suflul artei germane n'au fost descompuse cu tot zbuciumul lor printr'un suflet şi o construcţie romînească. Au fost alături de toată literatura noastră, cu excepţia lui Eminescu. Este şi astăzi aproape în întregime necunoscută. Dacă diferenţierea tipurilor fizice se poate face după alimentaţie, o diferenţiere psihică este cu atît mai mult caracterizată de toată cultura care o determină. D. Blaga este poate singurul nostru scriitor în contact direct cu literatura germană, aşa după cum toţi ceilalţi scriitori sînt din familia literaturii franceze.

Un scriitor care citeşte în deobşte literatura franceză, care o cunoaşte, care o urmăreşte, care trăeşte cu ea, este prin aceasta influenţat de concepţia generală a acelei literaturi, de atmosfera ei, bineînţeles adaptînd totul, spiritului nostru specific. Chiar dacă acesta ar fi un cusur, el nu trebueşte tăgăduit. Expresia în artă caşi limbajul, caşi expresia în vorbire trebue să aibă strămoşi, şi în materie literară strămoşii noştri sînt de viţă franceză. Străbunii d-lui Blaga sînt de origină germană. Nu vreau să se creadă că prin aceasta vreau să alterez valoarea d-lui Blaga. Vreau numai să arăt că evoluţia d-lui Blaga este deosebită de a oricărui alt scriitor romîn, că toată furtuna sa din adîncuri porneşte dintr'o educaţie sufletească desăvîrşită de o altă cultură decît aceia care au determinat-o pe a tuturor celorlalţi scriitori romîni. Literatura d-lui Blaga reprezintă ceiace poate produce un romîn crescut la cultura şi arta germană, adică la acel spirit germanic cu nebunii latente, cu nostalgii fără ieşire, doritor să schimbe, să reînoiască, să distrugă totul, creator al romantismului, care nu trebueşte confundat cu spiritul prusac. Acest spirit germanic a creiat în Germania o literatură şi o artă care nu se mai face cu realităţi şi cu logică.

De-aceia apariţia primului volum al d-lui Blaga „Poemele luminii" îndată după unire, a consternat şi a surprins prin noutate, prin îndrăzneală, prin atmosferă, printr'o altă atitudine. Cugetarea, sentimentul, interogaţia cu naivităţi de frescă veche, toate se manifestă prin fragmente, prin străfulgerări. Insăşi fraza e ruptă; poate pentru că ceiace vroia să spue a depăşit-o demult, poate fiindcă deodată s'a simţit mică subt tăriile cugetării.

D. Blaga este însă şi un suflet deosebit de chinuit. Am impresia că în concepţia d-sale prezentul nici nu există; toate fug în trecut îndepărtat, sau uneori în viitor nelămurit. Zeii se amestecă cu copiii şi cu străbunii, pe subt ape şi pe subt pămînt se trăeşte misterios şi adînc; universul tot apare ca halucinat şi cuprins de nesiguranţă.

D. Blaga a fost clasificat dogmatic drept poet filosof. Această circumcizie este o diminuare a capacităţilor d-lui Blaga.

D. Blaga este un poet adevărat, fără nici un alt calificativ. Dacă cugetă ceva mai mult ca ceilalţi confraţi asta nu însamnă că-l transpune pe Kant în versuri.

Cugetarea în versul d-lui Blaga nu este însă un precept; ea apare ca o realitate emotivă avînd de cele mai multe ori un substrat de senzaţii pure, şi se exprimă mai totdeauna lapidar şi totuşi cu incoherenţe adînci, ca'n maxime formulate de-un halucinat. Intâiu vorbele ţi se par fără şir, şi apoi întrezăreşti în ele înţelesuri care le depăşesc:

„Cîteodată spun vorbe care nu mă cuprind
Cîteodată iubesc lucruri care nu-mi răspund".

Prin aceste cuvinte, parcă frînte, parcă auzite demult dela un înțelept care nu mai este, d. Blaga reușește să creeze în poemele sale o atmosferă de straniu, și cînd îl cetim nu ne surprinde să auzim că însuși pămîntul ca un duh vorbește, de parcă de-odată o dumnezeire s'ar fi trezit pe undeva, în adîncuri.

Cugetarea d-lui Blaga ne cuprinde astfel și ne supune prin emoție,—printr'o emoție a cărei taină îl caracterizează,—o emoție care de multe ori seamănă cu teama pe care am simțit-o intrînd noaptea în întunerecul unei biserici. Atmosfera d-lui Blaga creiază în noi aceiași ascuțită sensibilitate, în care nu am mai fi surprinși să vedem o ființă stranie umblînd printre altare.

Și nu e o întîmplare că la d. Blaga lucrurile capătă viață și cuvînt, că devin însuflețite, că vorbesc. Și pentru Rainer Maria Rilke, poet cu sensibilitate de același ton, lucrurile au viață ca ființele. (Prietinia și admirația pentru Rodin nu au fost nici ele o întîmplare).

Prin aceasta concepția d-lui Blaga e o confundare cu pămîntul, cu natura:

„Frate, o boală învinsă ți se pare orice carte.
Dar cel ce ți-a vorbit e în pămînt
E în apă. E în vînt.
Sau mai departe".

„Cu foaia aceasta închid porțile și trag cheile.
Sînt undeva jos sau undeva sus.
Tu stinge-ți lumînarea și'ntreabă-te:
Taina trăită unde s'a dus?"

(Incheere).

Natura adîncită însă nu are înțeles care să poată fi ajuns. Totul e nedumerire, întrebare;—se simte totuși ceva ascuns undeva în toate, un suflet straniu și necunoscut, care ne'nfioară, ca o stafie, ca mii și mii de stafii ascunse în tot ce ne'nconjoară.

D. Blaga are puterea de a ne face să trăim acest universal straniu, și aceasta desigur nu atît prin forța cugetării sale, cît prin intensitatea unei emoții susținute.

In afară de înțelesul filosofic, poemele d-lui Blaga ne emoționează, și aceasta e esențial:

„Tremură aceiași apă și frunză
La bătăile aceluiași ceas
In ce tărîm și'n ce somn te-ai oprit?
Cerească subt ce iarbă-ai rămas?

Se revarsă în mine drumurile
Toate pe care ai umblat.
Oglinda-ți mai păstrează chipul
Și după ce-ai plecat.

Fără gînd, fără'ndemn, fără glas
Cu mîneca șterg ochiuri ude.
Un vecin prin zidul meu aude
Răbdarea neagră a aceluiași pas.

(Elegie).

D. Lucian Blaga este un puternic poet al straniului. Uneori parcă în adevăr pămîntul a început să vorbească, sau spun pentru noi blesteme și maxime, duhuri pe care nu le vedem.

Cine are în el neliniștea acelui necunoscut din viață pe care totuși îl bănuim de parcă uneori ne-ar vorbi, va găsi în d. Lucian Blaga un frate. Eu l-am găsit.

Demostene Botez

* * *

Gala Galaction, *Caligraful Terțiu*, Adevăr și închipuire, „Cultura Națională", București.

D. Galaction e desigur o figură singulară în literatura noastră de azi.

„Bisericuța din răzoare" dezvăluia acum cincisprezece ani un temperament poetic original și rar, în care pasiunea senzuală și arzătoare se îmbina cu elanul mistic, înclinarea spre fantasticul romantic cu detaliul realist, estetismul rafinat și subtil cu o concepție creștină și ascetică a vieții.

Scriitorul era, ce-i dreptul, inegal. In povestirile lui, sînt vizibile unele erori de compoziție ca și un abuz de neologisme, adesea în discordanță cu mediul evocat. Personajele nu trăesc totdeauna și analiza psihologică e uneori stîngace sau imperfectă. Mai mult decît un creator de viață obiectivă, d. Galaction e un subiectiv și povestirile lui, cu toată forma lor epică, niște poeme de un avîntat lirism.

Nu mai puțin, cîteva din ele: „Moara lui Călifar", „Dela noi la Cladova", „Copca rădvanului", reprezintă un moment însemnat în proza noastră estetică prin atmosfera lor suggestivă în care elementul supra natural își dă mîna cu cel diabolic, prin conflictul de un înalt dramatism din sufletul personajelor, prin stilul bogat în sonorități și imagini superbe, prin farmecul lor, tulburător și straniu.

Volumele care au urmat la rare intervale „Clopotele mănăstirii Neamț", „La țărmul mării", „Răboj pe bradul verde", „Toamne de odinioară", alcătuite din schițe impresioniste, reverii sau note de tot felul, deși cuprind destule pagini patetice sau vibrante, nu

aduc nimic nou din punct de vedere artistic. In ele doar, pictorul patimilor profane face un loc tot mai larg credinciosului sau teologului, preocupat de ţelurile supreme ale existenţii.

Acelaşi lucru, se poate spune şi despre ultima lucrare, cu un conţinut variat şi inegal.

Intre povestirile cu subiect laic, cea mai întinsă „O stea prin fereastra lui Manolaş", intitulată fragment, e şi cea mai puţin reuşită.

Figura Salomeei rămîne palidă iar sentimentalitatea eroului ca şi scrisorile lui de dragoste au ceva dulceag, convenţional şi fad. „Hîrcă pentru Hîrcă" e în schimb o puternică viziune macaberă, în genul lui Villiers de l'Isle Adam, impresionantă prin poezia maiestoasă a peisajului şi fatidica intervenţie a justiţiei divine.

Din inspiraţia pur religioasă şi creştină izvorăsc, cele mai frumoase din povestiri: „Mustafa Efendi ajunge Macarie Monahul" şi mai ales „Sfîntul copil Feodor", care are ceva din naivitatea, calmul, suavitatea „Povestirilor pentru bunul Dumnezeu" ale lui Rilke sau a unor tablouri prerafaelite.

De o valoare cu totul superioară e însă „Caligraful Terţiu".

Atmosfera în care creştinismul primitiv a înflorit şi a triumfat, figura umilului caligraf iluminat de focul credinţii şi transfigurat de speranţa în ziua judecăţii apropiate, acele ale ferarilor capadocieni veniţi să-şi cîştige pînea, suflete simple în care la chemarea lui Terţiu începe să încolţească vestea cea bună, imaginea Corintului bogat, cu templele lui trufaşe, închinate voluptuoşilor zei păgîni, acea a apostolului Paul, care deşi în penumbră domină totul prin prezenţa lui tainică şi spirituală sînt evocate în această splendidă nuvelă cu o artă complexă şi rafinată, întru nimic inferioară aceleia din „Trois contes" a lui Flaubert sau „Clio" a lui Anatole France.

Desigur, o reconstituire istorică atît de exactă şi minuţioasă presupune o vastă erudiţie şi un studiu îndelungat, dar ea ar fi rămas rece şi de un interes pur arheologic, dacă subiectul nu corespundea tonalităţii intime a scriitorului, şi el nu ar fi pus aici ce avea mai profund din propriul lui suflet.

Intre meditaţiile, reveriile sau efuziile mistice ale d-lui Galaction „Madona din port" e cu deosebire interesantă prin confesiunea scriitorului şi accentul ei personal.

El se întoarce cu un sfert de secol în urmă, atunci cînd „într'o lume de cîrtiţe şi de hiene" „orbit de viziunile tinereţii şi mai ales de cartea proastă pe care o învăţam, măcar că eram student în teologie, întîrziam, mă risipeam, alergînd după flori deşarte". Dar maica mult milostivă şi Madona marinarilor nu a dispreţuit copilul desmetic, ci întinzîndu-i braţul de crin, l-a binecuvîntat şi i-a limpezit viitorul. „Adouazi era paznicul Marelui Nicolae, arhiepiscopul Mirelor Likiei, intrepidul mărturisitor al Dumnezeirii Fiului tău. M'ai dat în grija lui: „De mîni în douăzeci şi patru de ani, acesta care doarme aici, prins de mrejele deşărtăciunii, va fi preot şi va sluji Sfînta Liturghie, la biserica ta din deal. Ai grijă de el!"

Deşi clericul care predică azi cu atîta ardoare împărăţia lui Crist e pătruns de zădărnicia lucrurilor terestre, estetul înamorat de forme, culori şi ritmuri nu a dispărut cu totul dintr'însul.

Şi iată de ce creştinul se roagă Maicei milostive să-i fie îngăduitoare, dacă în rugăciuni şi în „egloga inimii" nu o poate despărţi de Fecioara din Nazaret, de Miriam cea plină de dar şi nu o poate gîndi decît ca pe cea mai frumoasă fiică a lui Israel!

„Sînt pline, exlamă el, cristelniţele bisericii de imnele spumegînde, întru slava ta, ale poeţilor călugări!"

Subt rasa preoţească, d. Galaction nu-şi poate îngădui desigur să zugrăvească cu căldura de odinioară patima profană şi pacatul ispititor dar cum o recunoaşte cu umilinţă, harul divin nu exclude din fericire, cu totul, pe acel poetic.

Şi dacă amestecul lor poate nelinişti uneori o conştiinţă scrupuloasă şi însetată de absolut, el e acel care dă pentru noi, operei acestui rar scriitor, savoarea ei subtilă şi pătrunzătoare.

Octav Botez

* * *

Jean Bart, *Schiţe marine*, Editura „Cartea Romînească", Bucureşti, 48 lei.

Modernismul de circ a izbutit să compromită poezia. Mai masivă şi mai tenace prin însăşi elementele ei, proza a rezistat cu mai multă bravură. Prozatorul de „avant-gardă" cu gîndul de a prezenta ceva extraordinar de nou, a cultivat naturalismul, cu deconsiderarea şi necunoaşterea totală a istoriei literare.

Faptul crud, decorul tern, întîmplarea stupidă, au fost speculate ca instrumente noi, fiind că mînile care au început să le întrebuinţeze nu au fost atît de subţiri încît să simtă dela pipăit, rugina de secole.

Alţii au crezut chiar că pot compromite proza printr'o divagare fără sens, fără început şi fără sfîrşit, legănînd-o deasupra realităţii în atmosferă de poem în proză.

Totuşi proza nu a putut fi definitiv compromisă. Este şi explicabil. Dacă se poate face pe nebunul zece minute,—adică într'o poemă, nu se poate continua farsa aceasta o săptămînă, sau o lună, adică într'o nuvelă. E uşor să păcăleşti lumea cu o scamatorie de scurtă durată. Şi de-aceia toată farsa s'a concentrat la versuri; cu mici excepţii.

Volumul d-lui Jean Bart, aduce o atmosferă de proză „de dinainte de războiu". Nuvela sa e scrisă ca'n timpurile cele bune. Nu te opresc din cetire cuvinte strîmbe şi inventate care să-ţi tae răsuflarea ca un pumn în mijlocul pieptului, nici fraze întoarse pe dos cu verbul în cap, nici împerecheri de cuvinte de parcă stilul ar umbla cu-o opincă şi cu-o cizmă de lac, nici prezenţa unui

spirit de epatare, nici un subiect depe cealaltă lume şi nicio lipsă ucigătoare de subiect.

Nuvela d-lui Jean Bart e scrisă într'un stil curat lipsit de bombastic şi literaturism. D-sa prezintă un tip clasic de nuvelă. Şi stilul d-lui Jean Bart ţine de clasic.

Realitatea, imaginea, literatura sînt dozate cu măestrie. Nu are lirism de prisos nici crudităţi. Istorisirea d-lui Jean Bart este aceia a unui om civilizat şi cult. Nu caută efectul. Nici nu-l urmăreşte. El resultă ca ansamblul unei orchestre dintr'o sumedenie de instrumente care în sine îşi urmăreşte fiecare numai partitura proprie.

Cetitorul romîn nu are nevoe de-o recomandare a d-lui Jean Bart. „Jurnal de bord", „Datorii uitate", „Prinţesa Bibiţa" sînt volume care nu se pot uita, care au compus ceva din fondul nostru sufletesc, şi de care, orice ar fi, sîntem indisolubil legaţi.

Cariera de marinar ca şi aceia de medic au dat literaturilor mondiale un mare număr de scriitori de mîna întăia. Nu este desigur numai o întîmplare. Aceste două cariere deschid orizonturi largi, la real şi la figurat. Dau mari posibilităţi pentru sondări de adîncimi. Amîndouă predispun sufletul la un mai strîns contact cu sine însuşi, la întrebări fără răspuns care-l înobilează.

Cunoaşterea omului în neputincioasa lui alcătuire fizică, cu toate tragediile ei, este tot atît de vastă şi de cuprinzătoare de înţeles, ca şi cunoaşterea lumii aceştia călătorind mereu pe orizonturi care te 'ncing in cerc perfect.

Apoi, mersul pe apă e mai tinăr ca mersul pe uscat, şi pentru atîta omenire, încă nepracticat vreodată. De-aceia el poartă farmecul necunoscutului. Iar prin sine, prin acea luptă necurmată cu elemente formidabile, cu marea şi cu furia ei nestăpînită de nimeni, este totdeauna înfăşurată în nesiguranţă, în pericol de moarte, în epopeic.

Şi expresiile specifice au ceva autoritar şi fermecător. Comanda căpitanului: „Toată lumea la bord. Echipaj la posturile de plecare. Sus schela, vîră ancora, vola parîmele dela mal" parcă e o altă limbă cu o deosebită putere de încîntare, pentru *noi*, pietonii, cărora ni le spune d. Jean Bart.

D. Jean Bart a încetăţenit la noi istorisirea călătoriei pe mare, i-a creiat atmosfera ei, parcă stranie, necunoscută desigur, plină de poezie, de gigantic. Istorisirea d-lui Jean Bart aduce astfel şi ceva din atmosfera occidentală care fatal domneşte în larg, iar nuvela ca şi stilul d-sale au ceva din vorbirea şi din farmecul unui om din altă ţară.

Aş putea spune chiar că d. Jean Bart este un marinar şi în literatură. Are siguranţa, bonhomia, încrederea, hotărîrea, autoritatea şi ştiinţa scrisului fără moft, aşa cum se cuvine şi unui marinar în cariera lui.

Mai spun încă odată, cu riscul de a reedita un adevăr prea banal: D. Jean Bart este cel mai occidental scriitor al nostru.

Şi stilul lui are o ponderanţă specială, plină de poezie fără să fie pompos, reţinut fără să fie uscat, şi este aşa de sigur încît parcă ar fi scris într'o limbă de mult formată. Iar în conţinut, proza d-lui Jean Bart este pe deasupra micimilor, e plină de generozitate şi adîncă înţelegere, de acea înţelegere pe care desigur nu o poate da decît un variat contact cu oamenii şi cu viaţa. Humorul şi tragicul se 'mpletesc laolaltă în nuvelele d-lui Jean Bart, ca 'ntr'un fir de mărţişor, simbol al vieţii.

D. Jean Bart are apoi o rară putere de suggestie şi de descripţie. Zile lungi de contemplări, locuri veşnic noui, i-au educat ochiul deprins acum să sintetizeze caracteristicul care să spue totul.

Iată din prima nuvelă „Fără permis de export" descrierea unui cîrd de boi adus în port pentru a fi îmbarcat:

„Sosirea neaşteptată a boilor de export ridicase în picioare toate autorităţile de uscat şi de apă, răzvrătise lumea zbuciumată în toiul lucrului pe cheuri, turburase întreaga viaţă a portului.

Şi în mijlocul zgomotului infernal de fierării debarcate în scrişnetul macaralelor dela vapoare, în tumultul portului agitat, numai boii — victime nevinovate ale lăcomiei omeneşti — şedeau liniştiţi ca nişte sclavi filosofi, resemnaţi, nepăsători de soarta care li se pregătea.

Intre o movilă de cărbuni şi alta de pucioasă înconjuraţi de butoaie de coloniale şi baloturi cu manufactură, înşiraţi la linie, legaţi la conovăţ, boii rumegau domol, cătînd în vid cu ochii lor blajini plini de o stoică răbdare.

Nici nu se mirau măcar de cadrul nou şi arid în care poposise. Nici un petic de umbră, nici un colţ de verdeaţă. Copita nu scurma decît zgură şi cenuşe pe caldarîmul tare de granit. Tocmai la marginea cheului, pe linia ferată, străluciau ca nişte pilituri de aur fire de grîu scăpate din saci la încarcat. Şi vrăbiile, picînd din zbor ca nişte gloanţe între şine, ciuguleau cu lăcomie firimiturile căzute dela masa portului bogat.

Numai cînd locomotiva trenului de marfă, ca un balaur furios forfotind în nori de fum şi în ploae de scîntei, părea că se repede orbiş în cireadă, boii, înfioraţi o clipă, se traseră înapoi.

Grămădiţi unii în alţii, nesiguri pe membrele lor scurte, aplecau grumazii laţi cătînd îngroziţi cu capetele întoarse. Iar coarnele lor lungi, curbate în formă de liră, se izbeau între ele c'un vuet sec de oase lovite cu ciocanul.

Dar s'au deprins boii şi cu asta.

Musculoşi, calmi, fără nervi, ca osătură robustă şi crupa lată, abea se clinteau greoi pe loc, cu mişcări leneşe ca pe nişte resorturi moi, slobozind un suflu cald pe catifeaua neagră şi umedă a nărilor deschise.

Rumegau în linişte".

Toate cele opt nuvele din volum au în ele ca tot scrisul d-lui Jean Bart, o adîncă melancolie, cu tristeţa vagă a unor amintiri; un dramatism voalat, în contrast cu o parte anecdotică plină

de humor. Cetirea lor este o bucurie. Parcă-ai întîlni un prietin pe care nu l-ai văzut dinainte de războiu și pe care-l regăsești, așa cum îl știai, cu chipul și cu sentimentele nete, nealterate de vremi care-au schimonosit.

Demostene Botez

* * *

Ion Minulescu, *Corigent la limba romînă*. „Cult. Națională", București.

D. Minulescu e un scriitor care nu se poate plînge de ingratitudinea contemporanilor. Salutat dela primul volum de versuri ca inițiator al unui curent nou în poezia noastră, cunoscut în străinătate, laureat al marelui premiu național, prozatorul a fost sărbătorit pentru „Roș, galben și albastru" de un ministru al artelor și admirat de unul din cei mai subtili critici romîni.

Am vorbit odineoară, despre poezia d-lui Minulescu, desigur originală prin exotism, emfază și sonoritate dar fardată, cu parfum de buduar, lipsită de adîncime și de rezonanță.

In ce privește „Roș, galben și albastru", roman dedicat „lui Dumnezeu care ne-a purtat de grijă, lui Mihai Viteazul și mie însu-mi", oricît de amuzantă ar fi verva uneori, animată și spirituală a autorului și singular stilul de un imagism căutat și bizar, această cronică a războiului, concepută parcă la cafenea de un apologet al învîrtelii și ambuscajului, jignește pe orice cetitor mai senzibil, nu atît prin cinism și indecență, cît prin lamentabilul ei vid sufletesc.

Volumul recent al d-lui Minulescu lasă o impresie analoagă, minus, însușirile estetice.

„Corigent la limba romînă" e cronica sexual erotică, minuțios detaliată a unui licean din Pitești, care inițiat în materie de o croitoreasă pe cînd era în clasa a V-a, continua asiduu experiențele amoroase cu persoane de condiții foarte variate: verișoare, bucătărese, căpitănese, menajere, iar cînd devine student la Paris cu midinete, false ducese ruse sau dubioase artiste americane.

In zădar vom căuta în aceste pagini, uneori obscene, dar mai ales de un naturalism prozaic și plat, complicații psihologice sau ceva din poezia unei vîrste atît de interesante prin efervescența afectivă, avîntul spre ideal și dramaticele ei conflicte.

Bucu „băiat cu strungăreață" urmărind de mic „cu ochi de lup flămînd" după garduri „femeile cu pulpele goale" e înfățișat ca victima pasivă a unor partenere agresive și nesățioase, a căror unică preocupare e iubirea, redusă bineînțeles la aspectul ei fizic.

E drept că d. Minulescu care a cetit fără îndoială pe Stendhal sau Bourget, filozofează uneori asupra amorului, dar reflexii ca acestea: „Oare de ce voluptatea apropierii de o femee cu care te găsești singur este cu atît mai mare, cu cît te obsedează teama de a fi surprins?" nu strălucesc desigur prin adîncime sau originalitate.

Ceva mai puțin monotone și picante pe alocuri, izbutesc să fie amintirile literare ale autorului.

Aflăm din ele că întors dela Paris, unde se cultivase cu ajutorul femeilor („Adevărata cultură nu ți-o poate face decît femeia, care orice s'ar spune, dar e cu mult mai fină decît bărbatul") și descinzînd la cafeneaua Kübler acum vre-un sfert de secol, a găsit în toiul lor, discuțiile între intelectualii tradiționaliști și cei moderniști.

Pe tradiționaliști, care ascultau de două entități intelectuale: un profesor de istorie cu barba neagră și un poet cu plete blonde, d. Minulescu îi găsește sinistri iar pe moderniști, pe care ca agent de legătură între intelectualii din țară și cei dela Paris, pretinde că i-a inițiat în lectura lui Baudelaire, Rimbaud, Laforgue, Aloysius Bertrand, Corbière, Lautréamont îi gratifică cu epitetul de „caraghioși".

Despărțirea tradiționaliștilor în două tabere și a moderniștilor, bineînțeles, după apariția sa în douăsprezece grupuri ca și debuturile eroului în ziaristică sînt vioi evocate și nu ar fi lipsite de interes pentru istoria moravurilor noastre literare, dacă autorul nu s'ar pierde într'o flecăreală, prea des lipsită de substanță și uneori de gust.

Stilul d-lui Minulescu e de obiceiu prozaic, banal, tern, agrementat doar pe alocuri de imagini de un impresionism trivial în felul acesteia: „Părintele Simion, subtdirectorul pensionului este lung și subțire, cu obrazii mîncați de vărsat negru și cu barba năclăită și retezată scurt ca o bidinea de spoit latrinele".

Paginele finale sînt însă sincere și lucide. Intr'un pasaj semnificativ, d. Minulescu se exprimă astfel: „Povestea asta a durat prea mult. E drept că mai toate poveștile adevărate sînt lungi... lungi de parcă nu se mai sfîrșesc. Cu cît povestea e mai lungă, cu atît copilul adoarme mai repede. Dar eu nu mai sînt copil... Dovadă că povestea vieții mele a 'nceput să mă plictisească până chiar și pe mine". Iar în altul „Nu vreau să mai văd pe nimeni. Vreau să mă văd pe mine singur. Dar nu pe acel de până acum. De acela sînt sătul".

Scriitor, de sigur spiritual în ceasurile lui bune, deși de un spirit lipsit de fantazie și mai ales de fineță, d-sa a reușit să sfîrșească cel puțin convenabil, ceiace numește singur „o povestire cu subiect mediocru".

Octav Botez

* * *

James Mackinnon, *Luther and the Reformation*. Longmans-Green, London, vol. I, 1925, vol. II, 1928.

Prima parte a acestei opere, care va consista din patru volume, expune copilăria și evoluția religioasă a lui Luther până la 1517. A doua e consacrată evenimentelor care au dus la ruptura cu Roma (1517-1521). Această distribuție a materiei denotă o în-

treagă revoluţie în studiile lutherane. Biografiile clasice, ca a lui Köstlin, Lenz, Kolde, Hausrath şi Kuhn apărute înainte de 1900 expediază în cîteva pagini evoluţia religioasă a lui Luther înainte de afişarea celor 95 de teze pe poarta Bisericii de Wittemberg. Timp de secole biografii lui Luther şi-au concentrat toată atenţia asupra omului format care apare la 31 Oct. 1517. Dar cum s'a format acest caracter şi cum a ajuns la teoria justificării prin credinţă şi la negarea sistemului dogmatic al Bisericii catolice, nimeni nu putea s'o spună. Conflictul său cu autoritatea pontificală era explicat prin evenimente pur externe: impresia unei călătorii la Roma, plasată vag între 1509 şi 1512, provocarea lui Tetzel care vine să vîndă indulgenţe chiar printre auditorii şi elevii profesorului dela Wittemberg, bula de excomunicare, audienţa şi decretul de surghiunire dela Worms... Toate povestite în tonul şi coloritul „Coloquiilor de masă" (*Tischreden*) culese de discipolii lui Luther între 1545-47, fără să se'ntrebe nimeni dacă aceştia au prins sensul şi forma exactă a vorbelor maestrului lor şi mai ales fără să se'ntrebe dacă sexagenarul din 1545 nu reconstituia, cum se întîmplă fatal, evenimentele copilăriei şi adolescenţei sale după experienţa sa de om matur. Pe această bază a ridicat istoriografia germană statuia colosală a lui Luther, la care generaţiile de cercetători au precizat cel mult cîte o trăsătură, fără să reducă nimic nici din expresie, nici din proporţii.

Cursul lui Luther din 1515-16 asupra *epistolei către Romani*, descoperit de J. Ficker în 1899 în Archivele Vaticanului şi cartea dominicanului H. Denifle: *Luther u. das Luthertum*, (Mainz, 1904) au răsturnat complet ideia pe care lumea şi-o făcuse despre Luther până atunci. Descoperirea lui Ficker revela cugetarea reformatorului înaintea actului decisiv din 31 Oct. 1517. Ea ni-l arată pe Luther preocupat exclusiv de mîntuirea sa sufletească şi deja în stăpînirea decisivă a teoriei justificării prin credinţă, care face nu numai superfluă, dar dăunătoare orice practică, orice taină, orice persoană care se interpune între credincios şi D-zeu. Descoperind mijlocul mîntuirii în legătura directă şi nemijlocită dintre om şi D-zeu, Luther e condus să nege sacerdoţiul, sacramentele şi toate practicele externe. Acesta-i motivul ieşirii lui contra indulgenţilor (încontra lui Tetzel care nici n'a putut veni în Saxa) şi contra autorităţii pontificale. Tema abuzurilor, nu e decît o temă de propagandă, şi ea nu vine decît *„après coup"*.

Cartea lui Denifle, nu mai puţin importantă, purcede dela alte premise şi a avut alte repercursiuni. Punctul slab al tuturor monografiilor de dinainte de Luther era ignoranţa evului mediu. Cunoscător profund al scolasticei şi al misticei medievale, şi istoric erudit al instituţiilor monahale, Denifle a fost condus să studieze raportul dintre filozofia medievală şi teologia protestantă. El a pus în lumină erorile şi lipsurile marilor teologi protestanţi şi a declarat apocrife toate afirmaţiile „coloquiilor", cursurilor şi predicilor lui Luther de după 1530. El a mers până a pune la'ndoială buna credinţă şi sinceritatea lui Luther. Pentru el Luther n'a fost decît un călugăr nedemn, lubric, violent şi grosolan. Incapabil de-a lupta contra pornirilor sale depravate, el şi-a făurit o doctrină de renunţare care profesează că D-zeu relevă prin graţia sa pe omul care prin propriile sale puteri nu e în stare să se ridice din starea de păcat.—Teza lui Denifle a produs o indescriptibilă consternare printre teologii protestanţi, dar cum o erudiţie fără seamăn venea în sprijinul imprecaţiilor sale, ei au trebuit să-i examineze afirmaţiile şi să supună unei noi cercetări ideile universal admise asupra marelui reformator german. Rezultatul a fost o nouă imagine mai puţin ieratică, dar mai vie, mai puţin logică, dar mai umană despre Luther.

Meritul esenţial al cărţii d-lui Mackinnon e de-a rezuma limpede şi exact rezultatul acestor cercetări. Mărginindu-se la un bilanţ onest şi conştiincios al evoluţiei religioase a lui Luther, autorul a alcătuit o operă strict biografică, fără perspective mari, dar mai amănunţită decît a lui Hausrath-Schubert şi mai bine echilibrată decît a lui Grisar sau Denifle. Puţin familiarizat cu mediul social şi moral în care a trăit Luther, şi cu mişcarea intelectuală şi politică din sec. XVI-a, d. Mackinnon nu justifică de loc adaosul *„and the Reformation"* din titlul cărţii sale. Dar cunoaşterea intimă a teologiei medievale şi a vieţii personale a lui Luther face din această carte, care e cea mai bună monografie engleză asupra acestui subiect, o sinteză conştiincioasă şi clară a unei probleme complicate şi controversate.

A. Oţetea

* * *

Lucien Febvre, *Un destin*: *Martin Luther*, (Coll. Christianisme), Paris, Rieder, 1928, în 16°, 316 p.

O carte sintetică, ca şi a d-lui Mackinnon, condensînd într'un mic număr de pagini ultimele rezultate ale erudiţiei istorice, dar scrisă cu un talent literar şi cu o pătrundere psihologică, care fac din această monografie o operă de artă. Planul autorului implică în mod necesar un *parti-pris* de simplificare. Autorul nu s'a oprit decît la faptele dominante din viaţa lui Luther: acelea care au hotărît de destinul lui; destin esenţialmente interior. D. Febvre marchiază net deosebirea între noua concepţie despre Luther şi concepţia veche (anterioară anilor 1900) care şi-a găsit expresia clasică în monografia lui Köstlin. Urmărind etapele dureroase ale evoluţiei lui Luther autorul arată că acesta, către 1517, nu e nici un reformator, nici autorul unei noi doctrine, nici capul unei mişcări de opoziţie contra Romei. El nu debutează printr'un plan de reformă ecleziastică sau de modificare dogmatică. El nu e decît o conştiinţă chinuită de problema propriei sale mîntuiri. El recunoaşte starea de lucruri existentă, constituţia actuală a Bisericii catolice şi sistemul ei dogmatic. El nu se preocupă decît de mijlocul de-a restabili armonia între D-zeu şi om.

Ca fiu drept credincios al Bisericii sale, Luther caută mai întâiu acest mijloc în îndeplinirea scrupuloasă a *legii*, adecă a prescripțiilor bisericești, dar aceasta nu-l duce decît la disperare. El nu-și regăsește liniștea sufletească decît în credința plină de încredere în grația salvatoare a lui D-zeu. Or, această încredere nu se poate cîștiga prin fapte caritative și practice evlavioase. Omul nu se poate răcumpăra prin meritele sale, numai D-zeu prin bunătatea sa îl poate ridica până la sine. Rolul de mediator al papilor și al Bisericii medievale, care se sprijinea tocmai pe necesitatea practicelor evlavioase, devine astfel nu numai superfluu, dar dăunător. Elementul revoluționar nu e în programul sau în intenția lui Luther, cum s'a susținut până acum vre-un sfert de secol, ci în experiența sa sufletească care descoperă un nou raport între D-zeu și om, și care deplasează centrul vieții religioase din practicele externe, în emoția personală a credinciosului. De aci decurg toate consecințele revoluționare ale doctrinei lui Luther. Teoria justificării prin credință a fost pîrghia care le-a permis reformatorilor să rupă unitatea Bisericii catolice și să-i surpe sistemul ei de privilegii și de imunități. Din acest punct de vedere teoria justificării prin credință nu mai apare ca o doctrină a lașității morale, și nici ca „refugiul unui suflet depravat". Religiozitatea pură a lui Luther explică și neînțelegerile, fatale, ale acestuia, cu cei ce au voit să facă din doctrina lutherană un program de revendicații naționale, politice, economice și sociale. *Luther a rămas străin și* ostil față de aceste mișcări. Pentru el *religia și puterea publică* erau două lucruri absolut distincte, și idealul său era separarea completă dintre biserica sa *invizibilă* și Statul. Alianța între protestantism și principii teritoriali e opera lui Melanchton. Dela răscoala țărănească din 1525, Luther se resemnează la o atitudine de „retragere combativă", fără să se desmintă, fără să se contrazică. El rămîne până la urmă fidel idealului său exprimat cu atîta energie în scrierile sale polemice din 1520, ideal de care protestantismul biruitor de după 1525 n'a făcut decît să se îndepărteze.

D. Febvre schițează aceste etape ale evoluției lui Luther cu un simț al proporțiilor și o putere de expresie, care fac din cartea sa călăuza cea mai sigură și cea mai plăcută în masa enormă a studiilor lutherane.

A. Oțetea

* * *

Cercetări Istorice, *Revistă de istorie romînească,* Director I. Minea. An. IV—1, 1928.

Cea mai mare parte a volumului de față (212 pag. din 313) o cuprinde studiul d-lui Minea: *„Vlad Dracul și vremea sa".* E o lucrare de „longue haleine". Autorul, după cum însuși ne-o declară în prefața extrasului acestui studiu, e preocupat de mai bine de zece ani de această problemă. D. Minea e cunoscător temeinic al acestei epoci pe care a studiat-o deja în două lucrări precedente: *Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului* (București, 1913) și *Principatele Romîne și politica orientală a împăratului Sigismund* (București, 1919).— „Vlad Dracul și vremea sa" e un fel de încoronare a acestor două studii, în sensul că el dă toată amploarea și toată energia concluziilor care se degajau din acelea. Studiind faptele lui Vlad Dracul, în raport cu situația Țărilor Romînești și cu politica internațională, d. Minea pune într'o lumină cu totul nouă figura acestui domn, pe care-l consideră ca pe cel mai important al Munteniei, între Mircea cel Bătrîn și Mihai Viteazul.

Lucrarea aceasta, ca toate lucrările d-lui Minea, se semnalează prin cercetarea de amănunt și prin bogăția informației. Astfel autorul stabilește că bătălia dela Ialomița între Ioan Huniade și Turci a avut loc „în 2 și nu în 6 Sept., 1442, cum s'a scris" (p. 188). El dă o nouă versiune circumstațiată despre bătălia dela Varna (p. 246—252) și aduce noi dovezi despre participarea, contestată de unii cronicari, a lui Vlad Dracul la această campanie și despre importanța rolului său.—D. Minea fixează la începutul anului 1447 captivarea și decapitarea lui Vlad Dracul (p. 275).— Incidental,expune cariera lui Ioan Huniade până la 1447, întregind astfel schița acestei cariere dela 1447—1456 făcută în „Din trecutul stăpînirii romînești asupra Ardealului" (p. 164 și urm.)—Judicioase observații asupra cronicei lui Chalkondyles *(passim)*.— O scăpare din vedere: Enea Silvio Piccolomini e originar din Siena, nu din Parma.

In ansamblu, teza d-lui Minea e că talentul politic și militar al lui Vlad Dracul, situația internațională și resursele Țării Romînești, ofereau elementele esențiale ale unei domnii glorioase pentru noi și utile pentru creștinătate, și că aceasta ar fi putut avea un caracter durabil dacă Ioan Huniade, mai puțin stăpînit de idei imperialiste și mai înțelegător pentru menirea Țărilor Romînești, ar fi căutat să și le atașeze nu ca vasale, ci ca aliate. La lumina acestei idei, invazia Munteniei de către oștile lui Ioan Huniade, detronarea și moartea lui Vlad Dracul apar ca greșeli ale căror consecințe fatale aveau să se resfrîngă asupra sorții întregei Europi orientale și centrale. Țara Romînească supusă de Turci, Ungaria a fost redusă încă în timpul vieții lui Huniade la o luptă defensivă pentru salvgardarea propriilor sale hotare.

I se va obiecta însă d-lui Minea că campania lui Ioan Huniade din 1447 n'a fost decît o expediție punitivă contra unui aliat felon, care în momentul unei lupte decizive a trecut „cu sulițari și cu furgoane" în tabăra dușmanului. Meritul principal al studiului d-lui Minea e tocmai de-a fi refutat definitiv această legendă calomnioasă a cronicarilor și istoriografilor unguri. Analizînd sursele pe care se întemeiază această alegație, d. Minea arată că ele sînt sau tendențioase sau tardive. Legenda a fost inventată și răspîndită în tabăra creștină, de însuși anturajul lui Huniade

pentru a justifica o înfrîngere, pricinuită de nepregătire şi neînţelegere pentru a salva o reputaţie militară şi pentru a-şi conserva subsidiile scaunului pontifical. Chiar dacă d. Minea n'ar fi adus alte preciziuni de amănunt, înafară de aceasta, lucrarea d-sale ar constitui totuşi o foarte importantă contribuţie la istoria noastră naţională.

* * *

G. Zane, *Sisteme monetare şi monete principale din veacurile trecute.*

D. G. Zane s'a semnalat printr'o serie de articole publicate în revistele romîneşti şi germane, din care se degajează un plan de ansamblu bine definit: determinarea începuturilor capitalismului la noi. In serviciul acestei probleme, actuale şi pasionante între toate, d. Zane a pus o erudiţie în curent cu cele mai recente publicaţii de economie politică (cum ne-a dovedit-o în articolul consacrat d-lui Buzea) şi o remarcabilă facilitate de-a mania idei şi fapte. Intr'un domeniu, în care nici materialul documentar n'a fost încă adunat şi clasificat, în care studiile pregătitoare sînt puţine şi în care e deja un merit să te hazardezi, d. Zane a obţinut rezultate interesante, care, lărgite şi dezvoltate într'o istorie economică a Ţărilor Romîneşti, ne-ar ajuta să înţelegem multe din problemele istoriei noastre politice. Astfel, ce indicaţii preţioase asupra influenţelor străine nu ne-ar putea furniza circulaţia monedelor în trecut!

Articolul „Sisteme monetare şi monete principale din veacurile trecute", e o dovadă. Moneda dominantă în Moldova sec. XV era zlotul tătărăsc, în Muntenia asprul turcesc, indicaţie semnificativă pentru sfera de influenţe în care sînt atrase cele două ţări.

In articolul de faţă, d. Zane schiţează istoria principalelor monete întrebuinţate la noi în veacurile trecute: perpera, zlotul, asprul, ughiul, galbenul, talerul şi leul. Autorul caută să fixeze data aproximativă a introducerii şi a dispariţiei acestor monede, provenienţa şi terminologia lor, valoarea lor intrinsecă şi puterea lor de cumpărare; răspîndirea şi întrebuinţarea lor. Imposibil de-a expune fapte atît de complexe mai sistematic, mai clar şi mai convingător. Ar fi de dorit numai ca aceste cercetări să fie continuate şi extinse asupra tuturor celorlalte monede. Ele ar constitui un ghid nepreţuit pentru cercetătorii laturei economice a istoriei noastre naţionale.

* * *

D. M. Costăchescu publică şi comentează un document din 5 sept. 1671 care aduce unele preciziuni la genealogia „neamului de boieri moldoveni Ureche", iar d. **E. Diaconescu** arată, în *„Presa franceză şi chestiunea Basarabiei în 1878"*, cu cîtă căldură au susţinut ziarele franceze, fără deosebire de nuanţă politică sau religioasă, cauza Romîniei în chestiunea Basarabiei. In afară de simpatia naturală pe care poporul francez ne-o arată de pe atunci, atitudinea aceasta a presei franceze se mai explică prin faptul că opinia publică franceză, protestînd contra anexării violente a Basarabiei meridionale, protesta contra răpirii Alsaciei şi Lorenei sale.

A. Oţetea

* * *

Ioseph Kessel, *Belle de jour,* Edit. N. R. F. Paris 1929.

In cariera literară a romancierului J. Kessel „Belle de jour" reprezintă o nouă directivă şi în acelaşi timp o artă nouă. Autorul „Nopţilor princiare", pictorul tristeţii exilului din „l'Equipage", ca şi acel minunat povestitor al „Nopţilor siberiene", au dispărut în umbră pentru a face loc unei inspiraţii rar întîlnite în literatura actuală, în care talentul excepţional şi arta adevărată se întrunesc într'o sinteză pe cît de rară tot pe atît de preţioasă.

J. Kessel apare aici în primul rînd ca psiholog de fină nuanţare sufletească. Inchipuiţi-vă un roman, în care intensitatea momentelor redate se complectează cu o varietate de aspecte puţin comună în viaţa curentă. Aţi realizat însăşi imaginea vieţii, care apare în „Belle de jour". Căci în acest roman de o puternică factură realistă, simţim odată cu fiecare pas ce-i avansează acţiunea, acea preocupare continuă de evidenţiere a mecanismului interior şi de perfectă justificare a determinării psihice. Puţini romancieri au reuşit—în mijlocul acestei tentaţii care pe nesimţite devine predilecţie obsedantă şi sterilă—să îşi păstreze echilibrul complect şi necesar pentru a evita falşele ipostaze de moralist burghez şi inutil, în care a excelat inoportun de cîteva decenii un Paul Bourget... Şi autorul lui „Belle de jour", care ne-a reţinut de-atîtea ori atenţia prin simţul său estetic discret şi măsurat, realizează prin această atitudine o fină dozare a acţiunii în mediul complicat, pe care îl redă.

„Belle de jour" nu este numai un roman cu pronunţat caracter psihologic. E în acelaşi timp romanul unei vieţi, ce alternează în medii variate, se satisface în adîncimi nebănuite, cuprinzînd infinite posibilităţi de apreciere şi explicare subiectivă. Subiectul lui—pe care cele cîteva rînduri ce îl rezumă, îi vor prezenta subt înfăţişarea unui proces anormal—este o lungă suferinţă, ce se complică uimitor subt blestemul unei fatalităţi inevitabile.

Viaţa lui Pierre Serizy se desfăşură subt cea mai blîndă privire a destinului. Om de excepţională cultură şi de înaltă poziţie socială, Serizy are în plus norocul de a fi iubit de o femee încîntătoare, pentru a cărei distincţie sufletească el are o admiraţie egală cu aceia pe care o mărturiseşte în faţa frumuseţii sale exteriorizate în forme desăvîrşite. Sévérine Serizy inspiră respect şi admiraţie ce merge până la dorinţa de sacrificiu.

Ea poartă totuşi în sîngele ei fatalitatea implacabilă a unei întîmplări pe care nu o ştia, dar o simţea puternic în corpul ei.

La vrista de opt ani ea simțise—o clipă—fiorul voluptății sensuale în brațele unui brutal exemplar de muncă neobosită.

Nimeni—firește nici ea—nu a știut vreodată acest lucru. Dar douăzeci de ani în urmă, încîntătoarea d-nă Serizy resimte necesitatea fiorului ce reînviase în corpul ei și obsedată de unele detalii—pe care un prietin cu binevoitoare malițiozitate, i le strecoară în cursul unei discuții—ea se coboară în viața localurilor de rendez-vous, cunoscînd cea mai abjectă promiscuitate.

Pasiunea cărnii, satisfăcută numai în focul celui mai bestial fior al voluptății sexuale, o duce până la prostituția benevolă și aparent nemotivată.

Sévérine Serizy nu mai are acum decit o singură dorință: Dacă constituția-i fiziologică e mai puternică decit sensibilitatea ei și mai determinantă decit voința, ea luptă cu ultimă putere pentru a separa această viață decăzută de atmosfera pură, în care era învăluită afecțiunea ei duioasă pentru Pierre.

Sévérine se dedublează, trăind în același timp două existențe deosebite și tremurînd la gîndul că ar putea fi identificate vreodată. Dar fatalitatea o urmărește de aproape; o nouă complicație neașteptată și decisivă duce—grație aceleiași oarbe întîmplări, a cărei victimă era viața ei însăși—la un dureros concurs de situații, în care Serizy este îngrozitor lovit de ultimul ei amic de întîlniri nocturne.

Sdrobită de durere, neputînd să reziste acestei nouă lovituri—pe care fără să vrea o provocase—Sévérine își mărturisește chinul vieții sale, pe care nici cea mai pură dintre iubiri nu îl putuse suprima.

Dar din momentul în care a vorbit Sévérine, a încetat de a vorbi Pierre... pentru totdeauna.

*

A reușit Kessel să redea suferința reală a acestei vieți de neînchipuită tortură sălbatecă și sensuală?

Dincolo de criticele de amănunt care i s'au adus, trebue să afirmăm obiectiv realitatea acestui succes. Fără îndoială, nu poate fi vorba aici de realizarea unei perfecțiuni integrale.

In literatură însă adesea criteriile sînt tot atît de variate ca însăși personalitățile sortite să aprecieze. Din moment ce o operă impresionează—dela emoția ușoară, superficială, și până la groaza ce paralizează sensibilitatea—ea și-a realizat în întregime scopul creației sale.

„Belle de jour" emoționează duios, impresionează dureros și reflectă puternic culmile desnădejdii pe care le suportă nenorocita Sévérine.

J. Kessel dorea acestei opere—la apariția ei—să nu rămîie singurul care să sufere alături de Sévérine.

Azi e convins—sînt sigur—că alături de el este majoritatea anonimă a tuturor acelor, pe care i-a înduioșat până la lacrimi destinul tragic al eroinei sale.

Mircea Mancaș

* * *

André Maurois, *Climats*, Edit. Grasset, 1928.

Biograf al lui Schelley și Disraëli, povestitor de talent în „Les silences du colonel Bramble" și essaist distins în „Etudes anglaises", André Maurois și-a dedublat talentul cu acel al unui fin psiholog și analist subtil în noul său roman „Climats". Păstrînd acea notă de certitudine—pe care o creiază în genere simțul istoric—Maurois a realizat o operă de lirism superior, ce trece cu mult dincolo de ecoul obișnuit al noutății literare.

„Climats" este o admirabilă pictură de viață interioară, în care temperamente de nuanță și structură deosebită se apropie și se resping cu alternanță ritmică și variată. Climatele vieții sufletești determină afecțiunea devotată și pasionată, ce constitue însăși atmosfera în care se încadrează cu intensitate și nuanțare aleasă iubirea nefericită a lui Philippe Marcenat.

Cunoscînd—în împrejurări accidentale însă perfect reale—un exemplar feminin de adorabilă inocență și rară distincție estetică, Odile Malet, Philippe se simte cuprins spontan de o iubire intensă și nestăpînită. Dar în momentul în care afecțiunea sa atinge gradul pasiunii, Philippe trebue să constate cu durere că ceiace cunoscuse el din această minunată ființă e numai chipul ei, sufletul rămînînd pentru el o permanentă și chinuitoare enigmă. Sufletul lui Odile? Dar Odile Malet e poate cel mai expresiv tip de feminitate complexă și superioară în limitele literaturii actuale.

Sensibilă și delicată, exuberantă și spontană, ea nu ajunge la perversitate, dar păcătuește totuși prin inocența neclară a temperamentului și prin complexitatea neînțeleasă a caracterului. In gesturi pe care în genere ne-am obișnuit să le recunoaștem depravate, în vorbe și atitudini—cărora același obișnuință le creiază un sens de accentuată decădere,—Odile este ființa încîntătoare, pe care o privești cu suspiciune fără să o condamni, o urmărești cu dureroasă îndoială fără să o atingi. Tot ce creiază și animă ea este învăluit în acea atmosferă de mister, pe care o răspîndește cu ușurință și mai ales cu o fecundă și promițătoare voioșie.

Această atitudine spontană și entrainantă frizează firește până la simulare frivolitatea, pe care o adăogăm cu excepțională gratitudine oridecîteori încercăm să caracterizăm sufletul feminin.

Voiu observa totuși că aceiace numim frivolitate feminină, în genere, e provenită din emotivitatea multiplă și complicată a femeii. Emoționalitatea e poate cea mai remarcabilă, mai adequată și mai fecundă calitate feminină. Dar emoția nu rămîne întotdeauna aceiași; ea se nuanțează gradat, se dezvoltă treptat și atinge uneori culmi neprevăzute și sensuri neașteptate. Ea nu suportă uniformitatea, ce o atenuiază până la dispariție și complectă anihilare. De aceia, dacă există ceva ce epuizează și obosește sufletul femeii, aceasta e desigur uniformitatea împrejurărilor în viața practică, abstracțiunea teoretică în viața ei sufletească.

Anatole France spune undeva cu perfectă dreptate: „femeile urăsc ideile abstracte ca pe dușmani personali". Nu există, în

adevăr, adversari mai teribili ai femeii decît abstracţiunea şi uniformitatea, ce sărăcesc până la istovire acest aspect caracteristic al emotivităţii femenine. Inţelegem atunci, de ce iubesc femeile până într'atît impresiile noui, variabilitatea prieteniilor şi—dacă vreţi?—chiar acea frivolitate ce apare astfel justificată.

Odile Malet întrupează astfel cel mai caracteristic aspect al personalităţii femenine. Iubirea ei derivă din noutatea cunoştinţei agreabile şi variază odată cu prietiniile, cu intensitatea impresiilor pe care le resimte, şi cu îmbogăţirea continuă a unei vieţi ce tinde să devie uniformă şi monotonă. Observaţi atitudinea ei ce exprimă oroare pentru argumentare şi consequenţă logică; observaţi entuziasmul, pe care i-l produce numai speranţa unei surprinzătoare emoţii, în fine însuşi tragicul ei sfîrşit, şi veţi întrezări în toate acestea efortul neobosit de a multiplica la infinit aspectele, pe care viaţa obişnuită le banalizează prin uniformitatea ei rigidă şi sterilă.

Odile este chinuitoare fără să vrea (poate chiar fără să ştie!); ea tortureazǎ prin misterul pe care îi răspîndeşte în jurul ei, prin inocenţa ei în care credem până la religiozitate şi fetiş şi totuşi prin contradicţia reală, pe care ne-o oferă continuu viaţa ei. Alături de Philippe vom exclama şi noi—resimţind atmosfera duioasă şi delicată ce se degajă din afectivitatea ei mobilă:—„Pauvre Odile!".

*

André Maurois e unul dintre puţinii scriitori francezi de astăzi, ce au în cel mai înalt grad simţul realităţii şi preocuparea permanentă de a evita artificialul şi idealul. El reprezintă în acelaşi timp o sinteză între reacţiunea împotriva literaturii fantastice şi supra-realiste şi a naturalismului excesiv. Aducînd o atmosferă, în care sensibilitatea subtilă şi afectivitatea delicată amintesc în formă superioară sentimentalismul—altădată exagerat al romanticilor,—Maurois realizează o operă de psihologie adevărată, estetică superioară şi inspiraţie sinceră şi susţinută.

Cînd viaţa Odilei se sfîrşeşte, el preferă să reia prezentarea vieţii lui Philippe, pe care—subt impresia imaginei ce încă persistă—îl reprezintă dotat cu însuşirile de aleasă distincţie, pe care le admiram în toate manifestările Odilei,—altădată. Sacrificînd astfel succesul pe care l-ar fi creiat o combinaţie artificială sau fantazistă, Maurois duce până la capăt sinceritatea integrală a inspiraţiei sale.

E în această atitudine desigur exemplul unei conştiinţe artistice superioare.

Mircea Mancaş

* * *

Hermann Ungar, *Enfants et meurtriers*, Edit. N. R. F 1928, Paris.

Mi-a căzut nu de mult subt ochi o carte, ce m'a înspăimîntat în primul moment prin titlul ei brutal şi izbitor: Copii şi criminali. Dar învingînd penibila impresie preliminară, am constatat — chiar dela primele pagini — că mă aflam în faţa unui scriitor original prin subiectul atenţiei sale, excepţional prin talentul său evident.

Hermann Ungar este un realist puternic, impresionant până la spaimă morbidă şi anormală, dar rece şi stăpînit prin atitudinea sa obiectivă. Niciodată nu mi-a fost dat să întîlnesc o mai ciudată şi mai abilă sinteză de sentimentalism şi brutalitate, de senzualism şi resemnare, de indiferenţă şi ironie. Ironia aceia — mai ales — în care uitînd de faptele săvîrşite, de realitatea implacabilă şi inevitabil constrîngătoare, devii acerb şi neinduplecat, acea ironie ce arde până la sînge şi incrustează stigmatul pentru întreaga viaţă.

Copiii criminali ai lui Ungar mi-au trezit nu odată compătimire şi înduioşare, revoltă şi indignare; mi-au apărut subt aspecte atît de variate încît însuşi ecoul pe care l-au produs în sufletul meu era incert şi variabil.

Morbiditatea lor — evidentă în gesturi şi atitudini — are un pronunţat substrat freudian. Ura şi criminalitatea au pentru ei un fond adînc subtconştient, care apare din ce în ce mai evident şi mai accentuat, sfîrşind în acte brutale şi repugnante.

Dacă savantul doctor vienez va fi cunoscut opera acestui tînăr scriitor, nu-şi va putea împiedeca convingerea că întîlneşte în el un adept talentat şi creator, o ilustrare adequată a răspînditei sale concepţii.

Freud a fixat la baza actelor anormale, în special în cazurile bolilor nervoase, fapte pe care conştiinţa le refulează, căci ordinea şi regulele vieţii sociale le resping; ceiace constitue inconştientul e rezultatul acestor tendinţe nesatisfăcute, ce se răzbună apoi prin acte morbide de un caracter mai mult sau mai puţin frequent. Urmăriţi cum apare tendinţa de criminalitate în sufletul acelor exemplare, pe care Ungar le distinge cu precizie şi le prezintă — în toate atitudinele lor — cu spirit analitic pătrunzător şi permanent. Sensibilitatea bolnavă, ce le caracterizează, e primul pas către domeniul acela străin şi chinuitor, pe care conştiinţa se sileşte să-l respingă cît mai departe, dublîndu-şi forţele cu acele ale instinctului conservării vitale, din care derivă. Desigur, nu orice grad de sensibilitate este morbid şi determinant către viaţa inconştientă şi maladivă. Dar observaţi ce clar şi evident apare acest unic punct de contact între domeniul actelor normale şi viaţa sufletească patologică, atunci cînd însuşi mobilul sensibilităţii e odios şi înspăimîntător. Sensibilitatea, pe care o trezeşte uritul şi oribilul, pe care o intensifică groaza şi care culminează în desgust, e poate cea dintâiu etapă, pe care o străbate conştiinţa bolnavă în drumul către dispariţia ei.

In „Histoire d'un meurtre", Hoschek — un modest personagiu provincial lipsit de forţă şi vitalitate — e omorît nu atît pentrucă e răutăcios şi perfid, ci mai ales pentrucă e cocoşat şi îngrozitor în toată făptura lui diformă şi enervantă. Iar în nuvela „Un homme et une servante", întreaga gamă a suferinţelor pe care le suportă Stasinka e nu numai produsul senzualismului reţinut („libido" freudian), dar în acelaşi timp — şi într'un mai puternic grad — oroarea pe care o acumulează în sufletul criminalului — ani după ani — existenţa searbădă, inutilă şi desgustătoare a unor bătrîni bolnavi, neputincioşi şi decăzuţi.

Această impresie de îngrozitor şi oribil duce adesea la mecanizarea atitudinelor; dar totodată ea creiază şi acea obişnuinţă de fixitate a gîndurilor, atît de aproape de patologia ideilor fixe şi a interpretărilor paranoidale.

* * *

Ungar a zugrăvit astfel o serie de exemplare excepţionale în viaţa obişnuită, dar prea obişnuite în domeniul de variată gradare şi fină nuanţare, ce intră în studiul inconştientului psihologic. Mai puţin distractiv în lectură, dar sugestiv şi interesant până în cele mai neînsemnate amănunte, el oferă o realitate de studiu asemenea naturalismului din veacul precedent, cu care are comună predilecţia pentru *oribil şi înspăimîntător*.

Talentul remarcabil, pe care-l evidenţiază *continuu, realismul* sobru şi îndepărtarea de fantastic şi artificios, alături de originalitatea subiectelor ce îi atrag constant atenţia, îl impun ca scriitor de primă valoare în literatura actuală.

Mircea Mancaş

* * *

D. Parodi. *Les bases psychologiques de la vie morale*, Paris, Félix Alcan, 1928.

După însăşi vorbele autorului această lucrare nu e decît o încercare „de a descrie şi preciza condiţiile pozitive care fac posibilă şi necesară constituirea unei morale". *(p. 1)*.

Morala fiind o regulă de viaţă, trebue să plecăm dela viaţă, atunci cînd vrem să o studiem.

La baza vieţii stă tendinţa. O fiinţă e un mănunchiu de tendinţe. Cînd o tendinţă întîlneşte condiţii exterioare care permit exercitarea ei complectă şi uşoară avem o satisfacţie, plăcere sau bucurie. Din contra, dacă a fost contrariată, izbită de un obstacol, avem celalt pol al vieţii sufleteşti durerea. In primul caz tendinţa legată de reprezentarea obiectului care a satisfăcut-o devine dorinţă. In al doilea caz tendinţa e negativă căutînd a înlătura obiectul durerii.

Tendinţa nesatisfăcută mult timp e *trebuinţă* şi dacă ajunge obişnuită şi tiranică devine *pasiune*. In acest chip explică viaţa sufletească. Să vedem ce legătură are aceasta cu morala. E clar că tendinţa naturală a omului e de a căuta momentul plăcerii pentru el însuşi şi aceasta e egoism. Dar omul prin constituţia sa e şi un animal sociabil. Viaţa în societate i-a dezvoltat memoria şi imaginaţia, facultăţi prin care omul îşi poate da sama de stările sufleteşti ale semenului său. Prin interesul ce-l poartă altuia poate ajunge la contrarul tendinţei de a căuta propriile sale plăceri, la sacrificiu.

Diferitele conduite de o inegală valoare pe care le putem avea în viaţă trebuesc selectate şi pentru a le selecta şi stabili o erarhie trebue să intervie gîndirea şi voinţa. Intre gîndire şi voinţă însă nu există o graniţă bine marcată căci „voinţa e totdeauna conştiinţă, conştiinţă a motivelor noastre, a principiilor noastre de acţiune, a scopurilor noastre reale şi acceptare de sine; după cum conştiinţa e totdeauna într'un anumit fel voinţa de a cunoaşte". (p. 57).

Această facultate de a judeca constitue valoarea obiectivă a judecăţii morale, deşi trebue să atribuim şi societăţii un rol însă secundar.

De aici consecinţa „căci dacă nu societatea e acea care fundează valorile morale, şi dacă, dincolo de ea sau prin ea, e facultatea de a judeca inerentă conştiinţei şi raţiunii omeneşti, poate există o morală, după cum există o ştiinţă, esenţialmente raţională". (p. 70). Ar fi pretenţios să vorbim de o ştiinţă pozitivă a scopurilor umane dar e posibilă o teorie raţională. Se poate vorbi de anumite direcţiuni constante în natura umană după cum se vorbeşte de categorii sau legile gîndirii. Sînt valori morale ce privesc în genere sensibilitatea omenească.

Care e erarhia valorilor ce o putem stabili? Pentrucă viaţa în esenţa ei e tendinţă şi prin tendinţă avem distincţia între favorabil şi nefavorabil, primele valori şi suport al celorlalte vor fi cele vitale. Gradat avem valori relative la viaţa socială, personală în fine viaţa luînd cunoştinţă de esenţa sa spirituală avem valori religioase, estetice, ştiinţifice. Binele suprem nu e o limită ultimă şi o satisfacţie definitivă ci e conceput dinamic căci „în el se descoperă această exigenţă de a se depăşi totdeauna pe sine, care e poate de fapt ultimul cuvînt al moralei". (p. 92).

Morala are şi o latură religioasă şi chiar una metafizică, căci prin moralitate omul simte că el conţine un lung efort omenesc „şi chiar de înaintea omului de lungul efort al vieţii şi conştiinţei".

*

Cartea lui Parodi e o lucrare eclectică cuprinzînd reminiscenţe numeroase din marii gînditori. Ideia de a fonda o morală pe raţiune şi credinţă în posibilitatea unei teorii raţionale a scopurilor omeneşti în genere, au o coloratură kantiană. Dar cel ce a lovit din rădăcină morala kantiană fondată pe raţiune, a fost tocmai

sociologizmul care a arătat că însăși logica e condiționată de societate, căruia însă Parodi nu-i acordă atenția cuvenită.

Ideia că activitatea morală și vitală în desfășurarea lor nu urmează un plan de înainte stabilit ci există „o finalitate inovatoare și creatoare, contingentă prin aceia însăși, că e în adevăr creatoare, analoagă dacă vrei celei a artistului", (p. 119) e bergsoniană, Bergson fiind de altfel citat mai înainte.

In fine ideia binelui ideal care nu e o limită ci „se depășește totdeauna el însuși", acest dinanism moral ne amintește de prima etapă a filosofiei lui Fichte.

Deși lipsită de vederi originale, lucrarea lui Parodi are două merite remarcabile. In primul rînd de a fi îmbinat cu iscusință idei atît de opuse în aparență, și în al doilea rînd are meritul de a sugera cetitorului idei și de a-l face să mediteze asupra vieții morale, care e o problemă atît de mult discutată și totuși ori cînd nouă.

Traian Gheorghiu

Revista Revistelor

Naționalismul Scoțian

Viitorul imperiului britanic depinde în mod excluziv de capacitatea concetățenilor săi de-a-și combina patriotismele lor variate fără a le lua nimic din ardoarea lor. Din felul în care au tratat această problemă, locuitorii acestei insule au arătat o mare ingeniozitate. Cu toată unirea lor, Scoția a rămas ceiace a fost, deasemenea de altfel ca și Anglia. Din nefericire legislațiile separate agravează mult complicațiile vieții politice ale celor două insule. Totuși ar fi greu și mai cu samă nedrept ca în actualul sistem, Scoția să participe numai la sarcini și nu și la succesele și profiturile imperiului britanic.

Totuși este un semn destul de rău pentru viitor, dacă constatăm că în timp ce popoarele de limba engleză de peste ocean subordonează tot mai mult patriotismele locale în interesul unei unități înțelese într'un sens tot mai larg, sentimentele care se manifestă în insulele britanice au o tendință mai degrabă contrarie.

(Lord Balfour. *The Glascow Herald*).

Fotografia și Fantasticul social

Orice epocă creiază aparențe destul de misterioase, aparențe foarte arbitrare de altfel dar care totuși sînt în raport cu putere inventivă a oamenilor care-i dau un stil. Orice creație lasă în urma ei fantome. Se poate spune că fantomele care locuesc în umbra timpului nostru sînt drojdia activității umane.

Produsul marei aventuri industriale constitue fantasticul social al epocii noastre. Și pentru acest motiv îi scapă de legile de literatură și artă și mai cu samă scapă criticilor, care judecă toate fenomenele sentimentale contimporane cu metrul etalon al culturii literare și artistice.

De fapt nu este altceva decît o nouă formă de artă, un nou produs al imaginației omenești pe punct de a se naște. Fotografia corespunde de minune cu ceiace am putea dori, din punct de vedere plastic, în evocarea anarhică a unui gînd obscur. Nu ne putem călăuzi, în drumul nostru pentru recrearea lumii de umbre și în romantismul social care ne înconjoară, decît cu ajutorul unui revelator puternic. Și astfel apare arta fotografică : un revelator de o forță miraculoasă.

Am împărtășit deja cetitorului stima care o avem pentru artiști ca d-na Bérènice Abbott sau Man Ray Kertèsz, d-na Germaine Krull. De asemeni sînt cîteva reviste ca Variétés, Vu, care au înțeles toate lucrurile ascunse dintr'o figură umană dintr'o atitudine, dintr'un oraș, dintr'o umbră pe un zid și pe care le poate revela fotografia.

Fotografia va produce un sentiment de oroare indescriptibilă. Arta

literară va profita după urma acestei emoţiuni. O mare parte din acei care scriu cărţi, au nevoe de o emoţie pentru ca să scrie. Forţa cea mare a fotografiei pentru interpretarea literară a vieţii consistă, după părerea noastră, în puterea pe care o deţine de a crea pentru o secundă moartea.

(Pierre Mac Orlan. *Les Annales*).

Viaţa universitară în Statele Unite

Universităţile americane au urmat dezvoltarea condiţiilor economice a Statelor Unite şi tind către rezultate mai cu seamă practice. Totuşi studiile juridice, filozofice şi istorice nu au atins încă nivelul universităţilor europene.

In schimb în anumite domenii ştiinţifice cum este spre exemplu acel al statisticii, al economiei politice, al sociologiei al psihologiei şi al ştiinţelor politice, universităţile americane au făcut progrese considerabile şi au atins o mare superioritate faţă de universităţile din vechiul continent.

Extrema vivacitate a Americanilor a găsit expresia sa perfectă în tineretul universitar care are aerul să aparţină unei aceleiaşi generaţiuni.

Grupurile, de vîrste deosebite al acestui tineret cu gusturi şi nevoi multiple dar comune tuturora, fenomen pe care în Europa îl întîlnim mai rar uniformitatea vieţii lor e absolută. Nu ar fi exagerat să afirmăm că americanii se scoală la aceiaşi oră, mănîncă aceleaşi alimente şi se îmbracă la fel. Această comunitate a vieţii şi a gîndirii o găsim în întregimea vieţii lor sociale şi private.

(Roberto Michels. *Nuova Antologia*).

Sentimentul destinului la Ioseph Conrad

In toată opera lui Conrad sentimentul care predomină este sentimentul destinului. Poate şi acesta este motivul pentru care aventurile pe care le povesteşte apar atît de reale.

Conrad avea intuiţia perfectă a destinului şi avea sentimentul unui anumit acord dintre om şi tot ceiace nu este uman şi această calitate o au puţini gînditori chiar printre filosofi şi moralişti.

Scriitorul original care a fost Ioseph Conrad ne face să trăim într'o lume bizară plină de închietudine şi înconjurată de pericole de tot felul în care liniştea şi repausul sînt inexistente.

Toată opera să poartă aceste stigmate. Toate personagiile şi toate aventurile din romanele sale pot fi considerate ca elementele unei drame unice, într'atît atmosfera este întotdeauna aceiaşi.

Arta lui Conrad tinde să ne pue în contact veşnic cu multiplele „prezenturi" ale personagiilor sale, care majoritate sînt incomplecte şi al cărui destin consistă din distrugerea naturii concrete a omului.

(Roger Jézéquel. *Revue de Genève*).

Lupta preşidenţială în Statele-Unite

Herbert Clarke Hoover va fi al trei zeci şi doilea Preşedinte al Statelor Unite. Aceasta este voinţa poporului american, barbaţi şi femei în număr de patruzeci de milioane alegînd 444 de delegaţi care au primit mandatul imperativ de a vota pentru Hoover în timp ce abea 87 de delegaţi primeau mandatul de a vota pe Smith.

Lupta fu crîncenă. Există în toate democraţiile un punct comun: recurgerea la injurii. Iar pe de altă parte rare ori democraţiile se pasionează pentru problemele de fond, singure afacerile superficiale le mişcă.

Intru cît priveşte economia interioară, lupta dintre cele două partide s'a dat mai cu samă pe chestiunea prohibiţiei. Lucru curios, asupra acestui punct e destul de mică şi neînsemnată deosebirea între republicani şi democraţi.

In capul ambelor armate fiifiia deopotrivă insigna prohibiţionistă. Dar şefii erau mai puţin de acord decît masele.

Herbert Hoover şeful armatei republicane a fost întotdeauna un convins prohibiţionist. Dimpotrivă Alfred Smith era antiprohibiţionist şi religia s'a văzut amestecată în politică.

Alfred Smith s'a ridicat dintr'o familie mai mult decît obscură, tatăl său a fost un lucrător. Este catolic, de un civism strălucit, iar în privinţa prohibiţiunii el precizează că trebue revizuită legea actuală fiindcă e inaplicabilă şi inaplicată. Şi pentru acest lucru a fost tratat de imoral.

Invingătorul Herbert Hoover este fiul unui fierar de sat şi al unei institutoare. Dacă reuşeşte să urmeze cursurile universităţii din Slandford în California acest fapt se datoreşte numai salarului care-l încasa ca lucrător intr'o spălătorie. El a fost mai apoi inginer într'o întreprindere industrială. Este un mecanism perfect aranjat şi care nu pierde niciodată timpul.

In timpul Conferinţei pentru pace, Hoover era omul miraculos «ravitailleur-ul Europei» cum i se spunea în timpul războiului. Tot el este acela care a adus comerţul Americii la un aşa grad de înflorire, a salvat oraşe şi provincii pe timpul inundaţiilor cauzate de apele Misissipiului, a bătut Anglia în lupta cauciucului, este, însfîrşit, cel mai mare „business-man". Atît timp cît îl va avea America, nu va muri nici de foame, nici de frig, nici de mizerie.

(Stephane Lauzanne. *Revue de Paris*).

Literatura şi arta în Ukraina

Toată literatura ukrainiană este fundată pe operele celor doi mariscritori şi poeţi: Taras Schevtchenko (1814—61) şi Ivan Franco (1846—1916). La fel cu arta ukrainiană această literatură originală e caracterizată prin fuziunea formelor artistice occidentale cu cele orientale.

Astfel dintr'o combinaţie a elementelor bizantine cu elementele romane a luat naştere arta ukrainiană ceiace constitue gloria acestei arte naţionale nouă este magnificienţa extraordinară şi bogăţia motivelor. In Europa arta este mai desăvîrşită în arhitectură şi în sculptură, în Ukraina predomină mai cu samă pictura murală. Pictura care a fost mai degrabă un complement al arhitecturii, evoluează aci în Ukraina tot mai mult şi se modifică subt influenţa artelor holandeze şi italiene.

(Grăcinto Trevisonno. *Rassegna Nazionale. Roma.*)

Tolstoi şi literatura Sovietică

Figura complexă a lui Tolstoi rămîne pentru noi, occidentalii, profund interesantă, chiar şi în erorile sale de orientare spirituală; teoriile sale chiar cele mai extremiste şi mai iconoclaste nu mai prezintă nici un pericol. In Rusia Sovietică însă lucrurile par a fi altfel. Cu ocazia aniversării lui, o controversă destul de serioasă s'a ridicat printre criticii cei mai celebri a lui Tolstoi.

Dacă unii sînt partizani fanatici ai operei sale, în schimb alţii nici nu vor s'o recunoască şi o atacă neîncetat.

Totuşi nu am exagera afirmînd că operele lui Tolstoi au devenit mai ales în tînăra generaţie foarte populare în U. R. S. S.

De altfel toate aceste controverse, prin însuşi faptul că ele au fost stîrnite, dovedesc încă odată cît de etern şi actual este Tolstoi. Insfîrşit, faptul că nu numai criticii locali, ci critica mondială se ocupă cu această problemă probează că Tolstoi, pe lîngă etern actual este şi universal.

(Ettore Logatto. *Rivista d'Italia*).

Curse de broaşte ţestoase

America posedă tot felul de cîmpuri de curse: Louisville, de pildă, pentru cai, Indianopole, pentru automobile, New-York pentru recordurile de dans. Dar din toate aceste cîmpuri de curse cel mai original este cel dela Uklahoma la Ponca City, amenajat pentru broaşte ţestoase.

Aceste curse constituesc un mare eveniment pentru magnaţii petrolului, pentru cowboii săraci, pentru Indienii bogaţi, pentru reporterii ingenioşi, pentru judecătorii suspecţi şi pentru chelnerii de restaurante. Toţi sînt egal de excitaţi în ziua marelui derby al broaştelor ţestoase.

Regulele primordiale ale jocului acestor curse cer ca în primul rînd să fie un cerc cu un diametru de aproximativ o sută de metri iar în mijlocul acestui cerc să se găsească concurentul cursei. Prima broască ţestoasă care păşeşte linia convenită este declarată cîştigătoare iar numele precum şi fotografia sa apar imediat în jurnale. Din nefericire şampionul acestor curse, mai puţin fericit ca alţi şampioni, îşi termină cariera în tigaia mîncăcioşilor rafinaţi din Aklahoma.

(J. Faus. *The Sportsman*).

Munca Chineză

O prapastie adîncă desparte pe lucrătorii chinezi de altădată de acei de azi. Lucrătorii nu se mai recrutează ca până acum prin relaţiile amicale, ei vin în mase compacte tocmai din Haukow ori Sangai. Fiecare vorbeşte un dialect incomprehensibil colegilor unei alte specialităţi şi nu sînt în raport decît cu intendentul superior care i-a angajat. De aci abuzurile scandaloase ale acestor intendenţi-patroni, însărcinaţi să plătească salariile şi care percep regulat un destul de însemnat „pourcentage" pe care-l trec la rubrica „cheltuelilor de angajare şi care de fapt trece direct în buzunarul lor.

Aceste fapte scandaloase după ani întregi de chin şi îndurare au determinat mişcarea uvrieră chineză care în multe locuri a ajuns chiar la asasinarea exploatanţilor.

Din nefericire industria chineză actuală se serveşte mai cu samă şi de preferinţă de lucrători veniţi de la ţară, de foşti cultivatori de pămînt care nu mai pot nădăjdui vreodată să scape de subt tirania sistemului capitalist şi să se reintoarcă la satul natal.

(Comtele Sforza. *The Contemporary Review*).

Arhitectura vie : Henri Sauvage

Henri Sauvage este un nume şi marchează un moment în dezvoltarea artei de a construi. El este jumătate artist, jumătate inventator, dualism pe care trebue să-l aibă orice arhitect, şi care îi face sarcina aşa de grea.

Henri Sauvage a fost în deosebi atras de arta construirii de imobile colective. El concepe o casă ca un organism înzestrat cu funcţiuni vitale. Prima lui preocupare este să creeze un sistem de reţele prin care să circule „seva" acelui organism viu care e clădirea, şi anume : apa, scurgerile, gazul, curentul electric, etc. Apoi, esenţialul e osatura, scheletul. Cît despre faţadă, ea e importantă şi neinsemnată ca tot ce e haină.

Casele lui Sauvage sînt ingenioase, şi sînt şi foarte estetice. Destul de simple, ele nu exagerează stilizarea în felul de pildă al unui Le Corbusier. O „cetate-grădină" făcută de el are frumuseţea turnului Babel—minus toate inconvenientele. Fiecare etaj are grădini şi terase.

Dar impresionante sînt mai ales avantagiile tehnice. D. Sauvage, de 10 ani, a conceput problema casei fabricată la uzină. A casei care-ţi vine în pachete, o debalezi şi o montezi. Experienţa acestui arhitect a dovedit că, aplicînd acest sistem, se realizează 1 Suprimarea unei armate întregi de paraziţi (ca 500 persoane pentru un mare imobil, repartizate între profesia de antreprenor şi furnisor). 2 O economie de 25—30% asupra preţului materialelor. 3 Suprimarea celor mai multe meşteşuguri specializate, înlocuite cu simplii lucrători manuali. 4 Economie de mai bine de 40% asupra mînii de lucru pe şantier. 5 Un imobil de 8 etaje, 300 m. patraţi poate fi clădit în trei luni jumătate, cu o medie de 40% economie globală asupra preţului de cost al aceleiaşi case clădite după procedeele obişnuite. 6. Nu mai există nici măcar un centimetru cub de moloz.

Aceste avantagii, unite cu cele de ordin estetic, ne fac să întrevedem o epocă nouă pentru arta arhitecturii.

(Marcel Zahar. *L'Art vivant).*

Sistemul judiciar în U. R. S. S.

La 1 Decembre 1917 Decretul No. 1 asupra Tribunalelor suprimă vechiul curs al justiţiei, magistratura şi avocaţii. Totul a fost înlocuit de un Tribunal popular, unic, constituit prin alegeri, responsabil în faţa poporului, şi care judeca patriarhal după conştiinţă, echitate şi spiritul socialist.

La Ianuar 1918 s'a adăugat un tribunal revoluţionar pentru crime politice şi acele ale funcţionarilor.

Nu există Tribunal civil ; numai Tribunale arbitrale cu decizii obligatorii.

Dar în primăvara din 1918 izbucni războiul civil. Pericolul era mare. Justiţia încetă de a juca rolul inocent de educaţie şi moralizare. Atunci se constitui teribila comisie extraordinară (Tchéka).

Legislaţia acestui „comunism de războiu" privea rechiziţiile, repartiţia alimentelor, distribuţia cu cartele, ca într'o fortăreaţă asediată.

În epoca războiului civil nu a fost astfel propriu zis o jurisdicţie civilă.

N'a fost posibil de constituit o justiţie regulată decît în momentul cînd populaţia obţinea drepturi pe lingă

obligaţiuni. Atunci născu noţiunea de legalitate ; necesitatea de a respecta şi apăra drepturile acordate de lege.

Justiţia sovietică în adevăratul sens apare în 1922, odată cu noua politică economică (Nep) care recunoştea alături de branşe economice naţionale (cărbune, mine, transporturi, bănci) şi o imensă sferă de economie privată (agricultura, meseriaşii, comerţul mic).

Atunci legea sovietică a trebuit să recunoască drepturile de proprietate privată a cetăţenilor, şi să le protejeze prin mijlocirea Tribunalelor, ca şi raporturile juridice, contractele etc.

Aceste principii decurgînd din premisele economice au fost proclamate prin decretele din 1921—22, în special prin legea care punea sfîrşit naţionalizării interprinderilor, şi mai ales legea care stabilea bazele drepturilor de proprietate privată (22 Mai 1922).

Pe aceste principii se sprijină codul Civil pus în vigoare la 1 Ianuar 1923.

Acest cod recunoaşte şi protejă dreptul de proprietate şi alte drepturi private a cetăţenilor în măsură în care nu sînt în contradicţie cu principiile de ordine publică a regimului sovietic. Se fixează justiţia ca o sarcină esenţială pentru întărirea legalităţii revoluţionare şi apărarea dreptului cărora li se atribue o înaltă valoare socială şi culturală.

Vechea metodă de justiţie cu hotăriri pe conştiinţa revoluţionară a fost abandonată, adoptîndu-se principiul judecării conform legii.

Scopul urmat de legiuitor a fost însă mai ales să facă tribunale în adevăr accesibile maselor, cu un mecanism uşor, o justiţie care nu numai să menţie dreptul formal dar să apere practic interesele vizate ale populaţiei. Legiuitorul a avut în vedere că marea majoritate a poporului este săracă şi analfabetă.

Deci legislaţia şi procedura întrebuinţează un limbaj foarte clar. Instrucţia şi procedura sînt simple şi repezi, fără formalism şi lungimi inutile. Durata unui proces civil dela introducere la executare durează 2—3 luni.

În Occident se consideră că legea şi jurisprudenţa nu-s scrise decît pentru iniţiaţi; acest fel de a vedea este hotărît înlăturat de legislator în Rusia sovietică. El vrea ca ţăranul şi lucrătorul să nu se simtă străin şi ostil în faţa Tribunalelor. Cuvîntul de ordine este : „Tribunalele nu-s făcute pentru avocaţi". In penal ca şi în civil tribunalul e timid să manifeste maximum de iniţiativa. Tribunalul caută motive din proprie iniţiativă. In particular judecătorul e ţinut să explice părţilor legea în afacerea ce-i priveşte, şi drepturile pe care le pot invoca. Tribunalul trebue sa se opue riguros oricărei tentative de a lungi sau încurca procesul (Art. 6). Recentele proecte de lege au fost elaborate pentru a limita activitatea avocaţilor în justiţie.

Sînt trei tipuri de Tribunale : 1) Tribunalul popular. 2) Tribunalul guvernamental. 3) Curtea supremă a Republicei.

Primul judecă litigiile pana la o mie ruble, toate delictele şi o serie de crime.

Cel guvernamental judecă crimele contra Statului, ale funcţionarilor şi atentatele grave contra persoanei.

Tribunalul popular se compune din un judecător titular şi doi juraţi populari. La fel se compune şi cel guvernamental ca curte de primă instanţă. Curtea de casaţie şi consiliile de războiu n'au juraţi, ci trei judecători permanenţi.

Toate afacerile, civile şi penale, sînt judecate în fond numai într-o singură instanţa. Nu există apel.

Recursurile contra sentinţelor Tribunalelor populare se judecă de Tribunalul de guvernămînt ca instanţă de casare.

Recursul e totdeauna suspensiv în penal şi aproape totdeauna în civil. Curtea de casaţie nu se limitează numai la motivele invocate de recurent, poate invoca singură motive noui şi să reformeze sentinţa. Se poate face recurs nu numai pentru violarea legii dar şi contra sentinţelor date în evidentă contrazicere cu circumstanţele afacerii. Casaţia are apoi dreptul nu numai să caseze dar să modifice sentinţa. In materie penală casaţia la Moscova cercetează cam 100 de cauze pe zi şi casează sau modifică în medie un sfert din ele.

Simplii lucrători (ferari etc.) pot fi membri a tribunalului popular şi a celui de guvernămînt în urma unui stagiu într'un stabiliment a statului şi în serviciul Tribunalelor.—Juraţii populari sînt aleşi dintre electori şi sînt obligaţi să judece şase zile pe an.

Procurorii au o putere foarte mare; instruesc, dispun urmărirea sau clasarea, susțin acuzarea, controlează actele tuturor autorităților locale din punct de vedere a legalității. Procurorii nu sînt aleși de sovietele locale. Parchetul e riguros erarhizat.

In 1922 a fost creiat din nou și avocatul, care însă e foarte rău văzut de justiție. Onorariile avocaților sînt tarifate cînd apără pe lucrători, amploiați, țărani săraci, sînt obligați să apere gratis pe invalizi și alte categorii care beneficiază de asistența judiciară.

Dacă este un acuzator, nu se poate judeca în penal, fără ca să fie și un apărător.

Tribunalul poate însă să declare că nu are nevoe nici de acuzare nici de apărare.

Codul penal din 1927 este mult mai blînd ca cel din 1922. Inainte codul indica minimum pedepsei subt care nu se putea cobori judecătorul, iar maximum era 10 ani de închisoare. Nu există munca silnică pe viață. Acum legea indică maximum, minimum putînd fi scoborît până la o zi de închisoare. Detenția preventivă este totdeauna socotită! Suspendarea e acordată foarte des, liberarea condițională cînd condamnatul a făcut o jumătate sau un sfert de pedeapsă, este admisă în regulă generală.

Nu este apoi considerat crimă un act care, cu toate că este formal vizat de Codul penal, este în sine anodin și nu a avut consecințe serioase.

Una din inovațiile regimului penitenciar consistă în a acorda deținutului 15 zile de vacanță pe an. Aceastä măsură intră în cadrul general a unui sistem care vrea să facă din închisoare o școală de înălțare socială și nu o școală a crimei.

(S. Tchlénov. *Europe*).

Bilanț

In numărul din Mart, „La Nouvelle Revue Française" cuprinde cîteva reflecții ale lui Albert Thibaudet cu ocazia împlinirii a douăzeci de ani de la înființarea revistei. Nu este propriu zis un bilanț pentrucă Thibaudet nu se ocupă decît de anii dinainte de războiu. „La Nouvelle Revue Française" și-a încetat apariția în 1914 pentru ca să și-o reia în 1919. Thibaudet se ocupă de activitatea revistei între 1909—1914. „La Nouvelle Revue Française" apare în 1909 cu următorul anunț: *„Noua revistă franceză grupează scriitori foarte deosebiți între ei, dar toți deopotrivă preocupați de căutarea unei disciplin*e". Căutarea unei discipline era, pe vremea aceia, preocuparea la ordinea zilei. Influența lui Maurras era în floare. Chestiunea neo-clasicismului era agitată mereu. Barrès conducea curentul naționalist. „La nouvelle revue française", căutîndu-și o disciplină, era, deci, în spiritul vremii. Disciplina pe care și-o căuta era numai o disciplină literară. Influența lui Gide era, în paginile ei, preponderentă. Influență pur estetică, după cum exclusiv estetică e și cartea lui Henri Ghéon „Nos directions" apărută în editura revistei. Direcțiunea revistei era încredințată lui Jacques Copeau, André Ruyters și Jean Schlumberger. „André Gide era un fel de consilier discret, dar puternic, al acestei trinități". In realitate mai mult Ghéon și Copeau erau preocupați de căutarea unei discipline. „La Gide, dimpotrivă, zice Thibaudet, există un *gust* și aproape o pasiune a indisciplinei, *mai* puțin pentru el decît pentru alții". Iar Jacques Rivière, care în 1909 reprezenta la N. R. F. generația tînără, el căuta mai mult o influență decît o disciplină.

Mișcarea nouei reviste s'a manifestat în patru direcții: idei, poesie, teatru, roman. In ce privește ideile, „La nouvelle revue française" n'a transformat nimic. Asta din pricină că n'a avut o doctrină. Nu s'a făcut aproape deloc politică. In poesie, la fel, revista a produs, înainte de războiu, puțin. In teatru „Le Vieux Colombier", filiala dramatică a revistei a avut succesul cunoscut. Totuși, Copeau, directorul și animatorul acestui teatru, a reînoit *numai arta dramatică*, introducînd o tehnică nouă. In *producția dramatică* „Le vieux colombier" a adus foarte puțin, dacă exceptăm pe Jules Romains, care, dealtfel, nu făcea parte din prima mișcare dela „Nouvelle revue française". „La nouvelle revue française" dinainte de războiu n'a exercitat o influență profundă decît în ce privește romanul. Trei romane, care datează de pe vremea aceia, exercită și azi o influență. Ele sînt: „Les caves du Vatican" ale lui

Gide, „Barnabooth" al lui Larbaud și „Le grand Meaulnes" al lui Alain Fournier. Tineretul de după războiu regăsește „un frate mai mare" în Lafcadio, eroul din „Les caves du Vatican". *Barnabooth* e un înaintaș al lui Giraudoux și Paul Morand. Iar „Le grand Meaulnes" reprezintă romanul fantezist. Proust apare abia după războiu. Tot perioadei de după războiu aparțin și „Les Thibault" ai lui Martin du Gard și „Les Faux Monnayeurs" ai lui Gide. Aceste două romane reprezintă foarte bine curentul critic (Gide) și curentul constructiv (Martin du Gard), două mari directive în jurul cărora se grupează activitatea Nouei Reviste franceze.—Thibaudet propune, pentru a întruni subt o singură definiție pe scriitorii atît de deosebiți dela „Nouvelle Revue Française", denumirea de „Școala de divergențe", adică tocmai ceiace reese și din anunțul dela întemeere: Scriitori care, deși deosebiți, se simt totuși, prin disciplina literară care îi preocupă, din aceiași familie.

(Albert Thibaudet. *La Nouvelle Revue Française)*.

Mişcarea intelectuală în străinătate

Literatură

Maximin Deloche, *Les vrais mémoires du cardinal de Richelieu*, Tip. J. Bière, Bordeaux.

Cînd s'a hotărît publicarea memoriilor cardinalului Richelieu—o vie polemică s'a iscat între istoricii timpului. Unii susţineau, cu argumente serioase dealtminteri, că memoriile au fost compuse după moartea lui Richelieu, de unul din secretarii săi Horiai Sancy. Acesta însă, om cu o inteligenţă mediocră nu putea să aducă o lumină deosebită asupra unui trecut misterios, răspundeau alţii.

D. Maximin Deloche — istoric cunoscut şi autor a mai multor cărţi despre Richelieu—caută în cartea de acum să dovedească cu probe puternice, că partea cea mai contestată din memoriile Cardinalului, aceia privitoare la anii 1600—1624 nu putea fi scrisă decît de însuşi el, singurul care putea să cunoască fapte aşa de precise. In afară de aceasta d. Deloche scoate în evidenţă diversele fizionomii ale redactorului memoriilor, în special aceia a diplomatului şi a teologului. Examinînd stilul memoriilor—autorul scoate o mulţime de expresii şi maxime favorite cardinalului. Din toate acestea rezultă că memoriile lui Richelieu au fost redactate de el însuşi.

René Benjamin, *Au soleil de la poésie; Sous l'oeil en fleurs de madame de Noailles*, Libr. des Champs-Elysées, Paris.

Valentin Boulgakov, *Léon Tolstoy en notre temps*, Libr. des amis, Paris

Pierre Lasserre, *Georges Sorel, Théoricien de l'Impérialisme*, (Cahiers de la Quinzaine).

Georges Sorel dădea tinerilor din generaţia trecută impresia unui om desbărat de toate îngrădirile; azi apare ca un spirit îngrădit în prejudecăţile cele mai strîmte. Explicaţia acestei schimbări trebue căutată în insuficienţa metodei sale critice. Sorel a vrut să explice cu ajutorul psichologiei sociale a lui Marx toate fenomenele vieţii politice şi sociale din timpul său, şi n'a izbutit să dea decît o caricatură puerilă şi pătimaşe.

P Lasserre dă o analiză a operelor lui Sorel şi un comentar critic care opune „violenţei" autoritare a lui Sorel un ansamblu de principii liberale, care o condamnă.

Romane

Gerhart Hauptmann, *Wanda*, S. Fischer, Berlin.

Ultimul roman al cunoscutului autor german. Un sculptor care cunoaşte toate binefacerile gloriei. Se ridicase greu muncind crîncen, în luptă cu necazurile şi cu anonimatul. Intr'o bună zi însă îşi părăseşte pe neaşteptate prietinii, atelierul, cariera şi onorurile lui şi pleacă în lume cu o fată săracă strînsă de pe uliţi—care îi fusese model. Fata însă îl înşală în scurtă vreme. El ştie, dar nu se poate lipsi de ea, o iubeşte. Ca să scape de gelozia lui, fata fuge cu trupa unui circ ambulant. Sculptorul o urmăreşte, află trupa de circ şi se înscrie şi el la circ pregătit pentru orice treabă. Este pus la treburile

cele mai ordinare—dar el le suportă cu resemnare, cu voluptate parcă, numai pentrucă se găsea în apropierea idolului său.

Henry Bordeaux, *Les yeux qui s'ouvrent*, Ed. Nelson, Paris.

Marie Dormoy, *L'initiation sentimentale*, Ed. Flammarion, Paris.

Philippe Erlanger, *Le cygne rouge*, Ed. Argo, Paris.

Pernette Gille, *La cendrea rdente*, Ed. Albin, Michel, Paris.

François Mauriac, *Préséances*, Ed. Flammarion, Paris.

André Sauvage, *La nouvelle Julie*, Ed. Ferenczi, Paris.

Filosofie

Otto Rauk, *Le traumatisme de la naissance*, tradus de Jankelevitch, ed. Payot, Paris.

Autorul examinează influenţa vieţii dinainte de naştere asupra vieţii psihice individuale şi colective. Individul este obsedat inconştient de viaţa pe care a dus-o în uterul mamei sale, în stare de embrion. Aşa se explică după d. Otto Rauk dragostea copilului pentru mama lui, nostalgia sufletelor religioase şi mistice. Aceste nu sînt altceva decît regrete după un paradis perdut. Amantul nu ştie că ceiace caută el la altă femee este tocmai sălaşul pe care l-a avut altădată în pintecele mamei lui.

Deasemenea sînul lui Dumnezeu pe care noroadele îl nădăjduesc după moarte în religiile lor, este tot produsul acelei nostalgii după uterul mamei.

Ştiinţă

Jean Bosler, *Astrophysique*, Hermann, Paris.

Volumul cuprinde 720 pagini, 200 figuri şi 50 planşe. Astrofizica îşi propune să studieze constituţia şi starea fizică a astrelor după energia pe care o radiază şi mai ales după lumina pe care o trimit.

Autorul—directorul observatorului astronomic şi profesor la facultatea de ştiinţe în Marsilia studiază în cartea lui, Soarele, planetele, cometele, meteorii şi meteoritele, stelele şi nebuloasele. Deduce după indicaţiile luminoase care se pot observa, compoziţia fizică a soarelui şi a planetelor. Cînd e vorba de planete, autorul explică din ce cauze viaţa nu este cu putinţă acolo temperatura fiind ori prea urcată sau prea scăzută. Cu competinţă dă lămuriri îmbelşugate despre toate fenomenele cereşti.

Albert Levasseur, *L'éléctrochimie et l'éléctrométallurgie*, Dunod, Paris.

H. Ollivier, *Cours de physique générale*, 3 volume, Libr. Hermann, Paris.

Ştiinţi sociale

Gonzague Reynold, *La Démocratie et la Suisse*, Berne, Ed. du Chaudelier.

Autorul catolic şi romand *solicită* istoria Elveţiei în favoarea unei idei preconcepute care e aceasta: minoritatea romandă nu se poate conserva decît printr'un regim de „aristo-democraţie" politică şi de democraţie social-creştină. *La démocratie et la Suisse* nu găseşte, fireşte, în evoluţia Elveţiei, decît confirmarea acestei teze. „Federalismul", care e unul din constantele istoriei elveţiene şi care s'a născut din trebuinţa apărării comune, n'ar fi fost expresia unui spirit democratic, care duce „fatal" la centralizare, ci a unei forme intermediare între democraţie şi aristocraţie. Autorul susţine că diviziunea internă şi caracterul „provincial" al poporului, sînt rezultate ale diviziunii geografice şi că, prin urmare, trebue menţinute. Autorul e împotriva democraţiei politice, fiindcă în „legea numărului" vede o primejdie pentru minoritatea de limba franceză, dar nu poate nega acest regim în domeniul social, şi de aceia caută să-l concilieze cu un fel de „socialism catolic". Probă indirectă că democraţia e o altă constantă a istoriei elveţiene. Autorul prezintă o frapantă înrudire de spirit şi de metodă cu Jacques Bainville. Aceleaşi calităţi eminente de expunere şi de stil, acelaşi fel tendenţios de-a considera istoria ca simplă auxiliară a politicii.

COMPILATOR

Bibliografie

Silviu Dragomir, *Ioan Buteanu,* Buc., Edit. Casei Şcoalelor 1928, Preţul lei 35.

C. Smogorzewski, *La Roumanie a un tournant de son Histoire. Le Cabinet Maniu,* Paris, Gebethner et Wolff, 1929.

Calendarul Naţional al ziarului America pe 1929, Ed. Comp. de Publicitate, Cleveland, Ohio a Uniunii Soc. Romîne.

Raportul anual 1927-28 al Soc. Academice „Junimea", din Cernăuţi, Cernăuţi, 1928, Ed. „Junimii".

Radu Miclescu, *Studiu cu privire la apărarea naţională,* „Cartea Romînească", Buc., 1929. Preţul 100 lei.

Nichifor Crainic, *Darurile Pămîntului,* Ed. III, „Cartea Romînească", Bucureşti, 1929, Preţul 60 lei.

Lucian Blaga, *Lauda Somnului,* „Cartea Romînească", Buc., 1929 Preţul 42 lei.

I. Simionescu, *Austria,* Cunoştinţi Folositoare, „Cartea Romînească", Buc., 1929. Preţul 5 lei.

Dr. Tudor Dumitrescu, *Tifosul exantematic,* Cunoştinţi folositoare, „Cartea Romînească", Buc., 1929, Preţul 5 lei.

Ricard R. Tuffli, *Suflet de soldat,* Cluj, „Cartea Romînească", 1929.

Mihail Lungianu, *Alte poveşti,* Buc., „Cultura Romînească", 1929, Preţul 40 lei.

N. I. Herescu, *Lirica lui Horaţiu,* Craiova-Bucureşti, „Ramuri", 1929.

Jacques Pineles, *Istoria Evreilor,* Iaşi, „Viaţa Romînească", 1928, Preţul lei 200.

Schalom Asch, *Dumnezeul Răzbunării.* Dramă în trei acte, Bucureşti, 1928, Tip. „Reînvierea", Preţul lei 50.

Nicolae Bogdan, *Anuarul Liceului de Fete „Regina Maria" din Cluj, pe anul 1927-1928.* Cluj, 1929.

Valeriu Bulgariu, *Reforma agrară în ţările Baltice, Estonia,* Iaşi, „Viaţa Romînească", 1929. Preţul 80 lei.

I. D. Enescu, arhitect *Problema locuinţelor,* Bucureşti, Cartea Romînească, 1929.

P. Constantinescu-Iaşi, *Glozel,* Chişinău, Tip. Eparhială, „Cartea Romînească", 1929, Preţul 50 lei.

Ion Colan, *Documente privitoare la cenzură în Muntenia 1832-1833,* Craiova, Scrisul Romînesc, Extras din Rev. Arhivele Olteniei, 41-42, 1929.

Dacoromania, Buletinul „Muzeului limbii romîne" a universităţii din Cluj condus de Sextil Puşcariu, Anul V (1927-1928). Cluj, Tip. „Ardealul", 1929, Preţul 700 lei.

Reviste primite la redacţie :

Viaţa Literară, No. 103-105., Societatea de mîne, No. 3-6; Transilvania No. 2-3; Ţărănismul, No. 41-46; Şezătoarea, No. 11-12; Revista Generală a Invăţămîntului No. 1-2; Gîndirea, No. 1-3; Foaia Tinerimii No. 2-3; Revista Funcţionarilor Publici, No. 1; Le Cri des peuples, No 2-4; Răsăritul, No. 5; Mercure de France, No. 736-739; Fîntîna Darurilor, No. 4; Noua revistă bisericească, No. 1-2; Buletinul Camerei de Comerţ şi Industrie Turnu-Măgurele No. 1-2; Biserica ortodoxă romînă, No. 10-12, 1928, No. 1-2, 1929; Filmul meu No. 27-28; Glasul Minorităţilor No. 2-3; Prada Gîndului, No. 1; Înfrăţirea romînească, No. 9-11; Correspondance Economique Roumaine, No. 6; Şcoala şi familia de mîne, No. 8-10; Viaţa medicală, No. 2., Opoziţia, No. 21-23; Romînia militară, No. 1; Foaia Plugarilor, No. 1-2; Ritmul Vremii, No. 2; Moldova literară, No. 1-2; La Nouvelle Revue Française, No. 186-187; Revista Pindului-Macedoniei şi a Timocului, No. 1; l'Entente Economique, No. 2-3; Revista positivă penală şi penitenciară, No. 1; Viaţa Agricolă, No. 2-5; Utopia, No. 1; Tribuna Banatului, No. 3-4; Corespondenţa economică, No. 1; Pentru inima copiilor, No. 1-2; Résumé Mensuel des Travaux dela Société des Nations, No. 1-2; Natura, No. 3; Revue internationale du Travail, No. 3; Graiul romînesc, No. 1; Revista Funcţionarilor, No. 2; Buletinul Institutului de Literatură pe anul 1929; Minerva, No. 3; Vatra, No. 1-2; Premiera, No. 19; Grafica Romînă, No. 1-2; Arhivele Basarabiei, No. 1; Studentul, No. 7-8; Junimea literară, No. 1-4; Pagini culturale, No. 3; Zorile, No. 1-2; Arhivele Olteniei, No. 41-42; Kalende, No. 5., Falanga No. 52., Ramuri, No. 2-3., Limba Romînă, No. 3., Literatura contimporană, No. 6; Contemporanul No. 80.

Tabla de Materie

a

VOLUMULUI LXXVII

(Anul XXI, Numerele 1, 2 și 3).

I. Literatură

II. Studii.—Articole.—Scrisori din țară și din străinătate

III. Note pe marginea cărților

IV. Cronici

V. Miscellanea

VI. Recenzii

VII. Revista Revistelor

Pentru Autori

Se aduce la cunoştinţa autorilor că manuscrisele primite la redacţie, nu se înapoiază; în schimb, acei autori ale căror lucrări urmează să se publice în revistă, vor fi înştiinţaţi, despre aceasta cel mult într'o lună dela data primirii manuscrisului.

Redacţia îşi rezervă dreptul să tipărească articolele cînd va crede de cuviinţă, conducîndu-se numai după consideraţii tehnice şi editoriale.

Odată cu trimiterea manuscrisului, autorii sînt rugaţi să ne comunice şi onorarul dorit; în caz contrar, acesta se va fixa de către Direcţiunea Revistei.

Autorilor care nu locuesc în Iaşi nu li se pot trimite corecturile şi prin urmare sînt rugaţi să-şi redacteze manuscrisele definitiv şi citeţ.

Pentru tot ceiace priveşte redacţia: manuscrise, reviste, ziare, cărţi etc., a se adresa la **Redacţia Revistei „Viaţa Romînească", strada Alecsandri, Iaşi.**